

Халықаралық білім және ғылым академиясы
Международная академия образования и науки
International Academy of Education and Science

www.bilimacademy.kz

«БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТІҢ ДАМУ АСПЕКТІЛЕРІ»

Халықаралық ғылыми-практикалық конференция

ЖИНАҚ

СБОРНИК

Международная научно-практическая конференция
«АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ
ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ»

2020 22 АҚПАН
ФЕВРАЛЬ
FEBRUARY
NUR-SULTAN

ӘОЖ (УДК) 37.0+008+001(063)

ҚБЖ (ББК) 74.00

М 35

Редакциялық кеңес:

Батырбаева Надия Кадыровна (төраға)

Алибаев Е.А.

Конференция өткізуге жауаптылар:

Алибаев Ерлан Ақылжанович

Джуасбаев Болат Дуанбаевич

БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТІҢ ДАМУ АСПЕКТІЛЕРІ: Халықаралық ғылыми-практикалық интернет конференцияның материалдары=**АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ»** Материалы международной научно-практической интернет конференции.-Нұр-Сұлтан: Халықаралық Білім және Ғылым Академиясы,2020.-.,б.

ISBN

Бұл ғылыми басылым 2020 жылдың 22 ақпан айында өткен «**БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТІҢ ДАМУ АСПЕКТІЛЕРІ**» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік интернет-конференциясының жинағы болып табылады.

Жинақ ұстаздар, мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының педагог қызметкерлері, мектеп мұғалімдері, ғылыми қызметкерлер, студенттер, магистранттар, PhD докторанттарының (аспиранттар) ғылыми тәжірибесі, зерттеулерінің нәтижесі болып табылады.

Жас ғалымдарға арналған.

ӘОЖ (УДК) 37.0+008+001(063)

ҚБЖ (ББК) 74.00

«ҚР ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК КІТАП ПАЛАТАСЫ»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТЫҚ КІТАП НӨМІРІ (ISBN).
ӨМБЕБАП ОНДЫҚ ЖІКТЕУ, КІТАПХАНАЛЫҚ – БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ЖІКТЕУ.
ШТРИХ – КОД БЕРІЛДІ
«НАЦИОНАЛЬНАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ КНИЖНАЯ ПАЛАТА РК»
ПРИСВОЕНЫ (ЗАРЕГИСТРИРОВАНЫ) МЕЖДУНАРОДНЫЙ
СТАНДАРТНЫЙ КНИЖНЫЙ НОМЕР (ISBN).
УНИФИЦИРОВАННЫЙ ДЕСЯТИЧНЫЙ КЛАССИФИКАТОР
БИБЛИОТЕЧНО – БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ КЛАССИФИКАТОР ШТРИХ – КОД

ISBN 978-601-332-681-8

© Халықаралық Білім және Ғылым Академиясы
© Международная Академия Образования и Науки

THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE AMONG FUTURE ENGLISH TEACHERS MAMETKANOVA Aida

Academic adviser: PhD, Sapargalieva A.Zh
Zhetysu state university named after I.Zhansugurov
Kazakhstan, Taldykorgan
mametkanova@inbox.ru

Аннотация

Мақалада болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің коммуникативтік құзіреттілігінің қалыптасу маңыздылығы қарастырылады. Аталған құзіреттілікті қалыптастырудағы заманауи мәселелер мен оларды шешу жолдары туралы айтылады.

Аннотация

В статье рассматривается необходимость формирования коммуникативной компетентности будущего учителя английского языка как составляющая общей профессиональной компетентности. Затрагиваются современные подходы к проблеме формирования коммуникативной компетентности будущих учителей.

Annotation

The formation of foreign language communicative competence among future English teachers is regarded in article. It's mentioned with arguments as an important component of the stage of formation of the future teacher in common.

In the era of globalization in all areas of public life, the problem of motivation in learning foreign languages in Kazakhstan becomes extremely relevant. Globalization means that the role of personal contacts of people and, consequently, verbal communication, including interethnic communication, which requires practical knowledge of a foreign language, is increasing.

Foreign languages are becoming one of the main factors of both the socio-economic and the general cultural progress of our society. Foreign languages plays a huge role in the formation of personality and raising education, because with it you can get direct access to the spiritual wealth of another country, get the opportunity to communicate with representatives of other nations. Therefore, it is not surprising that recently in our country interest in foreign languages, and mainly in English, has grown significantly.

The new political situation, the expansion of international cooperation and international contacts today require a deeper knowledge of a foreign language.

All of the above significantly increases the prestige of the subject and as a result requires changes, innovations in this area.

As a result of ongoing reforms in the education system in our country, the requirements for the professional level of teachers and all pedagogical staff are increasing. Today they need to be active subjects of professional activity, to have a high level of communicative competence, which is an important component of professional qualities and allows to solve the problems of training and education of the younger generation.

In the current foreign language books for educational institutions, their quality has significantly improved - the structure of the subject has been significantly changed, the content has improved significantly, the methodical apparatus has been strengthened, questions and tasks in textbooks have become more relevant to their purpose, they have more questions that develop the learner's speech and mental activity. With the improvement of the selection and placement of educational material in textbooks, the interest of students in studying and analyzing foreign textual material increased slightly.

In turn, the practice shows that the formation of foreign language communicative competence among future English teachers is at an average level. Many of them believe that communicative skills are not perfect enough and do not provide productive participation in the act of communication. Future teachers of English experience difficulties in practical knowledge of a foreign language due

to their poor vocabulary and insufficient linguistic and vocabulary, skills and abilities in speech activity (listening, speaking, reading and writing)

Foreign language as an educational discipline at the university. And here the concepts of “motivation” and “communicative competence” come to the fore. Of course, the problem of motivation in learning arises in each subject, but it is especially acute in the study of a foreign language. It is all about the specifics of the subject, requiring from future English teacher to have a certain base and communication skills. Often this causes students certain difficulties and motivation disappears. Therefore, considering motivation as the main driving force in the study of a foreign language, the formation of communicative competence, we note that motives relate to the subjective world of a person, determined by his inner motives. Hence, all the difficulties of calling motivation exist from the side. A person will be able to learn a foreign language, develops the skills of a communicative approach and creative activity, if only he himself feels the need for it, that is, he will be highly motivated. Learning foreign languages, people expand the boundaries of their worldview and worldview.

Despite the variety of works in the studied area, the question of the formation of the communicative competence of specialists in the field of foreign language education and the formation of communicative competence in the modern educational platform of our country is not sufficiently developed. In particular, in our native pedagogical theory there is no single approach to the definition of the concept of “communicative competence of a future English teacher”, its content and essence are not disclosed, specific features of the communicative activity of an English teacher are not revealed, possible ways of forming communicative competence in the educational process are not identified in high school.

The analysis of psychological and pedagogical literature and practical experience convinces that teachers in higher education, recognizing the necessity to train highly qualified foreign language specialists for educational institutions, believe that this result can only be achieved using rational didactic tools in the educational process, high-quality teaching and learning complexes developed based on modern training technologies. Currently, methodological support is not sufficiently developed and in some cases is completely absent. This phenomenon leads to insufficient effectiveness of the formation of communicative competence among future teachers of English in modern Kazakhstan, in particular higher education, and determines the scientific and pedagogical level of relevance of the study.

In addition, it is also known that in the process of development, each person is faced with new phenomena for himself, especially when learning a foreign language, new habits, trends. According to Virgo, life and development in the process of perfection are nothing but the same life. If we set ourselves the goal of applying this concept with respect to the process of foreign language education and interpreting it, focusing on the process of communicative development of a person, we will have to admit that the educational process has its intended purpose and is designed to ensure the tasks set.

Therefore, when we talk about learning a foreign language, that is, changing language behavior through already formed experience, it is understood that under the influence of activity on the part of the learner, positive changes occur in the conditions of a new language habit, trends, perception of new information and knowledge. That is, education should also proceed in line with the formation of new values, when student entering into the study of the questions and tasks posed, developing his thinking, will begin to delve into the study of concepts and mastering the foundations of a new language subject, as a result of which he can develop his own potential and he can get the necessary information.

All this indicates the lack of effectiveness in the formation of foreign language communicative competence of future teachers in the educational process. It is the higher school, which is an important component of the stage of formation of the future teacher and that should become a priority institution for the formation of the communicative competence necessary for a specialist in his future professional activity, which proves the relevance of the study at the socio-pedagogical level.

Reference list:

1. Geest, A.J.M. Van Deer “Some aspects of communicative competence ”
2. M. Byran “Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence”

HOW WELL DO SENIOR STUDENTS CHOOSE THE PROFESSION AND THE PROBLEM OF YOUTH UNEMPLOYMENT IN KAZAKHSTAN

ZHUMABAY Kamilla Erbolkyzy

Nazarbayev Intellectual School

Kazakhstan, Aktobe

kamillazhumabai03@gmail.com

Annotation

The article includes a study on one of the most pressing problems in Kazakhstan - the problem of youth unemployment. All possible causes and solutions of this problem are derived. Briefly about the importance of choosing the right profession.

Youth is the transformative power of every society and of the state it builds, so the degree to which they specialize has a direct impact on the economic, social and cultural development of the country. [1] The youngest group of innovators is the young people, so it is possible to predict the direction in which the state will develop in the next 10 years depending on the area of their interest.

On October 5, 2018, in the message of the First President of the Republic of Kazakhstan, "Growth of Welfare of Kazakhstan: Improving the Quality of Life and Living," 2019 was declared the Year of Youth. [5] To date, the number of supports for youth initiatives has increased, such as: Alliance of Students of Kazakhstan, Zhasyl El, Bastau, Village with Diploma, Business Road Map, Employment-2020, Family-Friendly 7-20-25 "programs. [3] However, there are many problems with young people in our country, and their level is still low. The state implements various projects that provide young people with employment. However, out of these projects only the programs "With diploma to the village" and "Employment Roadmap 2020" are real.

According to the Main Social Performance Indicators of the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan in 2019, 4.8% of the population are unemployed and half of them are able to work at the age of 14-29. [4], [25] At most 70% of them find a job in the labor market. [5]

172,762 students had graduated from the school in 2012, which is the highest rate for the last decade. [21]

As a result of the education system, only 150,000 students were awarded the titles of students in higher education institutions. The rest of the students went to special educational centers or got the opportunity to take the exam again. After 4 years, most of them graduated and 80% continuing to seek employment. [19]

The presence of young professionals in many centers has a positive effect, which increases the level of experience exchange and development. On the other hand, the lack of subjective relationships and professionalism between employees and the employer reduces the chances of young professionals finding employment. Yes, these factors have a direct impact on youth unemployment and are very difficult to deal with. Over the last five years, youth unemployment has declined from 4.6 percent to 4.2 percent, but this has not only been a consequence of the employment programs' work, but also due to the relocation and enrollment of some of them abroad. [24]

The problem of youth unemployment is actual both in Kazakhstan and abroad. The International Labor Organization says unemployment among young people in the world has reached a "crisis level". The report states that about 13% of young people worldwide are unemployed. [9] In the neighboring countries, the percentage of the unemployed is different. For example, in Russia the unemployment rate is around 4.3% of the national level and in Uzbekistan it is twice that of our country. [10] This, of course, is directly linked to the country's macroeconomic policies and the participation of its youth in socio-economic activities. [4] In many parts of the world, this is not new, and the consequences for each country are different.

Summarizing the research, I can say that the purpose has been achieved by identifying the nature of unemployment in Kazakhstan and finding ways to solve the problem.

First, the programs implemented in Kazakhstan are described and their efficiency analyzed. Unfortunately, the work of the programs in the country is not enough to cover all the unemployed youth. There is a large number of factors that indicate that there is a constant 4-5% of youth unemployment. Notably, the mentality of the population, social status, lack of awareness of the citizens and underdevelopment of the areas of youth interest in our country lead to the spread of unemployment among the representatives of this group and youth abroad. [20]

The mistake of programs aimed at eliminating youth unemployment is that these factors are not taken into account and that the personnel department does not work properly. We do not have oversight in our country because we have less overseas job placement centers and job placement centers for students. That is why partly incorrect or inaccurate specification of the program in this matter can cause the average result.

Therefore, a number of solutions have been proposed to speed up the process of addressing this problem and increase its effectiveness. These solutions are not only to eliminate unemployment, but also to improve the performance of other sectors, that is, multi-vector.

Additionally, before choosing a profession, you must carefully study its prospects and relevance in your country. Indeed, in the modern world there are more than 40 thousand different kinds of activities and if half of them would be in high demand in your camp. BUT THIS DOESN'T MEAN THAT YOU NEED TO CHOOSE ONLY FROM THOSE WHO THE MOST COMMON. After all, it will be double pleasure if the path you choose will not only bring income, but also your own mental pleasure. Yes, unfortunately, the problem of lossless choice is present everywhere. But this is already considered as a human factor. Psychologists advise from the beginning to choose a specific area of activity in which you would feel comfortable. Then fully study the specialties that are in your country in this area. Now there are huge opportunities to explore yourself: simply by opening the Internet. Take tests, expand knowledge about the profession and submit online applications to universities. Although elementary, but not all adhere to such schemes. And as a result, they are mistaken in the election of a profession.

CONCLUSION

The versatility of the proposed solutions is to stimulate and enhance the sense of patriotism among young people in the use of domestic products in the country. In this context, it is recommended to increase domestic production and other jobs in order to achieve the highest unemployment rate among young people in the country. Developing and expanding the first jobs will have an impact on the nation's economy, as well as on the employment of young people and on the growth of their national spirits (because many national manufacturers are closely linked to the history and origin of our nation's products). [13]

To address youth unemployment, we need to use their opportunities and strengths. Currently, the number of grants for higher education in the country is increasing. Young people are a new generation, they are constantly innovating and giving new ideas, which can be a guarantee of growth of productivity and level of development of the younger age groups. Even social experimentation has shown that young people have a higher productivity and lower execution times when they send workers 18-30 years of age and older workers 30 years into communicative or mental work. [22] However, it is a fact that young people are getting better productivity when they say, "Get it done." Therefore, it is a good decision to direct jobs to young people.

Third, it is necessary to implement ecotourism and recreation. 182.6 thousand unemployed officially applied to employment centers, of which 89.6 thousand are rural. [15] That means 49 percent. 73% of rural workers are older than the age of 30-55. [14] However, 49% of the unemployed in the village are young. The main reason for the failure of the villagers to find a job is the high mentality and the low employment opportunities. In most cases, this is the administration and kindergarten and 5-6 shops. That is why developing ecotourism is the only solution. With the development of ecotourism, we identify the tourism centers in our country, increase the money turnover within the country and increase the value of the Tenge. Of course, the level of development of ecotourism in the first place can be corrected by the use of such media as today's social network.

At the same time, the emergence of ethno-villages contributes to the rapid achievement of the goals of the "Orientation to the Future: Spiritual Revival" program. For example, it is suggested

to open ethno-camps and similar entertainment centers in the current movie "Vacation Offline". [16] It is important to have a more detailed plan for the systematic organization of the ethnic camps. At the same time, the opening of entertainment centers in a village, such as a village, requires staffing. It is not profitable for the state to bring in external experts and provide them with housing and other resources. [23] That is why the worker can be a resident of the same settlement and, accordingly, the problem of unemployment in the rural areas will be solved.

REFERENCES :

1. Nazarbayev N. Yu. Address to the people of Kazakhstan. Strategy "Kazakhstan-2050": new political course of the established state "
2. Sovereign Kazakhstan. - 2012. - No. 828-831. - December 15 - p. 1-8
3. State Program of Forced Industrial-Innovative Development of the Republic of Kazakhstan for 2010-2014 // President of the Republic of Kazakhstan on March 19, 2010 Decree No. 958.
4. Program of employment of the Republic of Kazakhstan 2020. - 2011.- Mar 31
5. Website of "Damu" Entrepreneurship Development Fund "JSC // [ER]. Accessibility order: damu / kz
6. Official site of the Ministry of Labor and Social Protection. Accessibility order: enbek.gov.kz
7. Official site of the Agency of the Republic of Kazakhstan on Statistics. Accessibility order: stat.gov.kz- 2013
8. Satellite News Network <https://sputniknews.kz/spravka/20190115/8915449/2019-jastaryly.html>
9. Law of the Republic of Kazakhstan on February 9, 2015 dated No. 285-V `` On the state-owned youth policy ". Electronic resource: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31661446
10. Kovaleva A.I., Lukov V.A. Sociology of Youth: Theoretical Words [Text] / A.I. Kovaleva, V.A. Lukov. - M.: Socium, 1999.- 351 s.
11. Ilyinsky I.M. Молодёжь и полородёжная политика: philosophy, history, theory [Text] / IM. Ilyinsky. - M.: Golos, - 696 s.
12. Oxford Russian Minidictionary. Edited by Della Thompson. Oxford University Press, 2006. - 731
13. Ozhegov S. I. Russian language [text] /CI. Ozhegov / ed. N.Yu. Swedish. - M.: Russian language, -798c
14. Hisamov A.R. The dual potential of modern multimode: basic ponies and component structures // fundamental foundations. No. 5, 2014. 1339-
15. Purtova I.A. On the basis of professional potential of modern youth. Electronic resource. http://studopedia.net/11_55698_purtova-ia-k-voprosu-o-professionalnom-potentsiale-sovremennoy-molodezhi. Html
16. Juvenile and juvenile politics in the XXI century. The choice of interdisciplinary complex [Text] / Ed. E.G. Slutsky. - SPb .: Health, 2004.- 734 p.
17. Publisher of articles on the history of Kazakhstan. https://e-history.kz/en/publications/view/2019_zhil_zhastar_zhili_4808
18. Electronic Scientific Magazine <http://edu.e-history.kz/ru/publications/view/605>
19. Psychological Experiment Site <https://www.verywellmind.com/>
20. Electronic Encyclopedia <http://odiplom.ru/lab/plyusy-i-minusy-bezroboticy.html>
21. Cognitive, Entertainment Portal https://massaget.kz/okushyilarga/mektep_omiri/57269/
22. RFE / RL Radio Checked Site in Kazakh and Russian https://www.azattyq.org/a/world_youth_unemployment/24804987.html
23. Nazarova G. N., Abdrashitova T. A. Unemployment problems in the Republic of Kazakhstan and ways to solve them
24. Molode grizzly. - 2018. - No5.1. - S. 59-62.
25. Site of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan <https://www.stat.gov.kz/>

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ОРТАДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘУЕКЕЛДІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІ ЖУКЕНОВА Алуа Дауреновна

Научный руководитель - к.п.н. А.Г. Умурзаков

КГУ им. Ш.Уалиханова

Кокшетау, Казахстан

ialua-91@mail.ru

Аннотация

Зерттеу барысында алынған объективті ғылыми нәтижелер өзекті мәселелердің шешімін - географиялық ортадағы экологиялық қауіп-қатер жүйесін талдауды зерделеуді, сонымен қатар осы тақырыпты неғұрлым тиімді зерттеуді дамытуды қамтиды. **Географиялық ортадағы экологиялық тәуекелдер жүйесін ұйымдастыруды есептеу және талдау тәртібі**, сонымен қатар жақсарту әдістері зерттелген. Автор қазіргі заманғы жағдайларда географиялық ортадағы экологиялық қауіп-қатер жүйесінің ұтымды бағытын таңдау мен негіздеудің жаңа және заманауи әдістерінің орны айтарлықтай маңызды және маңызды рөл атқаратынын мойындайды.

Әр адам қолынан келгенше экологияның жақсаруына үлес қоса алады. Ол үшін табиғатты күтіп, аялап ұстауымыз қажет. Табиғат - адамзаттың тіршілік ететін ортасы, сондықтан оның көптеген сұраныстарын қанағаттандыратын шикізат көзі болып саналады. Географиялық орта дегеніміз – біздің қоршаған ортамыз. Қазіргі уақытта табиғаттың нашарлауына немесе климаттың өзгеруіне барлық ел алаңдауда. Географиялық ортада экологиялық тәуекелді басқару жүйесінің бірден бір жолы, ол, баламалы энергия көздерін пайдалану болып табылады. Біз баламалы энергия көздерімен ғана қоршаған ортаны тиімді басқара аламыз. Баламалы энергия көздері күн, су, жел энергиясы жатады. Экологиялық тұрғыдан басқару осы тәсілдер тиімдірек болады. Қазақстан бірінші болып болашақты сақтау үшін энергияның баламалы түрлеріне көшу мәселесін көтеріп, әлемді залалсыз, табиғатқа да, адамзатқа да пайдалы баламалы қуат көздерін дамытуды насихаттап, елімізде жасалып жатқан сол бағыттағы жаңа технологияларды қолданысқа ұсынуда. Нұрсұлтан қаласында «EXPO-2017» «Болашақтың энергиясы» атты көрмесінде баламалы энергия көздерінің пайдасы көрсетілгенін. Баламалы энергия көздері табиғатқа зиянын тигізбейді, улы газдар шығармайды, өзендерді ластамайды, жан-жануарларға өмір сүруіне кедергі келтірмейді. Сол себептен экологиялық басқаруда нағыз керек құрал деп айта аламыз. [1]

Жыл сайын атмосфераға түрлі жанғыш заттардың жануы нәтижесінде 23 млрд тоннаға жуық көмірқышқыл газы бөлініп, сондай мөлшерде оттек сіңіріледі. Атмосферадағы көмірқышқыл газының мөлшері 13%-ке өсті, соның салдарынан атмосфера температурасы бірнеше градусқа мөлшерден тыс жоғарылап, мұздықтар еріп, соның салдарынан Дүниежүзінің мұхиттық деңгейі көтеріліп, табиғатта түрлі апаттар болып жатыр. Осы тұрғыда айта кететін жәйт, Қазақстанда біз көмір жағуды тоқтатып, оның орнына үйлерді газбен жылытсақ, экологиялық тұрғыдан қоршаған ортаны қорғай алатын едік. Жоғары да көрсетілген мәселелердің шешімі, бүкіл әлемде ғалымдар мен инженерлердің ізденістің нәтижесінде баламалы энергия көздері екенін атап айтты. Ол сарқылмайтын қалпына келтіретін энергия көздері деп аталады. Әлемдегі осы үдерістің тиімділігін ерте байқап, оны Қазақстан жағдайында қолдануды көздеген Елбасы «Қазақстан-2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында: «Біз энергияның баламалы түрлерін өндіруді дамытуға, Күн мен желдің энергиясын пайдаланатын технологияларды белсенді енгізуге тиіспіз», – деген еді. Бүгінде бұл тарапта елімізде істеліп жатқан істер өз нәтижесін көрсете бастады. Қазақстанда дәстүрлі емес қайта өңделетін энергия көздерінің (жел энергиясы, күн энергиясы, биоотын, электр энергетикасы, жылу энергетикасы, су энергетикасы) барлығы табылады. Тек соларды орынымен тиімді пайдалана білсек, арзан электр энергиясын өндірумен бірге еліміздің экожүйесін сақтауға мүмкіндік мол. Мамандардың айтуынша, бүгінде әлем бойынша көмірсутегі шикізатына балама саналып, биоотын, жел және күн қызуынан алынатын энергия барлық электр қуатының 2 пайызын ғана жетеді екен. Сондықтан бұл саланы дамытуға күш салып жатқан Қазақстан энергетикасы

мамандарының жұмысы болашақ үшін аса маңызды еңбек деуге болады. Соңғы жылдары елімізде күн, су және жел энергетикасы саласындағы 72 нысан жылына 1,3 млрд кВт/сағаттық энергия өндірген көрінеді. Мұның себебі, Қазақстанда жаңартылатын энергия көздерінің әлеуеті жоғары. Сарапшылар Қазақстанда жел энергетикасының әлеуеті – жылына 920 кВт/сағат, су энергетикасының әлеуеті - 620 кВт/сағат, күн энергиясының әлеуеті еліміздің оңтүстік өңірлерінде 2500-3000 кВт/сағатты құрайтынын айтады. Осыны тиімді пайдалану арқылы, еліміздегі баламалы энергия көздерінен өндірілетін энергияның көлемі соңғы 10 жылда 8 есе өсіпті. Энергия өндіру жөніндегі кейбір көрсеткіштер бол салада дамудың деңгейін көрсетеді. Мәселен, 2009 жылы 140 кВт/сағаттық 8 су электр станциясы болса, 2019 жылы келіп, оның жалпы мөлшері 680 МВт қуаты бар нысанға жеткені белгілі болды. Соңғы 10 жылда күн электр стансаларының әлеуеті су электр станцияларынан басым түскен. Мысалы, бүгінгі таңда бір ғана Қызылорда облысында күн, су және жел энергетикасы саласындағы 72 нысан жылына 1,3 млрд кВт/сағаттық энергияны өндірген көрінеді. Бүгінде елімізде мүмкін болған жағдайдың бәрінде баламалы энергияны пайдалану үшін арнайы нысандар салу ісі қатты қарқын алып келеді. Мәселен, Нұр-Сұлтан қаласында да осыған қатысты қолға алынған жұмыстар жақсы нәтиже көрсетуде. Жаңартылатын энергия көздері бас қаладағы 23 нысанда орналасқан. Қазір олар қала бойынша жалпы 700-ден астам киловатт/сағат энергия беріп келеді. Электр энергиясына арналған шығынды жылына 20 миллион астам теңгеге үнемдеуге мүмкіндік беретін бұл нысандар пайдасы көп. Жаңартылатын энергия көздерінен алынатын энергиямен Нұр-Сұлтан қаласындағы Ұлы дала және Тұрар Рысқұлов көшелері, бірнеше саябақ пен гүл бағы, сорғы станциялары, автобус аялдамалары, экожатақтар және гаджеттерді қуаттау орындарын қамтамасыз ету алдағы күндерде жүзеге аспақшы. Соңғы жылдарда еліміздегі энергия көздері арқылы өндіруге болатын электр энергиясының ресурстары есептеліп, оны өндіру мен пайдалануға байланысты жобалар жүріп жатыр. Бұл орайда арнайы мамандар Қазақстандағы теориялық жел әлеуетінің – жылына 1820 млрд кВт сағат,, гидроэнергетиканың әлеуетінің – жылына 30 млрд кВт сағат, күн энергетикасының әлеуетінің – жылына 2,5 млрд кВт екенін есептеп шығарған. Көріп отырғанымыздай, Қазақстан дәстүрлі де, баламалы да энергия көздеріне бай елдердің бірі. Тек соны тиімді жобалар арқылы өндіріп, ел игілігіне жаратсақ, мемлекет байлығы халықтың игілігіне қызмет ететіні сөзсіз. Соңғы зерттеулер нәтижесінде ғалымдар «Адам экологиясын» ойлап тапты. Ол орынды себебі адам денсаулығына да мән беруіміз керек. Осы уақытқа дейін біз табиғатты, өндірісті, баламалы энергия көздерін ғана қарап келдік. Бірақ, өкінішке орай адамның өмірінің қауіпсіздігіне мән бермедік. Сол себептен адамдар түрлі ауруларға шалдығып, немесе қайғылы оқиға тап болып жатады. Яғни, қоршаған ортамызда экологиялық тәуекелділікті басқаруда «Адам экологиясын» кіргізу керек деп ойлаймын. Адамның өмірі және табиғат екеуін бірдей бағалауымыз керек. Адам да экологиялық тұрғыдан басқаруда қоршаған ортаны қорғай алады. [2,3,6,7]

Кез келген экологиялық мәселелерді шешу үшін, адамдардың әрекетімен болып жатқан ғылыми жетістіктердің барлығын болашақ ұрпақтың сақталуына, денсаулығына, болашағына тұжырымдама беретін адам экологиясы. Бүгін күрт өзгерген экологиялық мәселелерді шешуде адамның өзі туындатып отырған күрделі ғылыми жетістіктерін ендігі жерде табиғи ортаны, адам баласының болашағын сақтау үшін, табиғатты қорғау және тиімді пайдалану керек. Себебі, адам мен қоршаған ортаның арасындағы байланыс ХХ ғасырдың ортасына дейін ғылымда қарастырылмаған. Ғылыми тұрғыдан адам экологиясын зерттеу кейінгі жылдары ғана қолға алынды. Себебі адамдардың өмір сүру деңгейін көтеру үшін қоршаған ортаның табиғатының бұзылуы, адам баласының денсаулығына зиян әкелгендігі анықталды. **Адам - табиғаттың туындысы, онсыз өмір сүре алмайды.** Адам экологиясын ғылыми тұрғыдан қарастыруға, оны зерттеуге үлкен әсер еткен ХХ ғасырда өмірге келген **«Қоршаған орта түсінігі»**. Соның нәтижесінде адамның өмір сүріп жатқан жері, оның үйі, сол үйдің тұрақты, таза болуы адамға байланысты. Егер оны адам қорғамаса, жағдай жасамаса, онда ертең құлауы мүмкін. [4,5,8].

Әдебиеттер тізімі:

1. Биология: Жалпы білім беретін мектептің, 9-сыныбына арналған оқулық, 2-басылымы, өңделген/ М. Гильманов, А. Соловьева, Л. Әбшенова. - Алматы: Атамұра, 2009.
2. Н.Ә. Назарбаев «Бейбітшілік кіндігі». – Астана «Елорда», 2001
3. О. Жанайдаров «Менің елім - Қазақстан». – Алматы: «Балауса баспасы», 2003
4. Қазақстанның физикалық географиясы, Алматы: Атамұра, 2008. ISBN 9965-34-809-X
5. Акимова Т.А., Хаскин В.В. Экология. Человек-экономика-биота-среда. М.: ЮНИТИ, 2007.
6. Новиков Ю.В. Экология, окружающая среда и человек. М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003.
7. Лукашев К.И. и др. Человек и природа. – М.: Наука и техника, 1984.
8. Хоружая Т.А. Оценка экологической опасности. – М.: Книга сервис, 2002.

ЦЕЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАК ОДИН ИЗ ИНСТРУМЕНТОВ ФОРМИРОВАНИЯ КРЕАТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

АБДРАХМАНОВА Жайнагуль Букейкановна

Назарбаев Интеллектуальная школа

Усть- Каменогорск, Казахстан

abdrahmanova_a@ukk.nis.edu.kz

Аннотация

Мақалада мұғалімнің кәсіби даму мақсатын дұрыс тұжырымдаудың маңыздылығы, оның қайдан басталатыны және оған не әсер ететіндігі туралы айтылады. Педагогикалық дамудың ұсынылған мақсаты білім берудің жаңа кіріктірілген моделі бойынша сабақтардың бірінде қалай сыналды. «Шитальттік» шығармашылық шеберлікті дамытатын міндеттер қарастырылады, соның негізінде ескілері бұзылып, жаңа идеялар пайда болатын тұралы мәлімет беріледі.

Аннотация

В статье рассказывается о важности правильной формулировки цели профессионального развития учителя, из чего она истекает, на что влияет. Как апробировалась предложенная цель педагогического развития на одном из уроков по новой интегрированной модели образования. Рассмотрены задания, развивающие навык «шитальтистской» креативности, на почве которых пересматриваются старые и развиваются новые идеи.

Каждый учитель определяет цель профессионального развития на весь предстоящий учебный год. Формулирование и определение данной цели развития одна из нелёгких задач, стоящих перед учителем. Почему? Так как именно она определяет успешную деятельность учителя на уроках. Не менее важен для учителя навык измерения и достижимости его по SMART целям.

Цель педагогического развития помогает учителю выстраивать свою деятельность, достигать цели обучения, формулировать задания, подбирать стратегии и приёмы, выстраивать индивидуальную траекторию собственного роста в плане профессиональном.

В ходе проведения исследования урока по теме: «Усложнение как вид дифференциации, развивающий навыки анализа у учащихся А,В,С» мы столкнулись с ещё неизвестным нам видом креативности «шитальтистской». Само название термина вызвало интерес к его изучению. Поиски литературы по данному типу креативности были тщетны. К сожалению, данный вид креативности в классификации по креативности есть, но остаётся неизученным.

Американский психолог Джон Гилфорд дал следующее его определение: «Шитальтистские, описывающие креативный процесс как разрушение существующего шитальта для построения лучшего». [1]

Итак, предыдущий год совместной работы над исследованием по дифференциации помог определиться с темой цели профессионального развития в текущем учебном году.

Благодаря выбору цели профессионального развития «Разработка заданий шитальтистского типа» изучены и рекомендованы собственные подходы в обучении. И это не случайность. Поработав год над данной целью, учитель делает выводы, что все ситуативные задания можно отнести к данному виду, так как любая ситуация позволяет детям адаптироваться под определенные обстоятельства и предлагать идеи. Выполнение ситуативных заданий помогает учащимся понимать, насколько правильно он поступил в той или иной ситуации, какой моральный выбор предстал перед ним. Улучшает навыки анализа и оценки собственного поведения в сложившейся ситуации. По ходу апробации данной цели педагогического развития перед учителем возникают такие вопросы:

- насколько удачно составлено задание?
- насколько оно правильно сформулировано?
- насколько пошагово можно проработать его?
- какова глубина раскрытия данной цели обучения?

От того насколько правильно сформулировано учителем задание, зависит выдвижение учеником креативных идей.

Практика показывает, что «шитальтистские» задания можно разделить на два вида: письменную и устную.

К основным видам письма можно отнести: письменные ответы на вопросы высокого порядка, написание рассказов, эссе, письмо, фельетоны, ведение дневников, очерки, статьи, аннотации, работу с текстами, мини-проектные работы.

Устные – интервью, репортажи, различные упражнения, создание ситуаций, разыгрывание сцен, тренинги, работу с текстами.

Исследование темы показывает, что еще одним важным условием применения шитальтистских заданий является обучение на основе «концептов».

Применение концептов на уроках русского языка помогает воссоздать ученику целостную картину того или иного явления, проводить взаимосвязь, видеть причину и следствие. При таком подходе учащийся показывает умение мыслить в разных направлениях. Для анализа предлагаю один из уроков, проведенных по цели профессионального развития.

Тема урока: «Гипотезы о причинах конфликта поколений» в 9 классе со вторым языком обучения, концепт «Конфликт».

Определяются следующие цели обучения по среднесрочному планированию.

Цели обучения

ИЯЕ_1. Использование сложноподчинённого предложения условия.

ЧЗ Владение разными видами чтения

На стадии вызова был запланирован «Мозговой штурм» с целью определения темы урока и активизации мышления. Таким образом, предлагается следующее упражнение на прогнозирование.

Задание. Вместо многоточия подставьте нужные слова и получите утверждения.

Например, ... темой является жестокость на телевидении, ... гипотеза может быть следующей: ... молодёжь думает, что жестокость на телевидении - это ..., ...,

... взрослые люди думают, что это ... и

... темой является дружба, ... гипотетическим утверждением может быть следующее: ... молодёжь ценит дружбу со сверстниками больше, чем ..., в которой он растёт, ... взрослые люди, как правило, больше ценят ..., чем

При помощи подстановки слов вместо точек учащиеся должны догадаться, что так формулируются гипотезы. Найдя ключевое слово «гипотеза», они смогут выйти на

формулировку темы урока. Для формирования навыка грамотного построения гипотезы предлагаются следующие вопросы.

Какие сложноподчинённые предложения и союзы помогают выстраивать гипотетические утверждения?

Приведите пример такого утверждения и постарайтесь найти главную и придаточную части.

От какой части к какой части вы задаете вопрос?

Где ставится запятая?

Какое утверждение у вас получается? Прочитайте.

Выполнение данного упражнения помогает увидеть учащимся, что с помощью сложноподчинённых предложений условия можно построить гипотетические утверждения.

Использование такой формы подачи материала и работы с ним стимулируют развитие гибкости мышления, развивают идеи на основе использования СПП условия. При этом осуществляется связь теоретических и практических навыков.

Учитель предоставляет время для проверки самостоятельно составленных предложений с использованием СПП условия. Один, два предложения записываются и разбираются у доски.

Таким образом, учащиеся самостоятельно выходят на тему и формулируют цели урока.

По цели обучения следующий шаг- это текстовая работа.

Текстовую работу выполняют в группах. Для 1-ой группы предлагаются следующие тексты на выбор: Ауэрбаха «Я поздно понял», «Тинейджер в современном мире».

Прочитав отрывки из текстов учащиеся строят «Колесо проблем» из трех вопросов на основе прочитанного текста.

Во время выполнения данного задания группы работали сплоченно и слаженно, четко распределив обязанности между собой.

У одной из групп в «Колесе проблем» появились следующие записи вопросов высокого порядка.

1. Почему подростки становятся уязвимыми в период становления личности?

2. По вашему мнению, почему взрослые люди недостаточно уделяют времени развитию подростков?

3. Как вы думаете, из-за чего в современном обществе сложилась отрицательная тенденция о тинейджерах, когда речь идёт о правонарушениях и преступности?

Следующий шаг- это работа со стратегией «IDEAL». Из трех сформулированных вопросов группа должна выбрать одно вопросительное предложение, которое затем переводят в условное гипотетическое утверждение, содержащее проблему. Им предлагаются дескрипторы для работы.

Дескрипторы.

1. Формулируют гипотезу заголовков, используя придаточные условия.

2. Приводят пример из прочитанного текста.

3. Предлагают 3 способа решения проблемы.

4. Выбирают лучший и аргументируют свой выбор.

Лист решения проблемы

Какую проблему нужно решить? Проблему недостаточного внимания взрослых к своим детям.	Гипотеза: Если бы родители уделяли побольше времени детям, то они бы совершали меньше ошибок.
Какой важной информацией для решения проблемы Вы обладаете?	Что еще нужно знать?
Каковы 3 главных способа решения проблемы? 1. Освободить родителей для посещения школы на полдня в рабочее время (закрепить законодательно в Конституции). 2. Советы с профессиональным психологом (посетить вместе с родителями).	Какой из выбранных способов лучше? Почему? Второй путь решения выбираем, потому что о первом и третьем, пока на данный момент нет у нас чёткого представления. Но можно запланировать, нам понравилась идея с роликами. Мы подумаем.

3. Создать социальные ролики по этой теме (где родители уделяют много внимания детям).	
--	--

Учащимся удалось сформулировать гипотезу. В таблице приведена одна из них.

Второе задание в колонке даёт возможность привести аргументы из текста и из жизни. Затем учащийся предлагает три способа решения проблемы и выбирает самый эффективный. В данном случае концепт «Конфликт» даёт возможность неординарно подойти к решению проблемы и помогает выдвижению креативных идей. При этом участники посчитали, что лучший способ – это советы с профессиональным психологом, но консультироваться должны не только дети, но и родители. Предложенный лист решения проблем помогает выстроить логичный ответ и рассуждать. На родительских собраниях учителю можно предложить утверждения детей и лист решения проблем попросить заполнить родителей.

Сравнить ответы детей и родителей, где, выслушав ответы детей, взрослые сделают для себя определённые выводы.

«Ф» Взаимооценивание по листу решения проблем. Группы оценивают работы друг друга по дескрипторам обучения.

Данное задание формирует у учащихся умение выдвигать альтернативные гипотезы решения проблемных ситуаций;

Задание для других двух групп. Прочитайте текст «Разные конфликты» и выполните задание.

1. Предложите и разыграйте ситуацию, способы решения которой будут извлечены вами из прочитанного текста.

2. Сформулируйте в виде одного предложения гипотезу разыгранной вами конфликтной ситуации по предложенному началу: «Если..., то ...»

Дескрипторы.

1. Используют информацию из предложенного текста для решения проблемы.

3. Составляют гипотезу конфликтной ситуации в соответствии с предложенным началом.

4. Инсценируют одну из предложенных ситуаций, соблюдая речевые нормы.

В предложенном тексте есть пункты с готовыми путями выхода из ситуации, такие как:
- в течение 10-14 дней наблюдать и записывать время и причину обострения отношений;

- обсудить свои наблюдения: выявить нормативные конфликты и придумать им имена;

- договориться о том, кто как себя ведёт, когда кого-то из близких «понесло»;

- придумать вместе (возможно, на семейном совете с детьми, это может получиться весело), как вам перехитрить конфликт, не дать ему (конфликту) испортить ваш день.[2]

Многие учащиеся выбрали второй пункт и представили по ней следующую схему работы.

Ситуация.

Время и причины.

Объяснили ее следующим образом. Если дома назревает конфликт, то можно назвать его условным именем, например, «Нарния», и постараться именно в этот момент замолчать, произнеся это магическое слово. Обезвредить обстановку как взрослым, так и детям. Но так, чтобы все принимали дома участие, взрослые тоже входят в роль. Обсудить такой подход на семейном совете за чашкой чая.

Учащимися представлены следующие интересные варианты разработок. Это говорит о том, что ребёнок не хуже взрослого знает время и причину назревания конфликтов.

1. Ситуация: Если долго сидеть за телефоном, то зависимость неизбежна.

Имя: Выход из Нарнии.

Время и причина: Каждый день. Зависимость.

2. Ситуация: Уборка в доме.

Имя: Свинарник.

Время и причина. По выходным. Ленивость.

3. Ситуация. Если долго смотреть телевизор, то это вредит психике.

Имя: Бабайка.

Время и причина: Раз в 2-3 дня. Разное понимание слова «Жестокость».

3. **Ситуация.** Если не уступать места в транспорте, то ты невежа.

Имя: Голодные места.

Время и причина: Каждый день. Культура поведения.

4. **Ситуация.** Неприятие трендов. Если старшее поколение принимает тренды, то молодежь без ума от них.

Имя: Ит талаган джинсы (Собака, разорвавшая джинсы)

Время и причина: Каждый летний день. Следование модным тенденциям.

5. **Ситуация.** Если молодежь ест Fast Food, то взрослые отдадут предпочтение домашней пище.

Имя: Пища богов.

Время и причина. Каждый день. Леня готовить еду.

6. **Ситуация:** Если дети дома убираются, то родители им улыбаются.

Имя: Фея адской уборки.

Причина: Ленивые дети

Время. Каждый божий день.

7. **Ситуация:** Если родители не уделяют внимания детям, то они вырастут хулиганами.

Имя: ATTENTION PLS!

Причина: отсутствие внимания

Время: Регулярно.

Такое задание вырабатывает у учащихся само рефлексия и осознание своих действий: нужных и ненужных, полезных и бесполезных. В начале это похоже на игру, затем сам того не замечая, начинает определять для себя ценности как самоуважение, уважение к другим. Осознает ценность и начинает делать для себя определенные выводы.

Зная время и причину, подросток начинает составленную схему применять у себя дома и превращает в игру. При том воспитывая не только себя, но и взрослых.

Итогом могут послужить недельные записи, где четко представлено, сколько раз они играли в такие игры. Таким образом, применение концепта «Конфликты» помогает устанавливать причины и следствия происходящих конфликтов и дает возможность заранее предугадывать и находить пути бесконфликтного их решения. Данное задание способствует самоанализу, самокритике своих действий.

Каждый урок становится исследованием не только для ученика, но и для учителя. И цель профессионального развития не должна быть холостой и взятой из ниоткуда. Она возникает из проблем, ломающих старые, зарождающие новые идеи.

Использованная литература:

1. Джон Гилфорд, Три стороны интеллекта задач в Сб.: Психология мышления, М., Прогресс, 1965 г.

2. Источник: http://www.metod-kopilka.ru/tehnologiya_kreativnogo_myshleniya._vystuplenie_po_temequotformirovanie_kreativnogo_myshleni

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША БАҒАЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

АХТАНОВА С.К., ҚАЖИЕВА Қ.Б., ЕРСІН А.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ademi_e76@mail.ru

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев қазақстандық мұғалімдердің кәсіби даму саласындағы жаңа көзқарасы олардың педагогикалық өміріндегі қосымша оң өзгерістер енгізуге мүмкіндік беруде. Сапалы білім беру – оқыту мен тәрбиелеудің үздіксіз үдерісі. Қазіргі кезде білім берудегі мақсат жан-жақты білімді, өмір сүруге бейім өзіндік ой-талғамы бар, адамгершілігі жоғары, қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру. Бұрын оқытуда оқушылар тек қана тыңдаушы, орындаушы болып келсе, ал қазіргі оқушы өздігінен білім іздейтін жеке тұлға екендігіне ерекше мән беруіміз керек. Бүгінгі білім беруде оқушыны білімділік, іскерлік, шығармашылық әдістерге баулудың жолдарын іздестіре отырып, мұғалім-шәкірт арасында рухани және сезім бірлестігін айқындайды. Қазіргі кезде оған жететін жаңа педагогикалық технологиялар да баршылық.

Соның бірі - критериалды бағалау жолдары.

Критериалды бағалау - бұл білім берудің мақсаты мен мазмұнына негізделген оқушының оқу- танымдық құзырлығын қалыптастыруда алдын-ала белгіленген жетістіктермен салыстыру үрдісі.

Критериалды бағалауды енгізудің мақсаты: мектепте оқыту сапасын жоғарлату. Мектеп бітірушілердің білімін халықаралық стандартқа сәйкестендіру.

Білім сапасын бағалау жүйесінде жаңарту мәселесі:

- Бес балдық жүйенің қазіргі заманға сай білім жүйесін қанағаттандыра алмауы;
- Оқушы танымындағы өзгерістер мен білім саласындағы қалыптасқан қайшылықтар;
- Әлеуметтік сұраныстардың өзгеруі

Критериалды бағалаудың басты ерекшелігі:

- алдын-ала ұсынылған бағалау шкаласы;
- анық, айқындылығы;
- бағаның әділдігі;
- өзін бағалауға мүмкіндіктің берілуі .

Критериалды бағалаудың функциялары:

- ынталандыру;
- белсенділік;
- түзету;
- дамытушы

Принциптері:

- нақтылық ;
- әділдік ;
- жүйелік .

Критериалды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіленген критерийлердің нақты жиынтығымен өлшенеді. Оқушылардың пән бойынша үлгерімі екі тәсілмен бағаланады: қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау. Критериялық бағалау жүйесі Филиппин, Сингапур, Жапония, Франция, Финляндия сынды дамыған елдерде пайдаланылады. Бұл бағалау жүйесінің артықшылығы, баланың ойлау қабілетін дамытып, ғылыммен айналысуына ықыласын туғызады. Кеңестік заманнан қалған бес балдық бағалау жүйесі жойылады. Қалыптастырушы бағалау күнделікті оқыту мен оқу үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады және тоқсан бойы жүйелі түрде өткізіледі. Қалыптастырушы бағалау үздіксіз жүргізіле отырып, оқушылар мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді және балл не баға қоймастан оқу үдерісін түзетіп отыруға мүмкіндік береді. Жиынтық бағалау оқу бағдарламасынның бөлімдерін (ортақ тақырыптарын және белгілі бір оқу кезеңін (тоқсан, оқу жылы, орта білім деңгейі) аяқтаған оқушының үлгерімі туралы ақпарат алу мақсатында балл және баға қою арқылы өткізіледі. Қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау барлық пәндер бойынша қолданылады [1. 26].

Бағалау жүйесінің негізгі мақсаты – білім сапасын арттыру болып табылады. Ал қазіргі заманғы білім сапасы дегеніміз - ол білім алушының келешектегі өзінің әртүрлі жеке мәселелерін шешуге керекті, қажетті құзіреттіліктерін қалыптастыратын білім беру нәтижесі.

Елімізде орта білім беру және бастауыш сынып пәндерінің мазмұны жаңару шеңберінде білім беру үдерісінің құрылымы мен мазмұнына өзгерістер енгізілуде. Бүгінгі

таңдағы жас бүлдіршіндердің жаңаша ойлау қабілетін, белсенділігін арттыру, білімге деген құштарлығын ояту, өмірінде оны қолдана білу, отансүйгіштік қасиетін одан әрі дамытуға бағыттау – ұстаздың басты міндеті. Сол себепті де біз жаңартылған білім беру бағдарламасының табысты іске асырылуына өз үлесімізді қосуымыз керек. «Педагогиканың барлық аспектілері сындарлы оқыту теориясымен үйлеседі. Сындарлы оқыту тәсілдері білім берудің «дәстүрлі» әдістерімен салыстырғанда, оқыту кезінде жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Сындарлы оқыту тәсілдері оқушылардың алдыңғы білімдерімен ұштастыра отырып, жаңа білім алуы туралы тұжырымдамаға негізделеді.» Оқытуды сапалы ұйымдастыру ең маңызды үрдіс болып табылады. Тек сапалы білім бере отырып, біз болашақта еліміздің дамуы үшін үлкен үлес қоса аламыз [2.28].

Бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес келетін педагогикалық тәсілдерді пайдалану арқылы оқушылардың сапалы білім алуына мүмкіндік туғызуды мақсат етеміз. Сонымен қатар, біріккен жұмыс оқушылардың оқуына және когнитивті дамуына әсер етеді [3. 15].

Л.С. Выготский «Жақын арада даму аймағы» жұмыс істесе ғана, оқушылардың когнитивті дамуының жақсаратындығын айтқан болатын. Ал, ол үшін оқушы өзі жасай алмайтын тапсырмалар көлемін анықтап, тақырыпты үйренуде мұғалімнің көмегіне жүгінеді. Л.С. Выготскийдің жорамалы бойынша диалог құру барысында оқушы білім алады және олардың білім деңгейлерін арттыру, оларға әлеуметтік қолдау көрсетуде мұғалімнің алатын орнының ерекшелігінде. Әр мұғалім тиімді оқу мен оқыту тәсілдерімен таныса отырып, өзінің педагогикалық қызметіне белсенді оқу қағидаттарын енгізеді. Біз әр түрлі жүйелі жұмыс арқылы жаңа мазмұндағы оқу бағдарламасымен, оқу жоспарымен, критериалды бағалау негізімен, ресурстарды пайдалану шеберлігімен қаруланудамыз. Өз жұмысымызда сыни тұрғыдан ойлау қағидасын басшылыққа алып отырамын.

Сыни тұрғыдан ойлау – білім берудегі негізгі талаптарға іспен жауап беру үшін оқушылардың даму мүмкіндіктеріне жол ашады. Бала өзінің тұлғасын өзі жасауы керек, яғни ол шығармашылық жағынан өзін дамыта отырып, өзінің мүмкіндіктерін ашуы, өз-өзіне маңыздылық танытуы керек. Оқушыларымыздың білім деңгейін тереңдету, ғылыми тұрғыдан дамыту, өз бетімен жұмыс істеуге дағдыландыру, ойлау қабілеттерін ілгерілету мақсатында осы әдістерді енді жаңа мазмұнды оқу бағдарламасында қолданатын боламын. Жаңартылған бағдарламалар бойынша бастауыш білім беру деңгейіндегі пәндерді оқытудың теориясын үйренудемін. Осы бағытта тәжірибем болмаса да жаңартылған білім беру бағдарламасын іске асыру үшін қажетті біліктер мен дағдыларды жан-жақты түсініп игергім келеді. Мұғалім оқушыға қарапайымнан күрделіге қарай тапсырмаларды сабақта беріп отыруы қажеттігін, соған байланысты орындалатын тапсырмаларды ойластыруда да әр түрлі әдіс тәсілдерді пайдалануға бағытталудамын. Жалпы сабақтарымызда оқу үшін оқыту ортасын құруға тырысамын. Егер неғұрлым оқуға қолайлы орта болса, онда соғұрлым нәтиже жоғары болатынына күмәнім жоқ. Яғни, белгілі бір тақырыпты өту барысында сыныпты топтарға бөлу, алдарына қажет ресурстардың барлығын әзірлеп, құрылған тапсырмалардың қолжетімді болуын, нәтижесінде оқушылар ештеңеге алаңдамай жұмыстануларын ұйымдастырғым келеді. Бір сөзбен айтқанда сыныпта жұмыс ортасын қалыптастырамын. Бағалау технологиясы білім беру жүйесіндегі басым бағыт – білім берудің тұжырымдамасы мен стратегиясына негізделеді. Оқушы білімін жазбаша немесе ауызша баға қою жолымен бағалап жатамыз. Біз қолданатын кез-келген нысанның артында объективті немесе жеткілікті дәрежеде объективті емес нормалар стандарттар ғана емес, сондай-ақ баланың дамуы, оқуы және ынтасы туралы түсінік, сонымен қатар өзін-өзі бағалау, қабілеттілік және күш-жігер сияқты ұғымдарға қатысты құндылықтар жатады. Мені әрқашан да бағалау толғандыратын. Бағалауға көп көңіл бөлуіме бірнеше себептер болды.

- Бағалау әрқашанда қиындық туғызады.
- Оқушылардың ішінен баға үшін оқитындар кездеседі.
- Ата-аналар тарапынан кедергілер туындайды.
- Бағалау түрлеріне көңіл бөлінбейді [4. 55].

Кей кездерде мені бағаны көтеріңкі қойып жіберген жоқпын ба, әлде керісінше төмен бағалап отырған жоқпын ба деген сұрақ мазалайтын. Бұрын мұғалім оқыту үрдісінде жалғыз өзі бағалаушы болып оқушының сабақ туралы пікірі сұралмайтын. Ал сындарлы оқыту технологиясында осыған аса зор мән берілген. Оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау арқылы оқушыларды әділ бағалауға үйретуге атсалыстым. Сындарлы оқытуға бағытталған сабақтарымда оқушы өз ойын айтып кері байланыс орнатты немесе түсінбеген сұрақтарын сұраудан жасқанбады, сабақтағы әдістер туралы өз ойларын айтулары өте пайдалы болып отырды. Бағалау нәтижесінде оқушылар бірін-бірі бағалау арқылы оқуға ынталанды. Критерий арқылы бағаланған кезде білімнің маңыздылығын түсінді. Оқушылар өзін-өзі бағалап, қателіктерін мойындайтын кездері болды. Ата-аналардың әділ бағаға көздері жетті.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша бағалау тиімді болып жетілдірілуде. Қазақстан үшін ұсынылып отырған жаңа критериалды бағалау жүйесі баланың дамуын, қызығушылығын және оқуға деген ынтасын арттыруға бағытталып отыр.

- Критериалды бағалауда оқыту мен бағалау өзара байланыста болады.

- Бағалау дәл және сенімді ақпаратты ұсынады.

- Қолданылатын критерийлердің, құралдардың оқу мақсаттарына жетуге, күтілетін нәтижелерді бағалайтынына сенімділігі болады.

- Бағалау түсінікті, айқын ақпараттарды ұсынады. Оқушылардың қызығушылығын, жауапкершілігін арттырады.

- Бағалау балалардың оқу жетістігінің ілгерілеуін дер кезінде және жүйелі қадағалап отыруға мүмкіндік беретін үздіксіз үдеріс болып табылады.

- Барлығымызды дамуға бағыттайды [5. 25].

Критериалды бағалаудың осы қағидаттары болашақтағы жұмысымызға жаңа бағыт, балаларға сенімділік береді. Басты мақсат та осы емес пе?

Критериалды бағалау мен оқытуды жоспарлауда барлық оқушылардың қатысуын қамтамасыз ететін жағымды оқу ахуалын қалыптастыруым керек. Сенімді, жауапты, ойшыл, жаңаға ұмтылатын балаларды тәрбиелеуді мақсат етемін.

Оқушылардың дағдыларын жақсарту мақсатында тиісті шара қабылдап, лайықты тапсырмаларды қолдану қажет. Сабақты тиімді өткізуге қажет ресурстарды әзірлеу міндетті.

Балаларды мадақтап, оқуға еліктіре, қызықтыра отырып, ұғымдарды түсіндіруде, мағынасын ашуда, нұсқаулық беруде түсінікті, қарапайым тілде жеткізуді ескеру. Оқушыларды бақылап, оларға кері байланыс ұсынуға тиістімін.

Жаңа мазмұнды оқу бағдарлама бойынша да оқушылардың ынтымақтастықпен бірігіп жұмыс жасауына, ойын еркін жеткізуіне және шығармашылық қабілеттерін дамытуына септігін тигізетініне көзім жетті.

Мен де алған білімімді болашақта педагогикалық тәжірибемде толық қолданамын. Үйренген белсенді әдіс-тәсілдердің тиімділігі көп болмақ. Педагогикалық шеберлігімді ұштайтын мазмұнды әдістерді үйренудемін. Менің оқу үдерісіне жаңаша көзқарасым қалыптасты.

Балаларды бүгінгі сенімдерін, білімдері мен өзіндік ойларын аша түсуге баулып, оқушы мен оқу материалын қосатын «көпірді» тепе-теңдікте ұстай отырып, алға жетелеуіміз керек.

Тың бастаманы одан әрі жетілдіре отырып, теория мен тәжірибені ұштастырамыз, барлық оң өзгерістерді нәтижеге бағытталған жұмысымда іске асырамын деп айта аламын.

Бастауыш мектеп шәкірттерінің жасы балалардың өсіп-жетілуіндегі елеулі өзгерістермен сипатталады. Бастауыш мектепті бітірген баланың 1 сыныпқа тек жаңа ғана келіп түскені етене байқалып тұрады. Балалар бақшасында тәрбиеленген балалардың ерекшеліктері үйден келген балалардан аса өзгеше болады. Біріншілерінде коллективте жұмыс істеу дағдысы көп, балалар бақшасында балалармен бағдарлы мақсат көздей жүргізілген тәрбие жұмыстарының барысында, сондай-ақ ата-аналарынан, төңірегін қоршаған дүниемен тұңғыш кездесуден алған тіршілік дүниесі туралы аздап болса да, түсініктері мен ұғымдары болады.

Олар мектепте оқу үшін қажетті - өзінің жұмыс орнын ұйымдастыра білу, ұйымдасқан түрде сұрақ беру, тыңдау, көре білу сапаларына тәрбиеленген.

Бала дамуының деңгейі көбіне- көп баланың тәрбиесіне және оның таным қабілетінің дамуына отбасының, ата-ананың көзқарасымен анықталады. Кейбір отбасыларда балаларға көп кітап оқып береді, ертегілер мен әңгімелер айтады, олардың өсіп- жетілуімен шұғылданады. Сондықтан да әр баланың білімді қабылдау – қабылдамау деңгейі әр түрлі болады. Ал оны іскерліктер арқылы көрсетуі мүлдем басқа деңгейде болуы мүмкін. Бір оқушы теориядан жақсы болғанымен іскерлігін көрсете алмауы мүмкін. Кейбір оқушыларда керісінше. Енді бірі білімде де іскерлікті көрсетуде де жақсы нәтиже көрсетуі мүмкін. Сондықтан, баланың қабілетіне, өскен ортасына, білімді қабылдау деңгейіне аса мән берген жөн.

Мысалы: 2 сыныптағы «көркем еңбек» сабағында «Домбыраны оюлармен безендіреміз» деген тақырыпта сабақ өткізген болатынмын. Жоғарыда аталған қасиеттері бар оқушылар байқалды. Бірі ою – өрнек дегеннің теориясын ашып көрсете алғанымен, оны жасау барысында көптеген қателіктер жіберді. Әдемілеп ою – өрнекті сызып, бояп, қиып дайын түрде әкелген оқушы оның бастапқы мәнін білмеді. Теориясын жетік білгендіктен, іскерлікте де соған сүйене отырып жасаған оқушылар да баршылық.

2 сынып оқушылары мектеп ережелерімен танысқан, өз орындарын білетін, сыныпқа да мектепке де үйреніп қалған балалар болғандықтан, олармен жұмыс жасау әлдеқайда тиімді әрі оңайырақ. Бірақ, бұл оңай, қиын емес деген де сөз емес. Әр бала әр түрлі. Түрлі ой, пікір, мінез, қабылдау ерекшелігі, темпераменттері де.

Тәрбие мен оқу – егіз ұғым. Балаларға білім беру үшін оларды бір бағытқа бағыттау керек. Сонда ғана екеуі қалыптасады. Білім, іскерлік, дағдыларын бастауыш сыныпта қалыптастыру өте маңызды.

Қазір білімді бұрынғы замандағыдай мұғалім бермейді, тек білім алуына бағыт беріп, көмектеседі. Білімді бала өзі алып, өзі үшін керек екенін сезінуі керек. Баға үшін оқу емес, оқу үшін бағалау керек. Осы жерде «Жаңартылған білім беру бағдарламасы» туралы айта кетсем. Жиынтық бағалау алынатын кезде бала ол білім өзінен басқа ешкімге керек емес екенін сезінеді, дайындалады.

Егер де, жиынтықтан нашар балл алып жатса, онда келесі жиынтыққа дейін барлық сабақтардан, барлық тақырыптарға мұқият дайындалып, бар зейіндерін аудара отырып кірісті. Ал, күнделікті қалыптастырушы бағалаудың өзі балалардың ынтасын, бір - біріне деген сенімін арттыра отырып, достық қарым – қатынас тудыруға негіз болды. Және оның өзі де жиынтық бағалауға деген құлшыныстарын оятты. Күнделікті бағалаудан қарағанда осы бағалау түрлері өте әділ, тиімді, қызықты, жаңаша, өзгеше. Балалармен әр сабақ барысында түрлі жаңа әдістер мен тәсілдерді қолдана отырып, сабақтың тақырыбын проблемалы әдіспен ашып, жобалау әдісі арқылы, топпен жұмыс жасау, жұптық тапсырмаларды орындау арқырлы сапалы әрі қызықты білім алдық.

Қазіргі кезде білім берудегі мақсат жан-жақты білімді, өмір сүруге бейім өзіндік ой-талғамы бар, адамгершілігі жоғары, қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру. Бұрын оқытуда оқушылар тек қана тыңдаушы, орындаушы болып келсе, ал қазіргі оқушы өздігінен білім іздейтін жеке тұлға екендігіне ерекше мән беруіміз керек. Бүгінгі білім беруде оқушыны білімділік, іскерлік, шығармашылық әдістерге баулудың жолдарын іздестіре отырып, мұғалім-шәкірт арасында рухани және сезім бірлестігін айқындайды. Бағалау жүйесінің негізгі мақсаты – білім сапасын арттыру болып табылады. Ал қазіргі заманғы білім сапасы дегеніміз - ол білім алушының келешектегі өзінің әртүрлі жеке мәселелерін шешуге керекті, қажетті құзіреттіліктерін қалыптастыратын білім беру нәтижесі.

Критериалдық бағалау жүйесін қолдану арқылы біз:

1. Оқушының тұлғалық бағытын белсенді позицияға бағыттау;
2. Тұлғаны өзіндік жауапкершілікке, тұғырлы нәтижеге, бағытқа жеткізу;
3. Білім алушылардың дайындық деңгейі мен өсу динамикасын кез келген кезеңде анықтау;
4. Әртүрлі жұмыстардан алған бағаларды дифференциалдауға болады (өздік жұмысы, күнделікті баға, үй жұмысы т.б.);

5. Құрылымдық бағалау мен нақтылы бағалаулар арқылы оқушының еңбегін анықтау;
6. Оқушының бағалау жүйесіне толық қанағаттануын аламыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасы тәрбие тұжырымдамасы. – Астана, 2015.
2. Оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесін енгізудің әдіснамалық және оқу-әдістемелік негіздері. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 58 б. 24-31 б.
3. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытудың Ұлттық жоспары. – Астана, 2015.
4. М.Қ. Асембаева. Квалиметрия. Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. 103-214 б.
5. Педагогика – психологиялық сөздік. – Алматы: Арыс, 2011 «21, 23-21-36 б., 172-179 б.

ТҮЛҒА БОЙЫНДА ЭСТЕТИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

АКЖИГИТОВА Назира Мыратбаевна

Ш. Есенов атындағы каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау, Қазақстан
nazira-akjigit@mail.ru

Бүгінгі таңда жастардың рухани мәдениетін дамытуда және эстетикалық тәрбиенің ұтымдылығын арттыруда ұлттық өнерді рухани-мәдени құндылық ретінде зерттеудің, оның тәлім-тәрбиесі мен мол тәжірибесі негізінде оқушыларды тәрбиелеудің теориялық-практикалық негіздерін зерттеудің қажеттілігі туындап отыр.

Оқушылардың білім сапасын арттыру барысындағы эстетикалық тәрбие беруге әсер ететін факторларға - олардың жеке шығармашылық танымы, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі танып, өзін-өзі жетілдіруге және өз бетімен білім алуға қажеттілігін, қызығушылық, белсенділік, ой дербестігін жатқызуға болады. Яғни оқушының іс-әрекетін шығармашылық деңгейге көтеріп, оны оқу үрдісінің басты субъектісіне айналдыру.

Өткен уақыттың тәжірибесін оқушылар бойына дарыту, ұлттық озық рухани дәстүр мен өлшеусіз мәдени мұраларды келешекке жалғастыру ұрпақтар арасындағы сабақтастықты танытады. Тәуелсіз еліміздің қазіргі таңдағы ұлттық құндылықтарын, көркем мәдениет үлгілерін заман талаптарына сай қайта жаңғыртып, білім беру орындарының оқу-тәрбие жүйесіне енгізу қоғамның өркениетті озық елдер қатарында болуына жағдай жасайды. Осы мақсатты жүзеге асыру ұлттық құндылықтар негізінде оқушыларға эстетикалық тәрбие беру мәселесінің көкейкестілігін айқындайды. Жалпы эстетикалық болмыс пен таным, көркемдік талғам туралы, көшпелілер мәдениетіндегі ұлттық құндылық туралы ой толғамдар Әл-Фараби, М.Қашқари, Ж.Баласағұн, Қ.А.Иассауи, А.Үйгінеки, Асан қайғы т.б. Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, Ш.Құдайбердиев т.б. еңбектерінде көрініс тапқан. Мәселенің жалпы бағытының маңыздылығы философтардың Дж.Локк, Д.Дидро, Д.Юм, А.Гелвеций, Ж.Ж.Руссо, А.Баумгартен, И.Викельмен, Г.Лессинг, Ә.Нысанбаев, М.С.Орынбеков және т.б., әдебиеттанушылардың Н.Г.Чернышевский, В.Г.Белинский, М.Әуезов, М.Қаратаев, Б.Ерзакович, Ә.Қоңыратбаев, Ө.Жәнібеков, Х.Арғынбаев, М.С. Мұқанов т.б. және т.б., өнертанушылардың Б. Қазыханова, С. И. Еламанова және т.б., мәдениеттанушылардың Т.Х.Ғабитов, Б.Г.Нұржанова, Г.Шалабаева және т.б. мәдени құндылықтар тұрғысында теориялық талдаулар беріледі.

Н.К. Крупскаяның, А.В. Луначарскийдің, П.П. Блонскийдің, В.Н. Шацкийдің, А.С. Макаренконың еңбектерінде тәрбие теориясы негізінде талданады.

А.О. Қамақов, Б.А. Әлмұхамбетов, Қ. Әмірғазин, Е.С. Асылханов, Т.Қ.Басенов, О. Сатқанов, Т.К. Самұратова, Н.М. Адамқұлов т.б. еңбектерінде ұлттық колөнер арқылы жастарды оқытып, тәрбиелеу жолдары қарастырылған.

А.Э. Кушаев, В.И. Петрушин, Т.А. Қышқашбаев, Р.Қ. Дүйсембінова және т.б. еңбектерінде музыкалық-эстетикалық тәрбие беру мәселелері қарастырылады.

Оқушылардың эстетикалық тәрбиесі – бірнеше құрлымдық бөліктерді біріктіретін, өзіндік құрылымы бар қоршаған орта мен таңдауына қарай өзара әрекеттесетін біртұтас жүйелі туынды. Оларда саналы түрде өздерін жетілдіру, өзін тәрбиелеу, жеке тұлғасын қалыптастыру үшін мақсат қою мүмкіндіктері бар. Дәл осы кезең, оқушы тұлғасының ұлттық мәдени құндылықтар негізінде мінез-құлық нормалары, ұстаным бағдары қалыптасатын, дамитын уақыты.

Мәселен: П.И.Пидкасистый, М.Л.Портнованың пайымдауынша оқу материалын құрастыруда төмендегідей мақсаттар көзделуі керек:

- оқушылардың қабылдауы мен ұзақ уақыт есте сақтауы тұрғысынан неғұрлым тиімді де үнемді оқу материалының құрылымын жасау;

- оқу материалының құрылымын жасауда оны ықшамдауға және кеңей-туге ыңғайлы тәсілдерді тауып қолданып, сол арқылы оқушыларды өте көлемді оқу материалын есте сақтау қажеттілігінен арылту керек;

- оқушылардың оқу-танымдық әрекеттері аппаратының қажетті компоненті ретінде оқу материалын енгізу мақсатында оны топтастыру және реттеу (жіктеу), оларды жеткілікті түрде меңгерген жағдайда оқушылардың эстетикалық мәдениеті, шығармашылық іс-әрекеттері, қабілеттері мен мүмкіндіктері дамиды.

Философияда құрылым «...объектінің бірлігін қамтамасыз ететін тұрақты байланыстар жиынтығы» ретінде анықталады. Ғалымдардың анықтамасы бойынша «оқу материалының құрылымы оның элементтерінің үйлесу тәсілдері, оның ішкі байланыстарының, маңызды әрі жеткілікті жүйесі».

Ұлттық мәдени құндылықтар арқылы, эстетикалық тәрбие жүйесінде әр түрлі (шығармашылықтың салалары бойынша құрылған) пәндердің мазмұнын, оқу материалын оқушылардың өз бетінше игере алатын деңгейін жоғарылататын, танымдық әрекеттерді шығармашылықпен атқара алуға мүмкіндік туғызатын, оқытудың мазмұны мен бағытын түбегейлі өзгертетін мамандарды қажет етеді.

Олардың қоршаған орта әсерін өз бетінше талдауға көмектесетін тұлғалық қасиеттері, қажеттіліктері, қызығушылықтары белсенді өмірлік бағыттары біртіндеп қалыптасады.

Біз өз зерттеуімізде жоғарыда келтірілген анықтамаларға сүйене отырып: *«Ұлттық мәдени құндылықтар негізінде оқушыларға эстетикалық тәрбие беру дегеніміз - халықтың көркемдік образдар арқылы өмір құбылыстарын бейнелейтін әлеуметтік – мәдени мұрасындағы сұлулықты түсініп, қабылдауы, баға беру және шығармашылықпен меңгеру қабілеті, яғни эстетикалық көзқарасы мен көркемдік талғамын қалыптастыру»* анықтама береміз.

Екінші өлшем эстетикалық тәрбиені қалыптастыруда өзін-өзі жетілдіру үшін мүмкіндік жасау туралы білімін сипаттайды.

Үшінші өлшем ұлттық мәдени құндылықтар арқылы өз бетінше белсенді шығармашылық іс-әрекеттер жасауға жұмылдыру қатынасын қалыптастыруды қамтиды.

Оқушылардың ұлттық мәдени құндылықтар негізінде эстетикалық тәрбиесін қалыптастырудың өлшемдері мен көрсеткіштерін негіздеу нәтижесі бізге:

1. Оқушының атқаратын танымдық іс-әрекетінің тиімділігін ашып көрсетеді;
2. Оқушының эстетикалық тәрбиесін ұлттық мәдени құндылықтар негізінде қалыптастыру мүмкіндіктерін айқындай түседі;
3. Оқушының зерттеліп отырған тұлғалық қасиетін шығармашылық іс-әрекеттің нәтижесі мен оның даму үрдісінде бағалауға болатынын айқындайды деген қорытынды пікірге әкеледі.

Осыған орай, біз зерттеу барысында эстетикалық тәрбие арқылы оқушылардың эстетикалық қызығушылығын арттырып қана қоймай, оқу-тәрбие үрдісінде өзіндік

шығармашылық іс-әрекетіне септігін тигізетінін айқын аңғардық. Әсіресе, ұлттық мәдени құндылықтарды игеруде материалды қолдану үлкен жауапкершілік шығармашылықты талап ететін күрделі әрекет екенін оқушыларға ұғындыруды жүйелі жүзеге асырдық.

Адамның іс-әрекеті барысында жүзеге асатын білімдер, біліктер мен дағдылар, адамгершілік, эстетикалық қалыптасу деңгейі, ортақ әдістері мен формалары – бәрі қосылып тұлғаның «эстетикалық тәрбиені» құрайды. Эстетикалық тәрбие аталған ұлттық мәдени құндылықтарды қалыптастыру мен дамытудың бірден – бір құралы болып саналады. Осыған орай, зерттеуімізге байланысты оқушылардың эстетикалық тәрбиесінің құрылымы мен мазмұнына жаңа көзқарастың қажеттілігі туындады. Яғни ұлттық мәдени құндылықтар туралы берілетін эстетикалық білімді меңгерудің әдіс – тәсілдері бірнеше ерекшеліктерден тұрады.

Оқушыларының ұлттық мәдени құндылықтар негізінде эстетикалық тәрбиенің жүйелі ерекшеліктері:

- ұлттық мәдени құндылықтарды игерудегі эстетикалық шығармашылықтың іс-әрекеттердің тиімді жолдарын қарастыру;
- ұлттық мәдени құндылықтарды игеруде шығармашылықтың көркемдік мазмұнын терең меңгеру;
- оқушылардың эстетикалық шығармашылық іс-әрекет белсенділігін туғызу, ұлттық мәдени құндылықтарға қызықтыру;
- оқушылардың ұлттық мәдени құндылықтарды игеру қабілеттерін қалыптастыру, көркемдік логикасын дамытуға ықпал ету.

Оқушыларда ұлттық мәдени құндылықтар негізінде қалыптасатын эстетикалық тәрбиенің деңгейі алдымен ұлттық мәдени құндылықтардың бейнелеу өнері пәні бойынша білімнің мазмұнында көрніс табуы мен оның құрылымына, ұстанымдарына және оқыту әдіс тәсілдеріне тікелей тәуелді. Эстетикалық білім берудің мазмұны мен құрылымы кез-келген пән бойынша сол ғылымның (біздің жағдайда эстетика ғылымының) әдіснамалық негізіне, оқушылардың қызығушылықтары мен қоғамдық әлеуметтік сұраныстарына байланысты анықталады.

«Білім мазмұны деп – оқу орындарының белгілі бір типінде оқыту үшін таңдалып алынған білімдердің, іскерліктер мен дағдылардың айқын жүйесі» түсіндіреді. Бұл жүйе қоршаған дүние, қазіргі таңдағы өндіріс, мәдениет және өнер жөніндегі білімдер жиынтығын; оқушыларға білімді және оны қолдану тәсілдерін игертудегі байытылған интеллектуалдық және практикалық іскерліктерді; интеллектуалдық, әлеуметтік және рухани дамуын белгілі бір дәрежесін қамтамасыз ететін танымдық әрекеттерді, теориялық және практикалық мәселелерді шығармашылықпен шешудегі дағдыларды біріктіреді. Білім мазмұнының категориясы – әлеуметтік тәжірибені бейнелейді.

Әлеуметтік тәжірибені бейнелейтін және жалпы орта білім беру бағдарла-масымен анықталатын білім мазмұнының құрама бөліктерін И.П.Подласый төмендегідей жүйелейді:

- көзқарас негізделетін табиғат, қоғам, адам, іс-әрекет тәсілдері жөніндегі білімдер жүйесі;
- практикалық іс-әрекеттердің тәжірибесі, интеллектуалдық және практикалық іскерліктер мен дағдылардың жүйесі;
- шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі – белгілі білімдерді, іскерліктерді, іс-әрекет тәсілдерін өз бетінше жаңа жағдайға ауыстыру іскерлігінің негізін;
- адамның қоршаған әлемді бағалауға (эмоционалдық құндылық) қарым-қатынасының тәжірибесін құрайды.

Оқушының эстетикалық тәрбиесі оның өздігінен дамуына мүмкіндік беретін, олардың саналы және орнықты негізде меңгерген білім мазмұнының бір бөлігін құрайды деген түсінік береді.

Бұл мақсатты іске асыруда ҚР Білім және ғылым министрлігі тарапынан: қабылданған «ҚР гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы» құжатында «... ғылыми мағлұматтарды қолдана отырып, қазақ ұлтының төл мәдениеті мен қолөнері негізінде, жас жеткіншектердің ұлттық сана-сезімін, имандылық қадір-қасиетін қалыптастыру: жан-жақты эстетикалық

тәрбие беру, адамзат қоғамында құнды игіліктерді бағалай білуге тәрбиелеу» деген айқын міндеттер қойылған.

Сонымен бірге «қазақтың дәстүрлі мәдениетіндегі өнер шығармаларын түсіну мен бағалауға» - үйретуде «танымдық, тәрбиелік әсері мол дәстүрлі қолөнер пәндерінің мүмкіндіктерін тиімді пайдалану» қажеттілігі жалпы білім беретін және кәсіби мектептер реформасының негізгі бағыттарында да атап көрсетілген.

Осындай бағыттар тұрғысынан эстетикалық білім берудегі оқытудың сапасын арттыру міндеттері туындайды. Бұл міндет жеке пәндерді оқытудың теориясы мен практикасы бойынша бейнелеу өнері пәнінің мазмұнын, оқыту әдістері мен құралдарын қайта қарап, жаңарту арқылы ғана оңтайлы шешіледі деп есептейміз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазыханова Б.Р. Эстетическая культура казахского народа. – Алматы: Жалын, 1973. – 265 б.
2. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. 1 том, Алматы: Рауан, 1994- 320б.
3. Қожахметова К.Ж. Мектептің ұлттық тәрбие жүйесі: теория және практика. Алматы, 1998. – 210 б.
4. Оразбекова К.А. Жеке тұлға ұлттық тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық негіздері. Алматы: Комплекс, 2000.

ПРАКТИКА ВНЕДРЕНИЯ КРИТЕРИАЛЬНОГО ОЦЕНИВАНИЯ НА УРОКАХ ФИЗИКИ.

АКПАРОВА Елена Владимировна

«КГУ СОШ№62»

Караганда, Казахстан

helen_akparova@mail.ru

Өзектілігі.

Егер оқушы оқу мен білімге немқұрайлы қараса, қызықпаса, оқудың қажеттілігін түсінбесе, оқушыны табысты оқытуға болмайтыны жалпыға мәлім. Соңғы жылдары оқушылардың оқуға деген қызығушылығының төмендегені байқалады. Мектеп оқушысының оқу үрдісін бағалау- білім алушылардың оқуға деген қызығушылығын қалыптастырудағы ең қажетті фактор болып табылады. Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесіндегі өзгерістер-қазақстандық білім мазмұнын жаңғыртудағы бағыттардың бірі. Критериалды бағалау - критериялар бойынша бағалау, яғни оқушылардың оқу-танымдық құзыреттілігін дамытудағы әртүрлі бағыттары бойынша жеткен жетістіктерін көрсететін құрамдастардан (критерийлерден) құралады.

Аннотация.

Общеизвестно, что ученика нельзя успешно учить, если он относится к учению и знанию равнодушно, без интереса, не осознавая потребности в них. В последние годы работы наблюдается снижение интереса, равнодушие среди значительной части учащихся к учебной деятельности. Оценка учебной деятельности школьника является важным фактором формирования положительной мотивации обучающихся. Изменения в системе оценивания учебных достижений учащихся – одно из направлений модернизации казахстанского образования. Актуальным становится критериальное оценивание - оценивание по критериям, т. е. оценка складывается из составляющих (критериев), которые отражают достижения учащихся по разным направлениям развития их учебно-познавательной компетентности.

Критериальное оценивание – это процесс, основанный на сравнении учебных достижений, учащихся с критериями, соответствующими целям и содержанию образования

Система критериального оценивания позволяет оценивать деятельность под разными углами зрения- критериями. Критерии оценки - это инструмент оценивания, который содержит шкалу для измерения значимых разделов работы. Позволяют учителям и учащимся оценить проделанную работу. Задают ориентиры, в направлении которых учащиеся и учителя должны двигаться.

Основными критериями выступают ожидаемые результаты, соответствующие учебным целям. Оцениваться с помощью отметки могут только результаты конкретной деятельности, которые соответствуют требованиям к уровню подготовки по предмету, прописанные в учебной программе. Принципы, которые необходимо соблюдать при введении критериального оценивания:

1.Критерии оценивания и алгоритм выставления отметки должны быть заранее известны и педагогам и учащимся. Желательно критерии вырабатывать совместно.

2.Система оценивания выстраивается таким образом, чтобы учащиеся включались в оценивание, приобретая навыки и привычку к самооцениванию.

В практике работы на уроках физики в 7 классах мы используем: тематический оценочный лист, оценочный лист на урок по определенной теме, оценочный лист выполнения лабораторной работы. Программа включает определенное количество часов по каждой теме и прежде необходимо составить среднесрочное планирование, в котором четко определить цели, содержание, формы работы и контроля по каждому разделу. Далее разрабатывается тематический оценочный лист. Например, по разделу «Давление» расписываются все 10 уроков.

Оценочный лист на урок делает процесс обучения более результативным, обеспечивается обратная связь. Рассмотрим оценочный лист урока по теме

«Выталкивающая сила. Закон Архимеда»

Дата	ФИ ученика	Класс	оценка	
			моя	учитель
Вид деятельности (задание)	Что оценивается	баллы		
Тестовый опрос по теме (5 вопросов)	Знание теории по теме «Манометры. Насосы».	За каждый правильный ответ 1 балл		
Итого баллов		5 баллов		
Самостоятельная работа. Выполнение заданий по вариантам.				
Решение задач	Правильная запись Дано	1балл		
	Перевод в систему СИ	1балл		
	Правильно определена формула	1балл		
	Правильно выведена неизвестная величина	1балл		
	Произведены вычисления	1балл		
	Аккуратность	1балл		
Итого баллов		6 баллов		
Новая тема	Фронтальный опрос	1балл		
	Определение темы и задач урока	1балл		
	Выполнение эксперимента	1балл		
	Вывод	1балл		

	Ответы на вопросы по Блуму	1балл		
	Аккуратность	1балл		
Итого баллов		6баллов		
Общая сумма баллов				
Рефлексия	Затруднения по теме урока, непонятные моменты.			

Таблица перевода баллов в оценку за самостоятельную работу.

баллы	оценка
11-12	отлично
8-10	хорошо
7-9	удовлетворительно
6 и ниже	неудовлетворительно

Критерии должны быть подробно детализированы, понятны учащимся. Оценка за урок может складываться по результатам различных видов деятельности, что позволяет всем учащимся максимально раскрыть свои возможности и способности.

По итогам урока заполняется Рейтинговая карта класса.

№	ФИО	Дата	Лаб. раб.	Д/З	С/Р	Оценочный лист урока	Другие формы работы	Итого
1	Огай Ольга	04.04-20.04 раздел	5	5	5	12		27
2	Ахметова Аккерке		4	4	4	9		21
3	Субботин Натаниэль		3	3	3	5		14

СОР, как правило, завершают изучение темы. СОЧ являются итоговым результатом.

Баллы по итогам, изученного раздела	Баллы к СОР, СОЧ
24-27	5б
19-24	4б
14-18	3б

Результаты практики внедрения критериального оценивания показывают положительную динамику результатов обучения. Меняется соотношение между коллективными и индивидуальными формами обучения в сторону увеличения индивидуальных форм. Контрольно-оценочная деятельность учителя по отношению к классу, к конкретному ученику носит экспертный анализ и направлена на коррекцию и совершенствование действий учащихся. Оценочные листы по темам разделов программы помогают индивидуализировать образовательный процесс.

Необходимо сделать процесс оценивания прозрачным и доступным. Эффективность внедрения подтверждается результатами обучения, ростом мотивации и способности к саморазвитию и самообразованию.

Данные мониторинга показывают низкий уровень учебных достижений учащихся 7 классов в целом по всем предметам. Система критериального оценивания необходима для роста учебной активности и повышения качества знаний.

Положительное в критериальном оценивании: Прозрачность, Объективность, Снижение тревожности, Сравнение собственных достижений с эталоном, Возможность самооценки, самоанализа, самоконтроля, Единство требований Недостатки критериального оценивания: Трудоемкость.

Литература:

1. Руководство по критериальному оцениванию для учителей основной и общей средней школ: Учебно-метод. Пособие. / Под ред. О.И.Можаевой, А.С.Шилибековой, Д.Б.Зиеденовой. – Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2016. - 56 с.

2. Критериальное оценивание на уроках физики как средство мотивации к учебной деятельности и индивидуального подхода к ученику, <https://ru.bilimainasy.kz> › 2019/01 › 10-физика-оценка-критСТАТЬИ

3. Задания из сборника задач по физике 10-11 класс Степанова Г.Н., https://nsportal.ru/sites/default/files/2017/11/30/kontrolnaya_rabota_no_2.docx

ФИТНЕС БОКС. БЕЙМДЕЛГЕН БОКС

Әли Жаксылық ұлы ҚАМБАРОВ

Fit (ағылш.) – «дайын», «бейімдеу», «сауықтыру» деген мағынаны білдіреді.

Фитнес бокс - кәсіби бокстың нарық сұранысынан туған саласы. Сынақтан өткен, адам ағзасына оң әсер беретін жаттығулардан тұрады. Сауықтыратын әдістерге сүйеніп, жүрек пен қан айналу жүйесіне, бұлшық еттерге түскен күшті мөлшерлеп беріп, біртіндеп арттыруға негізделген.

Медицинадағы «Гален* «бағыты», яғни жарақатты «қимыл-жаттығумен емдеу», **Фитнес бокс** әдісінің негізін қалайды. Әрине, қолданатын әдістер мен нұсқаулар зерттеулер мен бақылаудың нәтижесінде берілген. Бұл дипломдық жұмысым болып, 2004 жылы қорғалды. Әдіс «өнім» ретінде Алматы қаласында жұмыс істеп келеді. Пысықталып, толықтырылып, ұсынылып отыр. Сауықтыру әдісі адам ағзасына пайдалы екені дәлелденді. Ден өзгерістері, тән өзгерістеріне, яғни әдет, мінез-құлық, көзқарас, қарым - қатынасқа ықпалын тигізетіні белгілі болды. Оны қатысқан адамдар ерекше атап өтті.

** Гален - ежелгі Римдегі гладиаторлар емшісі, тарихи тұлға.*

Әдістің нәтижесі сауықтырумен бірге тәрбие беруде жемісті болатыны хақ.

«Айналмалы дайындық» - Фитнес бокс әдістемесінің негізі.

Кезектескен «айналмалы дайындық» - бокстағы күш, жігер-төзімділік, ептілік пен шапшаңдықты арттыратын негізгі дайындық әдісі. Бұл әдістің негізінде бокс жаттығулары мен қимыл-әрекет жаттығулары орындалады. Жаттығудың ептілігі мен шапшаңдығы, кір тастарының салмағы, кезекті әдіске көшу және тынығу уақыты дайындық талаптарына байланысты. Жаттығулар жабдықталған бекетте бірінен соң бірі орындалып, қайталана береді. Оларды бапкер көздеген мақсатқа байланысты таңдайды.

Күш пен төзімділікті арттыратын «айналмалы дайындықтың» ұзақтығы бастапқы мүмкіндікке байланысты жоспарланады. Сауықтыру дайындығы мүмкіндікті үнемі өсіруге күш салады. Жаттығулардың алмасуы, мүмкіндігінше, үзіліссіз жалғаса береді. Жұмыс істеу уақыты төзімділік пен ырғаққа қойылған талаптарға, жеке мүмкіншілікке байланысты болады. Дайындықтың баптау жетістігі жаттығулардың орындау сапасына тікелей байланысты болады.

Бастапқы дайындау кезіндегі пайдаланатын жаттығулардың қысқаша жобасы. Үш бөліктен тұрады.

Жалпы дайындық. Жүру, жүгіру, буын-бұлшық етті қыздырып, созу үшін арналған жаттығулар. Жіптен секіру, степ бокс, жеңіл шоқпар айналдыру.

Бокс Әліппесі. Бокс қимылдары. Еңсе ұстау, жүру, соққылар, қорғаныс түрлері, қарапайым «тіркес құрақ», «шартты жекпе-жек», «сынақ жекпе-жек».

Арнайы жаттығулар. Жүріп, жүгіріп келе жатып, соққы беру, «пуш-пуш»- «қолмен итеру. Бастан, іштен, оңға, солға», «елеспен соғысу», «аяқ бастырмау», «қол тигізбеу» арнайы жұптағы жаттығулар, соққыларды құрылғы мен аспапта үйрену.

Бастапқы үйрену кезіндегі бокс қимылдары қолғапсыз үйретеді.

Негізгі қимыл жұпта тұрып, әбден жатталғасын, қолға қолғап киіп, орындалады. Оны шамамен, 6-7 жаттығудан кейін бастайды. Бапкер әр жұпқа жақындап, қателерін түзетіп, нұсқауларын береді. Жұптағы жұмыс 15-20 мин. Осы кезден бастап «шартты» жекпе-жектер, үйренген қимыл-әрекеттерді жекпе-жекте қолдану, тәжірибесі басталады. Себебі, «шартты»

жекпе-жектер «еркін» жекпе-жекке дайындық болып табылады. Одан кейін басқа жаттығулар орындалады.

Шамамен 3 айдың ішінде жеке соққылар мен қорғаныс түрлерімен танысқан оқушылар «тіркес» қимыл- әрекетті үйрене бастайды.

Жалпы жаңа тақырыпқа көшу бапкердің қолында. Осы кезден бастап «тіркес» шабуыл мен қорғаныс «шартты» жекпе-жекке енгізіле бастайды. Біртіндеп, үйренген қимыл әрекеттің бәрін «шартты», «жеңіл» жекпе-жектен «сынақ» жекпе-жегіне қолдана білу шарты қойылады. Бапкер «сынақ» жекпе-жегін мұқият бақылап, арасында тоқтатып, нұсқау беріп, қателерді түзетіп отырады. Шектеулер ережемен ғана шектеледі. Бірақ, бастысы үйретілген қимыл-әрекетті емін-еркін, дұрыс қолдану болып табылады. Көп күш алып, шаршататын «ырғақты» жаттығулар және «еркін» жекпе-жек жаттығулары болып табылады. «Еркін» жекпе-жек жаттығуларының ұзақтығы, үш раунд, 1- 2 минуттан тағайындайды. Раундтың арасы бір минут үзіліс.

«Еркін» жекпе-жек жаттығуларынан кейін арнайы жаттығуларды орындауға көшеді. Құрылғы аспаптарды бірінің соңынан бірін орындап, «айналмалы» әдіспен барлық аспаптапранда жаттығып шығады. Жаттығулардың арасында үзіліс бір минуттан аспау керек.

Денсаулық – бірінші байлық!

Салауатты өмір салтын Қазақ елінде қалыптастырудың мемлекеттік бағдарламасы бар. Ол осы бастан сонау 2050 жылдың ар жағын қамтиды. Ұзақ мерзімді, мемлекеттік деңгейдегі жоба. Салауатты, қазақша айтқанда, таза, иманды өмірді насихаттау шаралары өтіп жатыр. Алысқа бармай-ақ әсем Алматыда жаяу алыс-жақын, жүріс-жүгіріс жарыстары, белсебет жарыстары өтіп жатыр, шүкір.

Салауатты өмірдің Қазақи үлгісі қандай болмақ! Сөз тіркесіне көңіл бөліп көрдіңіз бе: Салауатты өмір деген сана - сезім мен бой-тәнді уландырмай, сау-саламат, яғни таза өмір шегу. Ал Қазақи ше: Қазақ халқының салт-дәстүріне сай. Енді қалыптастыру деген сөз тәрбиелеу емес пе! Сонда Салауатты өмір салтын Қазақ елінде қалыптастыру – Қазақ халқының салт-дәстүріне сай тәрбие беру деген сөз. Айналып келгенде «Бесікті түзет» деген дана сөзге оралып келдік. Таза ой жақсы мен жаманды, ақ-қараны ажыратып дұрыс шешім мен іс-әрекетке апаратын жәйт. Денің сау болса, ойдағыны жүзеге асыруға болады. Денсаулық-бірінші байлық деп бекер айтпаған!

Денсаулықты сақтап қалу амалының бірі дене шынықтыру, спорт түрлері. Соның ішінде-бокс. Қазақ халқының мақтанарлық жекпе-жегі, «дәстүлі» десе де болады; Қазақтың жігіттері мен қыздары дүние жүзінде алдыңғы қатарда келеді. Олимпиада, дүние жүзінің чемпиондары. Бұл Қазақтың Боксы! Спорттың қай түрін алсаң да жетістіктерге еңбектеніп, тер төгіп қана жетуге болады. Жасыратыны жоқ, «үлкен спорт денсаулыққа пайдалы», - деп айтқан дұрыс емес шығар. Себебі үлкен спортта жоғарғы жетістікке жету үшін бар күшін, жан-тәнін аямай салады. Жарақат алып кеміс болғандар да аз емес. Спортпен жаттығудың өзіндік шарттар бар. Жоғары дәрежеге жету үшін мүлтіксіз денсаулық, ерекше дарын мен еңбекқорлық, дер кезінде байқап қалған бақытты бапкер, демеу көрсеткен қайырымды адамдар және батыр бабалар аруақтарының қолдауы, бағының жануы қажет! Бұл көпшіліктің қолынан келмейтін іс. Онда сұрақ – Салауатты өмірге бокстың қандай қатысы бар! Спорттағы қазақтың жұлдыздары бізге шабыт, өмірлік қайрат, сенім, үміт, намыс, ұлттық мақтаныш сезімін жаңғыртады. Еліктеушілік, туғызады. Соларға ұқсағымыз, жақын болғымыз келеді. Әсіресе, бауырым Қанат Исламды ерекше атап өткім келеді. Қазақ Елінің Қанаты, мақтанышы. Кішіге – аға, үлкенге іні. Болмысы қазақ, жас буынға үлгі болатындай, нағыз батыр! Осындай азаматтар бокспен шұғылдануға үлкен әсерін тигізеді. Әсіресе жас өспірімдерге. Тап кәзіргі жағдайда бокспен жаттығамын деген адам саны еселеп өсіп кетті.

Осы арада айтып кеткен абзал, бокспен сауықтыру немесе фитнес бокстың қоғамдағы салауатты өмір көзқарасын қалыптастыруда атқаратын орны зор. Спортқа еліктеушілік әдетке айналатын болса, салауатты өмір салты қалыптасты деген сөз. Ол дегеніміз, рухани құндылықты толықтырып, өмірлік белсенділікті арттыратын қасиеттердің жиынтығын дамыту деген сөз. Қазақтың бәрі чемпион болуы шарт емес, ал дені сау қоғамның, елінің белсенді мүшесі болуына, фитнес бокс, үлесін міндетті түрде қосады.

Намысты қазақ ұрпағын тәрбиелеу - қазақ мемлекетінің, қазақ халқының, әр жанұяның – ата-ананың, ең басты мақсаты деп білемін. Бокс саласында, қолдан келгенше, ат салысып жатқан жағдай да бар, оған да шүкір! «Ұлтшыл болу» деген өз халқыңды, қазақты жақсы көру. «Туысыңды жаралама, халқыңды алалама» деген қазақпыз. Баланы дүниеге әкеліп, өнегелі ұрпақ тәрбиелеу - алланың адамзатқа берген аманаты. Ал аманатқа қиянат жоқ!

Енді осы жерден бастап бокспен сауықтыру жолы қалай басталып кеткенін қысқаша баяндайын. Өздерін қатты қинамай, көңілдерін көтеріп, дос-құрдастармен ойнап-күлгенге не жетсін! Тоқсаныншы жылдың аяғында «денсаулық тобына» қызығушылық танытқан адамдар, айналамда жиналып қалды. Шыны керек, көбісі өмірі жаттықпаған, денсаулықтары сыр берген адамдар болды. «Дайындықты мүмкіндікке бейімдеу» осы себептерден басталды. Жекпе-жек бәріне бірдей жақпайтынын білгендіктен, жаппай ауыр сынақ қолданбадым. Ниет білдіргендерді ғана қосымша үйреттім. Жеке жаттығуды жөн көрдім. Өте жоғары жетістік көрсететін дайындық. Бұл бокс дайындықтарының түрі. Оның басты мақсаты бағытталған жаттығулардың арқасында адам бойындағы жеке қабілеттерді немесе шеберлікті арттыру. Әдістің басты мақсаты - адамның денсаулығы мен жансаулығын сауықтыру болды. Олардың, бізге белгілі, көрсеткіштерін өсіру. Мақсат анықталғасын оған жету жолдарын қарастыра бастадым. Адамның мүмкіндігіне орай дайындықты жекешелендірдім. Жаттығулардың ырғағын бейімдеп, жүрек соғысын қадағаладым. Әсіресе, салмақ тастау мен бойдағы күш көбейтудің әдістері көпшіліктің көңілінен шықты. Толық сауығып, спортқа оралғандар болды.

Алматының Спорт Академиясында оқып жүріп, ғылыми-теориялық «Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі» журналының 2004 жылдың №2 санында «Фитнес бокс сабақтарының шұғылданушылардың физиологиялық көрсеткіштеріне әсері» атты мақала жаздым.

Бокспен сауықтыруды жүйелі түрде зерттеп, дайындықтың басында әр адам арнайы тәжірибе сынақтардан өткізілді. Көрсеткіштері жазылып алынды. Тоғыз айдың ішінде денсаулыққа нақты пайдалы әсерін анықтадым. Атап айтқанда,

1. Жүректің соғуы баяулап, жүректің қан толымы артты. Ол жүректің бұлшық еті мен қан жүйесінің жұмыс қабілетінің артқаны. (Жүректің соғуы дайындықтың басынан бастап, ай сайын өлшеніп тұрды. 3 айда айтарлық өзгеріс байқалды.)

2. Бойдағы бұлшық еттің қуаты артты. (Жаттығулардың орындалу саны, ұзақтығы. 1 айда оң өзгерістер болды.)

3. Өзге сауықтыру жүйелерінен түбегейлі айырмашылығы, орталық нерв жүйесіне, жалпақ сөзбен айтқанда, жүйкеге, оң әсері анықталды. («Ырғақты сынау» сынағы. Төртке бөлінген парақ қағаздың бетіне 15 секунд сайын қаламмен әр бөлікке тез түртіліп, көп нүкте қалдыруға тырысады. Қойылған нүктелердің 1-ші мен 4-ші бөліктеріндегі сан айырмасы жүйкенің «назар жұмылдыру» мен «әрекет ырғағының» уақытқа қатысты қабілетін сынап, анықтайды. Соңғы сынақта бастапқы мен соңғы ырғақтың айырмашылығы азайып, дайындықтың ықпалы жүйкенің «тұрақты» жұмыс атқару қабілетінің артқанын көрсетті. Көрсеткіштің артуы 3 ай тұрақты жаттығудан кейін анық байқалады.)

Басқа сөзбен айтқанда, адам өмірдің кедір-бұдырына жығылмай, ауыры мен жеңілін бірге көтеріп, ақыл тоқтатып, дұрыс шешім қабылдай алатын қабілетке ие болады! Бокс – батырлық пен табандылықты, шыдамдылық пен сабырлықты тәрбиелейді!

**«Бос уақыт», - деп адамға қажет түрлі шаруа-тіршілік, оқу-жазуы жоқ бос уақытты айтады, ұйқы мен тамақ ішу бос уақытқа кірмейді.*

** «Дем келтіру», - жаттығудың екпінін біртіндеп азайтып 5 -7 мин. жүргесін жүрек қағуы қалпына келеді. Темппинг тест – тестпен нерв жүйесінің жылдамдығын бағалау.*

**Ку- шаршау коэффициенті. (бірінші және төртінші шаршыда қаламмен түртіп қойылған нүктелердің айырмасы).*

Ойламаған жерден бокстың тағы бір қырын өзім үшін ашып алдым, дұрыс пайдаланса, бокс жаттығулары денге ғана емес, тәнге де ем екен!

III. Анализ және қорытынды.

Экспериментке дейін. Орта көрсеткіш

ЖСЫ соғ/мин	Демді ұстап қалу сек.	Етпетімен жатып, қолды бүгіп-созып денені жерден көтеру, рет	Темппинг тест (К,у),%
91	10	9	18
Стандартты ауытқу			
4,41	2,52	3,15	4,41
Дисперсия			
1,944	0,635	0,99	1,94
Экперименттен кейін Орта көрсеткіш			
79	16	16	10
Стандартты ауытқу			
3,47	2,52	2	2,52
дисперсия			
1,204	0,635	0,4	0,635

t-критерий Стьюдент

6,74	4,8	6,44	6,5
P аз 0.001	P 0.001	P 0.001	P 0.001

Қорытынды, жүргізілген зерттеулер бокспен сауықтыру, фитнес бокс – ағзаның сауығуына әсер ететін тиімді де нәтижелі тәсілдердің бірі екені дәлелденді. Қолданылған тәсілдер және ұсынылған әдістер ағзаның физиологиялық қызметіне жағымды әсерін көрсетті деген тұжырым шығарылды.

Литература.

1. Хоули Эдвард Т., Френкс Б. Дон. Оздоровительный фитнес.- Киев: Олимпийская литература, 2000.
2. Гартнер М. Фитнес клуб. - М.: 2001.
3. Ким Н. Аэробика и фитнес. - М.: 2001.
4. Каджаспиров Ю.Г. Музыка в подготовке спортсменов. - М.: 1987.
5. Аэро-бокс: удар, еще удар под музыку - /Аэробика для инструкторов по аэробике. - М.: 2000.
6. Хоустов С.И., Танеков Р.И. Оптимизация учебно-тренировочного процесса боксеров средствами бокс-аэробики /Теория и методика физической культуры 2003. - X~1.
7. Рыжкин Ю.Е. Физическая рекреация в сфере досуга человека /теория и практика физической культуры 2002. -x~ 5.
8. Чебураев В.С., Легостаев Г.Н., Изаак С.И., Чибисова Т.В. Изучение изменения отдельных физиологических показателей девушек под влиянием занятия аэробикой // Теория и практика физической культуры 2002. - N!! 8.
9. Дуркин П.К., Лебедева Т.Н. К решению проблемы формирования здорового образа жизни населения России // Теория и практика физической культуры 2002. - X~ 8.
10. Лисицкая Т.С. Принципы оздоровительной тренировки // Теория и практика физической культуры 2002. - X!! 8 с. 5-15.
11. Лисицкая Т.С. Аэробика на все виды. - М.: 1994.
12. Якимович В.С., Кондратов А.А. Цель физкультурного воспитания человек культуры // Теория и практика физической культуры 1997. - X!!8, с. 6-9.
13. Борилкевич В.Е. Организационные и методические принципы системы «аэрофитнес» // Теория и практика физической культуры. 1997. - X~ 8, с. 24.
14. Нечаева Н.В., Башкирова М.М., Павлова Г.Ф. Аэробика - что это такое? // Теория и практика физической культуры. 1984. -x~ 8, с. 59-60.

15. Мякинченко Е.Б., Ивлев М.П. и др. Методология управления тренировочной нагрузкой на занятиях по базовой танцевальной аэробике /Теория и практика физической культуры. 1997. - X/15, с. 39 - 43.
16. Сухорев В.И. и др. Физиотерапия, массаж, ЛФК. - М.: Медицина, 1970.
17. Польско ~ Советский сборник по боксу.- М.: ФиС, 1972.
18. Градополов К.В. Бокс. - М.: ФиС, 1960.
19. Романенко М.И. Бокс. - Киев.: 1985.
20. Джероян Г.О. Совершенствование боксера. - М.: 1980.
21. Бараев Х.А., Габдулов Э.Х. Тренировочная нагрузка в боксе. - А.: 2003.
22. Бараев Х.А., Атяев К.С. Физическая подготовка боксеров. - А.: 2003.
23. Бараев Х.А. Абдрахманов Б.У. Восстановительные средства в боксе. А.: 2003.
24. Кудашова Л.Р. Управление функциональной подготовленностью спортсменов. - А.: 1998.
25. Иванов С.М. Врачебный контроль и ЛФК. - М.: Медицина, 1970.
28. Физиология человека. - М.: ФиС, 1973.
29. Физиология тестирования спортсменов / Под ред. Мак Дугалла Дж. Дукана. - Киев: Олимпийская литература, 1998г. - 430 с.
30. Орехов Л.И., Досмухамбетов Т.М., Кульназаров А.К., Сорокин В.А., Коваленко В.А. Программа комплексного оздоровления населения РК. А.: Типография Парламента РК, 1997.
31. Яковлев Н.К. Биохимия / Учебник для институтов физкультуры. - М.: ФиС, 1986г.
32. Камбаров А.Ж. Қазақ бокс әліппесі., Алматы, 2018ж.
33. Камбаров А.Ж. Влияние занятий Фитнес боксом на физиологические показатели занимающихся// Теория и практика физической культуры. 2004. №2, с.179-183.

СЛІЛ ӘДІСІ БОЙЫНША ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІНДЕ АКТ-НЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

АЛИАСКАРОВА Гульнур Бакбергеновна

С.Лапин атындағы №261 орта мектебі

Қызылорда, Қазақстан

gulnur85_07@mail.ru

Атақты ғұлама Әбу Насыр Әл-Фарабиден бір әмірші өз елінің болашағы туралы сұрағанда «Сен алдымен жастарыңды көрсет, сонда мемлекетіңнің болашағын барлау қиынға соқпайды» деген екен бабамыз. Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды. Жас өскінге саналы тәрбие мен сапалы білім беру-біздің мақсатымыз. Көптілді тұлғаны қалыптастыру-көпұлтты еліміздің бірлігінің нышаны, өркениет көшінде бәсекеге қабілетті маман болу, ел болашағы үшін елімізбен бірге қарыштап дамуымыз қажет.

«Үш тілде білім беруді дамытудың 2015-2020 жылдарға арналған жол картасы» бағдарламалардың бірі орта білім берудің мазмұнын жаңарту болып табылады. Бұл оқытудың құзыреттілікке бағдарланған оқыту моделіне біртіндеп өтуге жағдай жасайтын білім беру жүйесін дамыту бағдарламасын әзірлеуді, жүзеге асыруды және оқытуды ұйымдастырудың дәстүрлі емес әдістері мен түрлерін, сондай-ақ түрлі пәндерді кіріктіріп оқыту сабақтарын қолдануды талап етеді.

Жалпы білім беретін жаратылыстану-математика бағытындағы мектеп мұғалімдері үшін, орта білім беру мазмұнын жаңарту негіздерінің бірі, үштілді білім беруде заманауи СЛІЛ әдісін белсенді қолдану өте тиімді. Ағылшын тілін жаратылыстану бағытындағы пәндермен кіріктіріп оқыту арқылы оқушыларды білім алуға қызығушылықтарын арттыруға, оларды ғылыми тіл дағдыларын дамытуға, химиялық элемент терминдерін ана тілінде ғана емес, ағылшын тіліндегі баламасын қолдануға және олардың ағылшын тілінде сауатты түрде «Үштілділік» ұлттық жоба аясында білімін дамуға болады.

Сонымен бұл әдіс оқушылардың тілдік қарым-қатынас қажеттілігі мен мүмкіндіктерін ана тілінде ойлануларына жағдай жасайды және бір мезгілде екі пәнді бірдей оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді, алайда негізгі назар тілге де, тілдік емес пәнге де аударылуы мүмкін. Сондай-ақ ағылшын тілін жаратылыстану бағыты пәндерімен кіріктіріп оқыту барысында қолданылатын әдіс-тәсілдерін атап көрсетер болсақ.

Олар:

1. Оқушылар арысында диктанттар жүргізу;
2. Диалогтік немесе монологтік түрде оқушыларды бір-бірімен тілдесуін дамыту бойынша жаттығулар орындау.
3. Жаңа мәтіндер арқылы оқушылармен жұмыстар жасау.
4. Сөздер мен сөйлемдерді жаздыру арқылы бір-бірімен өзара тексерулер жүргізу.
5. Қолданылған мәліметтің көлемін арттырып отыру.
6. Оқушыларды әр түрлі терминдерді жатқа айтуға дағдыландыру.

Ағылшын тілі арқылы жаратылыстану-математика бағытындағы атап айтқанда, физика, информатика, биология, химия пәндерін кіріктіріп оқытудың ұстанымдары мен тәсілдерін қазіргі білім жүйесінде кеңінен ауқымды түрде қарастырып жатқаны мәлім.

Осыған орай жаратылыстану пәндерінің ішінде химия пәнін ағылшын тілінде оқытудың маңыздылығын айта кетер болсақ, ең алдымен оқушылардың химиялық терминдерге байланысты сөздік қорын кеңейте отырып, өз бетімен ізденуге, шығармашылық қабілеттерін шындауға, өмірде болып жатқан әрбір химиялық құбылыстарды ағылшын тілінде жеткізе білуге дағдылануға үлкен мүмкіндік туғызады.

Сапалы білім беру педагогтардың шеберлігі мен іскерлігіне байланысты. Ал педагогикалық шеберлік пен іскерлікті дамытуда жаңа технологияны қолданудың маңыздылығы зор.

Оқытудың жаңа технологиясы — оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін қолдануды, оқытудың әр түрлі әдістері мен формаларын біріктіруді, оқу материалын тиімді пайдалануды, оқудың сапасына білім мен біліктілікті жүйелеуді жүзеге асырады.

Кіріктірілген білім беру бағдарламасын табысты жүзеге асыру үшін *белсенді оқыту, командалық оқыту, пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту (CLIL)*, т.б. озық педагогикалық әдістерді қолдану талап етіледі.

Оқу үрдісінде пәндерді кіріктіре оқыту: -ерекше дарынды оқушыларға мәнді де саналы оқуға;

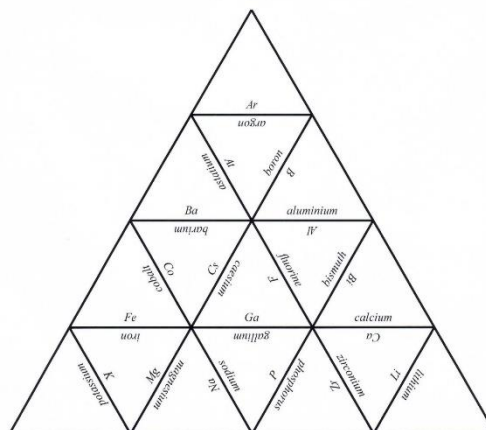
- сабақ құрылымында проблемалық жағдайлар үлесін ұлғайтуға;

- жеке тұлғаның зерттеушілік типін қалыптастыратын оқушының ойлау әрекетін белсендіруге;

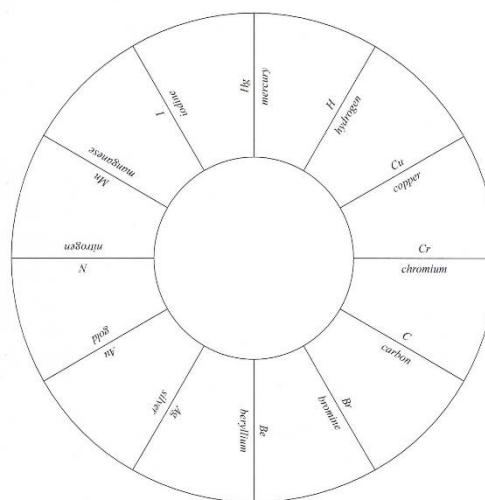
-оқушыға бір мезгілде әрекетті орындауда барлық мақсат қоюдан нәтижеге дейінгі барлық процесіне бақылау жасауға;

Химия пәні мен ағылшын тілі пәнін байланыстыра оқыту барысында АКТ арқылы тапсырмалар жүйесін қолдануға болады.

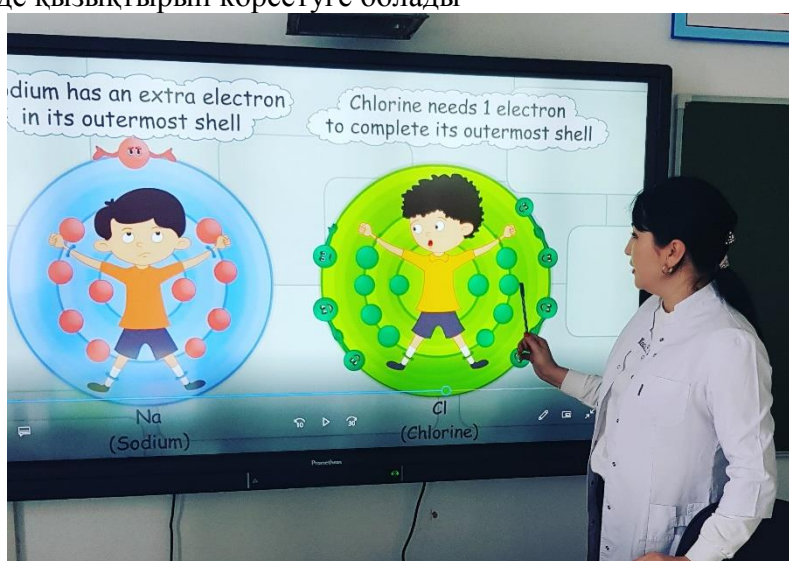
«Tarsia» бағдарламасы арқылы жасалған тапсырмаларды «домино» ойынымен ойнатуға болады

					pH – шкала
					Acid
Methylorange	Индикатор	Indicator	Сілті	Alkali	Қышқыл
Метилоранж					
Litmus					
Лакмус	Phenol – phthalein	Фенол – фталейн	Universal indicator	Әмбебап индикатор	pH – scale

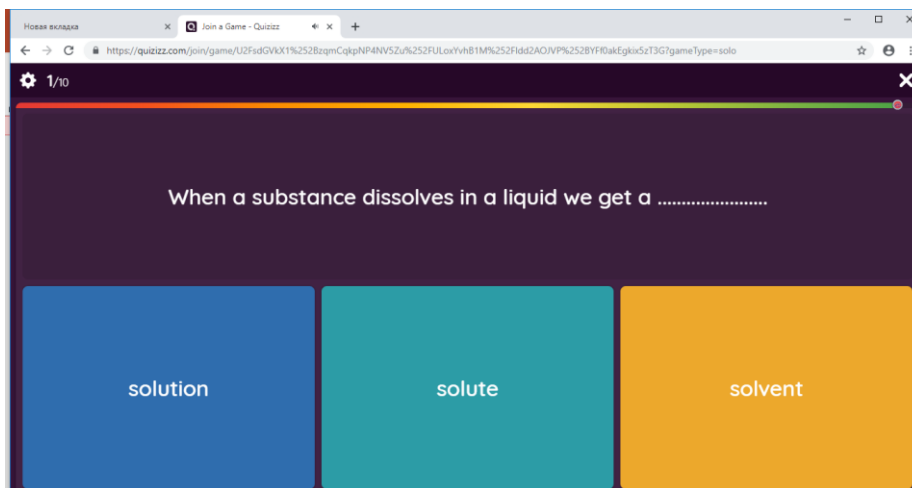
«Youtube» желісінен ағылшын тілінде видеоларды оқушылардың зейінін ашып, мультфильм түрінде қызықтырып көрсетуге болады

«Bilimland» сайтынан тақырыптарды ағылшын тілінде таныстырып, тапсымаларды орындап, жана сөздіктерді көрсетіп, үйлерінде қайталауға көп мүмкіндік тудыруға болады.

Let's play a game «Kahoot», «Quizizz» деп оқушылардың қызығушылықтарын оятып, ойындар ойнатқан өте тиімді.

Қорыта айтқанда, CLIL әдісі бойынша жаратылыстану пәндерінде АКТ-ны қолданудың тиімділігі өте зор. Кіріктірілген білім бағдарламасы АКТ арқылы заман талабына сай шәкірт білімін дәл айқындауға мүмкіндік беретін бақылау жүйесі.

Үштілділік – бәсекеге қабілетті елдер қатарына апарар жол десек, үш тұғырлы тіл-бәсекеге қабілетті ұлт болудың игі бастамасы. Үштілді меңгерген жас ұрпақтың болашағы жарқын, алар асуы мен бағындырар белесі мол болары хақ.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. [https:// Formulator-Tarsia.html](https://Formulator-Tarsia.html)
2. <https://quizizz.com/>
3. <https://quizizz.com/>
4. <https://bilimland.kz/kk>

ТЕХНОЛОГИЯ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ

АЛКЕНОВА Бакытгуль Жаксылыковна

КГУ «ОСШ№11»

Қарағанда, Қазақстан

btj-71@mail.ru

Аннотация

В статье раскрывается наиболее востребованная технология дифференцированного обучения, потому что ориентирована на личность ученика. Раскрываются виды и особенности дифференцированного обучения, учитывающие индивидуальные особенности, возможности и способности детей.

Особенности дифференцированного обучения

Дифференцированное обучение предполагает разделение обучающихся на группы по одному из критериев:

- по уровню интеллектуального развития;
- по типу мышления;
- по темпераменту;
- по интересам и склонностям.

В результате проведенной диагностики формируются группы. Например, при дифференциации по уровню умственного развития учащиеся группируются следующим образом:

1. Учащиеся с высоким уровнем познавательной активности. Для них характерно творческое нестандартное мышление, устойчивое внимание, хорошая работоспособность. Эти ученики владеют навыками самостоятельного анализа и обобщения информации.

2. Учащиеся со средними учебными способностями. Из-за низкого уровня аналитического мышления не способны к творческому обобщению, для них важно многократное повторение. Осваивают материал с помощью учителя по опорным схемам.

3. Учащиеся с низким уровнем учебной активности. Их отличает медлительность, быстрая утомляемость, отсутствие мотивации. Требуют индивидуального подхода учителя. Для этих учеников необходимы дополнительные задания, алгоритм выполнения заданий, подробные инструкции.

Данная технология позволяет дифференцировать содержание образования для учащихся разного уровня развития. Один учебный материал в рамках одной программы усваивается на разных уровнях. Отбираются методы и формы работы, наиболее эффективные для деятельности разных групп.

Ведущие формы работы на уроке – групповая и индивидуальная. Отнесение ученика к группе определенного уровня условно. Учащийся по своему выбору может покинуть одну группу и присоединиться к другой.

Виды дифференцированного обучения

- Внутренняя дифференциация. Деление обучающихся одного классного коллектива по уровню интеллектуального развития. Эффективно разноуровневое обучение в основной школе (с 5 по 9 класс).

- Внешняя дифференциация, связанная с профильным обучением. Основание для разделения на профили – самоопределение учащегося, рекомендация учителей, психологическая диагностика. Профильное обучение (разделение по области интересов) организуется в старшей школе.

Цели использования дифференцированного обучения в средней школе

- Создание оптимальных условий для развития ребенка в соответствии с его индивидуальными особенностями и интересами.

- Повышение качества учебного процесса.
- Устранение перегрузки учащихся во время занятий.
- Выявление одаренных учеников.
- Ситуация успеха для учащихся разных уровней.

Принципы

- Учет индивидуальных возможностей обучающихся.
- Вариативность учебного материала для групп с разным уровнем умственного развития.

- Вариативность учебно-познавательной деятельности (от репродуктивной до творческой).

- Ориентирование на адаптацию и развитие учеников.

Роль преподавателя

- Преподаватель диагностирует уровень развития мышления, памяти, внимания каждого учащегося.

- Определяет критерии для объединения учащихся в группы разного уровня.
- Разрабатывает разные виды заданий для каждой группы.
- Систематически анализирует работу учащихся и организует обратную связь.

Преимущество для учащихся

- Обучение каждого ребенка осуществляется в индивидуальном темпе.
- Повышается мотивация сильных учащихся, которые осваивают материал на более глубоком уровне, увеличивая темп работы.

- Создается ситуация успеха для слабых детей.

Преимущество для учителя

- Индивидуальная работа с сильными и слабыми учащимися. Основные трудности для учащихся

- Снижение уровня самооценки у слабых учеников, работающих совместно в группе. Отсутствие соревнования тормозит развитие этих учащихся.

- Нет заданий для совершенствования коммуникативных компетенций, устная речь не тренируется.

- Дифференциация по уровню интеллектуального развития не учитывает другие свойства личности учащегося.

Основные трудности для учителя

- Отсутствие дидактических материалов.

- Много времени требуется на разработку разноуровневых заданий.

Структура урока дифференцированного обучения

1. Совместная постановка целей для всего класса. Мотивирующий этап.

2. Актуализация изученного материала. Организация разноуровневого повторения для каждой группы.

3. Открытие нового знания. Осуществляется как для всего класса, так и дифференцированно по группам. В зависимости от уровня развития учащихся используются разные способы предъявления информации:

- проблемная ситуация,

- составление алгоритма действий,

- анализ опорной схемы,

- изучение нового материала с дополнительной консультационной помощью преподавателя или самостоятельно.

4. Закрепление с использованием дидактических материалов разных уровней.

Индивидуальная консультация учителя для учащихся с низким уровнем умственного развития.

5. Итоговый контроль по теме. Тест или самостоятельная работа.

6. Рефлексия. Организация проверки выполнения задания (проверка учителем, самопроверка или взаимопроверка).

7. Дифференцированное домашнее задание.

Уровни дидактического материала.

В технологии дифференцированного обучения большое внимание уделяют содержанию и форме предъявления заданий для тренировочной и контрольной работы. Учебный материал отбирается в соответствии с уровнем интеллектуального развития учеников. Задания даются с учетом принципа возрастания трудности и сложности.

- Уровень А. Запоминание и воспроизведение. Работа по образцу. Использование карточек-информаторов, включающих теоретический блок и подробную инструкцию по выполнению задания.

- Уровень Б. Работа по готовой схеме, алгоритму. Частично-поисковые задания, включающие сравнение, подбор самостоятельных примеров.

- Уровень В. Творческое применение знаний в незнакомой ситуации, ответ на проблемный вопрос. Самостоятельный поиск и анализ информации.

Перспективы развития.

Активное внедрение в обучение технологии дифференцированного обучения возможно при соблюдении двух условий:

1. Методическая помощь учителю в разработке разноуровневых заданий для каждого этапа урока. Банк готовых дифференцированных заданий, входящих в учебно-методический комплект по каждому предмету, станет для преподавателя стимулом для работы в данной технологии.

2. Деление учащихся на уровни будет осуществляться не только по инициативе учителя, но и по желанию обучающихся и родителей.

Список литературы:

1. Гузик Н.П. Технология внутриклассной дифференциации, 2001.

2. Покровская С. Е. Дифференцированное обучение учащихся в средних общеобразовательных школах.-2002г.
3. Фирсов В.В. Технология уровневой дифференциации, 2000.

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ФАСИЛИТАЦИЯ ӘДІСІНІҢ ТИІМДІЛІГІ

АМАНОВА Қарлығаш Нұрланқызы

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

karlygash_27.97@mail.ru

Аннотация

Мақалада «фасилитация» түсінігінің мәні және білім беру барысында фасилитация әдісін жүзеге асыру бағыттары көрсетіледі. Фасилитацияланатын атмосфераның сипаттамасы келтіріліп, мұғалімнің рөлі мен негізгі міндеттері анықталады. Фасилитация технологияларын қолдану шетел тілін оқыту кезінде студенттердің оқу жұмысын едәуір жандандыруға мүмкіндік беретіні көрсетіледі.

The article reveals the essence of "facilitation" concept and the directions of facilitation method while implementing in the process education. The characteristics of the facilitated atmosphere is given, the role and main tasks of the teacher are defined. It has been indicated that the use of facilitation technologies can significantly increase the educational work of students in teaching a foreign language.

Кілт сөздер: фасилитация, педагогика ғылымы, шетел тілі, коммуникативті дағды, ынталандыру әдістері.

Бүгінде қоғам білім беруде тұтас бірқатар жағдайларға (экономикалық, қаржылық, кадрлық және т.б) тап болды. Кәсіби салада оқу жағдайларын, формаларын және механизмдерін өзгерту қажет еді. Осыған байланысты педагогика мен психологияда *фасилитация* (ағылшын тілінен to facilitate - жеңілдету, көмек көрсету, қолайлы жағдай жасау) құбылысы қызығушылық тудырады. Қазіргі заманғы білім беру мақсатында статикалық білімге қарағанда жеке өзгерістердің маңызы зор. Оқудың маңызды ерекшелігі ретінде фасилитатор мен білім алушының қарым-қатынасын жатқызуға болады. Ғылымда фасилитацияның екі түрін бөліп көрсетеді: әлеуметтік және педагогикалық. Біріншісі - басқа тұлғаның (немесе адамдар тобының) бейнесін жүзеге асыру нәтижесінде бәсекелесі немесе әрекетін байқаушы ретінде әрекет ететін тұлғаның жеке басының жылдамдығы мен өнімділігін арттыру деп түсіндіріледі. Екіншісі - білім берудің өнімділігін жоғарылату, кәсіби-педагогикалық үрдістің субъектілерін арнайы коммуникативті қарым-қатынас стилі мен мұғалімнің тұлғасы есебінен дамыту [1]. Біздің ойымызша, фасилитация осы екі түрді біріктіріп, кез-келген қызметтің өнімділігін арттыруға ықпал етеді. Олардың арасындағы айырмашылық әлеуметтік салада бұл субъектінің іс-әрекеттерін бақылау арқылы жүзеге асады, ал педагогикада - мұғалім мен білім алушылар арасындағы қарым-қатынастың ерекше стилі мен жеке басының ықпалы болып табылады. Жалпы фасилитация көмек көрсету әдісі ретінде адам қызметінің көптеген салаларында қолданылып, 5 түрге бөлінеді: әлеуметтік, психологиялық, экологиялық, спорттық және педагогикалық фасилитация. Біз білім беру үрдісінде фасилитацияның барлық түрлерін қолдана отыра, басты назарды педагогикалық фасилитацияға аударамыз.

Педагогикалық фасилитация - тұлғаның өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге, қабілеттерін ашуға деген ұмтылысты қолдайтын педагогикалық қызмет түрі. Педагогика ғылымында фасилитация тұжырымдамасы ХХ ғасырдың 50 жылдары К.Роджерстің гуманистік психологиясында пайда бола бастады. К.Роджерстің оқыту-тәрбиелеу саласындағы теориялық және практикалық әзірлемелерінде мұғалім-фасилитатордың жеке

басы, қызметі, қарым-қатынасы мен шығармашылығы зерттелді. Ол білім алушылардың мүдделерін ескере отырып, жеке көзқарастарын ынталандыру және дамыту мүмкіндіктерін қарастырды. Педагогикалық фасилитация үрдісі-білім беру, оқыту мен тәрбиелеудің өнімділігін жеңілдету және нығайту, педагогикалық өзара әрекеттесуді қарым-қатынас субъектісі, мұғалім мен студенттің тұлғасы есебінен дамыту. Мұғалім-фасилитатор өзінің қатысуы мен әсер етуі арқылы бастаманың көрінісіне, студенттердің тәуелсіздікке жетуіне көмектеседі және олардың психикалық даму үдерісіне ықпал етіп, тұлғааралық қарым-қатынасты қамтамасыз етеді. Фасилитация әдісін тиімді өткізу үшін мұғалім үрдісті жақсы білуі және оған сәйкес дағдыларды иегеруі тиіс. Оқудағы фасилитациялық қарым-қатынастың артықшылығы-студенттердің үйреніп жатқан тілдеріне қызығушылық танытуы мен өзге тілдік ортаға бейімделуі болып табылады [2].

Сонымен қатар, мұғалім-фасилитатор топ қатысушыларына көмек көрсету, бастамашылық ету, олардың қажеттіліктері мен мақсаттарын ескере отырып, мәселелердің шешу жолдары мен әдістерін іздеуге, қолдау көрсетуге қабілетті тұлға ретінде сипатталады. Мұғалім-фасилитатор топ мүшелерімен өзара әрекеттесу барысында өзінің жеке көзқарасын-эмпатиясын, көңілін, мейірімділігін білдіреді. Мұғалім білім беру үрдісінде бірнеше фасилитациялық қасиеттерге ие: бастамашылық, коммуникативтік, мейірімділік, шынайылық, қайырымдылық, жайдарылық, көрегендік, эмпатия, жасампаздық, болжау қабілеті, педагогикалық жағдайларды бейнелеу, рефлексия және көшбасшылық. Мұғалімнің фасилитациялық қасиеттерін көрсетуі оның кәсіби маман екендігінің айғағы деп санауға болады.

Біз мұғалім-фасилитатордың негізгі қызметтік белгілерінің 3 түрін бөлдік - интерактивті, ұйымдастырушылық және шығармашылық.

Фасилитатордың интерактивті белгілері: мұғалім топқа өзара іс-әрекет үрдісін жеңілдетеді; топта қарым-қатынас атмосферасын жақсартады; шешіліп жатқан тапсырмаға сәйкес, қатысушылардың тәжірибесінен алынған ақпаратпен «алмасу» үрдісін бағыттайды; топтық динамиканы қадағалайды; топ мүшелерін көпшілік алдында сөйлеуге дайындайды; бірігіп қабылданған өзара іс-қимыл қағидасы негізінде топ мүшелерінің арасында іскерлік өзара қарым-қатынас орнатуға көмектеседі.

Фасилитатордың ұйымдастырушылық белгілері: мұғалім мен қоршаған орта арасындағы өзара іс-әрекеттестікті орнатады; топ мүшелерінің жұмысын бақылайды; олардың арасындағы кері байланысты қолдайды; оқушыларды өз бетімен ақпарат жинауға бағыттайды; берілген мәселенің шешу жолдарын ұсынады; топқа өлшем жиынтығы бойынша тапсырмаларды шешудің конструктивті әдістерін таңдауға және қабылдауға көмектеседі; топ мүшелерін тапсырманы өздерінің шешу тәжірибесімен бөлісуге ынталандырады; топ мүшелерінің өзара конструктивті іс-әрекеттерінің «фасилитациялық моделін» құрады.

Фасилитатордың шығармашылық белгілері: мұғалім талқыланып жатқан мәселе бойынша топ мүшелерінің пікірлерін талдайды және синтездейді; қатысушылардың пайымдауларын сәйкестендіреді және олардың ұқсастығы мен айырмашылығын орнатады; олардың жеке тәжірибесін ескере отырып зерттеліп жатқан мәселеге деген оқушылардың көзқарасын анықтайды және қорытындылайды; топ мүшелерінің шығармашылық ұсыныстарын ынталандырады; топ мүшелерінің пәнге және сабақтың өту барысына деген қызығушылықтарын арттырады; ішкі түйсік қабілетіне ие болады.

Сонымен, шетел тілін оқыту кезіндегі фасилитация әдістерінің негізгі сипаты мәселені талдау, іс-әрекетті жоспарлау және шығармашылық тәсілді талап ететін проблемалық тапсырмалармен жұмыс жасау кезінде көрінетініне көзімізді жеткіздік. Кәсіби тұрғыдан «фасилитация» әдісін қолдану топтық жұмыстың тиімділігі мен студенттердің қызығушылығын арттыруға, сондай-ақ олардың әлеуетін барынша ашуға әкелуі мүмкін. Фасилитацияның «Әлемдік кафе», «Болашақты іздеу», «Динамикалық фасилитация», «Дамытушы фасилитация», «Ми шабуылы», «Ашық кеңістік технологиясы», «Ментальді карта», «Жағымды (позитивті) өзгеріс саммиті», «Шынайы уақыттағы стратегиялық өзгерістер» және т.б. шетел тілін оқытуға сәйкес келетін кейбір ұсынылған әдістері бар.

«Ашық кеңістік» (Х.Оуэн) - бұл жеке адамдар мен топтардың өз жұмысына тиімдірек болуына, өмірді зерттеуде және проблемаларды шешуде өз дағдыларын арттыруға мүмкіндік беретін кездесу өткізу технологиясы. Индивидтер мен кездесуге қатысушылардың әлеуетінің ашылуы үшін жағдай жасайды. Қазіргі таңда бұл әдіс ұйымдарда білім алуға көмектесу үшін және өте қарапайым тәсілмен табысқа жету үшін барлық әлемде қолданылады. Әдістің артықшылығы аз уақыт ішінде үлкен көлемде пікір жинау болып табылады. Жоғары оқу орнында шетел тілін оқытуда «Advertising» тақырыбында «Ашық кеңістік» әдісін қолдануға болады. Студенттердің басты міндеті топқа бөліну және рөлдерді бөліп алу. Студенттер алдын-ала тақырыпқа байланысты бірнеше ақпарат көздерімен танысады. Оған: терминдер, кілттік сөздер, мақалалар жатады. Мысалы, біреуі жарнаманың суретін салушы, ал біреуі мәтін жазушы және т.б. Студенттер әдісті қолдану барысында өздерін әр түрлі салада сынап көре алады. Әр студент өзінің жарнамасын жасайды, сабақтың соңында қорғап, қайсысының ең жақсы болғанын талқылайды. Әдіс студенттердің қызығушылығын ғана арттырып қоймай, оқушылардың коммуникативтік, лингвистикалық дағдыларын дамытады [3].

«Болашақты іздеу» (М.Вейсборд және С. Дженофф) технологиясы өзінің қабілетін іс-әрекетке айналдыруға көмектеседі. Бұл технология тұлғаның мәдениетіне, ұлтына, мамандығына, тіліне және тәрбиесіне қарамастан, әркімнің қалауы бойынша қатысатын ерекше пікірталасты білдіреді. Қатысушылар өз идеяларын ұсына отырып, келешектегі ынтымақтастықтың жалпы негізін әзірлейді. Мысалы, шет тілі сабағында жоғары сынып оқушыларына «What happens after school?» тақырыбына қолдануға болады. Оқушылар болашақта өздерін мазалап жүрген сұрақтарын талқылай алады. Пікірталас барысында оқушылар грамматикалық қателіктерге мән бермей, өз ойын барынша жеткізеді. Болашақта кездесетін жағдаяттардың шешімін бірігіп, топ болып іздейді. Себебі, барлық оқушылар мектеп бітірген соң бірқатар қиындықтарға тап болады. (мамандық таңдау, оқуға түсу, жауапкершілікті сезіну). Мұғалім бұл үрдісте оқушыларға барынша қолдау көрсетіп, әр оқушының ойымен санасады және дұрыс-бағдар береді [4].

Шетел тілін оқытуда ең тиімді технологиялардың бірі – «Ментальді карта» (Тони Бьюзон). Бұл берілген тақырып бойынша ақпаратты жинаудың көрнекі тәсілі. Алдымен тақтаның ортасына үлкен әріптермен кілт сөз жазылады, ары қарай оқушылар тақырыпқа байланысты ойларын қысқаша түрде сызба жүргізу арқылы түрлі түсті маркерлермен жазады. Балалар картаны неғұрлым тез жасаса, соғұрлым ақпаратты есте сақтауға оңайырақ болады. Үрдістің аяғында, оқушылар тақтадан веб немесе түбірлік жүйе сияқты суретті көре алады. Сабақ барысында түс үлгілерін қолдану оқушылардың ақпаратты әлдеқайда тез, әрі тиімді қабылдануына септігін тигізеді. Ағылшын тілінде жаңа лексикалық немесе грамматикалық материалдарды, мәтінді оқып түсіну кезінде, ауызша және жазбаша сөздерді жазу үшін қолданылады. Бұл - ойлау және альтернативті жазбаларды визуализациялаудың ыңғайлы және тиімді әдісі [5].

SWOT талдау - төрт жақтан қарастыруға негізделген қазіргі жағдайдағы алғашқы бағалаудың әдісі: Strengths - күшті жақтары; Weaknesses - осал жақтары; Opportunities - мүмкіндіктер; Threats - қауіптер; Күшті және осал жақтар - бұл қазіргі уақытта тұлғада бар, яғни оның ішкі ортасы. Мүмкіндіктер мен қауіптер - бұл сыртқы ортаның факторы, олар болуы да және болмауы да мүмкін, бұл сонымен қатар тұлғаның әрекеті мен шешімдеріне тәуелді. Топ мүшелері мәселелерді шешу үшін қажетті ақпаратты жинаған кезде және мәселені жалпы түсіну қажет болған кезде әдіс табысты қолданылады. Өткізу ережесі: ойға келген алғашқы идеялармен шектелмеу, мықты және осал жақтардың, мүмкіндіктер мен қауіптердің максималды толық сипатын құру. Кестені құрған соң, қол жетімді мүмкіндіктерді қаншалықты пайдаланатынын және қауіптердің алдын алу жолдарын ішкі байланыс арқылы бақылау қажет [6].

Біздің ойымызша, жоғарыда аталған технологиялар коммуникативті дағдыларды және қызметтің барлық түрлерін дамыту үшін шетел тіліндегі сабақтарда барлық сөз әрекеттерінде (reading, writing, listening and speaking) қолдануға болады. Жұмыстың барлық кезеңдерінде мұғалім фасилитатор ретінде ашық сұрақтар қояды, яғни *when, why, what, who, how* т.б. және *uә/жоқ* деп жауап беруге болмайтын сұрақтар. Мұндай сұрақтар пікір білдіруді,

яғни қатысушының өздігінен ашылуын көздейді. Фасилитатор қатысушыларға қолдау көрсетіп, ашылуға және үнемі өз ойын қысылмай айтуға шақырады.

Сонымен қатар, фасилитация әдісін талдау негізінде, біз шетел тілі сабағында бұл әдісті қолдану топтағы жұмыс үрдісінің тиімділігін артатынына көз жеткіздік. Оқушылар топта жұмыс істейді, өз пікірлерін білдіреді, идеяларын айтады және өз мүдделерін көрсетеді. Шетел тілін оқытуда фасилитацияны қолдану берілген мәселені талқылау барысында уақытты нақты және пайдалы анықтауға, жоспарға сәйкес әрекет етуге, нақты тақырыпқа және мәселеге назар аударуға, сапалы және жаңа шешімдерді қабылдауға, барлық қатысушыларды жұмысқа кірістіруге, әр қатысушының тәжірибесін және идеясын қолдануға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, фасилитация әдісі шетел тілін оқыту кезінде ауызша қызметтің барлық түрлерін қамтиды, сөйлеу (сұрақ-жауап), тыңдау (басқалардың пікірін тыңдау), жазба (өздеріне тиімді нұсқаны жазу), оқу (жаңа ақпаратпен және дереккөздермен танысу). Фасилитация әдісін оқушылардың білім деңгейіне қарамастан шетел тілін оқытуда барлық деңгейде қолдануға болады (бастапқы, орташа, жоғары). Осылайша, фасилитация әдісі оқушылардың қызығушылығына байланысты қойылған мақсаттарды анықтауға және оларға жетуге бағытталады. Ал мұғалім оқу үрдісін қиындатушы емес, керісінше шетел тілін меңгеруді жеңілдететін, әрі қызықты ұйымдастыратын фасилитаторға айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Лушин П.В. Личностные изменения как процесс: теория и практика - Одесса.: Аспект, 2005. С. 264-265.
2. Самарова О.В. Фасилитация. Легко учиться, легко говорить // Иностранные языки: интернет-издание для учителя.2014. № 12 (лето) [Электронный ресурс] URL:<http://www.iyazyki.ru>>2013/01/facilitation-easy (10 июня 2014).
3. Owen H. Open space technology: A user's guide. – Berrett-Koehler Publishers, 2008.
4. Weisbord M., Janoff S. Future search //Handbook of Improving Performance in the Workplace, Volume Two: Selecting and Implementing Performance Interventions. – 2010. – С. 91-114.
5. Бьюзен Т.и Б. Супермышление/Перевод с англ. Е. А. Самсонов. Худ.обл. М. В. Драко.-2-е изд.-Мн.:ООО «Попурри», 2003. 304 стр.
6. Кондратьев А.А. SWOT-анализ Тюменского государственного университета // Молодой ученый. - 2017. №23. - С. 48-51.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН «ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ» ПӘНІ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ БОТАБАЕВА Ә.Е., МУТАЛИЕВА А.Ш. БОРАНБЕКОВА Ж.Р.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ademi_e76@mail.ru

Қазіргі таңда өсіп келе жатқан бастауыш сынып оқушыларының санасын ұлттық құндылықтар негізінде қалыптастыру өзекті мәселеге айналып отыр. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында алдымызға қойған мақсат-міндеттерге жету үшін ең алдымен, біздің ойлаған ойымыз, яғни санамыз істерімізден озып, алда жүруі керек. Егер жаңғыру еліміздің, халқымыздың ұлттық-рухани түп негізінен қорек ала алмаса, ол өз жолынан адасады. Ол дегеніміз, аталынып отырған рухани жаңғыру ұлттың сана-сезімдерінің оң қырларын ғана ұштастыратын маңызды құбылыс. Бұл – өткен тарихымыздың, бүгінгі күніміздің және де жарқын болашағымыздың жемістерін біріктіретін ұлт жадысының таңғажайып тұғыры екендігін атап өтті [1].

Н.Ә.Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы тарихқа деген дұрыс ұстаным болуына. Сол арқылы түп-тамырымызды білуге, ұлттық тарихымызға терең үңіліп, оның күрмеулі түйінін шешуге мүмкіндік туғыздырады [2].

Құндылықтар – бұл нормалар мен идеалдармен бірге адамзат мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі. Олардың өмір сүруі мәдени шығармашылық субъектісінің экзистенциалды қызметіне, оның басқа адамдармен диалогына, тіршілік ету аймағына ғана емес, сонымен қатар маңызды, нормативті негізге бағытталған. Ұлттық құндылықтар – ұлттық идеяның негізгі өзегі, ұлт қалыптасуының басты факторларының бірі. Осы ұлттық идеяны іске асыратын басты фактор мемлекет болып табылады. Ғалымдар мен педагогтардың жазған жұмыстарын зерделей келе *ұлттық құндылықтарға*:

1. Туған жер
2. Тіл
3. Салт-дәстүр
4. Дін

5. Қазақ фольклоры
6. Өнер
7. Ұлттық намыстарды жатқыздық.

Енді осы ұлттық құндылықтарға қысқаша тоқталып өтейік. *Тіл* – адамдар арасындағы қарым-қатынас құралы.

Салт-дәстүр – әр ұлттың өзіндік ерекшелігі, өмірдің өзі туғызған ғұрыптардың жиынтығы.

Дін – сенушілердің наным-сенімі, түрлі мәдениеттен тұратын, дүниетаным формалары.

Қазақ фольклоры – қазақ халқының ауызекі әдебиеті. Атадан балаға келе жатқан аңыз-ертегілер, эпостық жырлар, батырлар жыры, әлеуметтік-тұрмыстық эпос, тарихи жырлары жатады.

Өнер – өмірде болған оқиғаларды, адамның дүниетанымын, ішкі сезімді көркем әдебиет, музыка, мүсін, кескіндеме, театр, кино, би, сәулет өнері арқылы көрсету.

Ұлттық намыс – адамның ішіндегі ар-ұжданнан, отан-сүйгіштік, рухани-құндылық болып табылады. Ұлттық намыс туған еліне сүйіспеншілік, мәдениетке құрмет көрсету.

Туған жер - біздің ата - бабамыз мекен еткен, кіндік қанымыз тамған жер.

3 сыныптың өзін-өзі тану пәнінің тақырыптарында ұлттық құндылықты еңгізу арқылы қалыптастыру. Сонымен қатар тіл, салт-дәстүр, дін, қазақ фольклоры, ұлттық намыс, туған жерге деген сүйіспеншілікті бастауыш сынып оқушыларына толықтай түсіндіру. Өзін-өзі тану пәнінің 3 тоқсандағы «Өз елімнің патриоты болу» тақырыбындағы Отанға, туған жерге деген сүйіспеншілігін ояту басты мақсат болып табылады [3].

Тақырып: Өз еліңнің патриоты болу

Құндылық: Сүйіспеншілік

Қасиеттер: мейірім, қуаныш, достық.

Сынып 3

<p>Сабақ мақсаты: Оқушылардың өз Отанының патриоты болуға туралы түсініктерін кеңейту</p> <p>Міндеті:</p> <p>Білімділік: Оқушыларға патриот ұғымы туралы түсінік беру;</p> <p>Дамытушылық: Оқушылардың өзара жағымды қарым-қатынастарын, сүйіспеншіліктерін дамыту ықпал ету;</p> <p>Тәрбиелік: Оқушыларды өзі туып өскен жеріне деген патриоттық сезімін дамыту, достыққа тәрбиелеу.</p>	
<p>Сабақ барысы:</p> <p>1. Ұйымдастыру кезеңі. 2 мин.</p> <p>Сәлемдесу, оқушылардың көңіл-күйін сұрау, сабаққа қатысуды тексеру.</p> <p>2. Тыныштық сәті. 3 мин.</p> <p>Нұрға бөлену. Ыңғайланып отырыңыздар, денелеріңізді түзу ұстанаңыздар. Аяқ-қолыңызды айқастырмаңыз. Қолыңызды тізеңізге немесе үстелге қоюға болады. Көздеріңізді жұмуларыңызды өтінемін.</p>	<p>Сабақ барысын талқылау:</p>

<p>Елестетіп көріңіз: Күн нұры сіздің төбеңізден өтіп, кеудеңізге қарай бойлап барады. Кеудеңіздің орта тұсында гүл түйнегі орналасқан. Гүлдің түйнегі нұрдан баяу ашылып келеді. Балығы және таза әсем гүл сіздің әр ойыңызды, әр сезіміңізді, эмоцияңыз бен тілек-қалауыңызды шайып, жүрегіңіздің қауызын ашты.</p> <p>Нұр сәулесі сіздің бойыңызға ақырын тарай бастағанын елестетіңіз. Ол бірітіндеп күшейе түсуде. Оймен осы нұрды қолдарыңызға түсіріңіз. Сіздің қолдарыңыз нұрға бөленіп, сәуле шашуда. Қолымыз тек жақсы, ізгі істер істейді және баршаға көмектеседі. Нұр аяқтарыңызға тарады. Аяқтарыңыз нұр сәулесін шашуда. Олар сізді тек жақсылық жасау үшін жақсы жерлерге апарды. Олар нұр мен махаббат құралына айналды.</p> <p>Одан әрі нұр сіздің аузыңызға, тіліңізге тарады. Тіліңіз тек шындықты және жақсы, ізгі сөздер ғана айтады. Нұрды құлақтарыңызға бағыттаңыз, құлақтарыңыз тек жақсы сөз бен әсем әуенді ғана естейді. Нұр көздеріңізге де жетті, көзіміз тек жақсыға қарап, бәрінне жақсылықты көреді. Сіздің басыңыз түгелдей нұрға бөленіп, басыңызға тек ізгі, сәулелі ой келеді.</p> <p>Нұр бірте-бірте қарқын және шұғылана бастайды, сіздің денеңізден шығып, жан-жағыңыздан сәуле шашады. Осы нұрды туысқандарыңызға, мұғалімдеріңізге, достарыңызға, таныстарыңызға бағыттаңыз. Нұрды уақытша түсініспей, ренжісіп жүрген адамдарға да бағыттаңыз, олардың да жүрегі нұрға толсын. Осы нұр бүкіл әлемге: барлық адамдарға, жан-жануарларға, өсімдіктерге, барлық тірі жанға таралсын... Ғаламның барлық түпкір-түпкіріне нұр бағыттаңыз. Ойша айтыңыз: "Мен нұрлымын... Нұр менің ішімде... Мен Нұрмын"</p> <p>Осындай Нұр, Махаббат және Тыныштық күйінде отыра тұрыңыз.</p> <p>Енді осы Нұрды жүрегіңізге орналастырыңыз. Нұрға толы бүкіл әлем сіздің жүрегіңізде. Оны осындай әсем қалыпта сақтаңыз.</p> <p>Жаймен көзіңізді ашуға болады. Рахмет.</p> <p>3. Ұй тапсырмасын тексеру. 5 мин.</p> <p>Мұғалім адамдар арасындағы татулық, ауызбірлік, ұйымшылдық сияқты қасиеттердің ынтымаққа, бірлікке жеткізетінін ұғындыру мақсатында оқулықта берілген мәтінді оқып береді. Мұғалім мәтінді жеке бөліктерге бөліп оқып беріп, Әнет бабаның жауабын балалардың өздеріне тапқызуға болады.</p> <p>Әнет баба әңгімелері</p> <p>Алдына сәлем бере және елді ынтымақтастыру жөнінде келген Төлеге Әнет баба садақтың алты оғын біртіндеп сындырып, екі бүктеп он екі шыбық етіп, ортасынан буып:</p> <p>- Міне, енді сен сындырып көрші, - дейді.</p> <p>Төле бірден бір бума шыбықты қайдан сындырсын.</p> <p>Шыбықтарды Әнет бабаға қайтарып:</p> <p>- Айып етпеңіз, бұл жұмбағыңызды түсінбедім, Әнет баба, - депті. Сонда Әнет баба былай деп өсиет айтыпты:</p> <p>- Төлежан ешқашанда өзімшіл болма, көптің айтқанын тыңда. Көптің айтқанын тыңдасаң, көпте сенің айтқаныңды орындайды. Көп болсаңдар, өзара ынтымақта болсаңдар сендердің белдеріңді де ешкім сындыра алмайды. Ал әрқайсың жеке-дара болып, ынтымақтарың жараспайтын болса, мына жеке шыбықтарды сындырған секілді әркім-ақ бірліктеріңді бұзып, берекелеріңді кетіреді.</p> <p>Баба өсиетінен не ұқтыңдар?</p> <p>Баба өсиетінен қандай қорытынды жасауға болады?</p>	
<p>4. Дәйексөз.</p> <p>Адал адам Отанын сүйеді.</p>	
<p>5. Әңгімелеу (сұхбат). 3 мин.</p> <p>- «Отан» деген сөзді естігенде қандай әсерде боласың?</p> <p>- Отанын сүйетін адамның бойында қандай қасиеттер болады?</p> <p>- «Отан- оттан да ыстық» деген нақыл сөзді қалай түсінесіңдер?</p> <p>- Отанға деген сүйіспеншілігіңді қалай білдіріп жүрсің?</p>	
<p>6. Шығармашылық жұмыс, топтық жұмыс. 12 мин.</p> <p>1- тапсырма</p> <p>Қажетті сөздерді пайдаланып, мақал – мәтелдерді жалғастырып жазыңдар.</p> <p>2- тапсырма</p> <p>Өлеңді оқыңдар. «Менің Отаным- Қазақстан» тақырыбында фотоколлаж құрастырыңдар.</p> <p>3- тапсырма</p> <p>Өлеңді оқыңдар. Өзің тұратын өңірдегі Отанын қорғаған батырлар туралы мәліметтер жинап баяндап беріңдер.</p> <p>Ә. Табылды «Отанға қорған боламыз»</p> <p>Отан – адам баласы үшін ең киелі ұғым. Адамзаттың ең асылы да, ардақтысы да тіреуіші де, сүйеніші де сүйіспеншілік атаулының бәрі – өз Отаны. Батырлардың елі де жері үшін күресуі, ақындардың туған жері, Отаны туралы жырларын жазуы, суретшілердің өз атамекенін суреттеуі, барлығы да еліне жеріне туған өлкесіне деген сүйіспеншілігінен туындайды.</p>	

Отан-адам үшін тек туылған жерімен ғана құнды емес, сонымен қатар орманымен, нұымен, суымен, топырағымен, ата-анасы, шаңырағы, тілімен құнды. 7. Дәптермен жұмыс 1,2- тапсырманы орындау.	
8. Топпен ән айту. 3 мин. Атамекен Сөзі Қ. Мырзаәлі Әні У. Хасанғалиев	
9. Үй тапсырмасы. 2 мин. Мәтінді оқу.	
10. Қорытындылау, соңғы тыныштық сәті. 3 мин. Балалар, енді бір сәт тынышталайық. Балалар денелерін түзу ұстап, бастарын жоғары көтеріп, ыңғайланып отырады. Ауаны терең жұтып, еркін тыныстайды, айналадағы барлық тіршілік иесі оларды аялап, қоршап, қамқор болып жатқанын сезінеді. Тұла бойлары жақсылыққа, махаббатқа толғанын сезінуге ұмтылады. Бүгінгі сабақтан алған әсерлерің мен жақсы ойларыңды естеріңе түсіріп көріңдерші. Оны өздеріңмен бірге қалу үшін жүректеріңе салып, бір-бірлеріңе жылы лебіздеріңді білдіріңдер. Аңсаған армандарларыңа жетулеріңізге тілектеспін. Бүгін сендер өте көп жақсы істер жасадыңдар, ойларыңды жеткізе білдіңдер. Жақсы ойлар айттыңдар сол үшін сендерге рахмет айтамын!	

Қорыта айтқанда «өзін-өзі тану» пәні арқылы бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру үшін ата-бабамыздан келе жатқан ең бірінші ана тілімізді құрметтеуді үйретуіміз керек. Сонымен қатар, тарихымыздан келе жатқан салт-дәстүрімізді, дінімізді, туған жерімізді, қазақ әдебиетімізді, ұлттық намысымызды бірінші орынға қоюымыз қажет. Өсіп келе жатқан ұрпақ ұлттық құндылықты өзін-өзі тану пәні арқылы қалыптастыруды көздейміз.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы. 26.04.2017 Егемен Қазақстан газетінің электронды сайты: <https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar-rukhani-zhanhghyru>
2. Н.Ә. Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы <http://www.akorda.kz/kz/events/memleket-basshysynyn-uly-dalanyn-zheti-kyru-atty-makalasy>
3. Өзін-өзі тану: Жалпы білім беретін мектептің 3-сыныбына арналған оқулық/Ізғұттынова Р.О., Мұратханова Р., Оралбекова Ә.Қ., - Алматы 2018. – 160 б.

ТАЪЛИМИ ҲАРФЗАНӢ ДАР ДАРСИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ БАРОИ ДОНИШЧӢӢНИ КУРСИ АВВАЛ

АМИНҶОНОВА Рухшона Ҳакимовна

ДПДТТ ба номи ак. М.С. Осимӣ

Хучанд, Тоҷикистон

amindzhonova@list.ru

Таълими ҳарфзанӣ дар дарси забони англисӣ барои донишчӯёни курси аввал

Мақолаи мазкур дар бобати инкишофи нутқи шифоҳӣ дар дарси забони англисӣ ва махсусан усули таълими он мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Омӯзонидани ҳарфзанӣ дар ҷараёни таълим хеле мушкул буда, аз омӯзгор заҳмати зиёд, маҳорати касбӣ ва инчунин истифодаи методҳои фаолро талаб мекунад. Аз ин рӯ муаллиф дар мақолаи худ тарзи самараноки таълими ҳарфзаниро бо усулҳои фаъол ва машқҳои коммуникативӣ барои донишчӯёни курси аввал баён кардааст.

Бірінші курс студенттері үшін ағылшын тілі сабағында тонауды үйрету

Бұл мақалада ағылшын тілі сабағында ауызша сөйлеуді дамыту және оның оқыту әдістері қарастырылады. Оқыту процесінде оқыту өте қиын және оқытушыдан үлкен еңбекті,

кәсіби дағдыларды, сондай-ақ жұмыс әдістерін қолдануды талап етеді. Сондықтан автор өз мақаласында әйелдерді бірінші курс студенттері үшін белсенді әдістер мен коммуникациялық жаттығуларды оқытудың тиімді тәсілі туралы айтып берді.

Масъалаи таълими инкишофи нутқ дар зинаҳои аввали омӯзиши забони англисӣ, яке аз масъалаҳои муҳим дар методикаи таълими забони англисӣ ба шумор меравад.

Омӯзиши ҳарфзанӣ чун қараёни самаранок, барои баён кардани фикр зарур буда, вақт ва кӯшиши зиёди ҳам донишҷӯён в ҳам омӯзгорро талаб мекунад. Барои бартараф кардани мушкилоти омӯзиши ҳарфзанӣ, омӯзгор бояд аз зинаҳои аввали омӯзиш сар карда, машққое, ки ҳарфзанӣ ва муоширатро инкишоф медиҳанд дар қараёни таълим гузаронад. Ҳарфзанӣ як ҷузъи фаъолияти муоширатӣ буда, ҳосилшавии малака аз он хусусиятҳои хоса дорад. Бояд қайд кард, ки барои ҳарф задан ё фикри худро баён кардан асос ё зарурате ба миён меояд. Барои ҳамин чунин суол ба миён меояд, ки муҳтавои он чи хел бояд бошад. Ҳарфзанӣ аз нуқтаи назари муҳтавоияш хеле бой буда, дар рафти муошират метавон дар бораи ҳама чиз суҳан кард.

Профессори Донишгоҳи Ҳарвард Вилга Райверс дар бобати ҳарфзанӣ чунин нуқтаи назарро баён намудааст: “Барои муошират кардан зарурат шартӣ асосӣ аст” [3, с.43]. Аз ин рӯ чи хеле, ки дар боло зикр кардем, барои ба миён овардани эҳтиёҷоти гапзанӣ бояд аз ҳолат истифода бурд, зеро зарурати суҳангӯӣ аз ҳолати воқеӣ ба миён меояд.

Аз рӯи раванди худ ҳарфзанӣ се марҳиларо дар бар мегирад:

1. Пайдоиши эҳтиёҷоти суҳангӯӣ. Аз дарси аввал бояд омӯзгор кӯшиш кунад, ки дар ниҳоди ҳар як донишҷӯ чунин майлу хоҳишро бедор кунад, ки ӯ эҳтиёҷоти муоширатии худро тавассути забони англисӣ қонеъ мекардагӣ шавад. Хусусан бо ҳамсабақонаш ҷӣ дар дон ишгоҳ ва ҷӣ берун аз он то қадри имкон бо забони англисӣ суҳан кунад.

2. Тайёри ба баёни фикр. Дар ин марҳила донишҷӯ бояд қолабҳои иборасозӣ ва гуфторсозии забони англисиро машқ кунад.

3. Иҷроиш. Дар ин марҳила донишҷӯ аз малакаҳои ҳосилшудаи ибора ва ҷумласозӣ истифода бурда, эҳтиёҷоти муоширатии ба миён омадаро дар шакли гуфтор дар майнаи худ пазонад ва пас онро баён кунад. Донишҷӯ бояд бо истифода аз луғату грамматикаи забони англисӣ дар мавзӯи муайян суҳбат карда тавонад [2, с.141].

Ин се марҳилаи зикршуда дар ҳамбастагии диалектикӣ арзи вучуд менамоянд. Зинаи дуҷум ва сеҷум машқҳои бардавомро талаб мекунад. Ба даст овардани малакаи ҳарфзанӣ бо забони англисӣ на танҳо ба маводи таълимӣ вобаста аст, балки ба таҷриба ва устодии омӯзгор, инчунин ба майлу хоҳиш ва хусусиятҳои психикии таълимгирандангон низ таъяс мекунад.

Акнун ба тавсифи ин марҳила ҳангоми омӯзиши нақл ва муқолама бо забони англисӣ шуруъ менамоем. Нақлкунӣ метавонад ба таври зайл сурат гирад: шарҳи расмҳо, нақл дар бораи худ, таъриф кардани чизе ё қасе, танқиди қасе ё чизе ва ба монанди инҳо.

Муқолама бошад ин гуфтугӯи ду ва ё зиёда шахсон аст ва аз лиҳози забонӣ хусусиятҳои худро дорост. Чунин нутқ хатман ба шахси аниқ нигаронида мешавад. Барои ҳамин вай ҳосияти дучониба дорад.

Нақлкунӣ се зинаро дар бар мегирад:

- Матнро хонда ба саволҳои ҷавоб додан. Барои ин хонанда бояд бо матн шинос шавад.

- Матнро хонда ба порчаҳои мантиқӣ тақсим кардан. Барои ин хонанда бояд ба маънои умумии матн сарфаҳм равад ва онро ба ҷузъҳои маъноии мантиқан алоқаманд тақсим карда тавонад.

- Матни хондаро муҳокима кардан. Барои ин хонанда бояд ҳар як ҷузъи матнро дар хотир мононад, ки ин аз байн бардоштани мушкилоти луғавӣ ва грамматикӣ чизи хондашударо талаб мекунад. Дар ин марҳила бояд инчунин машқҳои эҷодӣ гузаронида шаванд.

Дар ташаккул ва тақомули малака ва маҳорати ҳарфзанӣ ман дар вақти дарс аз бозихҳои гуногун истифода мебарам. Чанд намунаи бозихоро меорем.

Бозии аввал “Нақли шавқовар” аст, барои ин бозӣ донишчӯёнро ба ду гуруҳ тақсим карда, ба ҳар як гуруҳ вазифа дода мешавад, ки доир ба мавзӯи муайян, ба монанди Зодгоҳи ман: Касби ояндаи ман ва ғайраҳо нақле ороянд. Кадам гуруҳ нақли шавқовартаринро созад ва хатогияш камтар бошад, ҳамон гуруҳ ғолиб доништа мешавад. Мақсад аз чунин бозӣ ин аст, ки малакаи ҳарфзании якҷониба дар асоси мавзӯи додашуда инкишоф дода мешавад. Ба ин намуди бозӣ ба ҳар гуруҳ панҷ дақиқа вақт дода мешавад.

Бозии дигар “Нақл дар бораи дӯст”. Ҳар як хонанда ба варақчае ному насаби худро бо забони англисӣ навишта, ба омӯзгор медиҳад. Омӯзгор варақчаҳоро омехта намуда ба ҳар донишчӯ медиҳад. Донишчӯён дар бораи шахсе, ки номаш дар варақча ҳаст, нақл мекунад. Донишчӯе, ки беҳато ва беҳтар нақл мекунад ғолиби бозӣ доништа мешавад. Ин намуди бозӣ малакаи нутқи шифоҳии якҷонибаи донишчӯёнро устувор месозад. Барои чунин бозӣ ба ҳар донишчӯи нақлкунанда се дақиқа вақт дода мешавад.

Бозии дигар бо номи “Шаҳр - деҳот”. Гуруҳро ба ду даста тақсим карда, ба дастаҳо чунин супориш дода мешавад, ки фикри худро оид ба шаҳр ва гуруҳи дигар оид ба деҳот нақл кунанд. Гуруҳе, ки фикри худро беҳато баён мекунад, ғолиб ҳисобида мешавад. Чунин намуди бозӣ майлу рағбати донишчӯёнро ба омӯзиши забони англисӣ дучанд карда, малакаи нутқи шифоҳии ононро инкишоф ва сайқал медиҳад. Барои ин намуди бозӣ ба ҳар даста ҳафт дақиқа дода мешавад.

Ҳамин тавр, таълими ҳарфзанӣ бо забони англисӣ тавассути ҷумлаҳои алоҳида ва матнҳои мавзӯотӣ баргузор мешавад ва малакаи гуфтор бо истифода аз машқҳои коммуникативӣ ба даст меояд.

Профессор Рогова Г.В. мукламаро ба се марҳила ҷудо мекунад [1,с.36]:

1. Марҳилаи ретсептивӣ (қабулкунӣ).
2. Марҳилаи репродуктивӣ (ичроиш).
3. Марҳилаи эҷодӣ.

Малакаи муоширатро бо забони хориҷӣ танҳо тавассути иҷрои машқҳои коммуникативӣ, муҳокимакунӣ, ситуатсияҳо ва офаридани сахнаҳо ба даст овардан мумкин аст. Ин ҷо чанд намуди онҳоро мисол меорем:

1. Машқи табодулӣ.

Омӯзгор ба донишчӯён мегӯяд: Agree or disagree (розӣ ё норозӣ) with me:

Омӯзгор: I often work with computer.

Донишчӯ 1: I often play computer games.

Омӯзгор: I can read and write in German.

Донишчӯ 2: Can you read and write in German?

Омӯзгор: I stay at home on Sundays.

Донишчӯ 3: I visit my parents on Sundays.

Омӯзгор: I like walking.

Донишчӯ 4: I don't like walking.

Барои муҳокимакунӣ омӯзгор ба донишчӯён савол дода мегӯяд, ки гурӯҳӣ кор кунанд.

Мисол:

Discuss the following questions in group:

Do you like learning foreign languages?

If you do, why do you like it?

If you don't, why do you dislike it?

Машқҳои муоширатӣ барои ноил шудан ба муколамаи озод аз рӯи матни хондашуда ва ё аз рӯи ҳолатҳои ҳаётӣ гузаронида мешаванд. Барои сохтани ситуатсия омӯзгор ба донишчӯён чанд ҳолатҳоро медиҳад, барои мисол чанд намуди ҳолатҳоро меорем:

- a) What would you do if your parents don't allow you using an internet?
- b) What would you do if your friend invites you to go to the theatre and watch opera and you don't like this opera?
- c) What would you do if you see a tourist who lost the way?
- d) What would you do if you are in London and you are hungry?
- e) What would you do if you want to get a ticket to the cinema?

Дар инкишофи малакаи нутки дучониба гузаронидани бозиҳои сахнави аҳамияти хеле калон дорад. Барои офаридани сахна донишҷӯён метавонанд дар асоси матни хондашуда сахна офаранд ё худ омӯзгор метавонад муколамае, ки ҳар пагоҳи байни модару писар ва ё модару духтар рӯй медиҳад, бо донишҷӯён ба тариқи нақшбозӣ (role playing) гузаронауд. Мисол:

Модар: Wake up dear Mansur? It's almost six.

Писар: Yes, I'm getting up.

Модар: Take a shower and have your breakfast.

Писар: Have fried sausages, mum?

Модар: Of course,

Писар: Thanks mummy. You are very kind.

Дар ҷараёни таълими Ман забони англисиро тавассути нақшбозӣ ба донишҷӯёни курси аввал меомӯзнам, ки ин усул васеъ паҳн шудааст ва самараҳои хуб медиҳад. Бо ин роҳ малакаи нутки шифоҳии донишҷӯён ҳангоми муошират мустаҳкам мегардад.

Ҳамаи ин машқҳо барои таълими нутки дучониба, инчунин барои устувор кардани малакаҳои лексикӣ грамматикӣ ва барои азбаркунии маводи забонӣ низ мусоидат менамоянд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. Обучение иностранным языкам в средней школе. М., 1991.
2. Усмонов К., Бойматов А. Методикаи таълими забони англисӣ -Хуљанд: Нуримаърифат, 2009.
3. W. Rivers. Communicating Naturally in a Second Language. Cambridge University Press, 1989.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ

АУБАКИРОВА Тамара Советхановна

Школа № 75

Нур-Султан, Казахстан

tamara.a.2013@mail.ru

Аннотация

Целью статьи является обоснование эффективности использования технологий интерактивного и дифференцированного обучения в процессе физической культуры учащихся. Выявлен уровень физической подготовленности методом индексов. Рекомендован интерактивный, дифференцированный характер обучения, который предусматривает активное взаимодействие всех участников учебного процесса. Это коллективное, кооперативное обучение, обучение в сотрудничестве через информационные технологии. В этом случае педагог выступает в роли организатора, лидера среди учащихся.

Аннотация

Мақаланың мақсаты - оқушылардың дене тәрбиесі процесінде интербелсенді және сараланған оқыту технологияларын қолданудың тиімділігін негіздеу. Оқытудың интерактивті, сараланған сипаты ұсынылған, ол оқу процесінің барлық қатысушыларының белсенді өзара әрекеттесуін қарастырады. Бұл ұжымдық, кооперативтік оқыту, ақпараттық технологиялар арқылы ынтымақтастықта оқыту. Бұл жағдайда педагог ұйымдастырушы, оқушылар арасында көшбасшы рөлінде болады.

Одной из главных задач современной системы образования в школе является физическая подготовка учащихся для активной жизнедеятельности, которая способствует улучшению состояния здоровья в целом [6,7]. Средства физической подготовки положительно

вливают на сердечно-сосудистую, дыхательную, иммунную и нервную системы, способствует улучшению состояния здоровья в целом [5].

Теорией и методикой физического воспитания предусмотрено использование средств, направленных на развитие общих, специальных спортивных и профессионально-прикладных физических способностей учащихся (Б.А. Ашмарин, Н.В. Решетников, Ю.Л. Кислицин, Т.Ю. Круцевич), а Государственной программой подтверждается решение задач всестороннего гармоничного и профессионально-прикладного совершенствования вышеупомянутыми средствами физической подготовки [2,6,7]. Однако анализ физического состояния девочек в большинстве случаев свидетельствует о неудовлетворительном уровне развития компонентов их физической подготовленности, а также о тенденции к ослаблению здоровья и увеличение контингента специальных медицинских групп по физической культуре в процессе обучения в учебном заведении. По мнению исследователей (С. Присяжнюк, О. Гниюк, И. Паламарчук), такая ситуация вызвана малой эффективностью существующего учебного процесса в связи с отсутствием научно-обоснованных технологий воздействия на организм учеников средствами физической подготовки. Отсутствие достоверной информации о действительном состоянии физической и функциональной подготовленности, а также отсутствие возможности оперативной оценки влияния физической нагрузки на организм не только снижает эффективность процесса физической подготовки и оздоровления, но и может привести к более серьезным негативным последствиям [4]. В результате неполноценного решения основных задач физической культуры снижается мотивация учащихся к занятиям физическими упражнениями и по окончании школы больше половины выпускников физически не способны будут выполнять физические нагрузки с тем качеством и интенсивностью, которых требуют условия рыночной экономики.

Успех работы по физической культуре учащихся во многом зависит от того, насколько эффективно будут организованы занятия, начиная с первого класса [5]. Одним из путей решения проблемы является подбор необходимых средств физической культуры для оздоровления учащихся с учетом их мотивации к занятиям физической культурой.

Цель исследования - научно обосновать эффективность использования технологий интерактивного и дифференцированного обучения в процессе физической культуры учащихся для повышения уровня физической подготовленности.

Задачи исследования:

1. Определить исходный уровень физической подготовленности девочек методом индексов.
2. Обосновать эффективность внедрения интерактивного и дифференцированного обучения в процесс физической культуры.

В ходе работы использовались следующие **методы исследования:**

- анализ научно-методической литературы;
- экспресс-оценка физической подготовленности по индексам (по Т.Ю. Круцевич);
- методы математической статистики.

Исследования проводились в школе среди седьмых классов. В исследованиях приняли участие 60 девочек 7 классов, которые в процессе педагогического эксперимента были выбраны из 3 классов – две экспериментальные и одна контрольная.

Результаты исследований. При определении уровня физической подготовленности использовалась методика экспресс-оценки уровня физической подготовленности (по Т.Ю. Круцевич), в основе которой лежит определение индексов физической подготовленности: силового, скоростного, скоростно-силового и индекса Руфье. Результаты исследования показали исходный уровень физической подготовленности всех исследуемых групп ниже среднего (табл.1). Экспериментальная группа 1 (ЭГ1) набрала 5,54 балла по системе оценивания, большая часть девочек (53,58% (n=4)) относятся к уровню физической подготовленности ниже среднего, 35,71% (n=3) имеют средний уровень физической подготовленности и 10,71% (n=2) - низкий уровень. Девочки экспериментальной группы 2 (ЭГ2) до эксперимента набрали 5,64 балла и так же, как и в ЭГ1 большинство девочек (60,72%

($n=5$) относятся к уровню физической подготовленности ниже среднего, при этом 35,71% ($n=3$) имеют средний уровень физической подготовленности и 3,57% ($n=1$) - низкий уровень. Среди учащихся контрольной группы (КГ) не наблюдается девочек, имеющих низкого уровня физической подготовленности, большинство (64,29% ($n=6$)) имеют уровень физической подготовленности ниже среднего, у 35,71% ($n=3$) девочек средний уровень, а средний балл по системе оценивания - 5,93. Таким образом, по показателям физической подготовленности исследуемые группы являются однородными и не имеют статистически значимых различий ($p > 0,05$). В связи с неудовлетворительным состоянием физической подготовленности девочек нами предлагалось внедрение в учебно-воспитательный процесс по физическому воспитанию средства физической культуры, которые являются популярными среди девочек. Так, учащиеся ЭГ1 выбрали для занятий волейбол, в системе которой было предусмотрено углубленное изучение техники через информационные технологии. Экспериментальная методика для ЭГ1 носила интерактивный характер обучения, который предусматривал активное взаимодействие всех участников учебного процесса. Это коллективное, кооперативное обучение, обучение в сотрудничестве, где педагог выступает в роли организатора, лидера группы учащихся. На занятиях девочки разучивали разнообразные упражнения по технике волейбола, а также дополнительно самостоятельно изучали технику волейбола во внеурочное время, используя электронный учебник и, на основе полученных знаний и умений, составляли серии комбинаций упражнений с помощью учителя. Также был использован метод круговой тренировки. Занимающиеся распределялись по учебным станциям, на которых выполняли различные упражнения, упражнения для развития физических качеств, для различных мышечных групп. На одной из станций использовались DVD-диски, подключаемые к монитору компьютера и к проектору. Суть заключается в исполнении физических упражнений для повышения эмоционального фона занятий.

Исследование показало эффективность технологии интерактивного обучения, поскольку после эксперимента в ЭГ1 не осталось учащихся с низким уровнем физической подготовленности. Также снизилось количество девочек с уровнем физической подготовленности ниже среднего и после эксперимента оно составляет 50% ($n=5$). Повысилось количество учащихся, имеющих средний уровень физической подготовленности (46,43% ($n=3$)), а также 3,57% ($n=1$) имеют уровень физической подготовленности выше среднего (рис. 1). Средний балл, набранный девочками ЭГ1 после эксперимента составляет 6,93, что все еще относит девочек этой группы к уровню физической подготовленности ниже среднего. Результаты, полученные после эксперимента, свидетельствуют о достоверности изменений по t-критерию Стьюдента $t_{расч.} = 2,20$ при $t_{прибл} = 2,01$).

Таблица 1

Экспресс-оценка физической подготовленности студенток исследуемых групп по индексам

(по Т.Ю. Круцевич, 2006)

Статистические характеристики	ЭГ1 ($n=9$)		ЭГ2($n=9$)		КГ ($n=28$)	
	До эксперимента	После эксперимента	До эксперимента	После эксперимента	До эксперимента	После эксперимента
X	5,54	6,93	5,64	7,32	5,93	6,29
σ	2,37	2,37	2,12	2,00	1,75	1,67
V	42,77	34,27	37,66	27,33	29,54	26,50
m	0,45	0,45	0,40	0,38	0,33	0,31
ρ	<0,05		<0,01		>0,05	

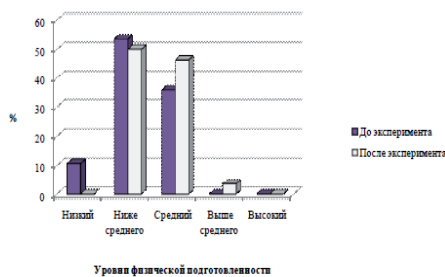

Рис. 1. Соотношение уровней физической подготовленности учащихся ЭГ1 до и после эксперимента

Девочки, которые вошли в ЭГ2, выбрали для занятий оздоровительную систему шейпинг. Разделы программы для ЭГ2 построены на принципах дифференцированного обучения. Суть дифференциации обучения заключается в том, чтобы, зная и учитывая индивидуальные различия в обучении учащихся, определить для каждого из них наиболее рациональный характер работы. Таким образом, процесс обучения в условиях дифференциации становится максимально приближенным к познавательным потребностям девочек, их индивидуальным особенностям. При разработке технологии дифференцированного обучения основное внимание было уделено дифференциации ЭГ2 по уровню физической подготовленности. В ЭГ2 было выделено 3 подгруппы: подгруппа А - учащиеся с низким уровнем физической подготовленности; подгруппа В - учащиеся с уровнем физической подготовленности ниже среднего; подгруппа С - учащиеся со средним уровнем физической подготовленности. К сожалению, подгрупп с высоким и выше среднего уровнями физической подготовленности выделено не было. В программу занятий шейпингом были включены:

- упражнения для различных мышечных групп;
- упражнения со снарядами: скакалки, резиновые жгуты, гантели;
- упражнения в парах;
- групповые упражнения.

На занятии каждая подгруппа получала карточки с заданиями для выполнения. Дифференцирование нагрузок осуществлялось путем варьирования количества повторений упражнений, их сложности, величины отягощений. В каждой подгруппе избирался лидер, который осуществлял контроль и руководство деятельностью своей подгруппы на занятии. Заданиями для самостоятельной работы было составление презентаций комплексов упражнений для различных мышечных групп, развития физических качеств через ИКТ. На занятиях девочки внедряли разработанные комплексы в учебный процесс. Постоянно осуществлялся контроль и самоконтроль реакции организма на нагрузку. Результаты исследования уровня физической подготовленности девочек ЭГ2 после эксперимента также свидетельствуют об эффективности предложенной технологии (рис.2). Большинство девочек (64,29%(n=6)) теперь имеют средний уровень физической подготовленности, уменьшилось количество учащихся, имеющих уровень физической подготовленности ниже среднего [35,71%(n=3)], а средний балл после эксперимента составляет 7,32. Математическая обработка полученных данных свидетельствует об их достоверности $t_{расч} = 3,11$ при $t_{прибл} = 2,68$).

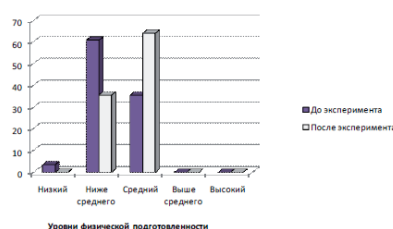

Рис. 2. Соотношение уровней физической подготовленности учащихся ЭГ2 до и после эксперимента

Рис. 3. Соотношение уровней физической подготовленности учащихся КГ до и после эксперимента

Учащиеся КГ занимались по программе учебного заведения, в которую вошли занятия: элементы спортивных игр и общая физическая подготовка. На рисунке 3 видно, что никаких изменений после эксперимента в КГ не произошло. Большинство девочек (64,29%($n=6$)) так же, как и до эксперимента имеют уровень физической подготовленности ниже среднего, а 35,71% ($n=3$) имеют средний уровень физической подготовленности. Средний балл составляет 6,29. Результаты не являются достоверными по критерию Стьюдента $t_{расч.} = 0,8$ при $t_{прибл.} = 2,01$).

Сравнивая межгрупповые результаты, полученные после эксперимента, можно сделать вывод о большей эффективности дифференцированного обучения для повышения уровня физической подготовленности, чем интерактивного, поскольку наибольший прирост результатов произошел в ЭГ2.

Выводы:

1. Результаты исследования исходного уровня физической подготовленности учащихся показали уровень ниже среднего по системе оценки физической подготовленности методом индексов (по Т.Ю.Круцевич). Это свидетельствует о необходимости подбора эффективных средств физической культуры, которые вызвали бы интерес у девочек для повышения уровня физической подготовленности.

2. Внедрение в учебно-воспитательный процесс по физическому воспитанию популярных среди учащихся видов физкультурно-оздоровительных занятий, основанных на интерактивном и дифференцированном обучении, позволило сделать вывод об эффективности предложенных технологий. Об этом свидетельствуют результаты математической обработки полученных данных, которые доказали их достоверность.

3. Результаты исследования также показали большую эффективность применения дифференцированного обучения, чем интерактивного, поскольку в ЭГ2, где на занятиях шейпингом была использована дифференциация девочек по уровню физической подготовленности, произошел наибольший прирост результатов.

Перспективы дальнейших исследований в данном направлении связаны с совершенствованием разработанных технологий интерактивного и дифференцированного обучения учащихся в процессе физической культуры.

Литература:

1. Васенков Н.В. Динамика состояния физического здоровья и физической подготовленности учащихся // Теория и практика физической культуры. - 2010. - №5. - С. 91 - 92.
2. Гилев Г.А. Физическое воспитание: Учебное пособие. -М.:МГИУ, 2009. - 376 с.
3. Круцевич Т. Експрес-контроль фізичної підготовленості дітей та підлітків в умовах фізкультурно – оздоровчих занять // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2009. – №1. – С. 64 – 69.
4. Присяжнюк С. Критерії оцінювання успішності студентів з предмета «Фізичне виховання» // Фізичне виховання в школі. – 2009. – №2. – С. 35 – 38.
5. Фалькова Н. Індивідуальний підхід у процесі фізичного виховання // Фізичне виховання в школі. – 2009. – №1. – с.45-47
6. Физическая культура: Учебник / Под. ред. В.И. Ильинича. - М.: Гардарики, 2010. - 448 с.

7. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта. - 7-е изд., стер. - Академия, 2009. - 480 с.
8. Аубакирова Т.С. Электронный учебник по волейболу. – 2015г.

ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МЕН ДАМУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

АХМЕТОВА Гульден Аманжоловна, ЖАНСАГИМОВА Жанна Токеновна

«№62ЖББОМ» КММ
Қарағанды, Қазақстан
mega.zhuzbaeva@mail.ru

Аңдатпа

Авторлар бұл мақалада жаңартылған білім беру бағдарламасы шеңберінде қарастырылған заманауи әдіс-тәсілдердің тиімділігін көрсетеді. Тілдік дағдыларды дамытуға бағытталған арнайы жаңаша тәсілдерді нақты мысалдар арқылы жеткізеді. Ұсынылып отырған жаңа әдістер оқушылардың пәнге деген қызығушылығы мен сүйіспеншілігін жетілдіріп қана қоймай, білім сапасын арттыра түсетіні жайлы сөз етіледі.

Аннотация

В данной статье авторы демонстрирует эффективность современных методов в обновленном содержании обучения. Здесь представлены конкретные примеры новых приемов, направленных на развитие навыков новорения, слушания и письма. Предлагаемые стратегии обучения побуждают учащихся к активной мыслительной и практической деятельности в процессе овладения учебным материалом.

Бүгінгі таңда Қазақстанда білім берудің деңгейі мен сапасына жаңа талаптар қойылып отыр. Қазақстан Республикасында соңғы жылдары білім беру саласындағы жүргізіліп жатқан реформалар еліміздегі білім беру сапасының әлемдік деңгейге сәйкес келуін қамтамасыз ету, сол арқылы әлемдік сұранысқа жауап бере алатын мамандарды даярлау және бәсекеге қабілетті білім беру болып табылады. Еліміздің басшысы Н.Ә.Назарбаев қазақстандық мұғалімдердің кәсіби даму саласындағы жаңа көзқарасы олардың педагогикалық өміріндегі қосымша оң өзгерістер енгізуге мүмкіндік беруде. [1-2б.]

Жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша оқу орыс тілінде жүретін мектептердегі қазақ тілі пәні мұғалімдерінің мақсаты – оқушылардың сөйлеу дағдысын дамыту, қарым – қатынас біліктілігін қалыптастыру, мемлекеттік тілді меңгеріп, сөйлеуіне жағдай тудыру. Бұл орайда қазақ тілін оқытудың жаңа әдіс- тәсілдерін меңгеру – үлкен істің бастамасы. Тәуелсіз Қазақстанның әр азаматы мемлекеттік тілде еркін қарым- қатынас жасауы керек. Ол үшін адамдармен қарым-қатынас жасау, яғни коммуникацияға түсуді үйрету қажет.

«Қатысымдық тұлғалар – тіл арқылы қарым- қатынасты қамтамасыз ететін, белгілі бір орта мен араласу жағдайында жүзеге асатын, тиянақты ойды хабарлау және қабылдау қасиеті бар, ерекше деңгейге көтерілген тілдік тұлғалардың қатысынан тұратын, қарым-қатынастық мәні бар бірліктер».

«Шет тілдерді игерудің жалпыеуропалық құзыреттері: зерттеу, оқыту, баға» стандартында бұл «қатысымдық тұлғалар» - тілдік дағдылар деп аталған. Тілдік төрт дағды (айтылым, тыңдалым, жазылым, оқылым) оқушының сөйлеу әрекетін қалыптастырады. Қазақ тілінің жаңа оқыту әдістері арқылы біз білім деңгейі, ой-өрісі дамыған, тіл арқылы өз ойын еркін жеткізе алатын, туындаған мәселелерді шеше білетін, шынайы өмірге бейім жаңашыл ұрпақ тәрбиелейміз. Оқушылар оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым дағдыларын қалыптастыра отырып, еркін қарым-қатынас жасауға, сын тұрғысынан көзқарасын білдіруге, өз ойын жеткізіп, шешім қабылдауға дағдыланады. [2-7б.]

Сол себептен қазақ тілі сабағында мынадай айтылым дағдысына бағытталған тапсырмаларға көп көңіл бөліп, тақырыпты бекіту, қорытындылау барысында кеңінен қолдану

керек. Мысалы, 5- сыныпта «Менің тәуелсіз Қазақстаным» модулін бекітуде «ПОПС» әдісін қолданамыз.

Менің ойымша.....

Мен мұны былай дәлелдеймін.....

Дәлел ретінде мысалдар келтіремін.....

Мынадай қорытынды шешімге келдім.....

Сондай-ақ, оқушылардың айтылым дағдысын арттыра түсу үшін «Стоп кадр» әдісін жиі қолданған жөн. Бұл әдіс арқылы оқушы өз ойын жеткізіп, жалғасын болжайды. Мысалы, 5- сыныпта «Компьютердің пайдасы мен зияны» тақырыбына қатысты бейнефильмнің жалғасын болжап, өз сөзімен түсіндірсе, келесі бір «Сана саяжолы» деп аталатын жаңа әдіс оқушылардың ойлау қабілетімен қоса есте сақтау қабілетін нығайтады. Мысалы, бірінші бағанда тұрған оқушылар компьютердің пайдасын айтса, екінші қарсы тұрған оқушылар зиянын атайды. Сол айтылған пайдасы мен зиянын әр оқушы кезекпен қайталап шығу керек.

Оқушы күнделікті өмірде көптеген ақпаратты естіп, көріп тыңдайды. Бірақ кез келген ақпаратты тыңдау арқылы түсіну, сөйлеу әрекетін қалыптастырады. Егер оқушы өзіне керек мәліметті тыңдау арқылы тауып үйренсе, ол басқа үш дағдыны (айтылым, жазылым, оқылым), яғни айтылып жатқан мәліметті түсінеді, өз ойын білдіре алады және басқалармен қарым-қатынас жасай алады. Айтылған мәселеге өз көзқарасын жазбаша жеткізе алады. Сол себептен де, 5- сынып оқушыларының жиынтық бағалау тапсырмаларына тыңдалымға бағытталған яғни, техникалық ақпараттарға жазылған аудио мәтіндерді енгізу қажет деп санаймыз. Себебі оқушылар берілген тақырып бойынша ғана емес, қоршаған ортадағы кез келген ақпаратты тыңдау арқылы түсінуге бейімделеді.

Қазақ тілін қарым-қатынас құралы ретінде функционалдық тұрғыдан грамматика сөйлеуді үйретуге қызмет етеді және қолданбалы мәнге ие болады. Себебі ол оқушылардың өзге тілде сөйлесімді дұрыс құрастыра алуына, айтылған сөзді бақылап, талап етілген грамматикалық форма мен құрылымды саналы түрде құра алуы үшін керек. Сол себептен де жазылым дағдысын дамытуда, грамматикалық тапсырмаларды ескерген дұрыс. [3-9б.] Мәселен, тіл білімі салаларын қайталау кезінде «Бес жолды өлең» әдісін қолданамыз.

1. Бір зат есім – адам

2. Екі сын есім – еңбекқор, білімді

3. Үш етістік – еңбектенеді, оқиды, сөйлейді

4. Бір сөйлем – Еңбектенген адам мұратына жетеді

5. Синоним – кісі

Сол сияқты графикалық органиайзер әдістерінің де жазылым дағдысына тигізер септігі мол.

Әрбір оқыту әдісі белгілі бір мақсатқа жетудің құралы болып табылады. Келесі жаңа әдістің бірі – «Автор орындығы». Бұл әдісті біз үй тапсырмасын сұрауда, өткен сабақты бекітуде қолданамыз. Аталған әдіс оқушының оқылым дағдысын жетілдіріп қана қоймай, оқушыны сенімділікке, өзін еркін ұстауға, көпшілік алдына шығып сөйлесуге, ойын жинақтауға көмектеседі.

Қорыта келе айтарымыз, қазақ тілі мен әдебиетті оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, оны жүйелі түрде қолдануымыз керек.

Ал, жаңартылған білім беру аясында қарастырылған жаңа әдіс – тәсілдердің нәтижесінде оқушылар жеке, жұппен, топпен жұмыс істеу қабілеттері артып, өз ойларын еркін жеткізуге бейімделді. Өзіне-өзі баға беруге, сыныптастарын бағалауды білді, бір-бірін тыңдауға, талдауға, салыстыруға, сабақты қорытындылауға, қорғауға машықтанып келеді.

Қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, ғаламдық дүниеде, өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. «Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» дегендей, жас ұрпаққа сапалы, мән-мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру – бүгінгі күннің басты талабы. Мұғалімнің алдында оқушыларға білім мен тәрбие беруде үлкен жауапкершілік бар. Әрбір оқушыны оқытып тәрбиелеуге байланысты мәселелерді өздігімен және шығармашылық ынтамен шешуге қабілетті жаңашыл мұғалім керек.

Оқушылардың мектепте табысты оқуы ғана емес, өмірде де табысты болуы мұғалімнің қабілетіне, оның құзыреттілігіне байланысты. Мұғалім оқушылар үшін білім беретін адам ғана емес, сондай-ақ олардың оқудағы еңбегін қызықты, тиімді ұйымдастыра алатын, оларға үлгі болатын ерекше тұлға болуы керек. Сөз соңында Жүсіпбек Аймауытовтың «Мұғалімнің айналысатыны – үнемі қозғалып, өзгеріп, өсетін, өркендейтін тірі тұлға болғандықтан, біркелкі әдіске табан тіреп шектеліп қалуға болмайды...» деген пікірін айта келіп, әр мұғалім әрдайым ізденіс үстінде болсын деген тілек білдіргіміз келеді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қ.Қ.Қадашева «Қазақ тілін оқыту әдістемесі» Алматы, 2002 жыл
2. «Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде» журналы, 2000-2006 ж.ж.
3. «Қазақ тілінен функционалдық сауаттылықты қалыптастырудағы грамматиканың рөлі» Астана, 2010 ж.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ В ПРЕПОДАВАНИИ ХИМИИ

Б.К. ИБАЖАНОВА

Опорная школа на базе (РЦ) ОСШ им. Ш.Батталовой
Поселок Акжал, Шетский район, Карагандинская область, Казахстан

Аннотация

Актуальность данной статьи в том, что развивающему казахстанскому обществу XXI века нужны образованные, нравственные люди, которые могут самостоятельно принимать ответственные решения в ситуации выбора, прогнозируя их возможные последствия, способные к сотрудничеству, отличающиеся мобильностью и обладающие чувством ответственности за судьбу страны.

Аннотация

Бұл мақаланың өзектілігі XXI ғасырдағы қазақстандық дамушы қоғамға өз бетінше таңдау жағдайында жауапты шешімдер қабылдай алатын, ынтымақтастыққа қабілетті, ұтқыр және ел тағдыры үшін жауапкершілік сезіміне ие білімді, адамгершілік адамдар қажет.

Annotation

The relevance of this article is that the developing Kazakhstan society of the XXI century needs educated, moral people who can independently make responsible decisions in a situation of choice, predicting their possible consequences, capable of cooperation, characterized by mobility and having a sense of responsibility for the fate of the country.

В современном динамично развивающемся обществе одной из приоритетных задач является воспитание успешного, конкурентоспособного выпускника, который мог бы легко влиться в мировое образовательное пространство.

Елбасы Н.А. Назарбаев отметил, что «реформа образования – это один из важнейших инструментов, позволяющих обеспечить реальную конкурентоспособность Казахстана. Нам нужна современная система образования, соответствующая потребностям экономической и общественной модернизации». Модернизация системы образования Республики Казахстан набирает темп. Принимаются системные меры по модернизации среднего образования, которые позволят построить в республике качественно новую парадигму школьного обучения и обеспечат страну конкурентоспособными человеческими ресурсами. Достижение современного качества образования – это стратегическая задача государственной политики, поэтому она имеет серьезную государственную поддержку.

Развивающему казахстанскому обществу XXI века нужны образованные, нравственные люди, которые могут самостоятельно принимать ответственные решения в ситуации выбора, прогнозируя их возможные последствия, способные к сотрудничеству, отличающиеся мобильностью и обладающие чувством ответственности за судьбу страны.

Именно поэтому основными направлениями совершенствования работы XXI века является модернизация педагогического процесса, раскрепощение условий жизни детей и создание для них эмоционального благополучия в стенах учебного заведения.

Базовое звено образования – общеобразовательная школа, модернизация которой предполагает ориентацию образования не только на усвоение обучающимся определенной суммы знаний, но и на развитие его личности, его познавательных и созидательных способностей.

Концепция модернизации образования ориентирована на реализацию компетентного подхода в образовании, на формирование ключевых (базовых, универсальных) компетентной, то есть готовности обучающихся использовать усвоенные знания, учебные умения и навыки, а также способы деятельности в жизни для решения практических и теоретических задач.

Поиски ответов на вопросы «Чему учить?», «Зачем учить?» «Как учить?», а главное «Как учить результативно?» лежит в основе вопроса модернизации системы образования.

Надо сохранить все лучшее, что имеется в нашем образовании и нельзя забывать о духовном и нравственном воспитании учащихся.

Учитель средней школы должен отвечать требованиям, которые предъявляет к нему общества. Успеху урока способствует создание благоприятного эмоционального настроения учащихся.

Основными целями химического образования являются:

- интеллектуальное развитие учащихся, формировании качеств мышления.
- овладение конкретными химическими знаниями, умениями и навыками, необходимыми для применения в практической деятельности, для изучения смежных дисциплин для продолжения образования.

- воспитание личности в процессе освоения предмета.

- формировании представлений об идеях и методах химии.

Чтобы ученики успешно усваивали предмет, необходимы следующие правила обучения, которых надо придерживаться в своей работе:

- ясно понимать цель и задачи предстоящей работы;
- логически увязывать неизвестные с учащимся с известным;
- приучать учащихся думать и действовать самостоятельно;
- использовать схемы, алгоритмы, чтобы обеспечить усвоение учащимися системы знаний;
- составлять с учащимися различного вида опорные конспекты, облегчающие процесс усвоения материала;
- развивать мышления, подводя их к поисковой, творческой работе.

Каждый учитель, используя своей работе разнообразные арсенал методических приемов, способствует формированию у учащихся учебно-познавательных, коммуникативных, общекультурных и других компетенции, необходимых для адаптации и ориентации молодежи в современном мире. Например, я свой урок строю следующим образом:

Дата: Date:	ФИО учителя: Teacher's Name:	
Класс: Class:	Присутствовали: Attended:	Отсутствовали: Absent:
Тема урока: The theme of the lesson:	ATOMIC WEIGHT AND MOLECULAR WEIGHT (Атомная и молекулярная масса)	

Достижение целей по ходу урока (примечание из плана урока) During the lesson, the goal to achieve	Общее сведение об атомных и молекулярных массах
Цель урока: Lesson objectives:	Дать полную информацию об атомахных и молекулярных массах, изучить термины на английском языке связанных с темой, научиться делать расчеты молекулярных масс.
Критерий оценивания: Evaluation criteria	<i>Участники оценивают атомные массы, находя их в периодической системе, рассчитывая молекулярную массу молекул;</i> <i>Умеет различать каждый из указанных примеров, их называют на английском языке</i>
Языковые цели: Language objectives:	Предметная лексика и терминология: Молекулярная масса - molecular weights Атомная масса- atomic weights Расчеты- calculate Атомный номер- Atomic number Изотоп -isotope Массовые доли-mass percentage Доля-percent Сложение-plus Вычитание-minus Произведение-Multiply, times Частное-Divided by, over Точка (запятая)-point Равно -equal to Степень -To the power of Словосочетания для диалога: Name this chemical element....
Воспитательные ценности:	Взаимопонимание и уважение друг друга
Межпредметная связь: Interdisciplinary communication	<i>Английский язык, математика</i>
Предыдущие знания Previous education	<i>Химические понятия и термины, химические оборудования, периодическая система</i>

Ход урока

Ход урока Move of the lesson:	Виды заданий, планируемых к занятию: Tasks and exercises:	Ресурсы Resurse:
Организационный момент. Organizational moment 5 минут	Приветствие. Good afternoon dear children! I'm very glad to see you! How are you today? What date is it today? Who is absent today? Обратить внимание детей к уроку. Делить на группы: I-группа; II-группа; III-группа; Проверить предыдущие знания (Activating previous knowledge): «эссе на химическую тему»: Устное построение, как мы рассчитываем атомную массу и молекулярные массы учащихся. Oral questioning of students from atomic mass and how to calculate molecular masses.	Каждая группа на стикере пишут свои имена

<p>Основная часть: Main part:</p> <p>30 минут</p>	<p>Каждый ученик должен знать, как найти атомную массу элементов. Each student must learn how to find atomic weight of some elements. O : 16 g/mol , C : 12 g/mol, S : 32 g/mol, Cl : 35,5 g/mol etc. In periodic table, atomic weights are not whole numbers. Here, unit is g/mol. Ex: Вычислим молекулярную массу некоторых соединений. Let us calculate the molecular weights of some compounds. 1) water: $M(\text{H}_2\text{O}) = 2 \cdot 1 + 16 = 18 \text{ g/mol}$ 2) sodium hydroxide: $M(\text{NaOH}) = 23 + 16 + 1 = 40 \text{ g/mol}$ Классная работа; ученики должны найти молекулярную массу некоторых соединений. Углекислый газ, азотная кислота, серная кислота, хлорид натрия и др. <i>Classwork:</i> students must find the molecular weights of some compounds. Carbon dioxide, nitric acid, sulphuric acid, sodium chloride, etc. Удельный состав PERCENTAGE COMPOSITION The mass percentage of an element can be calculated by the following formula.</p> $W(\%) \text{ of } X = \frac{\text{Mass of } X}{\text{Mass of compound}} \times 100$ <p>Ex: What is the mass percentage of oxygen in Magnesium oxide? $M_w(\text{MgO}) = 24 + 16 = 40 \text{ g/mol}$ $W(\%) \text{ of O} = (16/40) \cdot 100 = 40 \%$</p> <p>Task 1 Ex: Рассчитать массовый процент каждого элемента: Calculate the mass percentage of each element in I-топ: a) CuSO_4; b) $\text{Mg}_3(\text{PO}_4)_2$; c) BaCrO_4; d) $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$; e) S_2Cl_2; f) SCl_6; II-топ: a) NaNO_3; b) SrCO_3; c) $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_3$; d) KClO_3; e) $\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3$; f) $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$. III-топ: a) CuI; b) CuI_2; c) SnCl_2; d) SnCl_4; e) CoSO_4; f) $\text{Co}_2(\text{SO}_4)_3$. Task 2: Расчет молекулярной массы соединений: Calculate the molecular weights of some compounds. a) CuSO_4; b) $\text{Mg}_3(\text{PO}_4)_2$; c) BaCrO_4; d) $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$; e) S_2Cl_2; f) SCl_6; g) SnBr_4; h) Cl_2O_7; i) $\text{MgSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$; j) $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$.</p>	<p>Периодическая система Periodic table</p> <p>Формула Formula</p> <p>Ученики оценивают друг друга на листе самооценивания</p>
<p>Закрепление урока Assigning a lesson</p>	<p>T: What is an isotope? S: For isotope atoms, - number of protons are the same - number neutrons are different - atomic mass numbers are different - physical properties are different - chemical properties are similar</p> <p>T: How to calculate the mass percentage? S: 1. atomic mass into molecular weight and multiply to 100%.</p>	<p>Терминологический словарь Terminological Dictionary</p>

	2. The mass percentage of an element can be calculated by the following formula T: How is it read 11,5? S: This we read so – eleven point five	
Домашнее задание Homework 1 мин	Выучить термины Learn terms	
Заклучение Conclusion 5 минут	По стратегии «Две звезды, одно пожелание» провести рефлексию На стикерах пишут свои пожелания и кладут в «корзину идеи». Учитель оценивает работу класса. Определяет самые хорошие ответы. Reflection through the strategy of "two stars, one wish" Writing to the stickers his wishes and putting them in the "basket of ideas." The teacher evaluates the work of the class. The best answers determine.	

1) «Сегодня у нас не совсем обычный урок – урок применения знаний в химии. На уроке вы будете выполнять практическую работу, проверять свои знания выполнением задания, а также узнаете новую познавательную информацию. Свою работу вы будете оценивать сами, на столах у вас находятся листы самооценки. Всего три основных этапа: тесты и две практические работы. Прошу вас оценивать самостоятельно на каждом этапе урока». Этот этап урока проводится на английском языке.

2) Диалог с учащимися строился на вопросах: уточняющих – когда нужно было объяснить использования той или иной формулой; пробуждающих к размышлениям, оценочных – правильности проведенного эксперимента. Дети вступали в диалог, эмоциональный фон урока был позитивным. Старались говорить на английском языке. Хотя проблематичным оказался недостаточно развитый навык координации работы в группе. В одной группе «лидер» после неоднократных попыток, вовлечь отдельных учеников к защите работ группы, брал инициативу в свои руки и представлял результаты сам. Для себя отметила – нужно в будущем менять состав группы, отдельных учеников привлекать к выступлениям перед любой аудиторией – преодолевать собственные барьеры.

3) При взаимооценивании проявляют некую необъективность или воздерживаются оценивать, желая донести до учителя, что учащиеся со слабыми знаниями «все – таки стараются, вносят посильный вклад в совместную работу», несколько завышают, чтобы «совсем не отбить желание, заглушить интерес к предмету». Возможно, поэтому видя такое отношение своих одноклассников, чувствуя поддержку, в своих рефлексивных листах настроения такие ученики отмечают «Уверенно чувствовал себя на уроке».

4) Обратная связь была установлена по средствам комментариев учащимися своей рефлексии содержание учебного материала: «Смогу применять на практике», «Теперь смогу провести бытовые расчёты». Таким образом, учащиеся получили собственный опыт применения полученных ранее знаний, систематизировали и обобщили свои знания.

Я думаю, возрастные особенности и потенциал учащихся вполне позволяют применить такой способ общения (через вопросы), а мне как учителю – выполнить свою «направляющую функцию».

Современные информационно-коммуникационные технологии становятся одним из важнейших инструментов модернизации школы. Они облегчают труд педагога, позволяют разнообразить формы и способы обучения, организовать процесс обучения с учетом личностных характеристик ученика, а также отследить конкретные результаты образования.

Внедрение ИКТ на уроках химии создаст условия для интенсификации образовательного процесса, что позволит использовать на практике педагогико-психологические разработки, которые помогут осуществить переход от механического усвоения к овладению умением самостоятельно приобретать новые знания. ИКТ должно способствовать всестороннему раскрытию, сохранению и развитию личностных качеств обучаемых.

Ученики усваивают материал лучше, если «преподают интересно», учитель заставляет на уроках думать, искать, рассуждать; чтобы было больше «нестандартных уроков».

Учитель должен воспитывать не только химически образованного человека, но и заложить в него зерно духовной культуры. Добиться этого можно путем дифференциации и индивидуализации обучения. В старших классах в практике учителя должны использоваться уроки – лекции, семинары, зачеты, интегрированные, комбинированные уроки при закреплении изученного материала. Вести обучение личностно-ориентированные, проводить внеклассную работу через факультативные занятия, спецкурсы, конкурсы, игры – при этом отпадает проблема сохранения творческого потенциала; готовить учащихся к тестированию, используя в работе различные виды тестов и заданий.

Социальная значимость образования заключается в повышении средствами химии уровня интеллектуального развития человека для его полноценного функционирования в обществе, обеспечении функциональной грамотности каждого члена общества, что является необходимым условием повышения интеллектуального уровня общества в целом.

Использованная литература:

1. Беспалько В.П. «Педагогика и прогрессивные технологии обучения». М., 1995 г.
2. Государственная программа развития образования в РК на 2011 – 2020 годы. Астана, 2010.
3. Дичковская И.М. «Инновационные педагогические технологии». Киев, 2004.
4. Chemistry, grade 8: Textbook/ Dauren Kaliyev, Almas Ordabayev, Nurbolat Zhumagulov, Abylay Samatov, Ali Tor. Almaty: Astana-kitap, 2017.

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ: ОТ ТЕОРИИ К ПРАКТИКЕ

БАЙБОЛОВА Айжан Нуржановна

Международная школа города Нур-Султан
Нур-Султан, Казахстан
aizhan.baibolova@bk.ru

Статья «Развитие критического мышления на уроках: от теории к практике» уделяет особое внимание развитию навыков критического мышления в современных школах. В тексте предоставлена информация о теоретическом материале, который может быть использован учителем для саморазвития. Так же наиболее адаптированные, по мнению автора, методы, применяемые на уроках, способствующие критического мышления у учеников.

«Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін сабақ барысында дамыту: теориядан практикада дейін» атты мақалада қазіргі заманауи бағытта оқытатын мектептерде сыни тұрғыдан ойлауға көп көңіл бөлінетіндігін баяндайды. Мәтінде берілген теориялық материалдар мұғалімнің өз біліктілігін арттыру мен оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамытуға негіз болады. Сонымен қатар мақалада оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамыту мақсатында сабақ кезінде пайдаланатын бірнеше әдіс-тәсілдер ұсынылады.

Сегодня в быстро развивающемся мире наиболее актуальным стоит вопрос развитие навыков, которые будут полезны в жизни. Поэтому в системе школьного образования следует делать акцент на тех навыках, которые помогут детям после завершения школы благополучно утвердить себя в мире взрослых.

Какова же ситуация на сегодняшний день? Каким образом ученики получают знания, умения и навыки? Интересно отметить, что мир обучения сейчас построен на фактах из разных сфер гуманитарных и технических наук, которые благодаря трудам ученых постепенно

перетекают в научные дисциплины (история, биология, социология и т.д). Основываясь на данных дисциплинах, разработчики учебных программ создают основу для школьных предметов, при этом кроме общеизвестных фактов вносят некоторые изменения по своему видению. Далее учителя, беря за основу преподавания данные учебных программ переносят факты в свои планы уроков, преобразуя изначальную информацию в новые знания. И таким образом, факты, пройдя столь долгий процесс доходят до ученика. Который в свою очередь, имея какие либо предшествующие, дополнительные знания, формирует личный кругозор. И в конечном итоге, ученик вносит свое видение на мир фактов. И эта цепочка, круговорот информации в мире, бесконечна и неразрывна. Изменить его является фактически невозможным. Что же можно сделать? Как развивать ученика? Здесь можно предложить один выход, развивать необходимые навыки.

В Казахстане, наравне с общеобразовательной школой, основанной на обучении по государственному стандарту, ведут свою деятельность и успешно развиваются так же системы обучения «Назарбаев интеллектуальные школы», а так же, действуют школы, обучение в которых основаны на программе Международного бакалавриата (International Baccalaureate), признанной во многих мировых государствах, таких как Финляндия, Нидерланды, Китай и др.

Почему программа Международного Бакалавриата является столь популярной в мире? На мой взгляд это связано с тем, что основа данной программы и есть развитие навыков необходимых в жизни, такие как: навыки коммуникации, навыки критического мышления, исследовательские навыки и другие.

Но все же, наиболее актуальным и необходимым из всех навыков является критическое мышление.

О развитии критического мышления на уроках написано не мало, хотелось бы сделать акцент на работе израильского исследователя Йорам Харпаз, который в своем труде «Преподавание и обучение в сообществе думающих», уделяет особенное внимание на педагогике постановки вопроса на уроках.

Вопросы, способствующие критическому мышлению, должны быть открытыми, без окончательного ответа. Кроме того, в классе нужно создать такую учебную атмосферу, чтобы учащиеся находились в постоянном поиске истины.

Йорам Харпаз подразделяет следующие типы вопросов, которые должны быть при развитии критического мышления, а так же, их характеристики [1]:

1) Вопрос, порождающий дискуссию:

- Открытый
- Подрывной
- Глубокий
- Связанный
- Острый
- Практичный

На уроках, как гуманитарных, так и естественных наук всегда должна присутствовать дискуссия, при этом это должно быть здоровое обсуждение, где каждый ученик мог бы выразить свою точку зрения, обосновать ее. Учителю важно разработать интересные вопросы, и при этом следить, чтобы не создавалась конфликтная ситуация, что может негативно отразиться на детях.

Следующий тип вопросов, который поможет в развитии критического мышления на уроках это:

2) Вопрос, способствующий исследованию

- Интересный (субъективный и объективный)
- Глубокий
- Связанный (а также вопрос, порождающий дискуссию)
- Практичный [1]

При этом, исследовательский процесс должен сохранять академическую честность. А так же, желательно, чтобы исследование ученика было основано на его интересах. Тогда

учитель действительно получит качественный итоговый продукт исследования ученика, а так же, может увидеть его научный интерес и взгляды.

Кроме метода постановки вопроса, существуют и множество других способов развития критического мышления на уроках.

Для гуманитарных наук возможно использование следующих методов: Jigsaw, GRASPS.

Метод Jigsaw имеет несколько типов, но хотелось бы остановиться на описании одного из них, на мой взгляд наиболее приемлемого для разных дисциплин, даже в рамках естественных наук.

Данный метод основан на совместном изучении объёмного текста. Вы можете разделить учебный материал на несколько частей, предварительно разделив учащихся на группы. Далее дайте ученикам прочитать текст индивидуально. При этом важно постоянно следить за временем. В зависимости от сложности текста и дифференциации, применяемой в классе. После этого дети должны найти свою группу согласно номеру (цвету, названию и т.д) и обсудить общий текст, при этом помочь в понимании друг другу. После такой дискуссии ученики должны вернуться в исходную группу и рассказать каждый о своем тексте.

Таким образом, чтение и объяснение текста способствует пониманию и переосмыслению информации (возможно и темы урока)

Следующий метод, на котором хотелось бы остановиться это метод известный как GRASPS performance task.

Метод GRASPS показывает, что критическое мышление неразрывно связано с развитием исследовательских навыков на уроке.

Одним из создателей его является *Jay McTighe*, который в 2005 году, в статье «Why Should We Use Performance Tasks?» подчеркивал, что необходимо учить детей навыкам 21 века, чтобы они, закончив школу были готовы к реалиям жизни [2].

GRASPS - это особый инструмент проектирования для разработки задач деятельности, ориентированной на контекст и ролевую игру. Аббревиатура означает шаги в процессе, которые включают цели (Goal), роли (Role), аудиторию (Auditory), ситуацию (Situation), цель продукта (Product) и стандарты (Standards), которые являются критериями, разработанными для достижения успеха.

Преимущества у данного метода множество, в особенности это:

- Сбор и анализ данных
- Поиск решения возникшей проблемы
- Понимание аргументов и разных перспектив
- Разработка собственных аргументов и взглядов
- Критическое оценивание исследуемой ситуации

Навыки критического мышления и исследовательских навыков при данном виде работы проявляются постепенно на каждом этапе.

Goal.

При определении цели работы ученику необходимо провести анализ значимых моментов изученных тематик, подумать над тем, как применить теорию на практике. Этот «шаг» в рамках GRASPS помогает учителю понять, насколько ученик освоил материал юнита и что его заинтересовало для дальнейшего исследования.

Role.

Ученик выбирает роль, от перспективы которой будет построено его исследование

Auditory

Выбор целевой аудитории формирует стиль работы ученика, характер исследования и манеру выражения.

Situation

Контекст ситуации - ученику необходимо создать сценарий реальной жизни

Product

Итоговым продуктом действия могут быть разные виды деятельности, основные из них Эссе, письмо, реклама, сценарий, дебаты, рассказ, статья, брошюра, слайд-шоу, сценка и т.д.

Standards

Очень важно задавать четко определенные и согласованные критерии, которые позволят провести обоснованную оценку на основе суждений. Подробные рубрики, основанные на критериях, используются для анализа различных уровней понимания и знания. [3]

Если обратить внимание на структурные задачи GRASPS в рамках уровней исследования, то метод, который предлагает один из авторов метода, относится к исследованию под руководством преподавателя. То есть, учитель задает цель, указывает роль, определяет ситуацию и аудиторию обращения, так же сам задает стандарты оценивания. Таким образом, ученик остается в рамках исследования, конечно, так мы можем определить уровень знаний по предмету, узнать слабые и сильные стороны ученика в рамках учебной программы. [3] Но как можно выйти за эти рамки? Как узнать что интересно ученику?

Предлагаю следующий вариант метода GRASPS, который значительно расширяет рамки исследования. Ведь обучение будет основано на интересах ученика, а значит способствует развитию всесторонне развитой личности, заинтересованной в обучении на протяжении всей жизни.

Как изменится структура GRASPS в данном виде? Чтобы расширить рамки исследования следует дать ученику больше свободы выбора. В первую очередь при определении цели исследования (Goal), когда ученик ставит перед собой цель и определяет задачи для решения проблемы. Здесь учитель может определить исследовательский интерес ученика. Следующий шаг – это выбор роли, который так же тесно связан с интересами ученика. Для успешного выполнения задания по GRASPS учителю рекомендуется не ограничивать ученика в выборе роли, таким образом создаются условия для развития не только критического, но и творческого мышления.

Вместе с тем, возможны и следующие вариации задач GRASPS, где аудиторию, ситуацию и продукт назначает сам ученик. На мой взгляд, данный способ наиболее удачен для развития не только навыков исследования, но и творческого мышления детей, когда им дается свобода выбора. Но и кроме того здесь возрастает и ответственность за свои действия. Таким образом ребенок от исследования по руководством учителя выходит на новый уровень - свободное исследование.

Таким образом мы можем видеть, что для учителя крайне важно создание учебной атмосферы, направленной на развитие критического мышления, которое в свою очередь способствует развитию навыков исследования и творческого мышления.

Ученик, у которого хорошо развит навык критического мышления, способен к более продуктивному труду, правильному распределению своего времени, кроме того способен к объективному рассуждению, с учетом разных мнений. А так же такой ученик является наиболее приспособленным к жизни после окончания школы. Таким образом формируется личность, способная к обучению на протяжении всей жизни. Главная задача учителя способствовать развитию такой личности во время уроков.

Список литературы:

- 1) Harpaz Y.(2005) Teaching and Learning in a Community of Thinking https://yoramharpaz.com/pubs/en_learning/teaching-learning.pdf
- 2) Mctighe, J. (2005) Why Should We Use Performance Tasks?. <http://www.performancetask.com/why-should-we-use-performance-tasks>
- 3) Wiggins,G, & Mctighe, J (2008). Understanding by Design Professional Development Workbook. UbD Design Guide Worksheets - MOD M.

**ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР – ОҚУШЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ
КЕТЕБАЕВА Гүлайым Базилловна, ТАСБАГАМБЕТОВА Гулжан Берикбаевна**

А.Байтұрсынов атындағы орта мектеп
Алға ауданы, Ақтөбе облысы, Қазақстан
Gulaim-kb@mail.ru

Қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесін жаңғыртудың қазіргі заманғы кезеңі әрбір адамның сапалы мектепке дейінгі тәрбие мен мектептегі білімге қолжетімділігін, колледж бен университетте жаңа кәсіби дағдыларды алу, зерттеу және шығармашылық құзыреттерін дамыту мүмкіндіктерін көздейді.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі саласы жаңа тәсілдер аясында кеңеюде. Ол – пәнаралық және жобалық қызмет, оқыту мен басқаруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, білім беру қажеттіліктері ерекше балаларды интеграциялау және ата-аналарды консультациялық қолдау. Білім беруде оқыту мен тәрбиелеудің жеке тұлғаға бағытталуы басты орынға шығуына байланысты, мұғалім баланың қызығушылығын, бейімін, таным процестерінің даму деңгейін білуі маңызды. Негізгі мақсат-қазіргі таңдағы өзгермелі ортада өмір сүруге қабілетті, өз ойын еркін айта білуге, өз қалауы мен қоғам талабына сай өзін-өзі көрсете білуге бейім, зерттеушілік қабілеті, функционалдық сауаты, бағалау құзіреттіліктері қалыптасқан, жоғары білімді шығармашыл тұлғаны қалыптастыру.

Еркін әрі белсенді ойлауға, оқу тәрбие үрдісін модельдеуге, жаңа идеяларды өзі туындатып, іске асыруға қабілетті мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің деңгейін көтеру проблемасы – қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда өзекті проблемалардың бірі болып табылады.

Педагогикалық инновация дегеніміз – білім беру ортасына, біртұтас білім беру жүйесінің жекеленген бөлімдерінің сипатын жақсартатын жаңалықтарды мақсатты түрде енгізу.

Инновациялық үрдіс деп жаңалықты жасақтау, меңгеру, пайдалану және тарату бойынша жүргізілетін кешенді іс-әрекет қарастырылады.

Инновациялық іс-әрекет — педагогикалық еңбектің сапасын арттыратын оқу-тәрбие үрдісін жаңа бағытта құру бойынша түбегейлі өзгерістермен ерекшеленетін жаңаша іс-әрекет.

Жаңа технологиялар - педагогтың мүмкіндігін күшейтетін құрал, бірақ ол тәрбиешіні алмастыра алмайды. Жалпы білім беретін мектептерде оқытуды технологияландыру бағытындағы отандық ғылыми-педагогикалық теориялық және практикалық тәжірибеге талдау оқытуды технологияландыру нәтижесін бағалау жүйесіндегі ішкі баға инструментарийлерін қолданудың тұжырымдамалық негізін жасақтауға мүмкіндік берді.

Педагогикалық технологиялар мақсатқа талпыну, мақсатқа бағытталу сияқты сапаларымен сипатталады. Соның әсерінен олар белгілі бір мақсаттарға қызмет атқарады. Ал мақсатқа қол жеткізу әрекеттерінің вариативтілігі оларды икемді ете түседі.

«Технология» дегеніміз – қандай да болсын істегі, шеберліктегі, өнердегі амалдардың немесе әдістемелік құралдардың жүйелі жиынтығы», - деп түсіндіреді В.Кларин.

Мұғалім сабақта әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс-пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызылуы қажет. Инновациялық әдіс-тәсілдер арқылы өткізілген әр сабақ балалардың ойлауына және қиялына негізделіп келеді, баланың тереңде жатқан ойын дамытып, оларды бейнелеуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы қабілеті әр түрлі балалардың ортасынан қабілеті жоғары баланы іздеп, онымен жұмыс жасау, оны жан-жақты тануды ойлап, балалардың шығармашылық деңгейін бақылап отыру- әрбір мұғалімнің негізгі міндеті.

«Технология» ұғымы латын сөздерінен – «техне»-өнер, шеберлік, кәсіп және «логос»-ғылым дегенді білдіреді. Технология - ғылыми жетістіктерді енгізудің тәсілі мен нәтижесі ретінде, ғылымда қол жеткізілген деңгейдің жинақталған көрінісі ретінде анықталады.

Білім беру жүйесінде соңғы жылдары “білім берудің инновациялық технологиялары” ұғымы жиі қолданыла бастады, педагогикалық қызметтің жан-жақтылық сипатына орай, бұл ұғымды бір жақты түсіну мүмкін емес. Энциклопедиялық сөздікте: “Білім берудің инновациялық технологиясы-бірыңғай мақсатпен біріккен және оқыту мен тәрбиелеудегі инновациялық технологияларды қамтыған, оқыту, тәрбиелеу және басқару түрлерінің, әдістері мен оқу құралдарының жиынтығы”- деген анықтама берілген. Ол әрқашанда даму жағдайында жүзеге асырылады, инновациялық технология шығармашылық ізденісті талап етеді, туындаған инновациялық жағдаятқа сай, әртүрлі тәсілдерді қолдануды көздейді.

Егеменді еліміздің болашақ маман кадрлары білікті де білімді, іскер де тәрбиелі, саналы да сауатты, ойы жүйрік, ақылы жетік, бәсекеге қабілетті, өзгерістерге бейім болып қалыптасуы оқу-тәрбие процесінің нәтижелі, сапалы ұйымдастырылуымен және жаңа тұрпатты оқытушылар құзыреттіліктеріне байланысты.

Жаңа мазмұндағы білім жүйесін енгізуде тәрбиеші педагогикалық, психологиялық, физиологиялық ғылым салаларының тиімді зерттеу идеяларын басшылыққа алады. Ғалымдардың ойынша, білім беру технологиясын өзгерту қажеттігі Қазақстанның жаңаруына себеп болмақ. Осының бәрі оқытушылар білім беруде, білім алушыларды жан-жақты дамыту мәселесінде инновациялық технологиялар мен білім парадигмаларын бірлікте қарастыруға негіз болып табылады.

Бұл мақсатты жүзеге асыруда теориялық білімді іс-әрекетте пайдалану жолдарын үйретудің орны ерекше. Өйткені тәжірибе-ақиқаттың негізі, әрі дәлелі болып табылады.

Оқу кешенің ұстаздары іс-тәжірибеде ақпараттық-коммуникациялық технологияны, атап айтқанда Google формаларын, Kahoot, Plickers бағдарламаларын тиімді қолдануда.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқытуда пайдаланудың көрсетілім, модельдеу, бағалау мен талдау, ұсыну, қайталай ұсыну және қарым-қатынас, тестілеу және растау сияқты үлгілерімен танысады; өз іс-тәжірибесімен байланыстырып, өзін-өзі реттеу үдерісі жүзеге асады; өз бойларында технологиялық, педагогикалық және пәндік білімдерді ұштастыруға ұмтылады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану құзыреттілігі базалық АКТ дағдылар негізінде құрылады және жұмысқа, қарым-қатынасқа, бос уақытқа арналған технологияларды дұрыс шығармашылықпен қолданудан тұрады. Білім алушылар өздерінің АКТ бойынша дағдыларын білім алу процесіндегі барлық оқу пәндері арқылы дамытады, яғни ақпаратты табу, құру, мәліметтермен, идеялармен алмаса отырып, кең спектрлі жабдықтар мен қосымшаларды пайдалану арқылы бірлесіп қызмет жасау барысында өзінің жұмысын бағалайды және жетілдіреді.

Ұжымда АКТ-ні БАҚ және мультимедиялық құралдарды пайдалануға қойылатын талаптар: дерекқордан және интернеттен ақпаратты іздеу, табу; сандық, интернет жүйелері арқылы алынған ақпараттарды өңдеу және оның нақтылығын, сенімділігін, құндылығын бағалай алу; сандық, мәтіндік және визуалдық ақпаратпен және дерекқормен, оның ішінде гиперсілтемелерді, электрондық кестелерді, графикалық және басқа да қосымшаларды пайдаланып жұмыс істеу арқылы мәліметті жүйелеу; заңдылықтар мен үрдістерді зерттеу; модельдер мен модельдеуді пайдалану мүмкіндіктерін зерделеу, сонымен қатар жылжымайтын және қозғалыстағы бейнелерді, дыбыстарды және мәтіндерді мультимедиялық таныстырылымдар құру үшін біріктіру, басқа нұсқаларды зерделеуде, нақтылауда және нәтижелерді жақсартуда сандық ақпараттың икемділігін толығымен пайдалану; электронды байланыс арқылы басқа білім алушылармен және оқытушылармен ынтымақтаса онлайн форумдарға, виртуалдық оқыту орталарына қатысып, қарым-қатынас жасау және ақпарат алмасу; интерактивті тақтаны белсенді оқытуға техникалық қолдау көрсету мақсатында қолдану; аяқталған жұмыс бойынша мектептің шеңберінде немесе одан тыс жерде мультимедиялық таныстырылым жасау болып табылады.

Оқушылардың бойына ХХІ ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін, қажетті дағдыларды дарыту үшін, мұғалімдер тынымсыз еңбектену керек.

Олай болса, отандық білім саласының жаңашылдығы мұғаліммен тұлғалық жаңашылдықты талап етеді. Мұғалімнің оқу мен оқытуға көзқарасының түпкілікті өзгерісі,

өзіндік жаңашылдық ұстанымы бүгінгі білім алушыны да өзін-өзі реттеу негізінде өз бетімен білім алуға құштарлығын қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР жалпы білім беретін мектептер мұғалімдерінің біліктіліктерін арттыру курстарының бағдарламасы. Астана, 2012 ж.
2. Халперн Д. Психология критического мышления.— СПб.: Питер, 2000.— 512 с.
3. С. Мерсеитова Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде. Қарағанды, 2011 ж. 201 б.
4. Қонқабаева Г.Қ. Қазіргі білім беру технологияларының әдіснамалық негіздері. Ақтөбе, 2012.
5. Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Инновационные методы обучения или Как интересно преподавать: Учебное пособие. Алматы, 2010.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ НӘТИЖЕЛІ ОҚЫТУДАҒЫ РӨЛІ

БАЙЗАҚОВ Жайық Тлектесович, БАЙЗАҚОВА Жанна Жанбулатовна

А. Байтұрсынов атындағы орта мектеп
Алға ауданы, Ақтөбе облысы, Қазақстан
Gulaim-kb@mail.ru

Білім берудің жаңа бағыттарының басты ерекшелігі – оқытудың нәтижесін алдын-ала болжап, оқушылардың қызығушылықтары мен ізденімпаздығы негізінде білімі мен біліктерін жетілдіріп, оны сана «сүзгісінен» терең зерделей отырып, шығармашылық әлеуетін үнемі дамытуға және рухани толысуға ұмтылысын қалыптастыруды бағдар тұтады.

Жалпы және кәсіби мәдениеті жоғары деңгейдегі, әдіснама және педагогика саласы бойынша іргелі білімі бар, білім берудегі педагогикалық проблемаларды жүйелі көре алатын құзыретті педагог іс-әрекетте өзіндік шығармашылық стилін қалыптастыру мен жетілдіруге бағытталады. Педагогикалық біліктілік, біріншіден, тұлғаның дербес ерекшеліктерін өздігінен жүзеге асыруының жоғары деңгейімен және өзіндік стильде іс-әрекет ету қабілеттілігіне байланысты. Мұндай стиль жоғары оқу орнында оқып жүргенде қалыптаса бастайды және болашақта жетістіктерді қамтамасыз ететін өзіндік ерекшелігі бар тәсілдер жүйесін көрсетеді. Кәсібилікті қалыптастыру жолдары әр қилы болуы мүмкін. Мұғалімнің педагогикалық әрекетінің, педагогикалық қарым-қатынасы мен тұлғалық құндылықтарының қалыптасқандығын айқындайтын кәсіби білім, білік, дағдының қажетті мөлшерін меңгеру, яғни, кәсіби-педагогикалық құзыреттілік – педагогтың кіріктірілген кәсіби-тұлғалық сипаттамасы ретінде анықталады.

Маманның кәсіби бағыттылығының маңызды компоненттерінің бірі оның психология-педагогика ғылымдары жүйесінде жан-жағынан қарастырылып, зерттелетін педагогикалық мәдениеті болып табылады:

- әдіснамалық (В.А.Сластенин, В.В.Краевский, т.б.);
- адамгершілік-эстетикалық (Э.А.Гришин, Д.С.Яковлева);
- коммуникативтік (А.В.Мудрик, О.О.Киселева, Т.Н.Левашова);
- технологиялық (М.М.Левина, Н.Е.Щуркова) және басқалар.

Соңғы кездері ғалымдардың пайымдауы бойынша болашақ мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін қалыптастырудың жаңа мақсаттары жеке тұлғаға бағытталған позицияға негізделуде. Осыған орай білім беру мазмұнының жаңаруы жағдайында «субъект-субъектілік» қатынасқа негізделген жаңа парадигманың құрылуы болашақ мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін қалыптастыру әдістемесін жаңартып, жаңа оқыту технологияларын зерттеу және оларды жоғары білім беру жүйесіне енгізуді міндеттейді.

Профессор Н.Д.Хмельдің пікірінше, педагог оқыту-тәрбиелеу үрдісін технологиялық түрде белгіленген қызметтің құрылымы мен логикасын түсінгенде ғана құрады: мақсат, міндет, мазмұн, құрал, форма, әдіс және тапсырмалар. Олардың кезеңдерін көріп тізіп отырады, қызмет тәсілдерін меңгереді, бұл әр бір кезеңді толықтай және бөлек ұйымдастыру үшін қажет.

ЮНЕСКО құжаттарында оқыту технологиясы оқытудың тұтас үрдісін жасау, қолдану және анықтаудың және есепке ала отырып меңгерудің білімді техникалық, адами ресурстарды, білім беру формаларын оңтайландыру міндетін көздейтін олардың өзара қарым-қатынас жүйелі әдісі ретінде қарастырылады.

Бұл мәселеге көзқарастардың бірі технологияны түлектің бойында қазіргі қоғам және экономиканың даму деңгейі талап ететіндей қабілеттер мен қасиеттерінің қалыптастыру үшін ақпараттық технология әлеуетін белсенді қолданатын оқытудың әдіс-тәсілдері ретінде айқындайды.

Алайда бұл компонентті әдістерге ғана орайластыру педагогикалық технологияның білім беру, тәрбиелік мәнін айтарлықтай кемітеді.

Күні бүгінге дейін отандық педагогикалық әдебиетте оқыту және тәрбиелеудің «әдістемесі» термині кеңінен қолданылады. Оның зерттейтін негізгі мәселелері – ұйымдастыру субъектілері, түрлері, құрылымы, мазмұны мен формалары және іс-әрекетті ұйымдастыру тәсілдері. «Әдістеме» сөзі тар мәнде – білім беру үрдісінің мақсаттары және міндеттеріне ұйымдастыру мен қол жеткізуге орай әдістер, тәсілдердің жиынтығы. Бұл ғылыми-әдістемелік пән педагогтің практикалық жұмысы тікелей байланысты, оның ережелері болашақ маманның нәтижелі жұмысы үшін нұсқау және міндетті ретінде танылады. В.Ф. Шаталов өз пайымдауын ұсынады: «Әдістемелік тәсіл – белгілі бір тәрбиелік-бейімдік міндеттің шешімін табуды қамтамасыз ететін, мақсатқа бағытталған педагогикалық әрекет. Жоспарланған нәтижеге сөзсіз қол жеткізуге мүмкіндік беретін әдістемелік тәсілінің жиындығы әдіс ретінде айқындала алады. Әдістердің біріктірілуі әдістеме құрайды».

Кейде білім беру мен тәрбиеленудің теориясы және әдістемесі кейінге қалдырылғандай, барлығын технология ауыстырып, қамтығандай әсер туындайды. Бұл саланың жетекші мамандарының бірі Н. Е. Щуркова мұны теріске шығарады: «... педагогикалық технология ғылыми екі маңызды пәндер – тәрбиелеу теориясы мен тәрбие үрдісін ұйымдастыру әдістемесін ауыстырмайды. Ол аталған пәндер де қарастыратын сұрақтар жиынтығының шешімін табады, алайда бұл мәселелерді өзге деңгейде қарастырады».

Сондықтан, оның тұжырымдауына педагогикалық технологияны зерттеу «оқыту мен тәрбиелеудің теориясы мен әдістемесімен алдын-ала танысуды ұйғарады», өйткені бұл бағыттың кейбір проблемалары «келешек болашақ мұғалімнің теориялық әдістемелік дайындықсыздығы себебінен түсініксіз көрінеді».

Технология педагогикалық жүйенің іс-әрекеттік қызметін бейнелейтінін түсіну қажет. Ол көбіне нақты психологиялық-педагогикалық, философиялық тұжырымдамаға сүйенеді. Бірақ бірінші педагогикалық әдіс-тәсілдер, мақсат, міндеттер, ұстанымдар, іске асырушы тәсілдер ретінде болады және әдістер жүйесін көрсетеді.

Оқыту әдісінен бөлек, алгоритмизация мен нақты жазбаға бағыну технология бола алады. Оларға жүйелілік тән (ойлаудың жүйелілік тәсілі мен қызметті ұйымдастыру) өндіруші (бұл басқа педагогтардың өндіруімен іске асуы мүмкін).

Нәтижелілік (қойылған мақсат педагогикалық үрдіс нәтижелілігінің бір қалыптылығы, нәтижелер диагностикасының тәсілдеріне сәйкес келеді және диагностикалық мақсаттарды құруды талап етеді). Сонымен қатар кез келген педагогикалық технология жағдайға сәйкес икемделе алуы тиіс. Қазіргі заманғы технологияларды өндіру нәтижелерінің талдауы көрсеткендей, педагогикалық үрдісті жүйелеу негізі арқылы басқару тиімді болады, ал оларды игеру оқытушылардың деңгейін көтеріп кәсіби тұлғалық құзыреттілік және педагогикалық шеберлігін көтереді.

Қазіргі заманғы білім беру технологияларының көп тараған түрі мақсатты бағыттары арқылы екі үлкен топқа бөлінеді:

1) пәнге бағдарланған технологиялар, пәндер бойынша дағдылар мен біліктіліктерді яғни бірінші кезекте болашақ мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін қалыптастыруда белгілі пәндер мазмұнын меңгеруі.

2) тұлғаға бағдарланған технологиялар, гуманистикалық мақсаттарды және тұлғаға бағдарланған оқыту ұстанымдарын іске асырушы.

Тұлғаға бағдарланған оқытудың мақсаты болашақ мұғалімнің жеке тұлғалық құрылымы мен сипаттамаларын, дамытушы мәдени және рухани байланысын қамтамасыз етуші болып табылады.

Е.В.Бондаревская берілген пікірінде технологиялардың негізгі көрсеткіштік сипаттамалары: диалогтік, іс-әрекеттік, шығармашылық мазмұнды таңдау, оқыту тәсілдері мен іс-әрекеті.

Оқыту технологияларының құрылымы, оның тұлғалық бағыты, олардың арасындағы субъектілердің ара-қатынас сипаттамасының өзгеруін талап етеді. Болашақ мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін қалыптастыруда бір жағынан тұлғаға бағдарланған оқыту технологиялардың негізгі критерилеріне «тұлғалық жағдайды бекіту» құру мүмкіндігі жатады. Инновациялық іс-әрекет арқылы болашақ мұғалімді субъект позициясына ауыстыру, ол үшін берілген іс-әрекет арқылы жеке мән ашылып, өзін-өзі дамытуға деген қажеттіліктер пайда болады.

Тұлғаға бағдарланған технологияларды үш топқа бөліп қарастыруға болады:

1) Толық бағдарланған-бағытталған, инновациялық білім беру кеңістігінде болашақ мұғалімнің санасын дамытуға бағытталған, оның толықтай өзіндік анықтамасы (тұлғалық, өмірлік, адамгершілік, кәсіби және т.б.).

2) Бейімделген технологиялар, бұлардың мақсаты - «бейімделу» жеке мүмкіндіктерге қатысты оқыту, оқыту іс-әрекетіндегі өзіндік тұжырымдар мен өзін-өзі іске асыруды қамтамасыз ететін психологиялық ыңғайлы жағдайларды құру: оқыту технологияларын саралау және жеке даралау (оқытудың үш өлшемдік әдістемелік жүйесі, модульдік оқыту технологиялары т.б.);

3) Тұлғаны шығармашылық дамыту технологиясы - оқушылардың тұлғалық әлеуетін дамытуға бағдарланған, сонымен қатар шығармашылық ойын дамытуға бағытталған: оқытуды жобалау технологиясы, білім алушылардың зерттеу дағдысын дамыту ретінде, шығармашылық шеберханалар технологиясы және т.б.

Бұрын белгілі болғандай, технологияларды бұндай топтарға бөлу шартты болуы мүмкін, өйткені бұлардың әрбіреуі тұлғаға бағдарланған оқытудың мақсатын іске асырады. Олай болса, жаңартылған білім мазмұнына бағдарланған әр мұғалім білім технологияларын өз тәжірибесінде нәтижелі қолдануға ұмтылуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. А.Байтұрсынов А.Қай әдіс жақсы? Жаңа мектеп. 1928, №4
2. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учебн пособие М.: Академия, 2003.
3. Ж.А. Караев. Трехмерная методическая система обучения - основа формирования функциональной грамотности учащихся. Международный журнал экспериментального образования - №11,- 2013г. – 19-25 стр.
4. Жайтапова А.А және т.б. 21-ші ғасыр педагогикасы мектеп табалдырығында (ақпараттық-әдістемелік дайджест) Алматы, 2009.
5. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. – Алматы. Ғылым. 2001.

**МЕКТЕП МУЗЕЙІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МЕН ДАМУ ҰЛТТЫҚ
МӘДЕНИЕТІМІЗДІҢ МӘЙЕГІ
БАЙНАЗАРОВ Қуат Кенгесович
№3 жалпы білім беру орта мектебі
Мұнайлы ауданы, Маңғыстау облысы, Қазақстан
kuat.baynazarov@mail.ru**

Мектеп музейі - белгілі тақырыпқа біріктірілген, жинақталып жүйеге келтірілген, қазіргі кездегі ережеге сәйкес сақтап, өткен дәуірдің мәдени, тарихи және табиғи ескерткіштерді жинақтаушы орын.

Мектеп музейі қорында сақталатын тарихи, мәдени, табиғи ескерткіштер мемлекет меншігі болып есептеледі де, Қазақстан Республикасының Ұлттық музей қорына кіреді және "Қазақстан Республикасындағы Ұлттық музей қорының ережесі" негізінде есептеуге, сақталуға жатады.

Білім мекемелеріндегі музейдің негізгі міндеттері төмендегілерден тұрады:

- туған өлке тарихын үйрену арқылы Отанға, тәуелсіз Қазақстанда тұратын халықтардың салт-дәстүрі мен мәдениетін, тарихи ескерткіштерге, мәдениет пен табиғатқа деген сүйіспеншілікті тәрбиелеуде музей заттарын жинап, сақтау;
- облыстың музей қорын жасауға, оны жемісті пайдалануға қатысып, сақталуын қамтамасыз ету;
- мектептегі оқу-тәрбие жұмысын жетілдіруге қатысу;
- тарихи-мәдени, табиғи ескерткіштерді насихаттау;
- оқушылар мен халық арасында мәдени-ағарту жұмыстарын жүргізу.

Барлық жинақталған материалдар музей қорын құрайды. Олар білім мекемесі куәландырған заттар тізімі кітабында есептеледі (тарих, мәдениет, табиғат ескерткіштерінің түпнұсқасы және қосымша қорлар).

Музей қорын сақтау, ұйымдастыру жауапкершілігі мектеп директоры мен жауапты маманға жүктеледі.

Ерекше ғылыми-тарихи және көркемдік мәні бар тарихи, мәдени ескерткіштер (оның ішінде ордендер мен медальдар) және мектеп музейі сақтай алмайтын бұйымдар музей қорына кіргізілмейді.

Мектеп музейі өз қызметін тоқтатқан жағдайда, білім беру және мәдениет орындарының бұйрығы бойынша мемлекеттік және қоғамдық музейлерге қорды тапсыру жүргізіледі.

Міне, сіздерге осы ақпараттарды қызметтеріңізде пайдалануға ұсына отырып, мектебіндегі музейде атқырылып жатырған жұмыстарға тоқтала кетейін.

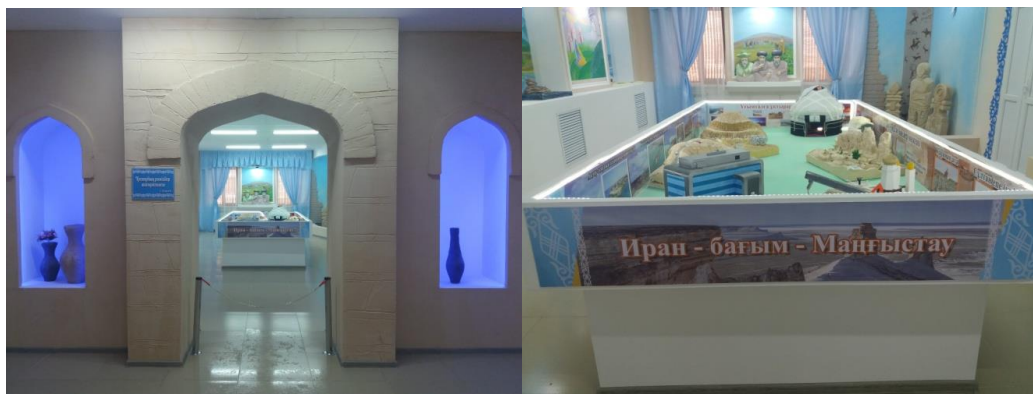
№3 жалпы білім беру орта мектебінде «Өлкетану» бағытында ашылған Серікболтану клубының негізінде «Қазақтың рәміздер жағырапиясы» атты музей жұмыс жасауда. Өскелең ұрпақты ұлттық рухта тәрбиелеуде музей жұмысының берері көп.

«Қазақтың рәміздер жағырапиясы» деп аталатын музей мектебіміздегі «Серікболтану» клубының негізінде ұйымдастырылып, 2018 жылы 28-қарашада ашылды.

Музейіміздің дәл осылай аталуының өзіндік мәні бар. С.Қондыбайдың еш жерде жарияланбаған осы аттас мақаласы клуб негізінде музейдің ашылуына себеп болды.

Мектеп музейінде материалдарды іздеу және зерттеу, жинақтау, сақтау, көрсету мен насихаттау жұмыстарын дамыту, мониторинг жүргізу мақсатында құрылған музей кеңесі бар. Кеңестің құрамына мектеп директоры, осы сала бойынша қызығушылығы бар пән мұғалімдері мен жоғары сыныптан оқушылар кірген. Мектеп оқушыларын музейге көптеп тарту, музей жұмысына байланысты қызықты ойындар мен сайыстар өткізу мақсатында мектебіміздің белсенді оқушыларынан құралған арнайы топ ұйымдастырылды.

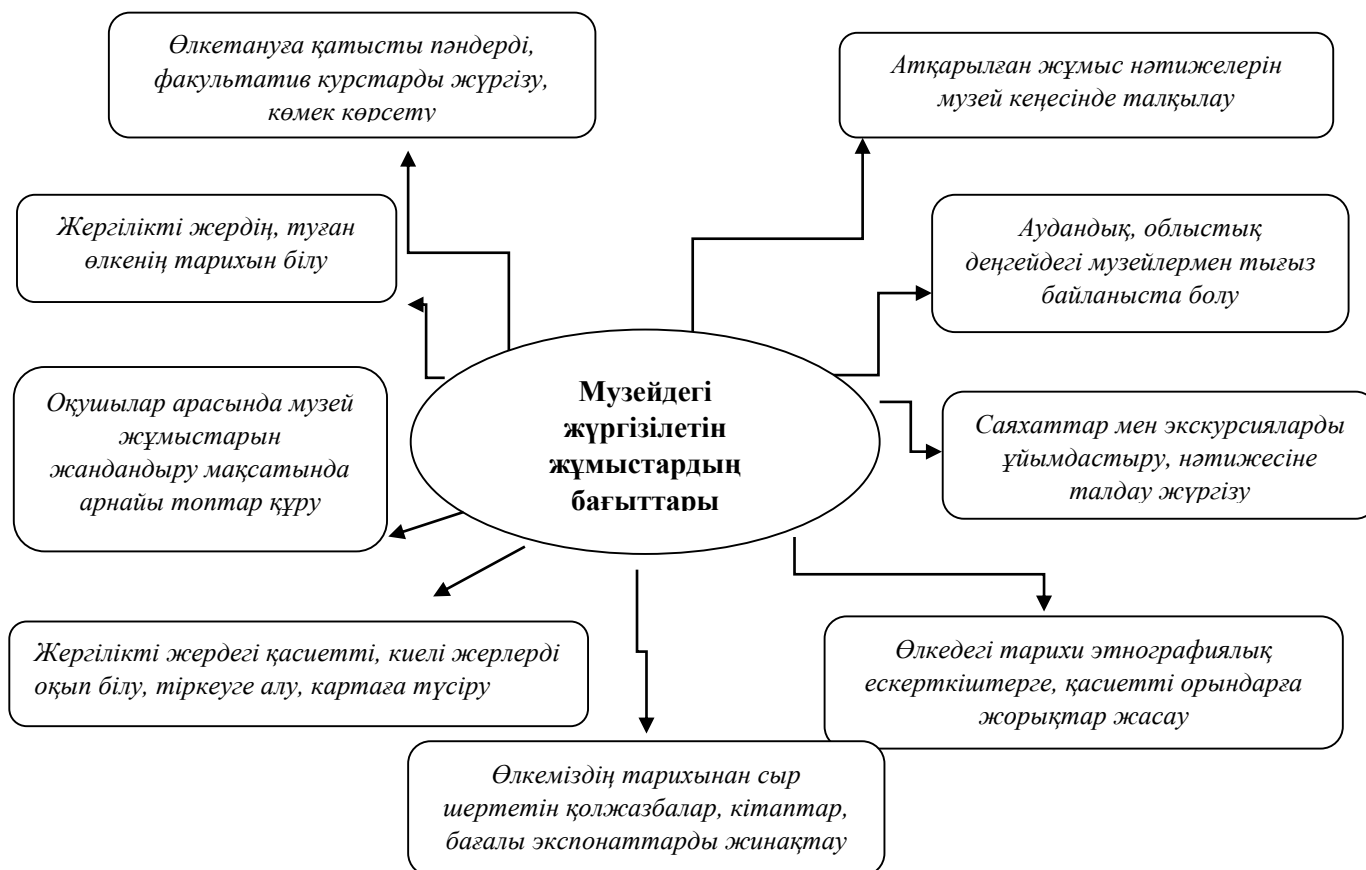
Музейде сандық технологияны қолданудың негізінде экспонаттардың жанына QR-код орнатылған. Кез келген адам телефонына осы программаны орнатып, сол экспонат жайлы тереңдетілген мәліметтерді алуына мүмкіндіктер жасалған.

Мектеп музейінің көрінісі

Музейдің жұмыстарын жүргізу зерттеу жұмыстары, қызықты кездесулер, тарихи деректермен танысу өлке тарихын тереңінен танып, оның экономикасы мен мәдениетінің дамуында ата-бабаларының қосқан зор үлестерін түсінуге мүмкіндік береді. Сол арқылы естелік, мұраларға құрметпен карауға тәрбиелейді. Зерттеу жұмыстарына, өлкетану жорықтарына, экспедицияларға шығу арқылы оқушылар физикалық шынығумен қатар, практика жүзінде тарихи құжаттарды сипаттау мен жіктеуге үйренеді. Мектеп музейінің қызметі құжаттарды сұрыптау мен жинақтауда, өлкеміздің тарихын зерттеуде оқушылар мен ұстаздардың бірігіп еңбектенуіне байланысты. Балаларды қорды жинақтауға, экспозиция құруға, санақ жүргізуге, сипаттауға, жиналған құжаттар мен заттарды жаңғыртуға, яғни музей жұмысының негіздерін игеруге үйрету керек. Өлкетану саяхаты барысында түрлі мамандықтың қыр-сырын, халықтық кәсіптерді үйрену оқушыларға кәсіби бағыт-бағдар беріп, педагогика, музей, архив, кітапхана ісі саласында мамандық таңдауға көмегін тигізеді. Жалпы алғанда, мектеп музейі қатаң шеңбердегі өзгеріссіз құрылым болмай, үнемі қозғалыста және оқу процесіне өзіндік қырымен енетін жаңа мәліметтермен толықтырылып баруы керек.

Мектебіміздің музейінде жасалатын жұмыстарды төмендегі тірек-сызба арқылы көруімізге болады.

Музей жұмыстарына оқушылардың неғұрлым көп қатысқаны үлкен маңызға ие. Оларға үлкен кісілермен, ардагерлермен кездесіп, естеліктерін жазып алу, салт-дәстүрлерді зерттеу сияқты тапсырмаларды орындау қызықты. Мұғалімнің міндеті - жиналған мәліметтерді жүйелеуге көмек беру, бөлімдерге бөлу, иллюстрация жасау т.б.

Зерттеу жұмыстарына, өлкетану жорықтарына, экспедицияларға шығу арқылы оқушылар физикалық шынығумен қатар, практика жүзінде тарихи құжаттарды сипаттау мен жіктеуге үйренеді. Балаларды қорды жинақтауға, экспозиция құруға, санақ жүргізуге, сипаттауға, жиналған құжаттар мен заттарды жаңғыртуға, яғни музей жұмысының негіздерін игеруге үйрету керек. Өлкетану саяхаты барысында түрлі мамандықтың қыр-сырын, халықтық кәсіптерді үйрену оқушыларға кәсіби бағыт-бағдар беріп, педагогика, музей, архив, кітапхана ісі саласында мамандық таңдауға көмегін тигізеді. Жалпы алғанда, мектеп музейі қатаң шеңбердегі өзгеріссіз құрылым болмай, үнемі қозғалыста және оқу процесіне өзіндік қырымен енетін жаңа мәліметтермен толықтырылып баруы керек.

Маңғыстау ауданының орталығы Шетпедө орналасқан облыстық мемориалдық музейіне саяхат

Зерттеу жұмыстарында біз өлкеміздің табиғатын үйрену арқылы С.Қондыбайдың «Маңғыстаудың жер-су атаулары» кітабының негізінде жұмысты жолға қойдық. Жер-су атауларын ерекшеліктеріне қарай жіктеуді негізгі мақсат етіп алдық. Осы зерттеу жұмысымыздың аяғында ғылыми жаңалығымыз болған «Маңғыстау топонимдерінің классификациясы» атты карта жасадық.

Осы жұмыстардың нәтижесінде өткен оқу жылында музей жетекшісі ретінде өзім және оқушыларым бірқатар жетістіктерге жетті. Яғни, мұғалімдер арасында жалпы білім беру ұйымдарының музей жетекшілерінің арасында «Үздік мектеп музейі» облыстық байқауының «Ұлы даланың ұлы тұлғалары» номинациясы бойынша I орынды жеңіп алдық. 2019-2020 оқу жылында 9-сыныптың оқушылары Тулегенова Гулнур мен Таштиева Жасмин жалпы білім беретін пәндер бойынша ғылыми жобалар сайысының аудандық кезеңінде I орын, облыстық кезеңінде II орынды иеленді.

Жалпы алғанда, музейіміздің қазіргі күнгі жасап жатқан жұмыстарын қорытындылап талдау жасасақ, әліде көптеген нақты жасалатын жұмыстардың болуы бізге үлкен міндет жүктейді. Алдағы уақытта музейімізді өлкемізге белгілі тарихи-мәдени орталыққа айналдыру, оқушыларды, жастарды музей жұмыстарына жұмылдыру басты мақсатымыз болады.

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЙЫНДАУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР БОТАБАЕВА Ә.Е., МЫХАНОВА Ж.Б., ИГИЛИКОВА Г.И.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті

Нұр-Сұлтан, Тараз, Қазақстан

Ademi_e76@mail.ru

Білімнің мемлекеттік саясаты - стратегиялық мақсатқа бағытталған: болашақ ұрпаққа инновациялық және шығармашылық тұрғыдан ойлауға қабілетті етіп тәрбиелеу, оның жеке тұлға болып қалыптасуында барынша жағдай жасау, оқу-тәрбие процесіне барынша жаңа педагогикалық және ақпараттық технологияларды ендіру. Бұл туралы Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан - 2050» Стратегиясында айқын айтылды, атап айтсақ «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Бүкіл ел бойынша ғылыми-зерттеушілік және қолданбалы білім берудің өңірлік мамандықтарды ескеретін мамандандырылған оқу орындары жүйесін құру. Жоғары оқу орындарындағы екінші курсынан бастап кәсіпорындардағы міндетті өндірістік тәжірибені заңнамалық тұрғыда бекіту. Бізге оқыту әдістемелерін жаңғырту және өңірлік мектеп орталықтарын құра отырып, білім берудің онлайн-жүйелерін белсене дамыту керек болады. Отандық инновациялық әдістерді, шешімдерді және құралдарды қарқынды енгізуге тиіспіз» [1, 30 б.] – деп баса айтылды.

Аталған міндеттерді шешу Қазақстан Республикасының 2011-2020 жылдарға арналған білімді жетілдірудің мемлекеттік бағдарламасында айқын көрініс тапқан. Бұл мемлекеттік бағдарламада білім берудің мақсат-міндеттері оқытуда баланың денсаулығын сақтауды көздейтін жаңа педагогикалық, ақпарат технологиясын енгізу, оқытуды ұйымдастыруда, яғни таным үдерісінде оқушының ролін белсенді субъект ретінде өзгерту, оқыту үдерісінде білім мен білікке өздіктерінен үйрену және оны өмірде қолдана алу құзыреттілігін қалыптастыру бағыттарында тұжырымдалған [2, 6 б.].

Жалпы жастардың білімін жетілдіруде педагогикалық және ақпараттық технологиялардың алатын үлесі мол. Ол жайлы Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті - оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық коммуникациялық желілерге шығу, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» - деп баса атап көрсетілген. Қазіргі кезеңде әрбір педагогтың алдына қойып отырған басты міндеттерінің бірі - оқытудың әдіс-тәсілдерін жетілдіріп, педагогикалық және ақпараттық технологияларды меңгеру [3, 5 б.].

Қазіргі таңда, ЖОО сапалы сабақ өту барысында жаңа педагогикалық және ақпараттық технологияларды бір-бірінен бөле алмаймыз, яғни бұл технологиялар ажырамайды. Демек, қоғамымыздың қазіргі даму кезеңіндегі басты мәселелерінің бірі – жоғары оқу орындарының білім беру жүйесіндегі оқыту процесін технологияландыру. «Технология» ұғымы грек тілінен енген екі сөзден тұрады: «техне»-өнер, шеберлік және «логос»-білім, оқу, ғылым деген мағыналарды береді.

Педагогикалық технология – бұл педагогикалық мақсатқа қол жеткізу жолындағы қолданылатын барлық қисынды ілім амалдары мен әдіснамалық құралдардың жүйелі жиынтығы және жұмыс істеу реті.

Ал ақпараттық технология – есептеуші құралдарды пайдаланып ақпаратты алу, жинақтау, сақтау, өңдеу, талдау қызметтерін жүзеге арттыратын әрекеттердің реті.

Осы берілген анықтамаларды қорытындылай келе, «педагогикалық және ақпараттық технологияларды сабақта қолданудың мақсаты: оқу-тәрбие процесінде аз уақыт жұмсап, көп нәтижеге жету» деп анықтама берсек болады.

Білім беру қазіргі ғылымның, мәдениеттің, ғылыми-техникалық прогрестің даму деңгейіне сай болу керек. Қоғамның жаңа саяси, рухани және әлеуметтік-экономикалық дамуы жеткіншектердің оқу мен тәрбие сапасын түбегейлі жақсартуды талап етеді. Жалпы

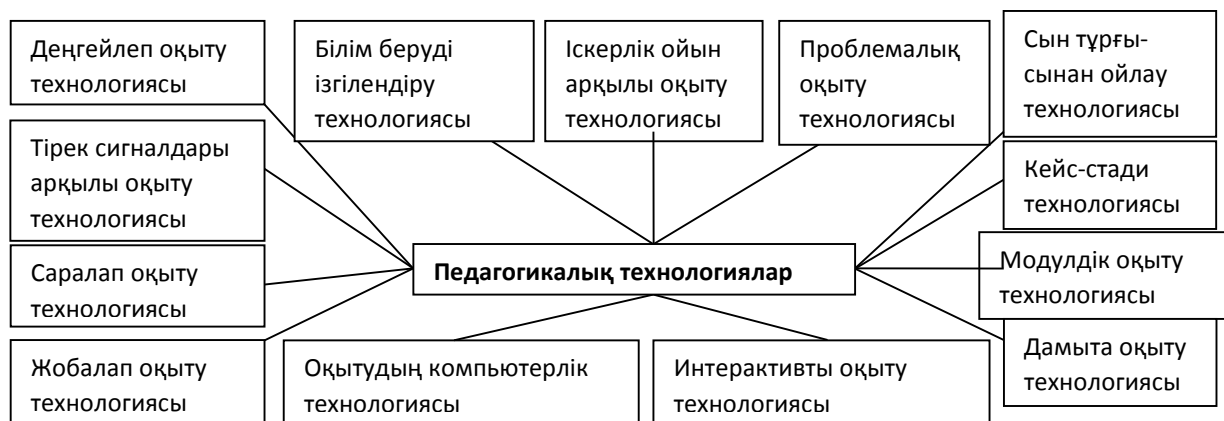

білімнің мазмұны ғылымдардың өзара байланысы, өндіріспен қоғамдық дамудың жаңару үдерісіне тікелей ықпал жасайды.

Қазіргі таңда егеменді Қазақстанның дүниежүзілік білім беру кеңістігіне ену үдерісінде оқу-тәрбие үрдісін ізгілендіру бағытына байланысты педагогтардың кәсіби дайындығына деген талап арта түсуде. Ғылыми салада білімді технологияландыру жөніндегі зерттеулер пайда болып, кәсіби дайындықтың мазмұндық және жеке аспектілермен қатар оның технологиялық аспектілеріне де қызығушылық даму үстінде. Соның ішінде оқытудың қазіргі педагогикалық және ақпараттық технологиялардың алатын орны ерекше.

Педагогикалық технология туралы жазылған бірнеше педагог-ғалымдардың еңбектерін зерделей келе, жоғары оқу орындарында қолданылатын педагогикалық технологиялардың келесідей түрлері болатынын анықтадық, олар: Деңгейлеп оқыту технологиясы, Білім беруді ізгілендіру технологиясы, Іскерлік ойын арқылы оқыту технологиясы, Проблемалық оқыту технологиясы, Құзыретілікке бағдарланған оқыту, Дәсүрлі оқыту технологиясы, Сын тұрғысынан ойлау технологиясы, Кейс-стади технологиясы, Модулдік оқыту технологиясы, Дамыта оқыту технологиясы, Smart оқыту технологиясы, Қашықтан оқыту технологиясы, Электронды оқыту технологиясы, Интерактивты оқыту технологиясы, Оқытудың компьютерлік технологиясы, Жобалап оқыту технологиясы, Саралап оқыту технологиясы, Тірек сигналдары арқылы оқыту, т.б. (Сурет 1).

Көрсетілген жоғары оқу орындарында қолданылатын педагогикалық технологиялардың ішінен интерактивты оқыту технологиясына тоқталайық. *Интерактивты оқыту технологиясы* – бұл ұжымдық, өзін-өзі толықтыратын, барлық қатысушылардың өзара әрекетіне негізделген, оқу процесіне студенттердің қатыспай қалуы мүмкін болмайтын оқыту процесін ұйымдастыру. Интерактивты оқыту технологиясы аса көп мөлшері белгілі.

Сурет 1. Жоғары оқу орындарында қолданылатын педагогикалық технологиялардың түрлері

Әр педагог өз бетінше топпен жұмыстың жаңа формаларын ойлап таба алады. Студенттер бір-біріне сұрақ қойып және оған жауап беруді үйрететін, жұптасып жұмыс істеу әдісін сабақтарда жиі қолданады.

Интерактивты оқыту технологиясына келесі әдістер кіреді:

1. Проблемалық шығарма әдістері
2. Презентациялар
3. Пікірталастар
4. Кейс-стадийлер
5. Топпен жұмыс
6. Миға шабуыл әдісі
7. Сын тұрғысынан ойлау әдісі
8. Викториналар
9. Мини зерттеулер

10. Іскерлік ойындар
11. Рөлдік ойындар
12. Инсерт әдісі
13. Блиц-сұрақтар әдісі
14. Анкета алу әдісі
15. Тренинг
16. Жұптасқан дәріс
17. Жоба әдісі
18. 6 қалпақ әдісі, т.б.

Ақпаратты беру педагог пен студенттердің қарым-қатынастық ұстанымдарына негізделген. Жоғарыда көрсетілген әдістер студенттердің белсенділігін арттырып, алынған мәліметтерді зерттеушілік процесіне жетекшілік етеді.

Жоғарыда айтылған әдістерге тоқталып өтейік. Оқыту процесін жоғары деңгейге көтерудің негізгі әдісі болып проблемалық шығармашылық әдіс болып саналады. Бұл әдісті қолдану барысында өтілген әрбір сабақ сұхбат болып өтіп, сабақ беру барысында зерттеушілік процесі жетекшілік етеді. Бұл әдістің ерекшелігі студенттерді оқыту процесіне қызықтырады. Сабақтың белгілі бір тақырыбын бастау барысында студенттерге проблемалық сұрақ немесе проблемалық тапсырма беріледі. Проблеманы шешу барысында студенттің біліміне қойылатын талаптар мен оны түсінуі арасындағы қарама-қайшылықты оқытушы болдыртпауға тырысады. Оның үстіне негізгі проблемалар студенттердің өздерімен көтеріліп, сол проблемаларды шешу өздеріне жүктеледі. Әрине, проблемалық оқыту әдістерін ұйымдастыру өте күрделі болып табылады, себебі оқытушының өте терең, өте жан-жақты дайындалуын талап етеді. Бірақ, бастапқы кезеңде бұл әдісті бұрын өтіліп кеткен сабақтардың құрылымына қосымша ретінде пайдалануға болады [5, 91-92 б.].

«*Миға шабуыл*» әдісі – студенттердің ғылыми және практикалық проблемаларды шешудегі дәстүрлі емес жолдарын іздестіретін ақыл-ой іс-әрекетін ұйымдастыруға бағытталған оқыту тәсілі. Ол бірнеше кезеңдерден тұрады:

1. Проблеманы анықтай алу немесе проблемалық жағдаят туғызу.
2. Талдаусыз және дәлелсіз әр түрлі ойларды алға шығару.
3. Ойларды, ұсыныстарды теориялық, эмпирикалық жағынан тексеру, талдау.
4. Үздік ойларды таңдау және бағалау.

Әдістің құрылымы екі бөліктен тұрады: біріншісі – ойларды шығару, екіншісі – ойларды дамыту және қорғау. Бұл әдісті көбінесе семинар сабақтарында кейде дидактикалық мақсатты ескере отырып дәріс сабақтарында да қолдануға болады.

«*Миға шабуыл*» әдісін қолдануға даярлық келесі кезеңдерден тұрады:

I кезең – Сабақтың мақсаты мен міндеттерін анықтау.

II кезең – Сабақтың жалпы өту барысын жоспарлау, сабақтың әр кезеңінің уақыт көлемін анықтау.

III кезең – Жаттығу үшін 3-4 сұрақ құрастыру, психологиялық қысымды азайту мақсатында қызықты жағдаяттарды таңдап алу.

IV кезең – Ортаға түскен ойларды бағалау үшін бағалау нормаларын әзірлеу (өзектілігі, теориялық негіздеме, практикалық мәні және т.б.) [6, 145-146 б.].

«*Кейс-стадий*» әдісінің ең негізі болып «жағдай» ұғымы анықталады, яғни жағдайларды таңдау барысында ең соңғы нәтижеге әсер ететіндігі. Бұл әдісті қолдану барысында бір ғана дұрыс шешімнің болуы міндетті емес. Оқытудың бұл әдісінің негізінде студент өздігінен шешім қабылдап, сол шешімін дәлелдеп беруі тиіс. Кейс-стадий әдісінің авторларының айтуынша, студенттер мен оқытушылар әрбір іскерлік жағдайлар мен мәселелерді талдауға қатысады. Мұндай кейс-стадий жазбаша түрде құрылып, шынайы деректермен негізделіп студенттердің оқуға және сол мәселе бойынша сұхбаттасуына арналған.

Кейс-стадийлердің ерекшелігі:

1. Белгісіз бір жағдайларда ең дұрыс шешім қабылдау.
2. Шешім қабылдаудың жолдарын іздестіру, оларды жоспарлау.

3. Белгілі бір жағдайларды зерттеу дағдыларын калыптастыру.
4. Жоспарларды құра білу,
5. Теориялық алған білімдерді тәжірибеде қолдана білу.
6. Басқа да мамандардың көзқарастарын елеу.

Бұл әдістің ең басты жетістігі белгілі бір жағдайларға талдау жасай білу, баламаны бағалай білу, тәжірибелік мәселелерді шешуге дағдыландырады. «Оқытудағы нақты жағдайлар» әдісін пайдаланудың жалпы технологиясы:

- а) оқытушы кейсті таңдайды;
- б) негізгі және қосымша материалдарды нақтылайды;
- в) сценарий жазады.

Студенттердің міндеті - кейсті, қосымша әдебиеттер тізімін алып сабаққа дайындалу.

Сабақ барысында оқытушы:

- а) кейсті алдын-ала пікірталасқа салуды ұйымдастырады;
- б) топтарды шағын топтарға бөледі;
- в) кейсті талдау барысында сұхбаттасуға жетекшілік етеді.

Студенттер:

- а) сұрақтар қояды;
- б) шешім қабылдаудың жолдарын ұсынады;
- в) шешім қабылдайды;
- г) осы жұмыс туралы жазбаша есеп құрастырады.

«Кейс-стади» әдісін іске асыру мынадай кезеңдерді қамтиды:

- жағдаят жазылған мәтінді оқи отырып, студент өз бетінше проблеманың мәнін түсінуге, жағдаятты бағалау үшін өз ұстанымын анықтауға, сұрақтарға жауап ойластыруға және проблеманы шешудің нақты жолдарын табуға тырысу керек;

- шағын топта жұмыс істеу. Студенттер шағын топтарда кейстің негізін құрайтын проблемалар шеңберінде пікір алмасады, диалогтық қарым-қатынас әдістері арқылы проблеманы бірлесіп шешеді. Бұл кезеңде «брейнсторминг» (ми шабуылы), диалог және полилог, дискуссия, сөз таластыру болуы мүмкін. Топтық талқылаудан кейін проблеманы шешудің жолдарын баяндауға қабілетті санаткер көшбасшылар айқындалады;

- жалпы топтық талқылау педагогтың басшылығымен өткізіледі. Ереже бойынша, әрбір топ жағдаятта баяндалған проблемалар шеңбері бойынша өз көзқарастарын айтады. Педагог талқылауға студентті неғұрлым көбірек тарта отырып, жағдаятты талдау үдерісін басқарады. Талқылаудың ерекшелігі – мұғалім жауаптарға сапалы баға бермейді, әрбір айтылған пікір өзінше қабылданады. Жағдаятты талдау процесі педагогтан кең ой-өрісті, тіл табыса білу қабілетін, бірнеше ұқсас пәндерден білім кешенін, пікірталасты жүргізу техникасын меңгеруді талап етеді.

«Кейс-стади» технологиясын кез келген пәнді оқыту барысында қолдануға болады. Нақты жағдаят нақты дұрыс немесе дұрыс емес жауапқа ие бола алмайды, ол тек оқу материалы қызметін атқарады, сол арқылы студенттер талдауға, сөз сөйлеуге, пікірталастыруға, өз ойларын негіздеуге үйренеді.

«Кейс-стади» технологиясының түрлері:

1. Тапсырма мәтіндік материал түрінде беріледі.
2. Тапсырма көрнекілік материал (видео ролик т.б.) түрінде беріледі.
3. Тапсырма аяқталмаған оқиға түрінде беріледі.

Іскерлік және рөлдік ойын тәсілдері: Сабақ барысында әрбір студенттердің сабақтың әр кезеңіне белсене қатысуы. Мұның негізгі жетістігі әр студенттің теориялық білімін практикалық процесте пайдалана білу. Осы әдістерге келесілер жатады:

- а) әр түрлі қосымша материалдарды пайдалана білуі;
- б) рөлдік ойындар, басты мақсаты студенттерді бірнеше топқа бөліп, әр топқа өзінің қызметтерін нақтылау;
- в) студенттердің ойлау іс-әрекетін дамытуға арналған пікірталастарды ұйымдастыру.

Интерактивті оқыту технологияның бірі - пікірталас. Пікірталастың студенттердің ғылыми ойлау стильдерінің қалыптасуына, қарым-қатынас жасау біліктерін дамытуға, тілдік

қорын байытуға, ой-өрісін кеңейтуге әсері мол. Пікірталас - әрбір тұлғаның пікірлерін еркін айтуға және танымдық белсенділіктерін арттыруға септігін тигізеді.

Тренинг (жаттығу) дені сау тұлғаның сапалық қасиеттерін, әлеуметтік жағдайын, кәсіби білімділігін, тұлғалық қасиеттерін жақсарту мақсатында жүргізіледі. «Өзгеріс» тренингте ең басты орталық категория болады.

Жыл сайын тренингтердің жаңа ғылыми бағыттары, жаңа техникалар, модельдер мен жаңа жаттығулар пайда болуда. Тренинг проблемасын зерттейтін көптеген ғалымдар тренингтің әдістерін ойлап табуда. Тренингтегі зерттеулерде тренингтік әдістерінің әсері емес, оның тұлғаға әсері ететін нәтижелері маңызды. Тренингтің әсерлі болуы оның құралдарына байланысты емес, тренингті жүргізетін адамға байланысты.

Персоналға байланысты өткізілетін тренингтер іскер ойындардан, топтық дискуссиядан, рольдік ойындардан тұрады. Бірақ, кейде қызметкерлер арасындағы кикілжіңді жөндеу үшін және персоналдың біліктілігін көтеру үшін дәстүрлі тренингтер қолданылады.

Тренинг сонымен қатар «жаттықтырушы» ретінде де көрініс береді. Топтық жұмыс ұйымның жұмыс істеу белсенділігін көтереді және максималды өзгерістерге әкеледі. Тренингтің бұл ерекшелігін коммуникативті біліктілік деп қарастырады.

Коммуникативті біліктілікті көтеруге байланысты іс-әрекетте маңызды сәт ол адамның өз ойын ойша бақылай алуы болып табылады. Топтағы кез-келген іс-әрекет топтағы адамдарға үлгі болуы мүмкін.

Тренингтің негізгі талаптары:

- топта кез келген басқа серіктестермен өзара әрекетте болуы;
- берілген тапсырмаға жауапкершілікпен қарап, белсенді жұмыс істеу;
- серіктестерімен сыйлы қатынаста болу;
- өз жетістіктеріне қарап, барлық серіктестерінің, топтың жетістіктеріне жауапкершілік сезіну;
- топта бірлесіп жұмыс істеу – бұл күрделі және өте жауапкершілікті еңбек екенін толығымен саналы мойындау.

Тренинг әдісін қолдануда оның ерекшеліктерін білу қажет:

- топ мүшелері бір-біріне өзара тәуелділігі;
- әрбір топ мүшесінің өз жетістіктері және жолдастарының жетістіктері үшін жеке жауапкершілігінің болуы;
- бірлескен оқу танымдық, шығармашылық және топтағы басқада жұмыс түрлерінің болуы;
- топтағы оқушылар іс-әрекетін әлеуметтендіру;
- топ жұмысын жалпы бағалау.

Осы ерекшеліктеріне байланысты тренинг әдісі үш негізгі принципке сүйенеді:

- барлығына ортақ марапат, яғни топ бірлесіп әрекет ету арқылы барлығына ортақ бір ғана бағаға ие бола алады;
- әрбір топ мүшесінің жеке жауапкершілігі, яғни топтың жетістіктерге ие болуы немесе болмауы оның әрбір мүшесіне байланысты;
- жетістікке жетуде әрбір топ мүшесінің бірдей мүмкіндіктері, яғни әрбір топ мүшесінің өз тобына ұпай әперу мүмкіндіктері бар.

«Жұптасқан дәріс» әдісі – бұл өн бойына оқу материалын репродуктивтік, проблемалық, интеграциялық және диалогтік баяндау элементтерін жинақтаған оқыту тәсілі [5, 92-95 б.].

Ақпараттық технологиялар келесі бағдарламалар көмегімен жүзеге асады, олар:

1. Freemake Video Converter слайдқа видолар мен субдиторларды енгізуге болады.
2. Free Quiz Maker мобильді сұрақтар беріледі
3. Kahoot мобильді сұрақтар беріледі
4. Ispring
5. Learning Apps – интерактивті тапсырмалар беріледі
6. Google сервистері аударма жұмыстары, жаңалықтар, суреттер іздеу т.б.
7. Бұлт сервистері [7] т.б.

Қорытындылай келе, болашақ мамандарды кәсіби дайындауда қолданылатын педагогикалық және ақпараттық технологиялар өте қажет. Сондай ақ студенттер білім алу барысында педагогикалық және ақпараттық технологияларды практика жүзінде қолдана алу дағдысын игерулері керек. Ол үшін педагог лекцияда сабақ тақырыбына сай келетін педагогикалық және ақпараттық технологияларды жүйелі түрде қолданса, ал студенттердің осы технологияларды тиімді қолдана алуын семинар сабақтарында қадағаласа, сонда ғана болашақ маман ЖОО білім алу барысында педагогикалық және ақпараттық технологияларды жақсы меңгере алады. Ұсыныс ретінде айтарымыз, ЖОО оқытушыларын бәсекеге қабілетті маман болуына жағдай жасау мақсатында, «Жаңа педагогикалық және ақпараттық технологиялар игеру» атты тақырыпта біліктілікті жетілдіру курстарына жылына бір рет жіберілсе.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Лекция курсы. – Тараз, 2012. – 34 б.
- 2 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы. Астана, 2010.
- 3 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. - Астана, 2016.
- 4 Бұзаубақова К.Ж. Жаңа педагогикалық технология: Педагогика: Оқу құралы. – Алматы, 2004. – 208 б.
- 5 Ә.Е.Ботабаева, Н.Е.Ботабаев. Педагогика: Оқу құралы. – Тараз, 2015. – 182 бет.
- 6 Шалғынбаева Қ.Қ., Албытова Н.П., Сламбекова Т.С. Педагогика: Оқу құралы. - Астана, 2014. – 268 бет.
7. «Өрлеу»біліктілікті арттыру Ұлттық орталығы» Акционерлік қоғамының материалдары. – Алматы, 2018.

БІЛІМ, ҒЫЛЫМ, МӘДЕНИЕТ ҰЛЫЛЫҚТЫҢ ҚАЙНАР КӨЗІ БАЛҒОЖИЕВ Фархат Мусаұлы

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
Атырау, Қазақстан
balgozhiev60@bk.ru

Білекті бірді жығады, білімді мыңды жығады» деп текке айтылмаса керек. Бүгінгі таңдағы алға қойып отырған басты мақсатымыз білімді, саналы ұрпақ тәрбиелеп шығаруға күш салу. Негізінен теориялар мен зерттеу нәтижелері білім саласын алға жылжытқанымен, олардың негізгі мақсаты-білім беру процесіне үлес қосу. Бір қызығы тарихқа көз жүгіртсек, оқыту мен білім беру арасында сәйкестік мүлдем жоқ деуге болады (Shuell, 1988; Sztajn, Confrey, Wilson & Edgington, 2012). Оның бір себебі аталған салаларда түрлі көзқарастарды ұстанушылардың көптеп қызмет етуі болса керек. Оқыту теоретиктері мен зерттеушілерінің көбі психологтар болды. Бұрынғы зерттеулердің барлығы жан-жануарлар мен жәндіктерге жасалды. Ондай зерттеудің өз артықшылығы болғанымен, білім саласы жөнінде нақты ақпарат бере алмайды. Керісінше, оқыту әдістерін мектепке немесе басқа да оқу орнына енгізуге зерттеушілерден гөрі мұғалімдер көп қызығушылық танытты. Алайда осылайша қолданбалы әдістерге сүйену оқыту процесінің білім беру тәсіліне қаншалықты тәуелді екенін көрсете алмайды.

Екінші себеп-білім беру психология сияқты ғылыммен ғана емес, сонымен бірге өнер деген ұғыммен де тығыз байланысты. Хайет (1950) ол туралы: «Бұл кітаптың **Білім беру өнері** деп аталу себебі-мен білім берудің ғылым емес, өнер екеніне сенемін. Ғылымның мақсаттары мен тәсілдерін жеке адамға қолдану аса қорқынышты көрінеді. Алайда білім беруді оқытудан бөліп алуға болмайды, -деген еді.» (р. vii). Гейдж (1978) «өнер» ұғымын білім беруге қатысты

қолдануды метафора деп қабылдайды. Шындығында, сызу, көркем-өнер, музыкалық композиция сияқты өнер түрлеріндей, оқыту өнеріне де ғылыми зерттеулер жасауға болады.

Үшінші себеп «түрлі теориялық қағидалар екі саланы басқарады» деген пікірмен тығыз байланысты. Стернберг (1986) «таным (оқыту) мен білім беру үшін түрлі теориялар қажет» деп есептейді. Бұл өз бетінше білім алуға қатысты болуы мүмкін. Бірақ Шуелл (1988) бұл хақында: «Оқыту мен білім берудің айырмашылығы әдетте оларды бір-бірінен бөліп қарастырумен байланысты», - дейді (р. 282). Қазіргі кезде зерттеушілер оқыту мен білім беруді білім алушылар мен контекст (мұғалім, материалдар, орта) арасындағы байланыс ретінде қарастырады. Мысалы, оқыту материалдарының бірізділігі білім алушылардың танымы мен есте сақтау қабілетіне ықпал етсе, ал бұл құрылымдардың әрі қарай қалай дамуы, өз кезегінде, мұғалімдердің кейінгі іс-әрекетіне әсер етеді. Өздерінің үйрету әдістері оқушыларға түсінікті емес екенін сезген мұғалімдер басқа әдіс таңдап алады. Ал егер оқушы өзіне берген материалды жақсы түсінсе, мұғалім сол әдісті қолдануды әрі қарай жалғастыра береді. Айтып өткеніміздей, оқыту теорияларын белгілі бір білім беру контексіне сай бейімдеп отыру керек.

Төртіншіден, дәстүрлі зерттеу әдістері білім беру мен оқытуды қатар зерттеу үшін жеткіліксіз болуы мүмкін. Көптеген зерттеулерде эксперименттік әдістер қолданылады. Бұл әдіс кезінде зерттеу шарттары түрлендіріліп, нәтижедегі өзгерістер анықталды. Білім берудің динамикалық сипатын жоққа шығаратын факторлар өзгерген кезде де оқыту әдістері өзгеріссіз қала береді. 1970-1980 жылдары білім саласында орын алған *процес пен нәтижеге* қатысты зерттеулер оқыту процесіндегі өзгерістерді (мысалы қойылған сұрақтың саны мен түрі, сұраққа қатысты оқушылардың ынтасы) оқушылардың нәтижелерімен (мысалы, жетістіктер, көзқарастар) байланыстырады (Pianta & Hamre, 2009). Бұл зерттеу әдісі бірқатар нәтижелерге қол жеткізгенімен, мұғалім мен оқушы ойының маңызды рөлін назардан тыс қалдырды. Сондықтан біз оқушының жоғары нәтиже көрсетуіне қандай сұрақ әсер ететінін білгенімізбен, оның неге солай болғанын, яғни сұрақтар оқушылардың ойлауын қалай өзгертетінін біле алмаймыз. Сондай-ақ процесс пен нәтижеге негізделген зерттеулер, негізінен, оқушылардың жетістігіне басымдық беру арқылы оқытуға қатысты басқа нәтижелерді (күткен нәтижелер, құндылықтар) назардан тыс қалдырды. Қысқасы, процесс-нәтиже үлгісі оқушылардың қалай білім алатынын дұрыс бағалай алмайды.

Сәтін салғанда жағдай өзгерді. Зерттеушілер білім беруді оқушылардың дағдысы мен танымдық қабілеттерін дамытуға қажетті танымдық іс-әрекеттерді орындауға көмектесетін оқыту ортасы ретінде қабылдай бастады. (Floden, 2001). Түрлі зерттеу тәсілдеріне сүйенетін зерттеушілер білім алу мен оқыту бір-бірімен тығыз байланысты, сондықтан оларды бірге қарастыру қажет деп ойлайды. Студенттердің оқу траекториясын, яғни олардың бастапқы деңгейі мен қол жеткізгісі келетін нәтиже аралығын анықтаудың пайдасы ұшан-теңіз (Sztajn et al., 2012). Кейін студенттер аталған траекториялар бойынша өз білімдерін контекстік факторлармен байланыстыру арқылы білім алу туралы шешім шығара алады. Білім беруге қатысты теориялардың оқыту теориялары үшін маңызы зор болумен қатар, олар оқушылардың білім алуына ықпал ете алады. (Glaser, 1990; Pianta & Hamre, 2009).

Бұл оқулықтың мақсаты-оқыту теориясы мен білім беру тәжірибесінің бірін-бірі қалай толықтырып отырғанын түсіндіру. Оқыту теориясы тәжірибені алмастыра алмайды. Тәжірибесіз теория қате түсінікке алып келуі мүмкін, өйткені ол жағдаяттық факторлардың әсерін назардан тыс қалдырады. Дұрыс қолданған жағдайда теория білімге қатысты шешім шығарудың таптырмас тәсілі бола алады.

Өзіндік ғылыми тәжірибесі бар мамандар жас мамандардан білім қоры мен оны ұйымдастыра алу деңгейіне қарай ерекшеленеді. Тәжірибелі мамандардың салалық білімі жоғары және олар оны иерархиялық тұрғыдан ұйымдастыра алады, ал жас мамандар ғылыми концептілерді жақсы түсіне бермейді. Декларативтік және процедуралық білім фактілерді, процедураларды білуден тұрады. Қандай да бір тапсырманы орындау үшін декларативтік және процедуралық білімді міндетті түрде білу оқушылардың жақсы нәтижеге қол жеткізетініне кепілдік бере алмайды. Әлеуметтану жөнінде оқып отырған оқушылар не істеу керектігін (тарауды оқу), сөздердің мағынасын (декларативтік білім) және тақырыпты түсіну үшін не істеуді (процедуралық білім) болуы мүмкін. Алайда олар тарауға көз жүгіртіп қана

өтетіндіктен, оны жақсы түсіне алмайды. Мұндай жағдайлар көптеп кездеседі. Бұл мысалда шартты білім деп тақырыпты қай кезде шолу керектігін білуді айтамыз. Біз жалпы мәлімет алу үшін газетті немесе интернет желілерін шолып шыққанымызбен, мәтін мазмұнын түсінуде оның пайдасы жоқ.

Шартты білім оқушылардың мақсатына сай келерлік декларативтік және процедуралық білімді таңдап қолдануға көмектеседі. Тарауды ден қойып оқып шығу үшін, оқушылар осылай оқудың тапсырманы орындауға көмектесетініне сенуі керек. Басқаша айтсақ, бұл стратегияның функционалдық құндылыққа ие екенін көрсетеді, себебі ол оқушылардың материалды түсінуге көмектеседі. 1.[37-38,278 б.б.]

Ал, енді мәдениет жағына тоқталып өтер болсақ,мәдениеттану жеке пән ретінде ХІХ ғасырдың соңғы ширегінде қалыптаса бастады, сондықтан да оны әлі де болса буыны бекімеген жас ғалымдар саласына жатқызамыз. Мәдениеттану-мәдениет туралы ғылым, сонымен қатар философиялық ілім, өйткені ол философияның басты саласы-мәдениет философиясын қамтиды.Мәдениеттану қоғамда болып жатқан түрлі процестерді (материалдық, әлеуметтік, саяси, адамгершілік, көркемдік т.б.) барынша қамтып, мәдениет дамуының жалпы заңдылықтарын, оның өмір сүруінің принциптерін және бір-біріне этно-әлеуметтік, саяси-моральдық, ғылыми-көркемдік және тарихи сипаттамаларымен, жағдайларымен еркшеленетін алуан мәдениет түрлерінің өзара байланыстары мен тәуелсіздіктерін зерттейді. Мәдениеттануды тек қана гуманитарлық ғылымдар саласына ғана емес, жалпы теориялық пәндер қатарына да жатқызуға болады, өйткені бұл пән адамзат баласының мәдени өмірдегі толып жатқан құбылыстарын жүйелі түрде қарастырады. 2.[22-23 б.б.]

Мәдениеттану қоғамдық ғылымдар сияқты, қоғамдық ғылымдардың әртүрлі әдістерін пайдаланады. Диалектикалық әдіс мәдениет дамуын ішкі қарама-қайшылықтары мен дамуға итермелеуші күші бар жан-жақты, күрделі құбылыс ретінде зерттейді. Нақтылық принципі мәдени үдерістердің әрқилы көріністеріне нақты жол табуды, олардың өзгешелігін ашуды талап етеді. Жүйелілік әдісі мәдениетті күрделі құрылым, құрылымы мен қызметі бар элементтерден тұратын жүйе ретінде қарастырады. Мәдениет ұғымы көбінесе білімділік, білім тарату ұғымымен салыстырылады. Мәдениеттің екі: материалдық және рухани жағы бар. Мәдениеттің бұл екі көрінісі өзара байланысты. Материалдық мәдениет-бұл өндіріс саласы, жолдар, тұрғын үйлер, киім, кітап, т.б. заттар. Рухани мәдениет-білім, наным, мораль, өнер, ережелер, норма, діндер, т.б. Мәдениет адамның қоғамға, қоршаған дүниеге бейімделуін қамтамасыз етеді. Мәдениетті адам жақсылыққа жамандықпен жауап бермейді, алғашқы жабайы адамдар сияқты шыны әшекейлерге алданбайды. Жақсылық пен жамандықты айыра білу-мәдениеттің жоғары құндылығы болып табылатын даналықтың белгісі. 3.[8-13 б.б.]

Сондықтан мәдениетілік бүгінгі саналы ұрпақ тәрбиелеудегі тәлім мен тәрбиенің басты қайнар көзі. Тәрбие бар жерде мәдениеттілік бар. Шындығына келер болсақ білім мен мәдениет бір-бірімен өзара тығыз байланыста. Ал бүгінгі таңдағы мәдени ортаның қалыптасуына да мектептен берген білімнің де өзіндік алар орны ерекше екенін әрдайым естен шығармаған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Шунк Дейл Х. Оқыту теориясы: Білім беру көкжиегі Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019жыл.-608бет.
2. Ғабитов Т., Мүтәліпов Ж., Құлсариева А. Мәдениеттану негіздері: Оқулық.-Алматы: Дәнекер, 2000.-180 б.
- 3.Ж.Н. Сәрсенова Мәдениеттану: /Оқу құралы/. Алматы. «Бастау», 2010.-272 б.

КӨРНЕКІ ҚҰРАЛДАРДЫ БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

БИМАГАМБЕТОВА Гульнара Адилгиреевна, ҚАДЫРОВА Айкөркем Мерекеқызы
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті.

Орал, Қазақстан
b.g.a72@mail.ru

Тәуелсіз елді өркениетті әлемге танытатын, дамыған елдер қатарында терезесін тең ететін күш – білім және білімді ұрпақ. Білімді ұрпақ-егеменді елдің берік тірегі [1]. Елбасының Қазақстан халқына жолдауында айқындалған негізгі басым бағыттар мен міндеттерді жүзеге асыру үшін білім маз-мұнын жаңартумен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдерін қолданудың тиімділігін арттыру қажеттігін баса айтқан болатын. Бұл орайда оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуда көрнекі құралдардың маңызына ерекше көңіл бөлген жөн [2].

Көрнекілік- оқытуда заттар мен құбылыстардың өзіне тән жаратылыс бітімін, сырт-сипаттарын сезім мүшелері арқылы көзбен көріп, қолмен ұстап, құлақпен естіп қабылдауға баулитын дидактикалық үрдіс.

"Көрнекі құрал" ұғымының мазмұны психологиялық және педагогикалық әдебиеттерде түрліше сипатталуда. "Көрнекілік" терминінің түбірі "көру" деген мағынада шықса да, қазіргі уақытта ол түрліше сезім мүшелері арқылы санаға әсер ету керектігін білдіреді.

Ұлы Абай өзінің шығармаларында ақыл - ойды дамытып, шын ғылыми білім алудың қажеттілігін, ол үшін ойлау, зейін, ес, мінез-құлық, ерік-жігер, қиял сияқты психикалық процестерді дамыту керек екендігін ашық көрсетеді.

Мәселен "Адам баласы... көзбен көріп, құлақпен естіп, қолмен ұстап, тілмен татып, мұрнымен иіскеп, тыстағы дүниеден хабар алады" - деген дана ойы көрнекі құралдардың маңыздылығын нақты айқын көрсетеді.

Оқушылардың ойлау қабілеті жан-жақты толысып, пісіп жетілуіне, алдағы өміріне қажетті білімнің, біліктің, дағдылардың берік негізін дамыту-да көрнекі құралдың алатын орны ерекше .

Болашақ білікті де, білгір мамандар даярлау үшін сабақта көрнекті құралдарды орынды пайдаланудың маңызы зор. Әр сабақта сапалы, тиянақты білім беру үшін, әсіресе көрнекілік басты роль атқарады[3].

К.Д.Ушинский: «Көрнекілік оқытудың ең негізгі мақсаты - байқағыш-тыққа, логикалық түйінділікке және өзінің көргендерін сөзбен дұрыс жеткізуге, бұлардан логикалық қорытынды шығаруға жаттықтыру¹» - деп айтты.

Көрнекіліктің ғылыми негізі И.П.Павловтың жоғары дәрежелі нерв қызметі туралы ілімі негізінде психология ғылымында түбегейлі зерттелді.

Оқыту жүйесінде Я.А.Коменский көрнекілікті оқу материалын меңгерту құралы ретінде қарастырып, дидактиканың алтын ережесі деп атаған.

Мысалы, көру органдары миға есту органдарымен салыстырғанда 5 есе, сипалау органдарымен салыстырғанда 13 есе көп ақпарат өткізеді екен. Көз арқылы алған мәліметтерді оқушылар тез, әрі есте көп сақтайды.

Көрнекіліктер оқушының құбылыстарды байқауға, қабылдауға деген ынтасын оятып, ізденіс дағдыларын қалыптастырады. Көрнекілік бақылауға, білуге, салыстыру, қатар қоя білуге, абстракты ұғымдарды дамытып, жетіл-діруге жол ашады [4,5]. «Көрнекілікпен оқытудағы басты мақсат – оқушыны байқағыштыққа, оймен топшылауға жаттықтыру. Өзінің байқағандарын сөзбен айтып бере білуге, одан логикалық қорытынды шығаруға үйрету». Көрнекілікті оқу үрдісінің барлық кезеңінде пайдалануға болады, көрнекі-лікті белгілі тақырып мақсатында пайдаланғанда ғана тиімді болмақ.

Сабаққа қажетті дидактикалық көрнекі құралдардың түрлері: заттық; образдық; графикалық;синтетикалық, синхроникалық кестелер; буклеттер; альбомдар; техникалық оқу құралдары; тірек сигналдары; кеспе; үлестірмелі қағаздар т.б.

Заттық, образдық, графикалық көрнекіліктер көркемсөз шеберлерінің өмір жолын, шығармашылығын оқыту үстінде қолданылатын заттар, бейнелі суреттер (портреттер) шығармашылығы, өмір жолының сандық тізбектері.

Синтетикалық, синхроникалық кестелер. Олар арнайы ақын – жазушылардың шығармаларына тақырыптық бейнеде, образды бейнеде берілетін кестелер.

Буклеттер, альбомдар: ғалымдардың өмір жолына арналып жасалатын бейнелі суреттер.

Тірек сигналдары: тірек плакаты, тірек конспекті. Тірек плакаты – ғалымдардың даталы, тарихи оқиғалары мен еңбектерінің аты қай жылы жазылған анықтамасының көрсеткіші.

Кеспе, үлестірмелі қағаздар: жеке ғаламдардың жасаған еңбектері бойынша жасалады.

Көрнекілік – оқу материалын оқушы көңіліне оңай да әсерлі жолмен жеткізуші көмекші құрал. Көрнекіліктің негізгі түрлері:

1. нақты көрнекілік – яғни заттар мен құбылыстарды тікелей көрсету;
2. бейнелеу көрнекілік – бұл сурет, схема, кесте, плакат, диаграмма, муляждар;
3. дыбыстық – үнтаспа, диафильм;
4. көркем сөз арқылы бейнелеу – тәрбиеші балаларға заттар мен құбылыстарды түсінікті де жеңіл баяндау.

Ал оқытудың техникалық құралдары жағынан көрнекіліктер: Диапозитивтер; Кодоскоптар; Диафильмдер; Кинофильмдер; Видефильмдер; Мини дискілер; Слайдтар; Электрондық оқулықтар тобы; Интерактивті тақталар т.б [6].

Көрнекі құралдарға қойылатын талаптар:

1. Көрнекі құралдағы суреттер, жазулар сынып оқушыларына толық көрінетін болуы керек.
2. Әрбір көрнекі құрал өтілетін тақырыпқа арналған, соның мазмұнын ашатын болуы тиіс.
3. Көрнекі құрал тартымды безендірілген, бояулары айқын болғаны жөн.
4. Көрнекі құралға оқушы назарын ерекше аудартуға арналған мәтін, сурет ерекше бояумен берілуі керек.
5. Бір сабақта 1 не 2 ғана көрнекі құрал қолданылуы тиіс.
6. Көрнекі құралда бір мәселенің қайталануынан сақ болуы керек.
7. Көрнекі құралда жүйеліліктің, хронологиялық реттің сақталуын қатты қадағалау.
8. Көрнекі құралда берілетін әрбір мысал тексерілген, дау тудырмайтын, түсінікті, өтіліп отырылған материалды дәлелдеуге көмектесетін болуы керек.
9. Мүмкіндігінше көрнекі құрал өтілейін деп отырған материалды толық қамтитындай болғаны жөн.
10. Көрнекі құралды класта пайдаланғанда уақыт көп кетпейтігіндей етіп жасау (іліп қою, алу, қайта пайдалану).

Көрнекілікті даярлау, пайдалану кезінде басшылыққа алатын негізгі *ұстанымдар:*

- ✓ Өтілейін деп отырылған материалды оқушылардың жеңіл меңгерілуіне ықпал, көмек ететін болуы керек.
- ✓ Оқушылардың ынтасын, қызығуын, белсенділігін арттыратын болуы тиіс.
- ✓ Оқушының материалды есінде, жадында дұрыс сақтауына мүмкіндік жасайтын болуы керек.
- ✓ Оқушының байқау, бақылау, көру сезімін жетілдіруге жәрдем ететін болуы тиіс.
- ✓ Оқушының ойлау қабілетін танымын дамытатын болуы керек.
- ✓ Оқушылардың әрбір өткен материалды талдай, саралай білуіне, тақырып ішіндегі қосалқы материалды, негізгі ойды ажырата алуына көмектесуі керек.
- ✓ Оқушының өздігінен дербес жұмыс істей білу әрекетіне қозғау салып, жол көрсетуі.
- ✓ Көрнекі құрал оқушыны шығармашылықпен ойлануға жетелейтін болуы тиіс.

Көрнекілік оқу материалын оқушылардың көзімен көріп, нақтылы түсінулеріне мүмкіндік береді. Бұған демонстрация, иллюстрация және бақылау тәсілдері жатады [4,5].

Қазіргі уақытта көрнекі құралдың жаңа түрі – жеке тұлғалар қолданатын компьютерлерге, интербелсенді тақталарға, электрондық оқулықтарға ерекше көңіл бөлініп, оқу процесіне белгілі бір жағдаяттарды және процестерді үлгі-леуге мүмкіндік беретін компьютерлер енгізілді.

Оқу процесінде қолданылатын *көрнекілік түрлері*:

- Табиғи көрнекілік: оқушыларды нақты объектілермен (өсімдіктермен, жануарлармен, минералдармен) таныстырады.
- Эксперименттік көрнекілік арқылы оқушылар химиядан, физикадан тәжірибелер жасайды.
- Суретті көрнекілік: нақты дүниенің бейнесін көрсету (бейнесурет, картина, диафильм, мылқау кинофильмдер).
- Жасанды көрнекілік: макет, үлгі, муляж, геометриялық фигуралар, плакаттар, портреттер, панорама.
- Дыбыстық көрнекіліктер: күйтабақтар, ұнтаспаға жазылған материалдар т.б.
- Символдық және графикалық көрнекілік: карта, жоспар, сызба, диаграмма. (абстракты ой дамуына көмектеседі, себебі болмысты шартты белгілермен белгілейді).
- Техникалық көрнекіліктер: киноаппараттар, диафильмдер, диопроэкторлар, эпидиаскоптар, телевизор, радио т.б.

Қазіргі оқу жүйесінде мұғалімдердің кеңінен қолданып жүрген мынадай *көрнекіліктерінің түрлері бар*:

1. Табиғи (табиғат, өсімдік, жан –жануар, жәндік т.б.)
2. Көлемділік (әралуан заттардың модельдері).
3. Бейнелік (фото сурет, картина.б.).
4. Графикалық (схема, чертеж, таблица).
5. Дыбыстық (үн таспа, пластинка, магнитофон, диофильм т.б.).
6. Символикалық (табиғат, географиялық карталары).

Көрнекілік өтіп жатқан тақырыпқа сай, көзге тартымды, эстетикалық жағынан талапқа сай, көлемі ірі, екі немесе үш түстен болуы қажет.

Мысалы, «кез келген биологиядан тақырыптарды өткенде қажетті заттардың суретін көрсету арқылы немесе сыныпқа суреттерді көрсету арқылы жүзеге асыруға және әр түрлі тірек кестелер, тірек сөздер, сызбалар арқылы сөздерді, сөз тіркестерін пайдаланып ойларын жеткізе білуге үйретуге болады [6].

Көрнекі құрал мұғалімнің сабақта өткен материалдарды қайталау, жаңа материалдарды түсіндіру, бекіту мақсаттарында қолданылуы мүмкін.

Мысалы, «Ағзаның ішкі ортасы» тақырыбын өткенде мынадай үлестірмелі кеспе таратып, оқушылардың жаңа сабақты қалай меңгергенін байқауға болады.

1. Ағзаның ішкі ортасы деп _____ айтады.
2. Қан – ағзадағы _____ ұлпаның бір түрі.
3. Қанның құрамы _____ және оның ішінде қалқып жүретін _____ тұрады.
4. Ол қантамырларының тұйық жүйесін бойлай ағып, _____ қызметін атқарады.
5. _____ қан құрамының 52-58%-іне, қан клеткалары 42-48%- не тең [7].

Бұл тапсырмада оқушы қалып қойған сөздердің мағынасын өздері тауып дәптерлеріне жауабын жазады. Сонымен бірге көп қолданысқа ие көрнекіліктің бірі сызбалы көрнекілік. Ол шартты түрде *үшке бөлінеді*.

- ✓ Схема
- ✓ Таблица
- ✓ Карта деп бөліп қарастырылады.

Схемада тек биологиядан суреттер тізбегі беріледі де, олардың өзара байланысы, қатысы көрсетіледі.

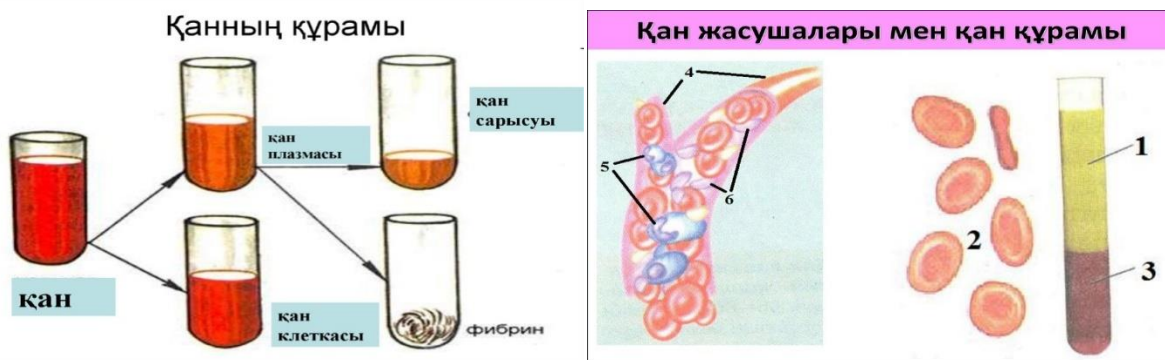

Ал *таблица* ғалымдардың өмір жолын, соған байланысты еңбектерін олардың биологиямен байланысын, жеке таблицияларға түсіріп ерекше-ліктерін көрсетуді мақсат тұтады.

Карта ғалым жүріп өткен жолды, еңбектері жазылған аймақты көрсетуге арналады. Сабақта схема, таблица, карта қолдану арқылы мәтіннің жүйесін, ғаламның өмірін, шығармашылығын тарихи кезеңдермен бірлігін, оның өмір сүрген ортасын көрсете аламыз. Мысалы: (Сурет1,2).

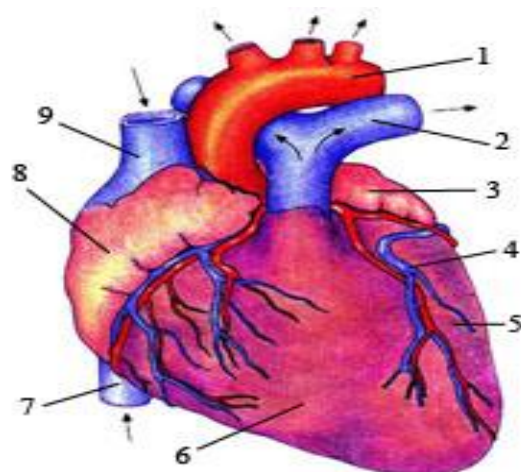
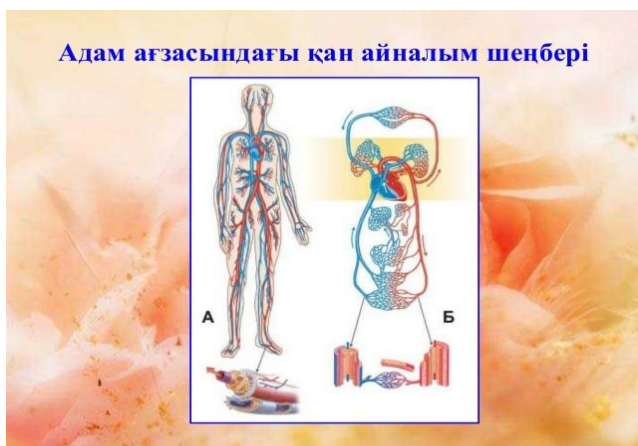

Сурет 1. Иммунитет құрылысы

Сурет 2. Қан плазмасының құрамы

Оқушының биологиядан білімін арттырудың бір жолы сабақта көрнекті құралдарды көптеп пайдалану. Бұл сызба көрнекіліктер арқылы өткен сабақтың теориясын практика жүзінде көрсетіп, есте сақтауға мүмкіндік беруге болады. Биология сабақтарында көрнекілікті дұрыс пайдалану айқын кеңістік және санды түсініктердің, мазмұнды ұғымдардың қалыптасуына көмектеседі, оқушылардың логикалық ойлау және сөйлеу қабілетін дамытады, нақтылы құбылыстарды қалыптастыру және талдау негізінде, кейін практикада қолданылатын, тұжырымдарға келулеріне көмектеседі (Сурет 3) [8,9].

Сурет 3. Қанайналым шеңберлері және жүректің құрылысы

Көрнекілік құралдарын мектепте оқыту мен тәрбие беру барысында:

- ✓ оқушының жеке сезім - күйіне әсер етеді (яғни, таныммен, ғылым-мен, өнермен байланыс жасауы мен тұратандырушылық қызметі);
- ✓ ақпаратты меңгеруді жеңілдетеді (яғни, ақпараттық таныстыру-шылық қызметі);
- ✓ ақиқатты объекті жөніндегі ақпаратты белгілі шамаға дейін ұғынуға мүмкіндік береді (сананы қалыптастырудағы көрнекілік қызметі);
- ✓ іскерлік пен дағдының қалыптасуына үлес қосады (жаттықтыру қызметі);
- ✓ оқу - тәрбие жұмыстарының нәтижесін бақылауға үлес қосады (бақылау мен бағалау қызметі);

Көрнекілік құралдары төмендегі шарттарды ескеру барысында ғана өз міндеттерін толық орындай алады:

- оқу бөлмелерінің толық жабдықталуы;
- қажетті құралдың білім беру мен оқыту аясында өзіндік мүмкіндіктерінің жүзеге асырылуы;
- оқу - тәрбие жүйесінің барлық салаларының кіріктірушілік, үйлесім-ділік және кешендік мүмкіндіктерін ескеруі;
- оқытушы мен оқушының қазіргі кездегі оқыту әдістерін пайдалану барысында құрастырылған көрнекі құралдардың сапасын анықтайтын басты өлшемдері [10]. Сонымен қатар көрнекі құралдардың маңыздылығын қорытындылай келе, «Көрнекілікпен оқытудағы басты мақсат – оқушыны байқағыш-тыққа, оймен топшылауға жаттықтыру. Өзінің байқағандарын сөзбен айтып бере білуге, одан логикалық қорытынды шығаруға үйрету». Көрнекілік – оқу материалын оқушы көңіліне оңай да әсерлі жолмен жеткізуші көмекші құрал.

Көрнекілік шәкірт білімінің тұтастығын арттырып, сабақ үрдісінің тиімділігін жүзеге асырады. «Қазіргі заманда жастарға жаңа технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деп, Елбасы атап көрсеткендей, жас ұрпаққа білім беру жолында көрнекі құралдарды оқу үрдісінде оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор деген болатын.

Пайдаланған әдебиеттер

1. ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» /Егемен Қазақстан, 11 Қараша, 2014.
2. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы 14.12.2012.
3. Төлеуханова Д.Р. Көрнекі құралдардың дидактикалық негіздері //Білім. -2006.-№2.
4. Сағындықұлы Е. Педагогика. Алматы 1999 ж.

5. Әбиев Ж., Бабаев С.т.б. Педагогика /Алматы.-Дарын.-2004.
6. Шорманова Ж.Ш. Көрнекіліктердің тиімділігі //Қазақстан мектебі.-2008.-№10..
- 7.Биология. Дидактикалық материалдар / Сәтімбеков Р., Әлімқұлова Р., Шілдебаев Ж. – Алматы, 2007.
- 8.Биология. Әдістемелік нұсқау /Р.Сәтімбеков, Р.Әлімқұлова, Ж. Шілдебаев. – Алматы, 2007.
- 9.Биология. Оқулық А.Соловьева, Б.Ибраимова –Алматы, 2018.
10. Найзабаева Л.А. Мұғалімнің көрнекі құралдарды даярлау үлгісі // Қазақстан мектебі.-2009.-№10.

**«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ АЯСЫНДА
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАРЫНДА КӘСІБИ ДАЯРЛАУ ПРОЦЕСІНДЕ БОЛАШАҚ
МҰҒАЛІМДЕРДІҢ РУХАНИЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

БИСЕМБАЕВА Айзада Серикқызы

№ 9 жалпы білім беретін орта мектеп

Атырау, Қазақстан

aizadabisembaeva@mail.ru

Аңдатпа

Ұсынылып отырған мақалада еліміздің соңғы жылдар ішіндегі іске асырып жатырған «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасы сөз етілетін болады. Соның ішінде, қазіргі заман талабы – болашақ жас мұғалімдердің руханилығын қалыптастыру болашақ жас ұстаздан – ертеңгі кемел тұлға бейнесін қалай қалыптастырамыз, жалпы «руханилық» деген сөзімізді бүгінгі күнде қалай түсініп, қолданып жүргеніміз жайлы баяндалады.

Түйін сөздер: «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасы, руханилық, болашақ жас ұстаз, өскелең ұрпақ.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан бері білім беру саласында елеулі өзгерістер орын алуда. Қазіргі заман үнемі дамуды талап ететін, ізденушілік пен өзіндік жаңалықты ашып, оны жүзеге асыру жолында орасан еңбекті көздейтін, жаңашыл кемеңгер тұлғаны қалыптастыратын заманның бірі. Әрине, бүгінде біз жас ұрпақтың бойына руханилық пен адамгершілік, бәсекеге қабілеттілік дағдыларын қалыптастырып, барлық саладан хабары бар жан-жақты тұлғаны қалыптастыруды өзіміздің міндетімізге жүктеп, білім беру үстіндеміз. Қазақ ұлты өзінің әдеби шығармаларымен, жүрек жарды өткір тілді айтысымен, сауаттылықты бүге-шүгесіне дейін зерттеп, оны дәріптеген ақын-жазушыларымыздың салып кеткен дара жолымен ерекшелінеді. Ал, болашақ жас ұрпақтың бойына көненің асыл қазынасын және бүгінгі әлемнің ашып отырған жаңа дүниесін отбасынан кейін бала әрине, педагог ұстаздан білім нәрмен сусындайды. Жалпы еліміздің тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасының жалпы мақсатыда ол өскелең ұрпақ үшін көненің мұрасын пайдалана отырып, жаңартылған түрде қолданыс аясына енгізу. Бұл жауапкершілікті де, үлкен еңбекті талап ететін стратегияның өзін бүгінгі ұрпақтың бойына қалыптастырмас бұрын, бүгінгі болашақ жас маман ұстазымыздың бойына сіңіруіміз қажет деген ой туады. Жалпы алғанда руханилығы дамыған, адамгершілігі мол ұстаз қандай болуы тиіс?

Руханилық жеке тұлғаның негізгі сапалық көрсеткіші. Руханилықтың негізінде адамның мінез-құлқы қалыптасады, ар-ұят, өзін-зі бағалау және адамгершілік сапалары дамиды. Мұның өзі мейірімділікке, ізгілікке шақырады. Адамгершіліктің негізі мінез-құлық нормалары мен ережелерінен тұрады. Олар адамдардың іс-қылықтарынан, мінез-құлықтарынан көрінеді, моральдық өзара қарым-қатынастарды басқарады. Адамгершілік тәрбиесі адамзат қоғамының даму тарихы арқылы қалыптасып, әрбір дәуірдің өзіндік қайшылықтарымен біте қайнасып, әлі де жетіліп келеді. Адамгершілік адамның рухани байлығы, болашақ ұрпақты ізгілік бесігіне бөлейтін руханият дәуіріне жаңа қадам болып табылады. Адамгершілік тәрбиенің нәтижесі

адамдық тәрбие болып табылады. Ол тұлғаның қоғамдық бағалы қасиеттерімен сапалары, қарым-қатынастарында қалыптасады. Адамгершілік қоғамдық сананың ең басты белгілерінің бірі болғандықтан, адамдардың мінез-құлқы, іс-әрекеті, қарым-қатынасы, көзқарасымен сипатталады. Жомарттық, батылдық, шыншылдық, сыпайылық, әділдік пен достық, ар мен намыс және тағы басқа да адамгершілік категориялары сонау көне дәуірден басталып, күні бүгінге дейін өз маңызын еш жоғалтпай келеді[1].

Сондықтан оқытушы-педагогтың кәсіби педагогикалық қызметінде және жеке өмірінде, әріптестері мен шәкірттерімен арадағы қарым-қатынасында адамгершілік құндылықтарды, моральдық нормаларды басшылыққа алуы ұрпақ тәрбиесінде ең бірінші кезекте қойылатын талап екендігі даусыз. Егер мұғалімнің өзінің адамгершілік және азаматтық ұстанымы жоғары болмаса, өз шәкірттері үшін үлгі тұтарлық тұлға дәрежесіне жетпесе, онда тәрбиелік бағдарламалардың да нәтижесі де шамалы болар деп топшылаймын. Ең жоғарғы кәсіби дайындықтың өзі егер де жоғары кәсіби этикаға, еңбексүйгіштік дәстүрлеріне, жауапкершілікке, ынталылыққа негізделген адамгершілік құндылықтарды тірек етпесе қажетті нәтижеге жетпейді[2].

Жоғарыда көрсетілген ой-пікірлерді түйіндей келе, бүгінгі ақпараттық технологияның дамыған заманында болашақ қоғам тұлғаларын жоғары оқу орындарында арнайы ұйымдастырылған қоғамдық шараларға қатыстыру арқылы, қоғаммен етене қарым-қатынас орнату арқылы, еріктілер клубын ұйымдастыру арқылы, рухани-адамгершілік мәдени шаралар бойынша болашақ жас педагогтың өзіндік жобалары «руханилық» мағынасын кеңінен түсіндіріп, үлгі-насихат көрсету арқылы болашақ маманға тұлғаның бойында білімнен бөлек, аса құнды әрі ештеңемен өлшеуге келмейтін «рухани» бай тұлғаны қалыптастырсақ, өскелең жас ұрпақта одан тәлім-тәрбие алары сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Рысбеков Т., Рысбекова С. Болашақ ұстаз тұлғасының кәсіби дамуы // Қазақ тарихы. – 2013. № 4(121). 6-7б.
2. Джанабаева Р.А, Касенова С.Ә. Студенттерді рухани-адамгершілікке тәрбиелеудің теориялық негіздері // Педагогика және психология. – 2013. №3. 108-111б.
3. Таутенбаева.А. Жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие үдерісінде студенттердің ұлттық рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру. – автореферат. дисс. пед.ғ. к. – Алматы. 2009.

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРҒА ҚОЛДАУ КӨРСЕТУДІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

БОТАБАЕВА Ә.Е., КЕНЖАЛИЕВА Ұ.М., УӘЛІ Т.Т.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ademi_e76@mail.ru

Қазіргі кезде, жалпы орта білім беретін мектепте үлгерімі төмен оқушылар арасынан психикалық дамуы тежелген балалар көптеп кездеседі. Психикалық дамудың тежелуі бұл баланың интеллектуалды қабілетінің жасына сәйкес келмеуі. Ал бұл жөнінде Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев: «Бала тәрбиелеу – болашаққа ең үлкен инвестиция. Біз бұл мәселеге осылай қарап, балаларымызға жақсы білім беруге ұмтылуымыз керек», - деп баланы жан-жақты білімді, әрі тәрбиелі етіп өсіру жайында баса айтты [1].

Психикалық дамуының негізгі бұзылыстары интеллектуалды даму деңгейі, яғни, зейіні, есте сақтауы, ойлауы, кеңістікті бағдарлауы төмен тежелуі бар психикалық дамуы тежелген балалардың оқу үлгерімі төмен болады. Бұл балалардың оқуға үлгермеушілігі 7-8 жастан анық байқалады.

Оның негізгі белгілері: сабаққа белсенділігі байқалмайды, берілген Тапсырмаларды үлкендердің көмегінсіз дұрыс орындай алмайды, сыныптастарымен аз араласады, өз ойын ашық айта алмайды, оқу мен жазу, есептеулерде көп қателер жібереді, тез шаршағыш, зейіні тұрақсыз болады. Психикалық дамуы тежелген балалардың тіл байлығы әдеттегі балаларға қарағанда 20-30 % төмен деңгейде. Сондықтан зерттеу нәтижелері бойынша ойлау, сөйлеу тілінде және шығарманың мазмұнын айтуда қиындықтар кездесетіні, сонымен қатар есте сақтау қабілетінің артта қалғаны да анықталады. Осы себептерден баланың тапсырманы орындауында көп қиындықтар кездеседі.

Психологиялық дамуында тежелуі бар балаларды басында жан-жақты терең тексеру және балаларды зерттеу кезінде, арнайы эпидемиологиялық зерттеулер нәтижесіне жүгінсек, оқу кезіндегі қиындық көретін балалардың 50-ден жоғарғысы, зейіні бұзылғандары бірінші орынды құрайды. Бұл зерттеулерді жүргізуші белгілі дефектологтар Т.А.Власова, М.С.Певзнер, К.В.Демьянов, Л.Ф.Чупров және басқалары Т.А.Власова мен М.С. Певзнердің айтуынша психологиялық дамуының тежелуінің негізгі белгісі – ерік-жігер аймағының жетілмеуі. Бұл жетілмеушілік оқу тапсырмаларын орындауда тұрақтана алмауға әкеп соғады.

Сабақ кезінде психологиялық дамуының тежелуі бар балалар жиі қозғалғыш, отыра алмайды, берілген тапсырмаға өздерін 5-10 минут зейінін тұрақтандыра алмайды. Бұл жерде психологиялық дамуының тежелуі бар балалар сабақ кезінде жиі қозғалғыш, отыра алмайды, берілген тапсырмаға өздерін 5-10 минут зейінін тұрақтандыра алмайды. Бұл жерде психологиялық дамуының тежелуі бар зейіннің даму деңгейін біркелкі деп айтуға болмайды.

Кейбір оқушылардың зейіндері сабақтың басында тұрақты болады да, сабақтың ортасында зейін тұрақтануы төмендейді. Екіншілерінің зейіні сабақ кезіндегі бірнеше тапсырма орындағаннан кейін ғана тұрақтанады.

Ал, үшіншілерінікі кезеңмен сипатталады. Зейін шоғырлануының деңгейінің төмендеуін шаршаған, қажыған балалардан байқауға болады. Бұл балалар оң материалдарын қабылдауға қиналады, нәтижесінде оқу үлгерімінде кері әсерін тигізеді, үлгермеушіліктер болады. Зейіннің белсендіден белсенсіз жағдайына жиі ауысуы, жұмыс және демалу көңіл-күйі кезі баланың психикалық жағдайымен тығыз байланысады, еш себепсіз пайда болады. Сыртқы жағдайлар (қиын тапсырма, үлкен көлемді жұмыстар) баланы қобалжытады, зейіннің тұрақтылығын төмендетеді. Әсіресе, бұл жағдай қиын сабақтың соңында байқалады. Өзінің әлсіздігі, тапсырма орындауда шоғырлана алмауы баланы тітіркендіреді, кейбіреулері – жұмыс жасаудан түбегейлі қарсылық білдіреді, әсіресе жаңа оқу материалын меңгеруде. Ақыр соңында балаларда өз күшіне сенімсіздік, оқу әрекетіне қанағатсыздық пайда болады.

Психологиялық дамуының тежелуі бар балалардың көпшілігіне ауызша мәлімет алу зейіннің әлсіздігі тән. Тіпті қызықты, тартымды, сезімді әңгімелерді тыңдау кезінде бұндай балалар есінеп, көңілі басқа нәрсе ауысып, әңгіме жүйесін жоғалтады. Әсіресе айналасында басқа көңіл аударатын фактор болса, зейін деңгейі анық белгілі болады. Сыныпқа бөтен кісі кірсе, есік қағылса, кенеттен құлап қалған, зат осының барлығы баланың зейінін сондай аландатады. Мұғалім тапсырмасын есінен шығарып алады. Педагог бұл балалардың жұмыс белсенділігін арттыру үшін көп күш жұмсайды. З.Тржеслова, Г.И.Жарикова, Л.А.Перменова тағы басқалардың психологиялық педагогикалық зерттеулерінде психологиялық дамуының тежелуі бар балалардың зейін ерекшеліктерін ұсынады:

Зейін ауытқушылығы қиын тапсырмалар орындауда, өзін бақылауда ұстауда жүйке жүйесінің өз дәрежесінде дамымағаны туралы айтылады. Баланың өнімді жұмыс жасау қабілеті 5-15%; содан, біраз уақыттан кейін, ең болмаса 3-7% «тынығып» келесі жұмыс жасау кезеңге күш жинайды. Сол «тыныққан» кезде, басқа бір нәрселермен айналысып кетіп, жұмыс жасаудан ада болады. Күш жинаған соң, бала өнімді жұмыс жасай алады.

Шоғырлану төмендігі. Бұл белгі бағдарлама орындауда, іс-әрекет жасағанда, тез шаршап қалу болып табылады. Соматикалық және церебралды-органикалық факторы бар екенін білдіреді.

Зейін көлемінің төмендеуі толық көлемде мәлімет қабылдауы қиын. Зейін шашыраңқылығының төменділігі баланың жұмыс жасауына айналасындағы қосалқы тітіргендіргіш көптігі.

Зейіннің бөліну төмендігінен бала тапсырманы жаңадан меңгеріп жатса, бір мезетте бірнеше тапсырма орындай алмайды.

Зейіннің ауысуының қиындығы. Бұл тапсырманың бір түрінен екіншіге ауыса алмауы, жағдай өзгеруін тез арада қабылдамауынан айқын білінеді. Зейіні тұрақсыз балалардың іс-қимыл қозғалысында не істеу керектігі маңызды? Қалай жасауға болады. Жасалынатын іс-қимылдың жоспары, өзін-өзі басқарудың басты міндеті болып табылады. Бірінші кезеңде жоспарлау, 2-ші кезеңде іске асыру және жасалынатын жұмысқа деген өзін дайындау психологиялық дамуы үдерісінде тежелуі бар балаларда зейіннің тұрақсыздығы, ерікті түрде зейін аудармау себебінен даму үдерісінің ең маңыздысы ойлау іске аспайды. Баланың зейін тұрақсыздығы жеткілікті мөлшерде әртүрлі талдағыштардың жеткілікті жұмыс жасамауы болып табылады яғни сенсорлық функциялары іске қосылмайды. Көре отыра талдау және жинақтау жасай алмау себебінен де зейін тұрақтылығы қалыптаспайды, ойлау үдерісі іске аспайды.

Психологиялық дамуының тежелуі бар балалармен жүргізілетін психологиялық түзету дамыту жұмыстарының түрлері көп. Психологиялық түзету жұмыстарын жүргізудің принциптері төмендегідей:

- баланың жеке тұлғалық ерекшеліктерін анықтау;
- шаршамауын қадағалау;
- оқу әрекетін ойын түрінде ұйымдастыру, кеңістікті бағдарлауын дамыту;
- сыныптан тыс тәрбие сағаттарына қатыстыру;
- ойын дағдыларын оқу әрекетіне аудару;
- арнайы әдістемелермен оқытуды ұйымдастыру;
- жылдық диагностикалық даму деңгейін салыстыру.

Мамандардың оқыту-түзету үдерісінде әдістемелік нұсқауларды дұрыс және жоғары деңгейде ұйымдастыруына байланысты психикалық дамуы тежелген балаларды өз жасындағы балалардың даму деңгейіне жеткізуге болады.

Білім беру мекемесінде оқитын психикасының дамуы тежелген балалар әр уақытта нәтижеге жету үшін бақылаудан тыс қалмауы қажет. Баланы оқуға қызықтыру және дамыту мақсатында сабақ алдында, ашықтық, сенімділік деңгейін, эмоциялық еркіндікті, топта бірауыздылық орнатуға жағдай жасайтын психологиялық жаттығулар өткізу керек. Адамдардың бір-бірімен қарым-қатынасы өте күрделі үдеріс [2].

Психикалық дамуы тежелген балалардың зейіні мен ойлауын төмендегідей тапсырмалар негізінде дамытуға болады.

1. «Анаграмманы шеш!» жаттығуы

Сөздегі әріптердің орны ауыстырылады. Жеңілінен бастауға болады. Арнайы ТДО сыныбы оқушыларына тапсырма жеңілдетіп беріледі. Мысалы, жемістер, көкөністер т.б. тақырыппен беріледі.

2. «Сөз ойла, тез ойла!» жаттығуы.

Бес дыбыстан құралатын, үшінші әрпі «Л» болатын, Не? Қандай? деген сұраққа жауап беретін сөздерді ойлауға тапсырма беріледі. Ортасындағы әріптерді өзгерте беруге болады. Мысалы, торкөздерді мынадай сөздермен толтырады: талап, құлан, шалап, жолақ, халат, далап, құлын, келін, жалын, тулақ, салақ, рулон, кулон, балақ, талақ, сылақ, салық, талма, жұлын, галош, салым, қалам, ғалам, ғалым, ғылым, қалқа, қалта, салат, долма, малта, шелек, сулық, белок, тұлып, желім, залым т.б. Балалар сөздерді ойламаған жағдайда жоғарыдағыдай сөздер құрауға болатыны айтылып, әр сөздің мағынасы түсіндіріледі.

3. «Сенемін-сенбеймін» ойыны

Мақсаты: зейіннің тұрақтылығын дамыту.

Балалар шеңбер құрып отырады. Психолог допты кез келген бір балаға лақтырып, былай деп айтады:

- Піл ұшу біледі;
- Құстар апанда ұйықтайды;
- Балықтар құрлықта өмір сүреді, т.с.с.

Балалар педагог тек шындықты айтқан кезде ғана допты қағып алулары керек. Егер бала жаңылысып, допты қағып алатын болса, онда оған ескерту карточкасы беріледі. Бір ескерту алмаған бала «ең зейінді бала» болып есептеледі.

4. «Ақылды үкі» ойыны

Мақсаты: баланың тіл байлығын дамыту.

Балаларға әртүрлі орман мекендеушілерінің суреттері бар карточкалар таратылады. Балалар ортаға шығып, шеңбер құрып тұрады. Санамақ арқылы бір бала таңдап алынып, үкі етіп тағайындалады. Ақылды үкі болған бала ортада тұрады. Енді шеңбер бойында тұрған балалардың біреуі өзінің қолындағы карточкадағы бейнеленген жануардың басына түскен бір жағдайды айтады және оны шешу үшін ақыл беуін сұрайды.

Мысалы: Орманда екі қоян бір үлкен жидек тауып алып, оған таласып қалды. Не істеуге болады?

Үкінің ақылы: жидек біреу болғандықтан қояндар оны анасына сыйласын.

Ал егер, үкі ақыл айта алмаса, онда ол кімге ақыл бере алмады сол бала оның орнына ақылды үкі болады.

5. «Айтқыштар» ойыны

Мақсаты: іс-әрекетін бақылай алуды дамыту.

- Балалар, мен сендерге сұрақ беремін. Сұраққа тек «айтыңыз» деген тапсырма берілген кезде ғана жауап беру керек.

- Сіздің сыныптың қабырғасының түсі қандай?

- Бүгін аптаның қай күні?

- 100+54 қосқанда неше болады?

6. «Әңгіме құрастыру» ойыны

Мақсаты: есту арқылы қабылдау қабілетін дамыту.

Нұсқау: әр ойыншы кезекпен кезек бір-бір сөзден айтып шығады, нәтижесінде ортақ әңгіме пайда болу керек. Өз сөзін айтпастан бұрын алдыңғы сөздерді қайталап шығу арқылы сөйлем құрауы қажет.

7. «Жалғастырушы жіп» ойыны

Мақсаты: адамдар арасындағы қарым-қатынасты бағалауға қалыптастыру.

Балалар отырады, айналдыра мұғалімнен бастап жіпті бере бастайды. Жіпті қолына алған әр адам не сезінеді, өзі үшін не керек екендігін, басқаларға не тілейтінін айтады. Жіп қайтып мұғалімге келген соң, көздерін жұмып барлығы үшін бір тілекті ішінен тілейді [3].

Сонымен бірге қатынас орнатуға арналған «Көңіл-күйімізді жаттықтыру», «Кім екенін тап», «Көпір», «Ауызша волейбол», т.б. тренингтерді өткізу ұсынылады.

Қорыта келгенде, жалпы білім беретін мектепте және арнайы сыныптарда оқитын психикалық дамуы тежелген баланы сыныптастарына теңестіру немесе қатарға қосу барысында жұмыс нәтижелі болу үшін, әр баланың рухани дамуына психология-педагогикалық жағдай жасай отырып, өз ортасында және өзге ұжымда өзін еркін сезіне алуға тәрбиелеу, өзіне өзі сенімді, жауапкершілік қасиетті сіңірген тұлға ретінде қалыптастыру қажет.

Қолданылған әдебиеттер

1 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Лекция курсы. – Тараз, 2012. – 34 б.

2. Көшербева А.К. Психикалық дамуында тежелуі бар балалардың танымдық қабілетін дамыту жұмыстары <http://www.myword.ru>

3. Хухлаева О.В. Практические материалы для работы с детьми 3-9 лет. Психологические игры, упражнения, сказки М.: Генезис, 2007. — 2-е изд. - 176 с.

**БІЛІМ АЛУШЫЛАРДА БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА СЫНИ ОЙЛАУДЫ
ДАМУ ТУ АӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ**
**БОЗШАТАЕВА Гульшат Тугельбаевна, ОСПАНОВА Гульшахар Садвакасовна,
ТУРАБАЕВА Гүлзат Қалыкуловна**

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті
Шымкент, Қазақстан
bozhataeva69@mail.ru, ogsospan@mail.ru

Аннотация

Мақалада білім алушыларда сыни ойлауды дамытудың қазіргі заманғы өмірде және болашақ кәсіби қызметіндегі қажеттілігі негізделген. Сыни ойлауды оқу және жазу арқылы дамытудың халықаралық жобасы негізінде ұсынылған әдістеріне сипаттама беріледі. Биология мамандықтарына оқытылатын «Өсімдіктер физиологиясы» пәнінің мазмұны мысалында сыни ойлауды дамыту технологиясының бірқатар әдістерін қолдану әдістемелері ұсынылған.

Қазақстан Республикасында, Ұлттық білім беру жүйесінің модернизациясы жоғары білім беру дипломдарының Лиссабон конференциясының «Еуропалық аймақтағы жоғары білімге қатысты квалификацияларды тану туралы» принциптеріне сәйкес жүргізілуде. Халықаралық стандарттар бойынша Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесін реформалаудың бір формасы оқытудың кредиттік жүйесін енгізу болып табылады. Бұл халықаралық білім беру кеңістігіне еруге мүмкіндік берді.

Бүгінгі күні білім берудегі акценттер 4К моделіне қарай ығысуда: креативтілікті дамыту, критикалық (сыни) ойлау, коммуникабельділік, командада жұмыс істей білу (Елбасы Н.А.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауынан, 2018ж.).

Осы тұрғыдан алғанда әсіресе, Қазақстанда 1997 жылдан бастап дамып келе жатқан «Сыни ойлауды оқу мен жазу арқылы дамыту» («Reading and Writer for Critical Thinking») халықаралық жобасының ұстанған философиясы мен әдістемесі интербелсенді оқытудың мазмұнына толық сәйкес келеді деуге болады.

Ойлаудың сынилігі - адамның өзінің және басқа адамның ойын объективті бағалай білу, барлық ұсынылған ережелер мен қорытындыларды мұқият және жан-жақты талдауға қабілеті. Сыни ойлай алатын адам тек өз сөздері мен пайымдауларын ғана дұрыс деп ешқашан бағаламайды. Сыни ойлау, яғни шығармашылық, адамның жеке және кәсіби өміріндегі өзіндік басымдықтарын анықтауға көмектеседі. Осы технология аясында жұмыс барысында студенттер ақпаратты интеграциялаудың әртүрлі тәсілдерін меңгереді, әртүрлі тәжірибені, идеяларды және көріністерді ұғыну негізінде өз пікірін өндеуге, дәлелдемелердің ой-өрісін және логикалық тізбегін құруға, өз ойларын қоршаған ортаға қатысты анық, сенімді және дұрыс білдіруге үйренеді[1].

Технология нақты пәндік мазмұнына қарамастан оқу қызметінің түрлері бойынша оқу жұмысының тәсілдерін біріктіретін стратегиялар жүйесі болып табылады. Оқу және жазу арқылы сыни ойлауды дамыту технологиясы ХХ ғасырдың соңында АҚШ-та пайда болды. Халықаралық деңгейде технология 1997 жылдан бастап қолданылып келеді. Бұл технологияны жасаушылар еркін тәрбие (А. Ковальчукова) және тұлғаның шығармашылық өзін-өзі дамыту идеяларын (Ж. Ж. Руссо, Л. Н. Толстой, Дж. Дьюи, Ж. Пиаже, М. Монтессори), іс-әрекеттік тәсілді оқыту (А. Н. Леонтьев), сонымен қатар эвристикалық оқыту идеяларының (А. В. Хуторский) негізінде оларды технология деңгейіне дейін жеткізді. Сыни ойлауды оқу мен жазу арқылы дамыту технологиясы әмбебап, басқа педагогикалық тәсілдер мен технологиялармен диалогқа барлық кезде ашық технология болып табылады.

Сыни ойлау - бұл адамның зияткерлік қызметінің бір түрі, ол қабылдаудың, түсінудің жоғары деңгейімен, қоршаған ақпараттық ортаға деген көзқарастың объективтілігімен сипатталады.

Сыни ойлауды қалыптастыруда белсенді әдістерді қолдану тиімді. Белсенді оқыту әдістері «оқытушы = студент» қарым-қатынасы схемасы бойынша құрастырылады. Атынан

көрініп тұрғандай мұндай әдістер оқытушы мен білім алушының оқу процесіне тең қатынасын көрсетеді.

Белсенді оқыту әдістері педагогикада жаңалық емес. Бұл әдістердің негізін қалаушылар атақты педагогтар Я.Коменский, И.Песталоцци, А.Дистервег, Г. Гегель, Ж.Руссо, Д.Дьюи. Сонымен қатар өздігінен танып-білу туралы ойларды ежелгі философтардың еңбектеріненде көруге болады [2].

Белсенді оқыту әдістерінің белгілері:

- ойлаудың белсенділігі, білім алушы белсенді болуға мәжбүр болады;
- белсенділіктің ұзақ уақыттылығы - білім алушы белгілі - бір уақытта ғана емес, бүкіл оқу процесі барысында жұмыс жасайды;
- алдына қойған міндеттерді шешу жолында өз бетінше шешу жолдарын жасау мен іздеу;
- білім алуға мотивацияланғандығы.

Қазіргі білім беру процесінің мақсаты білім алушыны ойлай білуге үйрету болып табылады.

Сыни ойлау дегеніміз - сенім мен құндылықтарды таңдау, қандай да болмасын мәселе бойынша барлық сұрақтар қарастырылғанша «сыпайы» түрде күмәндану. Сыни ойлау технологиясының әдістерін қолдану негізінен үш кезеңде жүзеге асырылады: «Қызығушылықты ояту» кезеңінде (Evocation) білім алушылар білім процесіне ниеттеледі, айрықша көңіл аударады, жаңа материалды игеруге ынталанады; «Мағынаны ажырату» кезеңі (Realization of meaning) жаңа материалды игеруде туындаған сұрақтарға үйренушілердің өз тәжірибелері тұрғысынан жауап беруімен ерекшеленеді; «Ой-толғаныс» кезеңінде (Reflection) білім алушылар жаңа мәліметтерді өздерінің бұрынғы білімдерімен салыстыра отырып өзгертеді [3].

Сыни ойлауды дамыту технологиясының бірқатар әдістерін оқу процесінде, биология мамандығының студенттері үшін оқытылатын «Өсімдіктер физиологиясы» пәнін оқытуда қолдану тәжірибесі ұсынылып отыр.

T - кестесі әдісі - бір-біріне қарама-қарсы немесе салыстыруға болатын (мысалы, екі объект) ақпарат пен пікірлерді салыстыруға арналған жазу кестесі. Берілген мәтінді оқи отырып, студент онымен жұмыс жасайды.

Студенттер алдымен берілген тапсырма бойынша өз ойларын кестеге түсіріп жеке жұмыс жасайды, содан соң олар жұптасып немесе шағын топ ішінде (4-6 адам) кестелерін салыстырып, пікірлеседі, жазғандарын толықтырады. Осыдан кейін тақтада оқытушы бүкіл аудиторияға ортақ кесте құрастыруына болады. Әр жұп/топ бұл кестеге екі-үш пікірін ұсынады.

T-кестесі оқытушыға екі жақты тапсырмаларды шығармашылық тұрғысынан түрлендіруге жан-жақты мүмкіншілік береді. Кестеде мысал ретінде транспирацияның түрлерін салыстыру тапсырмасы берілген.

Кесте - Транспирацияның түрлерін салыстырыңыздар

Устьицалық транспирация	Кутикулалық транспирация
- Устьица саңылаулары арқылы жүреді	-Өсімдіктің бүкіл беті арқылы жүреді
- Тиімді жолы, себебі булану беті үлкен	-Булану беті өсімдік бетінің ауданына пропорционал
- Барлық өсімдіктер үшін маңызды	-Көлеңкеге төзімді өсімдіктер үшін маңызды
- Жасына байланыссыз	-Жас өсімдіктерге тән

Белгі қойып оқу немесе INSERT (Interactive Noting System for Effective Reading and Thinking әдісі - тиімді ойлау мен оқуға арналған белгілеудің интербелсенді жүйесі – жаңа мәліметті игерудің интербелсенді тәсілі болып табылады.

Білім алушылар дәрісті тыңдағанда немесе мәтінді оқығанда жекелей келесідей кестені толтырып отыруы керек:

-Бірінші («қанатша») бағанға студенттер лекцияда (мәтінде) кездестірген өздерінің бұрыннан білетін таныс мәліметтерді келтіреді.

- Екінші («плюс») бағанға студенттер осы лекцияда өздері үшін жаңа болып табылатын ақпаратты жазады.

- Үшінші («минус») бағанға осы лекцияда келтірілген қандай ақпараттың олардың бұрыннан білетініне қайшы келгенін жазады.

- Төртінші бағанда студенттер лекцияда келтірілген қандай мәліметпен келіспейтіндігін жазады, бұған қоса мұнда лекцияның түсініксіз жақтары да келтіріліп, тақырып бойынша студенттің тағы да не білгісі келетіндігі айқындалады.

Синквейн (фр. тілінен аударғанда *cinquains*, ағылшын тілінен аударғанда *cinquain*) — бұл шығармашылық жұмыс, ол қысқаша өлең түрінде, бес ұйқаспайтын сөйлемнен құралады.

Синквейн – бұл жай өлең емес, ол белгілі бір ережелерге сәйкес жазылады:

- 1 қатар – бір зат есім, ол синквейннің негізгі тақырыбын көрсетеді;
- 2 қатар – негізгі ойды білдіретін екі сын есім;
- 3 қатар – тақырып аясында қызметті сипаттайтын үш етістік;
- 4 қатар – белгілі бір мағынаны білдіретін сөйлем;
- 5 қатар – зат есім түріндегі қорытынды (бірінші сөзбен ассоциацияланады).

Синквейн де сын тұрғысынан ойлау технологиясының бір әдісі болып табылады. Ол білім алушылардың ақыл-ой қызметін оқу мен жазу арқылы белсендіреді.

Синквейнді жазу - бұл еркін шығармашылық, ол білім алушыдан қарастырылып отырған тақырып бойынша ең маңызды элементтерді табу мен бөліп көрсетуді, оларды талдап, өлең жазу ережелеріне сай қорытындыны қысқаша тұжырымдауды талап етеді. Синквейн әмбебап оқыту әдісі болып табылады. Оны кез-келген пәнде қолдануға болады.

«Фотосинтез» тақырыбына синквейн:

1. Фотосинтез.
2. Күрделі, көпсатылы.
3. Жүреді, түзеді, пайдаланады.
4. Жарық энергиясын пайдалана отырып, органикалық заттарды түзетін, өсімдіктерде жүретін күрделі көпсатылы процесс.
5. Энергия.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту әдістерінің бірі - Исикава диаграммасы немесе фишбоун әдісі. Фишбоунның негізі – балық қаңқасы пішіндегі схемалық диаграмма болып табылады. Дүние жүзінде берілген диаграмма жапон профессоры Ишикаваның (Исикава) атымен белгілі. Ол себеп-салдар байланыстарының құрылымдық талдауын жасау әдісін ойлап тапқан. Фишбоун схемасы белгілі бір нақты жағдай, мәселені талдау процесінде анықталған себептерін және соған сәйкес қорытындылар немесе нәтижелерді талдауды көрнекі түрде көрсететін графикалық кескін болып табылады. Әдістің артықшылықтары мен мүмкіндіктері: жұпта немесе топтағы жұмысты ұйымдастыру; сыни ойлауды дамыту; себептер мен олардың салдары арасындағы байланыстарды көрнекі түрде көрсету; факторларды олардың маңыздылығы бойынша іріктеуге мүмкіндік береді.

Фишбоун – схемасы 4-негізгі бөлімнен тұрады: басы, құйрығы, жоғарғы және төменгі сүйектер. Басы – талданатын мәселе немесе тақырып; жоғарғы қанат сүйектері – тақырыптың негізгі ұғымдары, мәселеге әкеліп соқтырған себептер; төменгі қанат сүйектері – тұжырымдалған себептердің бар екендігін дәлелдейтін фактылар немесе схемада көрсетілген ұғымдардың мәні; құйрығы – қойылған сұрақтың жауабы, қорытынды.

Фишбоун әдісі ұғымдарды сараптауды негізге алады, сондықтан да негізгі ұғымдар басына жақын орналасады. Бұл схеманы қарапайым түрде немесе күрделі байланыстарды тереңірек қарастыруға да болады.

Фишбоун әдісі себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға және оларды мәселені шешудегі орнын анықтауға бағытталған.

Қазіргі ақпараттандыру кезеңінде білім беру жүйесінде оқытушының алдында тұрған негізгі мақсат интерактивті әдістерді пәннің ерекшеліктерін ескере отырып қолдану арқылы білім алушыларды білімді белсенді игеруге бағыттау болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Прокина Л. П. Технология развития критического мышления через чтение и письмо (РКМЧП) при обучении студентов русскому языку с методикой преподавания // Молодой ученый. - 2016. - №15. - С. 500-506. - URL <https://moluch.ru/archive/119/33065/> (дата обращения: 15.02.2020).
2. Фостер К. Вводные вопросы для активизации критического мышления / К.Фостер// Перемена, Международный журнал о развитии мышления через чтение и письмо. - 2014. - том 5, №4. - С.35-39.
3. Әлімов, А. Интербелсенді әдістерді жоғарғы оқу орындарында қолдану /А.Әлімов – Алматы, 2009.-327 б.

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ БОТАБАЕВА Ә.Е., КЕНЖАЛИЕВА Ұ.М., САНСЫЗБАЙ М.Ә.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ademi_e76@mail.ru

20 ғасырдың 50-60 жылдары психологтар, дәрігерлер, педагогтар жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сыныптарында оқитын оқушылардың арасынын «үлгермейтін» оқушылар тобын бөліп көрсетті. Оларды ақыл-ойы кем балалар қатарына жатқызуға болмайды, өйткені олардың білімі олардың жеткілікті деңгейде қабілетті екенін, сонымен қатар «жақынаралық даму аймағы» кең екендігін білдіреді. Бұлар психикалық дамуы кешеуілдеген балалар деген ерекше қатарға жатқызылды. Мұндай психикалық дамуы тежелген балалардың ерекшеліктерін зертеген ғалымдар мен педагогтардың еңбектеріне тоқтап өтейік.

Г.Е.Сухарева этнопатогенетикалық принципке сүйене отырып, балалардағы аймақтық интеллектуалдық жетіспеушілікті төмендегідей түрлерге бөлді:

1. Мінез-құлық патологиясымен (психопат тәрізді, психопатикалық) немесе тәрбиенің қолайсыз жағдайларымен байланысты дамуы баяу қарқынды балалардағы интеллектуалды бұзылыстар.
2. Соматикалық аурулармен шартталған ұзақ астеникалық жағдайлар кезіндегі интеллектуалдық әрекеттердің бұзылысы.
3. Инфантилизмнің әртүрлі формалары кезіндегі интеллектуалдық әрекеттердің бұзылысы.
4. Есту, көру, сөйлеу және жазу кемістіктеріне байланысты екінші реттік интеллектуалдық кемістіктер.
5. Балалардағы резидуальды және инфекция кезеңі мен ОЖЖ жарақаттары кезіндегі функциональды-динамикалық интеллектуалдық бұзылыстар [1].

В.В. Ковалев патогенетикалық принцип негізі бойынша интеллектуалдық кемістіктердің барлық аймақтық формаларын патогенез бұзылыстарындағы бастауыш факторлары арқылы шартты түрде 4 топқа бөлді:

1. Дизонтогентикалық фома, бұл кезде кемшіліктер бала дамуының артта қалу немесе тежелу механизмдерімен шартталған.
2. Энцефалопатиялық форма, мұның негізінде онтогенездің ерте кезеңіндегі ми қабығы механизмдерінің зақымдалуы жатыр;
3. Сезім мүшелері (есту, көру) және анализатор кемістіктерімен байланысты интеллектуалдық жетіспеушілік, ол сенсорлық депривация механизмінің әрекетімен шартталған.
4. Ерте балалық шақтан дұрыс емес тәрбиенің, ақпараттың жетіспеушілігімен байланысты (педагогикалық бостық) интеллектуалдық кемшілік [2].

М.С. Певзнер синдромологиялық принцип негізіне сүйене отырып психикалық инфантилизмнің клиникалық нұсқаларының классификациясын ұсынды. Автор инфантилизмнің таза түрін және оның әртүрлі күрделі формаларын бөліп көрсетті:

1. Алғашқы интеллектісі сақталған болса да пайда болатын, күрделі емес психофизикалық және психикалық инфантилизм.

2. Танымдық әрекеті дамымаған инфантилизм.

3. Күрделі церебрастеникалық синдромы бар инфантилизм.

4. Сөйлеу қабілетінің дамымауына байланысты инфантилизм.

К.С. Лебединская этнопатогенетикалық принципке сүйене отырып, психикалық дамуы тежелген баланың клиникалық типтерін бөліп қарастырды:

1. Конституционалдық психикалық дамуы тежелген.

2. Соматогендік

3. Психогендік

4. Церебралді-органикалық [3].

Сонымен, психикалық дамуы тежелген балалар дегеніміз – оқу бағдарламасын меңгеруде қиындықтарға кездесетін үлгермеуші балалар. Мұндай балалар білімі мен дағдыларына, тұлғалық жетімділігіне мінез-құлқына байланысты мектепте оқуды бастауға дайын емес. Олар оқуда көп қиыншылықтар көреді: мектепте орнатылған тәртіп нормаларын сақтау оларға аса қиын. Оқудағы қиыншылықтар олардың жүйке жүйесінің әлсіреуінен терендей түседі – жүйкесі тозып, соның салдарынан олар тез шаршайды, жұмысқа қабілеті төмендейді, бастаған жұмысын аяқтамайды.

Бұл балалардың оқу үлгерімі ерекшеліктеріне келетін болсақ, бұл балалардың оқуға үлгермеушілігі 1-сыныптан бастап көріне бастайды. Бірақ анық белгілері 2-3 сыныпта белгілі болады. Оқу процесінде олардың оқу дағдыларындағы кездесетін кемшіліктер:

- сабақ процесіне жай қосылады;

- оқу материалын жай немесе тіптен қабылдамайды;

- берілген тапсырманы мұғалімнің көмегінсіз орындай алмайды;

- оқу мен жазуы жай;

- оқыған мәтінін түсінбейді және түсінгенін айтып бере алмайды;

- есептер шығарған кезде үлкен қателер жібереді;

- тез шаршағыш;

- сыныптастарымен аз араласады;

- өз ойын анық айта алмайды.

Мұндай балалардың жұмыс қабілетінің төмендеуі және зейін тұрақсыздығы әр балада түрлі көрініс табады. Осылайша кейбіреулерінде аса жоғарғы зейін қоюы және неғұрлым жұмысқа деген жоғарғы қабілеті тапсырманы бастағанда байқалады да, оны орындау барысында төмендей береді; енді бірінде – зейіннің артуы жұмыстың біраз уақыты өткен соң басталады; ал тағы басқаларында зейін қоюы және жұмыс қабілеті біркелкі болмай, мезгіл-мезгіл толқып тұрады [4, 5].

Психикалық дамуы тежелген балалар зейіннің ерекшеліктері оның тұрақсыздығынан, бір объектіге тұрақты көңіл бөле алмайтындығынан көрінеді. Басқа да сыртқы қоздырғыштардың болуы бұл оқушылардың жұмысын тежеп, қате жіберуін арттырады. Психикалық дамуы тежелген балаларда қабылдау қабілетінің дамуы да төмен, мұны балалардың қоршаған әлем туралы білімдерінің жеткіліксіздігінен, шектеулігінен, үзік-үзіктігінен, әдеттегі қалыптан басқаша тұрған заттарды, сызбалық бейнелерді тани алмайтындығынан (егер олар сызылып тасталған немесе бірінің үстіне бірі орналастырылған болса) байқауға болады. Есте сақтау процестерін зерттеу ырықты есте сақтау нәтижесінің жеткіліксіздігінен, есте сақтау көлемінің аздығын, есте қайта жаңғырту қиынға түсіп, оның нақты болмайтынын көрсетті. Мұндай балалардың танымдық қызметінің дамуында да айқын артта қалушылық пен өзгешеліктері бар. Олардың барша ойлау формаларының артта қалуы байқалады, мектептегі оқудың басталуына қарай мұндай балаларда, әдетте әлі негізгі ойлау операциялары талдау, топтау, салыстыру, қорыту қалыптаспаған. Танымдық белсенділігінің төмендігі айқындалған.

Психикалық дамуы тежелген балалардың тіл байлығы әдеттегі балаларға қарағанда 20-30% төмен деңгейде. Сөздік қорында бар сөздердің өзін қолданғанда, олар көбінесе қате жіберіп, сөз мағынасын толық түсінбейтінін көрсетеді. Психикалық дамуы тежелген оқушылардың грамматикалық қорыта білуі әлсіз, олардың сөйлеу тілінде грамматикалық конструкцияларды дұрыс қолданбауы жиі кездеседі. Психикалық дамуы тежелген балалардың мінез-құлқы да өзіндік ерекше. Мектепте олар өздерін әлі мектепке дейінгі жастағы кішкене балалар сияқты ұстайды. Оларда оқуға деген қызығушылығы жоқ немесе аса әлсіз, мектепке деген жағымды қатынасы да байқалмайды. Олардың жетекші қызметі – әлі де ойын болып қалады [6, 15 б.].

Қорыта келгенде, психикалық дамуы тежелген баланы оқытып, дамыту барысында жұмыс өте нәтижелі болуы үшін, әрбір баланың физиологиялық, психологиялық және жас ерекшеліктерін ескеріп, оларға түзету-дамыту жұмыстарын жүйелі, әрі тиімді ұйымдастыру қажет. Қазіргі кезде қоғам дарынды да, қабілетті адамдарды қажет етеді. Баланың рухани өсіп, жетілуіне психология-педагогикалық жағдай жасай отырып, өз ортасында және өзге ұжымда өзін еркін сезіне алуына тәрбиелеу, өзіне-өзі сенімді, жауапкершілік қасиеті бар тұлға қалыптастыру маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Сухарева Г. Е. Роль возрастного фактора в клинике детских психозов. Журнал невропатологии и психиатрии. – М., 1970.
2. Ковалев В.В. Психиатрии детского возраста. – М., 1995.
3. Певзнер М.С., [Лебединская К.С.](#) Учащиеся вспомогательной школы: клинико-психологическое изучение. - М.: [Педагогика](#), 1979.
4. Воронкова В.В. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе. - М., 1994.
5. Абеуова Р.Б. 27.10.2015 [Арнайы психология](#) интернеттен
6. Кальпебаева Г. Психикалық дамуы тежелген балаларды ақыл-есі төмен балалардан ажырату». //Дефектология. 2010. №4. 15 б.

ТЕСТ ЖҮЙЕСІН ҚҰРУҒА АРНАЛҒАН БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ЖАСАҚТАМА

ГАБДУЛОВА Айгул Ермековна

Химия - биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі

Атырау, Қазақстан

kabae@list.ru

Аннотация

INDIGO жүйесі жұмыс үстелі қосымшалары мен веб-технологиялар арасындағы артықшылықтарды тамаша үйлестіреді және әр тәсілдің кемшіліктерін жоятын орта болып табылады. Жүйе әкімшінің клиенті жұмыс үстелі қосымшасы түрінде жасалынған, ол веб-технологияларды қолдана отырып, толықтай іске асырылмайтын, әкімші үшін үлкен мүмкіндіктер мен ең қолайлы жұмыс жағдайларын қамтамасыз етеді.

Кілттік сөздер: Онлайн режимде тестілеу, сауланама, кәсіби құрал, web-технологии, әкімші, клиент.

Компьютерлік технологиялар мен ақпарат алмасу жүйелерінің қазіргі даму деңгейінде білім саласында бақылау және мониторинг құралы ретінде қолданылатын тестілеу оқытуға жиі қолданылуда. Мониторинг бақылау және диагностикалық жүйе ретінде мұғалімдерге оқушылардың міндетті оқу материалын игеру деңгейі туралы және басқарудың тиімділігі туралы объективті және жедел ақпарат береді. Компьютерлік тестілеу жүйесі білім беру процесінің барлық деңгейлерінде білім алушылардың дайындығын анықтайтын әмбебап құрал болып табылады.

Тесттерді жоғары әдістемелік деңгейде жасау мұғалімнен курстың нақты тұжырымдамалық және терминологиялық құрылымын жасауды талап етеді, яғни тесттерде тексерілген тұжырымдамалар мен тезистер кестесі, оқу бағдарламасының тақырыптары мен бөлімдері бойынша құрылымдалған болуы керек.

INDIGO тестілеу жүйесі - бұл көптеген міндеттерді шешуге арналған тестілеу процесі мен нәтижелерін өңдеудің автоматтандырылған кәсіби құралы:

- оқушылардың білімін тексеру және бақылау.
 - қызметкерлердің кәсіби деңгейін анықтау.
 - психологиялық тестілеу өткізу.
 - сауалнама жүргізу.
 - олимпиадалар мен байқаулар ұйымдастыру.

1 - сурет

INDIGO тестілеу жүйесінің мақсаты:

- жеке оқушыдан әр пән бойынша қалыптасқан тақырыпты және тоқсандық білім сапасын тексеру;

Мүмкіндіктері :

- тестілеу жүйесі орнату пакетін қолдана отырып, бір компьютер серверіне орнатылады;
- жүйе оқшауланған компьютерде де, жергілікті желіде де, Интернет арқылы да жұмыс істей алады;
- тестілеу орталығын компьютеріңізге немесе Интернет серверлеріміздегі бұлтқа орналастыруға болады;
- барлық деректер орталық деректер базасында сақталады;
- әкімшілер клиент бағдарламасы арқылы жұмыс істейді.

Әкімшілер міндеттері:

- тесттерді құру және редакциялау;
- тесттік деректер базасын басқару;
- пайдаланушы базасын басқару;
- пайдаланушыларға тест тағайындау;
- веб-серверді басқару;
- нәтижелер базасын басқару;
- есеп беру және статистикалық талдау.
- Сонымен қатар бірнеше әкімшілер әртүрлі компьютерлерден жұмыс істей алады.

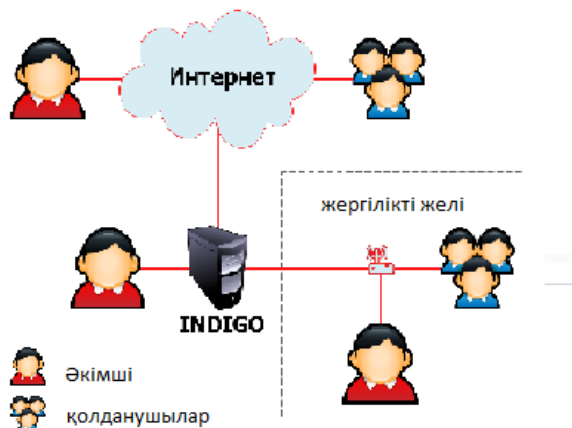
• Пайдаланушылар веб-браузерлер (Google Chrome, Mozilla Firefox, Opera, Internet Explorer, Safari және басқалары) арқылы жұмыс істейді. Мобильді құрылғыларда браузерлерге колдау көрсетіледі.

Пайдаланушының функциялары:

- тіркеу және авторизациялау;
- тест таңдау;

- тестілеуден өту;
- нәтижелер мен қателерді қарау.
- Жүйеде көп тілді веб-интерфейс бар және барлық тілдердің (Unicode) таңбаларын толық қолдайды.

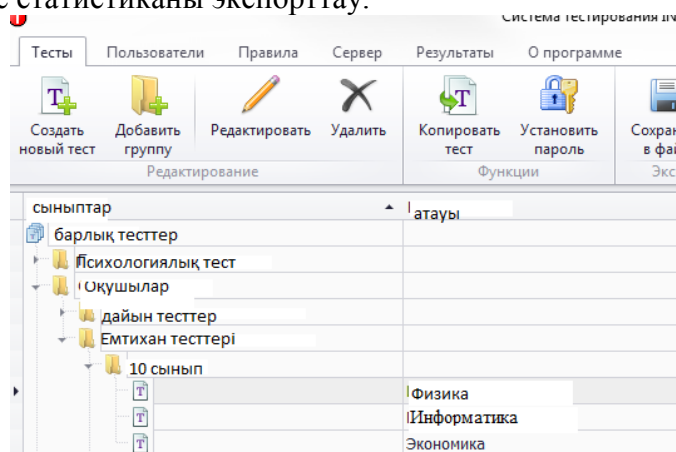

2- сурет

Тесттер

Тест саны шектеусіз.

- Ерікті құрылымның көп деңгейлі иерархиясында сынақтарды ұйымдастыру.
- Тесттерді көшіру.
- Парольді қорғауға арналған тестті өңдеу.
- Тесттердің экспорты / импорты (файл * .itest).
- Жауаптары бар тесттің қағаз нұсқасын шығару (Word форматында басып шығару немесе экспорттау мүмкіндігі бар).
- Компьютерлерсіз тестілеуге арналған формалар түрінде тестілерді шығару. Параметрлерді кездейсоқ тест жағдайларын және олардың жауаптарын жылдам тексеру үшін олардың кілттерін автоматты түрде құру үшін пайдалануға болады.
- Тесттер бойынша статистиканы қарау:
 - сұрақтар мен сұрақтар топтары үшін ұпайлар;
 - шкала бойынша;
 - бөлімдер бойынша;
 - жауаптары бойынша.
- Excel-ге статистиканы экспорттау.

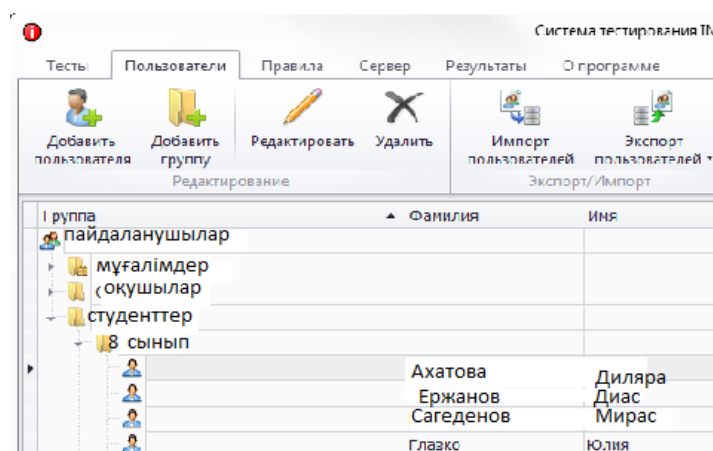
3 - сурет

Қолдаланушылар

- Қолдаланушылар саны шектеусіз.

- Қолдаланушыларды еркін құрылымның көп деңгейлі иерархиясында ұйымдастыру.
- Қолдаланушы есептерін құру (Word форматында басып шығару немесе экспорттау мүмкіндігі бар).
- Қолдаланушыларды әкімші қосуы мүмкін немесе егер оған әкімші тыйым салмаса, өздерін веб-интерфейс арқылы тіркей алады.
 - Қолдаланушылардың логині, аты мен паролінде кез келген арнайы және ұлттық белгілер болуы мүмкін (Юникод). Кіру кез-келген тізілімде көрсетілуі мүмкін (мысалы, «Амиржан АА»).
 - Қосымша мәліметтер өрістерін құру мүмкіндігі (мысалы, E-mail, телефон, сыныбы, жынысы, жасы, және т.б.).
 - Қолдаланушыларға немесе пайдаланушылар топтарына E-mail хабарламаларын жіберу.
 - Қолдаланушыларды TXT / Excel файлдарынан иерархиялар мен автоматты түрде логиндер мен парольдерді құру қолдауымен импорттаңыз.

4 сурет

Тест редакторы

Тест түрлері:

- білімді бақылау;
- жаттығу;
- сауалнама.
- сұрақтар саны шектеусіз.
- ерікті құрылымның көп деңгейлі иерархиясында тест сұрақтарын ұйымдастыру.

Сұрақтар типтері:

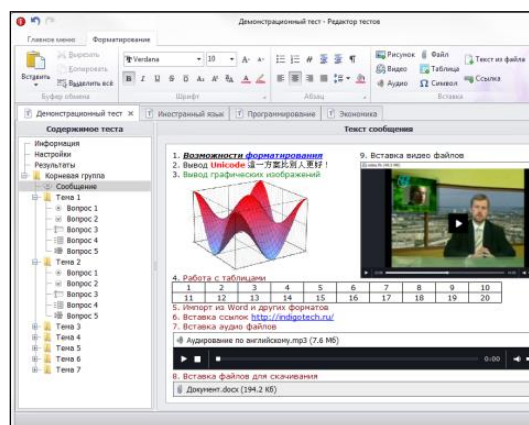
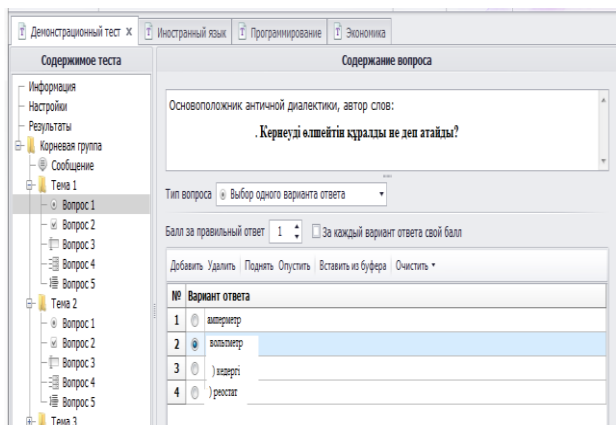
- бір жауап нұсқасын таңдау;
- бірнеше жауап нұсқаларын таңдау;
- пернетақтадан енгізілген жауап;
- сәйкестік параметрі;
- қажетті тәртіпте орналастыру.
- «Пернетақтадан енгізу» сұрақтарының ішкі түрлері:
 - сандық енгізу - стандартпен салыстыру немесе санның берілген ауқымға жататынын анықтау;
 - мәтін енгізу - сілтемемен салыстыру немесе Perl-сәйкес келетін тұрақты өрнектің сәйкестігін тексеру;
 - эссе - әкімшінің кейінгі тексеруі мен бағалауы үшін толық жауап.

Навигацияны баптау:

- өткізіп жіберуге тыйым салу;
- өткен сұрақтарға қайта оралуға тыйым салу;
- барлық сұрақтарға жауап алынғанша тестілеуді аяқтауға тыйым салу;

- тестілеу уақытын шектеу.
- таңдаудың кездейсоқ және кездейсоқ параметрлері сұрақтардың әр тобы үшін орнатылады, бұл әр тест кезінде автоматты түрде жағдайларды жасауға мүмкіндік береді.

5 сурет

Тестілеу ережесі

- Ережелер белгілі бір пайдаланушыларға нақты тесттерді тағайындайды, сонымен қатар тестілеу кестесі және тестілеуден өту саны бойынша шектеулер белгілейді.
- ережелер саны шектеусіз болады.
 - ерікті құрылымның көп деңгейлі иерархиясында ережелерді ұйымдастыру.
 - әр ереже бойынша тестілеу кестесін орнатуға болады:

Нәтижелер

- нәтижелер саны шектеусіз.
 - нәтижелер кестесі;
 - жазбаларды сұрыптау;
 - жазбаларды деңгейлігі бойынша топтау (таңдалған бағандар бойынша);
 - күрделі шарттар бойынша жазбаларды сұрыптау;
 - бүкіл кестені немесе таңдалған жазбаларды файлға экспорттау (Excel, HTML, XML, TXT форматтары);
 - кестеде жазбаларды іздеу функциясы;
 - көрсетілген бағандарды орнату (тегі, аты, әкесінің аты, логин, топ, IP мекенжайы, шолушы, ескертпелер, тест атауы, тест түрі, құрастырушы, сынақ күні, сынақ уақыты, ұзақтығы, аяқталу уақыты, (тестілеу/ аяқталған/ жойылған) / Тексеру кезінде/қате), негізгі нәтиже шкаласындағы балл, МаксБалл, пайыз, нәтиже).
 - Сынақ хаттамасын қараңыз, оған мыналар кіреді:
 - жалпы ақпарат (пайдаланушы туралы, тестілеу және нәтижелер туралы);
 - барлық аралас және кездейсоқ таңдамаларды, сонымен қатар пайдаланушының әр сұраққа берген жауаптарын ескере отырып, пайдаланушы жіберген сынақ бейнесі түріндегі толық ақпарат.
 - Репортаж (Word форматында басып шығару немесе экспорттау мүмкіндігі бар):
 - нәтиже туралы есеп;
 - пайдаланушының есебі;
 - нәтижелерді таңдау туралы жалпы есеп.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. © Indigo Software Technologies, 2010-2018
2. Горбаченко И.М. Оценка качества программного обеспечения для создания систем тестирования// Фундаментальные исследования. – 2013. – № 6-4. – С. 823-827;

ОПЫТНО-ПОКАЗАТЕЛЬНЫЕ ШКОЛЫ КАЗАХСТАНА КАК ЦЕНТРЫ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В 20-Е Г. ХХВ

ДЖУНУСБАЕВА Айгуль Мутановна, ДЖУНУСБАЕВ Серик Мутанович

АО Финансовая академия, ЮКГУ им.Ауезова

Нур-Султан, Шымкент, Қазақстан

serik_1971_10@mail.ru, aigul68os@mail.ru

Андатпа

Мақалада ғылыми және эксперименталдық орталық ретіндегі тәжірибелік-көрсеткіштік мектептердің әрекеті, эстетикалық тәрбиеге қосқан үлесі қарастырылады.

Аннотация

В статье рассматривается деятельность опытно-показательных школ Казахстана как центров научной и экспериментальной работы, вклад в развитие эстетического воспитания школьников.

Abstract

The article deals with the activities of experimental schools of Kazakhstan as centers of scientific and experimental work, contribution to the development of aesthetic education of schoolchildren.

Түйін сөздер: тәжірибелік-көрсеткіштік мектептер, эстетикалық тәрбие, көркемдік тәрбиелеу, үйірмелер, жаңа әдістері, реформалар

Ключевые слова: опытно-показательные школы, эстетическое воспитание, художественное воспитание, кружки, новые методы, реформы.

Key words: pilot school, aesthetic education, art education, mugs, new methods, reform.

20-е годы ХХ в. характеризовались кардинальными преобразованиями в системе образования. Развитие системы школьного образования происходило в двух направлениях. С одной стороны, идеологизация и политизация процесса обучения и воспитания подрастающего поколения, с другой стороны, внедрение концепции свободного воспитания, утверждавшей, что воспитание должно быть основано на общечеловеческих ценностях, а не догматах какой-либо партии.

Реформирование школьной системы в исследуемый период осуществлялось двумя путями: реформирования массовой старой школы в новую; организация опытных учреждений, которые могли бы стать показательными образцами для остальной массы школ и других учреждений народного просвещения.

Провозглашенный первым декретом Наркомпроса совершенно новый тип единой трудовой школы не имел еще образцов. На этапе коренных преобразований необходим был новый тип школы. Приблизительно через год после первых попыток организации опытно-педагогических учреждений в Наркомпросе возникла идея создания особого подотдела в отделе единой трудовой школы и выработке для них общего положения.

Положение было утверждено отделом единой трудовой школы 11 октября 1919 г., где говорилось о том, «усилиями лучших культурных работников способствовать делу изыскания путей и средств действительному осуществлению в жизни идей трудовой школы и в особенности ее II ступени, применительно к местным условиям производства, и выявлению новых типов школьной работы, а также к наглядному ознакомлению деятелей просвещения и трудовых масс населения со способами этого достижения» [1].

На I-м Всероссийском съезде работников опытно – показательных школ (1920 г.) представители школ обсуждали доклады, в которых были представлены методы работы типа школ, цель учительства «сочетать наиболее совершенные из этих методов таким образом, чтобы в своей работе дать максимум знаний и умений учащимся, соединение должно быть с преобладанием трудового и социально-научно-исследовательского метода, ... для поставленной цели была необходима самая широкая постановка экспериментально - практического дела, нужны были показательные школы» [1].

Деятельностью опытно-показательных учреждений стал ведать Наркомпрос. Опытные-показательные учреждения подразделялись на дошкольные, школьные, внешкольные и опытные станции. Работой их руководил отдел опытно-показательных учреждений, созданный в 1922.

В 1926 г. была закончена раньше работа по систематизации и оформлению опытно – педагогических заданий, определяющих цель и направление работы опытно – показательных учреждений. К этому времени были определены направления работы опытно-показательных школ:

- опытно – исследовательская работа;
- систематический учет поставленным опытом;
- решение опытным путем проблем, выдвигаемых современной педагогической практикой;
- плановая работа с массовым учительством.

Как свидетельствуют материалы с мест и доклады инспекторов Наркомпроса систематическая работа по эстетическому воспитанию проводилась во основном в опытно-показательных школах, но и здесь не всегда использовались разнообразные формы этой работы и не обеспечивалась единая линия в определении ее объема и содержания.

Опытно-показательные учреждения республики являлись не только центрами научной и экспериментальной работы, но и крупными педагогическими и социокультурными очагами в городе и в селе. В этих учреждениях осуществлялась взаимосвязь теории и практики, научные разработки проверялись в опыте и обогащенные им давали новый импульс для развития теоретической мысли. Это были лаборатории, где проходили экспериментальную проверку идеи новой трудовой школы, в том числе и проблемы эстетического воспитания. Они аккумулировали передовой опыт, теоретически обосновывали его, создавая условия для использования последнего в массовой практике.

Важной задачей для опытно-показательных школ была проработка новых программ применительно к местным условиям и производственному окружению и опыт построения учебно-воспитательной работы в связи с обслуживанием этой среды общественно – полезным трудом учащихся. Рядом с этим они должны были стремиться к тому, чтобы держать общий уровень своей работы на такой высоте, которая должна быть не ниже достижения лучших московских школ. Сводка материалов по опытно-педагогической работе всех центральных и местных учреждений показала огромное разнообразие опытных заданий, над которыми они работали.

Одним из известных опытно-показательных учреждений в республике являлась Краевая опытно-показательная школа-коммуна при Наркомпросе, открывшаяся в 1920г. в г.Оренбурге. Целью создания этого учреждения являлась разработка новых методов воспитания и образования применительно к национальным особенностям республики и в то же время служить показательным учреждением для массовой школы.

В Киргизской опытно-показательной школе-коммуне большое внимание уделялось эстетическому воспитанию, особенно во внеклассной работе. Задача школы-коммуны в области клубной работы заключалась в выявлении индивидуальных склонностей ребенка путем добровольного вхождения его в тот или иной кружок. Развития самостоятельности учащихся, одновременно с совершенствованием практических умений и навыков к труду.

В отчете о деятельности школы-коммуны за 1924-1925 учебный год отмечалось: «Художественное воспитание в достойной мере интересует школу и привлекает ее внимание. У детей развивается эстетическое искусство и графическая грамотность путем рисования, лепки, аппликаций, попутно развивается их творческая инициатива на различного рода композициях, иллюстративном рисовании и других видах искусства. Работа с младшими группами в этом направлении проходит обычным классным порядком, работа в старших классах, должно быть в виду все той же перегруженности их учебным материалом, ведется кружковым путем». [2]

В школе-коммуне учащиеся по своим способностям делились на группы художников, драматургов, гимнастов- любителей, музыки и природы. Каждый кружок стремился проявить

себя и показать свое искусство в общественной жизни школы. Отчет Киргизской Краевой школы-коммуны всего за июнь месяц 1920г. показал следующие картины кружковой работы: «Так, например, кружком художников в течении истекшего месяца была сделана выставка художественных работ, кружком гимнастов атлетически исполняется пройденная часть соколиной гимнастики, драматургами за отсутствие литературы, собственными мозгами создаются образы, типы и облакаются в ту или иную жизненную обстановку.

С не меньшей энергией работает и кружок любителей наблюдений за природой, им ежедневно заполняются общие страницы тетради разнохарактерными заметками и устанавливается тот или другой процесс жизни природы».

С целью дальнейшего развития и углубления кружковой работы руководством школы предполагалось приобрести необходимую литературу для кружка драматургов и любителей природы, изыскать средства для создания сценических костюмов, париков, спортивной формы воспитанников, различных школьных принадлежностей. [2]

Ценной формой эстетического воспитания были музыкальные вечера, утренники, айтысы, концерты и выступления, вечера народной музыки. В Киргизской опытно-показательной школе-коммуне важное место в музыкальном воспитании отводилось изучению музыкальной среды детей. С одной стороны, это позволяло исключить репертуар, не соответствующий педагогическим и эстетическим требованиям и противопоставлять ему высокохудожественные и интересные для детей песни, а с другой стороны – давало возможность понимать и осмысливать народную песню и музыку.

Во внеклассной работе русской опытно-показательной школе-коммуне при

Наркомпросе республики (г.Оренбург) значительное место занимала организация и проведение праздников. Так, в январе 1924г. в школе по инициативе родителей и на их средства проводился «Праздник зимы». Ему предшествовала тщательная подготовка: дети разучили стихи, песни, своими руками изготавливали декорации, костюмы. Программа праздника заключалась в следующем: «Снегурочка»- стихотворение в лицах, «Снежные человечки» сценка, вальс снежинок, «снежинки» - живая картина.

Затем школьники исполняли песни и танцы на тему зимы. В заключении отмечалось, что дети получили подарки и угощения от родителей. У них остались радостные впечатления от праздника, на память они составили альбом рисунков «Наш праздник зимы».

Таким образом, опытно-показательные учреждения являлись центрами эстетического воспитания учащихся и активными пропагандистами новых идей в области образования и воспитания. Учителя-энтузиасты опытно-показательных школ внедряли новые методы обучения и осуществляли на практике эстетико-воспитательные задачи школы. Опытные-показательные школы внесли свой особый специфический по формам и методам вклад в развитие теории и практики эстетического воспитания подрастающего поколения.

Список литературы

1. Педагогическая энциклопедия: в 3 т. - Т. 2 / Под ред. А.Г. Калашникова. - М.,1928. – С.399.
2. ЦГА РК, оп.3, д.52, л.12
3. Кунантаева К.К. Развитие народного образования в Казахстане (1917-1990гг.): учебное пособие – Алматы, Рик, 1997.-183с

СМАРТ ЖӘНЕ МОБИЛЬДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ДОСЖАНОВ Баянәлі Амантайұлы, АЛЬМЕНАЕВА Райхан Умирзаковна, СЕРІКБАЕВ
Мақсат Ерланұлы

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті

Қызылорда, Қазақстан

bayanali@mail.ru, a_raihan@mail.ru, maksat_serikbaev00@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада смарт және мобильді технологиялардың білім берудегі рөлі және оларды қолдану ерекшеліктері қарастырылған. Сондай-ақ, мобильді құрылғылардың оқыту үдерісінде қолданудың тиімділігі және смарт технологиялардың мүмкіндіктері баяндалған.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі ретінде «оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану» қажеттілігі атап көрсетілген [1].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысымен бекітілген «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында қоғам мен өндірісті қазіргі заманғы технологиялық әлемнен тысқары қалмайтындай жаңарту, АКТ саласындағы жаңа технологиялардың, инновациялық әдістер мен құралдардың тұрақты түрде пайда болуын ескере отырып, жаңа бастамаларды іске асыру міндеті айқындалған [2].

Жоғарыда атап көрсетілген мақсат-міндеттерді жүзеге асыру аясында қазіргі таңда елімізде оқытудың әлем бойынша ең жаңа деген әдістері мен технологиялары зерттеліп, білім саласында үздіксіз жаңарту жұмыстары жүргізіліп келеді. Солардың қатарында смарт және мобильді технологияларды атап көрсетуге болады. Осы технологиялардың оқыту үдерісіндегі ерекшеліктерін қарастырайық.

Бүгінгі күні «смарт технологиясы», яғни «оқытудың ақылды технологиясы» ұғымымен қатар «смарт қала», «смарт құрылғы», «смарт орта» деген ұғымдарды да жиі естиміз. Электрондық оқытудың (E-learning) орнына ақылды оқытудың (SMART-learning) келуі, ақпараттық қоғамның орнына смарт қоғамның қалыптасуы – уақыттың талабы. Қазір біздің елімізде де смарт мектептер қалыптасып келеді.

Смарт оқыту – бұл білім берудің жаңа парадигмасы. Смарт – қоғам дамуының көрсеткіші, ол жаңа ақпараттық жүйелер арқылы адамның интеллектуалдық, жоғары технологиялық, қолайлы ортасын құруға бағытталған.

Смарт технологияны пайдалану арқылы оқыту әдістерін жаңарту өзекті мәселелердің бірі болып саналады. Оларды қолдануда әрбір жеке тұлға өзіне қажетті ақпаратты оңай алатындай ұйымдастырылуы керек. Смарт білім беру дегеніміз үлкен көлемдегі әр түрлі білім ресурстарының (аудио, бейне, графика) тыңдаушыға қажетінше әрі жылдам, әрі ыңғайлы түрде берілуі болып табылады. Сонымен қатар, ол оңай басқарылатын және әрдайым сыртқы білім ресурстарымен толығып отыратын болуы тиіс [3].

Бұл ұғымның түбіріне келетін болсақ, «smart» сөзі ағылшын тілінен аударғанда «зерек», «ақылды» деген мағынаны білдіреді. «Смарт» сөзінің сын есім ретінде - парасатты, тапқыр, ақылды, ал зат есім ретінде – ақыл, алғырлық, зеректілік деген мағынасы бар.

Смарт технологиясы «ақылды мақсаттарға» жетелейтін критерийлерден тұрады. Оларға талдау жасайтын болсақ, мақсатқа мынадай талаптар қойылады:

S (Specific) – дәл, нақты, айқын болуы керек.

M (Measurable) – сандық және сапалық критерийлер арқылы қол жеткендігін анықтауға болатындай **өлшенетін** болуы керек.

A (Achievable) – сыртқы мүмкіндіктердің көмегінсіз, қолдағы бар қорлар арқылы жүзеге асыруға болатындай **қолжетімді** болуы керек.

R (Relevant) – өзгерістер қажеттіліктерге сай келетіндей **шынайы** болуы керек.

T (Time-limited) – шектеулі мерзімде қол жеткізуге болатындай, яғни, **уақытпен шектеулі болуы** керек [4].

Осы критерийлерді толыққанды талдайтын болсақ:

1. **Specific.** Алға қойылған мақсат екіұшты емес, айқын болу керек дегенді білдіреді. Ал, ол айқын болу үшін егер жоспарды мерзімінен бұрын орындаймыз десек жоспарды мерзімінен қанша уақыт (сағат, тәулік, ай, жыл немесе т.б) бұрын орындайтынымыз нақтылануы керек.

2. Measurable. Мақсат өлшенетін болу керек. Мысалы, «жақсы адам болам» деген мақсатты өлшеу өте қиын, ал «жоғары оқу орнына түсемін» деген мақсатты өлшеуге болады.

3. Achievable. Мақсат қолжетімді болу керек. Мақсатты жүзеге асыру үшін қажетті жағдайлар жасалған ба? Мысалы, 11 сыныпты бітіруші оқушының «мен биыл жоғары оқу орнына түсемін» деген мақсаты – қолдан келерлік, ал 9 сыныпты бітіруші оқушының осындай мақсаты – негізінен қолжетімсіз.

4. Relevant. Мақсат шынайы болу керек. Алға қойған мақсатты іске асыра алатындай мүмкіндіктер болғаны жөн. Мысалы, егде тартқан адамның, «мен ұшқыш боламын» деген мақсаты – бұл шынайы емес. Ал оқушының «мен математиканы жақсы меңгерсем ғана таңдаған мамандығымның иесі бола аламын» деген мақсаты – шынайы.

5. Time-limited. Мақсаттың мерзімі анықталған болу керек. Оқушының «осы оқу жылында математика пәнінен аудандық деңгейдегі жарыстарға қатысып, жеңімпаз боламын» дегені мерзімі анықталған мақсат. Ал, «математикадан әйтеуір бір жеңімпаз боламын» деген орындалу мерзімі белгісіз мақсат.

Мақсатты дұрыс қою – адам өміріндегі маңызды үдеріс, сол үшін оған күш те, уақыт та жұмсалуды керек. Егер де қойылған мақсатқа жеңіл түрде қолжетімділік болса, онда оның маңыздылығы басымдыққа жатпайды.

Смарт технологияларды пайдалану білім беру жүйесі үшін жаңа мүмкіндіктер жасайды. Атап айтқанда:

- халықаралық білім беру кеңістігінде білім беру мекемелерінің интеграциялануы;
- қосымша білім алушылар санаттарының көбеюі;
- жаңа құралдар мен инновациялық білім беру технологияларының тиімді пайдаланылуы;
- оқытушылардың оқыту және бағалау жұмыстары үшін жаңа нұсқаулықтар беруі;
- ғылыми-зерттеу жұмыстарын нығайтуы;
- әкімшілік және басқарудың тиімді модельдерін енгізуі, т.б.

Смарт оқыту аясында білім беру ресурстарына келесі талаптар қолданылады:

- ашықтығы. Ашық білім беру ресурстары туралы түсінік 1998 жылы ЮНЕСКО-да бастау алды да, 2000 жылы ЕуроОдақта үздіксіз білім беру жөніндегі меморандумда және 2001 жылы «Ашық білім беру - болашақ білім беру» жөніндегі Кейптаун декларациясында дамыту мақсатында жалғасын тапты;

- құрылымдық білім беру ресурстарымен қамтамасыз ететін модульдердің болуы. Модульдің кез келген ретпен автономды пайдалану және жаңашалану мүмкіндігі білім алушының жеке оқу траекториясын, жеке сұранысын қалыптастыруда маңызды болып табылады.

Смарт оқытудың негізгі идеясы неде екенін білу үшін, мысалы, жоғары білім беруді дамыту үдерісін қарастырайық. Шартты түрде оны үш кезеңге бөлуге және келесі сипатта қарастыруымызға болады.

I кезең: Бұл кезеңде студенттің білім алатын көзі оқытушы болды. Басқа жерден білім ала алмады. Тек қана дәрісханада немесе оқытушы берген кітаптарды оқыды. Оқу орындарының мақсаты индустриалды өндіріске маман даярлау болды.

II кезең: Студенттің білім алатын жалғыз көзі оқытушы ғана емес, студенттер бір-бірімен ақпарат алмасып, жаңа білім деңгейін қалыптастыруға ықпалын тигізді. Білім беруде қолданылған педагогикалық технологиялар ұстаз шеберлігін жетілдіруге ықпал жасап, шәкірттің ойлау қабілетінің дамуына әсер етті. Ол сонымен бірге, студенттің әлеуметтік-рухани жан дүниесінің маңыздылығын ескеруге, ізгілікті жағын дамытуға бағыттап, өзінің психологиялық даралық сипатын анықтауға мүмкіндік берді.

III кезең: Бүгінгі күні студенттің білім алатын көзі Интернет, инновациялық технологиялар. Олар жаңаша білім беруге бағытталады. Оқыту үдерісі әртүрлі бағыттарда білім нысанының қозғалысын реттеу арқылы жүзеге асырылады. Яғни студенттен оқытушыға және кері қатынаста, студенттен студентке және т.б. Оқу орнының түлегі өз мамандық иесі ғана емес, ол әлеуметтік ортада өз жауапкершілігін сезіне алатын, өздігінен әрекет етуге

кабілетті және қайшылықтарды ашуға мейлінше жетілген, шығармашыл, барлық істі сауатты шеше білетін тұлға ретінде қалыптаса алады.

Смарт оқыту ортасын қалыптастыруда назар аударатын бірқатар ұғымдар бар. Олар: Smart learning – ақылды оқыту; кибер білім алу – онлайн тәртібінде білім алу; контент – ақпараттық ресурсты немесе веб-сайтты кез келген маңызды мәтін, мультимедиа, графика секілді мазмұнмен толықтыру; cloud computing – қолданушыларға интернет сервисі ретінде ұсынылатын мәліметтерді өңдеу технологиясы; смарт жұмыс – АКТ көмегімен уақытқа, кеңістікке шектелмей, ыңғайлы жұмыс істеу, т.б.

Жалпы смарт оқыту білім жүйесіндегі озық технология болғандықтан, оның мүмкіндіктері әлі де тереңдеп зерттеуді қажет етеді. Смарт құрылғыларды өздігінен басқарып үйрену өте жеңіл. Ең алдымен еш қорқынышсыз қандай да бір кедергілерге қарамастан, техникалық құрылғыларды пайдалана білу керек. Себебі қазіргі техникалық құрылғылар адамның тәжірибесінің болу-болмауына қарамастан керегіңізді ала білуіңізге мүмкіндік береді. Бұл құрылғыларды құрастырушылар адамның пайдалануын мейлінше жеңілдетуді қарастырған. Құрылғы пайдалануға ыңғайлы әрі жеңіл болған сайын оны пайдаланушылардың да саны арта түседі.

Соңғы жылдары смарт технологиясын қолданатын, кең функционалды мүмкіндіктерге ие теледидарлар да пайда болуда. Мұндай теледидарлар интернетпен тиімді байланыс орнатудың жаңа ортасын құрайды. Басқаша айтқанда Smart TV интернетке енудің кең мүмкіндігіне қол жеткізеді. Соның нәтижесінде теледидар арқылы да әр пайдаланушы өзіне қажетті материалды үлкен экраннан көре отырып, оны өзіне көшіріп, сақтай алады. Қазіргі таңда интернет желісіне еркін ену функциясы дамудың перспективалық бағыттарының бірі болып отыр. Үлкен экранды теледидар арқылы бейнемәліметті айқын көріп қана қоймай, интернет беттерін парақтауға арналған веб-браузерлерді, әлеуметтік желі қосымшаларын қарауға мүмкіндік беретін RuTube немесе YouTube сервистерін т.б пайдалануға болады. Smart TV арқылы интернетті әр қолданушы өз мақсатына тиімді пайдалануға және үлкен көлемді онлайн контентті пайдалану мүмкіндігіне ие бола алады.

Енді мобильді технологиялардың оқытудағы ерекшеліктеріне тоқталайық. Мобильді (Mobile) – ағылшынша, «қозғалмалы», «икемді», «ұтқыр» деген мағынаны береді. Мәселен, бұл сөз автомобиль, аэромобиль, мобильді телефон деген сөздерде жиі кездеседі. Сонымен, мобильді құрылғы – адам әрекетін жеделдететін, қандай да бір затқа шапшаң қол жеткізуге мүмкіндік беретін құрылғы. Ақпараттың мобильдік құрылғылар арқылы дамуы ақпараттық ортаның қарқынды дамуына, сол арқылы мобильдік құрылғыны пайдаланушылар санының бірнеше есе артуына алып келді. Соған байланысты интернет дамыды, сымсыз интернет пайда болды, осыған орай мобильдік құрылғының қосымшаларын үлкен қарқынмен дамытып отырған әлемдік нарық қалыптасты.

Мобильді оқыту деп мобильді құрылғылардың көмегімен кез келген уақытта, кез келген жерде білім алуды айтамыз.

Мобильді оқытуды білім саласына енгізу жобаларын жүзеге асыруда түрлі мобильді құрылғылардың: смартфондар, mp3 плеерлер, планшеттер, дауысты құралдардың дидактикалық мүмкіндіктері зерттеліп, білім алуға оңтайландыра бастады [5].

Мобильді технологияны оқу үдерісінде қолдану тиімділіктері:

- кез келген уақытта және кез келген жерде білім алу мүмкіндігі бар;
- мобильді құрылғыларда жүктелген электронды контенттермен жұмыс жасау оқулық пен компьютерге қарағанда жеңіл, әрі жылдам;
- сабақта бірнеше компьютерге қарағанда мобильді құрылғыларды пайдалану тиімді;
- білім алушылар мен оқытушылар арасында тез әрі сапалы жақсы қарым-қатынасты, кері байланыс орната алады;
- білімді өз бетінше игеруге мүмкіндік береді;
- мүмкіндігі шектеулі білім алушылар үшін үздіксіз білім алуды қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, мобильді құрылғыларды оқу үдерісінде қолданудың артықшылықтарымен бірге кемшіліктері де бар. Атап айтсақ,

- интернетке тәуелділігі;
- ақпараттық қауіпсіздік мәселелері;
- барлық білім алушылардың сәйкесті мобильді құрылғыларды алуға мүмкіндігі бола бермейді;
- желілік байланыс қызметі бағасының жоғарылығы;
- мобильді құрылғыны үздіксіз қолдану денсаулыққа кері әсерін тигізуі мүмкін.

Мобильді технологиялардың мүмкіндіктері күннен күнге дамып келеді. Сондықтан бұл құрылғылар арқылы білім беру сұранысын қанағаттандыруға мейлінше дайын болу керек.

Қай елдің болмасын қоғамдық-экономикалық қатынастарының барлық саласы өзгеріп, дамыған сайын білім беру жүйесі де өзгеше мән-мазмұнға ие болып, сол қатынастарға сәйкес дамитыны табиғи заңдылық. Смарт технологиялар мен мобильді технологиялар осы заңдылық аясында білім беру қызметін жаңаша белеске шығарады, жаңа мазмұндағы білім сапасын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда мобильді технологиялар мен смарт технологиялар адамның барлық іс-әрекет саласын қамтиды. Олардың әлемдік нарықта өсуі, оның қазіргі уақытта көкейтестілігін, маңыздылығын, ыңғайлылығын көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. №319, 27 шілде, 2007 жыл.
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысымен бекітілген «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы.
3. Дускалиев Н.К. E-learning жүйесінде контентті жасақтау. // «Білім беру қызметкерлерінің кәсіби өсуі білім берудің жаңа сапасын қамтамасыз етудің шарты» тақырыбындағы білім беру қызметкерлерінің Бірінші Республикалық педагогикалық оқуларының облыстық кезеңінің материалдары. –Орал, 2013.
4. Досжанов Б.А., Қожахат Ш.Қ. XXI ғасырдың жаңа парадигмасы ретінде танылған smart технологиясы. –Қызылорда: ҚМУ, «Хабаршы» ғылыми-әдістемелік журналы, №4(42), 2014, -Б.89-92.
5. Закарьянова А.Б. Мобильді технологиялар білім беру үдерісінде. //Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігінің 25 жылдығы аясында «Біліктілікті арттыру жүйесіндегі Smart-технологиялар: халықаралық тәжірибе және отандық практика» тақырыбындағы республикалық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. -Орал, 2016, -Б.232-238.

ФОРМИРОВАНИЕ, РАЗВИТИЕ И ВОСПИТАНИЕ НОВОГО ПАТРИОТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ДОШКОЛЬНОМ ДЕТСТВЕ.

Татьяна Валентиновна ЕРШОВА

КГКП ясли-сад «Толағай»

Караганда, Казахстан

tanya-ershova_1966@mail.ru

Аннотация

Островок детства - Дошкольное детство является самым важным в жизни подрастающего поколения – нашего будущего. В настоящее время актуальной становится задача оказания консультационной психолого-педагогической помощи родителям в осуществлении ими функций воспитания детей. Работа музыкального руководителя в консультативном пункте для родителей способствует созданию благоприятных условий для развития детей дошкольного возраста. На современном уровне в консультировании родителей проводимые одним или несколькими специалистами одновременно в различных

формах: групповых, подгрупповых, индивидуальных также с родителями следует проводить работу на тему «Традиции народной культуры в системе духовно – нравственного и патриотического воспитания»

Музыка является самым чудодейственным, самым тонким средством привлечения к добру, красоте, человечности.

В. А. Сухомлинский [1]

Островок детства - Дошкольное детство является самым важным в жизни подрастающего поколения – нашего будущего.

Первый Президент РК Н.А. Назарбаев в своем Послании к народу Казахстана сказал: «Подготовить ребёнка к знаниям и труду – это долг родителей. Лозунг «Всё лучшее - детям» должен стать принципом для всех родителей». [2]

В «Законе об образовании Республики Казахстан» определены задачи необходимых условий для получения образования, направленные на формирование развитие и профессиональное становление личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей. Дошкольное воспитание детей с одного года до пяти лет осуществляется в семье и (или) дошкольных организациях. [3] В настоящее время актуальной становится задача оказания консультационной психолого-педагогической помощи родителям в осуществлении ими функций воспитания детей.

Ко Дню семьи в интересной форме проводим мероприятия для родителей с детьми в качестве консультаций. В совместной работе со специалистами требуется и компетентность работы музыкального руководителя в консультационном пункте для родителей, воспитывающихся в условиях семьи.

В целях создания благоприятных условий для развития детей дошкольного возраста, предупреждения и преодоления ошибок семейного воспитания и повышения педагогической культуры родителей повсеместно открываются консультационные пункты для родителей (далее - КПП) детей дошкольного возраста, не посещающих детский сад. Также в адаптационный период, вновь прибывших детей в ясли-сад.

КПП создаются как подразделение дошкольной организации образования (далее - ДОО). Организация деятельности КПП строится на основе интеграции деятельности директора, воспитателя, психолога, логопеда, медицинского работника, дефектолога (логопеда) и других специалистов в рамках Государственного общеобразовательного стандарта дошкольного воспитания и обучения РК.

В нашем детском саду в начале учебного года проводилась встреча ко Дню семьи с родителями, дедушками и бабушками, детьми младшего возраста. Консультирование родителей в консультативном пункте проводит и музыкальный руководитель одновременно с другими специалистами в различных формах: индивидуальных, подгрупповых или групповых. Все прибывшие в музыкальный зал на встречу в День семьи были в хорошем настроении. Разработка и проведение интеллектуальных игр, викторин, конкурсов, познавательно-обучающих тренингов; [4]

Основные формы работы взаимодействия родителей с музыкальным руководителем

Основные формы работы в организационном этапе			
№ п/п	Формы работы	Вид работы	Дата проведения
1.	Анкетирование	-общие сведения о ребёнке; -сотрудничество семьи со специалистом;	сентябрь
2.	Экскурсия в музыкальный зал	-экскурсия с одним из родителей или со всей семьёй, также с представителями семьи старшего поколения с дедушками и с бабушками;	адаптационный период

3.	Анкеты для родителей	-ответы родителей и предложения	сентябрь октябрь
4.	Лекционно-просветительская	-беседы; тематические консультации; -выступления на родительских собраниях;	ноябрь
5.	Наглядно-информационная работа	-информационный стенд; -выставка методической литературы; -список рекомендуемой литературы;	в течение учебного года

Темы бесед и консультаций		Сроки проведения
1.	«Музыкальный уголок ребёнка дома» 	адаптационный период; течение учебного года
2.	«Включение семьи в музыкальную жизнь ДООУ» 	в течение учебного года
3.	«Роль музыкального руководителя и воспитателя в организации музыкальной деятельности детей»	декабрь
4.	«Праздники в детском саду»	октябрь
5.	«Пальчиковые, речевые, музыкально – ритмические игры на музыкальных занятиях»	ноябрь
6.	«Фонотека»	адаптационный период
7.	«Консультирование по вопросам родителей» 	-адаптационный период, -в течение учебного года
8.	«Народная музыка»	январь, февраль
9.	«Развитие эмоциональной отзывчивости у детей дошкольного возраста на музыку» 	март
10.	«Фольклор малышам» «Совместные занятия детей и родителей»	апрель

Музыкальный руководитель разъясняет родителям о необходимости обучения всех детей музыке, независимо от их природных способностей, о **взаимодействии старшего поколения семьи с детьми дошкольного возраста.**

Процесс общения со старшим поколением семьи (бабушками и дедушками) эмоционально обогащало растущую личность, приобретает особую актуальность в современных условиях. Чтобы не исчезали семейные традиции, и не разрушалась преемственность поколений и эмоционально - родственных связей между поколениями, музыкальный руководитель включает обязательно этномузыкальный компонент для создания традиций, сохранения истории семьи и передача ее младшему поколению. При этом жизнь маленького ребенка от общения с бабушками и дедушками становится более надежной, защищенной, устойчивой.

Главная особенность организации процесса сотрудничества музыкального руководителя в Консультативном пункте для родителей на завершающем этапе являются встречи для обмена мнений. Родителям предлагается просмотреть видеоролики праздников, фотогалерею. Работа и совместное участие с родителями в подготовке и проведении развлечений, тематических занятий с родителями и старшими детьми из семьи, которые посещают детский сад, например: «Здравствуй, лето», «День Знаний», «Праздник семьи», «Урожай» или «Золотая осень», «Наурыз» и др..

Результатом работы музыкального руководителя в Консультативном пункте дошкольников является осознанное участие родителей в процессе обучения и воспитания детей. Таким образом, работа музыкального руководителя в консультативном пункте для родителей способствует созданию благоприятных условий для развития детей дошкольного возраста. Также способствует формированию всесторонне развитой личности, воспитанию эстетического отношения к окружающему. Участвуя в мероприятиях консультативном пункте, родители реализуют свой творческий потенциал, учатся взаимодействовать со своим ребёнком, уважая его личность, интересы и потребности, повышая свою педагогическую грамотность.

Музыка – могучий источник мысли. Без музыкального воспитания невозможно полноценное умственное развитие ребёнка. В. А. Сухомлинский[5] Педагог консультирует родителей или иных законных представителей воспитанников по вопросам воспитания и обучения, разъясняет им принципы солидарной ответственности за воспитание и обучение. [6]

Организация деятельности консультативного пункта для родителей строится на основе интеграции деятельности заведующего, воспитателя, социального педагога, психолога, логопеда, медицинского работника, дефектолога (логопеда) и других специалистов в рамках Государственного общеобразовательного стандарта дошкольного воспитания и обучения. [7] На современном уровне в консультировании родителей, проводимые одним или несколькими специалистами одновременно в различных формах: групповых, подгрупповых, индивидуальных также с родителями следует проводить работу на тему **«Традиции народной культуры в системе духовно – нравственного и патриотического воспитания»** рамках программы «Рухани жаңғыру». Основной целью программы Рухани жаңғыру является сохранение, развитие и популяризация историко – культурного наследия и лучших достижений современной культуры Казахстана.

Если мы хотим быть нацией со своим неповторимым местом на глобальной карте XXI века, нужно, чтобы мир узнал нас по культурным достижениям.

Н.А.Назарбаев.[8]

Наши маленькие дошкольники – особое поколение, будущие лидеры страны. Главной задачей, стоящей перед ДО в их взрослении в независимом Казахстане – воспитать культурную творческую личность. Поэтому уже сегодня необходимо заботиться о воспитании маленьких граждан, прививать уважение к своему народу и своей земле посредством народной педагогики, способствуя формированию нравственных качеств личности дошкольника, таких как доброжелательность, отзывчивость, гостеприимство и уважение к старшим, сочувствие и забота о младших. [9] Следует сказать, что любому казахстанцу, как и нации в целом, необходимо **обладать набором качеств, достойных XXI века.** И среди безусловных предпосылок этого выступают такие факторы, как **компьютерная грамотность, знание иностранных языков, культурная открытость.**

И программа **"Цифровой Казахстан"**, и программа **трехязычия**, и программа **культурного и конфессионального согласия** – это часть подготовки нации (всех

казахстанцев) к жизни в XXI веке. **Это часть нашей конкурентоспособности.**[8] .Наши национальные **традиции и обычаи, язык и музыка, литература и свадебные обряды**, – одним словом, **национальный дух**, должны вечно оставаться с нами. **Мудрость Абая, перо Ауэзова, проникновенные строки Джамбула, волшебные звуки Курмангазы – это только часть нашей духовной культуры.**

Значительно возросла и ответственность также и музыкального руководителя. Современный специалист Музыкальный руководитель измеряется и должен измеряться с достаточными навыками и мотивацией для эффективного преподавания, повышать роль профессионального развития, качество преподавания, развивать профессиональную компетентность музыкального руководителя в условиях обновления содержания дошкольного воспитания и обучения. Повышать и улучшать самообразование. Знать, что нужно специалисту, чтобы мыслить в инновационном ключе. Обучая детей – видим «Чего, что ждут и хотят родители...?» Кто они – наши дети дошкольники? «Почемучки?». Да «Почемучки» - человек будущего.

Для формирования дошкольников - навыки 21 века для наших дошкольников к образовательным результатам и создаются очень комфортные условия в дошкольном учреждении. Чтобы специалист мог с полной уверенностью в своей работе показать, отразить современное дошкольное детство: портрет ребёнка 21 века через традиции народной культуры в системе духовно – нравственного и патриотического воспитания.

В рамках **«Традиции народной культуры в системе духовно – нравственного и патриотического воспитания»** в я/с «Толагай» проводится **работа в одном из проектов: «Растим патриотов!»** В котором главной целью является формирование чувства патриотизма у детей дошкольного возраста, Воспитание у ребенка дошкольника патриотических чувств через систему знаний о Казахстане, родном городе. Выполняя первостепенные задачи: - воспитываем у детей любовь к большой, многонациональной Родине – Казахстану. Расширяем знания детей о своей Родине Республике Казахстан и её истории. Знакомим с достопримечательностями Казахстана, с людьми, прославившими свою страну. Формируется позитивное, уважительное отношение к родному краю, городу, его жителям и труду. Развиваем творческие способности детей в продуктивной и музыкальной деятельности с использованием национального колорита. Ориентируем родителей на патриотическое воспитание детей в условиях семьи через ознакомление с родной страной; «Сундучок» (Репертуар, картотека, фотогалерея, папки-передвижки). Демонстрируется отчётная форма («Презентация проекта «Растим патриотов!»). И в итоге в ожидаемом результате стараемся продолжать воспитывать у детей любовь к большой, многонациональной Родине – Казахстану, чтоб хорошо знать историю своего края. Мотивировать заинтересованность у детей, увлечённость, чтобы у дошкольников создавались яркие впечатления о своей малой родине, и появилось желание узнать о ней больше.

В нравственно-патриотическом воспитании Первый Президент Казахстана Н. Назарбаев обращает особое внимание на воспитание патриотов нашей страны. В подписанном им Указе о совершенствовании государственной политики в области патриотического воспитания говорится: «Мы должны строить своё будущее и будущее своих детей. И такой фундамент – это патриотизм. Это уважение к своей Родине и традициям, духовным ценностям наших народов..» Это ответственность за свою страну и её будущее. Что дети видят, слышат, что они читают, во многом зависит морально-нравственный климат в обществе в целом. Именно в дошкольном возрасте закладывается основа личности: развивается целостное восприятие окружающего мир, непосредственное эмоциональное отношение к окружающим людям, сочувствие к их нуждам и переживаниям. Здесь начинают развиваться такие черты характера, которые закладывают в основу нравственного и патриотического воспитания: трудолюбие, милосердие, гуманность. Занимаясь воспитанием детей, решая задачи нравственно-патриотического воспитания, каждый педагог должен строить свою работу в соответствии с местными условиями и особенностями детей. Знакомство с городом, с селом, с Родиной должно происходить постепенно, в соответствии с возрастом. Для этого в своей работе мы хорошо используем целевые прогулки, беседы о родном крае. Ведь в каждом крае

есть свои традиции, достопримечательности, памятники, которыми он славен. С детских лет необходимо формировать уважительное отношение к труду людей, с уважением относиться к ветеранам войны и труда, старшим людям.

Знания о различных профессиях, возможностях проявить свое мужество и героизм вдохновляют детей, воспитывают в них стремление, служить людям и Отечеству.

Богатый материал для воспитания патриотических чувств - устное народное творчество. Очень сложно строить будущее, не зная прошлого. Оно знакомит нас с вековой историей казахской земли, жизнью и бытом наших прадедов, народной культурой. К старшему дошкольному возрасту, дети уже имеют небольшой багаж знаний и важно, чтобы ребенок не только знал поговорки и прибаутки сказки, но чтобы он использовал их в подходящих случаях, в играх.

Казахские народные сказки, полные чудесного вымысла, драматических ситуаций, противостояния добра и зла, не только радуют детей, но и закладывают основы нравственности, учат различать, что такое хорошее и плохое, добро и злое.

В рамках патриотического воспитания проводим работу по сохранению и возрождению культурных традиций предков, чтобы будущие поколения чтили и любили памятные даты своего Отечества.

В «Концепции модернизации образования Казахстана» отмечена большая роль регионального компонента, позволяющего *«обеспечить историческую преемственность поколений, сохранение, распространение и развитие национальной культуры, воспитывать патриотов Казахстана, граждан, обладающих высокой толерантностью»*.

Региональность — опора на объект ближайшего окружения, учёт природных, экологических, социальных, культурных особенностей региона. Приоритетным направлением в работе дошкольного учреждения, в котором я работаю, является нравственно-патриотическое воспитание ребёнка. [10]

Одним из важных этапов работы с детьми по нравственно-патриотическому воспитанию ребенка является формирование накопления жизненного опыта о своём родном крае, усвоения принятых в нём норм поведения и приобщения к его культурным ценностям.

Патриотическое воспитание детей необходимо начинать в дошкольном детстве, являющемся важнейшим периодом становления человеческой личности. Именно в это время закладываются нравственные основы будущего гражданина. Патриотическое воспитание дошкольников через **азбуку воспитания юного патриота**. И основной целью является- воспитание у ребенка дошкольника патриотических чувств через систему знаний о Казахстане, родном городе.

Основные направления нравственно патриотического воспитания:

- Растим патриотов РК,
- Преемственность поколений,
- Ребёнок и его семья,
- Родной край.

В проекте по патриотическому воспитанию дошкольников основные формы работы в нашем саду «Толагай»: проведение патриотических праздников, посвященных «Дню Защитника Отечества», «День Победы», «День памяти 22 июня», экскурсии, «Великий Абай», тематические занятия с папами, участие в конкурсах, фестивалях, детские проекты, спортивные праздники, проводимые совместно с инструктором по физическому воспитанию и родителями, выставки работ, театрализованные представления.

Воспитание патриотизма – сегодня Казахстанский патриотизм – это проявление любви к Родине, чувство гордости за принадлежность к своей стране; это речь об отношении многонационального народа Казахстана к одной, общей для множества народов Родине, является одним из важнейших направлений в воспитании подрастающего поколения.. Патриотизм – это длительный процесс, в котором детский сад является очень важным звеном. Смысл этого процесса является в постепенном осознании и принятии ребёнком нравственных, моральных и поведенческих норм и правил, принятых в определённом социуме. Малая Родина

– это аул, село, деревня, город, в котором живёт человек и улица, на которой стоит его дом, деревья, трава и цветочки под его окном, пение птичек: всё это Родина.

Формирование уже старшего дошкольника невозможно без воспитания с детских лет уважения к духовным ценностям.

Основной целью программы «Рухани жаңғыру» является сохранение, развитие и популяризация историко – культурного наследия и лучших достижений современной культуры Казахстана. В рамках программы «Рухани жаңғыру» для возрождения интереса и уважения населения к традициям, истории и культуре своей земли проводится ряд мероприятий: например, приуроченные к программе «Рухани жаңғыру» совместная работа коллектива я/с, родители при оформлении на территории и участках «Музея», затем приуроченные к празднику «Наурыз», «Национальный день домбры», «Великий Абай». Даём понятие о традициях и культуре, народные игры, разрабатываем сценарии. Воспитываем в наших дошкольниках чувство уважения к традициям, чувство патриотизма, чтоб выражалось в любви, с чувством гордости и преданности к своей семье, любимому садику, району, в котором живут, к городу. Чтоб знали историю, культуру. Дети совместно с родителями участвуют в мероприятиях, выставках, в конкурсных *дистанционных конкурсах*: «Наурыз», «День семьи», «Национальный день домбры», «День столицы», «День Независимости», «День Знаний», «День шахтёра». Воспитание национального духа, толерантности в подрастающем поколении уважение к национальным традициям, обычаям, обрядам, к языкам, литературе, к музыкальной культуре....И наша задача- воспитать именно любовь к своему родному краю, к малой родине и в целом к своей стране. Согласно плану реализации программы «Рухани жаңғыру» проводятся тематические мероприятия... «Единство народа Казахстана», «День языков», «День Защитника Отечества», «День Победы», «Международный День защиты детей», «22 июня - День памяти», «Великий Абай». Выставки поделок и рисунков в различной технике выполнения совместно сделанных с родителями, а также со старшим поколением с дедушками и бабушками, со старшими сестрами и братьями. Разучиваем и исполняем песни, танцы, играем в народные подвижные и музыкальные игры, дидактические игры, театрализация. Готовим и проводим обряды «Укладывание в колыбель», «Разрезание пут», «Сажание на коня» и др. Разучивание пословиц и поговорок....Проекты, направлены для формирования воспитания нового патриотического сознания.

К необходимости изменения казахстанского общества, Первый Президент РК Н.А. Назарбаев подчеркивает, что надо учитывать наш менталитет, культуру и обычаи. Программа указывает практические действия для перехода на совершенно новый уровень развития общества. Делая акцент на культуре, Первый Глава государства Н. А. Назарбаев возлагает на работников образования и культуры самую главную миссию – быть идеологическим авангардом общества.

Литература:

1. В.А. Сухомлинский «О воспитании» *Издание второе М., 1975-* с. 171
2. Послание Президента Республики Казахстан – лидера нации Н.А. Назарбаева Народу Казахстана «Стратегия Казахстан - 2050»
3. «Закон об образовании». Гл. 3, ст. 11. Гл. 6, ст. 30, п. 1,2.
4. Типовые правила организации деятельности консультационных пунктов для родителей
5. В.А. Сухомлинский «О воспитании» *Издание второе М., 1975-* с. 173
6. Об организации воспитательно-образовательного процесса в дошкольных организациях Республики Казахстан в 2019-2020 учебном году. Инструктивно-методическое письмо
7. Государственного общеобразовательного стандарта дошкольного воспитания и обучения Республики Казахстан.
8. Статья Президента "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания" 12 апреля 2017
9. Книга Нурсултана Назарбаева «Казахстанский путь»
10. Дошкольное образование: опыт, инновации (стр.11)

БІЛІМ МАЗМҰНЫН ЖАҒАРТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУДЫҢ МАҢЫЗЫ

ЕСЖАНОВА Ғалия Кеңесбекқызы, УТЕПБЕРГЕНОВА Гүлжан Серікбайқызы

Физика-математика бағытындағы Назарбаев зияткерлік мектебі

Тараз, Қазақстан

gutepbergenova@mail.ru

Аннотация

Мақала бүгінгі қоғамдағы білімнің маңызы мен өзектілігі, білім мазмұнын жаңарту жөніндегі бастамалар мен олардың мазмұны туралы мәселелерге арналған. Мақалада оқу үдерісіндегі ғылыми-зерттеу жұмыстарының маңызы және оқушыларда зерттеушілік дағдыларды қалыптастырып, дамыту жолдары туралы айтылады.

Төртінші өнеркәсіптік революция тұсында әлем терең экономикалық, технологиялық және әлеуметтік өзгерістерді басынан кешіруде. Жасанды интеллект ғасыры болып табылатын бүгінгі таңда білім мен ғылымның маңыздылығы бұрынғыдан да өсіп отыр. Себебі, қазіргі елдердің даму индексі білімді және денсаулығы мықты азаматтарымен өлшенуде. Қазіргі таңда білім өз мазмұны жөнінен экономикалық ресурстармен бәсекелесе алатын капиталға айналған.

XXI ғасырда технологияның, шикізаттың, энергия ресурстарының қымбаттау қарқынының жылдамдауы және экологиялық жағдайдың нашарлауы қоғамда терең ауқымды әлеуметтік проблемаларды туындатуда. Бұл мәселелердің шешімі – бір жағынан жаңа технологияларға, жаңа идеяларға, жаңа білімдерге деген сұранысты арттырса, екінші жағынан, алынған білімді үнемі жаңартып тұруды, ал ең бастысы әр адамнан жаңаша ойлауды талап етіп отыр. Сондықтан да, кез-келген өркениетті елдің білім беру саласының алдында тұрған міндет – XXI ғасырдың ағымына бейімделген, жаһандану үдерісін, жаңа технологияларды, әлеуметтік және демографиялық өзгерістерді бақылай алатын жастарды оқытып-тәрбиелеу.

Қоғамдағы білім мен ғылымның рөлінің өзгеруіне байланысты республикамыз тәуелсіздік алғаннан бастап, білім мазмұнын жаңартуды дамудың басым бағыттарының бірі ретінде ұстанып келеді. Білім саласын реформалау елімізде осы уақытқа дейін қабылданған стратегиялық бағдарламалардың ешқайсысынан тыс қалған емес. Бұл мәселе Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылғы халыққа Жолдауында әлеуметтік саланың маңызды бағыты ретінде қарастырылып, Президент «еліміздің бюджеті негізгі 2 мақсатқа - экономиканы дамытуға және әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталу керектігін және әлеуметтік салада бірінші білім беру сапасын жақсартуға басымдық беруді» қадап айтты [1].

Еліміздің алға қойған бәсекеге қабілетті елдердің қатарына қосылу сияқты асыл мұратына қол жеткізуі, дамыған елдер қатарына қосылуы – білім жүйесінің жоғары деңгейде дамуымен тығыз байланысты. Осы мақсатта білім сапасын арттыру мақсатында білім мазмұнына өзгерістер енгізіліп, жаңа талаптар қойылуда.

Күні кеше қабылданған Білім беруді дамытудың 2025 жылға дейінгі бағдарламасына сәйкес білім берудің алдындағы негізгі міндеттер ретінде Қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру; жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту; ғылымның ел экономикасына қосар үлесін арттыру мәселелері қойылды [2].

Қазіргі білім беру жүйесінің алдында тұрған міндеттердің бірі – шығармашылық әлеуеті жоғары, креативті ойлай білетін мамандар даярлау. Білім сапасы оқушылардың алдағы өмірге дайын болуына, алдағы уақытта күрделі саяси мәселелерді шеше алуына, өздері тандаған салада көшбасшы бола алуына жауап бере алатындай болуы тиіс. Осы тұста жаңартылған білім мазмұны тек біліп, түсінуге ғана емес, сонымен қатар, қолдану, талдау, жинақтау және бағалаумен қатар жүруде.

Мұғалім қазіргі таңда оқушыға қажетті ақпаратты түгелдей беретін тұлға емес, ол оқушыға бағыт-бағдар беретін әріптес. Қазіргі мұғалімнің негізгі міндеті – оқушылардың

танымдық міндеттерін қалыптастыру, шығармашылық қабілеттері мен қызығушылығын арттыру және білімге деген құштарлығын ояту. Осыған орай, озық тәжірибе, жаңа технологияның тиімді әдістерін таңдап, оларды үйлесімді және тиімді пайдалана білу – бүгінгі ұстазға қойылып отырған басты талап. Бұл талаптарға тек білім мазмұнын жаңарту арқылы ғана қол жеткізу мүмкін болып отыр.

Жаңартылған білім беру жүйесі – құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді, әрі қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке және жұлппен, топта жұмыс жасай білу дағдыларын қалыптастыруында [3].

Жаңартылған білім мазмұнымен бірге кірген сыни ойлау, мәселелерді шығармашылық тұрғыда шешу, топтық жұмыс, коммуникация сияқты жаңа дағдылар жоғарғы маңызға ие бола түсуде. Қазіргі қоғамда білім беруде басты нысанға: ақпарат пен фактіні ала білу, материалға талдау жасай білу, ақпаратты өңдей білу және интерпретация жасай білу - білім берудің басты атрибуттары ретінде алынған. Қазіргі педагогика ғылымының алдында тұрған маңызды міндет - мұғалімнің ақпарат пен фактіні оқушыға жеткізіп қана қоюы емес, сондай-ақ, ол ақпаратпен дұрыс жұмыс жасай алуға, дәлел таба білу, зерттеп отырған салада дәл сол саланың сарапшысындай ойлай білу және құнды білімі мен идеяларын өз болашағының қажеттілігіне және қоғам игілігіне жарата білуге үйрету болып отыр.

Осыған байланысты оқушыларда ғылыми-ізденіс дағдыларын дамыту, мәселенің шешіміне шығармашылықпен және сыни талдау арқылы қарауға үйрету, оқушылардың жеке тұлғалық сапаларын дамыта білу, күрделі проблемаларды шешуде меңгерген дағдыларын қолдана білуге дағдыландыру бүгінгі жаңартылған білім мазмұнының өзегі десек те болады. Олай болса, оқу процесінде оқушылардың бойында ғылыми-ізденіс дағдыларын қалыптастыру және дамыту әрекетін жаңартылған білім жүйесінің бір тармағы ретінде қарастырғанымыз жөн. Ғылыми-ізденіс жұмыстары барысында оқушы проблемадағы қарама-қайшылықты табуға, бірнеше гипотезаларды ұсынуға, бақылау, тәжірибе және эксперимент жүргізуге, ақпаратқа талдау жасауға, түсініктерге анықтама беруге және т.б. дағдыланады. Мұғалім білім беру процесінде ғылыми зерттеуді қолдана отырып, жаңа ақпарат алуға және оқушылардың бұрынғы алған білімдері мен дағдыларын жалпыландыруға тырысады. Мұғалім зерттеу барысында оқушыларға түрлі қарама-қайшылықтарды көрсетіп, оларды бұрынғы алған ақпараттары мен білімдерінің көмегімен шешуді ұсынады. Оқу процесінде оқушыларда проблеманы шешу барысында ақпаратты жүйелеу, жалпыландыру және жіктеу қажеттігі туындайды. Кей жағдайларда қол жеткізген ақпарат оқушылардың бұрынғы алған білімдерімен қарама-қайшы келіп жатады, мұндай жағдайда олар туындаған мәселенің теориялық анықтамасына жүгінеді. Оқу процесінде мұндай әрекетті ұйымдастыру оқушылардың танымдық белсенділігін көтереді. Оқу процесінде ғылыми-зерттеудің жекелеген элементтері қолданылады: теориялық талдау жасаудың әдіс-тәсілдері, гипотеза ұсыну және тәжірибе жүргізу [4].

Оқу процесінде зерттеу тәсілдерін қолданудың басты мақсаты – оқушыларда ақпаратты шығармашылықпен меңгере білу және қоғамның түрлі саласында әрекеттің түрлі тәсілдерін қолдана білу дағдыларын қалыптастыру. Сонымен, оқу процесіндегі ізденіс әрекеті шығармашылық және зерттеу тапсырмаларын шешумен байланысты және ғылыми-зерттеу жұмысына тән негізгі этаптардан тұрады: проблеманың қойылуы, нақты мәселеге арналған теорияны меңгеру, зерттеу тәсілдерін таңдау және оларды қолдану, өз бетінше ақпарат жинау, оны талдау және ғылыми түсіндірмелер беру және соңында өз қорытындысын шығару.

Зерттеу дағдыларының негізі – ғылыми-ізденістік білімдер мен дағдылар жиынтығы болып табылады. Ғылыми-зерттеу жұмыстарының әрбір кезеңі оқушыдан сәйкес нақты білімдер мен дағдыларды талап етеді. Оны қысқаша мына кестемен беруге болады:

Әрекет түрлері:	Зерттеушілік білімдері мен дағдыларының тізімі:
1. Зерттеліп отырған проблема бойынша әдебиеттерді жинақтау, меңгеру; Ғылыми ақпаратты меңгеру.	1. Ізденіс тақырыбы бойынша библиографиялық тізім жасау; 2. Тақырып бойынша әдебиеттерге шолу жасау; 3. Цитаталар жасауға, оқып меңгерілген әдебиеттер мен тарихи деректерге сілтеме жасау; 4. Ақпаратты өңдеу үшін компьютерді қолдану.
2. Зерттеуді жоспарлау және жүргізу	5. Зерттеудің мақсаты мен міндеттерін анықтау; 6. Зерттеу гипотезасын құрастыру; 7. Зерттеу құрылымының тиімді нұсқасын таңдау; 8. Зерттеудің практикалық тиімділігін бағалау; 9. Зерттеу нәтижелерін басқа зерттеу қорытындыларымен салыстыру; 10. Нәтижелерді тексеру, қателіктерді түзету.
3. Зерттеу жұмысының нәтижелерін рәсімдеу және жариялау, қорғау.	11. Нәтижелерді негіздеу; 12. Жасалған жұмыс жөнінде есеп жасау; 13. Жұмысты рәсімдеу кезінде символикаларды, графикалық құралдарды қолдану; 14. Баяндама дайындау, мақала, реферат жазу т.б. 15. Сынып алдында өз тұжырымдамаларын қорғау.

Зерттеу жұмысын жүргізбес бұрын, бірнеше тараудан тұратын жұмыстың «төлқұжатын» жасап алу қажет:

- қарама-қайшылықтарды іздеу, проблеманың қойылуы және гипотеза ұсыну;
- зерттеу жұмысының мақсаттары мен міндеттерін анықтау;
- зерттеу әдісін таңдау;
- зерттеу материалдарының тізімін құрастыру;
- алынған ақпараттарды өңдеу және нәтижелерді рәсімдеу;
- кері байланыс және түзету жұмыстарын жүргізу.

Ғылыми-зерттеу жұмыстары 3 бағытта ұйымдастырылады: - Сабақ үстінде орындалатын зерттеулер. Тарих сабағында жүргізілетін зерттеулер саралау сипатына ие. Мысалы, тарихи процестердің, ауқымды оқиғалардың дамуындағы кезеңдерге сипаттама беру; - Тақырып бойынша өз бетінше библиография құрастыру; - Зерттеудің ғылыми жаңалығын, тәжірибелік маңызын анықтау; - тарихи мәселелерге концептуалды тұрғыда талдау жасау; мини жобалар т.б.

Мемлекетіміздің дамыған елдер қатарында болуы ел болашағы жастар қолында болғандықтан, білім беру үдерісінің өзгеріп, жаңарып тұруы заман талабы. Ендеше, еліміздегі білім беру саласын реформалаудың мақсаты – білім беру жүйесін жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімдеу болып табылады. Бұл ретте мектеп оқушыларының арасында ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастырудың және дамытудың маңызы ерекше.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қ.Тоқаевтың Қазақстан Халқына Жолдауы. «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі». 2019 жыл, қыркүйек. https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy

2. Білім беруді дамытудың 2025 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы: оқу бағдарламаларын жаңарту, ғылымды қолдау және электронды ҰБТ. <https://primeminister.kz/kz/news/gosprogramma-razvitiya-obrazovaniya-do-2025-goda-obnovlenie-uchebnyh-programm-podderzhka-nauki-i-elektronnoe-ent>

3. Джанабаева Р.А., Касенова С.А. Жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша оқушылардың коммуникативтілік құзыреттілігін дамыту. Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Хабаршысы «Педагогика ғылымдары» сериясы, №3 (59), 2018 – 291б.

4. Е.Г.Чернышенко. Формирование исследовательской культуры учащихся в условиях общеобразовательного учреждения. Электронный журнал «Вестник Новосибирского государственного педагогического университета». <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-issledovatel'skoy-kultury>

СТРАТЕГИИ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ПРИ РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ НА УРОКАХ

ЕСКЕНДИРОВА Елена Викторовна

Назарбаев Интеллектуальная школа физико-математического направления
Талдыкорган, Казахстан
helen_nesina@mail.ru

Аннотация

Мақаланың мақсаты - анағұрлым қабілетті студенттермен жұмыс жасау кезінде мұғалімдерді қолдау. Мұғалімдер неғұрлым қабілетті оқушылармен жұмыс жасау кезінде сараланған оқытудың стратегиялары, үлгілері және тәсілдерімен танысады.

Цель статьи - оказать поддержку коллегам при работе с более способными учениками. Учителя познакомятся со стратегиями, моделями и подходами дифференцированного обучения при работе с более способными учениками.

Дифференцированное обучение - это форма организации учебной деятельности школьников, при которой учитываются их склонности, интересы и проявившиеся способности. (Педагогический энциклопедический словарь, 23, с.276)

Понятие дифференциации в образовании - отбор различных методик, стратегий, ресурсов и объемов информации с целью создать оптимальные условия для успешного обучения каждого ученика, путем учета индивидуальных особенностей.

Цель дифференцированного обучения – обеспечить каждому ученику условия для максимального развития его способностей, удовлетворения его познавательных потребностей на основе учёта индивидуальных особенностей личности, т.е. на уровне его возможностей и способностей. Обучение каждого ученика должно происходить на доступном для него уровне и в оптимальном для него темпе.

Разработка заданий по Таксономии Блума

Для более успешных учеников, составляйте и используйте задания на развитие высокоуровневых навыков: Анализа, Синтеза, Оценки.

Когнитивные процессы / Мыслительные процессы	Определение	Ключевые слова
Анализ	Различает ли учащийся различные части информации друг от друга?	Сравнить/противопоставить, разбить, выделить, отобразить, разграничить, дифференцировать, идентифицировать, определить связи, выбирать, отделить/разделить, классифицировать, выявить различия.
Синтез	Может ли учащийся предложить новый продукт или новую точку зрения?	Группировать, обобщать, реконструировать, написать / сочинить, разработать, придумать, комбинировать, дополнить, составлять, создать, организовать, планировать, предложить, доказать, подтвердить, аргументировать, обсудить, убедить, определить, провести соответствие, объяснить.
Оценка	Сможет ли учащийся защитить данную точку зрения?	Оценивать, критиковать, судить, оправдывать, оспаривать, поддерживать, сопоставить, делать выводы, объяснить, подтверждать, толковать/ комментировать, отличить/ различить, защитить точку зрения, спрогнозировать.

Колесо Аллана Каррингтона

ПАДагогическое (от iPad) колесо Аллана Каррингтона (университет Аделаиды, Австралия). Визуальная модель/опора-инструмент для планирования образовательной деятельности, соединивший в себе необходимые качества выпускника 21 века, таксономии Блума и современные информационные технологии.

Ресурсное обучение Resource Based Learning.

Примеры, когда это можно использовать:

- Учащиеся с разным опытом работы с компьютером учатся эффективно пользоваться персональным компьютером.
- Студенты-историки обучаются библиотечным навыкам.
- Студенты естественных наук обучаются математике для изучения физики.
- Подготовка к сдаче экзамена по предмету, на дополнительных уроках.

В ресурсном обучении обычно используются рабочие тетради/листы, которые содержат объяснения темы, разбор примеров-образцов, аудио, визуальные материалы; упражнения, предназначенные для развития знаний и навыков учащихся. Для учеников с высокими способностями предоставьте минимум информации по объяснению темы, дайте задания уровня В, С; творческие; проблемные; задания, связанные с практическим применением.

Рабочие тетради могут быть «на компьютере» в качестве компьютерного учебного курса.

Ученики работают в своем собственном темпе с помощью этих рабочих тетрадей, возможно, начиная с разных мест.

Если сам ученик или учитель считает, что ученик понял и разобрал материал, то учитель проверяет его готовность. Это может происходить на разных этапах от темы к теме/от уровня к уровню. Для этого студенты сдают тесты или предоставляют другие доказательства своего обучения.

Такая диагностика позволяет обнаружить пробелы или недопонимания по изученному материалу и дает учителю/ученику гарантированно понять, что студент может перейти к изучению другой темы или же еще поработать над прежней.

Прогресс каждого ученика обычно контролируется некоторыми или всеми из следующих способов:

- компетенции (формальные/неформальные разработанные вами), для которых студенты предоставляют доказательства;
- отдельные записи для каждого учащегося, в которых записан предыдущий опыт, прогресс по дате с помощью рабочих тетрадей, достигнутые компетенции, результаты тестов, установленные вами индивидуальные цели, и так далее.

Module:	One				Two	
Exercise	1	2	3	4	1	2
Jill Davies	✓	✓				
Peter Eaves	✓	✓	✓	✓	✓	
Jon Everett	✓	✓	✓			
Paula Francis		not needed			✓	✓
Tim Harroway	✓					

You could put the date instead of ticks

Name: Ian Walker Computer competences

Word processing	Initials
1. Type in a 'file'	☒ EW
2. Print out a file	☒ EW
3. Save a file to a CD-ROM	☒ EW
4. Use bold and underline	☒ EW
5. etc.	☐ EW

These are informal competences made up by the teacher

Стратегия Team Teaching (Командное преподавание).

Командное преподавание возможно осуществить с коллегой, например, из своего МО по договоренности, совместно осуществив планирование урока для поддержки более способных учеников. Один учитель может работать с более способными учениками, а другой с остальными по одной и той же теме в одном классе.

Используйте виды командного преподавания: Один учит, другой оказывает поддержку учащимся; Один учит, другой содействует ему; Обучение станциями. Параллельное обучение – два учителя работают отдельно, в отдельных классах с группами учащихся по одной и той же теме. Альтернативное обучение - два учителя работают с различными группами учащихся по разным темам. Например, группа учащихся, достигшая цели обучения, которые были поставлены на эту неделю, может работать с одним из учителей и начать изучение нового материала, в то время как другая группа учащихся продолжает изучать данную тему с другим учителем.

Дифференциация при работе в группе.

Модель организации групповой работы: Калейдоскоп.

Алгоритм групповой работы:

1. Создать задания, которые вы планируете на урок (например, 12 заданий).
2. Разбить их на варианты (например, 3 варианта по 4 задания), причем в каждом варианте должны быть задания разного уровня.
3. Раздать ученикам так, чтобы у рядом сидящих учеников были разные варианты.
4. Дать время на индивидуальную работу.
5. По истечении времени объединить учеников в группы по вариантам и дать 5 минут на сравнение результатов и разборку заданий.
6. Консультация учителя: а) при разных результатах у учеников;
б) в случае отсутствия решения у группы.
7. Раздать новые варианты для каждого ученика с соблюдением пункта 3.
8. Продолжать до тех пор, пока все ученики не будут иметь решения всех 12 заданий.

Дифференциация по заданию: Ученикам даются различные задания по уровню их потребностей. Они могут быть сосредоточены на одинаковой теме, может быть предложена полностью разная работа, но позволяющая выполнить ее ученикам с различным уровнем навыков.

Дифференциация по поддержке: Задание может быть дано одинаковое, только менее успешным ученикам могут быть предоставлены словари, калькуляторы, инструкции, учитель может подойти и дать свои советы, рекомендации. Так же такая ситуация является своего рода вызовом для успешных учеников.

Дифференциация по результату: Ученикам даются одинаковые задания и ресурсы. Они выполняют задание на их собственном уровне и производят результаты, которые отражают их понимание задачи и способности выполнить ее. Все учащиеся выполняют одно и то же задание, но от них ожидают разных результатов. Например, учитель просит учащихся написать короткую историю. Несмотря на это, лексика, структура предложения и общая структура истории будет более продвинутой в работах более успешных учащихся.

Дифференциация по типу восприятия: У каждого учащегося есть предпочтительный стиль обучения. Успешная дифференциация включает в себя изучения материала исходя из типа восприятия: визуалы, аудиалы, кинестетики. Например:

По продукту

Визуалы: создать презентацию (график, свойства логарифмической функции).

Аудиалы: просмотреть видео и составить алгоритм решения логарифмического неравенства.

Кинестетики: работа в группе, обсуждение и составление постера, презентация постера.

По процессу

Обеспечить учебниками визуалов.

Разрешить аудиалам слушать аудиокниги.

Дайте кинестетикам возможность выполнить интерактивное задание онлайн.

Дифференцированные домашние задания.

Задания могут быть одинаковы для всех по содержанию, но различны по способам выполнения. Например: «Вырежи из клетчатой бумаги прямоугольники одинаковой площади, равной 36 см^2 , но с разными сторонами».

Получив такое задание, каждый ребёнок индивидуально подходит к выполнению: одни могут вырезать один прямоугольник, другие – два-три или большее число вариантов. При этом деятельность учащихся носит поисковый характер.

Либо задания включают несколько вариантов с правом самостоятельного выбора любого из них. В помощь учащимся учитель может предлагать памятки по выполнению определенных видов домашней работы (как правильно решать задачу; как учить наизусть стихотворение; как подготовить план пересказа; как выполнять работу над ошибками и др.). Индивидуальное домашнее задание задается, чаще всего, отдельным учащимся класса. Такая работа может быть выполнена на карточках или с использованием тетрадей на печатной основе.

Список литературы

1. Geof Petty - Teaching Today A Practical Guide, 2010
2. Методические рекомендации по организации домашней работы учащихся «Назарбаев Интеллектуальных школ», Астана 2017г.
3. Командное преподавание-обзор. АОО Назарбаев интеллектуальные школы, Астана, 2013г.
4. <http://roachinthenet.blogspot.com/2016/03/blog-post.html#.Xi52Oy97kc8>

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАЛАЛАР ҚОРЫНЫҢ ЖҰМЫСЫ

ЖАКАНОВА Латифа Зейнуллакызы

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Ғылыми жетекші – Г.И. Кушенова, т.ғ.к, доцент

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Zh.lati_02_94@mail.ru

ЮНИСЕФ **БҰҰ**-ның негізгі мекемелерінің бірі және ол балаларға қамқорлық танушы қор ретінде 1946 жылғы 11 желтоқсанда уақытша ұйым ретінде құрылды. Бастапқыда қор “Балаларға көмек көрсететін халықаралық төтенше қор” деген атпен өз жұмысын бастады. 1953 жылы БҰҰ құрылымының бір жүйесі ретінде бекітілді. Аталған ұйымның **штаб-пәтері** — Нью-Йорк қаласында орналасқан. Бүгінде ЮНИСЕФ 190 мемлекетте әрбір баланың құқықтары мен бостандықтарын қорғай және дәріптей отырып өз қызметін атқаруда.

Нью-Йоркте 1994 жылғы 16 ақпанда қол қойылған 1989 жылғы 20 қарашадағы Бала құқықтары туралы Конвенция Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысымен ратификацияланды. Осы сәттен бастап қор Қазақстанда өкілдігін құрып, өз жұмысына ресми түрде кірісті.

(Бала құқықтары туралы конвенцияға қол қою сәті, 16.02.1994ж, Нью-Йорк қ. ©UNICEF)

Қордың Орталық Азия мен Қазақстандағы өкілдігі Алматы қаласында 1996 жылы, ал Нұр-Сұлтан қаласында 2000 жылы ашылды.

Аталмыш қордың қызметі бала құқықтары мен олардың мүдделерін қорғауды толықтай жүзеге асыру принципінен туындаған болатын. Қормен республикамызда тікелей бірлесе қызмет етуші орган ҚР Білім және ғылым министрлігі. 2006 жылы министрлік жанынан Бала құқығын қорғау комитеті құрылды[1].

Оның міндеттері, функцияларына келіп тоқталар болсақ, баланың құқықтарын қорғау саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырады; балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді.

Ал қызметі болса келесідей: бала құқықтарын қорғау саласындағы басқа мүдделі уәкілетті органдардың қызметін үйлестіру және бағыттайды; комитеттің құзыретіне жататын мәселелер бойынша орталық және жергілікті атқарушы органдар қызметіне бақылау және қадағалау функцияларын жүзеге асырады; адамгершілік-рухани дамытуға бағытталған үкіметтік емес ұйымдардың қызметі мен балалардың әлеуметтік бастамаларын үйлестіру және қолдайды; жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған білім беру ұйымдарының қызметін бақылауды жүзеге асырады; кәмелетке толмағандардың Кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталығында ұсталуын үйлестіру мен бақылауды және шетелдіктерге асырап алуға берілген балаларды бақылауды жүзеге асырады; балалар өмірі сапасының құқықтық және әлеуметтік кепілдіктерін қамтамасыз етеді және т.с.с.

2006-2011 жылдарға арналған "Қазақстан балалары" мемлекеттік бағдарламасы 2006 жылы бекітілді, ондағы басты мақсат -Балалардың өмір сүру сапасын жақсарту. Бағдарлама міндеттері: балалардың құқықтары мен мүдделерін қорғау саласындағы заңнаманы жетілдіру; мемлекеттік құрылымдармен халықаралық және үкіметтік емес ұйымдармен ведомствоаралық өзара іс-қимылды қамтамасыз ету; барлық санаттағы балалардың сапалы білім, медициналық және әлеуметтік қызметтер алуы үшін жағдайды қамтамасыз ету; өмірде қиын жағдайға душар болған балалардың құқықтарын қорғау үшін кешенді шаралар жүйесін қалыптастыру; кәмелетке толмағандар арасында балалар қадағалаусыздығының, панасыз қалуының және құқық бұзушылықтардың алдын алу жүйесін жетілдіру; әлеуметтік жетімдіктің алдын

алу; балалардың демалуға, бос уақытқа, мәдени және шығармашылық өмірге қатысуға құқықтарын іске асыруға ықпал ететін жағдай жасауды қамтыды.

2006 жылы 21 ақпанда Астана қаласында Бала құқығы туралы БҰҰ Конвенциясының ережелерінің орындалуы туралы ҚР мерзімді баяндамасын даярлау бойынша жұмыс тобының бірінші отырысы өтті. Оған Бала құқығын қорғау бойынша комитет төрағасының орынбасары Р. Шер төрағалық етті. Жиынға Балалар қорының координаторы, Әділет, Сыртқы істер министрлігінен және қоғамдық ұйым өкілдері қатысты. 2003 жылғы 4 маусымда Женева қаласында өткен БҰҰ Комитетінің 33 отырысында оқылған Қазақстанның баяндамасында айтылған мәселелер мен ұсыныстар талқыланды [ҚР Ұлттық архиві.144-қ.,1-т.,46-іс,1-2п. 2].

ЮНИСЕФ БҰҰ Балалар қорының «Балаға мейірімді қала» жобасы бойынша халықаралық тәжірибесіне келер болсақ әлемнің әр түрлі өңірлерінде орналасқан балаларға мейірімді қалалардың саны 867 құрағанын көреміз.

Олардың көпшілігі Еуропада, әсіресе Францияда, Италия және Испанияда орналасқан. Одан басқа балаларға мейірімді қалалар Оңтүстік Америкада, әсіресе Бразилияда көп [3].

Бүгінгі күні балаға мейірімді қалалар Африканың 11 елдерінде, Оңтүстік және Солтүстік Американың 11 елдерінде, Азияның 11 және Еуропаның 23 елдерінде бар.

Барлық балаға мейірімді қалалар ұлттық және халықаралық желіде бірігеді. Мысалы, Еуропада қатысшы-қалалар ең жақсы тәжірибелермен алмасатын, сонымен қатар, екі жылда бір рет «Бала қалада» халықаралық конференциясына өзге елдердің (Бразилия, Канада т.б.) өкілдері кездесуге тартылатын Балаға мейірімді қаланың Еуропалық желісі бар. Украинада - балаларға мейірімді қалалар жобасы «Украина - Балаға мейірімді мемлекет» атты жалпы украиндық бағдарлама шеңберінде жүзеге асырылады.

Балаға мейірімді қаланы құру бастамасын және жаңаны енгізу үшін жауап беретін, тиісті идеологияны қалыптастырумен айналысатын, ешкім оған бағынбайтын ақпараттық орган болып табылатын Балаларды қорғау комитетін құрушы мэр болып табылады. Бұл комитеттегі жұмысқа (әлеуметтік қызметкер ретінде) дәрігерлер, педагогтар, психологтар, заңгерлер және т.б балалар мәселесімен айналысатын мамандар тартылады. Барлығының үстінен ақылы негізінде жұмыс жасайтын, жалғыз басшы тағайындалады.

Мэрлермен тең балалар парламенті жұмыс істейді.

Ересектер мен балалар үшін жұмыс жасайтын «Балаға мейірімді қала» жобасын Балалар парламенті мен мэр бірлесіп жасайды. Германияда Балаға мейірімді қалалар құру процесі төмендегілер арқылы жүзеге асады:

1) Бала құқықтарын қорғау уәкілеттінің қызметіне ұқсас Балалардың мәселелері бойынша Үлестіруші Офистің балалардың барлық ұсыныстар мен арыздары саяси және әкімшілік лауазымды деңгейдегі қызметтегі ресми тұлғаларға жетуі үшін құрылуы.

2) Әлеуметтік істер департаменттерінің қолдауымен қалыптасқан балалардың қатысуымен бас өкілді органның Балалар кеңесінің құрылуы. Кеңес барлық қалалар деңгейі сияқты және тұрғылықты жеріне байланысты балалардың қатысуын қамтамасыз етеді.

Францияның 36 мың қаласын ұсынатын Франция қалалары мэрлері қауымдастығымен бірлесіп, 2002 жылы Францияда Балаға мейірімді қала бастамасы қанат жайды.

Францияда «Балаға мейірімді қала» процесін құру деп «Балаға мейірімді қала» қаулысын ресми қол қою және тіркеу нысанын толтырғаннан кейін қалаларға «Балаға мейірімді қала» мәртебесі иеленеді.

Қаланың тіркеу нысанын толтыру барысында жоба шеңберінде олар не істеді және қандай жетістіктерге жету ниеті бар екенін көрсетеді.

Францияда Балаға мейірімді қала жарғысында балалардың күнделікті өмірін жақсарту мақсатында Бала құқықтарын қорғау туралы Конвенцияның тәжірибеде жүзеге асыруына байланысты ЮНИСЕФ және қала басшыларының алдына қойған жалпы мақсаты анықталды.

Францияның балаға мейірімді қалалары БМҚ сайты арқылы тікелей озат тәжірибемен алмасуға және басқа қалаларда жүзеге асырылатын әртүрлі 300 ден астам іс-шаралар мен жобалардың ашылу салтанаты мен Францияның БМҚ жыл сайынғы кездесуінде бір рет өзінің тәжірибесі мен буклеті туралы айтуына мүмкіндіктері бар.

Франциялық балаға мейірімді қала желіге біріккен. Бұл бағдарламаны баланың қызығушылығын арттыру үшін жасалады.

Швейцарияда Балаға мейірімді қала құру процесі.

қаланың өз бағасын негізінде жағдайлық талдау. кері байланыс: артықшылық және жетіспеушілік, мүмкіншіліктер мен қатерлер қаланың шешімі: атақты алуды қажет етеміз бе? Балалар мен жастар үшін семинар немесе конференция ұйымдастыру семинардың нәтижесімен және өзіндік бағаға негізделген 4 жылға арналған іс-шара жоспары бар. Балаға мейірімді қала комитетіне сыртқы мамандар арқылы семинар мен жоспардың іс-әрекетін өзіндік бағалауды талдау және есеп береді.

Бразилияда әдістемелер мен өңдеу және көрсеткіштерді бағалаудың басты міндеті болып табылатын «Балаға мейірімді қала» жобасын дамыту мен қолдау үшін ұлттық комиссия құрылды.

Балаға мейірімді қалада сертификациясы үлгі болатын «муниципалды мақұлдау белгісі» стратегиясы бар. Өңдеудің басты мақсаты - Балалар құқықтарын қорғау саласында жеткен жетістіктер мен нәтижелері туралы толық ақпарат ұсыну жолымен Бразилия қалаларының арасында жағымды бәсекелестікті құру (балалардың құқықтарын қорғау саласында жетістіктері туралы толық ақпаратты ұсыну жолымен Бразилия қалаларының арасында ашық және көрінетін қағидат).

Өңдеушілік сандық және сапалық әдістер арқылы жылына 2 рет бағаланады және 3 облыста көрсеткіштері арқылы өлшенеді.

- әлеуметтік нәтижелер
- мемлекеттік басқару
- азаматтық саясат.

Қалалар арасындағы әділ бәсекелестікті осындай жағдаймен қамтамасыз ету үшін байлық көрсеткіштері негізінде қалалар кластерлерге біріктіріледі. 3 облыстардың әр қайсысы баға алғанда ғана қала мөр ұтады (мақұлдау белгісі).

Бағалау жүйесі 2 түсте негізделеді: жасыл — жақсы жұмыс үшін және қызыл — толық жетілдіруді қажет ететіндігі үшін. Балаға мейірімді қала мәртебесін иемденген болып тануды мақұлдау белгісі халықаралық куәлік болып табылады. Куәлік ірі қоғамдық іс-шараларда беріледі.

Жалпы бала құқығы саласында мемлекет және халықаралық ұйымдар тарапынан шаралар өз жалғасынан әрдайым өз жалғасын таба береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР НҚА жүйесі
2. Ұлттық архиві.144-қ.,1-т.,46-іс,1-2п.
3. ҚР Бала құқықтарын қорғау комитетінің ресми ресурсы.

ӘДЕБИЕТ ПЕН ӨНЕР ҰЛЫ БОЛМАҒАН ЖЕРДЕ ҰЛТ ТА ҰЛЫ БОЛА АЛМАЙДЫ ЖОЛМАНОВА Аймкуль Клышбаевна

Ғ. Ақтаев атындағы №6 орта мектеп

Ақтөбе, Қазақстан

aim-71@mail.ru

Рухани жаңғыру – адам баласының оның ішкі әлемінің жаңаруы, сана-сезімі, жаңа өзгерісті қабылдай білуі. Рухани жаңғыруда өркениеттің өрге жүзуімен байланыстырамыз. Тарих сахнасына көз жүгіртсек, өскен ұлттың өрби түсуіне осы «рухани жаңғыру дәлел. Көне замандағы көрікті қалаларымыз, сән- салтанатты таласқан озық ескерткіштеріміз, мәдени мұраларымыз бұртартпас айғақ болып табылады. Елбасымыз рухани жаңғырудың бірнеше принциптерін ұсынды. Соның бірі -білімнің салтанат құруы. Қазіргі таңда білім бағдарламаларының елімізге ұтымды үлес қосып келе жатқанын айта келіп, табыс тізгіні –

білімді болашақ жастардың қолында екеніне баса назар аударды. Сананы рухани жаңғыртуға бәсекеге қабілетті, білімді елдің ғана шамасы жетеді. Сол себептен Елбасы рухани жаңғырудағы ұлттық сананың рөліне баса назар аударып, бірнеше міндеттерді айқындап берді.

Еліміздің ұлттық білім беру жүйесінде «Қазақстандық патриотизм» ұғымы қолданылып келеді. «Қазақстандық патриотизм» арқылы Отан, туған жер, ел, атамекен, туған өлке туралы түсініктер оқу- тәрбие үрдісінде, сабақтан тыс іс- шараларда Отансүйгіштік сезімді дамытуға, ұлттық салт- дәстүрді сақтау, мемлекеттік рәміздерді құрметтеу сияқты сезімдерді оқушылар бойында қалыптастыру жүзеге асырылуда. Осы орайда елге, жерге деген сүйіспеншілікті арттыруда қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің алар орны ерекше. Халқымыздың заңғар жазушысы Ғ.Мүсірепов: «Әдебиет пен өнер ұлы болмаған жерде ұлт та ұлы бола алмайды», -деген болатын. Сондықтан мәңгілік елдің ұлы тұлғарын қалыптастыруда көркем шығармалардың алар орны ерекше. Көркем шығармалар әдебиет пәні негізінде меңгертіледі. Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша өскелең ұрпаққа білім беруде қазақ әдебиеті пәні бойынша жүргізілген сабақ үлгілерін назарларыңызға ұсынып отырмын. Жаңа бағдарлама бойынша әдебиет пәні бойынша өтілген тақырыптарды басқа әдеби шығармалармен салыстыра отырып сыни көзқарастарын айтуға бағытталған мақсаттар қойылады.

Сынып: 9 ә

Сабақтың тақырыбы: «Құлагер-еркіндікке ұмтылған қазақ елінің символы»

Осы сабақта қол жеткізілетін оқу мақсаты: 9.3.4.1.әдеби шығарманы қазақ әдебиеті мен әлем әдебиеті үлгілерімен салыстыра талдап, шағын сын мақала жазу.

Сабақ мақсаттары: Әдеби шығарманы қазақ әдебиеті үлгілерімен салыстыра талдап, шағын сын мақала жазу.

Бағалау критерийі:

-шығарманы мазмұндас туынды үлгісімен салыстырады;

- шағын сын мақала жазады;

Ойлау дағдысының деңгейі: Бағалау және салыстыру.

Тілдік мақсаттар: нақты тақырыпқа арналған сөздік қор мен терминология:

мақала, идея, сынау,

Құндылықтарға баулу:

«Мәңгілік ел» ұлттық идеясының құндылықтары:

«Қоғамымыздағы ұлттық бірлік, бейбітшілік пен келісім»

«Тарихтың, мәдениет пен тілдің біртұтастығы»

Пәнаралық байланыс: музыка, бейнелеу

Алдыңғы білім: І.Жансүгіров «Құлагер» поэмасындағы Ақан бейнесі

Сабақ барысы:

Сабақтағы жоспарланған жаттығу түрлері:

Сабақтың басы. 5 мин

Топтастыру.

3 топқа бөлу.

«Құлагер» тобы.

«Көкшетау» тобы.

«Ақан сері» тобы.

Ширату тапсырмалары.« Болжау» стратегиясы.

Сіздерге берілген үш үзіндіде аттың қандай қасиеттерін көрсетіп тұр салыстырып көрейікші.

Осы стратегия арқылы сабақтың мақсаты айқындалады.

1-мәтін үзіндісі.

«Қанаты бар екен жануардың. Мынау жай мал емес, пырақ екен.Тіл-көзден сақтасын.Кез-келген жылқыда өздерің білесіңдер, он екі қабырға болады.Ал Құлагерде бір қабырға артық, міне, қанат деген сол қабырға, көріктей өкпені қыспай, кең тыныстауына бірден-бір себеп сол»

С.Жүнісов «Ақан сері» романы.

2-мәтін үзіндісі.

«Тығылмай әм сүрінбей жүрдек көсем
Иек қағып еліріп жүрсе әсем.
Шапса жүйрік, мінсе берік, жуан, жуас,
Разы емен осындай ат мінбесем»

А. Құнанбайұлы «Шоқпардай кекілі бар қамыс құлақ»

3-мәтін үзіндісі.

«Қайырып қыстай баптап Құлагерді,
Осы астың дақпыртына Ақан келді.
Мінгізіп бәйге бала жайтаңдатып,
Аулына ас бергеннің тақау келді»

І.Жансүгіров «Құлагер»

Сабақтың ортасы:

1-тапсырма. Топтық жұмыс. «Салыстырмалы карта» стратегиясы. Мәтінді оқу, салыстыру, кестені толтыру.

3 топқа үш түрлі үзінді жазылған парақшалар таратылады да, мәтінді оқып танысуға уақыт беріледі және алдағы орындалатын тапсырмалар таныстырылып, неге назар аудару керектігі ескертіледі.

1-топ. «Көкшетау» тобына.

І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы Көкшетау көріністері мен

М. Жұмабаевтың «Батыр Баян» поэмасындағы Көкшетау көріністерін

салыстырыңыздар.

І.Жансүгіров «Құлагер» поэмасы	М.Жұмабаев «Батыр Баян» поэмасы	Менің пікірім
<p>Көкшетау жер жаннаты жеке біткен, Бұл сұлу кең далада бойын күткен. Жомарт тау дастарқанды, момақан тау, Шипа тау тазартатын барлық дерттен. Көкшетау көп жердің бір көркем жері, Қыз орман, Бурабайдың мөлдірлері. Жамылып жасыл барқыт, асыл құндыз Түрленген тоты құстай тау көркемі. Сайраған бұлбұлындай әншілері, Зулаған дүлдүліндей жүйріктері. Қазақтың әсем жері Арқасында. Арқаға жетер Арал, Балқашың ба? Сырымбет, Зеренді, Иман, Айыртаулар Арқаның тізілгендей алқасына. Арқаның алқа қонған даласына, Ауылдай таулар отыр жарасымда. Алапқа бетегедей киіз төсеп, Оранған орманды тау ағашына. Бұлақтың тәттісі де, тазасы да, Көлдердің кең, мөлдірі тап осында. Айдыны ала шұбар, құс қиқулар, Ауыл, мал, масаты көл жағасында.</p>	<p>Мен де ойды ағытамын қаламыма, Арқаның көз жіберсем алабына: Сарыарқа – сары дария, қиыры жоқ, Көз болсын қандай қыран, талады да. Ішінде сары дария көз токтатар Көкшетау – Сарыарқаның аралы да. Көкшеде күні кеше қойдай өрген Түрлі аң: бөрі, бұғы, маралы да. Айрылып асау, ерке аңдарынан, Көкшенің тас жүрегі жаралы да! Арқада жер жетпейді Бурабайға, Бөленген бұйра сыпсың қарағайға . Бұлт құшқан мәңгі мең-зең Көкшетауға Бөлектеу: «Ой, бауырым!» – дер анадайда . Оқжетпес найза қия – қыранға ұя, Қарасаң, жанның шері тарамай ма? Солардың ортасында Бурабай көл Мөп-мөлдір, дөп-дөңгелек ұқсайды Айға. Бауырында Бурабайдың қалың ағаш, Көкшенің жалыменен біткен жалғас. Арудың акпен өрген тұлымындай Қарағай, қызыл қайың, тал аралас. Ертеде жел өтпейтін қызыл ағаш, Дариға, бұл күндерде жап-жалаңаш!</p>	

2-топ. «Құлагер» тобына:

І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы Күреңбай сыншының Құлагерге айтқан сыны мен А.Құнанбайұлының «Аттың сыны» өлеңіндегі аттар сипатын салыстырыңыздар.

<p>Ұйтқып кеп соқты өкпеден жел сықылды. Қыспақ жол, Жыландының жырасында Қақтығып бір – біріне ат тығылды.</p> <p>Сап етіп бердең,кеп ұрынды, - Бере бер, балам, бері шылбырыңды! Жанасып Құлагерге қалғанында, Сақ етіп айбалтасы Құланы ұрды...</p> <p>Шапшып <u>қан</u> шекесінен шыр айналды, Сылқ етіп Құлагер ат құлап қалды. Білген жоқ не болғанын, ес қалған жоқ, Тек бала жерге доптай домаланды.</p> <p>Құлагер шапшытқанда көкке қанды, Тек бала шыр – шыр етіп аттан салды. Жоқ болды ақбоз атты, қара киім, Тұйғынкөк шыға шауып кете барды.</p>	<p>тер қатқандай, тұла бойы жыбырлап, дірілдеп барады ғой.</p> <p>Құлагердің тынысы тарылып, демі таусылып, қорылдап, қырылдай бастады.Қап-қара бұлт төніпселдете өткен қатты жауын көзіне ұйыған қанды шайып,қараңғы аспанға соңғы рет қарады.Ақанын іздеп соңғы рет кісінегісі келді. Бірақ ерні ғана жыбырлап, дыбысы шықпады.Тұла бойы сіресіп тартылып бара жатты.</p>	
---	---	--

Дескриптор

- берілген мәтінді түсініп оқиды;
- мәтінді талдайды;
- шығарманы мазмұндас туынды үлгісімен салыстырады;

Кері байланыс. «Бір ауыз сөз» әдісі арқылы.

Ұнады.

Неліктен?

Қиын болды.

Неліктен?

2-тапсырма.

Жеке жұмыс. «Таңдау қадамы» стратегиясы.

Білім алушылар өз қалаулары бойынша қадамдарды таңдап алады.

1-топқа: «Құлагер-еркіндікке ұмтылған қазақ елінің символы» поэма туралы сыни мақала, өлең, эссе, шығарма жазу.

2-топқа: Ат баптау, бәйге өнерінің бүгінгі даму жағдайы қандай? Сыни мақала, өлең, эссе, шығарма жазу.

3-топқа: «Ұнайды өмірімен Ақан маған» Ақан сері туралы сыни мақала, өлең, эссе, шығарма жазу.

Кері байланыс. «Бутерброд» әдісі. Екі ұсыныс, бір пікір айту.

Рефлексия. «Ашық микрофон» әдісі арқылы сұхбат алу.

-Поэмада ақын қандай өзекті мәселе көтерген?

-Батыраш бойындағы қызғаныш сезімі қазіргі адамдарда кездесе ме?

-І.Жансүгіров пен Құлагер тағдыры арасында байланыс бар ма?

-Сізге шығарманың қай тұсы үлкен ой салды?

-Поэманы оқу барысында қандай ой түйдіңіз?

Үйге: Режиссер Б.Мансуров түсірген «Ас» кинофильмін қарап, поэмамен салыстыру.

Сабақтың тақырыбы: Б.Майлин «Шұғаның белгісі» хикаяты

Осы сабақта қол жеткізілетін оқу мақсаты: 9.3.4.1.көркем шығарманың мазмұнына сүйене отырып, өзіндік көзқарасын анықтау.

Сабақ мақсаттары: Оқушылардың барлығы орындай алады: көркем шығарманың мазмұнына сүйене отырып, өзіндік көзқарасын көрсетеді;

Оқушылардың көбісі орындай алады:

көркем шығарманың мазмұнына сүйене отырып, өзіндік көзқарасын дәлелдейді.

Оқушылардың кейбіреуі орындай алады: көркем шығарманың мазмұнына сүйене отырып, өзіндік көзқарасын өмірмен байланыстырып, өзіндік көзқарасын түсіндіру үшін қолданады.

Бағалау критерийі: -көркем шығарманың мазмұнын біледі;
-өзіндік көзқарасын білдіреді;
-кестені тапсырмаға сай орындайды;

Ойлау дағдысының деңгейі: бағалау және салыстыру

Тілдік мақсаттар: Нақты тақырыпқа арналған сөздік қор мен терминология:
көзқарас, тақырып, идея

Құндылықтарға баулу: «Мәңгілік ел» ұлттық идеясының құндылықтары: «Қоғамымыздағы ұлттық бірлік, бейбітшілік пен келісім», «Тарихтың, мәдениет пен тілдің біртұтастығы»

Пәнаралық байланыс: музыка, бейнелеу.

Алдыңғы білім: Б.Майлин «Шұғаның белгісі» хикаяты.

Сабақ барысы:

Сабақтың басы. **Топтастыру. 3 топқа бөлу.**

Күй баяу ойнап тұрады. Ширату жаттығуы

«**3 таяқша әдісі**» бойынша оқушылар жауап береді.

Әрбір топ мүшесіне 3 таяқшадан үлестіріп, тақырып төңірегінде **1 сұрақ, 1 жауап, 1 көзқарас** беру тапсырылады.

Сабақ тақырыбы мен мақсаты, бағалау критерийлері оқушылармен бірге анықталады.

Сабақтың ортасы. 1-тапсырма.

Топтық жұмыс.

Әр топ мүшелеріне көркем шығармадан үзінді таратылады. Сол үзіндіге сүйене отырып, өзінің көзқарасын ұсынады және түсіндіреді.

«Талқылау» кестесін толтырады.

Топ мүшелері өз көзқарасын білдіре отырып, дәлелін жазады.

Талқылау кестесі

Көтерілген мәселе	Мәтіннен үзінді	Көзқарасы

Дескрипторлар:

үзіндіден көтерілген мәселесі анықтайды;

өз көзқарасын жеткізеді;

кестені тапсырмаға сай толтырады.

Кері байланыс жасайды.

Мен үшін бүгінқұнды болды, себебі

Келесі сабақта(талдасак) екен

2-тапсырма.

Жеке жұмыс.

1-топ.

«Бұл күнде ондай қыз қайда? Ажарлы тәуірлеу біреу болса, соны көтере алмайды ма, білмейсің ешкіге ұқсап шошандап жүргені. Заман бұзылған ғой... иә...». Шығармадан алған пікірге қосыласыз ба? Көзқарасыңызды білдіріңіз.

2-топ. «Біз елден кететін күні, кешке жақын далада сөйлескенді шам керіп Есімбек Шұғаны жаман сөгіпті. Ағалары да қатандық қылған білем»

Сіз әкесінің орнында болсаңыз не істер едіңіз? Үзіндіге сүйене отырып өз көзқарасыңызды білдіріңіз,

3-топ. «Егер мен жазушы болсам...» Оқиғаны немен аяқтар едіңіз...

3-тапсырма.

«Мен қазақ қыздарына қайран қалам» әнін тыңдап, ХХ ғасырдағы қазақ қыздары мен ХХІ ғасырдағы қазақ қыздырының тұрмыс-тіршілігі туралы көзқарасыңызды айтыңыз.

Сабактың соңы. Рефлексия. «Бағдаршам» әдісі.

Бүгінгі заман талабына сәйкес жаңа формация мұғалімі дегеніміз, ол – педагогикалық құралдардың бүкіл әлеуетін меңгерген, өзін өзі жетілдіруге үнемі ұмтылып отыратын рухани дамыған, әлеуметтік жағынан жетілген шығармашылық тұлға, білікті маман. Еліміздің мақсаты да өзін өзі дамытуға және өзін барынша көрсетуге қабілетті жоғары сауатты шығармашыл тұлғаны қалыптастыру және дамыту болып табылады.

Мұғалімге қойылатын талап – жауапкершілік, жүктелген үлкен міндет, абыройлы істің сан қырлылығы одан жан – жақты терең біліктілікті, аса педагогикалық шеберлікті, өте нәзік психологиялық қабілеттілікті талап етеді.

Мұғалім шеберлігі – бұл өте жоғары білімді сапалар жиынтығы, әрі ұдайы жетіліп отыратын тәрбиелеу мен оқыту өнері. Жеке тұлға мәдениеті, білім мен өрісті дүниетаным, педагогикалық техника мен озат тәжірибе, осы педагогикалық шеберліктің негізі деп ойлаймыз. Қазіргі заман мұғалімнің тұлғалық белгісі – ой өрісінің кеңдігі мен оның ауқымды дүниетанымы. Заман ағымымен теңдей қадам басамын деген әрбір адам өте көп ақпараттан хабардар болуы қажет. Қазіргі заман оқу әдістерін жеке меңгеру де осы шеберліктің бір қыры. Енді бір қыры – шәкіртпен қарым – қатынастың, шәкірттің іс-әрекетін қуаттау немесе тежеу болып табылады. Ұстаз өмір бойы бала тәрбиесіне ықпал етумен яғни дәлелдеп сендіру, шәкірттің қызығушылығын дамыту, талап ете білу. Осы ықпал түрлерін іске асыруда ұстаз нағыз шебер болуы керек. Өз сабағына үлкен жауапкершілікпен қарап, шәкіртінің жүрегіне жол таба білген ұстаздың ұтары мол болмақ.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ЖУНИСБЕКОВА Жанна Алхановна

Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауэзова
Шымкент, Қазақстан
zhakena@yandex.ru

Аннотация

Актуальность данной проблемы возрастает, когда речь касается вопросов психологической адаптации студентов в новых социально-экономических условиях и новых системах образования (психологической, профориентационной), а также изучение личностных процессов, связанных с проблемой формирования профессионального самоопределения. К числу таких проблем относится и психологическое изучение процесса формирования и развития профессиональной направленности личности будущего педагога на начальных этапах обучения в вузе.

Аннотация

Бұл мәселенің өзектілігі жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларда және білім берудің жаңа жүйелерінде (психологиялық, кәсіптік бағдар беру) студенттердің психологиялық бейімделуі мәселелеріне қатысты, сондай-ақ кәсіптік өзін-өзі айқындауды қалыптастыру проблемаларымен байланысты тұлғалық процестерді зерделеуге қатысты болып отыр. Мұндай проблемалардың қатарына ЖОО-да оқытудың бастапқы кезеңдерінде болашақ педагог тұлғасының кәсіби бағыттылығын қалыптастыру және дамыту процесін психологиялық зерттеу жатады.

Annotation

The relevance of this problem increases when it comes to issues of psychological adaptation of students in new socio-economic conditions and new educational systems (psychological, vocational guidance), as well as the study of personal processes associated with the problem of

formation of professional self-determination. Among these problems is the psychological study of the process of formation and development of the professional orientation of the future teacher's personality at the initial stages of training at the University.

Одним из важнейших условий стабильности, успешного функционирования и дальнейшего развития системы высшего образования является подготовка педагогических кадров. В настоящее время профессиональная деятельность педагогов протекает в сложных и противоречивых условиях. Одна из причин этого состоит в том, что существует расхождение между требуемым уровнем компетентности, отвечающим профессиональному статусу педагога, культурным уровнем, стилем жизни и теми реальными возможностями, которые предоставляет общество для их достижения. В связи с этим возникает задача создания кадрового педагогического потенциала, адекватного по своей подготовке уровню профессиональной культуры и интегрированного в современные социально-экономические условия жизни [1].

В решении этой задачи особенно велика роль психологической науки. Особый интерес представляют исследования таких проблем, как педагогическое общение (Н.А., Березовин, А.А. Бодалев, А.А. Дашкевич, Т.М. Тихогляд, М.С. Каган, А.А. Леонтьев, М.И. Лисицина, Г.А. Ковалев, Н.А. Курдюкова, Е.А. Орлова), творческие аспекты взаимодействия (В.Я. Ляудис, Г.М. Балл, М.С. Бургин), преодоление конфликтов и психологической напряженности (Г.Г. Петроченко, Н.И. Наенко, М.М. Рыбакова), педагогическое мастерство (В.Б. Успенский, П.Я. Гальперин, Н.Ф. Талызина, Т.Е. Кузьменкова, А.А. Реан), профессиональная направленность и индивидуальный стиль деятельности (М.Т. Громкова, А.В. Брушлинский, А.Я. Никонова, О.Б. Сосновская), профессиональное самоопределение педагога (Е.П. Ильин, И.С. Кон, Н.В. Кузьмина, Н.В. Кухарев), различные аспекты педагогической культуры (Е.Н. Богданов, А.Я. Кузнецова, М.Г. Рудь), а также развитие личностных качеств педагогов средствами активного обучения с использованием современных технологий (А.К. Колеченко, А.К. Мынбаева, З.М. Садвакасова, А.П. Панфилова, Н. Сорокина, Ж. Талипова, М.В. Ушакова, Н.А. Шмелева, Г.Г. Варламова, Л.В. Шмелькова, Г.К. Селевко, Г. Тажигулова, В.Г. Лаос).

Очевидно, что профессиональное самоопределение личности молодого учителя в процессе его подготовки в высшей школе включает не только овладение студентами определенной совокупностью знаний, умений и навыков, но и его профессионально-личностное самосовершенствование, становление активной жизненной позиции, воспитание таких важных качеств, как ответственность за формирование субъектов образования, общительность, тактичность, критичность, самокритичность и т.д. Не случайно выдающиеся педагоги неоднократно подчеркивали, что только педагог, являющийся высоко развитой личностью, сможет увидеть и воспитать личность в учениках. Поэтому самосовершенствование и формирование профессиональной направленности личности будущего педагога – важнейшая задача вузовского обучения. При решении этой задачи важно понимание самого психологического процесса развития, самосовершенствование и формирование личности на разных его этапах [2].

Анализ развития личности студентов в процессе вузовского обучения, проведенный Б.В. Кайгородовым, показал, что на первых курсах студенты пытаются определить свое место в обществе, адаптироваться к новой жизни, занять активную позицию в разнообразных социальных отношениях, где их «Я» выступало бы наравне с другими, что способствует развитию нового уровня осознания себя в обществе.

В процессе становления личности будущего учителя особое значение имеет педагогическая практика. Прежде всего, она позволяет студентам апробировать полученный в ходе теоретического обучения субъективный опыт саморегулирования в педагогическом взаимодействии в реальной практике, соотнести свои возможности и способности с требованиями, предъявляемыми учителю в данном аспекте, осознать свои проблемы. Очень важно, что в ходе прохождения педагогической практики происходит рассогласование «модели» идеального учителя (личности и деятельности) и «оригинала». В ряде работ

показано, что образцом для построения нового представления обычно служит деятельность конкретного учителя-наставника, под руководством которого студент проходит практику.

На основе осмысления теоретических представлений о «хорошем» учителе и собственных наблюдений, самоанализа и самооценки результатов своей деятельности у студента происходит становление образа «оптимального» учителя, то есть такого образа, который адекватен возможностям конкретного человека. Все это создает благоприятные условия для развития у студентов способности к саморегуляции, постановки и решения проблем профессионального и личностного самосовершенствования.

Очевидно, что для решения этих проблем необходимы психологические знания. Однако анализ существующих программ показывает, что в курсе психологии этим вопросам уделяется мало внимания. Авторы рассматривают изолированно вопросы становления, совершенствования профессионального мастерства и вопросы формирования личности будущего учителя, не углубляясь в должной мере в проблемы самосовершенствования его личности в период обучения в педагогическом вузе. Такая изолированность в программах обучения психологии не случайна. Это объясняется, прежде всего, тем, что в самой психологической науке не раскрыты в должной мере психологические основы личностного и профессионального самосовершенствования будущих учителей, не создана концептуальная модель, в которой были бы представлены в обобщенном виде как позитивные, так и негативные проявления личностных и деятельностных характеристик будущего педагога в период вузовской подготовки и на этой базе выявлены пути развития позитивных и преодоления негативных особенностей в существующих условиях обучения в педагогических вузах [3].

Таким образом, задача формирования кадрового педагогического потенциала, соответствующего современным требованиям к педагогическому мастерству и личностному развитию, делает актуальной постановку проблемы выявления психологических условий повышения эффективности личностного и профессионального совершенствования будущего педагога в период обучения в вузе.

При разработке стратегии исследования мы полагали, что в процессе обучения в педагогических вузах у студентов происходит формирование потребности в личностном и профессиональном самосовершенствовании, становление некоторых способов ее реализации. Однако сложившееся на практике психологическое образование не обеспечивает в должной мере формирование необходимых механизмов самосовершенствования, включающих развитие личностных и деятельностных характеристик студентов, анализ и преодоление негативных особенностей становления личности в деятельности будущего педагога. Повышение эффективности становления этих механизмов возможно на основе разработки и реализации психодидактической системы «Психологическая ориентированность будущих учителей на профессиональную педагогическую деятельность», в которой создаются условия для формирования личностных и профессиональных компонентов самосовершенствования в их диалектическом единстве.

Реформирование казахстанской системы высшего образования тесным образом связано с глобальными изменениями во всех сферах общественной жизни. Модернизация казахстанского общества, ориентация страны на инновационный тип экономики требуют пересмотра технологий обучения, используемых для трансляции знаний и формирование умений и навыков, разработки мобильных педагогических технологий, которые обеспечили бы творческое саморазвитие субъектов образовательного процесса. Казахстан присоединился к общеевропейскому процессу, подписав Болонскую декларацию, цель которой – создание единой европейской зоны высшего образования, что предполагает практику общих подходов к качеству подготовки специалистов.

В этой целенаправленной работе, без сомнения, ведущая роль должна принадлежать учителю, познавательной самостоятельности обучающихся, что, естественно, ставит на повестку дня целый ряд актуальных задач, в том числе и связанных с созданием технологии проектирования различных педагогических объектов, от которых зависит качество образовательных услуг.

Актуальность данной проблемы возрастает, когда речь касается вопросов психологической адаптации студентов в новых социально-экономических условиях и новых системах образования (психологической, профориентационной), а также изучение личностных процессов, связанных с проблемой формирования профессионального самоопределения. К числу таких проблем относится и психологическое изучение процесса формирования и развития профессиональной направленности личности будущего педагога на начальных этапах обучения в вузе.

Целью нашего исследования было определение психологических механизмов формирования профессионального самоопределения и самосовершенствования будущих учителей и их краткая характеристика.

Основными методами исследования на этом этапе являлись законы, программы, положения об образовании; формирование личностного и профессионального самоопределения и самосовершенствования на основе психолого-педагогической и учебно-методологической теории; педагогические и психологические исследования в области профессионально-личностного формирования, самоопределения и самосовершенствования будущих педагогов.

Проявление избирательно-положительного отношения человека к определенной профессии понимается как начало их взаимодействия. Как было указано, существенной особенностью этого взаимодействия является несоответствие между специфическим, общественно значимым содержанием профессии и личностным смыслом ее предпочтения.

Можно выделить три уровня, качественно своеобразные формы несоответствия. В первом случае существует органическая связь между преобладающим мотивом выбора профессии, и существенными сторонами ее объективного содержания. Остальные мотивы выбора профессии при этом обычно в большей или меньшей мере дополняют, подкрепляют ведущий мотив. Несоответствие же заключается в наличии потенциальной возможности все более полного отражения требований в мотивационной сфере личности, то есть в углублении личностного смысла выбора.

Другая качественно своеобразная форма несоответствия возникает в тех случаях, когда доминирующую роль играет мотив, побочный по отношению к объективному содержанию деятельности, причем в структуре мотивов содержатся и прямые мотивы. Так, исследование мотивов выбора педагогической профессии показало, что в ряде случаев резервное профессиональное намерение имело в своей основе преобладание мотивов, как «уверенность в своей пригодности», «престиж педагогической профессии». В то же время такие прямые мотивы, как «интерес к процессу развития ребенка», «стремление обучать детей любимому предмету», были более слабыми и не имели, поэтому определяющего значения. Основное профессиональное намерение (не связанное с педагогической деятельностью) определялось у этих студентов другими мотивами. В случае же невозможности реализовать основное намерение открытыми становились указанные побочные мотивы выбора педагогической деятельности. Наличие прямых мотивов делало этот выбор внутренне оправданным, хотя он и не переживался как оптимальный вариант.

Третья форма несоответствия возникает при полном отсутствии прямых мотивов выбора профессии. Обычно это бывает тогда, когда выбор ВУЗа имеет для личности смысл средства, необходимого для достижения значимой цели (например, поступление на психологический факультет университета ради возможности в дальнейшем работать преподавателем в ВУЗе). В этих случаях несоответствие между мотивами выбора и содержанием избранной профессии является настолько полным, а требования профессии настолько чуждыми личности, что выражение «профессиональная направленность» просто теряет смысл.

Потребности, увлечения и интересы студента возникают на основе осознания перспектив и адекватной оценки степени расхождения требований перспектив с наличными склонностями, знаниями и умениями. На основе общезначимых перспектив формируются мировоззрения, взгляды, убеждения и идеалы, система целей и установок, намерения. Перспективы выступают в данном случае в качестве отдельной цели студента.

Изменение общественной значимости перспективы, осознание ее и адекватная оценка степени рассогласования требований этой перспективы с наличными знаниями и умениями приводит к появлению новых потребностей и интересов, системы целей и установок, к необходимости совершенствования взглядов, убеждений и мировоззрения. Эти изменения как бы побуждают к активной деятельности, которая компенсирует возникшее рассогласование. Если же индивид в процессе деятельности не будет видеть перспективы или общественно значимая для него как личности интереса не представляет, направленность не будет развиваться, поскольку отсутствует активная деятельность по достижению общественно значимой перспективы. В процессе развития профессионального самоопределения и направленности обучающийся проходит ряд ступеней [4].

Начальная ступень. Учащийся внешне принимает решение освоить конкретную профессию, имея эмоциональный настрой, эпизодический, ситуативный интерес, предметную установку, некоторые трудовые привычки, однако у него нет самостоятельности и не проявляется инициатива.

Вторая ступень. Учащийся имеет фиксированную установку на профессию и более устойчивые интересы; у него проявляются склонности, однако больше его интересуют практические стороны учебного материала; сформировавшаяся цель дает общее направление учебно-производственной деятельности, у него проявляется чувство уверенности в себе, самостоятельность; формируется чувство ответственности.

Третья ступень. Учащийся имеет твердую установку на профессию, устойчивый интерес и склонность к ней; проявляет особую увлеченность, как к практической, так и к теоретической стороне учебного материала; идет самоутверждение личности через профессиональный труд.

Четвертая ступень. Страстное увлечение своей профессией; человек и дело сливается в единое целое; направленность формируется при наличии больших способностей к избранной профессии, ярко выраженных склонностей и призвании; отмечается высокое профессиональное мастерство и наличие профессионального идеала; при твердых убеждениях в личной и общественной значимости своей профессии [5].

Познавательная деятельность, обеспечивающая приток новой информации о профессии, ее требованиях к человеку, более эффективна при полной профессиональной направленности (преобладании прямых мотивов выбора). При преобладании побочных мотивов новая информация о требованиях, идущих от специфического содержания деятельности, не всегда достаточна для изменения первоначального личностного смысла выбора данной профессии, поэтому может не привести к сдвигу мотивов и, следовательно, не обеспечить перехода противоречия от внешнего уровня к внутреннему.

Несомненно, что наибольшие возможности для пробуждения рассматриваемого противоречия содержатся в преобразовательной деятельности, поскольку в ней ценностные отношения личности непосредственно взаимодействуют с требованиями деятельности. Организация активной пробы сил в сфере деятельности, на которую мы ориентируем студента, - важнейшее условие повышения уровня его профессиональной направленности. Реализация данного условия предполагает такую организацию деятельности, при которой перед молодыми людьми ставятся задачи, раскрывающие специфику деятельности, ее творческие стороны. Следует учесть, что в основе изменения мотивационного отношения к деятельности лежит изменение соответствующих потребностей, интересов, склонностей [6].

При правильной организации преобразовательной деятельности студентов на каждом последовательном ее этапе требования деятельности предполагают более многогранную, активную потребность личности. В этом несоответствии кроется источник внутреннего противоречия. Вместе с тем в процессе успешной реализации целей деятельности это противоречие и разрешается. Показатель его разрешения - чувство удовлетворения, свидетельствующее о дальнейшем развитии и обогащении соответствующей потребности. Иногда мотив, первоначально заключенный в цели деятельности, как бы сдвигается на ее средства, в связи, с чем возникают новые по содержанию мотивы. В других случаях развитие

потребности обусловлено самим процессом усвоения новых форм поведения и деятельности, овладением готовыми предметами культуры.

Несомненно, существуют и другие механизмы развития потребностей. Происходящее в процессе деятельности зарождение новых потребностей также свидетельствует о развитии профессиональной направленности. Однако этот процесс прежде всего заключается в развитии ведущей потребности от элементарных ее форм ко все более сложным: от одностороннего, или слабо выраженного интереса к профессиональной деятельности до более глубокой, устойчивой, сложной потребности. Такое развитие потребности в основном содержании деятельности и обуславливает изменение ее личностного смысла и, в конечном счете, повышение уровня профессиональной направленности [7].

Таким образом, психологическими механизмами профессиональной направленности, самоопределения и самосовершенствования личности могут выступать сложная многоуровневая структура мотивов, ценностей, личностных смыслов и способностей, определяющих профессионально важные качества.

В связи с изложенным выше пониманием движущих сил профессионального самоопределения и направленности для развития последней необходима такая организация деятельности студентов, которая актуализировала бы противоречие между требованиями предпочитаемой деятельности и ее личностным смыслом для человека. Возможности различных видов деятельности в этом отношении неравноценны.

Литература

1 Сарсенбаева Б.И. Психология личностного и профессионального самосовершенствования будущих педагогов: Монография. – М., 2005. – 176 с.

2 Никитина Н.Н., Железнякова О.М., Петухов М.А. Основы профессионально-педагогической деятельности: Учеб.пособие для студ.учреждений сред.проф.образования. – М.: Мастерство, 2002. – 288 с.

3 Дашкевич О.В., Тихогляд Т.М. Психологические особенности индивидуального стиля педагогического общения. – М., 1995.

4 Кузьмина Н.В., Реан А.А. Профессионализм педагогической деятельности. – СПб.: Питер, 1993.

5 Жунисбекова Ж.А. Психологические аспекты формирования личности будущих педагогов // «Развитие сетевого педагогического сообщества «Школа-ВУЗ» как ключ к подготовке профессиональных педагогических кадров»: материалы Региональной научно-методической конференции. Шымкент: Назарбаев Зияткерлік мектептері, 2016. – Часть 2. – С. 127-134.

6 Киргизбаева Д., Жунисбекова Ж.А. Некоторые психологические условия формирования профессионального самоопределения будущих учителей // «Наука и образование – 2016»: Материалы XI Международной научной конференции студентов и молодых ученых. Астана: Евразийский Национальный университет им.Л.Н.Гумилева, 14.04.2016. – С. 4292-4295.

7 Кулмышева Г.К., Орманова З.К., Джексенбаева К.О. Мотивационная сфера педагога как фактор успеха педагогической деятельности // Международный журнал экспериментального образования. 2015. №12 (часть 2). С. 200-205.

КЎНГИЛ КЎЗИ ОЧИҚ БЎЛСИН ДЕСАНГИЗ...

ЖЎРАЕВА Маҳсума Хасановна

Андижон вилояти, Избоскан туманидаги 3-умумий ўрта таълим мактаб

Избоскан, Ўзбекистон

mat69@mail.ru

Ўзбек халқи ҳаётида буюк ва таниқли шоирлар кўп бўлган. Лекин мана шу кўп сонли буюклар ичида шижоати, ижодиёти, ибратли ҳаёт йўли бутун инсониятни лол қилган инсон борки, шубҳасиз, бу миллат қуёши деб тан олинган инсон Алишер Навоийдир. Бу инсон чин маънодаги сеҳрли қалам сохиби, она табиатнинг нодир тухфаси, саховат ва адолат рамзи сифатида ҳозир ҳам инсонларга яшаш йўлини кўрсатиб турган ўчмас маёқдир. Айтиш мумкин бўлса, мен Алишер Навоийни Оллоҳ яратган суюмликлар ичида енг суюмли инсон деб атаган бўлар едим. У туркий тилдаги адабиёт нуфузини баланд-баландга кўтарди, тафаккур оламини ҳеч сўнмас жавохирга тўлдирди. Бугунги кунда ҳам шоирнинг дилбар шеърляти кўнгил мулкисининг ноёб озиғи бўлиб яшаб келмоқда.

Мен шоирнинг бир инсон сифатида яшаб ўтган ҳаёт йўлига назар ташламоқчиман, чунки Алишер Навоийнинг умр варақларини очган, уни англай олган ҳар бир ўқувчи бу азиз инсоннинг ибратли ҳаётига тан бермай қолмайди. Чунки, ҳазрат асарлари улкан маънавий қомусга ўхшайди. Шоир асарларидан ҳар қандай муаммога ечим топамиз. Шоир ўз асарларида комил инсонни орзу қилади, орзу қилибгина қолмай, комилликка етакловчи йўл қандай бўлишини ўз ҳаёти орқали кўрсатиб ҳам беради. Инсон Оллоҳ яратган мўжизаларнинг энг мукаммали, негаки инсонгина Ҳақ моҳиятини, маърифатини билгувчидир. Шундай экан, инсон Ҳақни таниш сари доимо интилиши керак. Шоир айтишича, инсон ўзлигини англаши, ўз вужудини, рухий оламини обод қилиши даркор:

Ўз вужудинга тафаккур айлагил

Ҳар не истарсан- ўзингдан излагил

Инсон умри қисқа, шу умрини беҳудага сарф қилмаслиги учун илм ва ҳунар ўрганиши, ўзида энг яхши фазилатларни мужассам этиши керак. У сахийлик, меҳр- мурувват, футувват ва камтарликни комилликни биринчи белгиси деб ҳисоблайди. Ҳазрат Навоийнинг фикрича, ўзи емай бошқаларга едириш – мурувватлилик, одамларга хизмат қилиш ва буни миннат қилмаслик футувват белгисидир:

Мурувват – барча бермақдир, емак йўқ

Футувват – барча қилмақдир, демак йўқ

Эҳтимол, бундай бўлиши мумкин эмас, бу ишни ким қилади дегувчилар топилар. Бундай олийжанобликларни шоир ўзи ҳаётида амалга оширади. Тарихий манбаларда ёзилишича, Навоий ўз маблағининг 98 фоизини халқ фаровонлиги йўлида эҳсон қилган, атиги 2 фоизини ўз эҳтиёжларига сарфлаган. Шоир шахсиятида таъма деган ахлоқий касаллик бўлмаган, ана шу фазилатининг ўзи биз авлодлар учун ибрат маёғидир.

Тухми таъмаки хорлик ўлмиш унинг бари,

Сен бўйла хор тухмин экиб, қилма гул таъма,

Яъни, сен ҳеч қачон миннат уруғини эмаки, у сени хорликка қўмади, бу уруғни эккан инсон ўзгалардан иззат, шараф қутмайди.

Алишер Навоийнинг ҳаёти тахт учун қонли кураш кечаётган даврда ўтди, шафқатсиз ҳаёт уни 12 ёшида отасидан айирди. Шоирни мустақил ҳаётга қадам қўйишга мажбур қилди. Кўп ўтмай сеvimли тоғалари қатл етилди, ота мулки мусодара қилинди, лекин ҳаётнинг аччиқ зарбалари шоирни йиқита олмади, аксинча, уни яшашга, инсонийликка ўргатди. Алишер Навоий ҳаёти давомида халқ фаровонлиги, юрт ободлиги учун қайғурди. Ноёб қалб эгаси мазлумларнинг мушкулини енгиллаштириш, халқнинг иқтисодий аҳолини яхшилаш борасида ўнлаб маданий ва маиший бинолар қурдирди, сувсиз ерларга сув чиқарди, ариқлар қаздирди. Эски биноларни таъмир қилдирди, янгиларини қурдирди, ўз сармоясини ҳисобидан шох Хусайн Бойқарога ҳар йили мамлакат ободончилик ишлари учун маблағ бериб турди, донишмандлиги ва тадбиркорлиги билан кўп маротабалаб қон тўкилишининг олдини олди, урушларни ярашга айлантди. Бу ўткинчи дунёда ҳеч нарса инсон ҳаёти, унинг тўқислиги ва бахтидан азиз эмаслигини инсоният ахлига тушунтириб қўйди.

Ўз асарларида ҳам инсонни қадрлашга, ҳаётни севишга, дўстликни улуғлашга халқаро тотувликка, халқ фаровонлигига чақирди. Улуғ инсоннинг ғоят қисқа, бениҳоят мазмунли ҳаёт саҳифаси шижоат ва ибратга тўла шоир юқори мартаба ва амал эгаси бўлганда ҳам ўзлигини унутмади, диёнат ва инсоф, ҳалолликни буюк шоир қилиб яшади. Унинг вазирлик йиллари Ҳиротда ободонлик ишлари авж олган, маданият гуллаб яшнаган давр бўлди. Ҳозир фан –

маданият ривожланган, ҳаёт тўкин, халқ тинч ва фаровон яшамокда. Қўл телефонлари, компьютер, интернет тармоғи биз учун хизмат қилаётгани, ўсиб келаётган ёшларимизни китоблардан узоқлаштирмоқда. Бу биз катталарни ўйлантирмай қолмайди. Негаки, Алишер Навоий, унинг лирик мероси, “Хамса”си таркибидаги дostonларда кўтарилган ғоя ва мазмунларнинг жамиятимиз кишиларини маънавий камолотида катта ўрин тутишини жуда яхши биламиз.

Ҳар жиҳатдан камол топган ёш авлодни тарбиялаш бугунги кун талабидир. Бу борадаги вазифаларни амалга оширишда аждодларимиз меросининг, хусусан, Алишер Навоий асарларининг ўрни бекиёс. Бугун шоир асарларини чуқур ўргансак, мисралар қатидаги теран маъноларни англашга ҳаракат қилсак, шоирнинг инсон камолоти хусусидаги хулосаларининг маъзини чақа олсак, уларни қай даражада ёшларимиз онгига сингдира олсак, бу саъй – ҳаракатлар ёшларимиз характеридаги айрим камчиликларни барҳам топтиришга, маънавий юксак ёш авлодни камолга етказишга ёрдам беради, деган умиддамиз.

Фойдаланган адабиётлар:

1. Э. Р. Рустамов. Страницы из биографии Алишера Навои, Краткие сообщения ИНА, вып. 63, ИВЛ, 1963;

2. А. К. Боровков. Алишер Навои как основоположник узбекского литературного языка. В сб.: Алишер Навои. – М., Л.: 1946;

«РУХАНИ ЖАНҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ПЕДАГОГТИҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ АЛМЕТОВ Н.Ш., ЖҰМАБАЙ Малика Әшірханқызы М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті Шымкент, Қазақстан

ТҮЙІН

Мақалада «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында мектеп оқушыларын тәрбиелеудегі педагогтың құзыреттілігі мәселесі қарастырылған. Жалпы білім беретін мектепте «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясындағы тәрбие жұмысының мазмұны қарастырылған. Мектеп педагогтарының «Рухани жаңғыру» бағдарламасының негізгі бағыттары – бәсекелестік қабілеті, прагматизм, ұлттық бірегейлікті сақтау, білімнің салтанатын құру, Қазақстанның эволюциялық дамуы, сананың ашықтығы бағыттарындағы тәрбие жұмысын ұйымдастыруға даярлығын анықтайтын кәсіби құзыреттіктер нақтыланған.

Түйін сөздер: Рухани жаңғыру, мектеп педагогтары, кәсіби құзыреттілік, қоғамдық сананы қалыптастыру, «Рухани жаңғыру» бағдарламасы, тәрбие жұмысының мазмұны, тәрбиелік құзыреттіліктер.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается проблема профессиональной компетентности педагога в аспекте воспитания школьников в контексте программы «Рухани жаңғыру». Раскрывается содержание воспитательной работы с учащимися в аспекте программы «Рухани жаңғыру». Конкретизированы и уточнены компетентности педагога по организации воспитательной работы со школьниками по основным направлениям программы «Рухани жаңғыру» - конкурентоспособность, прагматизм, культ знаний, эволюционное развитие Казахстана, открытость сознания.

Ключевые слова: духовная модернизация, педагоги школы, профессиональная компетентность, формирование общественного сознания, программа «Рухани жаңғыру», содержание воспитательной работы, воспитательные компетенции.

SUMMARY

The article deals with the problem of teacher's professional competence with regard to the education of schoolchildren in the context of the "Roukhani Zhangyru" programme. The content of

educational work with students in the aspect of the program "Roukhani zhangyru" is disclosed. The competences of teacher in organizing educational work with schoolchildren in the basic directions of the program "Roukhani Zhayru" - competitiveness, pragmatism, cult of knowledge, evolutionary development of Kazakhstan, openness of consciousness have been specified and clarified.

Key words: Spiritual modernization, teachers of schools, professional competence, formation of public consciousness, the program "Roukhani zhayru," the content of educational work, educational competences.

Еліміз жаңа тарихи кезеңге аяқ басты. Елбасы халыққа Жолдауында Қазақстанның үшінші жаңғыруы басталғанын жариялады. Осылайша, біз қайта түлеудің айрықша маңызды екі процесі – саяси реформа мен экономикалық жаңғыруды қолға алдық. Біздің мақсатымыз айқын, бағытымыз белгілі, ол – әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына қосылу[1].

Күллі жер жүзі біздің көз алдымызда өзгеруде. Әлемде бағыты әлі бұлыңғыр, жаңа тарихи кезең басталды. Күн санап өзгеріп жатқан дүбірлі дүниеде сана-сезімімізбен дүниетанымымызға әбден сіңіп қалған таптаурын қағидалардан арылмасақ, көш басындағы елдермен тереземізді тенең, иық түйістіру мүмкін емес. Өзгеру үшін өзімізді мықтап қолға алып, заман ағымына икемделу арқылы жаңа дәуірдің жағымды жақтарын бойға сіңіруіміз керек.

Тұтас қоғамның және әрбір қазақстандықтың санасын жаңғыртудың бағыттары:

1. Бәсекелік қабілет.
2. Прагматизм.
3. Ұлттық бірегейлікті сақтау.
4. Білімнің салтанат құруы.
5. Қазақстанның революциялық емес эволюциялық дамуы.
6. Сананың ашықтығы [2].

1. Бәсекелік қабілет.

Бәсекелік қабілет дегеніміз – ұлттық аймақтық немесе жаһандық нарықта бағасы, я болмаса сапасы жөнінен өзгелерден ұтымды дүние ұсына алуы. Бұл материалдық өнім ғана емес, сонымен бірге, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстары болуы мүмкін [2].

«Бәсекеге қабілеттілік» бағытындағы тәрбиелік жұмыстар:

- оқушыларды білім, спорт, өнер, қоғамдық пайдалы және өнімді еңбек салаларында жарысуға тарту;
- сапалы нәтижелер көрсетуге, артығырақ көрсеткіштерге қол жеткізуге жаттықтыру;
- оқушылар іс-әрекеті өнімдерінің бәсекелестігіне назар аудару;
- оқушыларда бәсекеге қабілеттілік дағдыларын қалыптастыру (тілдерді жете білу, пәндік білімдердің сапасы, сын тұрғысынан ойлау т.б.);
- бәсекеге қабілетті мектеп бітірушісін тәрбиелеу (білімдік қызмет мен еңбек нарығына дайындау).

Бәсекеге қабілеттілік бағытындағы тәрбиелік жұмысқа педагогтың құзыреттіліктері:

- бәсекеге қабілеттіліктің түпкі мағынасы, дамытушы мәнін оқушылар санасына жеткізуге қабілеттілік;
- оқушыларды сапалы білім алуға, артығырақ нәтижелер көрсетуге мотивациялау;
- оқу үдерісінде жарыс/бәсекелестік ортасын қалыптастыруға қабілеттілік;
- оқушы іс-әрекеті өнімдерінің бәсекелестігіне қол жеткізу;
- оқушыларды оқудан/сыныптан тыс тәрбиелік іс-әрекеттерінің бәсекелестікке бағдарлануын қамтамасыз ету;
- кәсіби бағдар жұмысының, оқушылардың қоғамдық пайдалы және өнімді еңбегінің сапалы нәтижелеріне бағыттау.

2. Прагматизм.

Нақты мақсатқа жетуге, білім алуға, салауатты өмір салтын ұстануға, кәсіби тұрғыдан жетіліуге басымдық бере отырып, осы жолда әрнәрсені ұтымды пайдалану – мінез-құлықтың прагматизмі деген осы [2].

«Прагматизм» бағытындағы тәрбиелік жұмыстар:

- оқушыларды мақсат қою стратегияларына баулу;
- өзін-өзі ұйымдастыруға, уақытын ұтымды пайдалануға баулу;
- жоспарлауға және оны іске асыруға үйрету;
- қазақ философиясындағы прагматизмнің мәнін түсіндіру;
- салауатты өмір салтын қалыптастыру;
- қаржылық сауаттылық негіздеріне баулу;
- үнемшіл/іскер адамдардың өмірлік қызметімен таныстыру, сапаларын қалыптастыру;
- өз тұлғалық ресурстарын бағалауға және жоғары мақсаттар сыры сенімді қадам тастауға баулу.
- саналы кәсіп таңдауға және білімді жалғастыру бағытын дұрыс таңдауға баулу.

Педагогтың тәрбиелік құзыреттіліктері:

- прагматикалық ойлау тәсілдерін меңгергендік;
- оқушыларды өмірлік мақсаттар қоюға, жоспарлауға және өзін-өзі ұйымдастыруға баулуға қабілеттілік;
- үнемшіл адамды тәрбиелеу мазмұны мен әдістерін жобалауға және іске асыруға қабілеттілік;
- оқушыларды салауатты өмір салтын ұстануға баулу.

3. Ұлттық бірегейлікті сақтау

Ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда, ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуы тиіс [1].

«Ұлттық бірегейлікті сақтау» бағытындағы тәрбие жұмысының бағыттары:

- ұлттық сана-сезімді және оқушы тұлғасының ұлттық мәдениетін тәрбиелеу;
- ұлттық мәдени құндылықтарды меңгеруге кірістіру бойынша тәрбиелік істер кешені;
- этникалық стереотиптер туралы түсініктері беру;
- оқушылардың отансүйгіштік тәрбиесі (қазақстандық патриотизм).

Педагогтың тәрбиелік құзыреттіліктері:

- қазақ халқының және Қазақстан этностарының ұлттық құндылықтары туралы жете түсініктердің болуы;
- этномәдени білім мен тәрбие беру мазмұны мен тәсілдерін меңгеру және оны тиімді пайдалануға қабілеттілік;
- оқушылардың ұлттық дүниетанымын қалыптастыру тәсілдерін білу;
- ұлттық мәдениет үлгілерін тәрбие жұмысында пайдалана білу;
- патриоттық тәрбие технологияларын меңгергендік.

4. Білімнің салтанат құруы.

- таяу онжылдық уақытта қазіргі кәсіптердің жартысы жойылып кетеді [1].
- бұл жағдайда кәсібін неғұрлым қиналмай, жеңіл өзгертуге қабілетті, аса білімдар адамдар ғана табысқа жетеді;
- біз білімге бөлінетін бюджет шығыстарының үлесі жөнінен әлемдегі ең алдыңғы қатарлы елдердің санатына қосылып отырмыз;
- Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім түсінуі керек;
- білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт.

«Білімнің салтанат құруы» бағытындағы тәрбие жұмысының бағыттары:

- оқушыларда білуге, білім алуға деген құмарлықты күшейту;
- білімге, білімді адамдарға құрмет сезімдерін тәрбиелеу;
- өзгермелі әлем сұраныстарына орай кәсіби бағдар беру жұмыстарын жүргізу;
- икемді дағдыларды оқушылар бойына сіңіру;

Педагогтың тәрбиелік құзыреттіліктері:

- оқушылардың білуге, білімге құмарлығын арттыруға қабілеттілік;
- білімге, білімді адамдарға құрмет руында тәрбиелеу бағытындағы тәрбиелік жұмыстарды жоспарлау және ұйымдастыру;
- сыныптан тыс қызықты танымдық іс-әрекет түрлеріне тарта білу;
- оқушыларды білімдер салтанатын рухында тәрбиелеуге ықпал ететін факторларды (тұлғалар, кітаптар, ғылымы-зерттеу жұмыстары, танымдық туризм, өлкетану жұмыстары т.б.) тиімді пайдалану дағдылары.

5. Қазақстанның революциялық емес эволюциялық дамуы.

Біздің кешегі тарихымыз...эволюциялық даму ғана ұлттың өркендеуіне мүмкіндік беретініне көзімізді жеткізді. Ендеше, эволюциялық даму қағидасы әрбір қазақстандықтың жеке басының дербес бағдарына айналуға тиіс.

«Қазақстанның революциялық емес эволюциялық дамуы» бағытындағы тәрбие жұмысының бағыттары:

- экологиялық тәрбие.
- экономикалық тәрбие.
- саяси-құқықтық тәрбие құралдарымен эволюциялық даму түсініктерін қалыптастыру.
- оқушыларда тарихи сананы қалыптастыру.

Педагогтың тәрбиелік құзыреттіліктері:

- эволюциялық даму тиімділігін пайымдауға бағытталған экологиялық, экономикалық, саяси-құқықтық тәрбие жұмысын, тәрбиелік істерді жоспарлау және ұйымдастыруға қабілеттілік.
- тарихи-педагогикалық материалдарды, мұраларды оқушылардың эволюциялық даму түсініктерін қалыптастыруда пайдалануға икемділік.

6. Сананың ашықтығы.

- Біріншіден, ол дүйім дүниеде, жер шарының өзіне қатысты аумағында және өз елінің айналасында не болып жатқанын түсіну.
- Өзгерістердің бәріне дайын болу деген сөз;
- Өзгелердің тәжірибесін алып, ең озық жетістіктерін бойға сіңіру мүмкіндігі.

«Сананың ашықтығы» бағытындағы тәрбие жұмысының бағыттары:

- лингвистикалық сананы дамыту;
- үш тілді білім берудің тәрбиелік бағыттылығы;
- мультимәдени тәрбие;
- толеранттылыққа тәрбиелеу;
- ақпараттық-коммуникативтік құзыреттіліктерді дамыту;
- цифрлік қоғам ігіліктерін адамгершілік-позитивті пайдалануға баулу.

Педагогтың тәрбиелік құзыреттіліктері:

- үш тілді білім бағытында білім мен біліктіліктердің болуы;
- мультимәдени тәрбие технологияларын жобалау және пайдалануға қабілеттілік;
- медиатәрбие теориялары мен технологияларын қолдану қабілеттілігі.
- оқушыларды пайдалы қарым-қатынастарын ұйымдастыру және оған баулу.
- жаңа жағдайда жаңғыруға деген ішкі ұмтылыс – біздің дамуымыздың ең басты қағидасы.

Қорыта келе, Елбасының бағдарламалық мақаласында анықталған қоғамдық сананың жаңғыртудың негізгі бағыттары жоғары оқу орындарында студент-жастарды тәрбиелеудің жаңа кезеңін ашады. Студенттерді тәрбиелеудің дәстүрлі мазмұны мен бағыттары санасы ісінен озып жүретін, яғни одан бұрын жаңғырып отыратын болашақ маман тұлғасын қалыптастыруға қажетті тәрбиелік, ақпараттық, әлеуметтік-психологиялық орта жасайды. Руханы жаңғыру бағыттары бойынша қалыптасқан студенттің санасы оның заман талабына сай, кәсіби ойлауы дамыған маман ретінде қалыптасуына да емес, оның зиялы, жоғары білікті маман, ұжым басшысы, тәрбиеші, ұстаз ретінде басқа адамдардың да санасын жаңғыруға септігін тігізетіндігі анық.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қ.Р. Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. /Егеменді Қазақстан №29-30. 29.01.2011ж.
2. Нұрсұлтан Назарбаев, Қазақстан Республикасының Президенті. Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру // Оңтүстік Қазақстан, 2017, 12 сәуір.

ОТЫРАР ӨңІРІНІң ДӘСТҮРЛІ МӘДЕНИЕТІ

Ақлима Абдулақызы ЖҰМАШОВА

Отырар мемлекеттік археологиялық қорық-музейі РМҚК

Отырар ауданы, Түркістан облысы, Қазақстан

Aklima.zhumashova@bk.ru

Түйіндеме

Мақалада қазақ халқының өткен тарихын насихаттайтын, тарихи-мәдени құндылықтарымыздың киелі мекені Отырар ауданындағы Отырар мемлекеттік археологиялық қорық-музейінің қорындағы сақталған жәдігерлер, сонымен қатар этнографиялық экспедиция барысында табылған және халық қазынасына қамқор бола белген қолөнершілер туралы айтылады.

Резюме

В статье рассказывается об экспонатах пропагандирующий историю культурного наследия казахского народа найденные организованных этнографических экспедициях сохранившихся в фонде Оtrarского государственного археологического музея-заповедника. А также информирует о коллекциях собранных у местных ремесленников нашего региона.

Resume

The article tells about the exhibits propagandizing the history of the cultural heritage of the Kazakh people found during the organized ethnographic expeditions preserved in the fund of the Otrar State Archaeological reserve -museum. And also informs about the collections collected from local artisans of our region.

Қазақ халқының материалдық, рухани мәдениетін, сан ғасырлық тарихын, тұрмысын, дәстүрлі шаруашылығын зерттеу маңызды мәселе болып табылады. Зерттеу жұмысына XIX ғ. екінші жартысы XX ғ. бас кезіндегі Отырар өңірінің мәдениеті мен тұрмысын негізге алып отырмыз. Отырар өңірі Арыс және Сырдария өзендері бар жасыл желекті алқап болған. Сырдарияның оң саласы болып табылатын Арыс өзенінің аумағы Оңтүстік Қазақстанда ұз.378 км. Ақсу-Жабағылы қорығына жақын Шақпақ және Күмістау бұлағынан (Қаратау мен Талас Алатауының аралығында) бастау алып, Талапты ауыл маңында Сырдария өзеніне құяды.[1, 84] Археологиялық – топографиялық зерттулеріне қарағанда жерді қолдан суару әдісі Сырдария мен Арыс өзендерінің жағасында ерте Темір дәуірінен басталады. XV-XVI ғ.ғ. жоғары дәрежелі дін иесі Рубехан өзінің еңбегінде Сырдария өзенін әдемілеп суреттеген: Ешбір жер жүзінің бір елінде Сырдария сияқты пайда келтіретін өзен жоқ. Неше түрлі гүлге толған, жағалауында әр түрлі құстар, жабайы есектер, қарақұйрықтар және басқа да жануарлар мекендейді, сондай-ақ жел мен құйын өтпейтін арша өсетін тоғайлар бар. [2, 77]

Сырдария өзенінің бойындағы халықтар өзен өткелдерінде қайықты пайдаланған. Түркістан облысы, Отырар ауданында орналасқан Отырар мемлекеттік археологиялық қорық-музейінде Отырар және онымен іргелес жатқан қалалар мен қалашықтардан табылған I-XVIII ғ.ғ. тән бұйымдар және XIX-XX ғ.ғ. тәне қолөнер бұйымдары сақтаулы тұр. Отырар қорық-музейінің ауласындағы қазақ қайығы музейге келген көпшілік көрерменді ерекше қызықтырады. Су көбейген кезде 30 фарсақ жерге дейін үлкен аймақты басып төбелердегі ауылдар мен елді мекендерге тек қайықпен баруға болатын. (К.Ақышев). Отырар өңіріндегі Үшқайық, Маяқұм, Шеңгелді, Ақжар өткелдерінде қазақ қайығын пайдаланған. Қазақ қайығы омыртқа, қарақұс, жақтау, беріктік секілді негізгі және шау, бұлқын сияқты қозғаушы,

бағыттаушы бөліктерден тұрады. Қайықтың жарығын таза мата қиындысымен тығындап, сыртын ешкінің майымен майлаған. Музей ауласындағы қайықты қоғам және мемлекет қайраткері Ө.Жәнібековтің тапсырмасы бойынша атақты ағаш ұстасы Сыздықұлы Надайымбек жасаған.

XIX-XX ғ.ғ. зерттеушілердің еңбектерінің ғылыми маңыздылығы зор болды. Зерттеушілердің еңбектеріне тоқталатын болсақ, Әбубәкір Ахметжанұлы Диваев 1856 жылы 19 желтоқсанында Орынбор қаласында Башқұрт шаруасының жанұясында дүниеге келді. Этнограф, аса көрнекті ғалым, фольклоршы, Ә. Диваевтың қазақ халық әдебиетінің асыл мұраларын жинап, жариялап зерттеу ісіне қосқан үлесі үшін ұшан теңіз. Ә.Диваевтың материалдарының мол бөлігі 1920 жылы ұйымдастырылған Жетісу, Сырдария экспедицияларының жинап әкелген мұралардан тұрады. Ертегі-аңыз, жұмбақ, мақал-мәтел, айтыс, өлеңдер жинаған. Өз жинағында қазақтың 13 мақал-мәтелін енгізген. Әбубәкір Сырдария, Түркістан, Шымкент, Әулиеата, Өзбекстан, Қарақалпақстан төңірегін қоныстанған халықтардың жұмбақтарын жинаған. Этнографиялық материалдар –«Түстің баяны», «Ырым», «Ауруларды емдеу тәсілдері», «Мал шаруашылығы саласы», «Қазақ балаларының ойындары», туралы жазды. Совет өкіметінің алғашқы жылдарында ұйымдастырылған Сырдария мен Жетісу экспедицияларының құрамында жүріп Ә.Диваев өте бағалы материалдар жинаған. Ә.Диваевтың материалдарының ішінде ертегілер үлкен орын алды. Ә.Диваев Сырдария, Түркістан, Әулиеата облысынан жұмбақтар да жинаған. Ақын Майлықожа Сұлтанқожаұлы ғалыммен бірнеше жыл байланыста болып оған ертегі жұмбақ, мақал-мәтелдер салып жіберіп отырғаны туралы зерттеуші Ф. Уразаеваның «А.Диваев – Фольклорист» деген еңбегінде жазылған.

Арғынбаев Халел 1924 жылы Павлодар облысы, Баянауыл ауданында туған. Тарих ғылымдарының докторы, профессор Х.Арғынбаев 1954 жылдан бері қазақ этнографиясының әр түрлі мәселелерін зерттеп, жүзден астам ғылыми еңбек жазып жариялады.

Қоғам, мемлекет қайраткері, этнограф, тарихшы Ө.Жәнібеков этнографиялық бірнеше еңбектер жазды. «Жолайрықта», «Уақыт керуені», «Ежелгі Отырар», «Эхо» атты еңбектерінде қазақтың тарихы мен мәдениетіне, дәстүрі мен өнеріне, жылжымалы, тұрақты мекен-жайына байланысты жазылған. Тірнектеп жинаған інжу маржан еңбектерінде этнографиялық тұрғыда сипатталып, тұрғын үйлердің ішкі жасауларына да мән бергендігі кітаптарда берілген суреттерден көрінеді. Егеменді еліміздің болашағы үшін аянбай тер төкті.

Қазақ халқында он саусағынан өнері тамған зергерлер, суретшілердің болғанын XIX ғ. өмір сүрген зерттеушілер жазған олар А.Евреинов, И.Ф.Русанов, И.Я.Словцов т.б. зерттеуші ғалымдар қазақ халқының күмістен жасалған зергерлік бұйымдарын жоғары бағалап бірнеше жылдар өтсе де өңін бермей, әсемдігімен ерекше көз тартатынын айтқан. Оңтүстік Қазақстан облысының жерінде жоғарыда аталған экспедициялардан басқа проф. Гаврилов басқарған этнографиялық экспедиция 1935 жылы зерттеу жұмысын жүргізді. Бұл экспедиция Алматы қаласының студенттерінен құралған.

Қазақ халқының қолөнер бұйымдарын этнографиялық тұрғыдан XIX ғасырдың аяғында XX ғасырдың басы мен ортасында Т.К.Басенов, Н.Б.Бурундуков, А.Клодт, Н.А.Оразбаева, С.М.Дудин, А.Масанов, Э.Молодов т.б. ал XX ғ.аяғынан қазіргі кезге дейін А.Марғұлан, Х.Арғынбаев, Ә.Тәжімұратов, Ө.Жәнібеков, С.Қасиманов, М.Тоқтабаева, М.Ш.Өмірбекова т.б. ғалымдар зерттеген.

Ата-бабаларымыздан бүгінгі күнге жеткен мәдени мұрамызға айналған қолөнер туындыларын халқымыздың өткен тарихының жанды шежіресі, ежелгі мәдениетіміздің айғағы деп білеміз. Сыр бойы, Отырар алқабында, Жетісу мен Ертісте 25 мыңан астам тарихи-мәдени ескерткіштер шоғырланған. Отырар мен оның өзінен кем түспейтін іргелестері Көкмардан, Құйрықтөбе т.б. ескерткіштерге жүргізілген археологиялық қазба жұмыстары барысында табылған, этнографиялық экспедициялар нәтижесінде табылған заттар қазіргі таңда Түркістан облысы, Отырар ауданындағы Отырар мемлекеттік археологиялық қорық-музейінде сақтаулы. Бұл күндері музейімізде сақталған әлемде теңдесі жоқ туынды болып табылатын қолөнер бұйымдары өткен дәуірлерде өмір сүрген халықтардың рухани әлемін тереңірек білуге мүмкіндік береді. Бірнеше жылдан бері Отырар мемлекеттік археологиялық

қорық-музей қызметкерлері Түркістан облысының Отырар, Арыс, Шардара, Ордабасы аудандарында, Қызылорда облысының Қармақшы, Шиелі, Жаңақорған аудандарында бірнеше этнографиялық экспедициялар ұйымдастырды. Атадан балаға мирас болған қолөнерді осы кезге дейін жалғастырып келе жатқан шеберлердің жасаған қолөнер бұйымдары туралы этнографиялық деректер жазып алып, халық шеберлерінің өнегелі істерін жас ұрпаққа насихаттау, жеткізу игілікті іс болып табылады. Экспедиция нәтижесінде табылған сырмақтардың орны бір бөлек. Сырмаққа кездемелерден қиылып, ойылып алынып, түрлі тігу тәсілдері арқылы матаға, киізге тігіледі. Сырмақтың астары ақ және қоңыр түсті киізден дайындалған. Бетіндегі ою-өрнектеріне қызыл түсті жиек басылып оюланған. Жиектері қызғылт-сары түсті шуда жіппен жиектеліп көмкерілген. Жиек бастыру – мата, киіз үстіне салынған ою-өрнекке жуан жіпті қосып тігу. Жиекті бастыру үрдісін төмендегідей жіктеуге болады. 1. қос жиек бастыру, 2. Сыңар жиек бастыру, 3. Алақұрт жиек бастыру. Жиекті беріктігін арттыруға, көркемдеуге, өрнектеруге қолданады. Сырмақтарды жиектегенде оюдың шетін баса жағалай түседі. Ал туырлық, түндік, үзік шеттері созылмауы, бүлінбеуі үшін жиектеледі. Ата – бабаларымыз көшпелі тұрмыс жағдайына қолайлы материалдардан атап айтатын болсақ, ағаш, тері, киіз сияқты материалдардан жасады. Этнографиялық экспедиция нәтижесінде ағаштан жасалған бұйымдар да көп кездесті, ол туралы бірнеше мақалаларда жазылды. Экспедиция барысында құрақ құрау өнерінің де кеңінен таралғанын байқадық. Атап айтатын болсақ, көрпе, тұскиіз, жастық қап, қоржындар. Отырар өңірі қазақтарының дәстүрлі материалдық мәдениетінің ерекшелігі тек сол өңірге тән заттық мәдениеттердің жасалуы.

Көне дәуірден ақпарат беретін этнографиялық экспедиция барысында табылған, және қолөнерді шын сүйіп қастерлейтін азаматтардың сыйға тартылуымен жиналған қолөнер бұйымдары қазір Отырар қорық-музейінде сақтаулы. Қолөнер туындыларының көпшілігінде ою-өрнектер бейнеленген. Ою-өрнектің әлі де зерттелмей келген жерлері көп. Ою-өрнектің қолданылатын жерлерін біліп, үй жиһаздарында, зергерлік бұйымдарда, киім-кешектерде қолданылатын ою-өрнектерді ажыратуымыз қажет деп ойлаймын. Өнертанушы В.Н.Чепелев: Қазақтар ою-өрнек әлемінде өмір сүреді: - қоршаған әлемі ою-өрнек кеңістігінде өмір сүреді. Бдыс-аяқ, тұрмыстық бұйымдар, қару-жарақ, киім барлығы, ою-өрнекпен көмкерілген. XIX ғ. қазақ ою-өрнегі көшпелі тайпалардың ғұн, түрік, қаңлы, қыпшақ, барлық әдет-ғұрыптарын сақтады. Олардың ойларын бейнеледі. Ежелгі өрнекке космогониялық ою-өрнек жатады. Зооморфтық ою-өрнекке қой, ат, түйе жылан, т.б. өрнектер жатады. Қола дәуіріндегі керамикаға салынған өрнектер кілем ою-өрнегінде қолданады. Көк түс аспан символы, қызыл-от, күн, ақ-қуаныш, бақыт, таза, сары-ой, қара-жер, жасыл-көктем, жастық шақ, белгісі.

Отырар өркениеті жетістіктерінің қазаққа тән құрылыс ісінен, әсіресе үй тұрғызудан суландырау тәсілдерінен, еңбек құралдарынан, қолөнерінен көрінеді. Отырар өңірінің қазақтарының материалдық мәдениетінің ерекшеліктері әдеттегідей баспанасынан көрінеді. Көрермендердің ерекше қызығушылығын тударатын Отырар қорық-музейі ауласындағы қоржын үй туралы айтатын болсақ, осындай қажетті дүниелерді насихаттап отыруды дәстүрге айналдыруымыз қажет.

Сыр бойы халқы ерте заманнан-ақ ортасында дәлізі, қарама қарсы екі бөлмесі бар қоржын үйлерде өмір сүрген. Ол халықтың өткен өмірін, әлеуметтік хал-жағдайын аңғартады. Отырартөбеге жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарынан белгілі ортағасырларда Отырар қаласындағы үйлерде азық-түлік қоймасы болған. Оларда астық, ұн, жеміс сақталатын болған. Қоржын үй құрылысы Отырардағы тұрғын үйлерге ұқсас болып келген.

Қоржын үйдің құрылысына келетін болсақ, бірінші іргетас, күйдірілген қыш немесе қамыс немесе тастан (қалақ тас) қаланады, екінші қабырға, қам кесектен сондай-ақ шымнан ойылған шым кесектен және пахса яғни нәмдалған топырақты нығыздап таптау әдісімен тұрғызылады, үшінші төбежабын – ортадан ұзына бойы қары ағаш салынып ши төсеп, көлденең қамыспен жауып оның үстіне бидай немесе тары сабандарын салып лаймен сылап тастайтын болған. Үйдің бір бөлмесінде үй иелері тұрады оны жатын бөлме деп атаған, ал екінші бөлмесі қонақ үй деп аталады - қонақ күтетін бөлме. Бөлмелерінің арасы дәлізбен бөлінеді. Дәліз қойма мен асхана қызметін атқарған.

Қоржын үйдің астықты бөлек-бөлек қоятын қамбалары, қақ, қауын құрт кептіретін жеміс, ірімшік, құрт диірменге тартылатын ұн қоятын орындары, ет ілетін адалбақаны болған.

Жазда үй алдына орналастырылған ағаш не құм кесектен тұрғызылған сәкілердің үстіне масахана орнатып, ашық аулада ұйықтайтын болған. Сәкінің қасында құрт, қауын құрт жаятын сөре болған. Жазда аулаға киіз үй тігеді. Үйдің қорасы шарбақталып онда бау-бақша, жоңышқа, бидай, тары, жүгері егетін бірнеше атыздар болатын.

Үйдің жалпы көлемі-ұзындығы – 14 м. Аралары - 4,5х3,5 м, қонақ бөлме - 6х4,5 м. жатын бөлме - 4,5х4,5 м, дәліз 3,5х4,5м., қабырға қалыңдығы 40 см. Қоржын үйдің артына бидай, жоңышқа, жүгері, қауын, қарбыз егіледі. Отырар қорық-мұражайының ауласындағы қоржын үй 1986-1987 ж.ж. қоғам және мемлекет қайраткері Өзбекәлі Жәнібековтің тапсырмасы бойынша салынды. Кей қоржын үйлердің екінші қабатында балақана деген болған. Оған балаларды қауіпсіздік үшін сыртқа шығарда қамап кететін болған. Желтоқсан, қаңтар айларында қоржын үй құрылысына қежетті терек, қара ағаш, тораңғыл, жиде ағаштарын жинап алады да қабығымен қойып қояды. Себебі қысқы шілдеде ағаш жақсы кебеді. Наурыз айынан бастап мамыр айына дейін ағаштарды көлеңкеде кептіретін болған. Қоржын үйге қажетті қамыс пен шиді күзде орып алады. Ал шілдеде кесек кұйылады. Ол үшін топыраққа су салып жібітіп, бір күннен кейін сабан салып араластырады, екі күн бөктіріп қояды да 18х40 см. көлеміндегі қалыппен құяды, жерге енін қалың етіп қамыс төсеп, тас қалайды немесе қыш қалайды 1 немесе 1,5 қатар. Қабырғасының биіктігі 2,5х60 см, қалап біткен соң сырты сабан қосылған лаймен сыланады. Ал бөлмелердің еденін астына қамыс төсеп сылап шығады.

Қазақ халқы тамыры терең тарихы, заттық және рухани мәдениеті бар ұлтпыз. Мәдени мұрамызға айналған тарихи жәдігерлердің адамзат тарихында маңызы айрықша. Егеменді еліміздің тарихы мен мәдениетін, салт-дәстүр, әдет-ғұрпын жан-жақты зерттеу, насихаттау, ұрпақ игілігіне пайдалану келер ұрпақ үшін маңызды және әр азаматтың қасиетті парызы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Отырар.Энциклопедия. Алматы: Арыс, 2005.-84 б.
2. Ақышев К. Ертедегі ескерткіштер елесі. -Алматы: 1976. - 77 б.
3. Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. –Алма-Ата: Өнер, 1986. – с. 51
4. Жүннен жасалған бұйымдар. -Алматы: 1990. -56 б.
5. Тәжімұратов Ә. Шебердің қолы ортақ. -Алматы: 1977. - 54 б.

КОМФОРТНАЯ ОБУЧАЮЩАЯ СРЕДА – КЛЮЧ К РАДОСТИ ПОЗНАНИЯ ИГИСЕНОВА Бану Рақымбердиевна, МУРЗАКУЛОВА Аманқуль Каузқановна РУОЦ «Балдаурен»

Капшагай, Алматинская область, Казахстан
e-mail: igisenova@bk.ru; mamakulya2204@mail.ru

Аннотация

Осы мақаланың мақсаты сабақ үстінде жайлы оқыту ортасын жасау қажеттілігімәселесіне назар аудару. Авторлар бұл мәселеге арналған шағын зерттеудің нәтижесін ұсынып отыр.

Аннотация

Цель данной статьи привлечь внимание к вопросу необходимости создания комфортной обучающей среды на уроке. Авторы представляют результат мини-исследования, посвященного данной проблеме.

Abstract

The article's goal is to attract readers' attention to the actual question of creation a comfortable learning environment in the classroom. The authors presents the result of a mini-study devoted to this problem.

*Если хотите изменить мир —
идите в школу и начинайте оттуда!*

Д.Дьюи

Однажды Альберт Эйнштейн – величайший рефлексивный практик XX-го века, обдумывая свою педагогическую деятельность сказал: «Я никогда не учил своих учеников, а лишь создавал условия, в которых им хотелось учиться самим». Создание такой образовательной среды в классе, где интересы ученика, его убеждения жизненно важны для определения педагогических действий учителя, и есть важная отличительная черта современной педагогики [1, ст.11].

Формируя свой стиль работы, учитель, в течение всей своей педагогической деятельности, сталкивается с серьезной проблемой создания учебной среды. Анализируя собственную и работу своих коллег, мы пришли к выводу, что отдельные параметры комфортной учебной среды знают все, а вот целостное видение всех составляющих и их глубокое понимание есть далеко не у каждого. Оказалось, что не все понимают важность мгновенной адекватной реакции на учебную ситуацию и смену учительских функций на уроке - это задача учителя-наблюдателя. Учитель-стратег, который не спешит с красивым объяснением (оно то, конечно, готово и ждет своей минуты на уроке), но дает возможность активно формировать умение самому учиться на уроке. Учитель-тактик умело балансирует сложность заданий, контролирует их разнообразие, чтобы удерживать детский интерес, природную любознательность и стремление справиться с проблемами, которые возникают на пути к новому знанию. Учитель-скаффолдер помогает научиться планировать учебные действия логично и последовательно. Учитель-фасилитатор побуждает мыслить совместно и креативно, помогает улавливать идеи и гипотезы, подводя детский коллектив к сравнению, контрастированию, а затем и к анализу, полученных результатов. Подобное вовлечение в урок, ставит ученика в центр учебного процесса, сотворчества.

Урок становится событием, не в том плане, что это нечто эпохальное, нет это совместное бытие в течение 40 минут, доставившее радость познания, научения, всем кто был в классе. Таким образом, современный учитель создает оптимально комфортную учебную среду, в которой:

1. Учителем подготовлено эффективное учебное планирование, основанное на глубоком понимании, что сегодня в основе урока лежит конструктивистская теория обучения [3, с.106].

Иными словами, учитель четко представляет, что его ученики уже могут знать по новой теме урока. Оставшиеся сомнения он развеивает, организовав этап погружения в новую тему, такими стратегиями критического мышления как: «Круги на воде», «Покопаемся в памяти», «Слышал, видел, умею» и т.д. Это дает учителю возможность соединить уже имеющиеся знания и навыки с планируемыми новыми, нацелив ученика на их расширение и укрепление образовавшихся мыслительных связей. Планируя урок, учитель анализирует возможности класса и определяет объем материала и время за которой он должен быть практически проработан и усвоен. Очень важно, запланировать время на процесс осмысления, апробирование новых идей и умений.

2. Ученики активны в процессе обучения: постижение знания происходит через поиск доказательств, построение выводов на основе сравнения и анализа фактов, закономерностей через совместный учебный диалог. Мыслительная активность ребенка напрямую связана с его интересом (внутренняя мотивация). «Мне интересно - я работаю, нет - мне скучно и я начинаю придумывать себе другое занятие» - вот типичное объяснение ученика, которому делают замечание за то, что отвлекается: не слушает, не участвует. И вот мы вновь обращаемся к приемам критического мышления, к его сути: учитесь использовать детское воображение, предыдущий практический опыт и знание во благо нового урока. Дайте ученикам возможность

сравнивать, предполагать, доказывать. Учитель и сам должен тренировать и оттачивать свое критическое мышление, владеть техниками учебного разговора. Наблюдательный педагог в нужный момент организует учебный спор, который учитель-фасилитатор умело переведет в исследовательскую беседу, в которой предыдущие спорные идеи получают аргументацию, и затем учитель-скаффолдер поможет конструктивно и доброжелательно оценить деятельность каждого. Будьте сами интеллектуально азартны, и вы сумеете внушить это своим ученикам.

3. Учитель направляет учебный диалог поддерживающей реакцией на высказывания учеников: их рассуждения, полные или даже частичные ответы на вопросы.

Чтобы мы не говорили о падающем авторитете учителя, но дети очень остро реагируют на наше мнение об их словах и поступках. Когда мы выстраиваем учебный диалог в классе, мы учителя всегда помним, что наша реакция может быть поддерживающей, а может быть гасящей. Стоит один раз неосторожно отреагировать на робкое проявление мысли словами: «Нет! Неправильно!» и возможно, вы долго будете ждать, чтобы ребенок, осажённый вашей негативной реакцией, стал снова участвовать в рассуждениях. Воспитывая будущих рефлексивных практиков, мы учим их думать в действии, не прерывайте полет мысли, поддерживайте мыслительный процесс.

4. Ученики учатся друг от друга: умеют работать как в учебной паре, так и в команде. Социальное взаимодействие на уроке играет важную роль в обучении.

Современное понятие «учебное сообщество» подразумевает общение, в котором и учитель позиционирует себя как ученик, поощряя взаимоподдержку, формируя командный дух. Работа в парах, в группах предполагает умение слушать, уважительно оппонировать собеседнику, развивает саморегуляцию, необходимую для дальнейшего обучения на протяжении всей жизни. Развивая свою, и ныне актуальную, социально – культурную теорию Л.С. Выготский доказывает, что в общении (неважно учитель или значимый для ребенка сверстник) достигается новый учебный уровень, который не мог быть достигнут самостоятельно. Этот потенциал учебного общения помогает достигать «Зону Ближайшего Развития». И очень хотелось бы, что во время подобного общения учитель действовал как «рефлексивный агент» - грамотно реагируя на работу группы или пары, стимулируя развитие их обучения [3, с.121].

5. Интерактивное формирование умений и навыков, которые оцениваются посредством понятных ученику критериев.

Обладающий саморегуляцией взрослый человек понимает, что невозможно достичь успеха, если не знаешь точной цели, если не спланируешь этапы её достижения. Ребенка же к этому пониманию должен привести учитель на уроках в школе. Схема: постановка цели – общее планирование (определение этапов продвижения) – обучение-практика – оценивание достигнутого – детальное планирование. Данная схема должна прививаться ребенку с первых дней нахождения в школе. Планирование обучения плавно подведет ребенка к мысли о необходимости выработки критериев, которые помогут верно оценить продвижение и убедиться, что обучение и развитие происходит в нужном направлении. Поэтому необходимо планировать уроки с включением опыта ваших учеников, изучайте их образовательные нужды и потребности, обеспечивайте их необходимой экспериментальной средой на уроке и вы удивитесь открывшимся вам возможностям.

6. Рефлексия: ученик понимает, зачем ему учиться, как ему учиться и чему для него важно учиться.

Человек существо социальное, поэтому каждому из нас важна реакция окружающих на наши слова, действия, поступки. Так и ребенку на уроке необходима обратная связь. Реакция одноклассников, самого учителя стимулирует его внутреннюю рефлексию, дальнейшее обдумывание возникших в процессе урока собственных идей. Предоставляемая обратная связь должна быть толерантной, не забывайте хвалить своих учеников: одно вовремя сказанное слово может окрылить вашего ученика, и вы получите активного мыслителя на много уроков вперед. Но не превратите похвалу в нечто обыденное и приевшееся, похвала должна быть заслуженной, более того грамотно прокомментированной и не обязательно только учителем.

Совместный анализ причин результата позволит ученику в дальнейшем улучшить результат правильно спланированными действиями [2, с.26].

7. Личность учителя.

Роль учителя в создании комфортной среды неизмерима. Нужно быть приветливым, доброжелательным, терпеливым, высокообразованным, интеллигентным, справедливым, обладать чувством юмора и верить в детей. Это не набор прилагательных – это выборка из анкеты наших учеников «Какой учитель тебе нужен?». Стать «значимым взрослым» (по Выготскому) в жизни школьника и вы много сумеете достичь вместе.

В связи со всем выше изложенным, хотелось бы вспомнить одну известную притчу: жил когда-то Мудрец, который знал всё. Один человек захотел доказать, что Мудрец знает не всё. Зажав в ладонях бабочку, он спросил: «Скажи, Мудрец, какая бабочка у меня в руках: мёртвая или живая?». А сам думает: «Скажет живая - я её умертвляю, скажет мёртвая - выпущу». Задумался Мудрец и ответил: «Всё в твоих руках».

Именно в руках мудрого учителя находится возможность создать в классе такую атмосферу благоприятного обучения, в которой дети будут чувствовать себя спокойными и уверенными, будут становиться людьми, готовыми и умеющими учиться всю жизнь

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» 11.07.2017г.
2. Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах РК в 2019 – 2020 учебном году. ИМП, Нур-Султан, 2019г.
3. Руководство для учителя. АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012 г.

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ
ИЗТЕЛЕУОВА Динара Батырбековна, ИБАДУЛЛАЕВА Салтанат Жарылқасымовна
Химия-биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі, Қорқыт Ата атындағы ҚМУ
Қызылорда, Қазақстан
Erlan_0505@mail.ru

Биологияны оқытудың заманауи әдістемесінде оқытудың әр түрлі нысандары мен әдістерінің оңтайлы үйлесіміне үлкен мән беріледі. Бұл оқушылардың биологиялық курстарының ерекшеліктерін, жас ерекшеліктерін ескере отырып, оқу-тәрбие міндеттерін неғұрлым тиімді шешуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты педагогикада оқуға теріс көзқарасты тудырып қана қоймай, балалардың денсаулығына зиянды әсер ететін оқушылардың шамадан тыс жүктелуіне жол бермейтін тиімді және жемісті оқу-тәрбие үдерісінің әдістері, құралдары мен тәсілдерін әзірлеу мәселесі туындайды.

Бұл мәселені оқыту үдерісінде дәстүрлі емес әдістермен және әдістермен қатар дидактикалық ойын сияқты оқыту құралдарын пайдалана отырып шешуге болады.

Дидактика – бұл ежелгі грек сөзі, яғни «didaktikos» – үйретуші, «diddaskalos» – мұғалім деген ұғымды білдіреді. Дидактика – білім беру мен оқытудың теориялық және әдістемелік негіздерін зерттейтін педагогика ғылымының саласы [1].

Дидактикалық ойындарды қолдану өте өзекті, өйткені олар оқушылардың өзін-өзі құрметтеуін, өзін-өзі бағалауын, қоршаған ортаға деген құрметін арттыруға мүмкіндік береді. Ойын қазіргі мектеп алдында тұрған басты мәселені шешуге мүмкіндік береді, олар: балалардың оқуға деген құлшынысы, үлкен ақпараттық жүктеме. Ойын барысында ең белсенді оқушы сабаққа қосылады, балалар әдеттегі сабақтан бірнеше есе артық тапсырмалар көлемін орындауға қабілетті.

Ойынды психологиялық дамудың әр жағдайында коррекциялық бағытта қолдану мәселесінің теориялық және әдістемелік негіздері: А.Фрейд, К.Роджерс, Д.Леви, Д.Торф және т.б. еңбектерінде ғылыми позицияларға байланысты әрқилы сипатталады.

Осы ойын әрекетінің бала психологиясының дамуына шешуші қызмет атқаратындығы жайында Ж. Аймауытов, Т. Тәжібаев, М. Жұмабаев, С. Торайғыров, Ш. Кұдайбердіұлы т.б. қоғам қайраткерлерінен бізге мұра болып қалған еңбектерінде айрықша атап өтілген [2,3].

Сабақта ойындарды өткізу жақсы дайындалған оқушыларды да, материалды нашар білетін оқушыларды да белсенді жұмысқа қосуға мүмкіндік береді.

Ойын - белсенді қызметтің бір түрі. Ол тең дәрежеде білім алуға, осы процесті жандандыруға, сондай-ақ жеке тұлғаның көптеген қасиеттерін дамытуға ықпал етеді.

Ойынның маңызы туралы В.А.Сухломинский: «Ойынсыз ақыл-ойдың толыққанды дамуы мүмкін емес. Ойын - бұл үлкен жарқын терезе, ол арқылы баланың рухани әлеміне көріністер мен ұғымдардың жанды ағыны құйылады. Ойын - бұл құмарлық пен білім алушылықтың оты» [4].

Өз тәжірибемді арқылы дидактикалық ойындар оқу үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Өз жұмысымда дидактикалық ойындар мен ойын жаттығуларының келесі түрлерін қолданамын.

«Крестиктер-ноликтер» ойыны. Екі команда құрылады – «Крестиктер» және «Ноликтер». Командадағы адам саны - 10. Тақтаға «Крестиктер-ноликтер» ойын алаңы ілінеді, онда 9 ойын жасушалары:

1	2	3
4	5	6
7	8	9

Топ (мысалы, «крестиктер») ойын алаңын таңдайды. Жүргізуші сұрақ қояды. Егер сұраққа жауап берген команда дұрыс жауап берсе, ойын алаңында олардың командасының белгісі пайда болады. Егер жоқ болса-қарсыластар командалары. Ойын, егер командалардың бірі «Крестиктер-ноликтер» ойынында ойын алаңын жапса, аяқталады. Егер сызықтар болмаса, жеңімпаз команда ұпай бойынша анықталады.

Бірінші жүрісті анықтау үшін сұрақ: генетика терминіне түсінік беру. Сұрақтар:

1. Әйелде бірінші қан тобы бар, ал ер адам екінші қан тобы. Балаларда қандай қан топтары болуы мүмкін?
2. Бұл моногибридті теңдеулер?
3. Әйелде бірінші қан тобы бар, ал ер адам төртінші қан тобы. Балаларда қандай қан топтары болуы мүмкін?
4. Талдаушы шағылысу дегеніміз не?
5. Менделдің бірінші заңын тұжырымдаңыз.
6. Дигибридті будандастыру дегеніміз не?
7. Әйелде бірінші қан тобы бар, ал ер адам үшінші қан тобы бар. Балаларда қандай қан топтары болуы мүмкін?
8. Менделдің екінші заңын тұжырымдаңыз.
9. Әйелде екінші қан тобы бар, ал ер адам үшінш қан тобы бар. Балаларда қандай қан топтары болуы мүмкін?

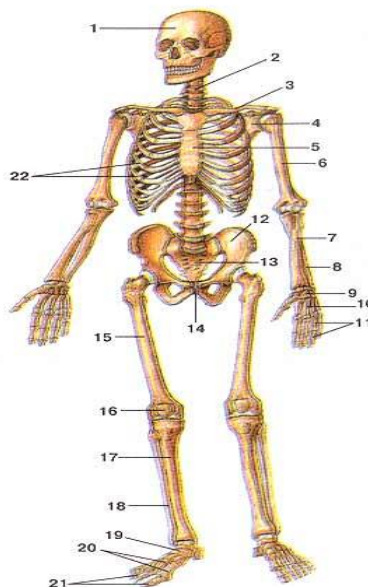
«Жапалақ» ойыны. Алаң шетінде бір бала жапалақ болып тұрады. Қалған балалар көбелек, құс, шегіртке кейіпін келтіреді. Мұғалім «күн батты» деген белгі бергенде барлығы тынышталады. Жапалақ аңдып жүреді. Кім қозғалса, жапалақ соны ұстап алады. «Күн шықты» дегенде барлығы тіріліп, әртүрлі жәндіктерге тән қимылын жасайды. Ойын бірнеше рет қайталанады. Ойын ән әуенімен ойналады. Ән күшейсе, күн бәсеңдесе, түн болады [4].

«Жинақтау» ойыны. Сыныпта 4(төрт) топ құрылады, әр топқа бір-бір конверт таратылып беріледі. Конверттің ішінде тірек-қимыл жүйесіне қатысты терминдер орналасқан. Топтар кезек-кезек тақтада көрсетіліп тұрған қаңқаның атауларын анықтап орналастырады. Егерде топ қателессе, кезек келесі топқа беріледі.

шынтақ	жамбас сүйектері
құйымшақ	өкше сүйек
омыртқа бұғанасы	бұғана
саусақ сүйектері	сегізкөз

ортан жілік	жауырын
тоқпан жілік	төс
бақай сүйектері	кәрі жілік
асықты жілік шыбығы	қабырғалар
білезік сүйектері	табан сүйектері
асықты жілік	бассүйек
алақан сүйектері	тізе тобығы

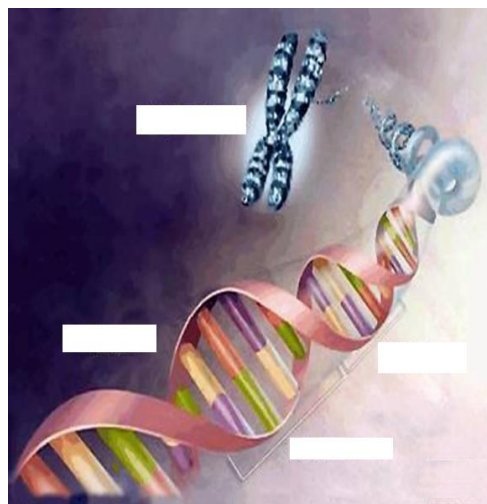
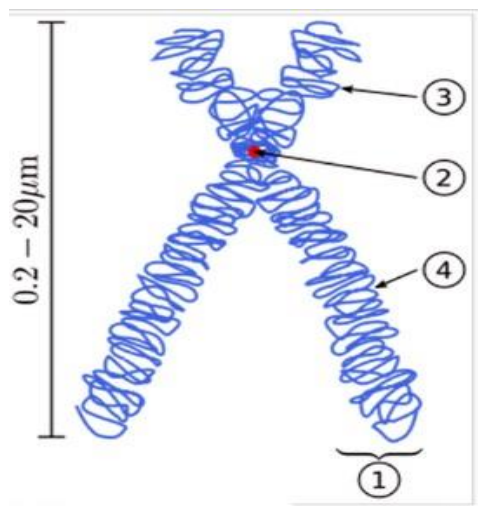

«Жасушалық викторина» ойыны.

Сыныпта 4(төрт) топ құрылады. Топтар қойылған сұрақтарға кезектесе отырып жауап береді. Жауаптары дұрыс болмаса кезек келесі топқа өтеді.

1. Хромосома дегеніміз -
2. Ген дегеніміз -
3. ДНК дегеніміз -
4. Қосшыыршық дегеніміз -
5. Адам денесіндегі әрбір сомалық жасуша ядросында неше хромосома бар?
6. Жыныс жасушаларының ядросында қандай хромосома болады?
7. Хромосома қандай қасиетті тасымалдайды?
8. Генетикалық код молекула бойымен ұзыннан тізбектеліп орналасқан не деп аталатын төрт негізден тұрады?
9. Адам жасушасы шамамен қанша геннен тұрады?
10. ДНҚ ненің алдында көшіріледі, сондықтан пайда болған жасушалар жұмыс істеп тұруына қажетті барлық гендердің көшірмесін ие болады.
11. Жасушадағы генетикалық материалы не деп аталады?
12. Ядродағы ДНҚ-ны сақтайтын құрылымдар қалай аталады?
13. ДНҚ жасушаның қай жерінде болады?
14. Денеміздің әрбір жасушасында ненің біреуі бізге әкемізден, біреуі – шешемізден беріледі?
15. Сомалық жасушаның ядросында әр аллелде геннің қандай көшірмесі болады?
16. Тері жаушасы мен қан жасушасы хромосомалары арасында ұқсастық бар ма, әлде бірдей ме?
17. Аравиялық бөкеннің сомалық жасушасында 58 хромосома бар. Олардың гаметаларының ядросында қанша хромосома балады?
18. Белгі деп нені түсіну керек екеніне мысалдар келтіріңіз.

«Суреттер сөйлейді» ойыны. Сыныпта 4(төрт) топ құрылады, әр топқа бір-бір суреттен беріледі. Әр екі топтың суреттері ұқсас болады. Білім алушылар суреттегі таңбалардың атауларын жазулары керек.

«Атом және молекула» ойыны арқылы 2 топқа біріктіріп, келесі тапсырманы оындайды:

I топ – Абиотикалық факторлар

II топ – Биотикалық факторлардың ерекшеліктерін зерттейді.

Оқушылар жиналған ақпарат көздерімен бір – бірімен «Әткеншек» стратегиясы бойынша алмасады.

Әр топ алған білімдерін қолдана отырып келесі тапсырманы орындайды:

I топ – Бидай;

II топ – Түлкіге әсер ететін экологиялық факторларды анықтау

Дидактикалық ойын көп жағдайда оқу материалын үйренуге қол жетімділікті қамтамасыз етеді [5].

Әдебиет:

1. Большая энциклопедия природы для детей. – Бельгия: Шантеклер, 1994.
2. Аужанова Н.Б. Внеклассная работа по биологии. Учебное пособие. – Алматы: Даир, 2008. – 240 с.
3. Аужанова Н.Б. Дидактические игры по биологии и экологии. Методические рекомендации. – Алматы: Даир, 2008. – 88 с.
4. Аужанова Н.Б. Игра как средство развития интереса к биологии. Методическое пособие для учителей – биологов. – Алматы: Даир, 2009. – 90 с.
5. Биология в вопросах и ответах. – М.: Межд. отношения, 1994.

FORGOTTEN KAZAKH WEDDING TRADITIONS КАЙДАРОВА Торғын Кайратовна, ТУРСЫНБАЕВА А.О.

ЕНУ им. Л.Гумилева
Нур-Султан, Казахстан
torgynkaidarova@gmail.com

Annotation

According to the Kazakh customs, they regulated their relationship, silently understood and respected each other. Some of those traditions are now forgotten. The Kazakh customs have given rise to good relations and co-operation between brothers, relatives and neighbors. However, they were out of use and forgotten.

Аннотация

Қазақ салт-дәстүрге сүйене отырып, өзара қарым-қатынасын реттеп отырған, бір-бірін үнсіз түсініп, сыйласқан. Қазір сол дәстүрдің біразы ұмыт болды. Қазақтың салт-дәстүрі

ағайын, туған-туыс, көршілер арасында жақсы қарым-қатынастың қалыптасуына және ынтымақтастықта өмір сүруіне жол ашқан. Десек те қолданыстан мүлдем шығып, ұмыт болғандары да жетерлік екен.

Today, there are regions where their names are changed, but some customs are still preserved. Suffering is common in the western and southern regions of Kazakhstan, without neglecting Kazakh customs. For example, the tradition of horseback, kneeling, forgiving, relocating, shuffling, loosening, giving, inheriting, giving in, warming up, saying goodbye, nailing a horse are preserved. According to Dandai Iskak, a scholar and researcher of Kazakh customs, the Kazakh people have never shied away from traditions.

- People who respect and honor the Kazakh customs. Because through that, all relationships were streamlined. That is, many problems have been solved by tradition. They have even considered ways to make money and to make good progress with them.

For example, if we take the tradition of "We are shanyshar", we can see the steps taken by the Kazakh in care of the child and its future.

Biz shanyshar

Earlier Kazakhs had been waiting for their guests free of charge, for which they had to pre-select special dormitories, a dining room, waiters and even a car. In case of improper care of the guest, he was reprimanded and even fined. For example, if a white dish of meat was offered to a guest, the penalty would be paid.

One of these many free foods is lunch. They drank Kazakh lunches during the summer when the cane's shadow disappeared and the sun shone over the roof. Those who arrive at this time will go home with their families, having tea and eating. Often they do not land [1, p. 17].

And those who came to our "snack" would not talk to anyone, would collect their horse's saddle, and would not leave after lunch. The owner of the house will sacrifice cattle for the guest. The one who landed departs the next morning at noon and silently. This is usually the case. After the guest left, the housewives realized that they had a shuffle and immediately dropped off a syrup. Looking for the shelf. Then they see us cracking down and find out that the shelf is gone.

It means, "The boy is beautiful, the girl is young. We also have a horny baby. You have a blonde. Let's have fun." If the house with a girl does not ask for a ridge, the slopping's that have become the guest will come and the rains will come.

Sharpener is a tool used by boys and the needle is female. Bread is needed for donations, needles for embroidery, clothes. We hit the shackles by the shoals - it means we have a son and a son in this family. And taking the shelf means letting us be a dragon, " says Denday Isaac.

Kuda kutu

When the kuda are waiting, they'll make fun of them, mock them and make fun of them, except the older, more respected people. People laughed.

For example, a trap is trapped in front of a door, and it hangs tightly on the end of an incoming well. When they left the house, the two women brought two frogs and a reward for performing froggy style with their heads pointing. She wiped the bundles, put on her clothes, and wore a camel's bead that she had knotted with a thread, and tied her neck around them. They even dragged her into the sewer with her clothes on top [2, p. 74].

There is also a tradition of removing the yurts and yurts from the yurts and tossing one of the yurts between the women sitting on the bed. They tuck it in the middle, tucking, cracking, and squeezing it out until it snaps out of the door, as if it were fitting on one sleeve, one leg, and the other. In some cases, a well-known lioness jumps out of the limelight as soon as she brings her horse in. Undeterred, he stepped out of the step, as the women panicked. And women who have been stranded have no choice but to make fun of one another.

Baldyz kalyn

When the bride dies, her husband has the right to return the bridegroom he paid, and to have the second daughter in the family.

If she has no other daughter in the house, half of the livestock paid will be returned. And the husband would go to the thief and get his fortune, and if he agreed, he would pay the "thick star" and

nine camels, which are before the camels, upon the former thick. If the thief did not come, the "thick star" will not be paid [3, p. 123].

Aushadiyar tradition

A traditional song, a poem that is sung at a wedding. And it is not just a song, it is a song of aitys, which has a special national educational significance. The author, Wahap Kydyrkanov, searched for it. Samples of this poem called Aushadiyar were kept and transmitted by Kazakhs abroad. Honestly, this is not the case in modern Kazakhstan, it has completely disappeared from people's memory.

There is a tradition of recounting the touches of such intelligence, example, example, and upbringing. If we were to introduce this kind of nationalistic way of life, our cultural treasures and art would grow [2, p. 20].

Kogentup, zhirenkuiryk

The ceremony was performed in honor of the nieces born of the girl. The purpose of it is to show that the nephew is also respected among the fairies. Little children, often accompanied by their parents on a long trip, are called calves, slaves, or lambs. This is the blueing. Failure to report the bluebirds later was considered immorality and materialism.

And the broom is made to the child who is the nephew of the same family. That is, the cousin respected the nephew who had come to the people, as if in a dream, and fulfilled his three wishes without any hesitation. In some regions they are called "forty goats".

Basire atau

One of the ancient customs. A young baby whose parents put in a piece for their child is called "shuffle". The baby is made to fit the needs of the child. It should not be confused with the marking of the animals', - says researchers. Tradition was an instrument of education.

"There are a lot of traditions in Kazakh which bring up children in charity, brotherhood and labor", says Kuralai Sarsembina. Because the ethnographer said that the importance of continuity, of the dynasty, and of the upbringing of the younger generation was crucial.

Famous public figure Mustafa Shokai said, "There is no good culture in the national culture that generates a spiritually capable citizen who would not caress the interests and interests of our people." Therefore it is necessary to combine tradition and education.

For example, there is a great tradition to help. This tradition is still passed down from generation to generation. Helping - When a rural man was passing by someone's house, seeing a brick and building a house, he did not pass. He helped and helped. That is, through this tradition a person was brought up in charity and compassion.

Koi basty

Making felt in the village was one of the most difficult tasks. Wool is first treated, then dyed, boiled, dried, and wrapped. A rope is passed from under the coil to the end of the thread, holding it by the end of the thread, and passing it between the houses. When approaching any house, they shout, "Sheep, herd." Hearing this, the women at home give boursaks, kumys, and worms to their yurts. It's a tradition of humor, but it is respectful. There is a similar tradition of "shuffling". When the wool was over, the host invited her to a table to show respect to the women who helped, "says the ethnographer.

Kotendestiru

Although some Kazakh traditions are obscure, they still have a lot of education for those who understand. One of them is the ritual of indulgence. According to the tradition, it is forbidden for two women to give birth to each other until they have a baby. Thus, the infection was prevented. So, after 40 days, the hostess, who invited the two women to visit her, made the first visit to the side. The second one is supported by the first woman. Under the householder's mark, the two women passed the guest's left hand over to the woman under his left foot, who was holding his right shoulder. In that way, they reunited and communicated freely. And the gift was given to the woman who had the custom at home.

In general, the Kazakh tradition can be traced to the behavior, identity and outlook of the people, culture, language and religion, and the way of life. That is why we need to be able to explain

to the children the root of the traditions, the meaning, the golden pole. Because the first source of national upbringing is the family and the second one is school.

The Kazakh proverb says, "Don't bring up your son, raise your son." The tradition that the parents have seen will continue tomorrow with their son. Even the Kazakhs did not neglect the beginning and the end of any business. For example, at the end of the forties, we had a cup of tea, one after the other. Autumn tea is a holiday of forty. Villagers sang, played games, and had fun. Because this tradition brought up kindness, solidarity and hard work [3, p. 12].

According to Kazakh tradition, when he received a rich harvest, he gave his relatives, friends, and fellow villagers a surplus. It showed the Kazakh nobility.

The harvest (gift of oil, flour, wheat) was donated to the villagers who assisted during the harvest. It was called the bride's bottom.

Khan talau

For the Kazakh people, power and wealth were not the highest values. Appreciated the qualities of conscience, shame, honor, morality and justice, "says Kuralai Sarsembina. - The people did not justify their beliefs, and the poor khan was punished by his people. The property and property belonging to the Khan were seized. It was called not khan, but khan. The hungry people made such a decision when the Khan was disappointed. The same decision was used by prominent activists, sultans, and presidents.

That is why people in need often helped poor families, widows. One example is that a poor man temporarily borrowed horse oil from a wealthy person, and sometimes from close relatives and relatives. It's a tradition to ask for horse fat. In this way, the villagers show compassion and care for each other [1, p. 107].

Dengene

You can also find traditions and customs that are organized in Kazakh as a competition. One of them is the dengen tradition, which is mentioned in the book *The Traditions of the Kazakh People*.

Three or four guys from a neighboring village first picked up their driveway and went to that house, shouting, "Dengen! We are here to eat!" When the hostess heard the word, he slaughtered one fat lamb and turned the whole meat into a cauldron. The boys come in for tradition to eat the whole lamb and drink its soup. If they were not exhausted, they had to return one sheep to two sheep.

Syalgy

Hunting in Kazakhstan was a big holiday. But no matter how attractive they were, they did not shoot at the animals with special features. The animals were not touched, especially near the head. Because they were afraid of the clothes of every beast. And the hunter who had returned to hunting, grinding his knives, gave the beast he had shot unknowingly to the person who called him "Maisland." The huntsman's gift was called "beer". However, the capture of a trapped animal was not a burglary. But something had to be left in place [2, p. 87].

Researchers of the Kazakh tradition say that it is unlikely that the forgotten customs will ever come into use again. Therefore, it is imperative that the tradition be preserved and that it is learned and taught by the pupils first. Researchers say that by sticking to the old-fashioned tradition of history, they will be quick to support it.

List of used literature

1. Үйлену тойы; қазақ халқының үйлену тойына байланысты салт-дәстүрлері / - Алматы : Көшпенділер, 2002. – 128 б.
2. Тал бесіктен жер бесікке дейін: Қазақтың отбасылық ғұрып жырлары / - Ана тілі, 199. – 269 б.
3. Қазақ халқының салт-дәстүрлері / - Алматы : Көшпенділер, 2007. – 159 б.

КӘСІБИ ПРАКТИКАНЫҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

КАРИМОВА Назерке Амангелдықызы, Д.Р.ОНТАГАРОВА

Шәкәрім атындағы университеті

Семей, Қазақстан

nazerke.karim.96@mail.ru

Аннотация

Профессиональная практика имеет важное значение для формирования компетенций будущих специалистов. Целью практики является закрепление, углубление полученных знаний и совершенствование теоретических знаний, полученных при освоении профессиональных образовательных программ, практическими действиями. Подготовительный, пропедевтический, формирующий и заключительный этапы профессиональной (педагогической) практики студентов включают в себя специальные практические задания, подготавливаемые к формированию профессиональных компетенций.

Ключевые слова: учебная практика, производственная практика, Преддипломная практика, педагогическая практика, исследовательская практика.

Аңдатпа

Болашақ мамандардың құзіреттіліктерін қалыптастыруда кәсіби практиканың маңызы зор. Практиканың мақсаты білім алушылардың алған құзырлығын нығайту, тереңдету және кәсіби білім беру бағдарламаларын меңгеру барысында алған теориялық білімдерін тәжірибелік әрекеттермен практика жүзінде шыңдау. Студенттердің кәсіби (педагогикалық) практикасының дайындық, пропедевтикалық, қалыптастырушы және қорытынды кезеңдері кәсіби құзіреттіліктерінің қалыптасуына дайындайтын арнайы практикалық тапсырмаларды қамтиды.

Түйін сөздер: оқу практикасы, өндірістік практика, дипломалды практика, педагогикалық практика, зерттеу практикасы.

Мақсаты: Студенттерде кәсіби практиканы оқыту барысын ұйымдастыру.

Білім алушылардың практикасы жоғары оқу орнында оқу үрдісінде алынған теориялық білімді бекітуге, тәрбиелік дағдылар мен құзіреттіліктерді меңгеруге, сондай - ақ озық тәжірибені меңгеруге бағытталған жоғары / жоғары оқу орнынан кейінгі кәсіптік білімнің білім беру бағдарламасының құрамдас бөлігі болып табылады.

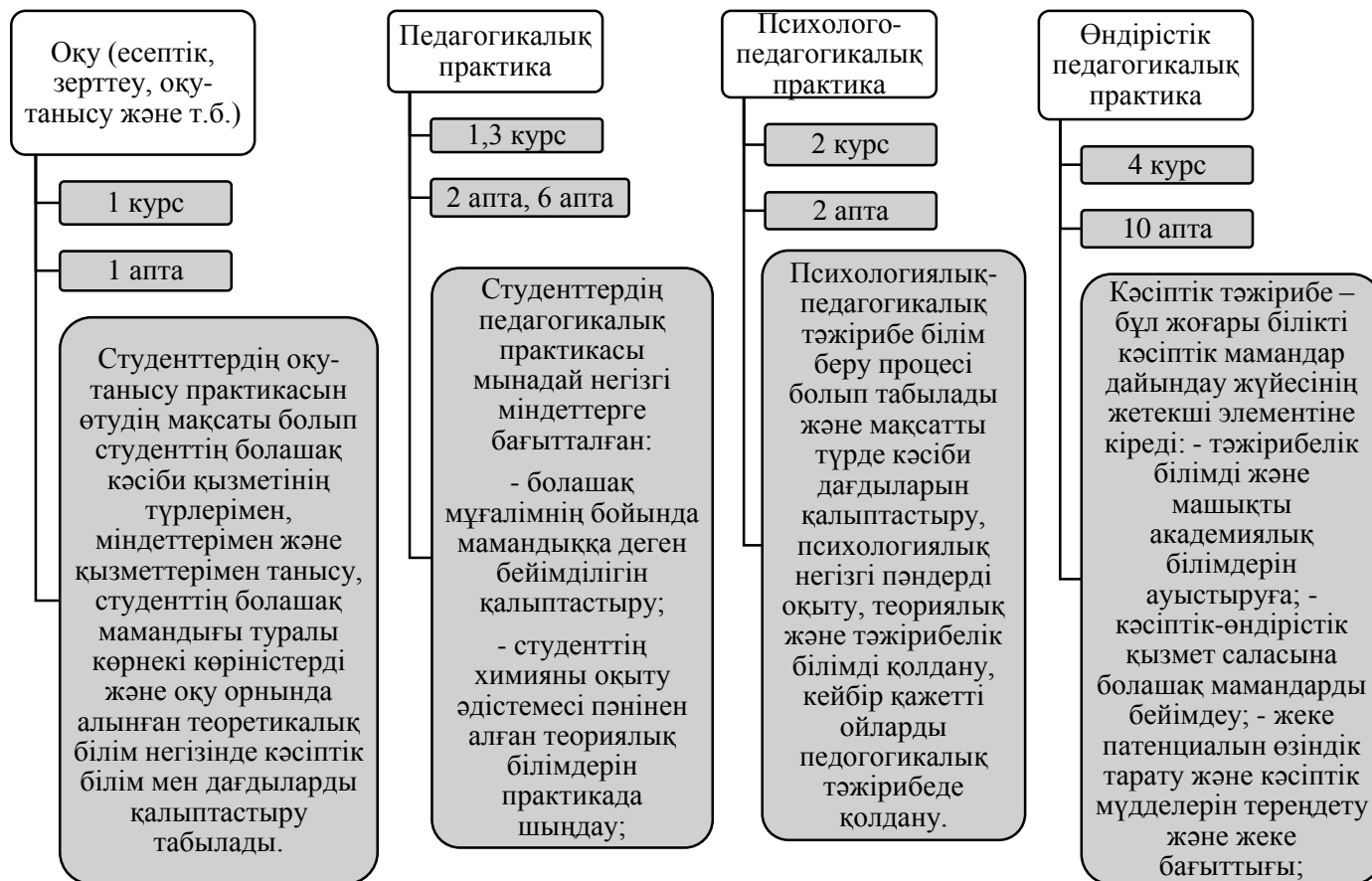
Қазіргі таңда жоғары білім жүйесінде бәсекеге қабілетті маман даярлау үшін, алдымен маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін кәсіби практиканың мәселелерін шешу қажеттілігі жиі айтылуда.

Кәсіби практика жоғары оқу орнында алған теориялық білімді бекіту, тәжірибелік машықты және құзыреттілікті арттыру үшін, сонымен бірге озық тәжірибе жинақтау үшін бағытталған [1].

Педагогикалық мамандықтарда келесі кәсіби практикалардың келесі түрлері енгізілген: оқу, педагогикалық, өндірістік, дипломалды. Кестеде аталған практиканың мақсат, міндеттері сипатталған.

Кесте1- Кәсіби практика түрлері, мақсат, міндеттері

Студенттердің практикасының барлық түрлерін ұйымдастыру оқытудың әр түрлі курстарында студенттердің кәсіби қызметін үздіксіз және жүйелі меңгеруін қамтамасыз етуге бағытталған.

Білім беру бағдарламасы бойынша оқытын студенттер практикасының негізгі түрлері оқу және өндірістік тәжірибе болып табылады.

Кәсіби-педагогикалық практиканың ерекшелігі – студенттер мұғалімнің кәсіби еңбегінің проблемалары шеңберіне еніп, оның жұмысының нақты мазмұнымен және көлемімен танысады, әрбір студент мұғалім іс-әрекетінің барлық түріне қатысады. Практика кезінде студент мазмұны жағынан да, көлемі жағынан да кәсіби мұғалімнің жұмысын атқарады. Кәсіби практиканың тиімділігін арттыру міндеті теориялық білімді саналы түрде қолдануды талап етеді [2].

Практика барысында пән мұғаліміне тән кәсіби-педагогикалық білікті меңгеруге жағдай жасайды. Мысалы, сабақтың ақпараттық, коммуникативтік және проблеманы шешу құзіреттілігі мақсаттарын анықтап шеше білу, оқу материалын іріктей білу, оқытудың түрлерін, әдістерін, тәсілдерін, оқу құралдары мен техникалық құралдарын таңдай білу, т.с.с.

Көптеген студенттердің педагогикалық жұмысқа қызығушылық сезімі кәсіби педагогикалық практика кезінде оянаатынын тәжірибе көрсетіп жүр. Тәжірибелі мұғалімдердің өнегесі, оқушылармен күнделікті қарым-қатынас, студенттердің мұғалімдік мамандыққа қызығушылығын арттыруға, балаларды сүйуге, мектеп жұмысына жауапкершілік көзқарас қалыптасуына өз әсерін тигізеді.

Қарастырылған практика түрлерінің тиімділігі, көбінесе, студенттердің белсенділігіне, жұмысқа шығармашылық көзқарастарына байланысты. Сонымен қатар студент оқу процесінде алған теориялық білімін практикалық іс-әрекетінде сапалы түрде қолдана білуі маңызды.

Кәсіби даярлық білім алушының мамандығының бейініне сәйкес келетін ұйымдарда (кәсіпорындарда, мекемелерде) өткізіледі, кәсіби практиканың ұзақтығы мамандық бойынша

оқу жоспарына сәйкес белгіленеді, жұмыс беруші ұйымдармен әлеуметтік серіктестік туралы шарттар жасау негізінде жүзеге және оны асырылады білім алушылардың кәсіптік практикасы басталғанға дейін бір ай бұрын жасалады [3].

Кәсіби практиканы (барлық түрлері) жоспарлау, ұйымдастыру және өткізу мыналарды қамтамасыз етуі қажет:

- негізгі еңбек функцияларын орындауға мамандарды даярлаудың толықтығы мен біртұтастығы;
 - кәсіби практиканың теориялық оқытумен байланысы және оның барлық түрлерінің сабақтастығы;
 - білім алушылардың дағдыларын дәйекті қалыптастыру және практиканың бір түрінен екінші түріне өтудегі олардың ауырлауы;
 - қоршаған орта жағдайын зерделеу, бағалау бойынша санаткерлік және практикалық дағдылар жүйесін дамыту;
 - өндірісті ұйымдастырудың жаңа экологиялық қауіпсіз технологиясымен танысу.
- Кәсіби практиканы өткізу төмендегі жағдайларды ескере отырып жүзеге асырылады:
- біртұтас педагогикалық үрдісті маманның кәсіби қызметінің нысаны ретінде түсінуге бағытталған теориялық және практикалық дайындықтың өзара байланысы;
 - студенттің білім алатын мамандығына байланысты кәсіби практиканың бірінші курстан бастап бітіруші курсқа дейінгі кезеңділігі және жүйелілігі;
 - кәсіби практиканы өту барысында болашақ маманның ғылыми-зерттеушілік жұмысқа бағыттау;
 - кәсіби практиканың нақты мамандыққа бағытталуы.

Студенттердің кәсіби (педагогикалық) практикасы 4 кезеңді қамтиды: дайындық, пропедевтикалық, қалыптастырушы және қорытынды. Бұлардың әрқайсысы студенттердің кәсіби қызметтерін, олардың кәсіби күзіреттіліктерінің қалыптасуына дайындайтын арнайы практикалық тапсырмаларды жүзеге асырады.

Дайындық – практиканың білім жүйесін, қызмет нормативтерін және бағаларын, жұмыс бағдарламасын дайындау мен бекітумен; практика базаларын анықтау мен оларға студенттерді бөлумен; практиканттар мен дайындаушы кафедра әдіскерлерінің жұмыстарының сәйкестілігімен; практикаға дайындау бойынша конференциялар, семинарлар, практикумдарды өткізуді ұйымдастырумен байланысты кезең.

Пропедевтикалық кезеңі - бұл кезеңде студенттер мектеппен, оның құрылымымен, кәсіби қызметтерін жүзеге асыратын әкімшілік және нормативті құжаттарымен, негізгі бағыттары мен ішкі тәртіптерінің ережелерімен, мектеп жұмысының принциптері мен әдістерімен оның дәстүрлерімен танысады. Практиканттар практика кезеңіндегі жеке жұмыс жоспарын анықтайды, оларға жаңа кәсіби статус беретін талап жүйелерімен танысады.

Құрылымдық - бекітілген кәсіби қызмет бағдарламасын және практикалық, зерттеу тапсырмалары жүйесін орындаумен, есеп құжаттарын жүргізумен, кәсіби білік пен дағдыны іске асырумен, теориялық білімді практикалық жұмыста бекітумен байланысты кезең [4].

Қорытынды - практиканттардың есеп жазуы мен күнделікті және басқа да есеп құжаттарын бекіту, студенттің практикалық қызмет көлемі мен сапасының балдық бағасы көрсетілген мінездемесін қоса практикалық қызметтің нәтижелерін ресімдейтін кезең. Қорытынды конференциялар өткізіледі, студенттердің жалпы білім көрсеткіші ретінде дайындығы мен олардың ЖОО оқу сапасы, кәсіби практиканың (сандық, сапалық, кешендік және аспектілік нәтижелері талданады.

Студенттердің оқу және өндірістік іс-тәжірибесін ұйымдастыруға жетекшілік ететін тәжірибесі және жүргізілген талдау нәтижелерін анықтау бойынша осы салада бар бірқатар проблемалар бар екенін анықтады.

Кәсіби практиканың ұйымдастырылуына байланысты мәселелерді анықтау мақсатында университет кафедралары мен колледждің практика жетекшілерінен «Практика жетекшісінің университет білім алушылармен қанағаттануы» атты сауалнама жүргізілді (2 кесте).

Кесте - 2 - «Практика жетекшісінің университет білім алушылармен қанағаттануы» атты практика жетекшісінің анкетасы

№	Саулнама сұрақтары	1	2	3	4	5
1	Студенттің теориялық дайындығының деңгейі					
2	Студенттің кәсіби дайындығының деңгейі					
3	Белгілі бір педагогикалық тапсырманы шешудегі кәсіптік дағдыларды қолдану біліктілігі					
4	Қойылған міндетті шешудегі өзіндік қабілеті					
5	Кәсіби әдебиетпен жұмыс істеу дағдысы					
6	Еңбексүйгіштігі, жұмысқа қабілеттілігі және орындаушылық тәртібі					
7	Коммуникабельділігі, командада жұмыс істей білуі					
8	Эрудиция					
9	Ұйымдастырушылық қабілеті					
10	Студенттер үшін практика базасының жеткілікті мүмкіндіктерінің болуы					
11	Практиканы жақсарту бойынша сіздің ұсыныстарыңыз	/мәтіндік кеңістік (кеңейту қажетті, ұсыныстарды жазу үшін)				

Саулнама нәтижесінде практиканы ұйымдастыруды жақсарту бойынша төмендегідей ұсыныстар берілді:

біріншіден, студенттердің оқу, психолого-педагогикалық практикасы теориялық оқу мерзімімен қатарлас жүреді де, студенттер практикаға сабақтан тыс уақытта немесе мектепте сабақ аяқталған уақытқа (мамыр-маусым) барады, ал бұл практика міндеттерінің сапасына кері әсер етеді.

екіншіден, қазіргі уақытта практика жетекшілері кафедрада жоғары аудиториялық жүктемеге ие болуына байланысты, практика барысын қадағалауда жүйелілік болмайды;

үшіншіден, бакалаврларда өндірістік практика барысында студенттер тек практика бағдарламасын өту ғана емес, сондай-ақ бітіру жұмыстары үшін материалдар жинау қажет болғандықтан, 10 апталық мерзімді ұзарту қажеттілігі туындайды.

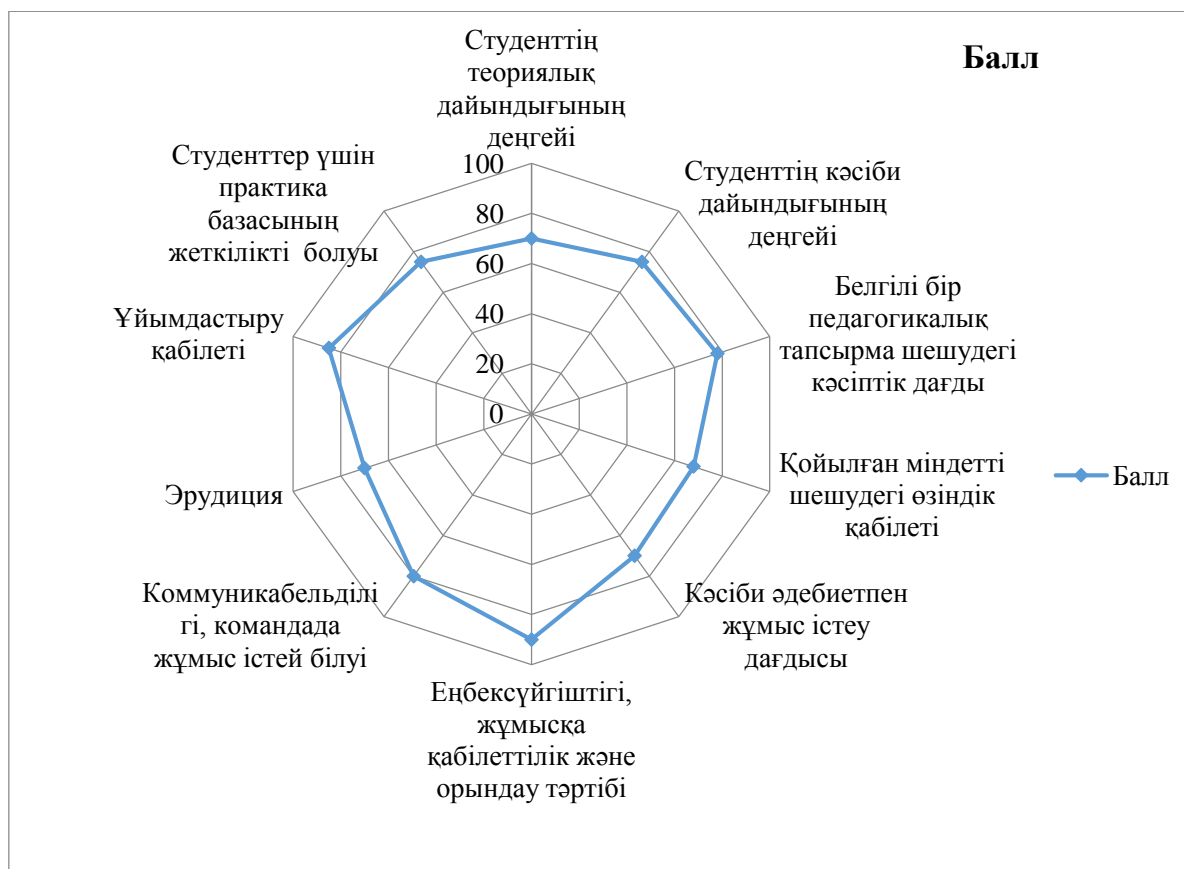
төртіншіден, студенттердің практика қорытындысы бойынша бірыңғай ортақ бағалау критерийлердің болуы қажет.

Саулнама нәтижесінің талданған тағы бір бағыты, практика жетекшілерінің студенттердің практикаға қатысты құзырлықтарына қанағаттануын бағалау болды.

Бағалау 5 деңгей бойынша жүзеге асырылады [5]. Көрсетілген деңгейлер белгілі бір пайызға сәйкестендірілді.

1-ші деңгей «мүлде қанағаттандырмайды»;	0% - 20%
2-ші деңгей «негізінен қанағаттандырмайды»;	21% - 40%
3-ші деңгей «ішінара қанағаттандырады»;	41% - 60%
4-ші деңгей «негізінен қанағаттандырады»;	61% - 80%
5-ші деңгей «түгел қанағаттандырады».	81% - 100%

Практика жетекшілерімен сауалнама жүргізгендегі нәтижесі сурет-1 көрсетілді.

Сурет - 1 Практика жетекшілерінің студенттердің кәсіби құзырлықтарына қанағаттану көрсеткіштері

Талдау нәтижесі практика жетекшілерінің студенттердің кәсіби құзырлықтарына қанағаттану көрсеткіштері жалпы алғанда 68% - 90% аралығын құрады, яғни «негізінен қанағаттандырады», «түгел қанағаттандырады» деңгейлеріне сәйкес. Дегенмен «қойылған міндетті шешудегі өзіндік қабілеті» студенттерді ғылыми жұмыстарға тарту, практика барысында педагогикалық эксперимент қоюға үйретуге мән беру керектігін көрсетеді.

Қорыта айтқанда, білім алушылардың кәсіби практиканың ұйымдастыру мәселелері толық деңгейде болады егерде студенттердің кәсіби құзырлықтары, жоғарыда аталған мәселелер шешімін тапса өз деңгейінде жүзеге асырылады. Мақсатты ұйымдастырылған және тиінақты өткізілген практика студенттерді оқыту мен тәрбие жұмысының қазіргі өмірімен байланысын күшейтуге, студенттің пән бойынша психологиялық – педагогикалық білімінің қалыптасуына оң әсерін тигізеді. Кәсіби практика барысында, студенттер болашақ қызметінің қыр-сырын тікелей жұмыс орнында танып, психологиялық және кәсіби бейімделуден өтеді. Практика болашақ мамандардың кәсіби біліктілігі мен дағдыларын қалыптастыруда үлкен және маңызды рөл атқарады. Практикадан өту барысында студенттердің теориялық білімдері тереңдетіледі, кеңейеді, нығайтылады. Студенттердің кәсіби білік-дағдылары мен кәсіби-тұлғалық қабілеттері қалыптасып, шығармашылық белсенділігі мен дербестігі дамиды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Өнербаева З.О. Болашақ химия мұғалімінің кәсіби даярлаудың теориялық және практикалық мәні мен сапасы [Текст] / Өнербаева З.О. // Ізденіс - Поиск Гуманитарлық ғылымдар сериясы. - 2009. - №1. - Б.270 - 273.
2. Иманқұлова Л. Педагогикалық практика және кәсіби іскерлікті қалыптастыру [Текст] / Л. Иманқұлова // Қазақстан мектебі. - 2012. - №7. - Б.36-38
3. Аманқұлов К. Болашақ мамандарды кәсіби даярлаудағы педагогикалық практиканың орны / К. Аманқұлов // Ұлт тағылымы. - 2008. - №4. - Б. 18 - 20

4. С. Қ. Бердібаева, А.И. Гарбер, Н.М. Садықова. Әл - Фараби атындағы Қаз ҰУ хабаршысы / С. Қ. Бердібаева, А.И. Гарбер, Н.М. Садықова// Психология және социология сериясы. - 2016. - №2. - Б.198 - 202

5. Орманов А. Бүгінгі практикант - ертеңгі маман /А.Орманов// Абай. - 2016. -№5. - Б.73-76

ОТЫРАР ҚОРЫҚ-МУЗЕЙІ ҚОРЫНДАҒЫ ЗЕРГЕРЛІК БҰЙЫМДАР ҚҰНДЫЛЫҒЫ

КЕМЕЛОВА Қалипа Шахизадақызы

Отырар мемлекеттік қорық-музейі РМҚК

Отырар ауданы, Түркістан облысы Қазақстан

halipa.kemelova@mail.ru

Резюме

В статье представлена информация о ювелирных изделиях казахского народа в качестве украшений не только для красоты но и их обрядовый смысл и значение.

Summary

The article presents information about the jewelry of the Kazakh people as jewelry not only for beauty but also for their ritual meaning.

Қазақ халқының қолөнерінің жете дамыған түрлерінің бірі зергерлік өнер. Мәдени мұрамыздың ең негізгі түрі зергерлік өнер болса, ол халқымыздың көне заманнан бері келе жатқан рухани және материалдық мәдениетін құрайды. Ерте кезден-ақ, қазақтың қолөнер туындыларын әлемдік мәдениеттің көрнекті қайраткерлері де қызыға зерттеген. Мысалы, Геродот былай деп жазып қалдырған: «Олардың барлық заты алтын мен мыстан жасалған жайдың металдан істелген бөлшектері, оғы, айбалталары мыстан істелген. Бас киім мен белдік әшекейлері түгелдей алтыннан жасалған. Сондай-ақ, ат омырауындағы өмілдіріктер де мыстан соғылып, жүген сулығы ауыздығы тағы да басқа бөліктері түгелдей әшекейлендіріп, безендірілген».[1:8]

Қай халықтың болмасын заттық, рухани мәдениетінің жиналу, зерттелу тарихының басталған уақытын дөп басып айту қиын. Халықтық мәдениет қаншалықты көне болса, оның зерттелу тарихы да соншалықты тереңнен қамтылады. Сол сияқты қазақ халқының мәдени мұраларының бірі зергерлік өнер - бұл халықтың ұзақ уақыттық жемісінің нәтижесі. Атадан балаға беріліп, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасын тауып келе жатқан әсемдік пен әдемілікті талап ететін бұл өнер тарихи жазба деректерге қарағанда, Қазақстан жерінде бұдан екі жарым мың жыл бұрын пайда болған деседі. Қолөнердің бұл саласы терең ой мен мұқият төзімділікті қажет ететін- ұстаның жасаған нәзік бұйымы зергерлік. Негізінен, зергерлік өнері- тамырын тереңнен алатын дәстүрлі мәдениеттің көрікті де көрнекті саласы. Ел арасында бұл өнерді өте жоғары бағалап, зергер болу киелі де қасиетті, оған алдымен табиғаттан дарыған тума талант керек, атадан балаға немесе ұстаздан шәкіртке ауысып отыратын тылсым сыры бар деп айтады. Түрлі –түсті металдардан түйін түйіп, әшекей бұйымдар жасаумен айналысатын ұсталар мен зергерлер қолданысына қарай әшекейлерді басқа, мойынға, құлаққа және мұрынға, қолға, белге және аяққа, сырт киімге т.б.тағылатын әшекей атаулары деп бірнеше топқа бөліп қарастырған. Мұндағы атаулардың тәрбиелік, танымдық қызметіне қарай бірнеше типке бөлініп, атау берілген. Міне, мұндай қайталанбас ұлттық қазынамызды жоғалтпай өскелең ұрпақтың өткеніне ой салуына негіз беретін бірден –бір мекеме музейлер. Осындай сан-салалы өнер мен ғылымның ордасы, Отырар мемлекеттік археологиялық қорық- музей қорында да жалпы саны 24145-тен аса жәдігер болса, онда археологиялық, этнографиялық және басқа да салаларға жататын жәдігерлер саны күн санап арта түсуде.

Жалпы, музей қорында кездесетін қолға және құлаққа тағатын зергерлік әшекейлердің ішінде жүзіктер мен сақиналар коллекциясы өте көп. Енді, солардың басты-бастыларына жеке-жеке тоқталсақ артық болмас. Олар бір –біріне өте ұқсас болғанымен бұйымның көзіне

қондырылған тасына, жасалу тәсіліне, таңбалары мен ою-өрнегіне қарай атауы да өзгеріп отырады. Негізінен, қордағы жүзіктер бір-біріне ұқсас болғанымен өзіндік айырмашылықтары бар; саусақ сұғатын шеңбері таза алтын немесе күмістен соғылып, саусақ сыртына қараған бетіне асыл тастан көз орнатылған, әр түрлі пішінде әзірленген алақанының беті өте сәнді де әсем әшекейленіп жасалған. Жүзік деп аталуының себебі, ажар, бет, жүз деген сөздердің мағынасынан шықса, ал тасы жоқ тек алтын мен күмістің өзінен ғана көз шығарған бұйымды сақина деп, ондағы «сақ» түбірі берік, мықты, мығым деген мағынаны береді [2:358]. Көзі жоқ шығыр түріндегі әшекей бұйымды балдақ деп атайды.

Жүзік пен сақинаның киелілігімен қасиетіне сенушілік-түркі халықтарына, басқа да шығыс елдеріне көп тараған түсінік. Осы арада тарихи-этнографиялық деректерге сүйене отырып және мұражай қорындағы, жоғарыдағы аталған әшекейлердің бірнеше түрін өз қолымызбен ұстап, көзбен көріп зерттеуіміздің нәтижесінде жүзіктің тек бір көзі бар сақинадан тұратын әшекей емес, бірнеше асыл тастардан көз қондырылған бұйым екенін айта кетуіміз керек. Және о,баста әшекей заттар күміс пен алтыннан соғылмай тұрып, асыл тастарды тұмар ретінде жекелеп те, тізбек күйінде де пайдаланып келді. Адамның көз жауын алып жалтылдап тұратын алтын мен күмісті ертедегі адамдардың «қасиетті» санағаны тарихи, археологиялық деректерден белгілі. Бірақ, олардың ерекше қасиеті мен кереметі жайындағы түсінік, адамдардың сол кезге дейінгі кездейсоқ табылып жүрген, әшекейге көз етіп орнатылған асыл тастар туралы наным- сенімін, әдет-ғұрыпын жойып жібере алған жоқ. Мысалы: халқымыз зергерлік өнерінде ақ тасты көп пайдаланған. Берекелік, молшылық әкеледі деп ырымдаған. Немесе «Перуза» тасы. Көгілдір аспан түстес. Ашықтықты, жарқындықты білдіреді. Инжу (жемчуг) көз қарашығын шел басудан, көз сүйелін болдырмаудан сақтайды. Ал, маржан көз дуаның әсерінен немесе азғындаушылыққа ұрынудан сақтайды. Салғырт –дүр (янтарь) - тамақ ұрасы мен жемсаудың ісігін басады. Құлпырма тас-көз тиюден қорғап, әрі дұрыс жолға бастайды. Сондай-ақ, ақық мол бақыт әкеледі, ал меруертті әшекейдің сәндігі үшін ғана емес, көз сұқтан сақтайды деген т.б. осы сияқты халық арасында біздің заманымызға дейін келіп жеткен наным-сенім түсініктерді келтіруге болады. Халқымыздың санасында көз қондырылған зергерлік бұйымның көз тиюден алдын ала сақтайтын қасиеті бар деген ұғым үстем болған. Асыл тастардың айрықша қасиеттілігі туралы ұғым шығыс халықтарының бәріне кеңінен тараған. Осы асыл тастардың қасиеттілігіне сенушілік қазақ халқының тұрмыс-дәстүрінде бүгінге дейін сақталған. Әр тастың өз энергетикасы, адамға әсері болады деген түсінік күні бүгінге дейінгі халқымыздың тұрмыс-дәстүрінде кездеседі. Демек, асыл тастан көзі бар алтын, күміс әшекейлер, бұйымдар, адамды түрлі қауіп қатерден, тіл-көзден, ауыру сырқаудан т.б. сақтайтын жан-жақты қорғаушы күші бар тұмар ретінде пайдаланған. Сондай-ақ, әр түрлі зергерлік бұйымдарды көз салып әсемдеу үшін қолданылатын асыл тастардың түрі де өте көп. Оның ішінде гауһар, ағыл, інжу, сутас (хрусталь) сияқты аса бағалы тастармен қатар, ел ішінде кеңінен тараған ақық, маржан, меруерт, сынғыр, перезе және түрлі- түсті шынылар жиі қолданылады. Осындай асыл тастардың әшекейлерге қондырылып салынуын тас немесе көз дейді. Бұл әрине ешбір астарсыз тура мағынасында айтыла салмағаны анық.

Жалпы, зергерлік әшекейлердің тұтас тұрқы да, тұрпаты да, жекелеген бөлшектері де, материалы мен ою-өрнегі де белгілі бір мән- мағына білдіреді. Сондықтанда зергерлік бұйымдар тек сән- салтанат үшін ғана емес, әдет-ғұрып, наным- сенімге де тікелей байланысты болғандықтан кез-келген әлеуметтік ортаның өкілі өз хал - қадірінше әр түрлі әшекейлер тағуға тырысқан.

Осы асыл тастардың жүзік көздеріне орнатылуына және жасалу материалына байланысты бірнеше жүзік атаулары бар. Мысалы, гауһар жүзік-гауһар тасты жүзік:- «Ләтипаның қолында гауһар жүзік, боз балалар қарайды көзін сүзіп»- деген жыр шумақтары баспасөз беттерінде кедеседі[3:14]. Қола жүзік-мыстан соққан жүзік. Қос бауырдақ-екі саусаққа қатар киетін, үсті тұтас (дөңгелек) жүзік. Құдағи жүзік- қос бауырдақты, қыз шешесінің құдағиына сыйлайтын қымбат бағалы жүзік. Құсмұрын жүзік-бір саусаққа салатын, үсті құс тұмсығындай сүйір болып келетін жүзік. Меруерт жүзік – меруерт көзді жүзік. Қасты жүзік – үлкендеу тас, шыны қондырылған жүзіктердің жалпы аты. Бұл жүзік дөңгелек пішінді

негізгі бөліктен, сырт жағында табаны бар қастан және шығыршықтан тұрады. Шығыршығы қасқа дәнекерленіп, оның бетіне қоңыр түсті шыны қондырылған. Шынының үстінгі беті сымкәптеу тәсілімен жасалған зерлі сымдармен айқаса орналасқан жолақтармен әшекейленген. Қалқаншаның шеті де зерленіп сымкәптеу тәсілімен әсемделген. Осы атаумен аталған әшекей бұйымдарына мына жүзікті жатқызуға болады.

Ал, енді зергерлік бұйымдардың ішінде жүзіктермен қатар ерекше көзге түсетіні –сақина. Бұл бұйымды көбінесе алтыннан немесе күмістен жасайды. Қазақ тұрмысында дайындалатын ас адал болуы үшін әйелдің қолында міндетті түрде сақина не жүзік болуы керек деп санаған. Сол сияқты «сақинаны сәнге салмайды, тазалыққа салады», «Сақина сәнге жатпас, айқай әнге жатпас» деген мақалдар мұның тек сәндік үшін ғана емес, ғұрыптық қызмет атқарғандығын білдіреді [4:5]. Бұл сөздің төркіні сақинаны тек сәнге ғана емес, гигиеналық та қызмет атқаратынын аңғартады. Дана халқымыз сақина соғылатын күмістің таттануға ұшырамайтынын, олардың судың, тамақтың тез бұзылмауына септігін тигізетінін, денсаулыққа жағымды әсер ететінін этнографиялық көптеген зерттеулерден көруге болады. Мысалы; бұрынғы кезде жас келіншектер нәрестесін шомылдырарда, я болмаса тамақ дайындарда ауылдағы қарт әжелер: «Қолыңа күміс сақинанды салып ал, ол тазалыққа, адалдыққа жақсы», -деп ескерткен. Қазақ халқы ежелден күмістің адам ағзасына пайдасы бар деп сеніп, күміс ыдыспен тамақ ішіп, күміс әшекейлер тағып, сәби дүниеге келгенде нәрестені күміс теңге салынған суға шомылдырып, «Баланың күні күмістей жарық болсын» деген әдет-ғұрып жөн-жоралығы күні бүгінге дейін ел ішінде кездеседі [5].

Сондай-ақ, сақинаның жасалуы жүзіктен қарағанда оңай, себебі оның сыртына шапқымен шеку, бізбен безеу әдісімен жасалған қарапайым ою-өрнектерден басқа ештеңе жүргізілмейді. Кейде тіпті ою-өрнексіз жасалатын сақиналар да көп. Сондай сақиналардың бір түрі- саусаққа киер шығыршықтан және сопақ қалқаншадан тұратын, сопақ тілім кертпемен әшекейленген, ортасында өшіңкіреген «мүйіз» ою-өрнегі, айнала шетіне ромб түріндегі сызықтар түсірілген осы бір бұйымды айтуымызға болады.

Мұражай қорындағы құнды жәдігерлердің бірі-құс тұмсық сақина. Бұл құс тұмсық сақинаның сипаты- екі терең сызықпен зерленген саусаққа киер шығыршықтан және құс тұмсығы түріндегі үстінгі беттен (3,8смx2,5смx0,8см) тұрады. Құс тұмсығы тәрізді қас екі тіліммен бүйірлік таспадан дәнекерленген. Бүйірлік таспаның шеті ширатылған сымкәптеу қатарларымен әшекейленген. Бет жағындағы тілім ойынды жапырақ түрінде, қастың ұшы түйіршік тамшымен көркемделген.

Құс тұмсық сақинаны негізінен бойжеткен қыздар таққан. Дана халқымыз бұл әшекейді- бақыттың, тәуелсіздіктің, құс сияқты еркіндіктің белгісіне балаған. Дәстүр бойынша ұзатылып бара жатқан қызының қолындағы құстұмсық сақинаны анасы шешіп алып, қыз жасауымен бірге орамалға түйіп, сандығына салып жіберетін болған. Бұл әшекей қыз жағдайының хабаршысы ретінде кейін қайтып келуі керек. Егерде қыздың төркін жағынан оның қал-жағдайын білуге барған інілері осы құстұмсық сақинаны қайтып әкелсе, қыздың анасы қатты қуанып, құдағайым қызыма өз қызындай қарайды екен деп, кішігірім той жасайтын болған. Яғни, біздің түсінігімізде сәндік бұйым болып есептелетін зергерлік бұйымдардың мағыналы мақсаты бар екендігін ата-бабаларымыздың ұстанған тәрбиелік мәні бар осындай әдет-ғұрыптарынан көруге болады.

Алайда, ертедегі қас шеберлердің қолдарынан шыққан осы бір туындылар яғни, сақина, жүзік сияқты дара бұйымдары әлі күнге дейін зергерлік өнердің құнды ескерткіштері ретінде бағаланып, мұражай қорында сақталуда.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Балкенов Ж. Халық мұрасындағы ұлттық өрнек және рең. Ғылыми әдістемелік монография. –Қарағанды :КарГУ, 1996.- 198б.
2. Б.Хинаят, А.Сужикова. Қазхак халқының ұлттық киімдері. Национальная одежда казахского народа. National dothes of Kazkh people. -Алматы кітап баспасы,2011-384б.
3. Қазақ әдебиеті 1980,31 қазан,14 бет.
4. Ш. Тоқтабаева.Казахские ювелирные украшения. Алма-ата, 1985-5 стр.
5. Э.А.Масанов. Қазақ ауылындағы ұсталық және зергерлік қолөнері.- Алматы,1961.

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА МӘДЕНИЕТТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

КЕНБАЕВА Гүлназ Жасталапқызы

«Білім» кәсіби гуманитарлық-техникалық колледжі

Тараз, Қазақстан

kenbaeva.86@mail.ru

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім беру және оның шығармашылық, рухани күш қуатын жетілдіру, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына жағдай жасау міндеті көзделген. Бұл дегеніміз болашақ мамандарды жаңашылдыққа даярлау деп түсінуге болады. Маман даярлау мәселесі кәсіби арнайы оқу орындары мен жоғары мектептердің құзырында. Әсіресе, жоғары мектептер кең ауқымда мамандар даярлайды және олардың басты мақсаты – мамандардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, қоғам сұранысына сай тәрбиелеу, адамзаттың мәдени-өнегелік деңгейі мен олардың ой-өрісін арттыру. Кез келген ұйымның іс-әрекетінің тиімділігі оның ұйымдастырушылық мәдениетімен тікелей байланысты.

Негізінен ұйымдастырушылық мәдениет ұғымын әлеуметтік зерттеулердің объектісі ретінде қарастырмас бұрын, бұл ұғымға әлеуметтік-мәдени феномен ретінде қарау керек. Бұл үшін «мәдениет» және «ұйым» түсініктерін нақтылап, мағыналық шектерді анықтап алу қазіргі заманғы ұйымдардың мәдени ортасында болып жатқан процестер мен құбылыстарды жүйелі түрде және нақты қарастыруға, талдаулар жасауға мүмкіндік береді.

Ұйымдастырушылық мәдениет мәселесі

«Мәдениет» ұғымы қазіргі заманғы гуманитарлық ғылымда фундаменталды ұғымдардың құрамына енсе, менеджмент ұйымы аясындағы мамандар кез келген ұйым ұлт сияқты өз мәдениетіне ие екендігін айтады. Мәдениет – (латын тілінен аударғанда cultura – өңдеу, тәрбие, білім беру, даму, оқу деген мағына білдіреді) материалдық және рухани еңбек өнімдеріндегі, әлеуметтік нормалар мен мекемелер жүйесіндегі, рухани құндылықтардағы, адамдардың табиғатқа, өзге адамдарға өздеріне қатынастарының жиынтығында, адамзаттың өмірлік іс-әрекетінің және ұйымның дамуының спецификалық тәсілі.

Қазіргі кездегі ғалымдар мәдениеттің көпқызметтілігін, яғни мәдениет қызметінің көп түрлілігін оның ішінде мәдениеттің оң функцияларын көрсетіп өткен (индивидтің немесе қоғамның ортаға бейімделуінің (адаптация) дәрежесін көтеруге байланысты), сонымен қатар мәдениеттік зиянды немесе теріс функцияларының ішіндегі ашық және жасырын (латентті) түрлерін атап өткен, яғни бұл функциялар адаптация процесіне кедергі келтіреді. Мұның барлығы мәдениет құбылыстарын анықтаушы мәдениеттік анализдердің күрделілігі мен бағалаудың субъективтілігін айқындайды. Сонымен қатар, мәдениетті өткен ұрпақтардың

тәжірибелерін көрсететін, қазіргі заманғы жағдайлардың әсерімен өзгеріп отыратын және қоғамның мүшесі ретінде адаммен меңгерілетін ойлар, мағыналар, елестетулер, білімдер, құндылықтар, нормалар, әрекеттер, мінез-құлық, өмір сүру образдарының жүйесі ретінде анықтауға болады.

Қазіргі заманғы ұйымдар арасында мәдениетпен тығыз байланыстағы өзге де терминдердің қарастырылуына назар аударар болсақ, «ұйым» термині жалпы қабылданған үш түрлі мағынаға ие:

«Шетел сөздерінің жаңа сөздігі» «ұйым» түсінігіне келесідей анықтаманы береді: – (фр. Organization <гр.) – 1) ішкі құрылым немесе құрылғы; ішкі реттілік, келісімділік және жеке бөлімдердің бір тұтастық ретінде өзара әрекеттестігі; 2) адамдардың бір тұтастық ретінде бірігуі және қатаң бір жүйеге келтірілуі; 3) жалпы ортақ бағдарламамен, мақсат және міндеттермен біріктірілген адамдардың жиынтығы; қоғамдық және мемлекеттік бірлестіктер немесе басқа да мекемелер .

В.В. Щербина ұйымды «бірлескен әрекет процесінде, әлеуметтік жүйені біріктіруші, координациялайтын және адамдардың (әлеуметтік топтардың) мінез-құлқын бағыттайтын әрекеттің ұжымдық әлеуметтік субъектісі» деп қарастырады. Осыған орай ұйымның мәні бірігу, бірлесе жұмыс жасау деген қорытынды жасап, ұйымның:

- мақсатқа бағытталуы;
- ұйымды құраушы элементтер арасындағы тұрақты байланыстың болуы (ұйымдасқан құрылым);
- өзара қарым-қатынасты анықтайтын ережелердің болуы (ұйымдастырушылық мәдениет);
- қоршаған ортамен тұрақты өзара қарым-қатынас;
- ресурстарды алдына қойылған мақсатқа жету жолында пайдалану белгілерін бөліп көрсетеді.

Ұйым деңгейінде мәдениет бірнеше жалпы функцияларды атқарады, атап айтқанда:

- бағалаушылық-нормативтік функция (адамның, топ пен ұйымның шынайы мәдени мінезқұлық нормаларымен, идеалдармен салыстыру, яғни адам, топ немесе ұйымның негативті және позитивті әрекеттері; гуманды және адамгершіліктен тыс, сыпайылық және дөрекілік, прогрессивті және консервативті әрекеттер);
- мәдениеттің регламенттеуші және реттеуші функциясы, яғни мәдениетті индивидтің мінезқұлық индикаторы немесе регуляторы ретінде қолдану;
- танымдық функция (мысалы, жұмысшының бейімделу кезеңдерінде жүзеге асып, қызметкердің ұжымға кірісіп кетуі мен ұжымдық әрекеттер ұйымдағы мәдениетті тану мен меңгерудің сәтті жүзеге асуына себеп болады);
- қалыптастырушы функциясы, яғни ұйымдастырушылық мәдениет адамның әлемге деген көзқарасына әсер етеді және жиі-жиі ұйымның құндылықтары, ұйым мүшелерінің және ұжымның жеке құндылықтарына айналады немесе осы құндылықтармен адамның жеке құндылықтары арасында кикілжің пайда болады;
- коммуникациялық функциясы – бұл құндылықтар, ұйымның қабылдаған мінез-құлық формалары және мәдениеттің өзге де элементтері арқылы топтағы қызметкерлер арасындағы өзара түсіністік пен өзара әрекеттестік пайда болады;
- қоғамдық есте сақтау, ұйымның тәжірибесінің сақталуы мен жинақталуы;
- реактивті функция – ұйым қызметкерлерінің ұйымдағы мәдениет құндылықтарын өзара бөлісуі мен ұйымдағы мәдениеттің адамгершілікті потенциялының жоғары дәрежесінде ғана ұйымдағы мәдени іс-әрекетті қабылдау процесінде рухани күшті қайта қалпына келтіру жүзеге асады.

Жоғарыда аталып өткен функциялар ұйымның дамуы мен жетістікке жетуіне ықпал етеді. М. Тевененің пікірінше, ұйым мәдениетіне байланысты бірнеше шектеулер болады. Ол үш қағидатты шектеулерді бөліп көрсетті.

Осы үш шектеудің білім беру ұйымдарында қалай көрініс табатынын ашуға тырысайық.

Бірінші шектеу – өзін-өзі зерттеу. Өз мәдениетін жетік меңгеру үнемі қызығушылық тудырған. Сонымен қатар, адамдар өздері жайлы айтылған пікірлерге жоғары қызығушылық танытады және мәдени талдау ұйымдағы қызығушылықты тудырады, бұл жағдай педагогикалық ұжым мүшелеріне: даму гипотезасы немесе мәдени құрылымдылықтың дәрежесін төмендетуді талқылау; осы процестерді дәлелдеу мен бекіту жолдарын іздеу; мәдениеттік сипаттық белгілерін түсіндіру сынды мүмкіндіктер береді.

Айна эффектісі, яғни мәдениеттің ішінде өзіне сырттан қарауға деген талпыныс. Бір жағынан ұйымдастырушылық мәдениет (ұйымдағы мәдениет) жеке тұлғаға бағытталмаған, ұжымдық құбылыстарға, тұтастай ұйымның негізгі іс-әрекетіне байланысты. Екінші жағынан мәдениет менеджменттің басқа көптеген тұжырымдамаларымен салыстырғанда сыни тұрғыда емес, түсіндірмелік сипатта жүреді. Мәдениет құбылыстарға үкім шығаруды емес, оларға қатысты заңдар мен себептерін талдау, түсіндіру.

«Мәдениет жайлы ойлар өзгерістер функциясына интеграцияланған кезде, «мәдениет айнасына» қарау ойы пайда болады және әрекет бағдарламасына мәдениетпен қатынас нәтижелерін қосады. Табылған түсініктемелер көбінесе қосымша зерттеулердің шешімін табуға себеп болып жатса, ал адамдар түрлі болжамдар жасаумен айналысуда. Мәдениетті зерттеу этнографтар мен тарихшылардың жұмысы сияқты ешқашан аяқталмайды: әрі қарай зерттеудің өз жалғасын табуы әбден мүмкін. Басқаша айтқанда өзін-өзі зерттеу, өз мүддесін басқалардан жоғары қоюына алып келуі мүмкін, ал нарциисизмнің бастау алуынан ұзаққа бармай-ақ... тұңғыыққа батады».

Қауіпті жағдайларда, дағдарыстық, сыни кезеңдерде белгісіздікке ауысу барысында кез келген ұйымды осы мәдениет құтқаратыны жайлы ойдан бас тарту қиын. Мұндай сенім мен үміт өзін-өзі тыныштандыруға, жұмыстың шынайы жағдайын елемеуге немесе шешім шығарушы ұйымдық әрекеттерден бас тартуға алып келуі мүмкін.

Өзгерістер тежегіші. Мәдениет ұйымдағы өзгерістерді тежеуі мүмкін. Көпшілік мәдениетті қайта бағалау болашақтың келуіне және әрі қарай ұйымның дамуы мен өзгерістерінің жүзеге асуына кедергі келтіруінен қауіптенеді.

Жоғарыда айтылғандар арқылы кез келген ұйымның ажырамас бөлігі мәдениет екенін көруге болады. Белгілі бір ұйыммен қабылданған және меңгерілген мәдени үлгілер ұйым мүшелерінің түрлі аумақта іс-әрекеттеріне әсер етеді, әсіресе билік және қадағалау қатынастарында; еңбек іс-әрекетіне қатынасына; топ ішіндегі тұлғааралық қатынастарға; топаралық қатынастарға; сыртқы ортамен қатынастарына; технологиялар мен мотивацияларына және т.б. әсер етеді. Сонымен қатар, мәдениет интеграция процесі мен рөлдік талап етулердің ерекшелігін анықтайды.

«Ұйымдастырушылық мәдениет» ұғымы мен синонимдес ұғымдар

Ғылыми әдебиеттерде «Ұйымдастырушылық мәдениет» ұғымымен қатар, синонимдес осы ұғымды толықтыратын «ұжымдық мәдениет», «ұйымдасқан климат», «әлеуметтік-психологиялық климат», «ұйым мәдениеті» және т.б. ұғымдар қолданылады. Яғни, мұндай дефинициялардың көп болуы ұйымда болып жатқан процестер мен құбылыстардың күрделілігін және отандық ғылымда бұл мәселе толық қарастырылып бітпегендігін көрсетеді. Бүгінгі күнде «Ұйымдастырушылық мәдениет» және «ұжымдық мәдениет» терминінің мағынасы мен мәнін анықтап, нақтылап алу, осы екі ұғымды бір – бірінен ажырату керек пе және осы екі ұғымды бөліп қолдану керек пе немесе оларды синоним ретінде қолданған дұрыс па деген мәселелер жиі қозғалуда. Осы түсініктерге көптеген ғылыми пәндердің жүгінуі мәселенің өзектілігін арттыруда.

Әлеуметтік антропология («Ұйымдастырушылық мәдениет» термині осы ғылым арқылы пайда болған), басқару әлеуметтануы және мәдениеттану ғылымдарынан басқа бұл түсініктер менеджмент, маркетинг, ұйым теориясы, психология, философия, этика және тағы да басқа көптеген ғылым салаларында қолданылады. Ресейлік авторлардың көпшілігінің еңбектерінде «Ұйымдастырушылық мәдениет» және «ұжымдық мәдениет» ұғымдары нақты бөлініп қарастырылмаған және осы екі ұғым бір уақытта, бір-бірімен байланыста қолданылған еңбектерде кездеседі. Дегенмен соңғы уақытта осы екі ұғымды бөліп қарастыру ауқымы кеңейуде.

Көптеген авторлардың еңбектерін талдай отырып, қазіргі заманғы ғылымда ұйымдастырушылық мәдениет пен ұжымдық мәдениет түсініктерін:

Біріншіден, «ұйымдастырушылық мәдениет» және «ұжымдық мәдениет» түсініктері өзара сәйкес.

Екіншіден, бір мәдениет екінші мәдениеттің бір бөлігі болып есептеледі. Ұйымдастырушылық мәдениет ұжымдық мәдениеттің «негізгі креативті базасы» болса, ал ұжымдық мәдениет – белгілі бір ұйымдастырушылық мәдениеттің даму дәрежесі арасындағы өзара байланыс бар екенін болжауға болады.

Үшіншіден, ұжымдық мәдениет менеджмент дәрежесінде қалыптасады, ал ұйымдастырушылық мәдениет – ұйым қызметкерлерінің дәрежесінде, яғни ұжымдық мәдениет – бұл құндылықтардың нақтыланған жүйесі бойынша сәйкес деп саналса, ал ұйымдастырушылық мәдениет – нақтыланбаған болып есептеледі.

Шетел әдебиеттерінде жоғарыда талданған ұғымдарды бөліп қарастырылмайтынын байқауға болады. «Батыста ұжымдық мәдениет ұғымы ұйымдастырушылық мәдениет мағынасында қолданылады. Кейбір ресейлік зерттеушілер осы бағытты ұстанады. Сонымен қатар, көптеген авторлар осы түсініктерді бөліп қарастырғанымен жұмыс барысында бұл терминдерді синоним ретінде пайдаланғанды жөн көреді. Мазмұны мен бағытына қарай ұйымдастырушылық мәдениетті зерттеуді негізгі үш мектепке бөлуге болады:

Бірінші мектеп – «Мінез-құлықтық». Бұл мектептің өкілдері Р.М. Сайерт және Дж. Г. Марч, Д. Хэмптон ұйымдастырушылық мәдениетті зерттеуде ұйым мүшелерінің іс-әрекетін жалпы қабылданған құндылықтар, түсініктер, ережелер мен мінез-құлық қағидаларын есепке алды.

Екінші мектеп – «тиімділік мектебі» оның негізгі бағыты – ұйымдастырушылық мәдениеттің ұйым іс-әрекетінің тиімділігіне ықпал етуді басты назарға алу. Бұл мектептің өкілдері ретінде Т. Дил, А.Кеннеди, Томас Дж Питерс және Роберт Уотерман және т.б атауға болады.

Үшінші мектеп шеңберінде – «модельдеу мектебі» – ұйымдастырушылық мәдениет зерттеудің дербес объектісі ретінде қарастырылады. Э.Шейн, Ч.Хенди, К.Камерон және Р.Куинн осы мектептің қалыптасу үлгісін ұсынып бағалау әдістемесі мен мәдени түрлерінің жіктелуін құрастырды.

Э. Жактың пікірінше, кәсіпорын мәдениеті – кәсіпорын қызметкерлеріне ортақ және ұжымға жаңадан келген адамның тез бейімделе алуына ықпал ететін ойлаудың және іс-әрекеттің дағдыға айналған тәсілі.

Х. Шварц және С. Дэвис бойынша ұйым мәдениеті – ұйым мүшелеріне ортақ сенімдер мен нәтижелер жиынтығы. Бұл сенімдер мен нәтижелер жекелеген топтар мен тұлғалардың ұйымдағы мінез-құлқын анықтайды.

У. Оучи ұйымдастырушылық мәдениетке ұйым мүшелеріне құндылықтар мен сенімдерді хабарлайтын аңыздар мен рәсімдер деп анықтама береді.

Э. Шэйн ұйымдастырушылық мәдениетті топтың қоршаған ортаға сырттай бейімделу мен ішкі интеграциялану процессінде меңгерілетін ұжымдағы негізгі ұғымдар ретінде сипаттады.

Жоғарыда аталған көптеген шетел ғалымдарының ұйымдастырушылық мәдениетке берген анықтамаларын талдай келе, ұйымдастырушылық мәдениет қоғам құндылықтары мен нормалары арқылы қалыптасатын ойлаудың ерекше түрі деп қорытынды жасауға болады. Ойлаудың ерекше түрі ұйымдағы қызметкерлердің мінезқұлқын және осы ұйымның қоршаған ортадағы іс-әрекетін анықтайды. Ал, Ресей ғалымдары өз еңбектерінде ұйымдастырушылық мәдениетті мінез-құлықтың үлгілері, құндылықтары, нормаларының жиынтығы ретінде қарастырды. Ұйымдастырушылық мәдениет тұжырымдамасы 1992 жылдан бастап В.А. Спивак, В.А. Гневко, И.П. Яковлев, Б.Ф. Усмановтың зерттеулерінде көрініс таба бастады.

Б.Ф. Усмановтың тұжырымдауына, ұйымдастырушылық мәдениет ұйымның мамандар құрамы мен ұйымның негізгі құндылықтары үйлесімдік табатын мінез-құлық әдеби мен дәстүрлер жиынтығы болып табылады. Ал, ұйымдастырушылық мәдениет ұғымы соңғы жылдары З.А. Исаева, З.М. Садвақасова, Н.Қ. Тутеева т.б. сынды отандық ғалымдардың

еңбектерінде көрініс таба бастады. Бұл зерттеушілер негізінен білім беру ұйымдарындағы ұйымдастырушылық мәдениетті қарастырды.

Сонымен, **ұйымдастырушылық мәдениеті дегеніміз** – білім беру процесі субъектілерінің мінез-құлқын басқаруға және білім беру мекемелерінің сапалы қайта құрылуына мүмкіндік беретін негізгі құндылықтар мен түсініктер, ресми және бейресми ережелер, нормалар, іс-әрекеттер, дәстүрлер мен сенімдер, қарым-қатынастар жүйесі болып табылады.

Қорытынды

ЖОО ұжымдық мәдениетіне қатысты жалпы құндылықтар мен негізгі сенімдер студенттер мен қызметкерлер үшін маңызды немесе маңызды емес құбылыстарды анықтап бере алады.

Қорыта келе, ЖОО-дағы бірегей ұйымдастырушылық мәдениеттің болуы күмән туғызбайды, алайда жоғары оқу орындарының жұмыс жасауына сыртқы орта шарттарының өзгеруіне байланысты мәдениет қандай да бір білім беру мекемесінің бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы негізгі компонент болып табылады. Сонымен, біз ұйымдастырушылық мәдениетке берілген анықтамаларды талдай келе педагогикалық тұрғыдан мынадай анықтама береміз:

Ұйымдастырушылық мәдениет дегеніміз – белгілі бір ұйымдағы адамдардың мінезқұлықтары мен әрекеттерін бағыттап отыратын, оларды ортақ құндылықтар мен тәртіптерді қабылдауға және орындауға үйрететін, ұйымның рухани және материалдық «белгілік» құралдары арқылы берілетін маңызды ережелер кешені.

Ал, **студенттердің ұйымдастырушылық мәдениеті** дегеніміз – арнаулы, орта оқу орындарындағы оқу-тәрбиелік жұмыстардың нәтижесін жетілдіруге бағытталған, жалпыға ортақ құндылықтар мен тәртіптерді қабылдауға және орындауға үйрететін, рухани және материалдық «белгілік» құралдары арқылы берілетін ережелер кешені болып табылады.

Әдебиеттер

1. Краткий словарь по социологии / Под. общ. ред. Д.М. Гвишиани, Н.И.Лапина; сост. Э.М. Коржева, Н.Ф. Наумова.
2. Политиздат, 2001. – 480 с.
3. Организационная культура: Учебник / Под ред. Шаталовой Н.И. – М.: Изд-во «Экзамен», 2011. – 49 б.
4. Культурология. XX век. Словарь / ред. Скворцов Л.В., Зверева Г.И., Ионин Л.Г. и др. СПб.: Университетская книга, 1997. – 640 с.
5. Резник С.Д. Организационное поведение. – М.; ИНФРА –М,
6. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – М.: Современный литератор. -587 бет
7. Щербина В.В. Социальные теории организации: Словарь. – М.: ИНФРАМ,2012. – 132с.
8. Спивак В.А. Организационное поведение и управление персоналом. – СПб.: Питер,2008. 19 бет
9. Тевене М. Культура предприятия / Пер. С франц. Под. Ред. В.А. Спивака. 3-е изд. – СПб.: Издательский Дом «Нева», 2008. – 128 б.
10. Капитанов Э.А., Корпоративная культура: стратегическое направление развития социально-трудовых отношений. Дис. ... доктора социол.наук. – Ростов-н/Д,2010. – 99-101 бет
11. Могутнова Н.Н. Корпоративная культура: понятие, подходы // Социологические исследования. – 2005. – №4.
12. Джордж Дж М., Джоунс Г.Р Организационное поведение: учебное пособие для вузов / пер.с англ.под ред.проф. Е.А. Климова. – М.:ЮНИТИ-ДАНА,2003. 365-366 бет.
13. Jaques E.The changing culture of a factory. – New York: Dryden Press.1952 -251 бет.
14. Schwatz H, Devis S Matching corporate culture and business strategy // Organizational dynamics 2011.

15. Ouchi W.Theery Z.; How American business can meet the Japanese challenge – Reading. M.A: Addison Wesley, 2009.
16. Шейн Э. Организационная культура и лидерство учеб.пособие / под.ред. Э.Шейн. – Спб.: Изд-во «Питер», 2007. – 336 с.
17. Усманов Б.Ф. Стиль управления методологические и социологические аспекты – М.:Социум, 2008 -35 с.
18. Шекшня С.В. Управление персоналом современной организации. Учебно-практическое пособие. Изд. 5-е, перераб. и доп. (Серии «Библиотека журнала ‘Управление персоналом’») – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2002. – 368 с.
19. Аксеновская Л.Н. Ордерная модель организационной культуры: монография / Трикта, 2007. – 20 б.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ ШКОЛЬНИКОВ В ОРГАНИЗАЦИИ ВОСПИТАНИЯ И СОЦИАЛИЗАЦИИ УЧАЩИХСЯ

КОРНАТОВСКАЯ Виктория Викторовна, РИМШЕЛИТЕ Марите Зеноно

ЧУ ШСР «Альтер», КГУ «Гимназия №9»

Караганды, Казахстан

viktosha1234@mail.ru, rimari@list.ru

Аннотация

Бұл мақалада сипатталады тиімді пайдалану, ғылыми-зерттеу дағдыларын оқушылар мен тәрбиелеу ұйымдарындағы оқушылардың әлеуметтену. Қазіргі мектеп жағдайында оқушылардың жобалық қызметін ұйымдастыру ретінде қарастырылады. Жанартылған білім беру мазмұны аясында қазіргі оқушының тұлғасын дамытудағы педагогтың рөлі анықталды.

Аннотация

В данной статье описывается эффективное использование научно-исследовательских навыков учащихся в организации воспитания и социализации учащихся. Рассматривается как организовать проектную деятельность учащихся в условиях современной школы. Определена роль педагога в развитии личности современного ученика в рамках обновленного содержания образования.

Модернизация образования - это политическая и общенациональная задача, от решения которой зависит дальнейшее развитие всей страны.

Успешная модернизация образования в Казахстане должна соответствовать актуальным и перспективным потребностям личности, общества и государства.

В Международном исследовании образовательных достижений учащихся PISA, казахстанские школьники ни разу не занимали лидирующих позиций. Это, однако, не означает, что они мало знают или что их плохо учат. Знаний у них достаточно, и учат их по-прежнему в большинстве случаев хорошо. Но учат не совсем тому, что необходимо. Наша задача, не набить головы учеников различными знаниями, а привить привычку и умение самостоятельного продвижения в информационном поле, умение ставить и решать задачи в учебной деятельности и повседневной жизни.

Ребенок любознателен, то есть ему все «любо знать», все интересно, все хочется потрогать, попробовать, изучить устройство и принцип действия. Это ли не явно выраженные врожденные исследовательские качества? С возрастом происходит трансформация исследовательской направленности. В раннем детстве интересно абсолютно все! Но проходит совсем немного времени, и проявляется избирательность - исследуется только то, что в поле зрения вызывает настоящий интерес. Затем ребенок идет в школу, и ему приходится изучать и исследовать очень много заданного - запланированного разными программами и стандартами. И очень часто на исследование того, что вызывает наибольший интерес, просто

нет ни времени, ни сил. И это несмотря на личностноориентированный подход в обучении! Исследовательские качества, конечно, не угасают совсем, но переходят в пассивный багаж. А в классе седьмом-восьмом, когда начинаются олимпиады, конференции, учителя пытаются «развивать исследовательские умения, качества», но фактически приходится не столько развивать, сколько реанимировать «впавшее в кому». Исследовательский дух может проснуться и проявить себя очень бурно в старшем возрасте, а может так и остаться в спячке. Между тем, основное требования современного общества к школе - формирование личности, которая умела бы самостоятельно творчески решать научные, производственные, общественные задачи, критически мыслить, систематически пополнять свои знания путем самообразования, совершенствовать умения, применять их на практике. Наша задача, не набить головы учеников различными знаниями (объем которых по различным стандартам достиг такого уровня, что ребенок просто не в силах порой запомнить такое количество ничемной для него информации), а привить привычку и умение самостоятельного продвижения в информационном поле, умение ставить и решать задачи в учебной деятельности и повседневной жизни.

Метод проектов здесь является лучшим помощником учителя. Этот метод может рассматриваться, как способ универсального познания мира учащимися, как способ формирования исследовательских навыков, и как инструмент индивидуального развития личности, ее творческого потенциала, формирование навыков самоопределения, а значит процесс социализации пройдет успешно.

Метод проектов зародился во второй половине XIX века в сельскохозяйственных школах Америки. Основателем был Джон Дьюи (1859-1952). По его мнению, истинным и ценным является только то, что полезно людям, что дает практический результат и направлено на благо всего общества. Принцип прагматической педагогики: «обучение посредством делания» [1].

Метод проектов стал популярным за счет рационального сочетания теоретических знаний и их практического применения для решения конкретных проблем.

Метод проектов – способы организации самостоятельной деятельности обучающихся по достижению определенного результата. Он ориентирован на интерес, на творческую самореализацию развивающейся личности обучающегося, развитие его интеллектуальных и физических возможностей, волевых качеств и творческих способностей в процессе деятельности по решению какой-либо интересующей его проблемы.

При педагогическом проектировании учитель должен определить для себя, какие качества необходимо развивать у ребенка, какие навыки будут востребованы в будущем и помогут ему лучше учиться, востребованы у работодателей. В этой связи он может руководствоваться данными метаисследования консалтинговой компании VCG и Всемирного экономического форума, общепризнанными навыками XXI века являются:

Базовые навыки: Навыки чтения и письма, Математическая грамотность, Естественнонаучная грамотность, ИКТ-грамотность (по-другому, новая грамотность, интернет-грамотность, цифровая грамотность, компетентность в сфере информационных и коммуникационных технологий), Финансовая грамотность, Культурная и гражданская грамотность

Компетенции: Критическое мышление / решение задач, Креативность Умение общаться, Умение работать в коллективе, Личностные характеристики, Любознательность, Инициативность, Настойчивость Умение адаптироваться, Лидерские качества, Социальная и культурная осведомленность.

Однако внедрение проектной деятельности в школьную практику временами наталкивается на определенные трудности. Часто проектом называют любую самостоятельную работу ученика, скажем, реферат или доклад. Вообще путаница с терминами здесь довольно большая, и свой вклад в это активно вносят наши средства массовой информации, в которых проектами называют и спортивные мероприятия, и шоу-программы, и благотворительные акции. Неудивительно, что подчас у учителей не складывается четкого представления о проекте как о методе обучения, а у учеников – о проекте как вполне

определенном виде самостоятельной работы. Чтобы избежать всех этих проблем, необходимо четко определить, что такое проект, каковы его признаки, в чем отличие от других видов самостоятельной работы ученика, какова степень участия учителя на различных этапах выполнения проекта, как это зависит от возраста учащегося и от других его индивидуальных особенностей. Среди различных видов самостоятельной деятельности учащихся ближе всех по жанру к проектам стоят доклады, рефераты и учебные исследования.

Проектная деятельность требует от учителя создания условий для расширения познавательных интересов детей, возможностей их самообразования в процессе практического применения знаний, он становится инициатором интересных начинаний, стимулирует самостоятельную активность учащихся, их сообразительность и изобретательности.

В определенном смысле, учитель перестает быть «предметником», а становится педагогом широкого профиля, выступая в различных ролях: энтузиаста (повышает мотивацию учащихся, поддерживая, поощряя и направляя их по пути достижения целей); специалиста (обладает знаниями и умениями в нескольких областях); консультанта (организует доступ к информационным ресурсам, в том числе к другим специалистам); руководителя (особенно в вопросах планирования времени); «человека, который задает вопросы»; координатора всего группового процесса; эксперта (дает четкий анализ результатов выполненного проекта).

Проектная деятельность помогает решать следующие задачи:

- развивает интерес ребенка к обучению, воспитанию через самостоятельное осмысление поставленной им задачи;
- способствует формированию навыков исследовательской деятельности;
- через творческую деятельность способствует развитию личности ребенка;
- способствует развитию ключевых компетенций обучающихся;
- дает ребенку опыт обучения в системе ВУзовских технологий (что обеспечит в дальнейшем успешность обучающегося в ВУЗе).

Внедрение проектных технологий в школе повышает качество образования, так как повышается мотивация, пробуждается их интерес к теме. В противовес традиционному обучению, где главным элементом является опорный конспект и учебник, а целью – получение информации, метод проектов следует целям опережающего развития личности. Метод не просто предполагает деятельность учащихся по решению новых для них задач, но преследует в качестве основной цели развитие личности ученика. Часть проектов может быть взята из школьной программы и создаваться самими детьми совместно с учителем и родителями в процессе обучения, часть, основываясь на явлениях окружающей действительности и социальном опыте [2].

В школьной практике используется проектная деятельность по двум направлениям: проектные уроки и проекты во внеурочной деятельности. Проектные уроки проводятся на тех темах, где преобладает теоретический материал, где можно значительно и интересно расширить его за счет внеучебных источников. На этих уроках, кратко по структурно-логической схеме или по опорному конспекту, предлагается ученикам увидеть весь материал в целом, показываются причинно-следственные связи между событиями и явлениями, разнообразные зависимости между объектами, процессами. На последующих уроках ребята разбивают тему на части, делятся на группы, знакомятся с критериями презентаций, совершенствуют навыки свертывания и анализа информации, составляют вопросы по теме, дополняют материал, продумывают наглядный материал: рисунки, таблицы, диаграммы, эксперименты, анимации, раздаточный материал, составляют план защиты своего проекта, продумывают формы и методы подачи материала в презентации.

Далее осуществляется публичная презентация своего учебного продукта. Внеурочные проекты ребята, выбрав интересующие их темы, готовят дома, и представляют их **в различных видах:**

Если учитель хочет развить у ребенка навыки работы с информацией, умение анализировать тексты, ранжировать и проверять сведения из различных источников, то для этого лучше всего подойдет **информационный проект** – его цель сбор, оформление и

представление информации. Конечно, в проекте любого типа есть этап сбора информации, но там это только средство работы, а в информационном проекте это – цель. Здесь, для ученика доминирующей стороной деятельности будет именно работа с информацией и, соответственно, развиваться и совершенствоваться у него будет в основном именно информационная компетентность. Для развития аналитических способностей, критического мышления, освоения логических способов восприятия и обработки информации в большей степени подходят **исследовательские проекты**. Целью учащегося в данном случае является доказательство или опровержение гипотезы проекта. Для этого ему потребуется проводить эксперименты, анализировать их результаты, обобщать, сравнивать, выявлять закономерности, проводить аналогии, а также делать выводы, обосновывать свою точку зрения. Таким образом, основной упор будет сделан на мыслительную компетентность. Часто возникает необходимость совершенствовать практические предметные умения и навыки учащихся. Скажем, умение строить графики функций, уместно использовать различные речевые обороты, понимать исторические закономерности и т.д. В этих случаях применяется **практико-ориентированный проект**. Учитель может заказать своим ученикам разработку раздаточного материала по своему предмету или, например, сценария математической игры, словаря фразеологизмов, исторического атласа и т.п.

В ходе работы над созданием такого проектного продукта учащиеся осваивают необходимые им предметные знания, умения и навыки, разовьют у себя деятельностную компетентность.

Самый большой простор предоставляет проектная деятельность для развития творческих способностей. **Творческий проект** позволяет учащемуся проявить себя, создав произведение любого жанра. Такие проекты способны кардинальным образом изменить представление окружающих об авторе проекта, поднять его статус в классе, снизить тревожность, повысить самооценку, не говоря уже о непосредственном развитии творческих способностей ребенка. Как известно, любое творческое произведение нуждается в презентации и обратной связи с аудиторией (зрителями, слушателями, читателями), поэтому основное развивающее воздействие будет оказано на коммуникативную компетентность.

Развитие коммуникативных навыков также осуществляется в ходе **игровых или ролевых проектов**. Целью автора такого проекта является вовлечение публики (детей и взрослых) в решение проблемы проекта. Чтобы добиться этого, придется не просто искать информацию или создавать произведение искусства, нужно будет организовать деятельность других людей, вовлечь их в работу, сделать ее интересной для всех. Надо ли говорить, как важно для замкнутых, застенчивых подростков освоить эти умения, приобрести или усовершенствовать свою коммуникативную компетентность.

Многообразие типов проектов дает возможность учителю решать самые разные задачи обучения и воспитания подростков в интересной для них форме. Это позволяет учащимся активно приобретать и применять знания и умения, расширять свой учебный арсенал, а затем переносить приобретенный опыт на другие виды учебной и внеучебной работы.

Итак, тип проекта зависит от ведущей деятельности учащегося и, в свою очередь, во многом определяет вид проектного продукта. Творческие проекты чаще всего завершаются созданием произведений искусства различных жанров или проведением творческих Практико-ориентированные проекты, как правило, воплощаются в материальных проектных продуктах, иногда в мероприятиях или письменных инструкциях, рекомендациях и т.п. В результате исследовательских проектов могут создаваться как научные статьи, брошюры и т.п., так и модели или макеты, учебные фильмы и компьютерные презентации, реже мероприятия, например, учебная экскурсия или Конечным продуктом информационных проектов чаще всего становятся брошюры, таблицы, схемы, графики, диаграммы, которые могут быть опубликованы на бумажных носителях или размещены в Интернете.

Игровые и ролевые проекты почти всегда связаны с проведением мероприятий, которые в этом случае являются проектным продуктом, так как публика привлекается к решению проблемы проекта (например, игра-дебаты «Атомная энергетика: за и против»).

Каким бы ни был проектный продукт по своему виду и жанру, он должен полностью соответствовать требованиям качества, то есть быть эстетичным, удобным в использовании, соответствовать целям проекта (напомню, что проектный продукт – это воплощение найденного автором оптимального способа решения проблемы проекта). При работе над проектным продуктом автор должен все время помнить, что он создает этот продукт не только для себя, но и для любого другого человека, которому доведется столкнуться с проблемой, решению которой посвящен данный проект.

Обобщим все вышеизложенное в виде таблицы.

Тип проекта	Цель проекта	Проектный продукт	Тип деятельности учащегося	Формируемая компетентность
Практико-ориентированный	Решение практических задач заказчика проекта	Учебные пособия, макеты и модели, инструкции, памятки, рекомендации	Практическая деятельность в определенной учебно-предметной области	Деятельностная
Исследовательский проект	Доказательство или опровержение какой-либо гипотезы	Результат исследования, оформленный установленным способом	Деятельность, связанная с экспериментированием, логическими мыслительными операциями	Мыслительная
Информационный проект	Сбор информации о каком-либо объекте или явлении	Статистические данные, результаты опросов общественного мнения, обобщение высказываний различных авторов по какому-либо вопросу	Деятельность, связанная со сбором, проверкой, ранжированием информации из различных источников; общение с людьми, как источниками информации	Информационная
Творческий проект	Привлечение интереса публики к проблеме проекта	Литературные произведения, произведения изобразительного или декоративно-прикладного искусства, видеофильмы	Творческая деятельность, связанная с получением обратной связи от публики	Коммуникативная
Игровой или ролевой проект	Предоставление публике опыта участия в решении проблемы проекта	Мероприятие (игра, состязание, викторина, экскурсия и тому подобное)	Деятельность, связанная с групповой коммуникацией	Коммуникативная

Для учителя самым ценным в методе проектов является сам процесс работы, так как он представляет собой инструмент, дидактическое средство обучения и развития детей. Учащиеся в большей степени заинтересованы в результате работы. При таком построении проектной деятельности учащиеся демонстрируют высочайшую активность и заинтересованность проектом, оказываются в различных жизненных ситуациях, сталкиваются с затруднениями, преодолевают их как интуитивно, так и посредством новых знаний, которые нужно самостоятельно добывать для достижения поставленной цели[3].

Правила для учителя, решившего работать с помощью метода проектов.

- 1.Учитель сам выбирает, будет ли он работать с помощью метода проектов.
- 2.Учитель полностью отвечает за детей, участвующих в проекте, за их успех и безопасность.

3. Учитель доверяет ученикам, считает их равноправными участниками общей созидательной работы и постоянно подчёркивает своим поведением это доверие.

4. Учитель предоставляет возможности детям для самостоятельной работы.

5. Учитель вырабатывает новую позицию. Происходит смена позиции лектора и контролёра на позицию помощника и наставника.

6. Учитель следит за своей речью (не «Ты сделал неправильно!», а «Почему ты это сделал так?»).

7. Учитель вмешивается в самостоятельную работу детей только тогда, когда этого требуют обстоятельства или сами ученики об этом просят.

Внедрение проектной деятельности в учебно-воспитательный процесс школы во многом способствует усилению мотивации, а следовательно повышается успешность обучения школьников.

Литература:

1. Рогачева Е. Ю. Педагогическое творчество Дж. Дьюи в чикагский период.- ж. Педагогика № 5, 2004г., с.90-96)

2. Сергеев И. С. Как организовать проектную деятельность учащихся: Практическое пособие для работников общеобразовательных учреждений.- М.: Аркти, 2004, с.4

3. Головашкина, Л. Сдвоенный урок как обмен житейским опытом / Л. Головашкина// Педагогическая техника.- 2010.- №1.-С.29-30

ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

КОЩЕГУЛОВА Дана Бекетовна

КГУ СОШ №16

Караганда, Казахстан

dana_k73@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында әр түрлі әдістер мен тәсілдерімен қолдану арқылы, оқушылардың ауызша және жазбаша нысанда қабілетін дамытуы, ойлау қызметін белсендіруі талқылайды, Әдістер мен тәсілдерді жүйелі қолдану негізгі құзыреттіліктерін және пән дамыту болып табылады, оқушылардың функционалдық сауаттылығын, олардың негізінде қалыптасады.

Аннотация

В данной статье рассматриваются использование на уроках русского языка и литературы различных методов и приемов, которые развивают способность к лаконичному изложению мыслей в устной и письменной форме, активизируют мыслительную деятельность учащихся. Систематическое применение всех методов и приемов служит развитию ключевых и предметной компетенций, а на их основе формируется функциональная грамотность школьника.

Система образования вступила в эпоху фундаментальных перемен характеризующихся новым пониманием целей и ценностей образования осознанием перехода к непрерывному образованию, новым концептуальным подходам к использованию технологии обучения.

В связи с изменениями общественной жизни в Казахстане возрастает потребность в совершенствовании системы образования, повышение качества и расширение доступности образования, стратегия модернизации казахстанского образования предполагает, что в основу обновленного содержания общего образования будут положены «компетентности учащихся».

Знание как ценность перестало быть “символическим капиталом”, оно превратилось в “средство преобразования ситуации (Б.Д. Эльконин: “Школа – не место реализации чего – либо, а место проб, поиска, испытания мощности способа”), так как сегодня остро стоит вопрос о быстром приспособлении человека к слишком часто меняющимся условиям.

И отсюда в педагогике появился термин “компетенция”. Дж.Дьюи определяет это понятие “как способность к пониманию и действию, поддерживающих адекватную связь с миром”. [1, с. 51]. Иначе говоря, это способность к деятельности (Б. Д. Эльконин: надо не говорить слова, а строить ситуацию”). Категория “компетенции” является следствием новой экономики и нового подхода к человеческим ресурсам [2, с. 85]. Но Е.Я. Коган утверждает, что “формирование компетенций – это не смена содержания. Это смена способа, смена технологии”. [3, с. 20]. Значит, на уроке надо не только давать знания как таковые, а знания и умения соединять с адекватным восприятием мира. Только тогда можно говорить о формировании деятельной позиции (позиции исследователя, организатора, коммуникатора). Но деятельная позиция – это позиция активная, и, следовательно, мы, учителя, должны разными способами, методами активизировать познавательную деятельность учащихся, которая на данный момент резко снизилась по разным причинам: во-первых, дети часто не осознают, зачем им вообще надо учиться; во-вторых, не понимают, как использовать полученные знания в практической деятельности; в - третьих, это, конечно, устаревшие методики, используемые учителем на уроке.

Какова же роль предмета «Русский язык и литература» в школе? Что может сделать учитель русского языка и литературы, чтобы обеспечить функциональную грамотность учеников? Прежде всего, создать оптимальные условия для продвижения каждого ученика в образовательном пространстве. Для этого необходимо знать учебные возможности школьников каждого возраста. Коммуникативная компетенция становится частью культурной компетенции, ведёт к повышению общей гуманитарной культуры личности, формированию у неё высоких творческих, мировоззренческих и поведенческих качеств, необходимых для включения её в разнообразные виды деятельности. [3, с. 150].

Учебный год я начинаю с диагностики учебной деятельности учащихся, в которой учтены учебная работоспособность и уровень сформированности интеллектуальных умений. Определив учебную работоспособность каждого, определяют и направления работы с классом в определенной последовательности: составление алгоритмов, система упражнений, развивающих механизмы речи и т.д. для формирования не только коммуникативной компетенции, куда входит овладение необходимым набором языковых знаний, информирование умений в области практического использования языка в процессе речевой деятельности. Это соотносится и с реализацией воспитательных задач по формированию социально активной личности, ориентирующейся в современном мире.

Я работаю учителем русского языка и литературы в классах с казахским языком обучения. Центральное место на уроке занимает диалог, и при грамотной организации урока, диалоговое обучение в классе может способствовать интеллектуальному развитию учеников и их результативности в обучении. Развивать функциональную грамотность можно на любом этапе урока, при изучении любой темы по русскому языку или литературе. Так, например, при изучении моими пятиклассниками темы «Предложения с прямой речью. Диалог» мы составляли диалоги на темы «В магазине», «В библиотеке», «В автобусе», «На рынке» и разыгрывали эти мини-сценки. Важно было не только правильно составить и употребить вежливые формы обращения, записать правильно, соблюдая знаки препинания, реплики и предложения с прямой речью, но и проявить актерские способности при исполнении. Стратегия «Драма» успешно работает и на уроках русского языка и литературы. Так при чтении наизусть басен И. А. Крылова ученики шестых классов разыгрывали мини-спектакль. Открытием для одноклассников стало умение некоторых ребят вживаться в роль, через интонацию, мимику и жесты показать характеры героев. Различные мини-сочинения, эссе, зарисовки помогают ученикам точно отбирать материал, развивают их устную и письменную речь, творческие способности. На стадии вызова важно отобрать материал таким образом, чтобы через решение лингвистической задачи, ученик мог пополнить свои практические

навыки. Опираясь на жизненный опыт обучающихся, предлагаю сравнить, сопоставить, проанализировать ту информацию, которая дается в учебнике, найти самостоятельно в других источниках материал по заданной теме, используя ИКТ, высказать свое мнение, доказать свою точку зрения. Для учеников, имеющих языковой или психологический барьер использую разговорные карточки. Так, например, при защите флипчарта «Однородные и неоднородные определения» восьмиклассникам были предложены формулировки начала ответов: «Определение — это второстепенный член предложения, который...», «Однородные определения имеют следующие признаки...», «Запятые при однородных определениях ставятся в случаях...». Такие карточки помогают быстрее сформулировать ответ, учат ученика определенным формулам ответа. Кто-то скажет, что это ответ по шаблону, согласна. Но! Ученик, слабо успевающий, имеющий языковой или психологический барьер, быстрее адаптируется, учится преодолевать эти трудности, хоть и со шпаргалкой. Отсюда уверенность и ситуация успеха.

Изучая литературу и различные источники по данной теме, я выяснила, что первыми интерес к проблеме диалогического взаимодействия в образовании проявили философы и педагоги. Философские, психологические и педагогические диалоговые концепции познания описаны в трудах Бахтина М.М., Выготского Л.С., Гальперина П.Я., Якиманской И.С. Диалог в обучении, или учебный диалог, – своеобразная форма общения в условиях учебной ситуации, в ходе которого происходит информационный обмен между партнёрами и регулируются отношения между ними. [4, с. 80].

Организация диалогового обучения на уроке помогает вовлечь учащихся в процесс обучения, тем самым повысить познавательную деятельность учащихся. Диалоговое обучение является основой реализации интерактивного обучения, построенного на общении и взаимодействии, партнёрских, демократических отношениях всех участников учебного процесса. Таким образом, если правильно организовать обучение, то между учениками будет происходить не просто общение друг с другом, а прежде всего обмен учебной информацией. При созданных условиях для диалогового обучения, материал урока будет изучаться учениками совместно друг с другом, ученики будут помогать друг другу, научатся оценивать совместную работу. Психологи отмечают, что детям легче установить контакт между собой, нежели с учителем, так как они понимают друг друга лучше, ближе психологически и по форме общения. Дети являются активными обучающимися, которые строят свое собственное понимание, исходя из личных исследований и социального взаимодействия. Педагогические подходы, известные как «преподавание и обучение на основе диалога» (Mercer, 1995, Alexander, 2008) и метасознание, или «Обучение тому, как учиться» (Flavell, 1976, Vygotsky, 1978), служат в качестве важных современных интерпретаций социоконструктивистских идей. [7, с. 100].

До недавнего времени считалось, что учитель – творец урока, и, естественно, цели ставит он. Сегодняшний день требует воспитывать творцами учеников, поэтому функцию поставки целей нужно отдать детям. Тогда они чётко и ясно увидят, что должны освоить и к какому возможному результату прийти. Однако, прежде чем ставить цели, необходимо ввести новый этап, который можно назвать мобилизующим. На этом этапе ученики осуществляют указанные учителем мыслительные операции (сравнения, сопоставление, группировка, нахождение общего и различий, классификация и т.д.) с предложенным лингвистическим материалом и в результате приходят к формулированию темы и целей урока. Совместная работа, критический подход к подаваемой информации помогло мне и моим коллегам открыть совершенно новые грани педагогического мастерства. Ведь талант учителя не в передаче теоретического материала своим подопечным, а в мотивации детей самостоятельно добывать информацию, анализировать и подходить к выполнению заданий творчески. На занятиях внимание акцентируется на таких важных аспектах как саморегуляция детей и психологический климат в классе. Для стимулирования интереса учеников к процессу обучения необходимо поддерживать благоприятную психологическую обстановку в классе. Очень важным элементом оказался настрой на работу, психологическая подготовка к работе. Ранее я никогда не использовала тренинги и позитивные ролики, я считала, что время на уроке

необходимо использовать рационально, а физминутки нужны только для младших школьников. Но как показала практика, этот подход способствует налаживанию доброжелательных взаимоотношений между учащимися. Такое начало урока очень понравилось ребятам, они приходили на урок и спрашивали: «А с чего начнем сегодня»? Что дало это мне и ребятам? Мы начинали урок с хорошим настроением, тренинги помогали сплотить ребят.

Большое значение при диалоговом обучении отводится умению задавать вопросы, так как вопросы – неотъемлемый элемент каждого урока. Ранее я не задумывалась над тем, какую роль играют вопросы в обучении, как правильно поставить вопросы в обучении, как вопросы помогают развить мышление высокого уровня. И на своих уроках в основном задавала вопросы закрытого типа. А такие вопросы ориентированы на проверку фактического знания, содержат ограниченный спектр возможных правильных ответов, обеспечивают обучаемых базовыми знаниями для ответов на другие вопросы. Но для того, чтобы стимулировать обсуждение, дискуссию, поиск, исследование учащимся необходимо предлагать вопросы открытого типа. Они имеют много разных ответов, требуют более глубокого обдумывания темы, побуждают учащихся конструировать свое знание в процессе ответа на вопрос. Очень часто мы задаем вопрос и сами на него отвечаем; не даем ученикам времени подумать; задаем вопрос и спрашиваем одних и тех же учеников. Необходимо уйти от традиционного диалога, построенного на вопросе учителя и ответе ученика.

Необходимо строить вопрос так, чтобы ученик свободно мог высказать свое мнение (Как вы думаете...?, Каково ваше мнение...? и т.п.). Не спешить оценивать правильность ответа, а дать возможность высказать свои предположения другим учащимся. В результате в процессе дискуссии школьники совместно с учителем смогут найти ответ. Причем учитель, не навязывая своего мнения как единственно правильного, должен направлять мыслительную деятельность учащихся. Именно тогда приобретаемые знания будут осмыслены, наполнены личностным смыслом.

В результате процесс усвоения начинается не с предъявления ученику известного образца, а с создания учителем таких условий учебной деятельности, которые вызывают потребность в усваиваемых знаниях, а само знание выступает как неизвестное, подлежащее усвоению. В этом случае поиск неизвестного в проблемной ситуации совпадает с процессом усвоения новых знаний. Учитель же, помогая ученику постигать общие способы ориентации в исторической действительности, тем самым способствует развитию его мышления, становлению его личности. Для того чтобы ученик мог почувствовать предмет, он должен пропустить полученные знания через себя, свои чувства и представления, создать свой образ видения события. Для этого он должен погрузиться в изучаемое время, увидеть его со всех сторон. Ребенок становится как бы участником всех событий. Ситуации выбора, принятия решения создают условия для продуктивной и ответственной познавательной деятельности, в которой учащиеся не только открывают нечто новое для себя, но и создают это новое, творят его. При этом у ребёнка формируется сознательная творческая позиция.

В этом плане использование инновационных педагогических технологий на уроках русского языка и литературы играет большую роль, как стратегии критического мышления «Мозговой штурм», «Кластер» «ЗУХ», «Ромашка Блума», «Корзина идей», «Пометки на полях». «Толстые и тонкие вопросы», «Ключевые слова», «Синквейн» приемы работы с текстом, развивающие функциональную грамотность учащихся. Данные технологии развивают творческую активность, формируют мыслительную деятельность, учат школьников отстаивать свою точку зрения, помогают добиться глубокого понимания материала. Приёмы, используемые в рамках данных технологий, удовлетворяют потребность в творчестве учащихся, развивают способность к лаконичному изложению мыслей в устной и письменной форме, активизируют мыслительную деятельность учащихся, и в общем способствуют формированию различных компетенций.

В заключении хочется сказать, что использование на уроках русского языка и литературы различных методов и приемов в направлении «читательская функциональная грамотность школьников» позволяет научить учащихся искать закономерности, рассуждать

по аналогии, что, несомненно, повышает мотивацию к обучению, дети больше читают, учатся более-менее контролировать свои результаты, учатся сотрудничать, самостоятельно находить ответы на вопросы путём логических рассуждений, чувствовать ответственность за поведение и действия себя и других, аргументировать свою точку зрения, выслушивать собеседника и вести диалог. Предложенные технологии, приемы, методы, компетентностно - ориентированные задания направлены на формирование информационной и коммуникативной компетентности учащихся. Таким образом, систематическое применение всех методов и приемов служит развитию ключевых и предметной компетенций, а на их основе формируется функциональная грамотность школьника

Список литературы:

1. Эльконин, Д. Б. Избранные психологические труды. Проблемы возрастной и педагогической психологии: Международная педагогическая академия, 1995. - 224с.
2. Джон Дьюи «Как мы думаем», 1910
3. Е.Я. Коган // Современные подходы к компетентностно-ориентированному образованию. Самара: Изд-во Профи.-2001.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. Собр. соч. в бтт., М., 1982. Т.2. 502с
5. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования // Народное образование, 2003г
6. Матюгин И.Ю., Асколоченская Т.Ю., Балаян И.А. Как развивать внимание и память вашего ребёнка. - М.: Эйдос, 1994
7. Мерсер и Литлтон «Диалог и развитие мышления», 2007
8. Эльконин Д.Б. Как учить детей читать. – М.: Знание, 2000.
9. Матюгин И.Ю., Асколоченская Т.Ю., Балаян И.А. Как развивать внимание и память вашего ребёнка. - М.: Эйдос, 1994

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ОҚУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Кулимжан Кииковна САДВАКАСОВА Айгул Жолтаевна БЕЙСЕНБЕКОВА

«№92 гимназия» КММ

Қарағанды, Қазақстан

kulimzhan.sadvakasova@mail.ru, aygul_beysenbekova@mail.ru

Жаңартылған білім беру мазмұнының негізгі мақсаты – білім мазмұнын жаңарта отырып, бағалау жүйесіне өзгеріс енгізу, яғни критериалды бағалауды қолдану. Оқушылардың пәндік үлгерімі қалыптастырушы және жиынтық бағалау тәсілдері арқылы жүзеге асырылады. Әрбір мұғалім, әсіресе, қазақ тілі пәнінің мұғалімі сабақ жүргізу барысында жаңа технологияларға сүйене отырып, тың идеялар мен проблемалық ой тудыру арқылы балалардың пәнге деген қызығушылығын арттыра алады. Мұндай күрделі мәселені шешуге сабақ барысында қолданатын 4 дағдыны (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) дұрыс қолданғанда нәтижеге қол жеткізе аламыз. Осы аталған 4 дағдыны жүзеге асыру үшін көптеген интербелсенді әдіс-тәсілдерді қолдану табысты оқуға жеткізеді. Бұндай әдіс-тәсілдер оқушының функционалды сапаттылығын арттырып, шығармашылық қабілетін шыңдап, алған білімін өмірде қолдана алу дағдысын қалыптастырады. Мысалы, 5-сыныпта «Жануарлар туралы ертегілер» тақырыбында өткізілген сабақта төмендегідей әдіс-тәсілдерді қолданып, тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдылары жүзеге асырылды. Оқылым стратегияларын қолдану: жалпы мазмұнын түсіну үшін оқу, жанрлық ерекшеліктеріне сай рәсімделуі мен құрылымын сақтап, хабарландыру құрастырып жазу сияқты оқу мақсаттары негізге алынды. Сұрақ-жауап, әңгімелеу, түсіндіру, «Ойлан – жұптас – бөліс» әдіс-тәсілдері сабақ барысында тиімді жүзеге асты. Сыныпта жағымды психологиялық ахуал қалыптастыру үшін «Өзі туралы кластер» тренингін жүргізіп алдым. Оқушылар парақтың ортасындағы

шеңберге өз есімдерін жазып, одан таралатын шеңберлерге өздерінің өмірінде маңызы бар бес негізгі рөлін жазды. Мысалы: жанұяның еркесі, адал дос т.б. Сабақтың жаңа білімді меңгерту бөлімінде оқылым, айтылым дағдысы бойынша берілген ертегіні рөлге бөліп оқу, тақырып қою тапсырмалары орындалып, қорытындылау үшін «Ол неге өзін туыстарынан артықпын деп санады?», «Бөлінгенді бөрі жейді» дегенді қалай түсінесіңдер?», «Осы оқиға адамдарға сабақ бола ала ма?» деген ойтүрткі сұрақтарына жауап беріп, өз ойларын өмірмен байланыстырып айтып берді, ал тыңдалым дағдысы бойынша «Жан-жануарлардың жылға таласуы» ертегісін тыңдап, алған әсерлерін бөліссе, жазылым дағдысы бойынша баяндалған ертегі желісі бойынша қойылатын спектакльге хабарландыру жазды.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – оқытудың жаға технологияларын енгізу, жаңаша білім беруді ақпараттандыру, халықаралық коммуникациялық желілерге шығу, ұлттық және жалпы адамзаттық ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдалуға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау», - деп атап көрсеткен. Қазіргі кезеңде әрбір мұғалімнің алдына қойылып отырған басты міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үйрену және жаңа педагогикалық технологияларды меңгеріп, тәжірибеде қолдану. Оқытудың жаңа технологияларының принциптері – оқытуды ізгілендіру, өздігінен дамытын, дұрыс шешім қабылдай алатын, өзін-өзі жетілдіруші, тәрбиелеуші жеке тұлғаны қалыптастыру. Осындай принципке негізделген жаңа технологияларды оқыту жүйесінде пайдалану, тәжірибеге енгізу жақсы нәтиже берері сөзсіз.

7-сыныпта жаңартылған оқу мазмұны бойынша өткен «Достықты сақтаудың жолдары» тақырыбындағы сабаққа тоқталсам, сабақтың мақсаты-әссе құрылымы мен даму желісін сақтап, тақырыпқа байланысты берілген мәселенің оңтайлы шешілу жолдары немесе себептеріне өз көзқарасын жазу. Сабақ басында жағымды ахуал қалыптастыру мақсатында «Жүректен жүрекке» тренингі жүргізіліп, оқушылар шеңбер жасап тұрып, бір-біріне жылы лебіздерін білдірді. Келесі кезекте сабақ тақырыбын болжау үшін интерактивті тақтада достыққа байланысты түрлі суреттер көрсетіліп, оқушылар тақырыпқа болжам жасады. Миға шабуыл сұрақтары арқылы тақырып өтер алдында сол тақырыпқа байланысты тыңдаушылардың пікірін білу үшін қолдандым. «Миға шабуыл» кезінде кез келген пікір қабылдана береді, берілген жауап дұрыс емес деп айтылмайды. Блум таксономиясының білу, түсіну сатысында сыныпқа оқуға мәтін берілді. Берілген мәтіндерді балалар оқып алады. Оқулықтағы берілген ойтүрткі сұрақтарына жауап берді.

1. Достықты сақтап қалу үшін не істеу керек деп ойлайсыңдар?

2. Досыңды ренжітпеу үшін оның орынсыз өтініштерін де орындай беру керек пе? Жоқ, әлде қателігін де айтқан дұрыс па?

3. Достықтың ғұмыры ұзақ болу үшін, достарды байланыстыратын қандай ортақ қасиеттер болу керек деп ойлайсыңдар?

Қолдану сатысында АКТ мүмкіндіктерін пайдаланып, оқушылардың танымдық белсенділігін, қызығушылығын, тыңдалым дағдысын арттыру мақсатында интерактивті тақтадан «Екі дос» әңгімесін тыңдатып, достықтың түрлеріне постер жазуға тапсырма бердім. Тыңдалым мәтіні бойынша ойларын жинақтап, постер құрастырды. Бұл топтық жұмыс арқылы жүзеге асырылды. Топтық, жұптық жұмыстарды ұйымдастыру сынып оқушылары арасында ынтымақтастық, достық сияқты жақсы ахуал қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, мұғалімнің бағыт беруші, сабақты ұйымдастырушы көшбасшылық рөлінде болуын талап етеді.

Жинақтау кезінде жағдаяттық тапсырма берілді. Тапсырманы орындау «Ыстық орындық» әдісі арқылы орындалды. Онда төмендегідей сұрақтар берілді:

1. Соңғы кездері досың ата-анасына: «Үйірмеге барамын», -деп, компьютерлік клубқа жиі баруды әдетке айналдырып жүр. Досыңды ренжітпестен, қателігін қалай айтар едің?

2. Сен досыңның бойынан өтірікшілік, қорқақтық сияқты келеңсіз қылықты байқадың, сенің әрекетің? Оны тастап кетесің бе, әлде оған қандай кеңес берер едің?

Жағдаяттық тапсырманы орындау кезінде оқушылар өз ойын айтып, жағдаяттан шыға білді.

Сындарлылық теориясына негізделген оқытудың мақсаты барлық жастағы оқушыларға кез келген құбылыс пен заттарға, әрекет пен мазмұнға сыни тұрғыдан қарап, көптеген пікірдің ішінен біреуін таңдауға саналы шешім қабылдауға, өз ойын еркін жеткізіп тұжырым жасауға үйрету, оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімдерін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана алуын қамтамасыз ету деп (Мұғалімдерге арналған нұсқаулық, 9-бет) көрсетілгендей күнделікті сабақта осы сияқты жағдаяттық тапсырмаларды қолданамыз.

Бағалау барысында «Не жетеді нағыз досқа, асылға» тақырыбында эссе жазуға тапсырма берілді. Оқушылар өз ойларын өмірмен байланыстыра отырып, достықтың түрлері мен нағыз достықтың асыл қасиет екендігін дәлелдеп жазып бере алды. Эссе- оқушының жеке тұлға ретінде өзін көрсете алуының белгісі, дағдылы жұмыстың көрінісі. Мектептің алдында тұрған ең маңызды міндет - балалардың жас кезінен бастап, өз бетінше ойлау қабілетін қалыптастыру, шығармашылық белсенділігін арттыру, өз ойын ауызша және жазбаша түрде дұрыс және тартымды баяндай білуге үйрететін шығармашылық жазба жұмыстың күрделі түрлерінің бірі - эссе болып табылады. Оқушы өз ойын жазбаша мәтінге түсіруді қалыптасыру оңай емес екендігі белгілі. Дегенмен, бұл-жүйелі түрде жүріп отыратын ұзақ үдерістің түпкі нәтижесі болары сөзсіз.

Әр жұмыс қалаыптастырушы бағалау түрлерімен бағаланып отырды.

Жаңа әдістерді қолданып өткізген сабақтарды дәстүрлі сабақпен салыстыра отырып, үлкен айырмашылықтар бар екенін байқадық. Дәстүрлі сабақта әр оқушы өзінің мүддесін ғана көздеп отыратын болса, жаңартылған білім мазмұнына негізделген, әсіресе, тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдылары бойынша өткізілген сабақтарда олар топта бірлесе жұмыс жасай отырып, бір-біріне көмек, қолдау көрсетіп отырды. Жақсы оқитын оқушылар әлсіз оқушыларға көмектесіп, ол оқушылардың өзіне деген сенімінің қалыптасуына ықпал етіп отырды. Топтық жұмыс барысында мұғалім әрбір топтағы білім алушылардың талқылауын тыңдайды және бақылайды: кейбір білім алушылар бағалау критерийлеріне сәйкес оқу мақсатына жеткендігін жылдам көрсете алады. Тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым жұптық, топтық жұмыстар арқылы ұйымдастырылды. Бұл жұмыстарда оқушы мен оқушы, мұғалім мен оқушы арасында қарым-қатынас орнап, қаысушылардың бір-бірін сыйлау тұрғысындағы қоян-қолтық араласы орнады.

Әдістемелік нұсқау хатта тыңдалымда оқу бағдарламасы аясындағы түрлі тақырыптарға қатысты айтылған ауызша пікірлердің негізгі мазмұнын түсіну және олардан негізгі ақпаратты бөліп алу; сөйлеушінің пікірін түсіну; мәнмәтін бойынша сөздердің мағынасын анықтау; түрлі стратегияларды қолдану арқылы білім алушылардың деңгейіне сәйкес келетін әртүрлі мәтіндердің мазмұнын қабылдау және түсіну: тыңдалған мәтіннің негізгі мазмұнын түсіну, таныс сөздерге, фразаларға және сөйлемдерге сүйенумен қажетті/нақты ақпаратты, мәтіннің бөліктерін таңдау және түсіну деген түсінік берілген.

Айтылымда оқу бағдарламасы аясындағы түрлі тақырыптардағы сұхбаттасу барысында ресми және ауызша сөйлесу стильдерін қолдану; қажетті ақпаратты алу үшін неғұрлым күрделі сұрақтар қоя білу білігі; өз пікірін айту; күтпеген түсінікке жауап беру; тапсырманы орындау барысында құрдастарымен қарым-қатынас жасау; арнайы лексиканы сауатты пайдалану; хикаялар мен оқиғаларды мазмұндау керек.

Жазылымға байланысты түрлі тақырыптарға байланысты жазбаша жұмыстарды жоспарлау, жазу, редакциялау және түзету; нақты және ойдан шығарылған оқиғалар туралы жаза білу, оқылғаны туралы сыни пікірлер беру білігі; орфографиялық және грамматикалық қателер жібермей барынша сауатты жазу; белгілі стильді ұстану; түрлі байланыстырушы сөздерді қолдану арқылы параграфтағы сөйлемдерді байланыстыру жүзеге асады.

Оқылым кезінде түрлі тақырыптардағы әдеби және ғылыми мәтіндердің негізгі мазмұнын түсіну және олардан негізгі ақпаратты белгілеу, ақпаратты іздеудің түрлі стратегияларын қолдану; мәнмәтін бойынша сөздердің мағынасын анықтау; автордың қарым-қатынасын және пікірін түсіну; сөздердің мәнін тексеру және оқығанды терең түсіну үшін қағаз және электронды тасымалдағыштардағы түрлі дереккөздерді байланыстырады.

Әр сабақтың өзіндік ерекшеліктері мен қайталанбайтын мәні оның мазмұнына да байланысты болады. Оның мақсаты мен міндеттері, мазмұны мен құрылысы, әдіс-тәсілдерінің барлығы да дұрыс бағытты ойластырылса, сонда ғана ол сабақтарымыз нәтижеге бағытталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Екінші (негізгі) деңгей. Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының кітабы, 2014 ж.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 15 тамыз, 2007 ж.
3. Назарбаев Н., Қазақстан – 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты, Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы.
4. Әдістемелік нұсқау хат. Астана, 2017 ж.

EXPERIENCE ON MULTILINGUALISM IMPLEMENTATION AT CHEMISTRY LESSONS IN 7 GRADES OF SECONDARY SCHOOLS

ЛЫСЕНКО Снежана Алексеевна, НСАМБЕКОВА Айнур Оралгазыевна,

АЙДАРХАНОВА Зарина Талаповна

КГУ «Лесная ОСШ» Железинского района, КГУ «ОСШ села Жана Жулдыз отдела образования акимата Железинского района», КГУ «СОШ № 41» г. Семей
Село Лесное, Железинский район, Павлодарская область, Казахстан
Семей, Казахстан

cvetok5501@mail.ru, nsambiekova@mail.ru, aydarkhanova.z@mail.ru

Аңдатпа

2017 оқу жылынан мұғалімдердің көпшілігі көптілділіктің элементтерін оқу үрдісіне енгізуде. Мақалада пән мұғалімдерінің жалпы білім беретін мектертердегі 7-сыныптың химия сабақтарында қолданатын әдіс-тәсілдері қарастырылған.

Abstract

Since the 2017 academic year, many teachers implement the elements of multilingualism into the academic process. This article includes the methods, which the teachers of secondary schools realize at chemistry's lessons in 7 grades.

At the present time, a formation of bilingualism and multilingualism is quite significant for normal functioning of any multinational state. In Kazakhstan N.Nazarbayev had sounded an idea of triunity of languages in 2004 for the first time. In October 2006, on the XII Session of the Assembly of the People of Kazakhstan the President had noted that knowledge of three languages at the least is important for future of our children. In 2007 N.Nazarbayev had offered to start a step-by-step implementation of cultural project "Triunity of Languages" at Message to the people of Kazakhstan "New Kazakhstan in a new world". According to this project, it is necessary to improve a significance of three languages: Kazakh language as state language, Russian language as cross-national language and English language as language of successful integration to global economics: Kazakhstan should be deemed by others as highly educated country, people of which can speak three languages [1].

In the Republic of Kazakhstan a gradual transition to English in the education system – in high school and universities is carried out within the framework of the National Plan "100 concrete steps" initiated by the Ex-President of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev [2].

In the 2017-2018 academic year, out of 800 schools wishing to move on to the teaching of NMC in the English language, 153 schools were selected for the Pilot project, where teachers of English language are working with level B1, B2. Another 357 schools have started to introduce some elements of teaching in English.

In 2019, the study of physics, chemistry, biology, computer science is being introduced in high schools by decision of teachers' councils and parent committees if the schools are ready for this. From 2020-2021 school year all complete schools of district centers, single-industry towns and large

villages will join with the readiness of teachers, students and educational resources, with the consent of parents one or more of the four subjects will be studied in English. From 2021-2022 school year, rural and small-sized schools will start to learn some subjects in English as soon as they are ready [3].

We as teachers also started to implement the elements of elements of multilingualism at the chemistry's lessons. It is important to implement the elements of multilingualism from the early age: in kindergarten, primary and primary school with the purpose of improvement of multilingual skills.

In our work we are based on methods and techniques of bilingual education. In 7 grades we use a duplicate model of bilingual education, which used on primary stage of education. This model provides a definition of one word on native and foreign languages (Classification of M.N.Pevzner and A.G.Shirin.)

Exercises, used in works, are developed by Lyssenko Snezhana Alexeyevna, a teacher of chemistry and biology and used in collected volume "Chemistry is easy!" (reviewer is professor of Department of Chemistry and Geography of PSPU Siromakha L.I.) Collected volume includes long-term planning sections, glossary and exercises on three languages divided by topics of section.

Let us consider a few techniques, used at chemistry's lessons in 7 grades.

1. Technique of sequential translation is translation of individual sentences or semantic parts of the sentence immediately after the speaker during special pauses. This technique is used at learning of glossary items. In the beginning of year glossary item is used in two languages. After information is provided in only one language, especially English and translate into Russian. In the beginning, a teacher is represented as a translator or interpreter, but from the beginning of the 2nd half-year pupils play this role. For example:

<u>Последовательный перевод:</u> Химическое явление – это явление, при котором образуется одно или несколько новых веществ. Физическое явление – это явление, при котором вещество переходит из одного физического состояния в другое без образования новых веществ.	<u>Определение:</u> Chemical change is a change in which one or more new substances are formed. Physical change is a change in which a substance changes from one physical state to another but no new substances are formed.
--	---

Also it is possible to use this technique in the beginning of lesson during topics introduction.

During learning of chemical symbols the sequential translation of their names is carried out from native language to foreign or alternately. For example:

• Н – водород – сутек – hydrogen 'haɪdrədʒən
• С – углерод – көміртеқ - carbon 'kɑ:rbən
• N – азот – азот - nitrogen 'naɪtrədʒən
• O – кислород – оттеқ - oxygen 'ɑ:ksɪdʒən
• S – сера – күкірт - sulphur 'sʌlfər

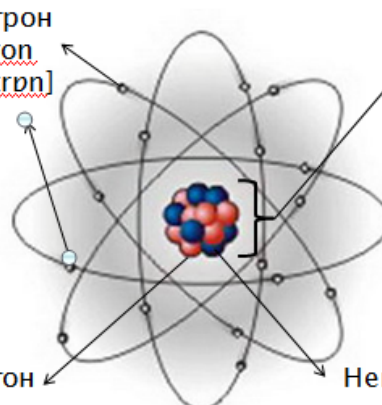
2. The glossary on lesson's topic is the main element which we implement on extra curriculars as well as chemistry's lessons . For example, topic "Cooling process" from collected volume "Chemistry is easy!" (by Lyssenko S.A.): Exercise:

RU	KZ	EN	транскрипция
процесс	процесс	process	['prəʊses]
нагревание	жылытау	heating	['hi:tɪŋ]
плавление	балқу	melting	['meltɪŋ]
затвердевание	қатаю	consolidation	[kən'sɒlɪ'deɪʃ(ə)n]
охлаждение	салқындату	cooling	['ku:lɪŋ]

Besides, presentation's slides reflected sound accompaniment of English glossary items.

3. Technique of visual support expects the writing of foreign name on natural object or its images. For example, during introduction with laboratory equipment, it is possible to get a label with its name on three languages on chemical glassware.

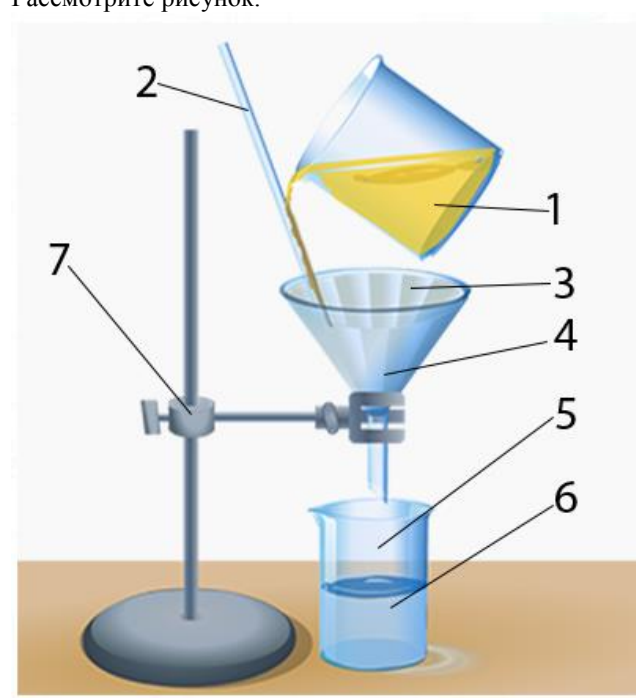
Technique of visual support can be used during learning of glossary items. For example, during learning of atom structure, pupils receive flashcard with image of atom structure and definition on native and foreign languages. For example, from collected volume "Chemistry is easy!" (by Lyssenko S.A.): Exercise:

<p>Электрон Электрон Electron [ɪ'lektɹən]</p> <p>Протон Протон Proton ['prəʊtən]</p> <p>Ядро Ядро Nucleus ['nju:kliəs]</p> <p>Нейтрон Нейтрон Neutron ['ni:trɔ:n]</p>	<p><u>Атом</u> – мельчайшая частица вещества, состоящая из ядра (образованного протонами и нейтронами) и вращающихся вокруг него электронов. <u>An atom</u> is the basic unit of matter, consisting of the atomic nucleus, which contains protons and neutrons, and electrons.</p>
---	--

In this case pupils study not only atom structure but learn names of individual parts of atom in native and foreign languages, so it allows to understand meaning and describe its definition in native language as well as foreign.

Besides, this technique can combine with exercises of formative evaluation. For example, from collected volume “Chemistry is easy!” (by Lyssenko S.A.), exercise:

Рассмотрите рисунок.

(a) Определите способ разделения смеси, изображенный на рисунке. Запишите его название на английском языке. _____

(b) Подберите соответствующие названия для частей рисунка.

1	water
2	glass
3	tripod
4	glass stick
5	funnel
6	mixture
7	filter paper

4. Technique of code switching expects situation when text of one language includes words or phrases of another language. It is possible to use code switching during learning of code switching. Determination of glossary item, description is provided in native languages, but the glossary item is provided only in foreign language. For example,

Photosynthesis – процесс, при котором происходит поглощение электромагнитной энергии солнца хлорофиллом и вспомогательными пигментами и превращение её в химическую энергию, поглощение углекислого газа из атмосферы, восстановление его в органические соединения и возвращение кислорода в атмосферу.

Химическое уравнение процесса photosynthesis в общем можно представить в следующем виде:
 $6\text{CO}_2 + 6\text{H}_2\text{O} + Q_{\text{света}} \rightarrow \text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 + 6\text{O}_2$

The methodical technique of code switching can be used in the formation and development of knowledge about chemical nomenclature.

The methodical technique of code switching can be used in didactic games.

For example, a question and task can be given in a foreign language, and the answer can be given in a native language, or vice versa.

During these didactic games, pupils learn to quickly switch from one language to another and also work with the chemical language simultaneously in two language systems: native and foreign.

5. Technique of contextual replacement expects the transition from the name of a chemical element, substance, term or equipment in one language to its name in another language according to the context. For example, from collected volume “Chemistry is easy!” (by Lyssenko S.A.), exercise:

Замените русские и английские названия химических элементов на их символы.

1. Hydrogen is the chemical element with atomic number 1. Лавуазье дал водороду название hydrogène (от др.-греч. ὕδωρ – «вода» и γενναῖο – «рождаю») – «рождающий воду». Русское наименование «водород» предложил химик

М. Ф. Соловьев в 1824 году.

2. Carbon is the chemical element with atomic number 6. Углерод в виде древесного угля применялся в глубокой древности для выплавки металлов.

3. Сера является шестнадцатым по химической распространенности элементом в земной коре. Sulfur means "yellow".

4. Кислород – самый распространенный на Земле элемент. Oxygen means "I bring forth acid", as it was believed to be an essential component of acids.

5. Хлор – химический элемент с порядковым номером 17. Chlorine (from Greek chlorós) means "yellowish green" or "greenish yellow", because of the color of the gas.

Replace the Russian and English names of chemical elements with their symbols.

During performance of this task, pupils develop the ability to make mutual transitions between names (native and foreign) and symbols.

Contextual replacement can be used in the study of chemical formulas, equations, terminology and nomenclature. So, it is possible to offer students the following task at the lesson of generalization and systematization of knowledge on the topic “Changes that occur with substances”:

Составьте уравнения реакций, замените химический знак элемента на его название (русс. либо англ.), заполните пропуски:

- ▶ $\text{Mg} + \text{O}_2 \rightarrow$ оксид магния
- ▶ $\text{C} + \text{O}_2 \rightarrow$ carbon oxide
- ▶ Sulphur + ... \rightarrow ...
- ▶ Al + ... \rightarrow ...
- ▶ ... + $\text{O}_2 \rightarrow$ оксид водорода

Make up the reaction equations, replace the chemical sign of the element with its name (Russian or English), fill in the blanks.

This task contributes to the development of the ability to make mutual transitions between the names of substances and their formulas, as well as between the names of substances and equations, the ability to arrange coefficients and make up reaction equations.

Thus, the introduction of elements of multilingualism will diversify the educational process, but also prepare students of 7 grades for a conscious transition to multilingual education.

We believe that all three of these languages - Kazakh, Russian and English - have an important role to play in the future of Kazakhstan; therefore fluency in three languages is a central aim of the school. Our students will need high-level language abilities to succeed in higher education and beyond.

LIST OF REFERENCES:

1. Law “On education” dated July 27, 2007 No. 319 – III/Kazakhstanskaya Pravda. – 2007 - No. 127 – August 15

2. The national plan- the 100 concrete steps to implement five institutional reforms. Program of the President of the Republic of Kazakhstan (May 20, 2015)
3. Roadmap for the development of trilingual education for 2015-2020.

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

ЛЫТКИНА Наталья Владимировна

ГККП ясли-сад «Родничок»

Саумалколь, Северо-Казахстанская область, Казахстан

Аннотация

В статье определена важность эмоционально-коммуникативного развития детей дошкольного возраста в современных условиях, отмечена роль различных видов музыкальной деятельности в эмоционально-коммуникативном развитии ребенка. Основными методами являются анализ научной литературы, обобщение и систематизация педагогического опыта по проблеме. Цель статьи – представить теоретический анализ возможностей музыкальной деятельности в эмоционально-коммуникативном развитии дошкольников.

Содержанием музыкального воспитания детей дошкольного возраста является приобщение его к разным видам деятельности, формирование внимания и интереса к ним. В этот период, прежде всего, формируется восприятие музыки.

В музыкальном воспитании детей можно выделить следующие виды музыкальной деятельности: восприятие, исполнительство, творчество и музыкально-образовательная деятельность. Все они имеют свои разновидности. Так, восприятие музыки может существовать как самостоятельный вид деятельности, а может предшествовать и сопутствовать остальным видам. Исполнительство и творчество осуществляется в пении, в музыкально-ритмических движениях, и игре на музыкальных инструментах.

Каждый из видов музыкальной деятельности предполагает овладение детьми теми способами деятельности, без которых она неосуществима, и оказывает специфическое влияние на музыкальное развитие дошкольников. Поэтому так важно использовать все виды деятельности на музыкальных занятиях, которые, в свою очередь, являются важным этапом музыкального воспитания детей в дошкольной организации образования. В результате ребенок приобретает самый большой в сравнении с другими видами деятельности объем музыкальных впечатлений, развивает музыкальное восприятие.

Восприятие – это отражение в коре головного мозга предметов и явлений, воздействующих на анализаторы человека. Восприятие – всегда активный процесс, активная деятельность. Оно является первым этапом мыслительного процесса, следовательно, предшествует и сопутствует всем видам музыкальной деятельности.

Восприятие музыки осуществляется уже тогда, когда ребенок не может включиться в другие виды музыкальной деятельности, когда он еще не в состоянии воспринимать другие виды искусства. Восприятие музыки – ведущий вид музыкальной деятельности во всех возрастных периодах дошкольного детства. Слышать, воспринимать музыку – это значит различать ее характер, следить за развитием образа: сменой интонации, настроений. Важно формировать именно музыкальное восприятие. Восприятие у ребенка и взрослого в силу различного музыкального и жизненного опыта неодинаково. Восприятие музыки детьми раннего возраста отличается произвольным характером, эмоциональностью. Постепенно, с приобретением некоторого опыта, по мере владения речью, ребенок может воспринимать музыку более осмысленно, сопоставлять музыкальные звуки с жизненными явлениями, определять характер произведения. У детей старшего дошкольного возраста с обогащением их жизненного опыта, опыта слушания музыки восприятие музыки рождает более разнообразные впечатления. Восприятие музыки взрослым человеком отличается от детского

тем, что музыка способна вызвать более богатые жизненные ассоциации, чувства, а также возможностью на ином уровне осмыслить услышанную музыку.

Дошкольник предрасположен к восприятию различных видов искусства. Вместе с тем восприятие музыки представляет для него большую трудность. Это связано, с одной стороны, со спецификой и сложностью музыкального образа, а с другой – с возрастными особенностями.

Музыкальный образ достаточно абстрактен и предполагает множество композиторских, исполнительских и слушательских навыков. В его основе лежит музыкальная интонация, многозначная по своей сути. Еще одно отличие музыкального образа – его динамичный характер, что тоже делает его сложным для дошкольника, который оперирует главным образом о конкретных предметах и явлениях. Наша задача – помочь ребенку войти в мир музыки, понять ее содержание, овладеть сложным музыкальным языком.

Один из путей решения этой проблемы - использовать на музыкальных занятиях слушание музыки произведений других, более доступных ребенку видов искусства. Считается, что детям свойственно целостное восприятие искусства, что синтез музыки, живописи и литературы обогащает музыкальное восприятие дошкольников. Исходя из опыта работы, хочется отметить, что особый интерес у детей вызывают музыкальные образы. При прослушивании музыкального произведения желательно, чтобы восприятие музыки сопровождалось просмотром слайдов или видеоматериалов. Затем дети «рисуют музыку» и совместно с музыкальным руководителем делают элементарный анализ, а после прослушивания, анализа и рисования им дается возможность передать свои впечатления в творческом движении. Таким образом, сказка, обогащенная и «украшенная» музыкой, визуальным рядом, воплощенная в собственном творчестве детей, начинает звучать для них совершенно по-иному, более многогранно и ярко, что способствует развитию музыкального восприятия и музыкальности детей в целом. Но не надо злоупотреблять интегрированными занятиями: они должны проводиться как обобщающие и итоговые.

Следует отметить, что благодаря развитию музыкального восприятия дети начинают тоньше чувствовать музыкальные образы окружающего их мира. Итак, музыкальное восприятие у детей дошкольного возраста развивается путем его активной музыкальной деятельности через эмоциональную отзывчивость. А музыкально-эстетическое восприятие предполагает сочетание 3-х основных компонентов: эмоциональности, осознанности и воображения. Когда ребенок воспринимает музыкальное произведение, у него остается след в сознании – образ музыкального произведения в целом.

Дети младшего дошкольного возраста узнают знакомую музыку, различают ее по характеру и по простейшим жанрам (марш, танец, колыбельная), но не умеют выразить это словами. В возрасте 4-5 лет дети более избирательно воспринимают характер, форму и средства выразительности музыкального произведения и на вопросы музыкального руководителя дают словесные ответы. На 6-7-м году жизни они могут обобщать свои впечатления, оперировать такими терминами как вступление, куплет, запев, часть, темп и т.д.

Итак, исходя из наблюдений, следует, что развитие музыкального восприятия детей дошкольного возраста решается путем:

- отбора музыкального материала, разнообразного по тематике;
- систематизации методических приемов воспитания и обучения;
- постепенного усложнения музыкального материала с точки зрения образного содержания, средств выразительности и формы.

Таким образом, деятельность музыкального руководителя должна быть направлена:

- на активизацию и развитие у детей музыкального восприятия;
- на тренировку слуховых и двигательных анализаторов, без участия которых не может быть решена ни одна самая элементарная задача, стоящая перед ребенком.

Список используемой литературы

1. [Ендовицкая С.В., Зинченко В.П., Рузская А.Г. Развитие ощущений и восприятий // Психология детей дошкольного возраста. Развитие познавательных процессов / Под ред. А. В. Запорожца, Д. Б. Эльконина. М., 1988 г., С.13-17];

2. [Кечхуашвили Г.Н. К проблеме психологии восприятия музыки // Вопросы музыкознания. Т 3. М., 1990 г., с.354];
3. [Кирнарская Д.К. Музыкальное восприятие. М., 1997 г., с.138];
4. [Леонтьев А.Н. Деятельность и личность // Деятельность. Сознание. Личность. М., 1991 г., с.187];
5. [Метлов Н.А. Музыка детям / Н.А. Метлов, М., 1985 г., с 112];
6. [Никашина Г.А. Малыш и музыка. Мн. 2004 г., с.23].

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ АНАЛИЗА И СИНТЕЗА НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ.

ЛЯН Раиса Борисовна, ЕЛИСЕЕВА Татьяна Владимировна

Назарбаев Интеллектуальная Школа
Талдыкорган, Казахстан
eliseeva_t@tk.nis.edu.kz, lian_r@tk.nis.edu.kz

Аннотация

Бұл мақалада ойлау түрлерінің талдау және жинақтау дағдыларын дамыту жолдарының әдістемелік тәсілдері қарастырылған. Бұл мақала іс-тәжірибеден өткен тек математика мұғалімдеріне ғана емес бүкіл мұғалімдер қауымына көмек ретінде ұсынылады. Тапсырмалар жинағы оқушыларды өз бетімен орындауға мүмкіндік беретіні атап өткен жөн.

В данной статье рассматриваются методические приемы, которые способствуют развитию навыков мыслительных операций анализа и синтеза. Данный материал собран из опыта работы и может быть полезен не только для учителей математики. Стоит отметить, что умения, которые формируются при выполнении данных заданий, будут способствовать самостоятельному обучению учащихся.

Формирование мышления в развитии интеллектуальных способностей обучающихся – одна из основных целей современного образования. Владение учащимися навыками анализа и синтеза способствуют успешному обучению на протяжении всей жизни.

Формированию анализа и синтеза может способствовать: а) рассмотрение изучаемого объекта с различных понятий; б) постановка различных заданий к данному математическому объекту.

Анализ связан с выделением элементов данного объекта, его признаков или свойств. Синтез – это соединение различных элементов, сторон объекта в единое целое. В мыслительной деятельности человека анализ и синтез дополняют друг друга, так как анализ осуществляется через синтез, синтез - через анализ.

Способность к аналитико-синтетической деятельности находит свое выражение не только в умении выделять элементы в единое целое, но и в умении включать их в новые связи, увидеть их новые функции.

Основные составляющие

Анализ	Синтез
Установление причинно следственных связей	Установление причинно следственных связей
Выделение сторон объекта	Соединение объектов в единое целое
Деление объекта на части	Рассуждения от известного к неизвестному, от части к целому
Мышление от целого к частям этого целого	Соотнесение, сопоставление и установление связей между различными элементами

Развитие навыков анализ и синтеза мы предлагаем рассмотреть на приемах техник критического мышления.

В 7 классе мы применили технологии критического мышления: креативная техника Киплинга, составление интеллект - карты, диаграмма Исикавы, идеальный конечный

результат. Анализ самостоятельных работ, беседа и анкетирование учащихся показывает: 100% - учащихся отметили, что повысился интерес к предмету, 62%- учащихся считают, что данные техники помогают лучше понять новую тему, систематизировать теоретический материал. 90%- научились анализировать условие задачи, работать с учебной литературой, составлять план решения задач. 100%- применяют данные техники успешно на других предметах. 48% испытывают затруднения при работе с интеллектуальной картой, постановкой вопросов. Опрос родителей показал, что такие формы работы способствуют формированию и развитию мыслительных операций анализа и синтеза. Рассмотрим более подробно данные техники креативного мышления. Покажем их применение на уроках математики.

Техника «Идеальный конечный результат» (ИКР) основывается на умении учащегося четко сформулировать конечную цель и уже отталкиваясь от нее найти лучшее решение (достижение результата при минимальных затратах времени и усилий). Данная технология требует от учащихся применения навыков анализа и синтеза. Приведем примеры плохих и хороших формулировок ИКР.

Плохо	Хорошо
Учитель должен интересно подать новый материал.	Ученики должны сами друг друга обучить.
Система оценивания учащихся должна быть прозрачной.	Учащиеся сами себя оценивают.

Рассмотрим применение данной техники на уроке математики в 7 классе по теме «Разложение многочлена на множители». Задание: разложить многочлен $(a + b)^2 \cdot (a - b) - 2ab(b - a) - 6ab \cdot (a - b)$ на множители. Ученику предлагается сформулировать ИКР: многочлен должен быть представлен в виде произведения выражений.

Поиск «лучшего решения»

1 способ	2 способ
$(a + b)^2 \cdot (a - b) - 2ab(b - a) - 6ab \cdot (a - b) =$ $= (a^2 + 2ab + b^2)(a - b) - 2ab^2 + 2a^2b -$ $- 6a^2b + 6ab^2 = a^3 - a^2b + 2a^2b - 2ab^2 +$ $+ a^2b - b^3 + 4ab^2 - 4a^2b =$ $= a^3 - 3a^2b + 3ab^2 - b^3 = (a - b)^3$	$(a + b)^2 \cdot (a - b) - 2ab(b - a) - 6ab \cdot (a - b) =$ $= (a - b)((a + b)^2 + 2ab - 6ab) =$ $= (a - b)(a^2 + 2ab + b^2 - 4ab) =$ $= (a - b)(a^2 - 2ab + b^2) =$ $= (a - b)^3$

Анализ

1. Вынесение общего множителя за скобки.
2. Группировка
3. Формулы сокращенного умножения.

Синтез

Целесообразно начинать преобразование (если это возможно) с вынесения общего множителя за скобки.

Указанные способы разложения можно применять несколько раз.

Следует учесть, что в математике ИКР достигается всегда, в отличие от жизненных ситуаций. Но это хороший ориентир для поиска решения.

Креативная техника Киплинга. Суть метода сводится к последовательной постановке вопросов: «Кто?», «Что?», «Когда?», «Где?», «Как?» и «Почему?». Данная техника напрямую связана с проблемным обучением, приемом постановки вопросов «толстый и тонкий» и исследовательской деятельностью учащихся.

Правильно поставленные вопросы могут служить мотивацией к изучению материала, способствовать лучшему закреплению ранее изученного материала, а также при решении какой-нибудь проблемы, чтобы не упустить важные детали.

Рассмотрим различные приемы данной техники.

«Толстый» и «тонкий» вопрос. При решении задачи составляются вопросы по условию.

Толстый	Тонкий
Почему? Как? Зачем?	Кто? Что? Когда?

Из таблицы видно, что к «толстым» вопросам относятся те, которые требуют от учащихся владение навыками анализа, синтеза, обобщения, сравнения.

Создание проблемных ситуаций на уроках математики с использованием таблицы FCLA.

Решим задачу №1. В одном из городов Казахстана на время каникул администрацией города был организован пятидневный детский лагерь. В него записались 46 детей (26 девочек и 20 мальчиков). В организации и работе лагеря согласились помочь 8 взрослых (4 мужчины и 4 женщины). Как расселить в лагере детей и взрослых. Если есть 12-ти, 8-ми и 6-ти местные домики?

Составим таблицу FCLA.

Факты	Идеи	Вопросы	План
Каникулы Детский лагерь 46 детей 8 взрослых Девочки и мальчики Мужчины и женщины	Одного взрослого поселить в комнате с детьми	Как расселить в лагере детей и взрослых? Какое минимальное количество домиков потребуется?	Девочки и мальчики должны спать в разных спальнях. В каждой спальне должен спать, по крайней мере, один взрослый. В любой спальне взрослые должны быть того же пола, что и дети.

Одно из решений:

девочки	12	8	6
мальчики	12	8	0
женщины	2	1	1
мужчины	2	2	

Рассмотрим задачу №2 на применение элементарной теории управления запасами.

В зоомагазине продают цыплят. Точно в назначенные директором магазина сроки привозят новые партии. Держать в магазине слишком много цыплят не выгодно-за ними надо тщательно ухаживать. И кормить, конечно. С другой стороны, за доставку каждого заказа приходится платить. Так что привозить одного цыпленка не стоит. Надо решить, какой размер партий выгодней всего.

Составим таблицу FCLA

Факты	Идеи	Вопросы	План
Магазин Цыплята Доставка новых партий Затраты по уходу Затраты на кормление Затраты на доставку Спрос.	Доставка (штучно, партия, количество). Сроки (каждый день, через день, в неделю раз)	Ежедневный спрос Что делать, если цыплят нет, а покупатель есть. Затраты на цыплят на день Стоимость доставки зависит ли стоимость доставки от размера партии время, на которое планируется работа	Средние издержки минимальны План поставок оптимальный (размеры и моменты доставки)

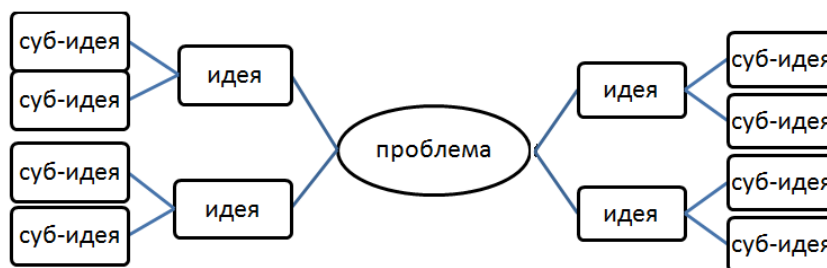
Вывод исследования: оптимальный план следует искать среди тех, в которых партии приходят через одинаковые промежутки времени и имеют, следовательно, одинаковый размер.

Теперь вы знаете, как потратив минимальное количество времени решить, множество задач.

Следующими техниками критического мышления, требующие от учащихся навыков анализа и синтеза, являются интеллект – карта и диаграмма Исикавы.

Интеллект-карта или Mind Map.

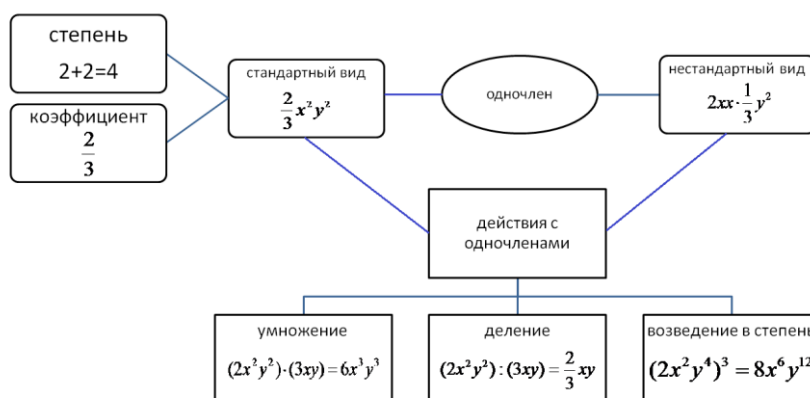

«Интеллект-карта – это графическое выражение процесса мышления. Она имеет отличительные черты:

- центральный объект изучения располагается в центре;
- основные темы, в виде отходящих ветвей от центрального объекта;
- вторичные ветви (идеи, ассоциации) отходят от ветвей более высокого порядка;
- ветви формируют связанную узловую систему.

При составлении интеллект - карты, необходимо делать не более семи веток от центрального объекта или любого другого узла. Желательно если в вашей интеллект карте меньше будет текста, а больше рисунков, схем и т. д».[4]

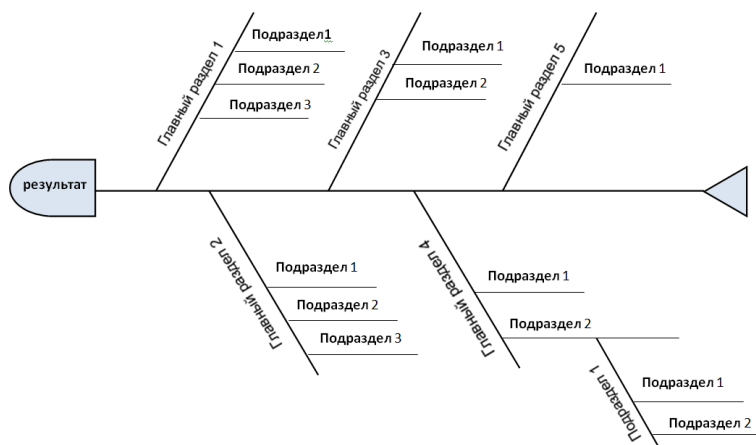
Составим интеллект-карту по теме: «Одночлен».

Владение техникой составления интеллект-карты развивает навыки анализа и синтеза, и позволит: -сократить время на запись лекций;

- увеличить скорость поиска нужной информации в записях;
- увеличить концентрацию на изучаемом материале;
- запоминание изучаемой информации происходит ассоциативно, а не с помощью зазубривания.

Вторая по значимости техника, после интеллект - карты, **диаграмма Исикавы** «рыбий скелет». Ее отличие в том, что она более наглядно показывает этапы достижения цели.

- Сравнивая техники интеллект - карты и диаграммы Исикавы можно сделать вывод:
- внешне диаграмма Исикавы выглядит более строгой по сравнению с интеллект – картой;
 - диаграмма Исикавы позволяет разместить больше основных ветвей;
 - если задача предполагает несколько путей решения, то предпочтительней применять интеллект-карту;
 - преимуществом применения диаграммы Исикавы является то, что вся информация собрана в одном месте;
 - эффективное использование диаграммы, когда необходимо очертить временные интервалы (создание проекта, планирование и т. д).

Мы описали те техники, которые применяем в своей работе, и позволяющие на наш взгляд развивать мыслительные операции анализа и синтеза, способствующие формированию учебно-познавательных и прикладных компетенций.

Литература:

[1] Епишева О.Б. «Технология обучения математике на основе деятельностного подхода», Просвещение. Москва. 2003.

- [2] Ермолаева М.Г. Современный урок: тенденции, возможности, анализ. СПб. 2007.
[3] Информационные ресурсы <http://ru.wikipedia.org/wiki>
[4] Чернов Д. «Коробка креативности»

ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІ

МАДЕНОВА Лаззат Мутиголлиевна

М.Өтемісов атындағы БҚМУ

Орал, Қазақстан

lim103@bk.ru

"Педагог, тек өз тәрбиесін және білімін толықтырып тұрғанда ғана шынайы тәрбие мен білім бере алады."
А. Дистерверг

Мұғалім мамандығы - іштей қарама-қайшылыққа толы күрделі мамандықтардың бірі. Оның даму диалектикасы қалыптасқан дәстүрлерді сақтауға тырысудың және кешегі дәстүрлерге бүгін өзгеріс енгізе отырып, жаңашылдыққа ұмтылудың арасындағы қарама-қайшылықтардан құралады. Қазіргі ақпараттық технологиялар қарқынды дамып отырған кезеңдегі заман талабының өзі мұғалімнің қызметіне түбегейлі өзгерістер енгізуді қажет етіп отыр. Бұрын мұғалімнің негізгі міндеті білім және танымдық тәсілдер түрінде жылдар бойы жинақталған қоғамдық тәжірибені тарату болса, қазіргі мектеп мұғалімінің алдында әрбір оқушының зияткерлік тұрғыдан дамуын жоспарлап, жобалай білу және тиімді басқару міндеті тұр. Демек, заман талабына сай боламын деген мұғалім үшін қабілеті мен тұлғалық ерекшеліктері әртүрлі балаларды оқытудың өзіндік дербес стратегияларын қалыптастыру, оқу, педагогикалық диагностиканы қолдану, оқушыларға дербес кеңес беруді қолданысқа енгізу сияқты қызмет тәсілдері алдыңғы кезекке шығады. Мұндай маңызды және ауқымды қызметтерді іс жүзінде жүзеге асыру мұғалімнің кәсіби деңгейінің жоғары болуын талап етеді, ал заманауи ұстазға тән қасиеттердің бірі оның кәсіби рефлексия жасай білуді меңгеруі болып табылады.

Рефлексия - адамның өз әрекетіне, жай-күйіне және болған оқиғаларға талдау жасауға бағытталған ой толғанысы. Рефлексияның, яғни өзінің іс-әрекетіне талдау жасаудың сапасы адамның білім деңгейіне, моральдық күйі мен өзін-өзі бақылай білу дәрежесіне байланысты болады. Қарапайым тілмен айтқанда, рефлексияны «өзімен-өзі кеңесу» деп айтуға болады. Қазіргі педагогика ғылымында рефлексия іс-әрекет пен оның нәтижесіне өз бетінше талдау жасау ретінде түсіндіріледі. Рефлексия - бұл мұғалімнің сабақ бойынша ой-сезімдері ғана емес, сабақтағы өзінің және оқушыларының іс-әрекеті туралы ойланып- толғануы [1; 4]. Оқушылардың әр сабақтағы іс-әрекетін жете бақылап, не себепті ол үлгермеушілер қатарында, болмаса оқушының дәл сол кезеңде қандай оқиғалар басынан өтіп жатқанына зер салу. Себебі, мұғалім әрбір өткізген сабағына өзі талдау жасап отырмаса, алдында отырған шәкіртінің жүрегіне жол табуы күмән туғызары хақ. Қазақтың көрнекті ағартушысы Ы.Алтынсарин «Мектептің жүрегі - мұғалім» деп жазған екен, дәл осы тұжырымды А.Байтұрсыновтың еңбектерінен де кездестіреміз. Екеуі де қазақ халқының білімін жетілдіруге орасан зор еңбек сіңіріп, халықтың санасын оятып, білім беру саласының дамуына үлестерін қосқан ағартушы-ғалымдар. Осы тұжырымға тереңірек назар аударсақ, шын мәнінде, бұған дейін де, қазір де мектептің табысты болуы, оқушының жақсы білім алуы мұғалімге қатысты деп айтылып жатады. «Ұстазы жақсының ұстанымы жақсы» дейді халқымыз. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесіндегі өзгерістердің тиімді болуы мен іске асырылуы да осы ұстаздарымыздың білім мен біліктілігіне байланысты болмақ.

«Егер сіз педагог еңбегі мұғалімге қуаныш сыйлағанын қаласаңыз, күнделікті сабақ өткізу жалықтыратын, бір тектес міндетке айналмас үшін, әр мұғалімді зерттеушінің бақытты жолына жетелеңіз» дейді В.А.Сухамлинский, ендеше, бұл дәл бүгінгі мұғалімнің тәжірибесіне

қатысты айтылған тұжырым десек болады. Әрбір мұғалім өз пәнін оқытудан ләззат алуы үшін, алдымен сол пәнді және оны оқытын баланы сүюі керек сияқты.

Қазір мектепке мұғалім мамандығын шынайы тандап келген әр ұстаз өзіне қаншалықты жауапкершілік артылатынын және оны тәжірибеде қолдануда қаншалықты ізденіс пен үздіксіз оқу керек екендігін, сол сияқты заманауи өзгерістердің сұранысы мен талабына сәйкес болу үшін өз тәжірибесін зерттеу керектігін түсінуі маңызды.

Ахмет Байтұрсынов: «Мұғалім жақсы болса, шәкірті де жақсы болады. Ол үшін мұғалім педагогикадан, методикадан, жақсы хабардар болу керек» дейді. Бұл тұжырым дәл қазіргі кезеңде әр мұғалімге нақты қойылған талаппен бірдей, себебі Абай атамыз да толық адамға «Нұрлы ақыл, жылы жүрек, ыстық қайрат» керек деп санаған [2; 4-5]. Өйткені, баланы бар болмысымен қабылдай алмаған жағдайда мұғалім оған сапалы білім бере алмайды. Қалыптасып келе жатқан тұлға, алдындағы ұстазына қарап бой түзейді. Мұғалімнің педагогикалық мәдениетті бола білуі оның атқарып отырған еңбегінің жемісін толық көруге мүмкіндік береді.

Өскелең ұрпақ пен бүкіл елдің болашағы ұстазға байланысты. Кәсіби мұғалім - бұл өз уақытының көп бөлігін тек қана оқуға ғана емес, сонымен қатар оқушыларды тәрбиелеуге да бөлетін адам, өйткені баланың жеке басын дамыту, онымен қарым-қатынасты ұйымдастыру оның кәсіби қызметінің басты міндеті болып табылады. Қарым-қатынас барысында оқыту мен тәрбиелеудің нәтижелілігіне ықпал ететін тәрбие қатынастарының негізгі жүйесі қалыптасады. Егер мұғалім мектептің білім беру ортасының субъектісі ретінде қажетті құзыреттілікке, педагогикалық мәдениетке ие болған жағдайда ғана қарым-қатынас кәсіби маңызды және функционалдық сипатқа ие. И.Ф.Исаев кәсіби-педагогикалық мәдениеттің келесі құрылымдық компоненттерін бөледі: құндылық, когнитивті, инновациялық-технологиялық, тұлғалық-шығармашылық. Педагогтың (тәрбиешінің) негізгі педагогикалық құндылықтары:

- адамдық: баланы басты педагогикалық құндылық ретінде қабылдауға және оның дамуына, онымен ынтымақтасуға, оның жеке басын әлеуметтік қорғауға, оның жеке басын, шығармашылық әлеуетін қолдауға қабілетті болу;

- рухани: баланың тұлғасын қалыптастыруға бағытталған педагогикалық теориялар мен педагогикалық ойлау тәсілдерінде көрсетілген адамзаттың жиынтық педагогикалық тәжірибесі;

- практикалық: білім беру-тәрбие жүйесінің практикасымен тексерілген практикалық педагогикалық іс-әрекет тәсілдері, әр түрлі қызмет түрлеріне оқытылатындарды қамтитын педагогикалық технологиялар;

- жеке тұлғалық: педагогикалық қабілеттер, педагогикалық мәдениет субъектісі ретінде педагог тұлғасының жеке ерекшеліктері, педагогикалық үдеріс және жеке өмірлік шығармашылығы.

Когнитивті компонент-педагогтың (тәрбиешінің) кәсіби қызметінің негізі, мектепке дейінгі жастағы балалардың жас және жеке психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін білу болып табылады. Оларды ескере отырып, педагог одан әрі жұмысты жоспарлайды: ойын қызметін, дербес, оқу, конструктивтік, бейнелеу және т.б. ұйымдастырады.

Инновациялық-технологиялық компонент-педагогикалық инновациялық қызмет білім беру үдерісін қайта құрумен, жетілдірумен, жаңа, тұрақты элементтерді енгізумен байланысты. Педагог психологиялық-диалогтық және әдістемелік ақпараттың алуан түрлі ағымында бағдарлануы, әртүрлі ақпарат тасымалдаушыларды пайдалана білуі, ақпараттық технологиялар құралдарын меңгеруі тиіс; жеке және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін осы құралдардың көмегімен ақпаратпен жұмыс істей білуі тиіс. Педагог баланың тұлғасын дамытуға әртүрлі құралдармен гуманистік бағытталған болуы тиіс. Когнитивті, компонентті дамыту педагогикалық қызметті жүзеге асырудың заманауи құралдарын, нысандарын, әдістері мен технологияларын меңгеруге ықпал етеді.

Тұлғалық-шығармашылық компонент- педагог тұлғасының шығармашылық бастауын көрсетеді. Педагогикалық шығармашылық педагогтан бастама, жеке еркіндік, дербестік және жауапкершілік, тәуекелге дайындық, пікірдің тәуелсіздігі сияқты жеке қасиеттердің болуын

талап етеді. Педагогикалық мәдениет шығармашылық қосымшаның саласы және тұлғаның педагогикалық қабілетін іске асыру болып табылатыны анық. Педагогикалық құндылықтарда жеке тұлға өзінің жеке күшін анықтайды және адамгершілік, эстетикалық, құқықтық және басқа да қатынастарды беру процесін, яғни басқаларға әсер ете отырып, өзін-өзі дамытады, өзін-өзі іс-әрекетте жүзеге асыра отырып, өзінің жеке дамуын анықтайды.

Қазіргі замандағы мұғалімнің коммуникативтік мәдениеті - ізгілендіру бағытындағы жеке-дара және күрделі әлеуметтік жүйе. Мұғалімнің коммуникативтік мәдениеті - оның кәсіби қызметі мен міндетінде, әлеуметтік- педагогикалық іс-әрекетінде жеке дара шығармашылық пен ізгілендіру бағытындағы көрінісі. Атап айтқанда, ойлау, бірлескен іс-әрекет, сөйлеу мәдениеті, өзара қарым-қатынас мәдениеті, педагогтың коммуникативтік қарым-қатынасының нәтижесі т.б. Педагогтың мәдени қарым-қатынасы: этикалық, шыншылдық, шынайы және сенімділік қарым-қатынасы, адамға деген сенім, балаға деген махаббат пен сыйластық, бірлесіп жасалатын істі атқаруға қабілеті, ұжыммен жұмыс істей білуі, оқушының ата-анасымен дұрыс қарым-қатынас жасай алуы. Кәсіби компоненті: таңдаған мамандығына деген тұрақты қызығушылығы, оқу-тәрбиелеудегі әдіс-тәсілді дұрыс қолдана алуы, баланың психологиясын білуі, өз пәнін жетік меңгеруі, эрудиция, дауыс пен ым және базасының болуы. Сонымен қатар мұғалімнің мәдениеттілігі біріншіден, *үнемі жылы шырай таныту*: мұғалімнің әрбір сөзі оның көңіл күйін білдіреді. Мұғалімнің жылы шырай танытуы оның сөйлеген сөзінен, дауыс ырғағынан, қимыл-қозғалысынан көрінеді. Балалар туралы айтқан әрбір сөзі оған деген көзқарасын білдіреді. Екіншіден, *үнемі мадақтап отыру*: баланы үнемі мақтап, оның әрбір іс-әрекетіне көңіл бөлу, баланың рухани өсуіне жақсы әсер етеді. Бала өзіне сеніп тапсырылған әрбір іске сеніммен кірісіп, өзінің қабілетін толық ашуға ұмтылады. Үлкендер қолдап отырғанда балалар өздерінің біліктерін бұрынғыдан да табысты іске асырады. Мақтау балаға қанат бітіріп, қабілеті мен мүмкіншілігін арттырады. Мақтау балаға білім беру мінезін тәрбиелеу жолындағы ең маңызды кілт болып саналады. *Үшіншіден, ынтымақтастық*: мұғалім оқушыларға сабағын қызықты өткізе білсе, оқушы сол мұғалімнің сабағына жақсы дайындалып келеді. Егер мұғалім сабағын дұрыс ұйымдастыра алмаса, оқушыларға қалай болса солай сөйлесе, орынсыз балағаттай берсе, оқушымен тіл табыса алмаса, сабақ үстінде әр түрді сылтаумен сабақ өтпесе, мұғалімнің оқушы алдында беделі төмендеп оқушыны сабағына қызықтыра алмайды. Сондықтан ынтымақтастық мұғалімнің негізгі құралы. Төртіншіден, *оқытумен тәрбиелеу үрдісі*: білім берудегі негізгі мақсат балаларды зерделі де, өнегелі адам болып өсуіне тәрбиелеу. Біліммен қатар оларға адамгершілік негіздерімен өнегелі өмір принциптерін бағалап, өздері таңдауына жол беру керек. Балаларды өз ойларын, өз пікірлерін, өз сезімдерін дәл айтып беруге үйрету қажет. Сонда ғана олар басқалардың көңіл күйін бөлісе алады. Өзіне сенімді, өз сезімдерін шын айта алады, дұрыс пікірлерін айтып, басқаларға көмектесе алады. Ол өз кезегінде, мұғалімнің педагогикалық әдепті, әділ болғаны абзал.

Әділдік дегеніміз – жалпы алғанда, адамдардың адамгершілік қасиеті мен олардың қоғамдық танымал болуы, құқықтары мен міндеттері арасындағы өзара сәйкестілік деуге болады; педагогикалық әділдіктің: мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасы барысында олардың тәртібін, қылығын, оқуға деген көзқарасын, құлшынысын, адамгершілік тәрбиелілік деңгейін анықтау мен бағалау барысындағы мұғалімнің объективтілігі мен оның адамгершілігіне өзіндік баға беретін ерекше сипаты болады.

Мұғалімнің педагогикалық беделі - оның оқушылар мен мұғалімдер және әріптестер ұжымындағы моральдік статусы, бұл құрмет пен қошаметке ие болып жүрген беделді де құрметті ұстаздың тәрбиеленушілердің тәртібі мен нанымдарына әсер ететін өзіндік тәртіп түрі. Педагогикалық бедел - мұғалімнің осыған дейінгі моральдік-этикалық және психологиялық-педагогикалық даярлығына байланысты. Оның деңгейі білімнің, зеректіктің, шеберліктің тереңдігімен және өз еңбегіне деген ерекше қатынасымен және өзге де қасиеттерімен анықталады.

Сол себепті, мұғалімнің педагогикалық мәдениеті бұл өзінің болашағын баланы тәрбиелеуге арнауға бел буған әрбір педагогтың ішкі мәдениетінен қалыптасады. Оларға: қарапайымдылық, парасаттылық, жауапкершілік, ұқыптылық, сыпайылық, мейірімділік,

сабырлылық, зиялылық жатады. Міне, осы аталған қасиеттердің барлығы дерлік мұғалім бойында табылған жағдайда ол оқушыға сапалы, құнды білім бере алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ұстағалиева А.О. Мұғалім қызметіндегі педагогикалық рефлексия. Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы. 2015.
2. Абдрахманова Г.А. Сабақты зерттеу- мұғалімнің оқыту тәжірибесін жетілдіру тәсілі. Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы. 2017.

TABIY VA SUN`IY TOLALARNING OLINISHI VA ULARNING XUSUSIYATLARI

MAMADALIYEVA Nazira Mannopovna

Andijon viloyati, Paxtaobod tumanidagi 26 maktab

Пахтаобод, Ўзбекистон

mat69@mail.ru

Sun`iy tola olish mumkinligi haqidagi dastlabki fikrni birinchi bo`lib XVII asrda ingliz olimi R.Guk aytgan, lyokin faqat XIX asrdagina sanoatda sun`iy ipak olingan. Tsellyuloza tolalar ichida eng oldin (1890 yilda) nitrat ipak, so`ngra mis ammiak va viskoza ipak olingan. Birinchi Jaxon urushi oxirida atsetat ipak olingan. Rossiyada viskoza ipak ishlab chiqaradigan birinchi zavod Mitishchida qurilgan. 1913 yilda bu zavodda 136 t viskoza tola ishlab chiqarilgan.

Xozirgi vaktida kimyoviy tolalar ishlab chiqarish kimyo sanoatining yirik tarmog`iga aylandi. Barcha to`qimachilik tolalarning 30% chasi kimyo zavodlarida sun`iy yo`l bilan olinadi. Kimyoviy tolalar junga qaraganda 3 marta ko`p tabiiy ipakka qaraganda 100 marta ko`p ishlatiladi. Mamlakatimiz xalq xo`jaligini rivojlantirishda kimyoviy tola va iplar aynimaydigan bo`yoq va boshqa kimyoviy materiallardan foydalanish kengaytirilgan. Kimyoviy tolalar sun`iy va sintetik xillarga bo`linadi. Sun`iy tolalar ishlab chiqarishda xom ashyo sifatida tsellyulozasi, paxta chiqindilari, shisha, metallar va boshqalar, sintetik tolalar yog`och ishlab chiqarishda esa gazlar hamda toshko`mir va neftni qayta ishlash mahsulotlari ishlatiladi. Sun`iy tolalarning kimyoviy tarkibi ular olinadigan dastlabki tabiiy xom ashyoning kimyoviy tarkibidan farq qilmaydi. Sintetik tolalar kimyoviy sintez reaksiyalar natijasida, ya`ni past molekulyar moddalar molekullarni yiriklashtirib, ularni yuqori molekulyar birikmalarga aylantirish natijasida olinadi. Bunday tolalar tabiatda tayyor holda uchramaydi.

Tola olishning asosiy bosqichlari. Iplarni shakllantirishning zamonaviy usullari, bu - maxsus filera teshiklaridan polimer eritmalarini bosim ostidan o`tkazishdan iboratdir. Turli kimyoviy tolalarni olish usullarida farq bulganligiga karamay, ularda ko`p uxshashlik bor. Uni umumiy sxemasi 5 ta asosiy bosqichlardan iborat:

1. Xom-ashyo olish va dastlabki ishlov berish.
2. Yigiruv eritma yoki suyuqlanmasini tayyorlash
3. Ipni shakllantirish
4. Pardoqlash
5. To`qimachilik tshlov berish.

Xom-ashyo olish va dastlabki ishlov berish. Sun`iy tola va ip olish uchun xomashyoni kimyoviy sanoat korxonalarida tabiatda xosil bo`ladigan moddalarni(yog`och, chigit va boshqa) ishlov berib oladilar. Xom-ashyoga dastlabki ishlov berish uchun uni tozalashdan yoki kimyoviy ishlov berishdan o`tkazadilar, ya`ni polimer birikmalarining kimyoviy aylanishidir. Sintetik tola va iplarni xom-ashyosini kimyoviy korxonalarda oddiy moddalardan sintez yo`li bilan oladilar. Xom-ashyoga dastlabki ishlov berilmaydi.

Yigiruv eritmasi va suyuqlanmasini tayyorlash. Iplarni olganda qattiq polimerdan uzun, ingichka iplarni shakllantirish kerak, ya`ni polimer makromolekulalarini tartibli - orientirli joylashitirish. Buning uchun polimerni eritma yoki suyuqlanma holatiga o`tkazish lozim, natijada

molekulalararo aloqalar bo`shashadi va makromolekulalarning xarakat imkoniyati oshadi. Eritma asosan sun`iy va ayrim sintetik (PAN, PVS, PVX) iplarni olishda qo`llanadi. Suyuqlanma esa sintetik (PA, PE va PO) tola va iplarni olishda qo`llanadi. Yigiruv eritmasi yoki suyuqlanmasini bir necha bosqichda tayyorlaydilar. Bir teksdiga iplarni olish uchun turli partiyadagi polimerlarni aralashtiradilar. Polimerlarni aralashtirilishi eritma yoki quruq holatda o`tkaziladi. Keyin eritma yoki suyuqlanmani turli chiqindilardan tozalash uchun filtratsiya bajariladi, ya`ni eritma yoki suyuqlanma bir necha bor filtrlardan (zich gazlama, kvarts katlami va boshqa) o`tkaziladi. Eritmadagi xavo pufakchalariniyukotish uchun uni bir necha soat vakuumda saklaydilar, chunki xavo pufakchalari filera teshigiga tushsa, ipni uzilishiga olib kelishi mumkin. Suyuqlanmaga bunaqa ishlov berilmaydi, chunki polimerlarning suyultirilgan massasida xavo pufakchalari bo`lmaydi.

Ip shakllantirish - yigiruv eritmasi yoki suyuqlanmasini filera teshikchalaridan o`tkazish, tizilib chiqayotgan oqimni ko`tarish va shakllanadigan iplarni maxsus naychalarga o`rashdan iborat bo`ladi. Shakllantirishni bir necha usuli bor:

- a) suyuqlanmadan
- b) eritmadan quruq
- v) eritmadan xo`l usullar bilan.

Suyuqlanmadan ip shakllantirganda fileradan utayotgan ip oqimi xavo oqimi yoki inertgaz bilan pufaydigan shaxtada sovutiladi. Eritmadan quruq usulda shakllantirishda polimerlar oqimi bilan ishlov beriladi natijada eritma bug`ga aylanadi, polimer esa qotadi. Eritmadan xo`l usulda shakllantirishda fileradan o`tayotgan iplar oqimi cho`ktirish vannasidagi eritmaga tushadi, natijada vannada polimerlarning eritmadan ajralishining fizik-kimyoviy jarayoni sodir bo`ladi. Shakllantirish jarayoni to`qimachilik iplarni ishlab chiqarishda muhim bosqichlaridan hisoblanadi, chunki bunda ipni tuzilish elementlari xosil bo`ladi. Eritmada yoki suyuqlanmada makromolekulalar juda egilgan shaklda bo`ladi. Shakllantirganda ipni tuzilish elementlarini tartiblanish darajasi yuqori bo`lmaydi, shu sababli qo`shimcha ishlov berish kerak. Shakllantirganda bir nechta uzun elementar iplardan tashkil topgan kompleks iplarni yoki tolalarni olish mumkin. Kompleks ip olganda teshiklari ko`p bulmagan filer qo`llaniladi: 23 15-100 gacha. Tayyor elementar iplarni tutami bobinaga uraladi. Tola olganda teshiklari ko`p bo`lgan filera qo`llanadi: 1000-5000, ayrim holda 15000 gacha, oxirgisi har hil usulda shakllantirishda ishlatiladi. Bir nechta fileradan chiqadigan elementar iplarni bitta tutamga birlashtiradilar va maxsus mashinalarda alohida kesmalarga kesiladi - tola uzunligi vazifasiga qarab 50-150 mm bo`ladi

Pardoqlash. Kimyoviy tola va iplar shakllantirgandan keyin to`qimachilik materiallarini ishlab chiqarish uchun to`g`ridan-to`g`ri qo`llanilmaydi. Ularni pardoqlash kerak. Viskoza, oqsilli, ayrim sintetik iplar chiqindi va iflosliklardan tozalanadi. Bu operatsiya suvda yoki turli eritmalarda yuvish orqali bajariladi. Keyinchalik tuk va ochiq ranglarga bo`yaladigan tola va iplar oqartirgichlar bilan ishlov berib oqartiriladi. Sintetik iplarni dastlabki tuzilishini o`zgartirish uchun cho`zish va termoishlov operatsiyalari bajariladi. Cho`zganda molekulalararo aloqalar sustlashadi, makromolekulalar va ularni agregatlari to`g`rilanadi, orientatsiyasi ip o`qiga qarab o`zgaradi va tartibli tuzilish xosil bo`ladi. Natijada iplar pishiq, ammo kam 24 cho`ziluvchan bo`ladi. Makromolekulalarga bir o`z egilgan shaklni berish uchun, cho`ziluvchanlikni oshirish maqsadida, termoishlov bajariladi. Xo`l usul bilan shakllantirgan va suyuqliklar bilan ishlov berilgan iplar quritiladi.

To`qimachilik ishlov berish. Bu jarayondan maqsad iplarni bir-lashtirish, ularni pishiqligini oshirish (pishitish orqali), ip xajmini orttirish (qayta urash erdamida), olingan iplarni sifatini baholash (navlash). Kimyoviy tola va iplarni assortimentini kengaytirish va yaxshilashni asosiy yo`nalishi yangi tola va iplar yaratish emas, balki bor bo`lgan tolalarni modifikatsiyalash, ya`ni ularga maxsus xossalar berish. Modifikatsiyani usullari ko`p, ammo ularni ikki guruxga bo`lish mumkin: fizik (tuzilish) va kimyo modifikatsiyasi. Fizik jixatdan modifikatsiya - tola va iplarni tuzilishini, kattaligini, ularni ko`ndalang va bo`ylama shakllarini o`zgartirishdan iborat bo`ladi. Kimyo modifikatsiyasi - tolaning tashkil qiladigan polimerlarni kimyoviy tarkibini o`zgartirishdan iborat. Natijada tola xossalarini keskin o`zgartirish mumkin (issiqqa chidamli, suvyutmaydigan, ko`p karrali deformatsiyaga chidaydigan va boshqa). Ularni ishlab chiqarish uchun xomashyo sifatida turli daraxtlar va tivit paxtadan olinadigan tsellyuloza qo`llanadi. Kimyoviy tarkibi buyicha

gidrattsellyuloza tabiiy tsellyulozaga uxshash bo`ladi, ammo fizik tuzilishi buyicha jiddiy farq kiladi: polimerizatsiya darajasi kichik (300-800), maromolekulalarni joylashishi va orientatsiyasi bir muncha boshqa. Kristallanish darajasi - 40-50%. Shu sababli xossalari bir muncha boshqa bo`ladi. Gigroskopikligi, ob-xavoga chidamliligi, yumshokligi, eyiliga chidamliligi yaxshi, ammo pishikligi past, xususan xul holatda bulganda. Gidrattsellyulozadan oddiy viskoza, pishik viskoza, siblon, mtilon va mis-ammiak tola va iplari olinadi. Viskoza tolalar. Viskoza tolalar xul usulda olinadi. Bunda xom ashyo sifatida archa, karagay, ok karagay, kora kayin yog`ochidan olinadigan yog`och tsellyulozasi ishlatiladi. Tsellyuloza- qogoz kombinatlarida yog`och 7 mm gacha kattalikdagi payraxadarga maydalanadi va ishqor eritmasida kaynatiladi. Natijada kulrang tsellyuloza massasi xosil bo`ladi. Bu massa oqartiriladi va karton listlari tarzida presslanadi. Karton listlari tsellyuloza-kogoz kombinatidan kimyoviy tolalar koombinatiga keltiriladi, bu erda bir soat mobaynida mersezatsiyalanadi, shunda ishkorli tsellyuloza xosil bo`ladi va tsellyulozasiz birikmalar ajraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. B.A. Buzov i dr. ` Materialovedenie shveynogo proizvodstva. M.1986.
2. G.N. Kukin, A.N. Solovov Tekstilnoe materialovedenie. M 1985 g.
3. V.I. Stelmashyonko, T.V. Rozarenova `Materialovedenie shveynogo proizvodstva` M 1987 g.
4. M.N. Belitsin `Materialovedenie shveynogo proizvodstva` M 1983 g.
5. B.A. Buzov idr. `Laboratory praktikum po materialovedeniyu shveynogo proizvodstva`. M 1991 g.

GAZLAMAGA ISHLOV BERISH TEXNOLOGIYASI , GUL VA IPAK TOLALI GAZLAMALAR , ULARNING OLINISHI

MAMATQOSIMOVA Lolaxon Dolimbekovna
Andijon viloyati Paxtaobod tumanidagi 26-maktab
Paxtaobod, Uzbekistan
mat69mail.ru

Gazlamaga ishlovberish texnologiyasi bo'yicha quyidagi bilimlarga ega bolishlari kerak:

Jun tolali gazlamalar va ularning olinishi, jun to`qimachilikda ishlatiladigan tabiiy toladir, jun tolasini, tun issiqlikni kam o`tkazishi, namni ko`p yutishi, pishiqligi bilan ajralib turirishi, jun ilashuvchan bo`lganligi uchun kigiz tayyorlashda yagona xom ashyo hisoblanishi haqidagi bilimlar, jun tolasini qo'y, tuya, echki, qoramol va quyonlarning terilari ustidagi tukli qoplamasidan olinishi, jun tolalari ildiz va tana qismlardan iboratligi, hayvonlarning junini qirgish yo'li bilan olingan tola tabiiy jun deyilishi, jun tolasini o'ziga namlikni yaxshi singdiradi va uzoq vaqtda o'z tarkibida tutib turishi, bug', harorat va bosim ta'sirida jun tolasidagi oqsil moddalari va tolaning o'zi ham o'z shaklini o'zgartirish xususiyatiga egaligi, kiyimlarni kimyoviy tozalashda qo`llaniladigan barcha organik erituvchilar ta'siriga jun yaxshi chidashi, quruq jun tolasini 170°C haroratgacha mustahkamligini yo'qotmasligi, jun tolasini issiqni o'zidan asta-sekin o`tkazishi va boshqa shu kabi bilimlarni;

Tabiiy ipak tolasini asosan tut ipak qurtidan olingan pillalarni qayta ishlab olinishini, qurt yig'ilgan ipak moddasini tashqariga og'zidagi bezlar orqali siqib chiqarib, o'z atrofini to'la o'rab turuvchi pillani hosil qilishi, pillakashlik fabrikalarida pilla o'rash uskunalarida chuvalanishi, chuvalash paytida bir necha pilla ipakning uchi birlashtirilishi, xom ipak hosil bo'lishi, xom ipaklari oqsil serisin bilan bir-biriga birikkan bir necha pilla ipidan iboratligi, pillalarni yig'ish va tortish paytida hosil bo'lgan chiqindilar (ustki chigal qatlamlar, pilla po'stloqlarining qoldiqlari, teshilgan va chuvi bo'lmaydigan pillalar)dan yigirilgan ipak olishda foydalanilishi, pilla qobig'ining tashkil etuvchisi bu uning ipi ekanligi, pilla ipi qurtining ichki bezlaridan o'ng va chap yonlaridan ikkita alohida-alohida fibroin ishlab chiqilib, qurtning lab qismiga kelganda ikki fibroin serisin moddasi bilan bir-biriga yopishishida pilla ipi hosil bo'lishi, pilla iplarini mikroskop yordamida tekshirib ko'rilsa, yondosh ikki ipak tolasini va notekis serisin qatlami ko'rinadi hamda kichik tomonlari

juftlashtirilgan, uchlari yumoloqlangan ikkita uchburchakni yoki eng tor qismi bo'yiclia ko'ndalangiga ikkita teng bo'lakka bo'lingan noto'g'ri ellipsni eslatishi haqida bilimlar bilan tanishadi.

Shuningdek, Tabiiy ipakning kimyoviy tarkibi asosan fibroin (75—80 foiz) va seritsin (20—25 foiz) moddalardan tashkil topganligi, Bitta pilladan chuvalangan ipning uzunligi ipak qurtining zotiga va qanday sharoitda boqilganligiga qarab har xil bo'lishi, Ba'zi zotlarga mansub qurtlar g'umbakka aylanayotganida uzunligi 1000 metrgacha boradigan bitta uzluksiz ip ishlab chiqarishi, Pilla ipi o'zining tabiatiga ko'ra boshlangan uchidan oxirigacha bir me'yorda ingichkalashib borishi, Pillaning sirtidan chuvalana boshlangan ip boshlang'ich qismining chiziqiy zichligi uning oxirgi qismining chiziqiy zichligidan 2—3 barobar kattaroq bo'lishi, Pillaning bunday xususiyati uning ichki notekisligi deb atalishi, Tabiiy ipak asosan yupqa va nafis bo'lib, ayollarning ko'ylakbop gazlamalari uchun ishlatilishi, Ipakning qimmatligi shundaki, undan tayyorlanadigan matolarning tashqi ko'rinishi chiroyli, mustahkamligi yuqori, bo'yalishi yaxshi, egiluvchan, namlikni oson singdiruvchanligi, Tabiiy ipakdan jilvali gazlamalar ishlab chiqarilishi, Tabiiy ipakning tolali chiqindilarini qayta ishlash asosida yigirilgan iplar olinishi, Bunday ipaklar asosan milliy chapon va to'nlar tikish uchun beqasam, banoras kabi gazlamalar, baxmal va duxobalar ishlab chiqarishda ishlatilishi, Tabiiy ipakdan maxsus texnologiya asosida ishlab chiqarilgan ipaklarni tibbiyotda, jarrohlikda chok material sifatida ham ishlatilishi haqidagi bilimlar bilan tanishadi.

Ipak qurtining turiga qarab, pilla tolasning uzunligi 400—1200 m bo'lishi (nomyerda ifodalangan uzunligi 3000—3500), uzilish pishiqligi 8—10 g, qaynatilgan pillaning hammasidan ipak chikmasligi, pilla tolasining 10—15% i gumbak bilan birga qolishi, ipak yig'irish ipak o'rash, pishitishda, shoyi to'qishda ajraladigan chiqindilardan ipak olishni, pilla mashinasida xolstdan pilla tayyorlanishi, pilla tortish tayyorlov punktlarida dastlabki ishlov byerilgan pilladan yakka tolani chuvitib, bir nycha tolani birlashtirish, oldin pillalar tozalanib, saralab xillarga ajratiladi, kyeyin maxsus ryezyervuarda bug'lanib, qobig'i shilinishi, har bir pilladagi yakka tola uchi topilib tortiladi, bir nycha yakka tolalar qo'shib, kalava qilib o'ralishi, bu maxsulot x o m i p a k dyeyilishi, atlasli o'rilish tanda iplari arqoq iplarini yopib o'tgan joylarda ular o'zaro yonma-yon yotmaydigan, balki bir nycha ip siljib o'tadigan o'rilishi, atlasli o'rilish bilan to'qilgan gazlamalarning sirti silliq bo'lib, faqat arqoq yoki tanda iplarini yopib o'tgan joylari uzun bo'lib ko'rinishi, alohida ishlov bilan atlasga jilo byeriladi, shunga ko'ra u tovlanib turishi (buning uchun ilgari yuziga kudung o'rilgan, xozir atlas issiq satxli baraban-kalandirdan o'tkaziladi), atlasning tabiiy ipakdan to'qilgan eng a'lo navi sakkiz tyepkili atlas yoki xonatlas dyeb atalishi, xonatlasning barcha siri uning tuzilish va to'qilish usulidadirliigi, atlasning to'qilish tyexnologiyasi: to'rt tyepkili atlas to'rt tyepkili dastgohda, sakkiz tyepkili atlas sakkiz tyepkili dastgohda to'qilishi, shoyi (fors-tojik-shohga tyegishli, ya'ni gazlamalar shohi) tanda va arqog'i ingichka tabiiy yoki sun'iy ipakdan iborat gazlamaligi, shoyi ikki tyepki to'qish bilan tayyorlanishi, 3-6 rangdagi ko'k qarg'a, patnis xillari bo'lib, ularning nusxalari abobandi yo'li bilan tayyorlanishi, sidirg'a shoyi asosan chorsu, choyshab, ro'molcha, so'zana uchun, qolganlari esa xalq orasida ko'proq mashhur bo'lib, ulardan xotin-qizlar liboslari, ko'rpa va ko'rpachalar tikishda avra, byeqasam to'nga adibga ishlatilishi haqidagi bilimlar bilan tanishadilar.

Shuningdek, xavfsizlik texnikasi qoidalari va sanitariya-gigiyena talablari; jun va ipak tolalarining xossalari; tolalarning asosiy xossalari jumlasiga uzunligi, yo'g'onligi, mustahkamligi, cho'zilishdagi uzayishi, gigenik xossalari kirishi, tolalar uzunligi tekislangan tolaning ikki uchi orasidagi masofani bildirishi, u millimetr (paxta tolas), santimetr jun tolas) yoki metr (kimyoviy tolalar) birliklarida ifodalaniishi, tolalar yo'g'onligi uni ifodalash uchun bir qancha ko'rsatkichlar ishlatilishi, bulardan biri tolalarning diametrini o'lchash, ikkinchisi esa, ularning ko'ndalang kesimining yuzasini aniqlash bo'yicha ekanligi, asbob-uskunalar, mashina myexanizm, moslamalar va ularni ishlatish bo'yicha furnitura haqida umumiy ma'lumot; ilgaklar, xalqalar tikish, tugmachalar va pistonlar; taqilma turlari; kiyim furniturasiga tugmalar, ilgaklar, izmalar, pistonlar, taqilmalar va hokazolar kirishi, tugma qadaladigan joyni belgilash uchun kiyim yoki ashyoning tugma qadaladigan joyi oldin yirmab tayyorlangan izma (tugma teshigi) ga tug'rilab o'lchanishi, tugmani qadashda foydalaniladigan ish mato rangiga yoki unga muvofiq rangda bo'lmog'i keraq Ip 20 yoki 30 nomerli bo'lgani ma'qulligi, tugmalarga qo'yiladigan asosiy talablar ular mustahkam, suv ta'siriga chidamli bo'lishi kerak, sovunli eritmada qaynatilganda tashqi ko'rinishi, kifoyasi, bo'yog'i buzilmasligi talab qilinishi, 1,5 m balandlikdan tashlab yuborilganda shikastlanmasligi lozimligi, to'qalar Shim va

nimchalar uchun to'qalar po'latdan tayyorlanishi, va loklanishi, ilmoqlarning oddiy, shim ilmog'i turli fasonlardagi turlari borligi, ilmoqlar ochilib ketavermasligi uchun birining halqasi chap tomonda, ikkinchisidiki esa o'ng tomonda tikilishi, ilmoq va uning halqasi mustahkam bo'lmog'i uchun ularning ikki qavat matoga qadab tikish lozimligi, ilmoq uch joydan teshiklari va ilinadigan kremi tagidan tikilishi, foydalaniladigan ip 20- 30- nomerli, matoning rangida bo'lishi, ilmoqning metal halqasi bo'rtib ko'zga hunuk ko'rinmasligi uchun ilinadigan qismigina qoldirilib qolgan qismini matoga tekis qadab tikib chiqilishi, shim ilmog'i qadalayotganda orqa qismidan mato tesma kamarcha o'tkazilib shimning kamar qismi astariga tikilishi, ilmoqning o'tkaziladigan qismi o'tkazilib yuqori va pastki ikki teshigidan tikilishi haqida tanishadilar. "Molniyal ilgaklar kiyim ashyoga qiyshaytirmay to'g'ri tikish kerakligi, tikayotgan molniya tarang tortib turiladi lekin, kiyim matosi tortilmasligi, molniya tikishga mo'ljallangan kesikning ikki yoni 1.5-3 chamasi orqaga ayriladi, ko'klab chiqiladi, dazmollanishi, keyin —molniyal ko'klab chiqiladi, uning lantasi 0.5-1 sm ichkariga kiritib baxyalab tikilishi, molniya o'rnatilgan kesikning orqaga qayirib tasmasimon qilib tikilgan cheti —molniyal tasmasi rangini to'sib turishi lekin, uning ochib yopilishiga xalaqit bermasligi, molniya agar kisik chuntakka tikilsa, chuntakni uzunligi bilan —molniyal uzunligi teng bo'lmog'i,—Molniyal uzunligiga teng qilib kisik tayyorlanadi, ikki yonida astarlik mato tasmasi tikiladi, so'ng —molniyal baxyalab tikilishi —molniyal agar rangli jiloli lentaga ishlangan bo'lsa, uning rangidan bezak sifatida foydalansa bo'ladi, ikki yonida ozgina qoldirib tikilgan lenta chiroyli ko'rinishi, molniya taqilmasi gazlama to'qish usulida olingan ikkita bort jiyaklaridan iborat bo'lib, jiyaklarda metall yoki plastmassa halqalar joylashishi, xalqalarning eni 3—10 mm va undan ortiq va taqilmaning uzunligi 120, 150, 180, 200, 250, 300 mm va undan ortiq bulishi, pistonlar nikellanib, kumushlanib yoki laklanib ishlab chiqariladi va ko'ylaq bluzka, yubka, bolalar buyumlari va bosh kiyimlariga qadash uchun ishlatilishi, piston ikkita qismdan: chiqig'i bor asosi hamda prajina va chuqurchasi bor ustki qismidan iboratligi, prajina silliq va qayishqoq bo'lishi, pistonlar 7 va 9 mm li diametrda ishlab chiqarilishi, pistonli ilgaklar, oyoq va kiyimlarda, ba'zan sport tipidagi kurtka ko'ylaklarda piston ilgaklar ishlatilishi, piston teshigiga maxsus tiqilgan ip o'tkazib bog'lanishi haqida urganadilar.

Oyoq yuritmalik tikuv mashinasining tuzilishi; ishlash prinsipi; oyoq yuritmalik tikuv mashinasini ishga tayyorlash; tikuv mashinasida ishlatiladigan kichik mexanizatsiya vosilalaridan foydalanish; tikuv mashinasidagi kichik nosozliklarni tuzatish; to'quv dastgohining tuzilishi va to'quv jarayoni, to'quv dastgohi — gazlama xosil qilish usuliga qarab uzlukli (mokili va mokisiz) va uzluksiz (ko'p zvyenoli); konstruksiyasiga qarab tyekis va yumaloq, (yengsimon matyernallar to'qish uchun) bo'lishi, to'qish mashinasi, «Nyeva-1» va «Syevyeryanka» tipidagi yasyen to'qish sul mashinalari uy sharoitida trikotaj buyumlarni turli o'rinishda (jumladan jimjimador va burtma o'rinishda) to'qish uchun mo'ljallangani, mashinada pyetlyalarni kichraytirish va kattalashtirish, buyumlarning chyetini qaytarib to'qish, lastik (ryezinka), vyertikal, qiya va gorizontal qirqimlar to'qish, yoki o'miz «karye» (yarim doiraviy sharsimon shaklli) to'qish, kiyim chyetlarini yamash mumkinligi, mashina zichlik rostlagichi bilan ta'minlangan bo'lib, to'qish paytida ishlatiladigan tolaning nomyeriga qarab gorizontal va vyertikal bo'yicha buyumning xar xil zichlikda chiqishini ta'minlanishi, qo'l mashinalarida to'qish uchun jun, paxta ip, sintyetik ip kalavasi (o'rtacha pishirilgan) dan foydalanish mumkinligi, mashinaning konstruksiyasi spitsada to'qiy boshlangan buyumni to'qishga yoki aksincha mashinada to'qiy boshlangan buyumni spisada tugatishga imkon byerishlari bo'yicha bilimlar oladilar.

Dazmollash stollari (dazmol bilan va dazmollarsiz), turli markalarda ishlab chiqarilishi, dazmollash stoli ishlov byeriladigan buyumga qarab to'g'ri . to'rtburchak shaklidagi har xil o'lchamli plitadan iborat bulishi, plita 110 C gacha bug` bilan qizdiriladi va unda xavosurgich borligi, SU-B ayollar va bolalar ko'ylagini namlab-isitib ishlash uchun mo'ljallangani, SU-M (myexanik dazmolli) plita turli buyumlarni namlab-isitib ishlash uchun mo'ljallangani, SUOK (UPP-ZM elyektr-bug` dazmolli) plita erkaklar kostyumini namlab-isitish ishlash uchun, SUOP paltolarni namlab-isitish uchun, SU-1PI ko'ylaklarni namlab-isitish uchun mo'ljallangani, asosiy yostiq payvand konstruksiyali bo'lib, amortizatsiya qoplamasiga eta, elyektr bilan qizdirilishi, yostiqning markazlashtirilgan bug` surgichga ulash uchun mo'ljallangan qurilmasi borligi, qo'shimcha yostiq ham payvandlab yasali, ye nglarni va yelka choklarini dazmollash uchun ishlatiladi, tayyor

buyumlarga issikdik va namlik bilan ishlov byerishda juda ko`p xil dazmollash pryesslerari ishlatilishi, tikuvchilik korxonalarida pryesslardan samaradorli foydalanish, ishlov byerish va tayyor kiyimlar sifatini yaxshilash, shuningdyeq normal ish sharoiti yaratish uchun tayyor kiyimlarni nam-issiklik bilan ishlov byerish va pardozlash aloxida bo`limda bajarilishi, dazmollash pryesslerarining myexanizatsiyalashtirilganiga va avtomatlashtirilganiga karab uch guruxga bo`linishi, dazmollash pryesslerariga kuyiladigan talablari, pryesslarda ishlashda xavfsizlik tyexnikasi, tyegishli instruktajdan o`tgan va bu uskunani ishlatish qoidalarini o`zlashtirib olgan kishilargina pryesslarda ishlashga ruxsat berilishi, namlab istishda roiya qilinadigan texnik shartlarga oid bilimlarni o`rganadilar.

Maktab yoshidagi bolalarning beldan kiyiladigan kiyimlarini modellashtirishi, erkaklar shimi, shimlar turli gazlamalardan: jun gazlama, tabiiy va sun'iy ipak gazlama, zig`ir toladan to`qilgan gazlama, trikotaj, sun'iy (kimyoviy) tolalardan to`qilgan gazlamalardan tikilishi, shim belbog`ining astariga astarbob ip gazlama va ipak gazlama ishlatiladi, oddiy tipdagi shim oldingi yarmining astari uchun satin, sarja, dubl satin va shu kabi materiallar tanlanishi, andaza chizmasini chizishni, shimning oldingi yarmini chizish, og` chizig`ii uzunligi, og` chizig`ining kengligi, bant chizig`i, bel qismining kyengligi, pochka kengligi, pochaning cheti, yon chok tushadigan chiziq, og` choki tushadigan chiziq, shim orqa yarmini chizish, orqa chok, nimchalarni modellashtirish, o`lchov olish va gazlama tanlash, vitochka chuqurligini hisoblash va chizig`ini aniqlash, turli xildagi liyimlarni bichish va tikish; turli xil mahsulot buyumlarini to`qish, to`qish orqali turli xil inson va turmush uchun mahsulot buyumlari tayyorlash haqida ma`lumotlarni urganadilar. O`quvchilar ushbu sinfdagi gazlamalarga ishlov berishga asoslangan milliy xalq hunarmandchilik sohalarini, zarduzlikda ishlatiladigan materiallar, asbobuskunalar, naqsh turlari, ish o`rnini tashkil qilish, buzni korchopda taranglab tortish, zaminduzi va guldo'zi usulida tikishni bilish; choynak yopqichga gul naqshini zar ipdan tikish, buyumga oxirgi ishlov berishni bilish; nozmunchoq (biser) va undan foydalanish haqida ma`lumot, nozmunchoq to`qish uchun zaruriy xom ashyo va moslamalar, nozmunchoqdan gul, geometric va boshqa shakllar to`qishni bilish; milliy bosh kiyimlardan do`ppi tikish texnologiyasi, do`ppini bichish, bo'laklarga tanlangan naqsh elementlarini biser, piston yordamida tikib tugatish, bolaklarni bir-biriga ulash, ishni yakunlash qoidalarini bilish; qiz bolalar sumkachasini tikish texnologiyasi, andoza tayyorlash, zaruriy gazlama, iplar tanlash, sumkachani bichish, sumkacha bo'laklariga tanlangan naqsh elementlarini biser, piston yordamida tikish, qiz bolalar sumkacha bo'laklariga tanlangan naqsh elementlarini biser, piston bilan tikib, tugatish, bo'laklarni bir-biriga ulash, ishni yakunlash qoidalarini, buyumlarni ta'mirlash texnologiyasi bo`yicha : Kiyimni tuzatish ishlarini, kiyimga qarab turish qoidalari va yamoq solishni bilish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O`zbekiston Respublikasi Xalq ta`limi vazirligi, Respublika ta`lim markazi. —Uzviylashtirilgan davlat ta`lim standarti va o`quv dasturil (Mehnat ta`limi, tasviriy san`at, chizmachilik, musiqa madaniyati va jismoniy tarbiya (1-9 sinflar)). – Toshkent: 2010 y.
2. T.M. Poshshaxo_jayeva, SH.A. Abduraxmonova. —Xizmat ko`rsatish mehnatil. 5-7 sinf o`quvchilari uchun o`quv qo`llanma. – Toshkent: —O`qituvchil, 1992 y.
3. J. Ramizov. —5-7 sinflarda texnik mehnat ta`limil. – Toshkent: —O`qituvchil, 1986.
4. A.N. Varab_yov, S.A. Limanskiy, I.G_. Karimov. —Mehnat ta`limil (o`quv darslik 5-7 uchun). – Toshkent: —O`qituvchil, 1991.

КӨНЕ ЗАМАННАН СЫР ШЕРТЕР ӘШЕКЕЙДІҢ КИЕСІ МАЯБАСОВА Гүлхан Жуанышбековна

Отырар мемлекеттік археологиялық қорық-музейі
Отырар, Қазақстан
gulhan7676@mail.ru

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың 2018 жылғы «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласында: «Төл тарихын білетін, бағалайтын және мақтан ететін халықтың болашағы зор болады деп

сенемін. Өткенін мақтан тұтып, бүгінін нақты бағалай білу және болашаққа оң көзқарас таныту – еліміздің табысты болуының кепілі...» деп атап өз тарихымызға құрметпен қарап, өткеннен сабақ үйренуге шақырған болатын. Міне, осындай өткенімізден сыр шертер қазақ халқының көне заманнан келе жатқан дәстүрлі қолөнерінде сәні мен салтанатына тәнті етерлік зергерлік өнер маңызды орын алады. Көркемөнер шығармашылығының ішінде зергерлік өнер барлық өнердің ерекшелігін бойына жинаған. Тамаша пішін үлгілерін жасауда мүсіншіге тән көркемдік сезімталдығы, ою-өрнек құруда шығармашылық қиялының ұшқырлығы, бейнені кескіндеуде саусағының дәлдігі, түстік үйлесімдік құруда кескіндемешіге тән көкірек түйсігі болғанда ғана зергер шеберліктің шыңына жете алады. Өртекті өнер саласын өз бойына сіңіре білген өнер иесі қайталанбас төл туындылар жасайды. [5, 116] «Әшекейі жоқ әйел жапырағы жоқ ағашпен тең» деген аталы сөз бар. Сондықтан да қазақта қыздар мен әйелдердің әшекейсіз жүруі әдепсіздік болып саналған, өйткені әшекейді тек қаралы күндері тақпаған, яғни қазақ қыздары туғаннан бастап өмірінің соңына дейін өзінің жасына және әлеуметтік деңгейіне сай әшекейлер тағып жүретін болған. Қазақ әйелдерінің зергерлік сәндік әшекей бұйымдарының бір тамаша үлгісі – бойтұмар. Тұмар (араб сөзі–бүктелген, үлгі, қолжазба) біздің тілімізге аударғанда «дұға жазылған үшбұрышты қағаз» деген мағына береді. Тұмарды әдетте діни ғұламаларға жаздырып алып, былғарымен қаптап, бойға тағып жүретіндіктен бойтұмар деп аталған. Кейінірек ондай дұға жазылған қағазды қадірлеп, күмістен арнайы қорап жасап, қорапты әртүрлі қызмет-тұмар және әсемдік үшін әшекей қызметін бірдей атқарған. [1, 86б]

Тұмардың бәле-жаладан, тіл-көзден сақтайтын қасиеті ішіндегісіне ғана емес, пішініне де байланысты. Қазақтың зергерлік өнерінде үшбұрыш әлемнің үш деңгейін (төменгі, орта, жоғарғы) және әйел затының бастауын білдірген. Түтікше пішін ер адамның бастауын, ал үшбұрышпен бірігуі ұрпақ жалғасын, өсіп-өнуді білдіреді. Тұмар мойынға шынжыр арқылы тағылады. [5, 108б] Сондай-ақ, тұмар – түрлі наным-сенімге байланысты қорғаныштық қызмет атқаратын киелі зат. Оны тіл тиюден, көз сұғынан, түрлі қауіп-қатерден, пәле-жаладан, зиянды, тылсым күштерден қорғап, сақтау мақсатында адамға да, малға да арнап жасаған. Сұқ көз – дәстүрлі наным-сенім бойынша, сұқ деп аталатын зиянкес тылсым күш иесінің көзқарасы жан біткенге ауру-сырқау, тіпті өлім-жітім әкелетіндігін білдіретін ұғым. Түркі халықтарында «адамның көзқарасында жылан мен араның тілінен де өткір жебесі бар» деген түсінік кең таралған. Қазақы ортада тек қана үлкен не кіші адамға ғана емес адамның «назары» (тілі мен көзінің сұғы) сол заттарға түссін деп ырымдап тұмар таққан. Мәселен: жүйрік аттың жүгеніне «көзтас» қондырылған құйма орнатудың түпкі мәні сұқ көзден сақтандыру амалында жатыр деуге болады. «Жүйрікке тұмар(менменге зауал)» деген ырым бойынша жеті тас, жеті заттан тұратын арнайы тұмар дайындаған. Жүйрік пен жорғаның мойнына тағылған мұндай тұмар ішіндегі тастар сұқ көз бен тіл тиген жағдайда «күлталқан болатындығы» ел ішіндегі ауызша мәліметтерде жиі айтылады. [7, 250 б] Сондай-ақ, тұмарды дәстүрлі ортада тұмар ретінде туған жердің топырағы, тас қиыршықтары; халық қасиетті, киелі санаған ұлутас, үкі қауырсыны мен тұяғы, қасқырдың азу тісі, киіктің бақайшағы, қойдың асығы сияқты заттар тағылған. Қолөнер дами келе қасиетті саналатын бұл заттардың бейнесі ағаш, сүйек, металл сияқты заттардан ойылып, құйылып та жасалған.

Ислам дінінің әсерімен, тұмар ретінде әртүрлі заттарды тағу ығыстырылып, орнына Құран аяттары жазылған қағаз салу белең алған. Әдетте аяттарды діни ғұламаларға, молдаларға жаздырып алып, былғарымен қаптап, бойға тағып жүреді. Бұл туралы Ш.Уәлиханов: «Қырғыздар ертеде тұмар ретінде құстар мен аңдардың сүйектерін таққан болса, кейін құран дұғалары жазылған аяттарды таққан» деп жазады.

Тұмардың өзара ұқсас түрлері Орта Азия, Таяу және Орта Шығыс, Мысыр елдерінің мұсылман халықтары арасында да кеңінен қолданған. Тұмардың оң жағына көбінесе араб тілінде «Тәңір жарылқасын» деген сөз немесе Құраннан үзінді жазылған. Тұмар ретінде алынған затты қымбат бағалы металдан немесе былғарыдан жасалған қорапшаларда, қалташаларда сақтаған. Қорапшалар үш бұрыш, төрт бұрыш, кейде түтікше түрінде, көлемі мен пішіні әртүрлі жасалған. Оларды да әшекейлеп, алтын, күміс жалатып, асыл тастармен көмкеріп әшекей бұйым, бойтұмар ретінде бау, алқа өткізіп мойынға таққан. Кейде тұмарды киім жағасының, қолтығының астына, бас киімнің ішіне тігіп немесе түйреуіш арқылы қадап

алған. Иыққа іліп жүретін тіктөртбұрышты тұмар-сөмке қолтықша деп аталады. Оның ішіне дұға аяттары, көз тиюден сақтайтын қасиеті бар нәрселермен қатар күнделікті қажетті ұсақ-түйек заттар салынады. Төртбұрышты тұмарды ғана иықтан асыра таққан, ол адамның ең әлсіз жері - қолтықты қорғап тұратындықтан қолтықша деп аталады. Қолтықша тұмар туралы қызықты аңызда аспаннан жерге бір жұлдыз ағып түседі де әдемі бір қызға айналады, оны көрген бір балықшы жігіт «маған тұрмысқа шық» деп жалынады. Қыз «егер мен бас жуған кезде маған қарамауға уәде етсең келісемін» дейді. Балықшы жігіт келісімін береді. Бір күні балықшы жігіт шыдамай қараған кезде әйелінің қолтығының астынан жанының ұшып шыққанын көреді. Бұдан кейін әйелі қайтыс болады. Осыдан кейін жанды ұшып кетуден сақтайды деген сенімнен қолтық тұмар жасау пайда болған деген де тұжырым қалыптасқан [1.86б]. Сондай-ақ түскііз, кілемдерге қыстырып, жастықтың астына жастап та жататын болған. Тұмарды жұрт көзіне көрсетіп алып жүру немесе тағу міндетті саналмаған. Сонымен қатар тұмардың шағын, кішілеу келген түрін тұмарша деп атайды. Халықтық қолөнерде қолданылатын тұмарша ою тұмардың кездейсоқ қауіп-қатерден, тіл-көзден сақтап жүретін киелілік қасиетіне сенуден шыққан. Халықтың байырғы түсінігінде тұмарша оюы бар бұйым адамды жын-шайтаннан сақтайды, жамандықты жолатпайды деп сенген[7, 503б]. Ықылым заманнан қағаз жоқ, тауар қат кезеңде сауда-саттық жасап алысқа сапар шеккенде немесе соғыс жорықтарына аттанғанда батырларымыз, өз елінен жыраққа ұзатылған қыздар тұмар ретінде осы туған жердің топырағын шүберекке түйіп өзімен бірге алып жүрген. Сол арқылы алыста жүрген ер адам «жер ана желеп-жебейді, туған жерге қайтып ораламын» деп ырымдаған. Кейде топырақ алудың мәні осы жерден топырақ бұйырсын деген сенімге саяды. Ал қыз бала туған жерін сағынғанда осы топырақты иіскеп мауқын басқан. Бұл туған жерге деген шексіз құрметтің, перзенттік парыздың белгісі болса керек. Біле білгенге, адам бойындағы бір нәрсеге деген сенімнің өзі үлкен рухани күш. Бүкіл әлемге мәшһүр ғалым әл-Фараби бабамыз туралы халық аузында мынадай бір әңгіме бар: Ұлы ұстаз қартайған шағында бір топ шәкірттерінің басын қосып, «сендерге аманатым бар, егер құпиясын сақтап, шартын орындасаңдар ашамын» дейді. «Аманатқа қиянат жасауға болмайды, айтқаныңызды орындаймыз» деп шәкірттері бір ауыздан уәде береді. Сонда ұлы ұстаз оларға көннен тігілген тұмарды ұсынып, қабірінің басында ашуды өтінеді. Арада көп уақыт өтпей-ақ ұлы ұстаз дүниеден өтеді. Арулап жерлеу рәсімі кезінде уәде бойынша әлгі тұмарды ашып қараса, ішінен тілдей қағаз шығады. Онда «бұл туған жерім – Отырардың топырағы еді. Қабіріме осыны салыңдар» деп жазылған екен дейді. Ғұламаның сол өтініші үлкен тебіреніспен, толқумен орындалады. Данышпанның аты – данышпан, өмірден өтіп жатып та, туған жердің қадір-қасиетін кейінгілерге тағы да бір ұқтырып отыр. Этнограф-ғалым, айтулы қаламгер Акселеу Сейдімбек ағамыздың мынадай бір жазғаны бар екен, «Аса киелі саналатын дәстүрлі ырымдардың бірі – тұмар тағу. Тұмар тағу ырымы – ислам дінінен ада, байырғы түркілік дәстүр. Тәңірлік наным-сенімдегі әрісі – түркілер, бергісі көшпелі қазақ үшін – Күн, көк, от, су сияқты Жер де киелі. «Қара жер» - киелі жер деген мағынада. Байырғы көшпелілер тағатын тұмардың ішінде туған жердің бір шөкім топырағы болған. Тұмар сөзінің өзі байырғы түркі тілінде «тұма иер» - «туған жер» деген сөздердің кірігуінен шыққан. Кейін ислам дінінің орнығуына байланысты тұмардың ішіне аят, дұға жазып салу дәстүрі қалыптасты» деп жазған екен [2, 331 б]

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауының Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясында белгіленген алтыншы басымдықта «Біз қазақ халқының сан ғасырлық дәстүрін, тілі мен мәдениетін сақтап, түлете береміз. Сонымен қатар ұлтаралық және мәдениетаралық келісімді, біртұтас Қазақстан халқының ілгері дамуын қамтамасыз етеміз» делінген. Оңтүстікте аты әлемге Ұлы Жібек жолымен, батырлары алты ай бойы берілмей қорғаған қала атымен мәшһүр Отырар ауданында қырық жылдық тарихы бар, Отырар археологиялық қорық мұражайы да жалпыға ортақ осы міндетті іске асыруға өз үлесін қосуда. Өткен тарихи-мәдени құндылықтарымыздың киелі мекені – мұражай арқылы жас ұрпаққа танытудың маңызы зор. Көпшілігі ежелгі қолөнердің керемет дүниелері болып саналатын археологиялық қазба жұмыстары кезінде табылған саздан, тастан, сүйектен, шыныдан, металдан жасалған заттар мен этнографиялық мұраларға

жататын күнделікті тұтынатын бұйымдары, шаруашылық құрал-саймандары мен аспаптар, киім-кешек т.б. заттар. Мұражай қорында жинақталған ұлттық зергерлік бұйымдардың көлемді жиынтығы (коллекциясы) бұл өлкедегі зергерлік мектептің жоғары деңгейде қалыптасып, дамып, өркендегенін көрсетеді. Осынау қазақ мәдениетіне қайталанбас қолтанбасын қалдырған зергерлер еңбегі үлкен құрметке лайық. Халқымыздың қанына сіңген зергерлік өнері мен болмысымыздың жақұтындай болған зергерлік бұйымдар ұлтымыздың баға жетпес байлығы, мол мәдени мұрасы.

Сондықтан да қазіргі кезде мұражай қызметкерлері қордағы жинақталған әрбір жәдігерлер туралы жеке-жеке сипаттама жазып, коллекциялық кітапшалар дайындап жатыр. Мұражай қорындағы бойтұмарлар саны 26 дана. Бойтұмардың көпшілігі XVIII ғасыр және XIX ғасырдың аяғымен XX ғасырға тән. Әсіресе, қолданбалы өнер жәдігерлері XIX-XX ғ.ғ. зергерлік бұйымдарға келетін болсақ, мысалы, бойтұмарлардың ою-өрнектері геометриялық және сызықша тәрізді болып келген. [3, 395 б.] Соның ерекше біреуіне тоқталып өтер болсақ; мұражай қызметкерлері ел арасынан жәдігерлер жинақтау кезінде тапқан, XIX ғасырдың аяғымен XX ғасырдың басына жататын бойтұмарды сипаттар болсақ, 800-875 сынамалы күміс. Түтік тәрізді қуыс, алып-салатын құрастырмалы екі негізгі бөліктен және шынжырбаулардағы жеті салпыншақтан тұрады. Бойтұмардың ұштары дөңес тәріздес болып бітелген. Тұмардың жоғарғы бөлігінде орта көлемді екі ілмекке шынжырбау ілінген. Түтік тәрізді бөлігі алты жерінен шеңбермен құрсауланған. Шеңберлердің арасы төрт жерден зооморфты өрнекпен бедерлеу техникасында әшекейленіп, ұсақ сіркелеумен өрнектелген. Тұмардың төменгі бөлігінде – шынжырбауларға ілінген төрт найза іспеттес шағын ілгек, үш тұмарша және тұмаршаларға үш ілгекке тағы да үш найза іспеттес шағын ілгек ілінген. Салпыншақтардың үсті дөңес, асты жайпақ.

Әлемдегі басқа да халықтар сияқты қазақ халқы да өзінің көне замандардан бері келе жатқан тамаша тарихымен және өзіне ғана тән қайталанбастай ерекшелігімен көзге түседі. Ал қандай да болсын өнер және талант иелерін өмірге келтіретін де сол халық. Міне, сол халық таланттарының қолынан шыққан зергерлік бұйымдар, киім үлгілері, тұрмыс жиһаздары, әсем де зәулім ғимараттар қай заманда болмасын өз маңызын жоғалтпай келе жатыр. Бірақ мұндағы өкінішті жай, сол халық шеберлерінің көпшілігінің есімдері тарихта қалмағандығы. Бұл әрине, ертеде өз жазу-сызуы болмаған қай халықтың болса да басынан өткен жайлар. Дегенмен, ұлттық мәдениетіміздегі дәстүрлі қолданбалы өнер халқымыздың тарихымен, ұлттық болмыс-бітімімен, дүниетанымымен үндесе дамып келе жатыр. Тамырын тереңнен алатын қолданбалы өнердің көрікті де, көрнекті саласы зергерлік өнер атадан балаға, ұстаздан шәкіртке ауысып отыратын, тылсым сыры бар киелі де қасиетті өнер, қастерлі кәсіп. Жалпы қорыта айтқанда, Елбасымыз айтқандай, жастарымыз салт-дәстүрімізді көздің қарашығындай бағып жүретін, көптің көкейіне үміт отын жағып жүретін, адамзаттың озық ой көгінде ағып жүретіндей болса тарихтағы мәртебелі орнымыз орнықты боларына ешкімнің де дауы жоқ.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Аширбекова.Н. «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейі РМҚК қорындағы зергерлік бұйымдар топтамасы – Алматы-«Издательство Золотая Книга» ЖШС, 2018ж. – 86б
2. Бегманов Қ. Этнографпен әңгіме - Алматы: Дәстүр: 2010 жыл-331 б
3. Жұмашова А. Отырар өрнектері.- ҚР Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған «Қазіргі жоғарғы білім жүйесіндегі археология, этнология және музейтану» атты «ҮІІІ Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары: Алматы, 2006 жыл 1-2 сәуір-395б
4. Кейкін Ж. Қазақы атаулар мен байламдар – Алматы: Өлке баспасы - 2006 жыл – 106 б
5. Тоқтабаева Ш.Ж. Қазақтың зергерлік өнері – Алматыкітап баспасы:2011 жыл-107-108 б

6. Сейдімбек А. Қазақ әлемі - Этномәдени пайымдау – Астана: Фолиант, 2010 жыл – 218б

7.Энциклопедия 5 том Ө-Я. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі- 503б.

МУЗЕЙДЕ ӨТКІЗІЛЕТІН ТАРИХИ-ТАҒЫЛЫМДЫҚ САБАҚТЫҢ ҒЫЛЫМИ- ӘДІСТЕМЕЛІК МЕТОДИКАСЫ

МОЛДАШЕВА Самал Казихановна

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Атырау, Қазақстан

Samal_moldasheva@mail.ru

Өткен тарихымызды танып білмей, болашағымызға бастар жолды айқындау мүмкін емес. Ал өткен тарихымызды бірден-бір баян ететін орын – музей. Анығын айтсақ, музей теория ғана емес, практика деп қарауымыз керек. Өмірдің сол күйіндегі жанды бір кесек бейнесі – өз өлкесінің өткені мен бүгінгісін көзімен көріп, қолымен ұстаған әрбір адам ертеңге ұмтылары анық.

Өз елінің тарихымен, оның өткені мен бүгінгісімен бетпе-бет келу, жалпы ұлттық құндылықтарды қастерлей білуге үйрету, оқушыны туған жері мен өзінің халқын сүйуге тәрбиелеу, бала бойында ұлттық рух, сана-сезім сияқты елжандылық қасиеттердің пайда болуын қамтамасыз ету – бүгінгі күннің кезек күттірмейтін мәселесі. Бұл орайда, музейлердің атқаратын рөлі ерекше [1,49].

Елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің «Қазақстан - 2050» Стратегиясында «Біз өзіміздің ұлттық мәдениетіміз бен дәстүрлерімізді осы әр алуандығымен және ұлылығымен қосып қорғауымыз керек, мәдени игілігімізді бөлшектеп болса да жинастыруымыз керек» деп атап көрсетті [2].

Музей – ел тарихы, ұлттың көне менталитеті, дүниежүзі мәдениетінің қайнар көзі тоғысатын жер. Бұрынғы мен қазіргі материалдық және рухани мәдениетті сақтап, насихаттайтын киелі орын. Себебі, музей экспозициясында орналасқан және қорда сақталған әрбір жәдігердің астарында халықтың жүріп өткен ізі, тарихы жатыр.

Елбасы Н.Назарбаев айтқандай «Жалпақ жұртыңды, иісі алашыңды құрметтеу, алдымен өзің туған өлкенің тарихын, табиғатын танудан, адамдарын ардақтаудан басталады» деген ғажайып ұлағатты сөзі, жас ұрпақты туған жерінің табиғаты мен тарихын білуге үндейді. Біз үшін ортақ тағдыр, бұл біздің Мәңгілік Ел, қайсарлы Қазақ елі, Мәңгілік Ел – жалпы қазақстандық ортақ шаңырағымыздың ұлттық идеясы еді. Осы тұрғыда еліміздің ғасырлар қойнауынан сыр шертетін тарихи құндылықтарды насихаттауда, музей қорындағы жәдігерлерді жарыққа шығарып, халық назарына ұсыну үшін экспозициялар мен тақырыптық көрмелерді жасақтауда музей қызметкерлерінің атқаратын орны ұшан теңіз [3. 21].

Музей қызметкерлерінің іскерлігі, біліктілігі арқасында мәдени білім беру бағытында жас ұрпақты танымдық бағытта тәрбиелейтін мәдени шаралар, ғылыми-тәжірибиелік конференциялар, семинар-тренингтер, көрмелер, кездесу кештері, тарих ғылымындағы өзекті тақырыптар бойынша және қазіргі заманғы мәселелер бойынша тарихи-тағылымдық сабақтар, патриоттық тәрбиелік жұмыстар жиі өткізіліп отырады.

Музейдегі экспозициялық көрмелер бойынша экскурсиялар ұйымдастырып, оқушыларға тақырыптық лекциялар оқу арқылы өз еліне, Отанына деген сүйіспеншілік сезімін арттыратына хақ. Қазіргі таңда Отансүйгіштік, патриоттық тәрбие беру туралы мемлекеттік бағдарлама да қабылданған. Бағдарламаның негізінде оқушылармен жан-жақты байланыс жасау үшін - музейлік сабақтар мен мәдени шаралар жиі өткізіліп тұрған дұрыс.

Мәдени білім беру қызметі дегеніміз – білім беру және тәрбиелеу қызметі жүзеге асырылатын музей қызметінің негізгі бағыттарының бірі. Музей аудиториясымен жұмыс жасаудың түрлі тәсілдері арқылы жүзеге асырылады. Мәдени білім беру қызметінің теориялық негіздері – музей коммуникациясының теориясы мен музей педагогикасы болып табылады

[4.16]. Яғни, білім беру және тәрбиелеу қызметі жүзеге асырылатын музей қызметінің негізгі бағыттарының бірі.

Музейлік педагогика – бұл оқушылармен тікелей жұмыс істеу көзі десек, музейде өтетін саяхат, ізденіс, интеллектуалдық ойын, мультимедиалық және т.б. сабақ түрлері, ізденіс-зерттеу жұмыстары, танымал тұлғалармен кездесулер оқушылардың оқу үрдісіне деген белсенділігін арттыруға үлкен үлес қосады. Сабақ барысында мультимедиалық аппараттар мен ғылыми қор құжаттарын қолдану сабақты әдістемелік жағынан түрлендірері сөзсіз. Негізінен, оқыту әдістері үш топқа бөлінеді. Олар:

1. Ауызша (әңгіме, кеңес, дәріс, кітаппен жұмыс);
2. Көрнекілік (суретпен сипаттау, картамен жұмыс, жәдігерлерді қолдану);
3. Зертханалық, тәжірибелік жұмыстар;

Музейде өткізілетін әрбір сабақтың дидактикалық, тәрбиелік жағынан маңыздылығы ескерілуі керек. Оның ішінде Ата Заңымызға, Мемлекеттік Рәміздерге, облыстың, қаланың немесе ауданның құрылу тарихына арналған сабақтар оқушылардың патриоттық сезімін көтеруге көмектесіп, еліміздің белгілі азаматтарымен кездесулер өткізу оқушылардың адамгершілік, азаматтық тұлғасын қалыптастыруға ықпал ететіні анық.

Ғылыми-зерттеу жұмыстарымен мәдени-ағарту саласының тарихын, құнды жәдігерлер, мәдени мұраларды жинақтау, сақтау, насихаттау жұмыстарымен айналысып отырған музейлер рухани-мәдени және білімділік-тәрбиелік орасан зор әулетке ие. Музей қызметкерлерінің жыл бойы жүргізген зерттеу жұмыстары музей жанындағы ғылыми-кеңес мәжілісінде қаралып, талқыланып, жинақталған мәліметтер бойынша баяндама жазылып, каталогтар жасалып, жинақталған фотосуреттер, құжаттар, заттай деректер мен бұйымдар музей қорына қабылданады. Бұл қабылданған жәдігерлерге ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізіліп, экспозициялық көрмелерге насихатталады. Сондай-ақ, музейде өтетін іс-шараларға, тарихи-тағылымдық сабақтарға пайдаланылады [5.20].

Білім беруге және ағартушылыққа бағытталған музей іс-шараларының арасында қазіргі кезде музей сабақтары ерекше сұранысқа ие. Елбасының «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламасы мен «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласы аясында Атырау облысы тарихи-өлкетану музейінде «Өлке тарихы» ғылыми-зерттеу бөлімінің ұйымдастыруымен «Әңгіме арқауы тарих», «Ерлік, Еңбек, Бейбіт шежіресі», «Өнердің қайталанбас өр тұлғасы», «Зұлмат заманның зардабы», «Ленинград қаласын қорғауға қатысқан Атыраулықтар», «Тәуке ханды тәнті еткен Мүсірәлі», «Қыпшақ даласының қыраны – Бейбарыс сұлтан» «Ерлікке толы ғұмыр», «Теңге – тәуелсіздіктің нышаны», «Саз әлемінің сардары» және ұлы ақын Абайдың 175 жылдығына орай, әл-Фарабидің 1150 жыл толуына орай тарихи-тағылымдық сабақтарды өткізіп келеді.

Музейде өткізілетін сабақпен мектепте өткізілетін сабақтың айырмашылығы:

- Музейде өткізілетін сабақтың көрнекілігіне музейдің ғылыми қор бөлімінде сақталған жәдігерлік заттарды немесе тарихи құжаттарды қолдану;
- Көрнекілік, заттай жәдігерлерді пайдалану (өткізіліп отырған тақырыпқа қарай залда орналасқан экспозицияны сөйлету, электронды таныстырылымдар, бейнефильмдерімен слайд бағдарламасы арқылы оқушылардың танымдыын қызықтыру);
- Тәжірибелік жұмыстар (ғылыми-кеңес мүшелерімен, университет профессорлары, өлкетанушы ғалымдар мен археологтарды шақырып дәріс өткізу);

Музейде өткізілетін тарихи-тағылымдық сабақтар оқушылардың белгілі-бір тақырыптар бойынша алған білімдерін бекітуге және тереңдетуге бағытталған. Бұл мектептің оқу бағдарламалары бойынша оқушылардың білімдерін тереңдету мақсатында музей экспозициясы жанында өтеді. Оның ерекшелігі мектеп тапсырмаларын музейдегі жәдігерлерімен білім беру ортасында жүзеге асыру болып табылады. Музей мамандары жоспар бойынша өткізілетін танымдық сабаққа мектеп басшысына хат жазып, мұғалімдер арқылы мектеп оқушыларымен тікелей байланысып отырады.

Музейде өткізілетін сабақтар, іс-шаралардың әрқайсысы еліміздің бәсекеге қабілетті, шығармашыл, өз елін, жерін сүйетін, тілін, салт-дәстүрін құрметтейтін оқушының жеке тұлғасын қалыптастыруға бағытталуы керек.

Музейде өткізілетін әрбір сабақтың дидактикалық тәрбиелік жағынан маңыздылығы ескерілуі керек. Музейдің білім беру қызметіне оқушылардың ой-өрісін кеңейту, білгірлікті дамыту, тұлғалық шығармашылық тәжірибені жинақтау жатады.

Музейдің тәрбиелік қызметі туралы Анакостиядағы музейдің алғашқы директоры Джон Кинард былай деп жазған болатын: «Егер музей болашағының болуын қаласа, олар адамдар өміріне белсенді араласуға, оларды қажет еткендермен байланыс орнатуға міндетті».

Әр бағытта ұйымдастырылатын әр түрлі бағыттағы тағылымдық-тәрбиелік сабақтар оқушылардың сөйлеу мәнерін үйренуді, ізденіске, еңбекқорлыққа, логикалық ойлауға, әр түрлі бағыттағы тағылымдық-тәрбиелік мәдени шаралар орта және жоғары оқу орындарында алып жатқан білімдерін толықтыруға, өздерінің көзқарастарын қорғай білуге, сабаққа деген қызығушылығын оятып, эстетикалық тәрбие береді. Яғни оқушыны білімділікке, Отанының тарихын терең білуге, патриоттыққа және рухани-мәдени құндылықтарды бойына сіңіру арқылы азаматтық тұлғасын қалыптастыруға тәрбиелейді.

Бүгінде музей өлкедегі аса маңызды рухани орталығы ретінде өткен кезеңнің жақсы дәстүрлерін жалғастыра отырып ХХІ ғасыр талап етіп отырған міндеттердің негізгі бағыттарын айқындап халыққа қызмет етуде [6. 89].

Қорыта айтқанда, елдің тірегі-рухани құндылықтарымыз. Сондықтан мемлекеттің іргесі берік, халқының болашағы сәулелі болуы үшін біз ұлыларымызды ұлықтап, қазақы құндылықтарымызды ұрпақтан-ұрпаққа аманат етіп жеткізіп отыруымыз керек. Халқымыздың ертеден қалған көзі ретінде, қазіргі қолда бар жәдігерлерді болашақ ұрпаққа жоғалтпай сақтап, күтіп жеткізу музей қызметкерлерінің алдындағы борышы деп санаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Музей ісін дамытудағы өзекті мәселелер. Атырау, 2009. – 49 б.
2. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. Астана.-2012 ж.
3. Этномәдени мұраларды зерттеудегі музейлердің рөлі. Алматы, 2003
4. Мекебаева А.А. Қазақстан Республикасының орталық мемлекеттік музейінің тарихынан // ҚазҰУ хабаршысы. Тарих сериясы, 2005. -№2(37)
5. Мұражайларда мәдени шараларды ұйымдастыру және жәдігерлер негізінде баспа өнімдеін дайындау жолдары //конференция материалы. Атырау, 2015. -20 б.
6. Өлке тарихының өзекті мәселелері: ізденістер, зерттеулер, тұжырымдар. Атырау, 2001. -
7. «Қазақстан музейлері» журналы. 2 (3) 2003.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ДАРЫНДЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУ

НИЕТАЛИНА Әлия Ниеталықызы

Жаңақоныс жалпы орта білім беретін мектебі

Шалқар ауданы, Ақтөбе облысы, Қазақстан

Nietalina_aliya@mail.ru

Қазіргі білім саласында жүргізіліп жатқан реформаның басты мақсаты – ой-өрісі жаңашыл, шығармашылық деңгейде қызмет атқара алатын, дүниетанымы жоғары, жан-жақты қалыптасқан жеке тұлға даярлау. Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңына мемлекеттік саясат негізінде «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын дамыту» өзекті мәселе етіп енгізілген. [1,37-б] Дарынды баланы анықтау, оқыту, тәрбиелеу, дамыту – қазіргі уақытта білім беру жүйесіндегі қолға алынып отырған өзекті мәселе. Осыған орай мектептердің педагогикалық ұжымы алдында дарынды және талантты балаларды айқындау, олардың шығармашылық жұмыстарына барынша қолдау көрсету және қабілетін дамыту бағытында орасан жұмыстарды атқару міндеті тұр. Осы орайда

пән мұғалімі ретінде іс-тәжірибеме сүйене отырып, дарындылықты дамыту жайында пікір қозғасам деймін. Дарынды оқушыны дөп басып тану үшін мұғалімнің шығармашылық шеберлігі, көрегендігі қажет. Осы ретте 5-сыныпқа келген шәкірттерімді пәнге қызықтырып, шығармашылық қабілетінің оянуына мүмкіндік жасай отырып, икемділік, құлшыныс танытқан оқушылардың дарынын дамытуға ерекше көңіл бөлемін. 5-6 – сыныптарда қабілеттілік танытқан оқушылардың мектеп бітіргенге дейінгі дарындылығын дамыту мақсатында жоспарлы түрде үздіксіз жұмыс жүргіземін. Дарынды, талантты жастың қабілетін шыңдау, оны ғылымға жетелеу, өз жолын табуға көмектесуді ұстаз ретіндегі парызым деп санап, заманның озық өнегесін дарынды шәкірттерімнің санасына сіңіріп, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамытуды басты мақсат еттім. Дарынды баланы дамытуда мынадай ұстанымдарды басшылыққа алдым:

1. Баланың жеке ерекшелігі мен қабілетін зерттеп, зерделеу, түрлі ақпарат көздері арқылы мағлұматтар беру.
2. Баланың қызығушылығы мен бейімділігі бағытында түрлі пәндік-танымдық сабақтарға, интеллектуалдық олимпиадаларға, сыныптан тыс іс-шараларға қатыстыру.
3. Әр түрлі психологиялық «кедергілерді» жоюға мүмкіндік беретін тренингтік әдістерді пайдалану арқылы оқушыны жігерлендіру.
4. Әңгімелесу, талдау, бақылау, сараптау, жүйелеу арқылы баланың нақты іс-әрекетін дамыту.
5. Шығармашылық, ғылыми-зерттеушілік іс-әрекетін бақылауға алу, баланың дамуын назарда ұстау.

Дарынды оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты – олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Дарындылықты дамытуда оқытудың әр түрлі жаңа технологияларын тиімді пайдаланудың маңызы зор. Оқыту мен дамыту арасында тығыз байланыс бар екендігі ғылымда дәлелденген. Осы мәселені ғалымдар (Л.Выготский, В.Давыдов, Д.Эльконин т.б) түбегейлі зерттеп, бала дамуындағы оқытудың рөлін анықтаған. [2,13-6] Оқытуды өзектендірудің әдістемелік тәсілдерін назарда ұстап, оқудың ғылымилық-зерттеушілік бағытындағы танымдық тапсырмалар арқылы білім берсек, дарынды балалар қабілеті шыңдалады. Сабақ кезеңінде оқыту модульдерін сабақтастыра пайдалана отырып, оқушылардың шығармашылық дарындылығын қалыптастыру үшін мынадай әдістемелік тәсілдерді назарда ұстаймын: *оқытудың жаңа әдістері мен тәсілдерін сабақта жиі қолдану; сыни тұрғыдан ойлауға төселдіру; білім алушыны тақырып бойынша қайшылыққа әкеліп, оны шешудің жолдарын табуды ұсыну; жағдаяттарды әр түрлі тұрғыдан қарастырып, оны шешуді ұсыну; нақты сұрақтар қойып, нақты тапсырмалар ұсыну; оқу үдерісінің материалдық-техникалық базасын нығайту;*

Шығармашылық сипаттағы сабақтар арқылы оқушылар дербес ізденіп, жаңа білімді өз белсенділіктерімен алу әрекетін ұйымдастырады, өзара ой алмасады. Олар сын тұрғысынан қарап, сөйлеуге үйренеді. Оқушылардың өзіндік ізденісін, яғни, зерттеуші, ізденуші ретінде дағдыларын қалыптастыруда тіл дамыту сабақтарының маңызы зор. Тіл дамыту сабақтары оқушының көркем ойлау қабілеті мен сауаттылығын арттырады. Тіл дамыту – баланың қалыптасқан сөздік қорларын ары қарай байыту, ауызекі сөйлеу тілінде де әдеби нормативтерді сақтау, ойын нақты, тұжырымды, айқын жеткізу, мәнерлі де жатық сөйлеуге жаттықтыру, шешендік оралымдар мен даналық сөздерді терең түсіне отырып, керегінде оларды пайдалану, сөйлеу, жазу мәдениетінің талаптарын меңгерту, сауаттылыққа баулу іс-әрекеттерінің жиынтығы. Жоспарлы ойлауға төселген оқушы қиялы бірте-бірте дамып, өздігінше шығармашылық жұмыстарға бағыт алады.

Қазіргі талантты балаларды бірсарынды, сындарлы оқытуға негізделмеген сабақтар жалықтырады сөзсіз. Дарынды оқушылармен сабақ жүргізу әрекетінде мұғалімге үлкен міндеттер жүктеледі. Мұғалім тапсырманы алған білімді жаңғыртатын, эвристикалық ізденіс тәсілдерін қажет ететін, зерттеу элементтерін пайдаланатындай етіп құруы керек. Тапсырманы түрлендіре отырып, дарынды бала бойындағы қабілетті басты назарда ұстау қажет. Тапсырмалар ойлануға, талдап жинақтауға, абстрактілеуге құрылады. Түпкі нәтижеде оқушы

өздігінен ізденеді, зерттеу жүргізеді, теорияны тәжірибе арқылы талдауға талпынады. [3, 13-б]

Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының жеке тұлғалық күшін арттырып, шығармашылық ойының дамуында басты рөл атқарады. Педагогикалық технология оқыту мақсатына жетудің тиімді, нақты жолдарын көрсетеді. Сын тұрғысынан ойлау мен дамыта оқыту технологияларына негізделген сабақтар оқушының қабілетін жан-жақты ашуға, оқушы көзқарасын қалыптастыруға септігін тигізеді. Мұндай шығармашылық сипаттағы сабақтар арқылы оқушылар дербес ізденіп, жаңа білімді өз белсенділіктерімен алу әрекетін ұйымдастырады, өзара ой алмасады. Олар сын тұрғысынан қарап сөйлеуге үйренеді. Сабақ процесіндегі шығармашылық бағыттағы тіл дамыту жұмыстары, оқылған көркем шығармаға рецензия жазу, тақырып бойынша мәтін құрастыру, ойтолғау жазу, ұсынылған тақырыпқа сценарий жазу, мектеп, ауыл өмірі, игі бастамалар, үлгілі істер туралы мақала жазу, әдеби кейіпкерлермен сырласу, оларға ашық хат жазу, баяндамалар жазу, рефераттар қорғау, тақырыптық кештерде өзіндік көзқарасын білдіріп, ұсыныс, пікірлер айту сияқты ойлау мен жазу әрекеті арқылы оқушы шығармашылық жұмысқа төселеді. Осындай өзіндік ойлау мен ізденушілік әрекеттің нәтижесі оқушыны ғылыми-зерттеушілік жұмысқа бағыттайды.

Пәндік бағыт бойынша оқыту, үйрету жұмыстары арқылы оқушылар бойында мынадай дағды-әрекеттер қалыптасады:

- өз бетінше шығармашылық ізденіс жұмыстарын жүргізеді;
- зерттеу тәсілін қолданып, көркем шығармаға идеялық-көркемдік баға беретін дәрежеге жетеді;
- көркем шығармаға әдеби-теориялық кешенді талдауды меңгереді;
- ақпараттармен өз бетінше жұмыс жасай алады;
- барлық іс-әрекетте шығармашылық бағыт ұстанады;

Дарынды оқушылардың дүниетанымын кеңейту, шығармашылық жұмысқа баулу, ізденушілік қабілеттерін жетілдіруде сыныптан тыс жұмыстарды жүргізудің маңызы зор. Кейбір зерттеушілер (А.Матюшкин, О.Нильсон, Б.Айтмәмбетов, т.б) сыныптан тыс жұмыстар оқу жоспарына сай оқушылардың білім дәрежесін толықтырушы және белгілі дәрежеде оқыту үрдісін оңтайлы ұйымдастырушы, оқушылардың дербестік қасиеттерін дамытушы құрал ретінде қарастырады. [3, 15-б]

Оқушы дарындылығын дамыту барысында оқу бағдарламасы шеңберінде тұйықталып қалмау керек, бұл орайда оқушылардың шығармашылық мүмкіндігін жетілдіруде, дарындылық қабілетін дамытуда сыныптан тыс жұмыстардың маңызы зор. Сыныптан тыс жұмыстардың маңызды ерекшелігі – оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін жетілдіру. Дарынды балалардың қабілетін дамытуда ізденімпаздық шаралардың маңызы зор. Пәндік бағыт бойынша дарындылықты дамытуда жүргізілетін жұмыстар:

1. Пәндік үйірмелер
2. Пәндік, интеллектуалдық олимпиадалар
3. Көркемсөз оқу, жыр мүшәйрасы
4. Көркем шығармалар байқауы
5. Зияткерлік ойындар, дебаттар
6. Ғылыми жобалар, ғылыми-практикалық конференциялар
7. Ақындар айтысы, шешендер сайысы
8. Танымдық шараларға қатысу (апталықтар, кештер т.б.)
9. Кітапханамен байланыс. Оқырмандар конференциясы

Осындай бағыттағы жұмыстар арқылы бала белгілі бір шеберлікке жеткен соң, оның шығармашылық қабілеті дамиды, өзіндік идеясы туып, үлкен ізденіс пайда болады. Мұндай әрекет шығармашылыққа баулып, шәкірт бойындағы талант көзін ашуға, тілін байытуға, қиялын ұштауға және өз бетінше ізденуіне мол әсерін тигізеді. Сыныптан тыс жүргізілетін жұмыстарға қатысу арқылы оқушылардың қоғамдық, шығармашылық белсенділігі артады. Сонымен бірге оқушылардың іс-әрекетке, нәтижеге жетуге сенімділігі қалыптасады, шығармашылық ой-өрісі кеңейеді, дербес жұмыс істеу дағдысы жетіледі, интеллектуалдық, эмоционалдық ерік-жігері қалыптасады.

Дарынды балаларды оқытуға зерттеу әдісін қолдану қажеттілігі олардың табиғи қызығуының жоғарылығымен, қоршаған ортасына деген құштарлығымен түсіндіріледі. Оқушының өзіндік зерттеу әрекеті оның өзіндік талабын қанағаттандыруға ықпал етеді. Оқушылар қоршаған ортамен таныса отырып, өзіндік зерттеу әрекетінің көмегімен жаңа білімді дайын күйде емес, өзі ашады. Психологтер «зерттеу тәртібін» тұлғаның дамуы мен өзін-өзі дамытуда маңызды деп көрсетеді. [4,23-б] Әрбір оқушының жас ерекшелігіне, қабілетіне қарай дарындылығын айқындау және дамыту көп жағдайда әр түрлі әдістермен, оның ішінде ғылыми-зерттеу қызметімен ұштасады. Қандай да бір зерттеушілік іс-әрекетті жүргізу үшін шығармашылық зерттеушілік жұмыстардың тәсілдерін меңгеру қажет. Барлық зерттеу жұмыстарының құрылымы проблеманы айқындау, негіздеме материал, қорытындыдан тұрады. [5,17-б] Демек, барлық зерттеу жұмысына тән ортақ қажеттілік мыналар:

- нысанаға алған құбылысты зерттеу әдістерін меңгеру;
- зерттеушінің жинақтаған материалдарының молдығы;
- зерттеу материалын талдау және қорытындылау.

Зерттеушілік, ізденушілік – бала табиғатына тән құбылыс. Зерттеу әрекеті – оқушының жеке шығармашылығына бағытталған әрекет. Бүгінгі білім беру саласының маңызды міндеті – баланы ізденушілікке баулу, оған зерттеу дағдысы мен білігін үйрету. Әр оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыру үшін оның қабілетін түрлі әрекетте көрсету үшін зерттеуге дайындау қажет. Педагогика, психология ғылымының оқушыларды оқыту, тәрбиелеу, дамыту әдіс-тәсілдерін пайдалана отырып, шәкірттерді ғылыми-зерттеушілік жұмысқа бағыттау мақсатында 7-10-сынып оқушыларынан ғылыми топ құрдым. Тіл мен әдебиет пәніне икемді, теориялық білік-дағдысы қалыптасқан оқушылардан құрылған ғылыми топпен жоспарлы жұмыс жүргіздім. Осы орайда тіл біліміне байланысты жер-су атауларының шығу тарихы және оның этимологиясы, жергілікті жерде кездесетін диалект сөздерді жинақтап, оны әдеби тілдегі нұсқасымен салыстырып, жергілікті жерден шыққан батыр, би-шешендердің, өнер адамдарының сөздерін жинақтап, саралау, талдау жұмыстарын жүргізді. Қабілетті оқушыларға берілетін тапсырма көлемін күрделендіре түстім. Болашақ берілер білімнің алғашқы бөлігін алдын ала ұғындырып, оза оқыту әдісін пайдаландым. Бағдарлама талабынан тыс әдеби жанрлар, олардың ерекшеліктері, тілдік категориялар туралы ұғымдарды түсінді, сөйлемге, әдеби шығармаға кешенді талдау жүйесін меңгерді. Оқушылардың білім-білік дағдысы сыналатын пәндік олимпиада, ғылыми жобалар байқауы, көркем сөз оқу шеберлерінің сайысы, Абай, Шәкәрім оқулары, интеллектуалдық сайыстар, көркем шығармалар байқауына қатысушы оқушылар үйрету жұмыстарының нәтижесінде тіл мен әдебиет мәселелерін зерделеп меңгерді, әдеби-теориялық білігі молықты, шығармашылық жазба жұмыстарына жақсы төселді, тақырып немесе тірек сөздер бойынша мәтінді тез әрі көркем жаза білуге машықтанды, мәнерлеп оқудың партитурасын жақсы меңгерді.

Осындай бағыттағы ғылыми-зерттеу жұмыстар арқылы оқушыларда дағды қалыптасады. Олар өздіктерінен ғылыми-бұқаралық әдебиеттермен, әдістемелік журналдармен жұмыс жасауға жаттығады, зерттеушілік іскерліктері мен машықтары шыңдалады. Ғылыми-зерттеу жұмысына төселген, шығармашыл тұлғалар ерекше даралық сипаттарға ие болады. Ғылыми-зерттеушілік іс-әрекетке шыңдалған дарынды тұлға моделі:

- зерттеу кезінде білімге ерекше құштарлық танытатын жоғары қажеттілік;
- тек кешегі мен бүгінгі ғана емес, болашақ абстрақтылы идеялар мен теорияларға қызығушылық;
- өз бетімен белгілі бір мақсатқа жетуге табандылық көрсете білу;
- абстрақтылы-логикалық ойлаудың жоғары деңгейін таныту;
- тапсырмаларды өз бетімен ойлай және шеше білуге ұмтылу;
- стандартты емес идеялар мен мәселені шешудің жаңа тәсілдерін таба білу

қабілеті; [5,20-б]

Жас таланттың бойындағы табиғат берер ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның әрі қарай дамуына бағыт-бағдар бере білу - жауапты іс. Алайда әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу – ұстаз парызы. Демек, өз заманының озық

өнегесін санасына сіңіріп, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыта алсақ, қоғам алдындағы ұстаздық парызды ақтаған болар едік. Ендеше бүгінгі таңда ұлттық рухы жоғары, білімді, дарынды ұрпақ тәрбиелеп шығару әр педагогтің алдында тұрған ең маңызды міндет болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы Алматы – 2001
2. Н.Б.Шумакова «Обучение и развитие одаренных детей» М., 2004
3. А.Қабдолданова «Дарынды бала» Мектеп директоры 2012 №1
4. Қ.Жарықбаев Психология Алматы – 1993
5. А.Мешітбай «Ғылыми-зерттеушілікке баулу» Тәрбие құралы 2008 №2

БОЛАШАҚ ДЕФЕКТОЛОГТАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДА ЭМПАТИЯНЫҢ РОЛІ ОРАЗОВА Жанна Урумбасаровна

Абай атындағы ҚазҰПУ
Алматы, Қазақстан
orazova.1974@bk.ru

Қарым–қатынас рухани және материалдық құндылықтардан тұратын қажеттілік. Қарым-қатынас барысында адамдар өзара түсіністікке қол жеткізеді. Қ.Жарықбаевтың пікірінше, қарым-қатынас дегеніміз - тіршілікке аса маңызды ақпарат алмасу. Қарым-қатынас арқылы адам баласы қоршаған орта жайында мәлімет алады, еңбекке үйренеді, адами құндылықтарды меңгереді.

Б.Г.Ананьевтің айтуы бойынша, қарым-қатынас процесі кезінде адамдар сөз немесе іс-әрекет арқылы ғана қарым-қатынасқа түспейді, сонымен қатар олар бірін-бірі танып біледі, бағалайды. Олай болса, адам өмірінде маңызды роль атқаратын қарым-қатынас бірнеше қызмет атқарады. Соның ішінде ең бастысы адамдардың бір-бірімен өзара түсінісуі.

Күнделікті тұрмысымызда біз әртүрлі жағдайда қарым-қатынасқа түсеміз. Оның біреуі көңілімізге кірбің түсіріп, уайым-қайғыға салса, енді бірі шабыт сыйлайды. Көпшілік жағдайда біз адамның басына түскен қайғыны бөлісуге, оның жағдайын түсінуге тырысамыз. Бұл туралы А.Маслоу адамды «өзінің іс-әрекеттерін үнемі өзін-өз белсендіруге бағыттап отыртын қайталанбайтын жан», - дейді. Сондықтан ол жақсылық пен қамқорлық жасауға, мейірімділік танытуға әркез бейім. Ол достарымен, жақындарымен жағымды психологиялық байланыс орнатуға ұмтылады. Ол басқа адамның ішкі әлемін түсініп, оның көзқарасымен өзгелерге қарау үшін эмпатиялы болуға жаттығады.

Р.Бернстің пікірінше, эмпатияға барлық адам қабілетті емес. Эмпатияға бейім адам ең алдымен

- басқа адамның эмоциясына шыдамдылық танытады;
- өз қамқорлығындағы адамның ішкі дүниесіне терең үңіле алады;
- өзгені неғұрлым жақсы түсіну үшін оны қабылдауға бейім болады.

«Эмпатия» туралы К.Роджерс, Х.Кохут, Г.П.Гаврилова, Л.А.Петровская, Б.Д.Парыгин, Л.П.Буева, М.Г.Андреева, Р.Б.Карамуратова, С.В.Кондратьева, Н.Ю.Синягина, Т.Д.Карягина, Е.Н.Козлова, М.Ю.Тюлин, О.В.Еремкина, Ю.В.Молодцева, Н.Г.Фролова, т.б. ғалымдардың еңбектерінде жан-жақты зерттелінген.

Э.Титченер неміс тіліндегі “симпатия” сөзін ағылшын тіліне «эмпатия» деп аударып, ғылымға жаңа бір ұғым енгізді. Ол эмпатияны басқа адамның жай-күйін өз басына түскендей сезінуі, жанашырлық танытуы, -деп түсіндірді және адамның күйзеліске түсуінің себептерін айқындады.

Гуманистік психологияның өкілдерінің бірі К.Роджерс эмпатияны «басқа адамның ішкі әлемін түсінуге бағытталған процесс» деп таныса, Дж.Мид эмпатияны «басқа адамның рөлін қабылдай алу қабілеттілігі» ретінде қарастырды.

Н.Н.Обозовтың пайымдауынша, эмпатия - басқа біреудің уайымына тұлғаның пікірі. В.И.Слободчиков пен Е.И.Исаевтің пікірінше, эмпатия басқа адамның жағдайын тек түсінумен ғана шектелмейді, эмпатия оның уайымына эмоциялық үн қатуға ұмтылуы.

Т.Д.Карягина «эмпатия» түсінігінің негізгі аспектілерін талдай келе, эмпатияны тану және қарым-қатынас феномені ретінде қарастырады. Басқа адамның сезімін, уайымын түсіну формасын эмпатияның тану феноменіне, ал оған жауап беру формасын қарым-қатынас феноменіне жатқызады [1]. Демек, зерттеушілер эмпатияны әртүрлі аспектіде, яғни оны психикалық процесс; адамның қызметі; басқа адамға назар аударудың бір түрі; жеке тұлғаның қабілеті, қасиеті, тану және қарым-қатынас феномені ретінде зерттеді. Біз өз зерттеуімізде эмпатияны болашақ дефектологтарды кәсіби даярлауда қалыптасатын қасиет және басқа адамның уайым-қайғысына ортақтасу арқылы оның ішкі әлемін түсінуі, оған эмоциялық жауап бере білуі деп қарастырамыз.

Дефектологтың кәсіби қызметі басқа мамандықтардан мазмұны мен қызмет түрлері жағынан ерекшеленеді. Бұл дефектологтан аса үлкен жауапкершілік пен шыдамдылықты талап етеді. Себебі, дефектологтың кәсіби қызметі ерекше білімді қажет ететін тұлғалармен диагностикалық және профилактикалық жұмысты тиімді ұйымдастыруды, оқу-тәрбиелік, түзетушілік үрдістің сапалылығы мен оны дұрыс басқара білуді, балалардың әлеуметтік ортаға тез бейімделуі мен олардың отбасымен жүргізілетін жұмыс түрлерін қамтиды [2].

Болашақ дефектологтың кәсіби қызметтегі теориялық және практикалық дайындық дәрежесі өкінішке орай, әлі де жеткіліксіз. Біздің ойымызша, болашақ дефектолог кәсіби біліктілікті игерумен қатар қарым-қатынас процесінде өзін-өзі жетілдіретін механизмдерді білуі керек. Ол өзара әрекеттесу кезінде анық көрінеді. Себебі эмпатиялық түсінігі бар маман әрбір «ерекше» баланы жеке тұлға ретінде қабылдап, жоғары адамдық қасиеттер арқылы оның дамуына ықпал етеді, оның ішкі дүниесін түсінеді және оған қолдау көрсетуге дайын болады.

Ендеше, болашақ дефектологтың эмпатиясы адами құндылықтарды бағалаудан басталып, адамгершілік қасиеттермен үндеседі, педагогикалық шеберлікпен ұштасады. Нәтижесінде ол басқа адамның орнына өзін қоюы арқылы ішкі жан дүниесін түсіне алатын қасиетке ие бола алады.

Н.Ю.Синягина өз зерттеуінде эмпатиялық қасиетке ие педагог әр оқушының жеке тұлға болып қалыптасуына ықпал ететіндігін және оқушылармен ынтымақтастық қарым-қатынасқа еркін түсіп, өзара түсінушілікке бейім болатынын айтады.

Кейбір зерттеушілер мектептегі мұғалімдердің қарым-қатынасын зерттеу барысында шынайы эмпатия мен жалған эмпатияның жиі кездесетінін айтады. Жалған эмпатия немесе псевдо эмпатия кезінде мұғалімнің сырт келбеті мен оның іс-әрекетінде оқушыға деген алаңдаушылық пен қамқорлық байқалып, оны түсінетіндей болып көрінеді, ал шын мәнінде ол шынайылықтан гөрі жасандылыққа жақын болады. Жалған эмпатияда мұғалім шындыққа жанаспайтын «жанашыр» кейпін киеді. Зерттеушілердің пікірінше, мұндай қарым-қатынас мұғалімнің «байланыс бұзылады» деген қорқынышынан туындайды. Демек, мұндай қарым-қатынаста адамның тұлғалық ерекшеліктері ескерілмейді және оны түсінуге ұмтылыс пен шынайы сезім болмайды. Бұдан шығатын қорытынды, қарым-қатынастағы «маскалық» байланыстар керісінше адами құндылықтың қағидалары әділеттілік, шыншылдық, адамға құрметпен қарау, т.б. айналуы керек.

Эмпатия К.Роджерс енгізген «конгруэнттілік» (сөз бен әрекеттің сәйкестігі, сезімнің шынайылығы) ұғымымен тығыз байланысты. К.Роджерс конгруэнттілікті «адамның өз сезімдерін, эмоциясын шын жүректен көрсете білу қабілеті»-деп есептейді. Оның пікірінше, конгруэнтті мұғалім сыныпта жасандылықсыз өзінің шынайы бет-бейнесін көрсетіп, оқушылармен ашық қарым-қатынасқа түседі.

К.Роджерстің бұл пікіріне жақын пікірді Т.Д.Карягинаның зерттеуінен көре аламыз. Оның ойынша, қарым-қатынастағы жалғандық пен жасандылық байқалған кезде, адамның сенімі жоғалады. Бұдан шығатын қорытынды: болашақ дефектологтың эмпатиясының табыстылығы сеніммен байланысты.

Өйткені, сенім арқылы басқа адамның ішкі әлеміне еніп, олардың сезімдерін түсінеміз, көңіл-күйлеріне ортақтасып, қолдау, көмек көрсете аламыз.

Е.В.Рязанова эмпатияны мұғалімнің жеке тұлғалық адамгершілік қасиеті ретінде қарастырып, эмпатиясы қалыптасқан мұғалім баланы баланы жақын сезіне алады, оның қуанышы мен қайғысына ортақтасады, сондай-ақ басқа адамның орнына баланың өзін қойып, бір адамның екіншісіне қарым-қатынасын түсіндіреді [3].

В.И.Долгова мен Е.В.Мельниктің пайымдауынша, мұғалімнің эмпатиялық қабілеті оның кәсіби қасиеттеріне, кәсіби шеберлік деңгейіне және жеке тұлғалық ерекшеліктеріне байланысты. Жеке басын ойлайтын өзімшіл және айналасына немқұрайлылық танытатын адамдардың эмпатиясы төмен деңгейде, ал керісінше жанашыр, жомарт, оптимист адамдардың эмпатиясы жоғары деңгейде болады деп есептейді [4].

С.В.Кондратьева педагогикалық шеберлігі төмен мұғалім оқушыны субъект ретінде емес, таным объектісі ретінде танып, бұрыннан белгілі, дәстүрлі монологиялық тәсіл арқылы бағалайды дейді. Яғни оқушы тұлғасы оның үлгерімімен сипатталады: жақсы оқушының жақсы қасиеттері, ал үлгерімі нашар балалар жағымсыз қасиеттерге ие.

М.Ю.Тюлиннің пікірінше, өз қызметінде авторитарлық стильді қолданатын мұғалімде, әдетте эмпатияның төменгі деңгейі болады. Ол эмпатияны педагогтың маңызды қасиеті деп есептей келе, кәсіби іс-әрекеттің табыстылығын қамтамасыз ететін мотивтерді, қарым-қатынас стилін және эмпатияның деңгейлерін жандандыру керек деді [5]. Шындығында да авторитарлы стильді ұстанған педагог үшін оқушы педагогикалық әсердің тек объектісі ғана. Мұндай стильді қолданған педагог оқушының тұлғалық қасиеттерін есепке алмайды және өз айтқанын оқушының тез орындағанын қалайды, ешкіммен санаспайды, оқушының ішкі дүниесінде не болып жатқанымен хабарсыз болады. Ал оқушы қорқақ, өз ойын ашық жеткізе алмайды, пассив. Авторитарлық стильге қарама-қарсы стиль – демократиялық стиль. Мұнда, қарым-қатынас тұлғаның сыйластық негізінде құрылып, педагог оқушының жеке тұлғалық қасиеттеріне мән береді, шешімдерді оқушылармен бірлесіп қабылдайды және оқушы өз ойын, пікірін еркін жеткізе алады. Демек, болашақ дефектологтардың эмпатиялылығы педагогикалық іс-әрекетте қарым-қатынас стилін дұрыс таңдай білуінен көрінеді Себебі мұғалім бойындағы адами құндылықтардың тұтастығы, өмірге деген дұрыс көзқарасы оқушы тұлғасының қалыптасуына тікелей әсер етеді. Сонымен, болашақ дефектолог мамандарды даярлауда педагогтың мәдениеттілігі, басқа адамды тыңдай және тыңдата білуі, қарым-қатынас стилін дұрыс таңдай білуі педагогтың кәсіби шеберлігімен байланысты болады.

Қорыта келе, эмпатия бір адамға басқа адамның ішкі дүниесінде не болып жатқанын түсінуге, оған көмек көрсетуге мүмкіндік беретін ерекше қасиеті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1.Карягина Т.Д. Эволюция понятия «Эмпатия» в психологии. - Москва, 2013
2. 5В010500 – Дефектология (Арнайы білім беру) мамандығы бойынша білім беру бағдарламасы. –Алматы, 2018
- 3.Рязанова Е.В. Организация педагогического процесса по формированию эмпатии как нравственного качества личности у будущих учителей – сурдопедагогов. - Челябинск, 2005
4. Долгова В.И., Мельник Е.В.Эмпатия. –Москва, 2014
- 5.Тюлин М.Ю. Эмпатия как важнейшее качество педагога в искусстве внутренних трансформаций субъектов образования// Вестник Тверского государственного университета. Серия: Педагогика и психология. 2013.№2

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ СЫНДАРЛЫ КЕРІ БАЙЛАНЫС- ОҚУШЫНЫ ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТЕЛЕУДІҢ ҚҰРАЛЫ

РАЙЫМБЕКОВА Алия Азатовна, РАЙЫМБЕКОВА Анар Азатовна

Физика-математика бағытындағы Назарбаев зияткерлік мектебі, №31 мектеп-гимназия

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

rayimbekova_a@ast.nis.edu.kz

Андатпа

Білім беруде, оқуда және оқытуда оқушы жұмысына дер кезінде берілген сындарлы кері байланыс білім сапасын арттыру, оқушыны жетістікке жетелеу құралы болып табылады. Бұл жұмыста оқушыларға сындарлы кері байланыс берудің тәсілдері қарастырылған. Авторлар сындарлы кері байланысты ұйымдастыру мәселелері туралы айтады.

Аннотация

Своевременная, конструктивная обратная связь является средством повышения качества обучения и учения учащихся. В данной работе рассматриваются способы конструктивной обратной связи с учащимися. Авторы делятся вопросами организации конструктивной обратной связи.

Жаңартылған білім мазмұны бойынша жүргізіліп отырған білім беру жүйесінің белсенді қатысушысы-оқушы. Қазіргі таңдағы білім алушы болашақта кез-келген мәселеде тығырықтан жол таба білетін, мақсат қоя отырып және ол мақсатқа жету қадамдарын айқындай алатын, жетістікке ұмтылатын тұлға болып табылады. Ел болашағы болатын қазіргі оқушылардың бойында аталған қасиеттерді қалыптастырып дамыту үшін, оқу мен оқытуда берілетін кері байланыстың орны ерекше.

Кері байланыс - бұл оқушыға немесе оқытушыға оқушының мақсатына немесе оқу нәтижелеріне қатысты, оқу әрекетін жақсартуға арналған ақпарат. Мұғалім тарапынан берілген сындарлы кері байланыс білімді жетілдіруге ғана бағытталып қоймай оны жетілдіруді қамтамасыз ететін болуы керек. Мұғалім мен оқушының мақсатқа жетуін көздейтін кері байланыс оқу әрекетін бағыттап, бағдарлап отырады.

Жаңартылған білім беру аясында қазіргі таңда мұғалімдер өз біліктілігін жетілдіріп, білім беру барысында әртүрлі әдістер мен тәсілдерді қолданады. Өз кезегінде жаңартылған оқу бағдарламалары жаңа бағалау жүйесіне алып келді. Жаңа критериялды бағалау дегеніміз – оқушының білімі мен білігін алдын ала белгіленген оқу жетістіктерімен салыстыра оқыту, соның негізінде оқушыны бағалау.

Критериялды бағалаудың кіріктірілген моделі (ары қарай – КБКМ) Кіріктірілген білім беру бағдарламасындағы (ары қарай - КБББ) пәндер бойынша оқушылардың үлгерімін бағалаудың әртүрлі жолдарын қамтиды. КБКМ оқыту, оқу және бағалаудың өзара байланысына негізделген және оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың бірыңғай тәсілін ұсынады. КБКМ бойынша бағалау үдерісі КБББ оқу мақсаттарының жетістіктерін бағалауға негізделген. Әр сыныпқа және пәнге арналған оқу бағдарламасының мазмұны КБКМ бағалаудың барлық үш түріне арналған ақпаратты қамтиды.

Қалыптастырушы бағалау (ҚБ) – мұғалімдердің оқыту мен оқудың бір бөлігі ретінде оқу бағдарламаларының бағалау мақсаттарына сәйкес өткізетін ағымдағы бағалау.

- **Ішкі жиынтық бағалау (ІЖБ)** – мектеп тарапынан құрастырылатын және өткізілетін, тоқсан соңындағы оқу ақпаратының бөлігін бітірген кездегі оқушылардың білімі мен оқу дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтайтын бағалаудың түрі.

- **Сыртқы жиынтық бағалау (СЖБ)** – мектептен тыс ұйым тарапынан құрастырылатын және өткізілетін, бастауыш, негізгі және жоғарғы мектепті бітірген кездегі оқушылардың білімі мен оқу дағдыларының курикулум моделіне және бағалауға сәйкес қалыптасу деңгейін анықтайтын бағалаудың түрі. [1]

Ағымдағы бағалау кезеңінде, яғни қалыптастырушы бағалауды жүргізу аясында берілетін кері байланыс оқушының ішкі жиынтық бағалауға қандай жетістікпен келетініне әсер етеді. Осы тұста оқушыға берілетін сындарлы кері байланыстың дұрыс бағытта болуына назар аудару керек. Кері байланыстың келесі мәселелері көңіл бөлуді қажет етеді:

- әлсіз кері байланыс оқуға әлсіз және кейде теріс әсер етуі мүмкін;
- кейде атқарылған іс-әрекетке сындарлы тұрғыдан қарау қиын, бірақ үйренуге болады;
- сындарлы кері байланыс оқушыларды ынталандырады, олардың білімін жетілдіреді және күтілетін нәтижеге жетуіне ықпал етеді.

Сындарлы кері байланыс әлсіз болса, оқушы оқуына әсер етпейтіндей дәрежеде ғана қалып қоймай, кері әсерге де апаруы мүмкін. Сондықтан кері байланыс жақсы жұмысты атап және күшейтіп, нашар жұмысты анықтап және жағдайды түзету бойынша жүргізілетін іс-шаралар жоспарын жасауға бағытталауы керек. Бұл жағдайда мұғалім және оқушы серіктес ретінде жұмыс жасайды. Сындарлы кері байланыс келесі критерилерге жауап беруі тиіс:

- Нақты критерилер негізінде;
- Диалогтың болуы қамтамасыз етілуі;
- Уақытылы, дер кезінде берілуі;
- Өзекті, дәл және түсінікті;
- Жеке тұлғаға деген құрмет сақталуы;
- Қателіктермен жасалатын жоспар ұсынылуы болу керек.

Білім беру, оқыту және оқу үдерісіндегі атқарылатын іс-әрекет барысында кері байланыс берудің келесі түрлері қолданылады:

- Ауызша кері байланыс. Диалогты оқыту барысында жүзеге асырылатын ауызша кері байланыс, оқушы жұмысына сыныптағы іс-әрекет барысында бағыт бағдар беруге мүмкіндік тудырады. Уақытылы берілген кері байланыс мазмұны бойынша толыққанды болу керек, яғни мұғалім «жақсы», «жарайсың» деген сөздермен шектелмейді, іс-әрекетті ашып, ұтымды және ұтымсыз жақтарын көрсетеді. Бұл жерде кері байланыс беруші ретінде тек мұғалім емес, оқушылардың өздері де бола алады. Оқушыда өзін-өзі бағалау және басқару дағдысы қалыптасады, мұғалім мен сыныптастарымен байланыс орнатуға да мүмкіндік беріледі.

- Жазбаша кері байланыс. Оқушының нақты жұмысына берілетін, оқудағы белгілі бір оқу мақсатына жету жолдарын анықтап көрсетеді. Берілген кері байланыс оқушының оқу мақсатына қатысты қалай жұмыс жасағаны туралы ақпарат беріп, оны жетілдіруге талпындырады. Мұғалім тарапынан берілген түсініктеме, комментарий бағалау критерилеріне сәйкес жасалуы керек.

Сындарлы кері байланысты қамтамасыз етудің тиімді жолдары туралы Stenger, Marianne [2] өз жұмысында атап көрсетеді. Аталған жұмыста кері байланыстың 20 тиімді жолы туралы айтылған. Олардың кейбірінің жүзеге асырылуы бойынша келесі мысалды қарастырайық. Математика пәні бойынша «8.5.1.7бөлшекті-сызықтық функция графигін салады» оқу мақсатын игеру бойынша жүргізілген жұмыстар барысында, функция графигін салуға тапсырма беріледі. Мұғалім оқушылардың жұмысын бақылап отырады. Әрбір оқушының жанына жеке барып, функцияны салу барысын сипаттауын қарайды, жұмысы бойынша сұрақ қояды: орындалу қадамдарының дұрыс-бұрыстығы бойынша, жұмыстың орындалу сапасы бойынша кері байланыс береді. Оқушылардың барлығы өз жұмыстарын аяқтап болған соң, мұғалім барлық сыныпқа оқушылардың есімін атамай, тапсырманы орындау барысында жіберілген негізгі қателіктерге тоқталып түсіндіріп өтеді. Түсіндіру барысында: нақты критерилерге негізделген, оқушыға пайдалы түсініктеме береді. Мысалы, графикті салу барысында орындалған функция графигін түрлендіру қадамдары бойынша тоқталып өту тиімді. Бұл жағдай әрбір оқушының өз жұмысына тағы да бір назар аударып, осы қателіктер менде бар ма?, бар болса неге жіберілгенін түсінуге, қателік жоқ болса, жұмысы бойынша білімін бекіту жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Осы оқу мақсатына көз жеткізуге берілген жазба жұмысына мұғалім жазбаша кері байланыс бере алады.

Қорытындылай келе, сындарлы кері байланыс - тиімді оқытудың қажетті толықтырушысы. Сындарлы жергілікті кері байланысты қолдану ынталандыру ортасын, тиімді қарым-қатынасты, оқытудың нақты мақсаттарын және оқыту мен оқытудың тиісті стратегияларын қамтитын бірнеше ынталандыру факторларын қажет етеді. Сонымен қатар, кері байланыс уақытылы, нақты, маңызды, түсінікті, үкім шығарусыз тілде айтылып, жақсартуға арналған ұсыныстар болуы керек. Мұндай кері байланысты тиімді кері байланыс деп атауға болады, бұл оқушылардың білімін жетілдіреді. Сындарлы кері байланысты қамтамасыз ету - бұл игеруге болатын шеберлік пен құзыреттілік, сондықтан өз тәжірбиемізде бұл құзыреттілікті дамытуға және жоғары сапалы кері байланысты ұйымдастыруға көңіл бөлу қажет.

Ссылки

1) «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Білім беру; «Математика» пәні бойынша оқу бағдарламасы; *Негізгі мектеп*.

2) Stenger, Marianne. Tips for Providing Students with Meaningful Feedback. George Lucas Educational Group, Edutopia, August 6, 2014. – URL: <https://www.edutopia.org/blog/tipsproviding-students-meaningful-feedback-marianne-stenger>.

БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ CLIL ӘДІСТЕМЕСІН ҚОЛДАНУ

РАҚЫМЖАНОВА Назым Мейіржанқызы

Ғылыми жетекшісі: А.С.Динмухамедова

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

rakymzhanovanazym@gmail.com

Аннотация

CLIL – бұл оқытудың жаңа бағыты, оның мәні пән мен тілді кіріктіріп оқыту болып табылады. Бұл мақалада биология пәнінде қолданылудың маңыздылығы мен әдіс-тәсілдері көрсетілген. Осы әдісті жоғарғы оқу орындарында немесе жалпы білім беретін мектептерде де қолдануға болады.

Еліміздің білім беру жүйесі мектеп түлегінің бәсекеге қабілетті, дүниетанымы кең, техниканы қолдана алатын және сөз мәдениетін де меңгерген тұлға болуды көздейді. Қазіргі уақытта қазақстандық білім беру және ғылыми ұйымдардың әлемдік қауымдастыққа кірігуі үдерісінде ағылшын тілінің рөлі арта түсуде. Жоғарыда қойылған міндеттерді шешуде инновациялық педагогикалық әдістер мен технологияларды қолдану табысқа жетуге ықпал етеді. Оқушылардағы қажетті күзиреттіліктерді қалыптастыруға әсер ететін технологиялардың бірі пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту (CLIL) болып табылады. Қазақстанның заманауи тілдік білім беруі үшін CLIL әдістемесі белгілі бір дәрежеде инновациялық болып табылады. Сондықтан бұл әдістемені қолданудың өзектілігіне күмән келтірілмейді. [1]

Пәндік-тілдік интеграцияланған оқыту (CLIL) оқушыларды шет тілі (teaching content through language) арқылы басқа пәндерді оқытудың бірегей тәсілі ретінде қарастыруға болатын оқытудың салыстырмалы жаңа әдістемесі (teaching foreign language through content). Бұл ұғымды алғаш рет Дэвид Марш 1994 жылы ойлап тапты. [2] Көптеген зерттеу жұмыстары жүргізіліп, семинарлар өткізіліп, 2001 жылы CLIL термині енгізілді. Бұл әдістеме шет тілі мұғалімдері мен шет тілін меңгерген өзінің бейіндік пәнін оқытатын бірқатар педагогтардың қызығушылығын тудырды. Мұндай оқытудың басты мақсаты оқу пәні мен шет тілін бір мезгілде оқыту болып табылады, яғни тіл оқыту объектісі ретінде емес, басқа пәндерді тану құралы ретінде қарастырылады. Оқыту екі тілде жүргізіледі, оқыту жағдайына байланысты мақсатына сай тіл қолданылады. CLIL әдісі бойынша ағылшын тілі барлық оқу пәндерінде қолданылады, тек қазақ тілінен басқа, яғни тіл оқыту нысанына емес, оның құралына айналады. Бұл әдістің мақсаты – пәнді шет тілі арқылы және шет тілі бойынша пәнді оқыту. [3]

CLIL әдіснамасы арқылы тіл білімі пәннің мазмұнын зерттеудің құралы болып табылады. Оқушылардың сабаққа деген қызығушылықтары артып, тақырыптарды талқылау үшін тілді үйренуге ынталанады. Үйрену екі тілде жүргізіледі, сондықтан оқу жағдайында жағдайға және оқу мақсатына сәйкес келетін тіл қолданылады. Мысалы, биология пәнін қазақ және ағылшын тілдерінде жүргізу. [4]

CLIL сабағы бірнеше компоненттерден тұрады:

1. Мазмұн – білімді, дағдыларды, пәндік доменді дамыту.
2. Байланыс – оқыту кезінде ағылшын тілін пайдаланып, оны қалай қолдану керектігін үйрену.

3. Тану – жалпы идеяны қалыптастыратын когнитивті және ойлау қабілетін дамыту.

4. Мәдениет – өзіңізді мәдениеттің бір бөлігі ретінде танытып, баламалы мәдениеттердің бар екенін түсіну. Бұл пәнаралық байланыстар мен азаматтықты тәрбиелеуді қамтиды. [5]

Бұл әдістеменің қолданылуы оның артықшылықтарын бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Негізгі артықшылықтарының бірі ағылшын тілінде биологияны оқуға оқушылардың ынтасын арттыру. Ағылшын тілін үйренуге деген мақсаты пайда болады. Сонымен қатар, оқушылардың үйреніп жатқан тілдің мәдениетін білуге және түсінуге, оқушылардың әлеуметтік-мәдени құзіреттіліктерін қалыптастыруға әкеледі. Сонымен қатар, әртүрлі тақырыптар бойынша жұмыс жасау нәтижесінде, оқушылар термин сөздерді, тілдік құрылымдарды (транскрипция, емле) үйренуге мүмкіндік беретінін атап өту қажет. [6]

CLIL әдістемесінің артықшылықтары:

- 1) Оқушыларға ағылшын тілін пайдалана отырып, бір-бірімен неғұрлым тиімді қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді;
- 2) Оқушыларға мәдениаралық білімін кеңейтеді;
- 3) Табиғи жағдайда шет тілінде қарым-қатынас дағдыларын дамытады;
- 4) Оқушылардың ойлау қабілетін дамытады, шығармашылық әлеуетін ашады;
- 5) Оқушылардың мотивациясын және өзіне деген сенімділігін арттырады;
- 6) Барлық тілдік дағдыларды жаттықтырады;
- 7) Тілдік құзіреттілікті және ауызша сөйле дағдыларын жақсартады;
- 8) Әртүрлі тілдерді үйренуге және оны өмірдің түрлі салаларында пайдалануға деген қызығушылықты дамытады;
- 9) Оқытуда қосымша сағаттарды талап етпейді. [7,8]

CLIL қолдану арқылы оқу іс-әрекеті процесін жүзеге асыру.

Пәндік-тілдік оқыту әдісін қолдану кезінде, мұғалім материалдарды іріктеп, яғни олардың мақсатын анықтап, зерделенген материалдарды қайта қарау, қойылған мақсаттарға сәйкес оқыту әдістерін, құралдары мен нысандарын таңдау, нәтижені болжау қажет. CLIL енгізбес бұрын биология мұғалімдеріне оқушылардың тілдік дайындық деңгейін анықтау керек. Ал бұл үшін оларға тілдік мақсаттар қою үшін олардың сыныптарында ағылшын тілі сабақтарына қатысып, ағылшын тілі мұғалімімен әңгімелесіп отыру қажет. Мұғалімдердің мұндай ынтымақтастығы сыныпта қолайлы білім беру ортасын құруға ықпал етеді. [9]

Мұғалімнің пәндік-тілдік оқыту процесіндегі қызметіне кіреді:

1. Пәндік-тілдік оқу алгоритмін оқушыларға түсіндіру;
2. Тақырыптық (пәндік) ақпаратты ағылшын тілінде ұсыну (ауызша әңгіме, жазбаша мәтін, бейнематериал және т.б.)
3. Оқушының толыққанды жұмысы үшін физика, химия, биология және информатиканы пәндік-тілдік оқытудың әртүрлі құралдарын ұсыну: сөздік, дидактикалық карточкалар, салыстырмалы схемалар, визуалды карточкалар.
4. CLIL әдісін қолдану арқылы жұмыс барысында оқушыларға көмек көрсету.
5. Оқушылардың пәндік-тілдік жұмысының нәтижелерін тексеру.
6. Жұмыс қорытындысын шығару. [10]

Сабақтарда сөйлеу әрекетінің барлық түрлері болуы керек, бірақ бұл технологияның негізгі тәсілдерінің бірі мәтінмен жұмыс болып табылады. Мәтіндер мәтінге дейінгі және мәтіннен кейінгі тапсырмаларды қамтуы тиіс.

Мысалы, 10 сыныпта «Жасуша циклін бақылау» тақырыбы бойынша интернет ресурстардан ағылшын тілінде ұқсас мәтінді табамыз. Мәтіннен кілт сөздерді белгілеп қоямыз.

Оқу стратегиясын қолданамыз.

1. Көз жүгіртіп оқып шығу.

Жасуша циклі дегеніміз не?

2. Егжей-тегжейлі оқу.

True or False (шындық немесе өтірік)

1. Клеткалық бөлінудің екі типі бар.
2. Интерфазада клетка кішірейді.

Оқушыларға тақырыпқа байланысты жаттауға термин сөздер беріледі:

Жасуша – cell, бөліну - division, митоз – mitosis, ахроматин жіпшесі – achromatin thread, хромосома – chromosome, ген – gene, мейоз – meiosis, интерфаза – interphase, цитокinez – cytokinesis.

I want you to answer some questions.

1. What is a cell?
2. Why do cells divide?
3. What is mitosis?
4. What's the difference between mitosis and meiosis?

Білім алушыларға төмендегі бағыттағы тапсырмаларды ұсынамын:

- Ағылшын тіліндегі сөздік қорын толықтыру;
- Ағылшын тілінде дәйекті түрде түсінгін жеткізе білу;
- Оқытушы мен оқушылардың, аудио және бейнежазбаларды тыңдау дағдыларын қалыптастыру.
- Ағылшын тілінде оқылған мәтін бойынша түсіну.[11]

Практикалық иллюстрация ретінде биология сабақтарында CLIL активитіін қолданудың келесі мысалдарын келтіруге болады:

1. «Сұрақтар ілмектері» активиті жұмыстары ағылшын тілінде сұрақтар мен жауаптар жазылған парақшалар таратылады. Бір жағында сұрақ, парақтың екінші жағында басқа сұрақтың жауабы болады. Сұрақты оқыған кезде барлығы мұқият тыңдау керек, жауап тапқан адам сұраққа жауап оқиды және өз сұрағын оқиды. Бұл активиті оқушылардың зейінін арттырып, дұрыс сөйлеуді дамытады.

2. «Ішкі және сыртқы шеңбер» активитіі. Оқушылар бірінші, екіншіге саналып, ағылшын тілінде өткен тақырыпқа сұрақтар дайындайды. Содан кейін оқушылар ішкі және сыртқы шеңберді құрап, бір-біріне сұрақтар қояды. Сыртқы шеңбер қозғалып жаңадан жұп жасап, сұрақтармен жұмыс жалғасады.

3. «Мүшені анықта» активитіі. Оқушылар топтарға бөлінеді. Әр топ үшін стикерлермен желімделген үлкен парақ беріледі. Стикерлердің артында адам мүшесінің суреті болады. Топтың әрбір қатысушысы сұраққа жауап береді немесе ағылшын тіліндегі сөздердің мағынасын түсіндіріп, бір стикерден алып тастайды. Барлық сұрақтарға жауап бере отырып, оқушылар адам ағзасындағы мүшелердің қызметі мен рөлі туралы айтады. [12]

Пәндік-тілдік оқыту әдісін қолдану кезінде мұғалім материалдарды іріктеуді ж.зеге асыру қажет, яғни олардың мақсатын анықтау, биология бойынша зерделенген материалдың мазмұнын қайта қарау, қойылған мақсаттарға сәйкес оқытуды ұйымдастыру әдістерін, құралдарын және нысандарын таңдау, нәтижені болжау қажет. [13]

Биология сабағында (CLIL) мүмкіндігінше сөйлеу әрекетінің барлық түрлері болуы тиіс, бірақ бұл тәсілдің ерекшелігі оқу уақыттың көп бөлігін алады. Оқу материалдарын таңдау кезінде оқушылардың жас ерекшеліктеріне және тілдік дайындық деңгейіне жауап беретін стиль бойынша әр түрлі түпнұсқалық мәтіндерді таңдау қажет. Аудио және бейнематериалдарды да пайдалануға болады. [14]

CLIL әдісі оқытуға жаңа көзқарасты талап етеді. Қазіргі уақытта жаңартылған білім мазмұнында, мұғалімдер мен оқушыларға материалды берудің, жұмысты ұйымдастырудың әртүрлі нысандарын пайдалану, оқушылардың жеке, жұптық, топтық және шығармашылық қызметіне баса назар аудару қажет. Бұл дегеніміз, CLIL әдістемесі арқылы негізгі пәндерді оқыту коллаборативтік және коммуникативтік тәсіл шеңберінде болса, оқушылар үшін әлдеқайда қызықты әрі тиімді болады. [15]

Болашақ жастарға тиесілі. Өз болашағын ойлайтын әрбір ел бірінші кезекте білім беруді дамытады. Оның үстіне қазір ғылым мен техниканың қарқынды дамыған дәуірі. Білікті

де білімді маман болу үшін әр ұстаз өз білімін жетілдіріп, заман талабына сай кәсіби біліктілігін үнемі жетілдіріп отыруы тиіс. Қазіргі заманауи талапқа сәйкес өзіндік көзқарасы бар жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру оқытушылар үшін маңызды мәселе. Осы мақсатта болашақ мамандарды заман талабына сай даярлауда оқыту үдерісінде пәндік-кіріктіру қажеттілігі туындап тұр. Яғни, CLIL технологиясы – бұл мәселені шешудің негізгі тәсілдерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Политика трехязычного образования в Назарбаев интеллектуальных школах. – Астана. -2013- С.8-10
2. Marsh, D. Content and Language Integrated Learning [Электронный ресурс] / D. Marsh. – URL : <http://userpage.fu-berlin.de/elc/bulletin/9/-en/marsh.html>
3. Marsh, D. Integrating Competencies for Working Life [Текст] / D. Marsh, B. Marsland, K. Stenberg. – Jyväskylä : University of Jyväskylä, 2001. – 262 p.
4. Marsh, D. Project D3 – CIIL Matrix – Central workshop 6/2005 [Электронный ресурс] / D. Marsh // European Centre for Modern Languages. – URL : http://archive.ecml.at/mtp2/CLILmatrix/pdf/wsrepD3E2006_6.pdf
5. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *Content and language integrated learning*. Cambridge: CUP.
6. Marsh, D. Using Languages to Learn and Learning to Use Languages [Текст] / D. Marsh. – Jyväskylä : University of Jyväskylä, 2000. – 156 p.
7. Meyer, O. Introducing the CLIL - Pyramid [Текст] : Key Strategies and Principles for Quality CLIL : Planning and Teaching / O. Meyer // Basic Issues in EFL-Teaching and Learning. – Heidelberg, 2010. – P. 11-29.
8. Naves, T. Successful CLIL programmes [Текст] / T. Naves, C. Munoz, M. Pavesi // Module 2 : Second Language acquisition for CLIL. – Milan, 2002. – P. 93-102.
9. Puffer (eds.) Current research on CLIL 3, VIEWS: Vienna English Working Papers 19(3), pp. 21–28.
10. Learning (CLIL). International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 10(5), pp. 603–622.
11. Ахметова М.С. Предметно-языковое интегрированное обучение биологии //viewer_images/15684311/f/1.png.
12. Нуракаева Л.Т., Шегенова З.К. Методические рекомендации учителям по использованию метода предметно-интегрированного обучения. Астана. -2013- С.2-3
13. Усмагова З.Ф., Заяц Т.В., Мукажанова Г.Ж. Реализация технологии CLIL в условиях полилингвального обучения. Международная научная конференция (г. Москва, июнь 2017 – с94-97)
14. Лалетина, Т.А. Интегрированный подход и использование предметно-языковой интеграции при обучении иностранному языку. [Электронный ресурс].
15. Стоянова А., Глушкова М. Руководство по проектированию и реализации многоязычных программ.

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНА ҚАТЫСТЫ ЖАҢА ДЕРЕКТЕР ТОПТАМАСЫ

САТОВ Ерғали Жанғалиұлы

Ғылыми жетекшісі М. Б. Қожа

Халықаралық Қазақ -Түрік университеті

Түркістан, Қазақстан

west-side_90@mail.ru

Түйіндеме

Аталмыш мақалада авторлар Түркістан қаласында орналасқан Ясауи ғимаратының кітапханасында табылған қазақ хандығына қатысты кітапқа талдау жүргізген. «Қожа Ахмет

Йасауи кесенесінің тарихи құжаттары» атты монографиялық зерттеу Қазақстан мен Орталық Азия тарихының ортағасырлық және жаңа заман кезеңдерін танушы әр түрлі маман иелеріне берері мол ғылыми еңбек. Астанада басылған еңбекте Қазақ хандығы дәуірі тарихымен қатар Ташкентпен Түркістан қалаларының жалпы тарихы мен сәулет өнері ескерткіштері туралы түсініктерімізді кеңейтетін, ортағасырдағы билік пен дін арасының қарым-қатынасын көрсететін, Қожа Ахмет Йасауи кесенесінің тарихының ақтандақ беттерін тануға қатысты тың материалдар, солардың негізінде жасалған жаңа ғылыми тұжырымдар бар.

Кілт сөздер: Түркістан, Ясауи, кітапхана, монография, орта ғасырлық, жарлық, құжат, археология, дін, кесене.

Резюме

В этой статье авторы анализируют книгу о Казахском ханстве, которая была найдена в строительной библиотеке Яссави в Туркестане. Монография «Исторические документы мавзолея Ходжи Ахмеда Ясави» - это большой научный труд, который можно дать различным специалистам, знающим средневековое и современную историю Казахстана и Центральной Азии. Работа, опубликованная в Астане, содержит новые материалы по открытию новых страниц истории мавзолея Ходжи Ахмеда Яссави, которые расширяют наше понимание истории и архитектурных памятников Туркестана с Ташкентом, а также взаимоотношений средневековой власти и религии.

Ключевые слова: Туркестан, Яссави, библиотека, монография, средневековье, указ, документ, археология, религия, мавзолей.

Summary

In this article, the authors analyze a book about the Kazakh Khanate, which was found in the construction library of Yassavi in Turkestan. The monograph "Historical Documents of the Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi" is a great scientific work that can be given to various specialists who know the medieval and modern history of Kazakhstan and Central Asia. The work, published in Astana, contains new materials on opening new pages in the history of the mausoleum of Khoja Ahmed Yassawi, which expand our understanding of the history and architectural monuments of Turkestan with Tashkent, as well as the relationship of medieval power and religion.

Key words: Turkestan, Yassavi, library, monograph, Middle Ages, decree, document, archeology, religion, mausoleum.

Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Ясауи ғимараты Орталық Азия аумағындағы ең бір ғажайып құрылыстардың бірі және бірегейі, ол қазір «ЮНЕСКО-ның әлемдік мұра тізіміне» енген санаулы ескерткіштердің бірі, Қазақ Елінің брэнді. Кесенеге байланысты санаулы ғылыми зерттеулер қатары жаңа еңбекпен - Астана қаласында 2017 жылы жарық көрген Ә.К. Мүминов, Б.Е. Көмеков, У.А. Сұлтанов, В.К. Шуховцов, Д.Т. Кенжетаев, А.С. Кабылов, У.А.Өтепбергенова, А.А. Айбасов атты авторлар дайындап шығарған «Исторические документы мавзолея Ходжа Ахмада Йасауи» атты монографиялық зерттеумен толықты [1]. Кітап кіріспеден, үш тараудан, және қорытындыдан тұрады. Негізінен орыс тілінде жазылып, кейбір бөліктері ғана ана тілімізге аударылып басылған.

Л.Н.Гумилев атындағы Ұлттық университетінің проф., т.ғ.д. Әшірбек Мүминов бастаған зерттеушілер Алматы, Түркістан, Ташкент және Санкт-Петербург қалаларында сақтаулы тұрған Қожа Ахмет Ясауи ханакасына байланысты құжаттарға іздеу салып, оларды тауып, зерттеп, жүйелеп ғылыми айналымға енгізіп келеді. Бұлардың барлығы дерлік Ресей империясы Орта Азияны басып алмай тұрып Қожа Ахмет Ясауи кесенесінде немесе Түркістан қаласындағы әулие орындармен байланысты отбасылар қолында сақталып келген құжаттар екен. Әсіресе атеисттер, коммунистер үстем еткен кезде олардың едәуір бөлігі жойылды, жоғалды. Шығыстанушылар қолына тигендері ғана Алматыдағы, Ресей мен Өзбекістандағы ғылыми орталықтарында сақталып қалған.

Кітаптың бірінші тарауында шығыстанушы Александр Кун жинаған мұралар қаралады. Зерттеушілер Санкт-Петербург қаласындағы Ресей Ғылым академиясына қарасты Шығыс қолжазбалар институтындағы А. Кун мұрағатын зерттеп онда жиналған құжаттарды електен өткізген. Александр Кун мұрағатында қолжазбалар, хаттар, басқа да құжаттар, барлығы 303

бірлік құнды дүние сақтаулы тұр екен. Келтірілген тізімде тақырыпта аталған құжаттарман қатар «Әзірет Сұлтан Ахмет Ясауи мешітіндегі жазбалардың көшірмесі», «Сайрам мазарларының тізімі және түрлі елді мекендер арасындағы қашықтық», «Хиуа хандығындағы қазақтар туралы қысқа ақпарлар» атты қолжазбалар бары тарихшыларды қызықтыратыны анық.

1872 жылы генерал-губернатордың ерекше тапсырмалар қызметшісі болған Александр Кунның өтінішімен Түркістан уезінің бастығы А.Г. Реймерс Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне қатысты байырғы құжаттарды көшіртіп оларды қаладағы ақсақал, мыңбасы қызметтегі кісілерге, басқа да мәртебелі қала тұрғындарына көрсетіп мөрлермен куәландырып салып жіберген. Құжаттар ішінде насабнама-шежірелер, уақыптық құжаттар, жарлықтар, т.б. байырғы деректердің көшірмелері бар. Барлығы 96 бет құрайды екен.

Ғылыми айналымға енгізілген тарихи құжаттар ішінде билеушілерден атынан шыққан жарлықтар, әсіресе қазақ хандарының жарлықтарының көшірмелері зиялы қаумды қатты қызықтыратыны анық. Кітаптың 50-56 беттерінде қазақ хандарының төрт жарлығы араб графикасымен берілген. Жарлықтарды шығарған екі қазақтың ханы – Тәуекел Шығайұлы мен Тұрсын Мұхаммед. Кітаптағы құжаттардың 10 сипаттамасында Әбілғазы Мұхаммед Тәуекел баһадүрханның Ташкент қаласында дайындалған хижра бойынша 1006 жылдың құрбан айында, яғни 1598 жылдың тамыз айында Қожа Ахмет Ясауи мазарының мутавалли етіп тағайындау туралы жарлығы суреттеледі. Әбілғазы Сұлтан Тұрсын Мұхаммед баһадүрханның хижра бойынша 1033 ж. сапар айында, яғни 1623 ж. қараша-желтоқсан айында шығарған жарлықта екі кісінің біреуін шайх ал-ислам етіп, ал екінші адамды Қожа Ахмет Ясауи мазарының мутавалли етіп тағайындауы туралы айтылады. Аталған хан хижра бойынша 1034 ж., яғни 1324-1625 жж. жарлығымен Тулак-Шайқы деген кісіге Сури кентінің (Түркістан қаласы қасында болған қалашық) жартысын суйырғалға береді [1, с. 50-56]. Осы табылымдар біздің Қазақ хандығы дәуіріміздің тарихы үшін аса үлкен олжа!

Кітаптың 43-49 беттерінде XVI-XVII ғғ. қазақ хандары берген жарлықтар туралы арнайы жазылған бап бар. Онда осы уақытқа бұл мәселе арнайы зерттеу нысаны болмағаны, тек кейбір мәліметтер ғана жиналғаны хабардар етіледі. Мысал ретінде 1979 жылы басылған «История Казахской ССР» атты кітаптың II томында Сығанақ билеушісі Есенкелдінің қазақтың аға ханы атынан 1587 ж. казиді тағайындағаны туралы жарлықтың фотосуреті ғана басылған. Әдебиеттегі кейбір құжаттарды қазақ хандарының жарлығы деп тану туралы кейбір зерттеушілердің ғылыми болжам ретінде айтылған пікірлер бар. Қазақ хандарының жарлықтары деген тақырыпқа қатысты кітап авторлары арнайы зерттеу жұмыстарды жоспарлап отырғаны куантады [1, с. 43-49].

Аталған баптың бір авторы Уктамбек Сұлтонов қазақ хандарының жарлықтарының түпнұсқада болғанына тағы бір дәлел ретінде Сырдария облысы басқармасының жазбасында («опись») Қожа Ахмет Ясауи ұрпағы Насраллах қожа қолында билеушілер берген 18 жарлығы барлығы айтылатынын, олардың ішінде Тәуекел ханның хижра бойынша 1006 ж. және 1014 ж. жарлықтары, Тұрсын ханның 1033 ж. барын алға тартады. Аталған орынды пікірді толықтыру ретінде біз осыған ұқсас хабар П.Лерхтың 1870 жылғы Түркістан өлкесіне жасаған археологиялық іссапары есебіндегі мақаласында кездесетінін айтып кетуді қажет деп отырмыз. П.Лерхтың еңбегінде Түркістан қаласын келген шығыстанушыға Насрулла есімді кісі Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне байланысты 15 жарлық көрсеткені, олардың ішінде Тұрсын ханның 1035 ж. жарлығы бары хабарланады [2, с. 21-22].

Аталған бапты жазған өзбекістандық ғалым 2014 жылы И.В. Ерофееваның жинап құрастырумен шыққан қазақ билеушілерінің хаттары атты құжаттар басылымын тілге тиек етіп онда 800 астам хаттар барын, бірақ бұл басылымға қазақ хандарының жарлықтары енгенін жазыпты. Көрші елде тұратын зерттеуші аталған екі томдық құжаттар кітабын тек Ресейде шыққан рецензия арқылы таныс болған сияқты. Себебі, біздің пікірімізше, И.В. Ерофеева құрастырған хаттардың бірінші томындағы алғашқы құжат жәй хат емес. № 1 деп берілген құжат хижра бойынша 1086 ж., яғни 1675-76 ж. хан жарлығы - үкімі [3, с. 82, сноска 1] екені анық байқалады. Бұл дерек Уктамбек Сұлтонов «История Казахской ССР» атты кітаптың II томында фотосы жарияланған деп атап өткен жарлық болса керек. Бұл жарлықты

түркі тілінен аударған белгілі шығыстанушы Т.К. Бейсембиев. Жазылған жарлықты атақты Тәуке хан (Тәуекел Жәңгірұлы) Сығанақ қаласының тұрғындарына бағыттап жазып Сығанаққа Қазы Бабаны қазы, нақып және шайх-ислам атты қызметтерге тағайындағанын жария еткен үкім деп түсінуіміз керек.

Бұл жарлықтың түпнұсқасы 1976 жылы Мардан Байділдаев Қызылорда облысындағы Жаңақорғанның бір байырғы тұрғынынан алынған отыз шақты құжаттар ішінде болған. Ең өкініштісі, И.В. Ерофееваның көрсетуінше ХХ ғасырда екінші жартысына аман жетіп ғылыми мекеме қорына ілінген алғашқы қазақ ханының жарлығынан айырылып қалыппыз. Белгілі фольклортанушы осы XVII-XIX ғғ. жататын тарихи құжаттарды тауып Ш.Ш. Уәлиханов атындағы тарих, археология және этнология институтына сақтауға бергенімен аталған қазақ ханының жарлығы - үкімі аталған ғылыми мекемеде ізім ғайым жоқ болып кеткен [3, с. 82].

Кітаптың екінші тарауында Қожа Ахмет Ясауи мазарына қатысы бар Алматылық қор қаралады. Бұл қордағы құжаттар Қожа Ахмет Ясауи кесенесі және Атабай/Қарнақтағы мазарында шашылып жатқан қағаздар. Осы қағаздарды 1974-1975 жылдары О.Дастановтың хабарымен Ш.Ш. Уәлиханов атындағы тарих, археология және этнология институтының қызметкерлері иран тілі маманы В.К. Шуховцов және арабтанушы В.Н. Настич іссапармен барып жинап әкелген. Зерттеушілердің пайымдауынша олардың бір бөлігі 1937-1937 жылдары репрессия кезінде жергілікті тұрғындар кеңес өкіметінен қорқып киелі жерге апарып тастаған араб әрпімен жазылған түрлі құжаттар, хаттар, кітаптар. Соңғы жағдай біздің естуімізше Қазақстанның басқа аймақтарында да болған. Ескі араб әрпімен жазылған құжаттарды Әулиеата-Таразда Қарахан кесенесіне, Оңтүстік Қазақстандағы Қараспан елді мекені қасындағы Қырықшілтенге апарып тыққанын біраз кісілерден естігеніміз бар.

Түркістан қаласынан және Қарнақтан алынған құжаттардың басым бөлігі XVIII ғ. аяғы мен ХХ ғ. басына жатады екен және іріктеле келе олардың саны 1000 асады екен. Алматылық қорды XIX ғ. Түркістан қаласын иеленген билеушілерінің жарлықтары, уақып құжаттар, жеке хаттар құрайды екен. Осылардың ішінде 1784 жылы қазақ рулары шаңышқылы мен қаңлылардың қолдауымен Ташкентті өзіне бағындырған шайқантауырлық қожа Жүнісқожаұлы Омаридің және басқа да Бұқараға бағынышты бір билеушінің жарлықтары кездеседі.

Ресей және Кеңес зерттеушілерінің жазғандарына қарағанда Қожа Ахмет Ясауи кесенесінде көне кітаптар арнайы жасалған ағаш қобдишаларда сақталған. Қазір кесенде болған біраз кітаптар Алматыдағы Ұлттық кітапханада сақтаулы тұрғаны кітапта айтылады. Бұған қоса Түркістанда көне кітаптар қоры болғаны туралы қосымша мәліметтер әдебиетте кездеседі. Мысалы, 1866 жылы саяхатшы П.И. Пашино Түркістан қаласында бір дін иесінің үйінде болып «оның кітапханасында парсы тіліндегі Аристу мен Афлатун (Аристотель мен Платон) кітаптары барын» атап өтеді [4, с. 71]. Қожа Ахмет Ясауи кесенесін ескі, 1882 жылғы сызбасында ғимараттың бір бөлмесі «кітапхана» деп белгіленгені де тағы бір тарихи айғақ [5, фигура 8, с. 18-19]. Бұл бөлме Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне қатысты басқа да ескі сызбаларда осылай белгіленген.

Атақты археолог Кемел Ақышев студент кезінде ленинградттық ғалым А.Н. Бернштам экспедициясы құрамында жұмыс жасап 1949 жылы Қожа Ахмет Ясауи кесенесінде болғанда екінші қабаттағы бір бөлме көне кітаптарға тола екенін көзімен көргені («одна из комнат верхнего этажа была битком забита старинными книгами, исчезнувшими впоследствии») айтылады [6, с. 11].

Орынбай Дастановтың 1967 жылғы жазған кітабында Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің «кітапхана» деп аталатын бөлменің «екі этажды да түрлі діни кітаптарға иін тіресіп тұрғаны баршаға мәлім. Олардың біразы 1950 жылдарға дейін сақталып келген. Бірақ бұл да бақылаусыздықтың салдарынан кім көрінгеннің қолында кеткенін» [7, 23-б.] деп жазған еді. Белгілі ясауитанушы Зікірия Жандарбектің пікірінше, «Әзірет Сұлтан кесенесін тек архитектуралық жағынан болмаса, тарихи жағынан ешқандай құны жоқ деп ұстанған саясаттың кесепаты қаншама тарихи дүниенің жоғалуына, жойылуына себепкер болды. 1942 жылға дейін бүлінбей сақталған қолжазба қоры да үшті-күйлі жоқ болып отыр. Ел аузында 1943 жылы вагонға тиеліп әкетілді деген қауесет те бар» [8, 40-41-бб.]

Қожа Ахмет Ясауи кесенесіндегі осы көне қолжазбалар, басқа да құжаттар қайда екен? Не себепті асыл мұра ертерек жинап алынбады? Ғалымдар тоталитарлық коммунистік биліктен қорыққан болса керек. Қожа Ахмет Ясауи кесенесіндегі көне құжаттардың жұрнағын кештеу болса 1974-75 жылдары жинап алған және оларды осындай кітап арқылы ғылыми айналымға енгізіп отырған шығыстанушыларға рахмет айтуымыз керек.

Үшінші тарауда Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне қатысты Ташкенттегі тарихи құжаттар қаралады. Солардың ішінде Қазақстандағы кейбір тарихшылар мен әдебиетшілер Темірдің өзі Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне артықшылықтар берген деп санайтын «қолхаты» деп санайтын құжат бар. Кітапта осы құжаттың жаңа аудармасы беріліп отыр.

Бұл құжаттың көпшілікке таныту мен зерттеудің өзіндік тарихы бар. Көп уақытқа дейін бұл уақыпнама Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне сонау XIV-XV ғғ. берілген тарихи құжат деп саналып қазақстанда шыққан көптеген кітаптарда аталып келді. Осындай сенімнің арқасында 2006 жылы «Ахмет Ясауидің Түркістандағы құтхана мешітіне вакуф» деген атпен Түркістан қаласында қазақ-орыс тілдерінде де басылды. Құжатты қайта бастырушылар кітапшаның бірінші бетіне «Егер тарих тұңғығына үнілсек. Әмір Темір Көрегеннен» деп айқайлатып айдар қойып басқан.

Бұл құжатты XIX ғ. аяғында Сырдария облысының әскери губернаторына Түркістан қаласының бір топ тұрғындары бере отырып, өздеріне тиесілі осы «жарлықта» айтылған артықшылықтарды және салықтық жеңілдіктер сұраған болатын. Құжат ғылыми ортаға алғаш сонау 1897 ж. 29 тамызында Түркістандық археология әуесқойларының үйірме мәжілісінде таныстырылды. Осы мәжілісте аталған құжатты баспасөз бетінде шығару жөнінде шешім қабылданды. «Жарлық» үзінділері 1897 жылдың № 2 Археология әуесқойларының түркістандық үйірмесінің хаттамасында, толық мәтіні және Әбубәкір Диваев жасаған орысша аудармасы 1901 жылы Туркестанские ведомости атты газеттің № 39, 41 сандарында жарияланды. Ол кезде бұл құжатты ғылыми сараптамадан өткізу мәселесі көтерілмеген болатын. Шығыс тілдерінің маманы Әбубәкір Диваев өзіне тапсырылған аударманы жасап көпшілікке ұсынды.

Кітапта аталған осы уақыптың зерттелу тарихы қаралған. 1948 ж. шығыстанушы О.Д. Чехович Өзбекістан Ғылым академиясына қарасты Шығыс қолжазбаларын зерттейтін институт қорында сақтаулы тұрған құжаттармен танысқан және солардың ішінде Әмір Темірдің Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне берілген «жарлықты» зерттеу жұмысының кейбір нәтижелерімен ғылыми ортаны таныстырған. «Вакуфты» мұқият қарап шыққан шығыстанушының пікірінше, ол кейін жасалған жалған құжат, зерттеушінің төл сөзімен айтсақ «дөрекі жасалған жалған құжат». Маманның пікірінше, бетіндегі Әмір Темір мөрі басқа бір құжаттан қырқылып алынып қағаз бетіне желімденген, мәтін жазылған сия түсі де көне құжаттардан бөлек. Ғалымның зерттеу қорытындысы тақырыбы жалпы шығыс құжаттарына арналған мақалада және аз данамен шығатын шығыстанушылық жинақта басылған соң [9, с. 309] қазақстандық зерттеушілерге XX ғ. аяғына дейін беймәлім болып келді. Қазақстандық зерттеушілердің бір тобы бұл құжатты Әмір Темірдің төл құжаты деп санап еш бір күдіксіз түрлі басылымдарға аударып жариялап келді және ғылыми зерттеулерде тарихи дерек ретінде пайдаланды.

Кітап авторлары осы жалған құжат қай ғасырда жасалды деген сұраққа жауап іздеу қажеттігін айтады. Осыған орай біз бұл құжаттың XIV-XV ғғ. жатпайтығын көрсететін мәтіндегі бір атауға назар аударғымыз келеді. Түркістан қаласының аты Әмір Темір заманындағы құжаттардың барлығында Ясы (Ясы) делінген. Жазба деректерде Ясы атауымен қатар тек XVI ғ. аяғынан бастап Түркістан деген урбоним қолдана бастайды [10, с. 19, сноска 102]. Ясы урбонимі тіпті XVIII ғ. қолданылып келген [11, с. 637]. Әмір Темір «уақыпнамасында» қала Түркістан деп жазылады да Ясы атауы мүлде қолданбайды. Осыған қарап жалған құжат XVIII ғасырдан кейін жасалған болса керек деген болжам айтамыз. Мүмкін қала Ресей империясының қол астына өткен соң әулиеге таласушы отбасылар артықшылықтарға ие болу мақсатында Әмір Темірдің атын жамылып қолдан жалған құжат жасаған болса керек.

«Қожа Ахмет Йасауи кесенесінің тарихи құжаттары» атты монографиялық зерттеу Қазақстан мен Орталық Азия тарихының ортағасырлық және жаңа заман кезеңдерін танушы әр түрлі маман иелеріне берері мол ғылыми еңбек. Алғаш рет үш мемлекетте – Ресейде, Өзбекістанда, Қазақстанда сақталып жатқан аса бағалы тарихы құжаттар зерттеліп, жүйеленіп ғылыми айналымға еніп отыр. Кітапта алғаш рет қазақ хандарының жарлықтарының топтамасы жарияланып отыр. Тарих ғылымы үшін бұл үлкен жаңалық!

Астанада басылған еңбекте Қазақ хандығы дәуірі тарихымен қатар Ташкентпен Түркістан қалаларының жалпы тарихы мен сәулет өнері ескерткіштері туралы түсініктерімізді кеңейтетін, ортағасырдағы билік пен дін арасынның қарым-қатынасын көрсететін, Қожа Ахмет Йасауи кесенесінің тарихының ақтаңдақ беттерін тануға қатысты тың материалдар, солардың негізінде жасалған жаңа ғылыми тұжырымдар бар.

Әдебиеттер тізімі

- [1]. Муминов А.К., Кумеков Б.Е., Султонов У.А., Шуховцов В.К., Кенжетаев Д.Т., Кабылов А.С., Утепбергенова У.А., Айбасов А.А. Исторические документы мавзолея Ходжа Ахмада Йасауи. Астана, 2017.
- [2]. Лерх П. Археологическая поездка в Туркестанский край в 1867 г. СПб., 1870.
- [3]. Эпистолярное наследие казахской правящей элиты. 1675-1821 гг. Автор проекта, введения, биография ханов, научных комментариев; составитель и ответственный редактор И.В.Ерофеева. Т.І. Алматы, 2014.
- [4]. Пашино П.И. Туркестанский край в 1886 г. СПб., 1868.
- [5]. Малицкий С. Историко-архитектурное значение мечети Хазрета Яссавийского в гор. Туркестане // Протоколы заседаний и сообщения членов Туркестанского кружка любителей археологии. Год 12. Ташкент, 1908.
- [6]. Мобилизованный историей. Астана, 2004.
- [7]. Дастанов О. «Әулиелі» жерлер туралы шындық. Алматы, 1967.
- [8]. Жандарбек З. Түркістанның қысқаша тарихы. Түркістан, 2000.
- [9]. Чехович О.Д. Собрание восточных актов Академии наук Узбекистана // Исторические записки. 1948. Т.26. С. 306-311.
- [10]. Пищулина К.А. Присырдарьинские города и их значение в истории казахских ханств в XV-XVII вв. // Казахстан в XV-XVII веках. Алма-Ата, 1969.
- [11]. Кожа М.Б. Города и аграрные селения казахских ханств. Последняя четверть XVII-XVIII вв. // Эпистолярное наследие казахской правящей элиты. 1675-1821 гг. Т.І. Алматы, 2014. С. 621-642.

ФОРМИРОВАНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОГО СТИЛЯ В ОДЕЖДЕ

СОЛИЕВА Дилрабоджон Равшанджоновна, УМАРОВА Зухрохон Мирзотуробовна
Политехнический институт Таджикского технического Университета имени М.С. Осими
Худжанд, Таджикистан
sd-.13@mail.ru

Аннотация

В статье приведены основные группы и факторы, влияющие на изменение индивидуального стиля в современной одежде. При выборе стилевых решений всегда нужно считаться с основными признаками внешнего облика человека (габитуса), которые включают в себя размерные признаки, формы, пропорция и форма тела человека, цветовой тип и психологические признаки личности.

Очевидно, что человек должен формировать свой стиль с учетом ценностной ориентации тех слоев населения, на поддержку которых он рассчитывает. Индивидуальный стиль создается на основе существующих в том или ином обществе стилевых решений. Одежда иллюстрирует социальный статус человека, его престиж и авторитет. Важным

фактором, оказывающим влияние на внешнюю привлекательность личности, является ухоженность и здоровый образ жизни.

Ключевые слова: габитус, облик, индивидуальность, признаки, размер, пропорция, форма, природные факторы, образ, социальная среда, цветовой тип, форма тела человека, деятельность, мода, дизайнер, сангвиник, холерик, меланхолик.

Annotation:

The article describes the main factors affecting the change in individual style in modern clothing. When choosing style decisions, you always need to reckon with the main signs of a person's appearance (habit), which include dimensional signs, shapes, proportion and shape of a person's body, color type and psychological characteristics of a person.

Obviously, a person should shape his style taking into account the value orientation of those segments of the population for whose support he is counting. An individual style is created on the basis of style decisions that exist in a given society. Clothing illustrates the social status of a person, his prestige and authority. An important factor influencing the external attractiveness of a person is grooming and a healthy lifestyle.

Keywords: habitus, appearance, individuality, signs, size, proportion, shape, religion, natural factors, image, social environment, color type, human body shape, activity, fashion, designer, trend, effective style, clothes, melancholic, choleric, sanguine.

Чтобы определить формирования индивидуального стиля, нужно сначала понять, что такое индивидуальный стиль. Возникает такой вопрос, что такое индивидуальный стиль?

Индивидуальный стиль в современном мире – это умение преподнести собственную внешность с выигрышной для себя стороны, это определенная манера одеваться каждого человека и подбирать аксессуары, а так же сложившиеся поведенческие особенности. Грамотно подобранный образ человека психологически и эмоционально правильно воздействует на окружающих, что позволяет ему достигать поставленные цели значительно легче. Можно разработать один стиль и имидж, который будет актуален длительное время. И можно разработать, в зависимости от необходимости, несколько имиджей, которые будут меняться в зависимости от поставленных задач и в то же время появляются новые стили в одежде. Формирование индивидуального стиля зависит от индивидуальной внешности и продуманной манеры поведения человека, и помогает окружающим правильнее понимать и воспринимать её.

Сегодня модные тенденции одежды и ее стиль меняются каждый сезон, и дизайнеры рекомендуют хотя бы следить за этими изменениями. Мода всегда в движении и нужно сосредоточиться на определении и развитии своего персонального образа, ибо мода уходит, а индивидуальность остается и делает человека неузнаваемой и интересной для окружающих.

Для того чтобы определить индивидуальный стиль человека, дизайнеру необходимо проанализировать его личность. Анализ личности происходит из ряда некоторых влияющих на моду факторов. Например: стилевые решения, цель, возраст, индивидуальный образ жизни, сфера деятельности, систематизация, обобщение разрозненной информации из различных источников и диагностика.

Стилевые решения в современной одежде чрезвычайно разнообразны. Поэтому при изучении стилевых решений в одежде, важно приобрести навыки их систематизации, уметь анализировать истоки и причины возникновения того или иного стиля, выделять его характерные отличительные признаки. Можно создать градацию стилей по историческим эпохам и диагностировать её.

В развитии современной моды происходит постоянное движение. В последние годы мода стала ориентироваться на молодых и темпераментных. Возникли молодежные движения, которые диктуют обществу свои законы, правила и нравы.

XXI век, современная подростковая среда имеет широкое распространение стиля «эмо», которое формировалась от выражения эмоций, главное правило для эмо – кидов и отличается: самовыражение, противостояние несправедливости, особенность, чувственные мироощущение.

Формирование, создание и изменение индивидуального стиля в одежде осуществляется под влиянием двух основных групп и факторов: индивидуальных характеристик и окружающей его среды.

1. *Габитус* – внешний облик человека:

- а) размеры, пропорции и форма тела человека;
- б) пропорции и форма частей тела;
- в) цветовой тип личности;
- г) эмоционально – психологические признаки личности;

2. *Возраст*

3. *Образование и воспитание*

4. *Ухоженность*

5. *Здоровый образ жизни*

Особенности габитуса определяют требования человека к одежде и правила выбора основных решений при формировании гардероба. Правильный выбор цветовой гаммы, коррекция формы тела формой одежды - важные аспекты при создании стиля.

Часть индивидуальных признаков достается человеку от природы: рост, телосложение, черты лица. Но даже эти биологические составляющие можно изменять различными путями: начиная с поддержания хорошей спортивной формы и заканчивая, при необходимости, даже пластической операцией. Другая часть индивидуальных характеристик приобретается человеком в течение жизни (возраст, образование и воспитание).

Одной из эмоционально – психологической черт личности является темперамент – врожденное свойство личности, которое характеризует динамику психической деятельности и поведения: динамику умственной деятельности, чувств, воли, динамику образования навыков, процесс общения (степень контактности, коммуникабельности).

С точки зрения отношения к моде люди различного темперамента выражают себя по разному.

Люди с холерическим темпераментом являются активными потребителями моды, горячими и нетерпеливыми. Они лишены умеренности, и если у них нет хорошего вкуса, то общая картина может выглядеть эксцентрично. Это группа людей мало заботится о гармонизации одежды со своим обликом. Они видят не «себя в моде», а «моду на себе».

Сангвиник – активный потребитель моды. Он требует разнообразия, ему быстро все надоедает, он не привязывается к старому. Сангвиник видит себя в моде и, как правило, хорошо разбирается в выборе основных решений гардероба; больше, чем другие типы, склоняется к восприятию элегантности и утонченности. Флегматичные люди наиболее консервативно относятся к моде. Предпочитают устоявшиеся, классические формы, адаптированные к модному направлению. В одежде ценят удобство и редко изменяют выбранному стилю в одежде.

Среди меланхоликов преобладают типы, которые воспринимают и одобряют моду, но редко следуют ей из – за скромности, нерешительности, инертности. В новой одежде меланхолик чувствует себя неловко, ему кажется, что все смотрят на него. Поэтому такие люди выбирают не броские решения, одеваются нередко с излишней скромностью.

Как отмечают психологи, у людей ярко выраженных типов темперамента не существует.

Индивидуальный стиль складывается из гармонии внутреннего и внешнего состояния человека. Но учет психоэмоциональных признаков личности – лишь один из целой группы факторов, влияющих на формирование индивидуального стиля в одежде.

Список литературы

1. Фалько. Индивидуальный стиль в одежде: Конспект лекций / Л.Ю. Фалько, - Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2000.
2. Круглова С. Искусство стильно одеваться: Издательство Астрель, 2014.

ТҮЛҒАНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ СУЛЕЙМЕНОВА Сара Ашимовна, ЕРКЕБАЕВА Гулжазира Ерубаетна

Тараз техника және бизнес колледжі

Тараз, Қазақстан

sara.suleimenova@mail.ru, jazira.erke@gmail.com

Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуын әлемдік өркениетті және мәдениетті елдер қатарына көтеру мәселесі білім беру жүйесін түбегейлі қайта құруды мақсат етіп отыр. Бүгінгі Қазақстан Республикасында халыққа білім, тәрбие берудің негізгі мақсаты – Қазақстанның егемендігін қамтамасыз ету, оны бүкіл дүние жүзі мойындап, алдыңғы қатарлы мемлекеттер мен қарым-қатынас жасау үшін студент жастарға Қазақстандық патриотизмді, өз отанын сүйе білуді үйрету, саяси бостандықты қамтамасыз ететін нарықтық ірге тас қалаудың нәтижесінде, экономикалық бостандыққа қол жеткізу, осылардың бәрін іс жүзінде жүзеге асыратын ізгілікті жеке тұлғаны дамыту, білімді, іскер жастарды тәрбиелеу болып табылады.

Тәрбие бір тұтас педагогикалық процестің құрамды бөлігі екендігі белгілі. Тәрбие мақсаты жалпы және жеке болып келеді. Тәрбиенің жалпы мақсаты – барлық азаматтардың бойында қалыптасады. Ал жеке мақсаты – жеке тұлғаның қалыптасуын көздейді. Қазіргі заманда тәрбие мақсатының алуан түрлі болуына қарай, соған сәйкес оның жүйесі жасалынады. Тәрбиенің мақсатына объективті себептер ықпал етеді, олар: адамның физиологиялық жетілуі мен психикалық дамуы, философия мен педагогика ғылымының жетістіктері, әлеуметтік ортаның қоғам мүддесіне қарай үнемі өзгеріп отыруы. Қоғамның мәдени деңгейі тәрбие мақсатының жалпы бағытын анықтап отырады. Ал, тәрбие мақсаты қоғамның нақты тарихи сипатына қарай өзгеріп отырады.

Тәрбиенің мәдени құбылыс ретіндегі міндеттері: ақыл-ой, адамгершілік, еңбек, этикалық, эстетикалық, экономикалық, экологиялық, құқықтық, саяси, мәдениет түрлерін мектеп қабырғасынан қалыптастыру көзделеді. Мәдениетті кешенді түрде қалыптастыруды жүзеге асыру, жеке тұлғаның сапалық қасиетін арттырады. Тәрбиенің мазмұнына бүкіл мәдениет жетістіктері қамтылады. Тәрбие мазмұны тәрбие міндеттерін толықтай жүзеге асыруды қарастырады. Сөйтіп, тәрбие мақсаты, міндеттері, мазмұны тығыз байланыста баланың жас және жеке – дара ерекшеліктеріне қарай ұйымдастырылады.

Қарым-қатынас - әлеуметтік құбылыс. Біріншіден, біріккен іс-әрекетте пайда болатын адамдар арасында байланыс орнату және дамыту процесі болса, екіншіден, тұлғалардың бірлескен іс-әрекетте қажеттіліктен пайда болған өзара белгі құралдарымен жүзеге асатын күйі, мінез-құлқы. Қазақтың көрнекті ғалымы, профессор Қ. Жарықбаев қарым-қатынас туралы былай деген:

«қарым-қатынас - адам іс-әрекетінің аса ауқымды саласы, өмір сүру, тыныс-тіршіліктің негізгі арқауын білдіретін ұғым. Адамға ауа, тамақ, киім, баспана қандай қажет болса, айналасындағылармен қарым-қатынаста болуы да аса маңызды». Сондықтан, қарым-қатынас тіршіліктің барлық кезеңінде адам үшін маңызды орын алады.

Жеке адам қоғамдық өмірде тіршілік етіп, өзге адамдармен қарым-қатынас жасау әрекеттеріне сәйкес оның тұлғалық сипаттары, кадр-қасиеттері, іс-әрекет жасау қабілеттері қалыптасады. Басқа адамдармен қарым-қатынас процесінде тұлға адами мәдениетті, тарихи даму және жалпылама түсініктерде, еңбек дағдыларында, мінез-құлық ережелерінде т.с.с жинақталған тәжірибені игереді.

Халқымыздың дамуында, халық болып қалыптасуына қарым-қатынас мәдениетінің алатын орны ерекше. Қарым-қатынас - белгілі бір әлеуметтік ортадағы адамдардың өзара түсініктігінен туындайтын күрделі қоғамдық үрдіс. Қарым-қатынастың жүзеге асуының бірнеше жолдары бар. Соның ішінде тілдік қатынастың орны ерекше. Адам қарым-қатынасындағы ерекше орын алатын сәлемдесудің өз әдебі, жөн-жосығы бар. Әр адамның қарым-қатынас мәдениеті оның жеке - дара қасиеттерімен де тікелей байланысты.

Қарым-қатынас мәдениеті дегеніміз – адамдардың өз мінез-құлқын басқару арқылы басқалармен тіл табысу және алдына қойған мақсатына жетудің тиімді жолын табу. Қарым-

қатынас адамдар арасында бірлескен іс-әрекет қажеттігін туғызып, байланыс орнататын күрделі процесс: екі немесе одан да көп адамдар арасындағы танымдық немесе эмоциональды ақпарат, тәжірибе, білімдер, біліктер, дағдылар алмасу және өзара түсінісуі, бірін-бірі қабылдауы.

Адамдар арасындағы қарым-қатынастың басты мақсаты – өзара түсіністікке қол жеткізу. Қарым-қатынас жасауда қатынасқа түскен адамды тыңдап, түсіне білудің маңызы зор. Бұл басқа адамның ішкі жан дүниесін түсініп, өз ойын дұрыс жеткізуге мүмкіндік береді. Адамдар басқаларға өз ойлары мен көзқарастарын түсіндіре отырып, түсініспеушілік, ұрыс-керіс пен дау-жанжал секілді жағымсыз құбылыстарды болдырмауға әрекет жасайды.

Адамдармен жақсы қарым-қатынас орнатуға мынадай ережелердің орындалуы көмектеседі:

- барлық адамдармен тең дәрежеде, дерекілік пен жағымпаздықсыз қарым-қатынас жасау;
- сұхбаттасушының жеке пікірін сыйлау;
- бұйрық емес, өтініш деңгейінде қарым-қатынас жасау;
- басқа адамның пікірін сыйлау және тәжірибесін қабылдай білу.

Қарым-қатынас мәдениетін меңгерген тұлға өзімен қатынас жасайтын адамға құрметпен қарап, сыйластық білдіреді. Адамға сыйластықпен қарау жақсы қарым-қатынас жасаудың негізгі өлшемі болып табылады.

Адам өмір сүруі мен қимыл қозғалысы арқылы өзінің әрекетін бағалауға үйренеді, адамгершілік нормаларымен келеді. Отандық психолог, профессор С.М. Жақыпов оқыту процесіндегі субъектілердің қарым-қатынасындағы мағыналардың өзгеруі біріккен іс-әрекеттің мотивтері мен мақсатының заңды құрылуына мүмкіндік береді және оларды оқыту процесінде ескеру, біріккен танымдық іс-әрекетті қалыптастыру үшін қажетті шартты жасайтындығын ерекше атаған. Сондықтан, қарым-қатынас тұлғаның қоғамда дамуына орасан зор ықпал етеді. Тұлғаның дамуында өзін адам етіп сезіндіретін, оны кемсітуге, қорлауға, басуға, дербес құқығынан айыруға болмайтын өршіген сезім пайда болады. Алайда оларда ересек статусының элементтерімен қатар, оның жағдайын баланың жағдайына жақындататын тәуелділік белгілері әлі сақталады. Материалдық жағынан олар ата-аналар қарауында болады. Колледжде, үйде бір жағынан сен есейдің, үлкейдің десе, екінші жағынан тіл алуды талап етеді. Баланың әлеуметтенуі мен тұлғалық дамуында, оның жақын достары мен құрбыларының қатынасы ерекше мәнге ие. Жыл өткен сайын құрбыларымен қарым-қатынас байланысының қажеттілігі туындайды. Ол өз құрбыларымен достық қатынас жасауға тырысады, мүмкіндігінше оны сақтауға тырысады. Сол арқылы құрбылары арасында беделі көтеріледі, бірін-бірі сыйлау қасиеті артады.

Қарым-қатынас ол тұлғаның өміріндегі негізгі рухани, адамгершілік, ілім қажеттілігін қанағаттандыруға бағытталады. Осындай қажеттіліктерді өтеуге қарым-қатынастың мәнерлі белгілері мен құралдарын меңгеру негізгі міндеттерді атқарады. Бұл байланыс тұлға әлеуметтенуінің қайнар көзінің бірі ретінде аныталады. Тұлғаның әлеуметтену принципі екі жағдайда сипатталуы қажет:

- біріншіден, қарым-қатынас факторы, адамның әлеуметтік өмірі мен өзара байланысы жүзеге асырылатын әлеуметтік қайнар көзі ретінде есептелінуі керек;
- екіншіден, әлеуметтену екі аспектіде қарастырылады. Ол әлеуметтік бағдарлама құру және оны тарату.

Тұлға - бұл басқа адамдардың арасында белгілі позицияны иеленетін, қоғамдық іс-әрекеттің себепші субъектісі ретіндегі адам. Тұлғаның психологиялық ерекшеліктері: ол неге талпынады және неден қашады. Сонымен қатар, ұғым, ұйымшылдық дәрежесі, оның белсенділігінің интенсивті және қорытынды нәтижесі, өмірлік тапсырманы шешуге сәйкес бағытталуынан көрінеді. Әрбір жеке адамға тұлға ретінде қарап, оның өзіне тән санасы, еркі, өзіндік әрекет жасай алатын қабілеті, білімі мен тәрбиесі бар екенін ескере отырып, қарым-қатынасқа деген ынтасын арттыру, олардың жеке басылық қасиеттерін дамытып, оны қоғам талабына сай іске асыруға мүмкіндік жасау.

Қарым-қатынас мәдениеті сан алуан адамдардың қатынастары жағдайында жүзеге асады, яғни әлеуметтік және тұлға аралық қатынастардың жағымды да, кері де жағдайларында болуы мүмкін. Өмірдің түрлі жағдайларына байланысты біздің іс-әрекетімізбен қатар мінез-құлқымыз да өзгермелі. Соған сәйкес қарым-қатынас стильдері де өзгермелі болады. Қарым-қатынас стилі адамның басқа адаммен өзара әсерлесуі барысындағы мінез - құлқын көрсетеді. Сонымен, адамның қарым-қатынас стилі, оның анықталған нақты бір қарым-қатынасқа орнықты болуы, бағытталуы, соған дайындығы мен адамның сол жағдайдағы өзін көрсетуі.

Тұлғаның қарым-қатынас мәдениеті адам өмірінің рухани және материалдық формаларының сан алуандығын сипаттайды және оның өміріндегі ең маңызды қажеттілік болып табылады. Адамзаттың барлық өмірі үнемі басқа адаммен қарым-қатынас негізінде өтеді. Қарым-қатынас процесінің барлық жақтары (коммуникативті, интерактивті, перцептивті) басқа құрылымдық тәсілдерді қолдануды қажет етеді. Олар кез келген іс-әрекетте бір-бірін қабылдау, түсіну, бірлескен әрекет ұйымдастыру мақсатындағы іс-әрекеттің мазмұнына байланысты орындалатын процестің негізінде туындайтын қарым-қатынастың түрлері мен артықшылықтары. Тұлғаның кісілік қасиеттері мен даралық ерекшеліктері оның іс-әрекеттегі белсенділігінің өрістеуіне ықпал етеді. Жеке тұлға мәдениетінің қалыптасуында негізгі орынды оның басқалармен қарым-қатынас жасау қабілеті алады. Адамды өмір сүріп, жұмыс жасап, оқып отырған ортасынан тыс тіршілік етуін елестету мүмкін емес. Қоғамнан тыс адам салыстырмалы түрде өзіндік адами қасиеттерін жылдам жоғалтады.

Тұлғаның көпшілік қарым-қатынаста сөйлеу мәдениетін бақылау оның айтатын сөзін жеткізу ерекшелігі болып табылады. Олай болса, оның қоғамдық ортада сөйлеу қасиеті мен мәнерін бағалау, жалпы айтқанда сөйлеу ерекшеліктерін анықтау қажет. Сондықтан қарым-қатынасқа қабілеттілік тұлғаның сөйлеу мәнеріне, мінез-құлық құрылымына, типологиялық қасиетіне байланысты екендігі байқалады. Даму дәрежесі мардымсыз тұлғаның адам аралық қатынастары да өте жай, күнделікті тіршілік күйбеңінен аспайды. Ал даму деңгейі жоғары болған адам өзінің рухани мәртебелілігімен, қоғамдық мәнді құндылықтарымен ерекшеленеді.

Әрбір дара адам өзінің қоғамдағы өмірлік әдептерін реттеумен күнделікті тіршілік проблемаларын шешіп береді. Бірдей қиыншылық, кедергілердің шешімін әр адам өз әдіс-тәсілдерімен табуы мүмкін. Осыдан жеке адамды танып білу үшін, сол адамның алдында тұрған өмірлік міндеттерін, оларды іске асыру жолдары мен өмір барысында ұстанған принциптерін жете білу қажет. Қоғамдық қатынастарға араласып және оларды басшылыққа ала отырып, адам сол қатынастардың ықпалында қалып қоймайды. Әр дара тұлға өз дербестігімен ерекшелігіне ие. Жеке адамның дербестігі оның ең жоғарғы психикалық сапасы - рухани дүниесімен ұштасады. Рухани дүние дегеніміз – инабат парызды түсіне білуі, болмыстағы өз орнына сай қызмет ете алуы. Жеке адамның рухани жетілгендігі – бұл жоғарғы дәрежедегі саналық жетілу, ізгі мұраттарды басшылыққа алу, сонымен бірге жаман ниеттер мен жалған белсенділіктен өзін аулақ ұстай алуы. Ал адамның мұндай қасиет, сапаларды бойына дарытуы көбіне қоғамдық салтқа тәуелді. Дербестігінен айырылып, өз бетінше ой жүгіртпеген адам өзін тұлғалық дамыту ниетінен ажырап қалады. Жеке адам сапалары сол адамның араласқан қатынастар өрісіне, әртүрлі әлеуметтік өмір аймағында қызмет ету қабілетіне байланысты келеді. Басқа әлеумет мүшелерімен жеке адам «мені» негізінде қатынас түзеді. Ғылымда «жеке адамдық рефлексия» деп аталған бұл «мен» ұғымы өз ішінде әр адамның өз жөніндегі танымын сезе білу сияқты сапаларын қамтиды.

Қазіргі қоғам сұраныстары рухани және материалдық сфералар аясында қарым-қатынас проблемасын өте маңызды етіп көрсетеді яғни, қарым-қатынас адамның өмірлік іс-әрекетін әсіресе, білім, ғылым, спорт, өнер салаларында бөлінбейтін бөлшегі болып табылады. Оның дәлелі ретінде білім мен мәдениеттің терең байланысын айтуға болады.

Мәдениет - көп қырлы процесс. Адамның өмірлік іс-әрекетінің барлық салаларында мәдениетті көреміз. Ең алдымен сана мен болмыста адамзаттың әлеуметтік даму бағытындағы шығармашылық іс-әрекетін түсінуге болады, өзінің ішкі дүниесіне қарай адамның әлеуметтік тұлға ретінде даму процесі, оның таным, қарым-қатынас, іс-әрекет субъектісі ретінде өмір сүру әдісі жекелік, шығармашылық, әлеуметтік, адамгершілік, эстетикалық жетілуі бойынша ерекшеленеді.

Мәдениет өзі пайда болатын және қалыптасатын ортада үздіксіз даму сипатында болады және адамзат қоғамынан бөлінбейді. Қоғамда тұтастай жеке адамның даму деңгейі мен қасиетін мәдениет анықтайды. Олай болса, мәдениет адамның құндылығы, оның қайталанбайтын белгісі. Мәдениет өзінің ішкі механизмдерімен адам тұлғасына тән болғандықтан, ол өзін-өзі танып білу немесе адамның рухани өмірбаяны деп есептелінеді. Мәдениеттің өмір сүруінің шарты, ол бір ұрпақтан екінші ұрпаққа сабақтастықпен беріліп отырады.

Колледж білімгерлерінің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру моделі процесті моделдеуді, ойша эксперимент әдісін қолдануды керек етеді. Модельді құрастыру - демек арнайы аналогтарды жасау жолымен нақты бір жүйені материалды немесе ойша ұқсатуды іске асыру, бұл жағдайда аналогтарда осы жүйенің ұйымдастыру және жұмыс істеу принциптері көшіріледі. (В.П. Беспалько, Б.С. Гершунский, В.А. Штофф және т.б).

Қарым-қатынастағы күрделі мәселелердің бірі қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасқан түрлерін анықтау болып табылады. Қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасқан критериялық базасы ретінде келесі компоненттерді көрсетуге болады:

- мотивациялық;
- когнитивтік;
- эмоциональдық-еріктік;
- рефлексивтік.

Мотивациялық компонент қарым-қатынас мәдениетінің қажеттілігі оның ерекшеліктері, қарым-қатынас мәдениетінің технологиясы, оның көрінісі туралы мәселелерін қамтиды.

Қарым-қатынас мәдениеті құрылымында когнитивтік компонент тіршілік әрекеті негізі ретіндегі қарым-қатынас туралы білімдер мен түсініктер жиынтығын, адамның оны меңгеруін, қарым-қатынастың құндылығы мен нормаларын анықтайды.

Эмоциональдық-еріктік компоненті қарым-қатынас мәдениеті құрылымында білімгерлерге осы бағытта іс-әрекетті жетілдіру, қарым-қатынастағы әсерлер мен эмоциональды сезімді қалыптастыру және дамытуды қамтамасыз етеді.

Рефлексивтік компоненті қарым-қатынас мәдениеті құрылымында өзін-өзі тануды, рефлексивтік қабілеттілікті дамытуды, өзін-өзі реттеу тәсілдерін меңгеруді, қарым-қатынастағы өзін-өзі қалыптастыру мен өзін-өзі іс жүзінде көрсете білдіруді қамтамасыз етеді. Осы тұрғыда, білімгерлерде қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасу деңгейін жоғары, жеткілікті, орта және төмен деп бөлуге болады.

Мұнда білімгерлердің қарым-қатынас мәдениетінің төменгі оқу-тәрбие үрдісінде қарым-қатынас мәдениетінің керектігін білу, бірақ оны меңгеру технологиясының қажеттілігін сезіну ғана болып, басқа барлық қалған көрсеткіштер бұл деңгейде көріне бермейді.

Қарым-қатынас мәдениетінің орташа деңгейінде бұл салалық көрсеткіштердің керектігін біледі, түсінеді, бірақ меңгеру технологияларын сезбейді, жағдайға байланысты қатынас түрлерін білмейді, әсерде болу, көңілден шығу, орташа этикетті меңгеру мен оларды дамыту төмен дәрежеде болады.

Жеткілікті көрініс элементтері барлық өлшем элементтерін қамтыған, бірақ жоғары дәрежеде емес жағдайында болады.

Жоғары деңгейде білімгерлердің қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасуына барлық өлшемдер бойынша ескерілгенін білдіреді.

Адам дүниеге шыр етіп келіп түскеннен бастап –ақ айналасындағылармен қатынас жасай бастайды. Өмірінің алғашқы кезеңінде биологиялық сипаттағы қарым-қатынас болса, одан әрі оның қарым-қатынас сипаты әлеуметтік сипатқа түсе бастайды.

Сонымен, қарым-қатынас адамды тәрбиелеу үшін, дүниені қабылдау және түсіну үшін, адамдарға және өзіне өзара әрекет субъектісі ретінде мәдени қатынастың құралы болып табылады.

Қорыта айтқанда, қоғамның дәстүрлі мәдениеті жағдайында қарым-қатынас мәдениетін тиімді қалыптастыруға мына факторлар:

- күмән келтірмейтін, пікір туғызбайтын құндылық жүйесінің бар болуы;
- кез келген жағдайға сай өзіңді қалай ұстау әдебіне жол көрсететін құндылықтар жүйесінің игілікке асырылуы;
- қарым-қатынас формаларын жеткізетін амалдар мен білімдердің тәжірибеде қалыптасқан түрлерінің болуы;
- олардың осы қарым –қатынас формаларының әрбір адам игілігіне асуықпалының мол болуы.

Сондай-ақ, қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу мәселесіне (әсіресе мінез-құлық мәдениеті) халық педагогикасы да үлкен мән берген. Әрбір халықтың ұрпақтары қандай болу керек, талап-тілек үрдісінен шығуы үшін не істеу керек, қалай қол жеткізуге болады деген ойлары, ұғымдары, пікірі болады. Осы ойлар халық педагогикасының теориясын қалады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абеуова И.А., Дусманбетов Г.А., Махаманова М.Н., Шеръязданова Х.Т. Психологические служба в вузе. Алматы, 2004г
2. Абрамова Г.С. Практическая психология. М., 2001г
3. Алдамұратов Ә. Жалпы психология. Алматы, 1996г
4. Анциферова Л.Н. Психология формирования и развития личности. М., 1981г
5. Анастаси А. Психологическое тестирование. В2 М., 1982 г.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СПУТНИКТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЕЛІМІЗГЕ БЕРЕТІН МҮМКІНДІКТЕРІ

СҮЛТАНОВА Назира Айханқызы

Ғылыми жетекші: Е.О. Буланов

Талдықорған, Қазақстан

I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Sulnaz0404@yandex.ru

Аннотация

Бұл мақалада - «Kazsat-1», «Kazsat -2», «Kazsat -3» спутниктері, «ҚазЕОСат-1» , «ҚазЕОСат-2» қашықтықтан зондтау спутниктерінің ұшырылу тарихы, Ақкөл, Көктерек ғарыштық байланыс орталықтарының қызметі қарастырылады. Аталған жер серіктерінің еліміз үшін экономикалық, саяси, мәдени маңызына назар аударылады.

Аннотация

В данной статье рассматриваются истории полетов спутников Kazsat-1, Kazsat -2, Kazsat-3, спутников дистанционного зондирования земли KazEOSat-1 и KazEOSat-2, а также деятельность центров космической связи Акколь и Коктерек. Основное внимание уделяется экономической, политической и культурной важности этих спутников для нашей страны.

Жер бетінде алғашқы спутниктердің пайда болуына алпыс жылдан астам уақыт өтсе де, бүгінгі күні осы құрылғыларсыз мемлекетің өмір сүруі мүмкін емес болатындай. Оларды түрлі мақсаттарда қолданады: қауіпсіздік, байланыс, навигация және жыл сайын спутниктер функционалды болып келе жатыр. Қазақстан да осы бағытта өзге елдерден қалыспай, ғарышқа бірнеше спутнигін ұшырып үлгерді.

«Республикалық ғарыштық байланыс орталығы» акционерлік қоғамы 2004 жылдың 18 наурызында құрылған. Ол мекеме жеке және заңды тұлғаларға ғарыш аппараттарының транспондерлік сыйымдылығын ұсыну бойынша қызметтер көрсету және ғарыштық байланыс жүйелерінің техникалық қолданылуын қамтамасыз ету сияқты міндеттерді іске асыру үшін Қазақстанның ғарыштық байланыс жүйелерінің ұлттық операторы ретінде айқындалған. Ұйымның негізгі қызметі ғарыштық байланыс жүйелерінің техникалық қолданылуын ұйымдастыруға, жасауға, дамытуға, басқаруға, ғарыш аппаратының транспондерлік

сыйымдылығын ұсыну бойынша қызметтер көрсетуге, сондай-ақ ғарыштық байланыстың шетелдік операторларымен өзара іс-қимыл жасауға бағытталған. «Республикалық ғарыштық байланыс орталығы» «Kazsat» жерсеріктер топтамасын жерден бақылау және мониторинг жүргізуін қамтамасыз ететін екі басқару кешендерінің (Ақкөл және Көктерек) қызметін де қамтамасыз етеді.

Kazsat-1 жеңіл геостационарлық спутнигін жасау жөнінде 2004 жылы Қазақстан Үкіметі мен М.В.Хруничев атындағы Ресей Мемлекеттік ғарыштық ғылыми-өндірістік орталығымен келісім жасалған болатын. Спутник «Яхта» ғарыштық платформасының негізінде құрылды. Ол 12 транспондермен жабдықталған, соның ішінде 8і спутниктік байланысты қамтамасыз етуге бағытталса (интернет, телефон), 4і теледидарға арналған. Қызмет ету мерзімі – 10 жылға жетеді. Жоспар бойынша жер серікті 2005 жылдың желтоқсан айында ұшыру керек болған, алайда басқаруға байланысты әлі де проблемалар болғандықтан, тексеру жұмыстары әлі де жалғаса берді. 2006 жылдың 28 сәуірінде «Байқоңыр» ғарыш айлағына жер серік жеткізілді, алайда ұшыру тек маусымның 18-де ғана жүзеге асырылды. Kazsat-1 ұшыру рәсіміне еліміздің Президенті Н.Назарбаев, Ресей Президенті В.Путин қатысты. Жер серіктің қамту аймағы Қазақстан, Орта Азия, Ресейдің орталық аумақтарына тарайды. Жобаның құны- 65 млн АҚШ долларын құрады. Жер серігі ұшырылғаннан көп уақыт ұзамай оның жұмысында ақаулар байқалды, нақтырақ айтқанда, 2008ж. қаңтар, маусым айларында жер серігінің жермен байланысы тоқтап қалды. Осы жылдың 26 қарашасында жер серік басқарманың сигналдарына жауап беруін тоқтатты да, бағдарсыз ұшуға кетті. 2008 жылы желтоқсанның 2-де «Kazsat -1» спутнигі жұмысын толығымен тоқтатқаны туралы Парламент Мәжілісінде Халықаралық істер, қорғаныс және қауіпсіздік комитетінің отырысында Ұлттық ғарыш агенттігінің төрағасы [Талғат Мұсабаев](#) мәлімдеді. Борттағы басқару жүйесінің белгісіз себептермен жиі істен шығуы мен құрылғының сапасыздығы мүшкіл жағдайға әкеп соқты, деді агенттік төрағасы [1]. 2009 жылы Премьер-министр К.Мәсімовтың шешімімен жер серіктің жұмысқа жарамсыздығының себептерін анықтау бойынша арнайы жұмыс тобы құрылады. 2009 жылдың 6-13 тамызы аралығында «Kazsat-1» спутнигі жерлеу орбитасына көшірілді. Осылайша еліміздің алғаш жер серігінің ұшырылуы сәтсіз аяқталды.

«Kazsat -2» спутнигі 2011 жылғы 16 шілдеде Байқоңыр ғарыш айлағынан сәтті ұшырылды. Екінші қазақстандық байланыс спутнигімен бірге «SES-3» америкалық спутник те ұшырылды. «Протон-М» тасымалдағыш зымыраны мен «Бриз-М» екпіндеткіш блогы екі спутникті орбитаға шығарды.

4 ай өткеннен кейін, 2011 жылғы 25 қарашада «KazSat-2» «Республикалық ғарыштық байланыс орталығы» АҚ басқаруына өтті және сол жылғы желтоқсанда оны коммерциялық мақсатта пайдалану басталды.

«KazSat-2» ғарыш аппаратын жасау кезінде қазіргі заманғы техникалық шешімдер пайдаланылды, ғарыш аппаратының берілген сипаттамалары мен қажетті сенімділік деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін борттық жүйелерді жаңғырту жүргізілді. «KazSat-2» ғарыш аппараты Қазақстанның, Орталық Азия елдерінің және Ресейдің орталық бөлігінің аумағында «KazSat» спутниктік байланысы жүйесінде телевизиялық хабар тарату мен деректер беруді, сондай-ақ спутниктік байланыстың қазақстандық операторларының қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз етуге арналған [2].

Бұл спутникті жасау туралы келісім сонау 2006 жылы М.В.Хруничев атындағы Ресейдің Мемлекеттік ғарыштық ғылыми-өндірістік орталығымен келісім-шарт жасалған болатын. Спутникте барлығы 20 транспондер бар, оның 16-негізгі, 4-резервтік. Белсенді қызмет көрсету уақыты- 12,5 жылға дейін деп есептелген. Жобаның жалпы құны 115 млн АҚШ долларын құрды. Алғашқы спутникте жіберілген кемшіліктерді ескере отыра қазақстандық ғалымдар спутниктің құрастырылуына аса жауаптылықпен қарады. «Бұл спутникті жасауда біздің қазақстандық ғалымдар кезең кезеңмен бөлшектеп қабылдауда күрделі техникада барған сайын қателер мен елеулі кемшіліктерді табуға. Ең кішкентай қателік мемлекет үшін үлкен шығындарға әкелуі мүмкін. Біздің мамандар қателіктерді тек дәнекерлеуде ғана емес, сонымен қатар жер серігі жұмысы логикасында да қателіктерді тапты», - деді сол кездегі Қазғарыш басшысы Талғат Мұсабаев [3].

Алдыңғы спутниктің жұмысына қарағанда қуатты, күштірек болуымен қатар, оқыс жағдайдың болуы да орын алған болатын. Мысалы, 2017 жылдың 31 мамырында спутниктің жермен байланысы кездейсоқ үзіліп қалды. Ол кемшілікті жою үшін дереу ресейлік мамандар тартылды. Нәтижесінде 17 сағаттан кейін спутникпен байланыс қалпына келтірілді. Мамандардың айтуынша, ақаудың себебі күн жүйесіндегі радиациялық жарылыс дейді [4].

2023 жылға қарай «KazSat-2» спутнигінің пайдалану мерзімі аяқталуына орай оны «KazSat-2R» спутнигімен алмастыру жоспарланған.

2013 жылғы 8 мамырда «KazSat-2» спутнигінің жұмысына қатысты берген мәлімдемесінде «Қазғарыш» басшысы Т.Мұсабаев алдағы уақытта «KazSat-3» спутнигін құрастыруға тендер жариялағандығын атап өтті[5].

2011 жылғы 20 маусымда спутниктік байланыс жүйесін одан әрі дамыту мақсатында «KazSat-3» үшінші байланыс және хабар тарату ұлттық геостационарлық спутнигін жасау туралы шешім қабылданды. Шешімге сәйкес «Le Bourget 2011» авиасалонының барысында Париж (Франция) «Республикалық ғарыштық басқару орталығы» мен «Академик М.Ф.Решетнёв атындағы «Ақпараттық спутниктік жүйелер» кәсіпорны арасында «KazSat-3» спутнигін жасау мен ұшыру шартына қол қойылды.

Спутник 2014 жылы 28 сәуірде «Байқоңыр» ғарыш айлағынан «Луч-5В» ғарыштық аппаратымен «Протон-М» зымыранымен ұшырылды. «KazSat-3» «KazSat-2» аппаратымен тандемде жұмыс істейді, яғни егер қайсыбірі істен шықса, екіншісі орнын толықтырады. Жерден спутниктерді басқару «Ақкөл» және «Алматы» резервтік кешендерінен жүзеге асырылады. «KazSat-3» спутнигінің 28 Ки-диапазонындағы транспондерлері бар және ол Экспресс-1000НТВ платформасы негізінде жасалған және кемінде 15 жыл белсенді жұмыс істеуге есептелген. «KazSat-3» ғарыш аппараты Қазақстан Республикасының, Орталық Азия елдерінің және Ресейдің орталық бөлігінің аумағында «KazSat» спутниктік байланысы жүйесінде телевизиялық хабарлар таратуды және деректер беруді, сондай-ақ спутниктік байланыстың қазақстандық операторларының қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз етуге арналған. Мақсаты – телекоммуникациялық қызметтер (DTH, байланыс, хабар тарату, деректер беру, бейнеконференц байланыс және басқалары).

Спутниктерді құрастыру, ғарышқа ұшыру, бақылау мемлекет үшін арзанға түспейтіні белгілі, оған миллиондаған қаржы жұмсалады. Ал осындай шығындар қаншалықты орынды және қаншалықты қажет? Today.kz сайтындағы 2017 жылы ҚР қорғаныс және аэроғарыш өндірісінің министрі болған Б.Атамқұловтың мәжілістегі үкімет сағатында берген мәліметінде: «KazSat» жүйесін пайдалану кезеңі ішінде шетел спутниктерін пайдалануды қысқартудың есебінен 27 миллиард теңгеге импорталмастыруды қамтамасыз етіп, 14,7 миллиард теңге табыс әкелді. Егер бізде «KazSat» болмаса, жыл сайын шетел спутниктерін пайдаланғанымыз үшін 45 миллион доллар жұмсаушы едік» делінген [6]. Ал «Қазтелерадио» АҚ өкілдері болса «KazSat» жүйелерінің жұмысы көрермендерге қосымша SD, HD арналарын тамашалауға мүмкіндік беретінін атап өткен [7].

2017 жылы Қазақстан Республикасы Қорғаныс және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі аэроғарыш комитетінің төрағасы болған Е.Шаймағамбетовтың «Қазақпарат» агенттігіне берген сұхбатында мынадай мәліметтерді береді: «Сонымен, 2011 жылдан бастап 2017 жылға дейінгі кезеңде KazSat ғарыштық байланыс спутниктерін қолдана отырып, 30 млрд. теңгеден астам сомадағы қызметтерді импорт алмастырумен қамтамасыз ету мүмкін болды. Қазақстан бойынша 7500-ге жуық жерсеріктік байланыс станциялары жұмыс істейді, елдегі 16 байланыс операторлары мен үкіметтік ұйымдардың қажеттіліктері қамтамасыз етілген. 1 миллионнан астам ОТАУ TV абоненттері KazSat-3 спутнигі арқылы қызмет алады»[8].

Республикалық ғарыштық байланыс орталығының басқарма төрағасының кеңесшісі В.Лефтер 2019 жылы 1 наурызда Рамблер каналына берген сұхбатында: «2019 жылғы 28 ақпандағы жағдай бойынша KazSat-2 және KazSat-3 жерсеріктік сыйымдылығы сәйкесінше 628,51 мегагерц немесе 72,7% және 947,61 мегагерц немесе 73,1% құрайды. KazSat-2 жерсеріктік ресурстарын жалға беру негізінде 12 қазақстандық компания пайдаланады, KazSat-3 байланыс операторы және тоғыз қазақстандық операторға байланыс қызметтерін ұсынады. 2018 жылы қазақстандық жерсеріктердің жалпы кірісі 5,4 млрд. теңгені құрады»

[9]. Осы аталғандарға негізделе отыра, елімізде спутниктеріміздің болуы байланыс арналарына өз қажеттіліктерін қанағаттандыруға, ақпараттық қауіпсіздіктің сақталуына, қаражаттың сыртқа шықпауына мүмкіндік береді, ал бұл, өз кезегінде, ел экономикасының деңгейін көтеруге септігін тигізеді.

Еліміз бұл спутниктерден басқа, жерді қашықтықтан зондтау аппараттарын да қазіргі уақытта пайдалануда. Оларға «ҚазЕОСат-1» және «ҚазЕОСат-2» спутниктері жатады.

«ҚазЕОСат-1»- бұл еліміздің алғашқы жерді қашықтықтан зондтаудың жоғары кеңістіктік шешімдегі спутнигі, ол мемлекеттік құрылымның мүддесінде Орта Азияның жер бетін ғарыштық түсірілім жасау үшін арналған. Спутник 2014 жылдың 30 сәуірінде Куру ғарыш айлағынан (Француз Гвианасы) ұшырылды. «Бұл спутниктер ауыл шаруашылығы, төтенше жағдайлар, жерді пайдалану, геодезия, картография, барлау, қорғаныс салаларында кеңінен қолданылып келеді. «Тіпті, ғарыштан түсірілген суреттердің арқасында бірқатар қылмыстық әрекет те әшкере болды», - дейді «Қазғарыш» басшысы Марат Нұрғожин. Ал 2020 жылы Марсты бағындыруды жоспарлап отырған Біріккен Араб Әмірліктері бұл ойын жүзеге асыруда қазақстандық мамандардың көмегіне жүгінбек. Нақты айтқанда, арабтар қызыл ғаламшарды зерттеуге арналған ғарыш аппараттарына тапсырыс беруге ниетті» [10]. Аппаратты өңдеп, құрастырушы- [Airbus Defence and Space](#) француз аэроғарыш концерні болып табылады. Сол жылдың маусым айында Орынбор облысындағы «Ясный» базасынан жерді қашықтықтан зондтайтын орта кеңістіктік шешімдегі ғарыштық аппарат «ҚазЕОСат-2» ұшырылды. Бұл спутниктің негізгі мақсаты ел аумағының жедел мониторинг ақпаратын алуда Қазақстан Республикасының тәуелсіздігін қамтамасыз етуге, сондай-ақ Қазақстан Республикасының экономика, қорғаныс және ұлттық қауіпсіздік салаларының мәселелерін шешу үшін қашықтықтан зондтау мәліметтерін алуға арналған. Француз тарапымен жасалған келісім-шартқа сәйкес Қазақстан Республикасының астанасында жерсеріктерге қызмет көрсету үшін айтарлықтай маңызды жер үсті инфрақұрылымы құрылды. Оған ғарыш аппараттарын басқару кешені, жердегі нысаналы кешен және антенна жүйелері кіреді. KazEOSat-1 спутнигінің антеннасы үш қабатты мұнараның үстіңгі жағына радио мөлдір материалдан жасалған арнайы сфералық корпусқа орнатылған. Бұл құрылғыны атмосфералық ауытқулардан, жауын-шашыннан және күн сәулесінен қорғайды. KazEOSat-2 антенна жүйесінің күмбезі икосаэдр геометриялық пішін түрінде жасалынған. Бұл форма антеннаның аймағында электромагниттік фонды жақсартады. KazEOSat-1 спутнигінің кеңістіктік шешімі - бір метр, түсірілім панхроматикалық және мультиспектралды режимдерде жүзеге асырылады. Құрылғы бір уақытта 20ға- 20 км аумақты алады. Түсіру жиілігі 3-5 күн. Өнімділік - тәулігіне 220 000 шаршы шақырым. KazEOSat-2 орбитасының еңкею бұрышы 98 градус. 98 минутта ол бүкіл жер шарын айналып шығады. Күніне 14-15 бұрылыс шығады. Оның ішінде 5-6 рет спутник антеннаның радиокөріну аймағында болады. KazEOSat-2 кеңістіктік шешімі бір пиксель үшін 6,5 метрді құрайды. Түсіру режимі мультиспекторлы. Сахна көлемі - 77-де 77 шақырым. Түсіру жиілігі 3-5 күн. Өнімділік - күніне миллион шаршы шақырым. Жерді қашықтықтан зондтаудың мәліметтері бүгінгі күні салалық мәселелерді шешу үшін - ауыл шаруашылығы, инвестициялар мен даму, ішкі істер, энергетика министрліктеріне қажет. Әсіресе ең негізгі тұтынушы- ауыл шаруашылығы министрлігі. Орбиталық спутниктерден алынған мәліметтер неғұрлым нақты әрі Қазақстанның бүкіл аумағында қол жетімді. Ғарыштан жерде онша бақылана бермейтін аумақтар өте айқын көрінеді. Егіс алқаптарын бақылауда алынған мәліметтер де өте құнды: егіс алқаптарының көлемі, тұқым себу уақытының басталуы, арамшөптердің өсу деңгейі, өнімді жинау уақытының басталуы, т.б сияқты мәселелерде нақты ақпарат беріледі. Ауылшаруашылық өндірісінің мониторингімен қатар орман ресурстарының мониторингі де жүргізіледі. Бұл жерде заңсыз ағаш кесуді, орман өрттерінің алдын алу үшін үлкен көмек болады. Сонымен қатар, су ресурстарына бақылау жасалады. Өзендер ағысындағы өзгерістерді, су тасқыны кезеңіндегі тасқындарды бақылау жүргізіледі. Балық шаруашылығын басқару үшін Каспий теңізінің қазақстандық секторында күн сайын мұнайдың төгілуі бақыланады. Көршілес мемлекеттердің аумағы трансшекаралық өзендер департаментінде жаңа гидротехникалық құрылыстардың құрылысын анықтау, суармалы жерлердің аумағын ұлғайту және т.б. бақылауға алынады. Жерді пайдалану

мониторингінде ғарыштық түсірілімдердің маңызы зор. Мұнда жерді мақсатсыз пайдалануға қатысты фактілер анықталады [11].

Ақкөл ғарыштық байланыс орталығы 2005 жылғы желтоқсанда елордаға жақын маңда, Ақкөл қаласының орманды алқабында құрылды. Бұл орталық бұрынғы кеңестік «Энергетик» атты пионер лагерінің орнында тоғыз айдың ішінде салынған. Ол ғарыштық аппараттарды жерүсті бақылау және байланыс мониторингін жүргізу үшін құрылған алғашқы байланыс орталығы. Кешен негізінен «KazSat» спутниктерін басқару, қадағалау, мониторинг жүргізу үшін құрылған.

«Ақкөл ғарыштық байланыс орталығының құрамына мыналар кіреді:

- Ғарыш аппараттарының ұшуын басқару орталығы
- Мониторингті басқару орталығы
- Аппараттық-бағдарламалық және метрологиялық қамтамасыз ету орталығы
- Инфрақұрылымды пайдалану қызметі» [12]

Ұшуды басқару орталығының міндетіне бірқатар қызмет кіреді. Арнайы жабдықталған құрылғылардың арқасында арнайы мамандар, техникалық қызметкерлер спутниктердің борттық жүйелері мен жабдықтарының берілген техникалық жағдайын үздіксіз қадағалауды, бақылауды және талдауды жүзеге асырады. Ғарыштық аппараттардың қауіпсіз жұмыс істеуін қадағалаумен қатар олардың жұмысын жоспарлауға қатысты нақты есептеулерді жүргізеді.

Мониторингті басқару орталығының қызметіне хабар таратуды жүзеге асыратын каналдарға үнемі мониторинг жүргізу, ретрансляциялық дабылдардың өлшемдерін жасауды, «KazSat» спутниктері транспондерлерінің жүктемесін ретке келтіруді, сонымен қатар ғарыш аппараттарының жерде пайдаланатын станцияларының жиіліктік қолжетімділігін жүзеге асырады.

Қазақстандық ғарыштық аппараттарын жерден басқаруға арналған екінші орталығы- «Көктерек» ғарыштық байланыс орталығы. Бұл орталық Алматы облысында 2013 жылы 28 маусымда ресми пайдалануға берілді. Ол KazSat-тің резервтік басқарылуына, көрсетілген техникалық және баллистикалық сипаттамаларын қолдауға, қазақстандық байланыс және радиохабар спутниктерінің жүктемесін бақылауға, Pre-hubbing, Colocation, Last-mile телепорттарына қызмет етуге арналған. Бүгінгі таңда Көктеректің әлеуеті өздерінің спутниктік желілерінің үздіксіз және тиімді жұмыс істеуіне мүдделі спутниктік байланыс компанияларына өзінің инфрақұрылымын ұсына алады. Бұл мүмкіндікті жерсеріктік және жер үсті байланыс желілерінің өзара әрекетін қамтамасыз ететін телепорт қамтамасыз етеді. «Көктерек» ғарыштық байланыс орталығының технологиялық тұрғыдан заманауи платформасын көп мақсатты пайдалану - Қазақстан Республикасының ақпараттық-коммуникациялық саласының табысты дамуының бір бағыты.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Уикипедия- ашық энциклопедиясы. <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D2%9A%D0%B0%D0%B7%D0%A1%D0%B0%D1%82-1>
2. Қанатың талмасын, «KazSat-2». 25 желтоқсан, 2018 ж. <https://nationalgeographic.kz/2018/12/25/9393.html>
3. «KazSat-2». Wikiwand. 16 шілде, 2019ж. <https://www.wikiwand.com/ru/KazSat-2>
4. Е.Сейілхан. «Қазсат-2»-нің істен шығу себебі анықталды. 01.07.2015. <https://www.ktk.kz/kz/news/video/2015/07/01/61186/>
5. Т.Мұсабаев: «Арманым-Қазақстанды ғарыштық державаға айналдыру». 13.02.2014. <https://turkystan.kz/article/63597-tal-at-m-sabaev-armanym-aza-standy-aryshty-derzhava-a-ajnaldyru>
6. Система KazSat принесла 14,7 миллиарда тенге прибыли. Today.kz.04.07.2017. <http://today.kz/news/kazakhstan/2017-09-04/749459-milliona-dollarov-v-god-na-eksporte-uslug-sistemyi-kazsat-mozhet-zarabotat-rk/>
7. Ақпараттық қоғам құру — заман талабы. Egemen Qazaqstan. 12.03.2010. <https://old.egemen.kz/?act=readarticle&id=1405>

8. Е. Шаймагамбетов. Космос делают люди.
http://bayterek.kz/news/?ELEMENT_ID=209.

9. Почему небольшой город под Астаной знают во всем мире? Sputnik Казахстан. 01.03.2019. https://news.rambler.ru/moscow_city/41803079-pochemu-nebolshoy-gorod-pod-astanoy-znayut-vo-vsem-mire/

10. Қазақстандық ғарыш аппараттары 23 млрд теңге үнемдеуге мүмкіндік берді. Хабар 24. 29.09.2016. <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/otandy-nimdi-satyp-al/item/140502-aza-standy-arysh-apparattary-23-mlrd-te-ge-nemdeuge-m-mkindik-berdi>

11. Как работают казахстанские спутники дистанционного зондирования Земли. InformБюро. 19.10.2018 <https://informburo.kz/stati/kak-rabotayut-kazahstanskije-sputniki-distancionnogo-zondirovaniya-zemli-fotoreportazh.html>

12. «Ақкөл» ғарыштық байланыс орталығы. «РФБО»АҚ. <http://www.rcsc.kz/kz/proekty-kompanii/tsentr-kosmicheskoy-svyazi-akkol>

ОЦЕНКА СВОЙСТВ МАТЕРИАЛОВ НА ЭТАПЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПАКЕТА ПОЛОЧКИ ПИДЖАКА Х.О.РАХИМОВА, Н.М. РАЗАКОВА

Аннотация

В статье приведены методы оценки свойств материалов на этапе формирования пакета полочки пиджака. Проведены исследования по разработке нового показателя - одевающая способность, характеризующего способность материала к повторению объемной формы и позволяющего учитывать свойства материала при построении развертки сложной поверхности.

Ключевые слова: качество изделия, женский пиджак, фактор, технология изготовления, конструкция, полочка, исследования, экспресс-метод, ширина образца.

Abstract

The article describes methods for assessing the properties of materials at the stage of forming a package of a jacket shelf. Studies have been carried out to develop a new indicator - clothing ability, which characterizes the ability of a material to repeat a volumetric shape and allows you to take into account the properties of the material when building a complex surface scan.

Keywords: product quality, women's jacket, factor, manufacturing technology, design, shelf, research, express method, sample width.

Изготовление качественного изделия обеспечивается в том случае, если учитывается соответствие в системе «материал — конструкция - технология». Наиболее стабильными факторами в данной системе являются технология изготовления изделия и конструкция деталей пакета полочки женского пиджака. При обработке полочки женского пиджака для получения объемной формы в области груди применяют формование детали на прессе с объемной подушкой, а сформованный участок полочки пиджака геометрически подобен сферической поверхности с заданным радиусом кривизны. Поскольку поверхность сферы, полочка женского пиджака в области груди и подушка пресса для формования детали полочки обладают закономерной формой, то, следовательно, оценка поведения материалов на одной из них позволяет получить воспроизводимые результаты для других форм. [1]

В работах проведены исследования по разработке нового показателя - одевающая способность, характеризующего способность материала к повторению объемной формы и позволяющего учитывать свойства материала при построении развертки сложной поверхности.

Методика определения одевающей способности, заключающаяся в надевании образца материала на шар и определении параметров поверхности повторения материалом шара (угла

области повторения — ϕ), приведена в. В определены размер шара, размер и форма исследуемого образца материала, способ его расположения на поверхности шара.

При оценке способности материалов пакета к образованию требуемой формы необходимо учитывать условия формообразования. При оценке показателя «одевающая способность» учитывается воздействие только собственных сил тяжести материала, что является недостаточным.

Для оценки возможности получения объемной формы важна не абсолютная величина угла повторения, а часть одеваемой поверхности, которая покрывается материалом без заминов и складок при определенном способе формообразования (конструктивном, конструктивно-технологическом, технологическом). В основу предложенного способа оценки формовочной способности положен принцип оценки размера области повторения пакетом (материалом) объемной поверхности под действием заданного средства формообразования. При использовании конструктивного способа формообразования предложено осуществлять стачивание вытачек на исследуемом образце, при технологическом способе — предварительно пропаривать и фиксировать сверху кольцом; при конструктивно-технологическом способе — проводить стачивание вытачек. [2]

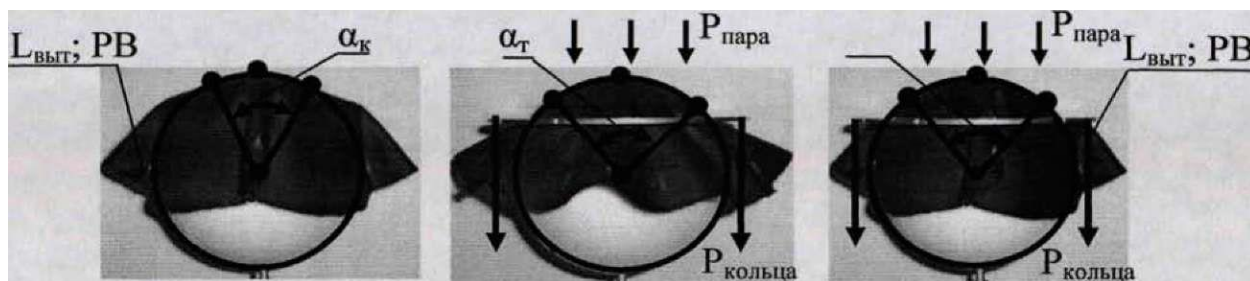

Рис.2.1. Определение формовочной способности для: а — конструктивного (ΦC^K), б - технологического (ΦC^1), в - конструктивно-технологического (ΦC^{KT}) способов формообразования

Поскольку пакет представляет собой многослойную систему, состоящую из различных материалов, то его способность образовывать требуемую пространственную форму определяется формовочными свойствами отдельных материалов, их расположением друг относительно друга и способом соединения. С целью выявления влияния указанных факторов на формовочную способность пакета полочки пиджака проведены экспериментальные исследования.

С целью прогнозирования формы проектируемого женского пиджака разработан экспресс-метод оценки складки, заключающийся в том, что выкраивают образец исследуемого материала или пакета, изгибают и фиксируют его на горизонтальной плоскости с помощью зажимов, затем фотографируют в деформированном состоянии, а по полученной проекции измеряют высоту и ширину складки и рассчитывают коэффициент пологости. [3]

Выбор плоскости закрепления образца осуществлялся исходя из того, что на параметры образующейся складки оказывает вес образца. Влияние веса проявляется как при горизонтальном, так и при вертикальном положении плоскости закрепления складки. Особенно заметно это влияние для объектов малой жесткости, когда вес соизмерим с продольными и поперечными упругими силами. Действие веса образца в горизонтальном положении приводит к уменьшению значений высоты складки и увеличению ширины за счет перераспределения материала в областях вершины и оснований. При вертикальном закреплении образец получает изгиб одновременно в двух направлениях — продольном, под действием внешних сил, и поперечном — под действием собственного веса. При использовании образцов длиной более 11,5 см не обеспечивается образование при изгибе цилиндрической формы складки, а вершина складки наклоняется к одному из оснований. Кроме того, наблюдается провисание складки, а принятая материалом форма не поддается математическому описанию. Наименьшее изменение формы образца и обеспечение

воспроизводимости результатов исследования достигается при использовании горизонтального способа закрепления.

Для определения оптимальной ширины образца проведено сравнение параметров складки при варьировании поперечного размера образца в пределах 3,0 - 6,0 см с интервалом 1,5 см.

Установлена номенклатура показателей: формовочная способность, жесткость, упругость и коэффициент пологости складки, позволяющих характеризовать состояние полуфабриката в процессе перехода от исходных материалов к готовому изделию.

Предложен новый показатель «формовочная способность», позволяющий определить возможность придания объемной формы пакету из выбранных материалов с учетом используемых средств формообразования. Разработан метод определения формовочной способности. Получена математическая модель, обеспечивающая обоснованный подход к подбору материалов в пакет полочки женского пиджака и гарантирующая качественный внешний вид изделия не зависимо от выбранного способа формообразования. [4]

Предложен показатель «коэффициент пологости», позволяющий оценить способность пакетов материалов к образованию складки различной формы. Разработаны метод определения нового показателя и шкалы желательности складок разной пологости в готовом пиджаке различной объемно-пластической формы.

Определены критериальные значения жесткости и упругости, характерные для пиджаков различных форм, и диапазоны их изменения по зонам детали полочки, позволяющие обоснованно осуществить выбор материалов пакета и технологии его обработки. [5]

Установлены сочетания критериальных значений предложенных показателей, позволяющие обеспечить на стадии окончательной ВТО пиджака рациональные условия формообразования формозакрепления.

Список литературы

1. Матюнина, В.И. Тенденции женской моды 2009г., одежда и материалы для неё [Текст]/ В.И. Матюнина // Швейная промышленность. — 2008. -№3. - С.59-61.
2. Цветкова, М. Обзор российского и московского рынков деловых костюмов [Текст]/ М. Цветкова // Модный магазин. - 2009. -№4. - С.54-55.
3. Веселов, В.В. Придание деталям одежды требуемых физико- механических свойств [Текст] / В.В. Веселов, Г.В. Колотилова. — М.: Легкая промышленность, 1973. — 63 с.
4. Кокеткин, П.П. Механические и физико-химические способы соединения деталей швейных изделий [Текст]/ П. П. Кокеткин. - М.: 1983. - 562 с.
5. Веселов, В.В. Химизация технологических процессов швейных предприятий [Текст] /В.В. Веселов, Г.В. Колотилова. - Иваново: ИГТА, 1999. -424с.

АНТРОПОМЕТРИЧЕСКИЕ ОБСЛЕДОВАНИЯ РАЗМЕРОВ ТЕЛА ДЕТСКИХ ФИГУР САИДИ Д.Р. ШАРИПОВА Ф.М.

Аннотация

В статье приведены антропометрические обследования размеров тела детей дошкольного возраста, разработана классификация детских фигур для целей конструирования детской одежды. А также приведено техника измерений каждого признака, кроме того доказано что для получения достоверных данных обработка антропометрического материала должна рассматриваться как самостоятельная задача и проводиться так же, как сбор материала, по определенной методике, основанной на методах математической статистики.

Ключевые слова: детская одежда, форма, размер, телосложения, антропометрические признаки, обследования, классификация, размерная типология, измерения, размерная типология

Abstract

The article presents anthropometric surveys of the body sizes of preschool children, the classification of children's figures for the purpose of designing children's clothing. The technique of measuring each feature is also presented, in addition, it is proved that in order to obtain reliable data, the processing of anthropometric material should be considered as an independent task and carried out in the same way as the collection of material, using a specific technique based on methods of mathematical statistics.

Keywords: children's clothing, shape, size, physique, anthropometric signs, examinations, classification, dimensional typology, measurements, dimensional typology

Взросшие требования к качеству одежды, ее соответствию форме и размерам тела ребенка определяют необходимость изучения особенностей телосложения детских фигур.

В связи с тем, что у детей в течение всего периода роста меняются телосложение и пропорции тела, внешний облик и характер движений, привычки и занятия, детскую одежду необходимо проектировать с учетом данных антропометрических обследований.

На основе данных антропометрических обследований, дающих детальную размерную характеристику тела человека, нами разработана классификация детских фигур для целей конструирования детской одежды.

Размерная типология может быть построена лишь при условии получения детальной характеристики разнообразия морфологических типов, встречающихся среди населения, т.е. должны быть известны величины антропометрических признаков, характеризующих эти типы, пределы изменчивости (вариабельности) признаков как внутри группы, так и среди различных групп населения, а также соотношения величин различных измерений тела человека. Эти сведения, как уже отмечалось, могут быть получены в результате проведения антропометрических исследований по специальной программе [1].

Всю совокупность объектов измерения называют генеральной совокупностью. Чтобы получить детальную характеристику разнообразия морфологических типов и рассчитать частоту встречаемости отдельных вариантов признаков в генеральной совокупности, необходимо измерить определенное число людей. Группу людей, на которых проводят измерения, называют выборкой.

Выборка из генеральной совокупности - часть генеральной совокупности, определенным образом отобранная и исследуемая с целью характеристики всей генеральной совокупности. Выборка будет считаться представительной, для всей генеральной совокупности, если определенные типы людей будут встречаться в ней той же частотой, что и во всем населении.

Одно из основных требований, которое следует учитывать при планировании выборки, - строго случайный выбор лиц, подлежащих измерению, в каждой из перечисленных групп.

При разработке размерной типологии детей в выборку включены дети всех возрастных категорий, удельный вес возрастных категорий соответствовал их удельному весу в генеральной совокупности [2].

Работа по созданию размерной типологии для промышленного производства одежды начата с выбора размерных признаков, необходимых для конструирования, разработки программы и методики измерений.

В программу антропометрических обследований фигур детей входили ведущие признаки (рост P , обхват груди третий $O_{г.3}$), а также признаки, определяющие полнотный фактор: обхват талии - у мальчиков и обхват бедер - у девочек.

Кроме того, в программу измерений включена длина руки до обхвата запястья, определяющая длину рукава плечевого изделия.

Методы проведения измерений детских фигур мальчиков и девочек регламентируются соответствующими государственными и отраслевыми стандартами [1].

Техника измерений каждого признака строго унифицирована, так как ее нарушение приводит к несопоставимости результатов. Измеряемый должен стоять прямо, без напряжения, сохраняя привычную осанку: руки опущены, пятки вместе, расстояние между носками ног 10-15 см.

Парные размерные признаки, например, размерные признаки рук и ног, высоту груди и др., определяли по правой стороне фигуры, а при значительной асимметрии - по двум сторонам.

Высоту точек над полом измеряли металлическим портативным антропометром системы Мартина. Антропометр находился строго в вертикальном положении.

При измерении высоты (роста) голова измеряемого находилась в положении глазнично-ушной горизонтали, т.е. в положении, когда нижний край правой глазницы и надкозелковая вырезка находятся на одном уровне.

Обхватные размерные признаки (обхват груди третий, обхват талии и бедер) определяли полотняной сантиметровой лентой. Лента должна прилегать к телу, не деформируя натяжением мягкие ткани. С целью повышения точности измерений фиксировали на фигуре линию талии.

Состав выборки подобран строго в соответствии с процентом встречаемости фигур в каждой возрастной группе. Всего было обследовано около 100 детей г. Б.Гафурова Согдийской области.

Для получения достоверных данных обработка антропометрического материала должна рассматриваться как самостоятельная задача и проводиться так же, как сбор материала, по определенной методике, основанной на методах математической статистики.

Статистическая обработка данных измерений

Процедура статистического анализа данных — это информационный технологический процесс, то есть это та или иная информационная технология.

Для каждого из признаков в результате математической обработки определены такие значения, которые характеризуют величину и вариабельность признака в выборке, а соответственно и в генеральной совокупности.

Первый этап статистической обработки антропометрического материала - составление вариационного ряда. В результате получают размах изменчивости признака в выборке (Max - Min); упорядоченный ряд по величине значений признака, сгруппированный в классы; частоту встречаемости признака в каждом отдельном классе вариационного ряда; общую численность выборки *n*. Может быть построена также кривая распределения.

Как бы однородна ни была изучаемая группа людей, значения любого из антропометрических признаков внутри этой группы обнаруживают большую или меньшую изменчивость. Если измерена определенная группа людей, то различные значения любого из антропометрических признаков в этой группе встречается с разной частотой.

Для получения характеристики вариабельности антропометрических признаков, сначала данные представили в виде упорядоченной таблицы, где их расположили в порядке возрастания.

Имеются определенные различия в средних арифметических величинах основных морфологических признаков между жителями города и села (хотя в настоящее время эти различия приобретают все меньшее значение), между различными социальными и профессиональными группами.

Каждый из ведущих признаков под влиянием отдельных факторов ведет себя по-своему. Так, дети различных возрастных групп обнаруживают значительную специфичность фигур. Как известно, процесс роста у детей одной и той же возрастной группы происходит неравномерно, то есть у детей одного возраста наблюдаются значительные изменения пропорций тела. Подтверждаются результаты исследований [3] о том, что у детей имеются значительные вариации обхвата талии при одних и тех же длине тела и обхвате груди. Эти различия обуславливаются различными факторами: этническими, социальными, географическими, влиянием процесса акселерации.

Статистическая обработка антропометрических материалов детского населения начата с установления интервала безразличия для группировки детей по возрасту с целью проведения первичного анализа и расчета статистических параметров.

В качестве ведущих признаков, определяющих тип детской фигуры выбраны: обхват груди третий и длина тела (рост).

Длина тела и обхват груди являются основными морфологическими признаками (тотальными размерами), определяющими форму тела человека. Обхват груди является одним из наиболее крупных обхватно-широтных размеров, а длина тела - максимальным из всех продольных размеров.

Далее определили границы классов, т.е. начальное (нижнее) и конечное (верхнее) значения каждого класса. За начальное значение класса удобно взять целое число. Границы классов определяют так, чтобы не возникло сомнений, к какому классу относятся то или иное значение.

После этого составили таблицу, где в первую графу по вертикали записывают границы классов, во вторую графу - численность значений в каждом классе. Ниже приведены статистическая обработка данных измерений роста девочек и мальчиков младшей возрастной группы (6-8 лет).

Литература

1. Дунаевская Т.Н., Коблякова Е.Б., Ивлева Г.С. Размерная типология с основами анатомии морфологии. М., 2003 г.

2. Коблякова Е.Б., Ивлева Г.С., Романов В.Е. «Конструирование одежды с элементами САПР», «Легкая индустрия». М., 1988, 464 с.

3. Шенчунь Ло, Кузмичев В.Е. Анализ возможностей системы [ТС] для измерения размерных признаков фигур и построения чертежей конструкции, Ж. Швейная промышленность №6, 2004 г., с. 31-32

РЕАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТНО - ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА ЧЕРЕЗ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ

ШАМЕКЕШЕВА Светлана Петровна

КГУ «Средняя школа №4»

Петропавловск, Казахстан

12sveta.12@mail.ru

Аннотация

Бұл мақала тұлғаға бағытталған білім беруді іске асыру, өзіндік жетістікке жете алу мүмкіндіктерінің терең сезімін ұялатуға жағдай жасауды білдіру, өзіндік даму, сараланған тәсіл арқылы оқытуға бейімдеу жолдары ұсынылған.

Аннотация

В данной статье предложена реализация цели личностно-ориентированного обучения, выражающаяся в создании условий для самореализации, саморазвития, адаптации через дифференцированный подход к обучению.

Личностно-ориентированный подход в обучении - это признание учащегося главной действующей фигурой образовательного процесса. Дифференцированное обучение является одним из компонентов личностно-ориентированного подхода в обучении.

В рамках обновленного содержания образования проблема дифференциации становится особенно актуальной. Безоценочная система заметно снизила мотивацию к обучению у учащихся. В любом классе есть ученики с разными интересами, отношением к учению, развитием и степенью подготовленности. Учитель «должен сосредоточить свое внимание не на своем собственном преподавании, а на развитии у обучающихся умения

учиться». Педагогу необходимо создать образовательную среду, благодаря которой учащиеся будут активно участвовать в учебном процессе, а не пассивно принимать информацию. [3 с.200]

Дифференцированное обучение – это работа по одной программе, но на разном уровне сложности в рамках классно-урочной системы с целью развития личности каждого учащегося.

Задача дифференцированного обучения – вовлечь в работу каждого ученика, раскрыть его индивидуальные качества, помочь проявить, развить их, овладеть рядом компетенций, необходимых для успешной реализации своих возможностей в дальнейшем обучении и применении в жизни.

Дифференцированное обучение подразумевает построение учебного процесса, при котором обучающиеся объединяются в более и менее однородные группы или выполняют задания разного уровня или разными способами деятельности, направленные на реализацию общей учебной цели.

Существует несколько направлений дифференциации обучения:

- по времени обучения, по времени выполнения заданий;
- по содержанию обучения;
- по уровням выполнения заданий;
- по характеру помощи;
- по объему учебного материала;
- по подходам к обучению;
- по последовательности учебного материала;
- по структуре учебного материала;
- по уровню трудности;
- по степени самостоятельности;
- по видам учебной деятельности;
- по способам применения заданий;
- по оценке деятельности.

Способы дифференциации могут сочетаться друг с другом.

Одним из эффективных методов обучения является коллаборативное обучение – обучение в сотрудничестве. Такое обучение является личной философией обучающегося, так как сотрудничество в группе предполагает способ работы с людьми, которые уважают и подчеркивают способности и вклад отдельных членов группы. [3 с.209].

Существует много способов в формировании групп. Например, «ученики с похожими интересами (уровень сложности, уровень поддержки), ученики с разными требованиями» [4]

Самое распространенное деление учащихся по уровню знаний, сформированности умений и навыков, способам познавательной деятельности и подразумевает условное деление на 3 группы.

1 группа – в силу своих физических и психологических особенностей, педагогической запущенности имеют низкую мотивацию к обучению, имеют незначительные способности.

2 группа – учащиеся со средним уровнем способностей. При создании определенных условий способны продвигаться в своих достижениях и даже перейти в следующую группу.

3 группа - учащиеся с высоким уровнем мотивации, познавательных способностей, умеющие выполнять творческие задания и задания повышенной сложности.

Учащиеся 1 группы выполняют репродуктивные задания: осознание воспринятого и фиксирования в памяти. Учащиеся должны распознать учебную информацию, описать ее, дать определение. Применить известные приемы деятельности, выполнить задание по образцу.

Учащиеся 2 группы выполняют конструктивные задания: преобразование, использование имеющихся знаний в измененной ситуации. Большое внимание должно уделяться развитию познавательной деятельности, воспитанию самостоятельности, уверенности в своих силах. Для этой группы необходимо постоянно создавать условия для дальнейшего их развития.

Учащиеся 3 группы выполняют творческие задания: практическое применение знаний на основе самостоятельного поиска, прогнозирования, предвидения результатов решений и

способов деятельности. Реализация предполагает тщательную организацию их учебной деятельности, подбор заданий высокой сложности. Работа должна строиться не за счет увеличения объема, а за счет разнообразия.

Для организации дифференцированного обучения эффективно использовать групповую форму работы, которая является благоприятным условием для включения каждого ученика в активную деятельность. Это дает возможность реализовать индивидуальный подход в условиях массового обучения. Данная форма позволяет включить учащихся в атмосферу сотрудничества, способствует личностному восприятию предмета. Групповая дифференциация должна отвечать следующим требованиям: создание благоприятной атмосферы для каждого учащегося, чтобы ученик обучался согласно своим индивидуальным возможностям и особенностям, четко видел свою конечную цель.

В реализации групповой работы подходят методы и приемы активного обучения: «Карусель», «Ажурная пила», «Каждый учит каждого» и другие.

Актуальным является применение разноуровневых заданий. Не все учащиеся имеют одинаковый интерес к изучаемому предмету. Такой подход предполагает создать для каждого ученика на уроке «ситуацию успеха» благодаря личностному выбору. Также данный подход позволяет выявить не только конкретные знания по теме, но и проверить усвоение их в комплексе, прогнозировать результаты обучения, создает возможность для творческого применения знаний.

Разноуровневые задания могут быть использованы при:

- при изучении нового материала;
- при контроле за усвоением ЗУН;
- при контроле знаний. [2]

Очень важно правильно поставить задачу для обучающихся. Правильно поставленная задача вызывает интерес, способствует повышению концентрации, фокусированию внимания и желанию учиться. Она также способствует активизации собственных знаний, имеющих на этот момент, и желание поделиться ими с другими членами группы. Это дает возможность определить недостаток в знаниях, а также распределить функциональную ответственность и содержательную часть между членами группы. [1 с.28]

Существует дифференциация по склонностям и интересам учащихся, которая реализуется в выполнении творческих заданий, соответствующих интересам, увлечениям и тематике. Данная дифференциация позволяет ученику проявить себя в определенной области знаний по своим способностям.

Дифференцированный подход в обучении имеет много преимуществ, так как уменьшается нагрузка на учащихся, которым в силу своих психофизиологических особенностей сложно усваивать программу. И наоборот, ученик, которому «тесно» в рамках школьной программы, представляется возможность на уроке раскрыть свой потенциал. Таким образом, каждый ученик может достичь «своих» результатов.

Литература:

1. Д.Н. Билялов, А.О. Казжанова Проблемно-ориентированное обучение: теоретические основы и практическое применение. Научно-педагогический журнал «Образование» №3(74) 2015г
2. Макарова Е.Ю., Николаева И.В. Использование разноуровневых заданий при организации уроков личностно-ориентированной направленности <https://urok.1sept.ru/статьи/520372/> (онлайн 19.02.20)
3. Руководство для учителя «Лидерство учителя в школе», АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2016, с. 200
4. Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев интеллектуальные школы» Черенкова Л. «Дифференциация обучения: новый подход: или забытый старый? 25.09.2017 г. (онлайн 20.02.20) <https://www.cpm.kz/ru/>

ГЕОГРАФИЯ ПӘНІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ЖОБАЛАР ҚЫЗМЕТІ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

ШУМАКОВА Гулнур Жасулановна

Қ.Жұбанов атындағы АӨМУ

Ақтөбе, Қазақстан

gulnur-sh83@mail.ru

Қазіргі оқытудағы міндеттердің бірі қазіргі қоғам жағдайында оқушылардың өмірге деген дайындығын сапалық жақсарту болып табылады. Бұл міндетті мектеп тек мұғалімдердің педагогикалық шеберліктерін көтеру және жаңа әдістер мен формаларды қолдану арқылы шеше алады. Оқыту сапасының проблемасын жобалап оқыту технологиясы тиімді көмектеседі.

«Жоба» терминін алғаш болып 1908 ж. АҚШ-ғы ауыл шаруашылығы мектебінің тәрбие бөлімі меңгерушісі Д.Снеджен пайдаланған. 1911ж. АҚШ тәрбие бюросы «жоба» терминін заңдастырды. Оны проблемалар әдісі деп те атаған. Американдық философ, әрі педагог Дж. Дьюи және оның оқушысы У.Х. Килпатрикті жобалау әдісінің негізін салушылар ретінде танымыз. Дж. Дьюи оқудың белсенді формасын ұсынды. Бұл жерде өмірден алынған проблема қажет, ол бала үшін маңызды әрі таныс болуы керек, оны шешу үшін өз білімін пайдалана алатындай болуы керек. Мұғалім ақпарат көздерін қайдан алуға болатынын ғана айтады немесе оқушы ойына өзіндік жұмыс жасау мақсатында бағыт бере отырып, белгілі бір мәселеге қызығушылық тудырып, жобалап оқыту іс-әрекеті арқылы алған білімін пайдаланып, шешім жолдарын ұғындыруға жетелейді немесе теориядан практикаға жетуге бағыт жасайды. Жобалап оқыту технологиясы орыс педагогтарының да назарын аударған.

Ч. Мак Мерри жоба тәрбиелеу мақсатындағы ең жақсы негіз деп қарастырды. Себебі жобаны орындау барысында дербестілік және белсенді қабылдау қалыптасады.

Жоба әдісі белсенді әрі жетістікпен АҚШ, Ұлыбритания, Бельгия, Израиль, Финляндия, Германия, Италия, Бразилия, т.б. көптеген елдерде нақты проблеманы шешуде қолданылып, теориялық білім мен оның практикада қолданылуын қамтамасыз етті. Жоба әдісі басқа әдістер сияқты оқытудың көптеген әдіс-тәсілдері арқылы жүзеге асуы мүмкін, соның ішінде жаңа ақпараттық технологияны қолдануға да болады. Оған компьютерлік телекоммуникация, электрондық база мәліметі, виртуальды кітапхана, мультимедиялық құралдар, аудио- және видеоконференциялар, т.б. қажет [1].

Қазіргі кезеңдегі білім берудегі өзекті мәселелерге мыналар жатады: гуманизация, интеграция, дифференциация, индивидуализация.

Бұл ұстанымдар жоба әдісін практика жүзінде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Білім беру мазмұнының жаңаруы, оқытудың тиімді әдістерін іздеу және оларды оқу-тәрбие процесіне енгізу жоба әдісінің түрлі пәндерге сәйкес жаңаруына мүмкіндік жасады.

Жоба келесі негіз бойынша жүзеге асады:

1. *Мәселені алға қою.* Оқытушы қатысушылар алдына мәселені қойып, оның шешімін табатын ойларымен, жобаға қойылатын талаптармен, технологияларды орындау және критерийлік бағалаумен таныстырады. Қатысушылар өткен ақпараттарға сүйеніп мәселелерді өздері тапса дұрыс болады.

2. *Тақырып таңдау және оның туындауы.* Өзекті мәселеге орайластырып таңдайды.

3. *Зерттелуі.* Әртүрлі ақпарат көздерімен (кітаптар, журналдар, газеттер, ғаламтор, мамандармен сұхбат, т.б.) жұмыс жасау, ақпаратты жүйеге келтіру.

4. *Пікірдің дамуы.* Жақсы пікірлерді талдау және қорытынды жасау. Мәселені шешетін әртүрлі ойлардың ішінен тиімдісін таңдау, жүйелі зерттеу. Өз ойларын жүзеге асырудағы баға беру (интеллектуалды, материалды, қаржылық). Ақпараттарды, құралдармен, жабдықтарды таңдау; экономикалық есептеуге, экологиялық шектеулерге жобаның лайықты болуы, еңбек қауіпсіздігі (техногенді немесе басқа да шешімдері).

5. *Жоспарлау.* Ойдағы жобаны жүзеге асыруда тиімді технологияны жүзеге асыру (ғылыми зерттеу жүргізу, материалдық еңбек нысандарын дайындау).

6. *Жобаны жүзеге асыру жолдарын ұйымдастыру.* Жұмыс орнын ұйымдастыру (интеллектуалды). Еңбек нәтижесінде алынған ақпараттарды жүйелеу және өндеу.

7. *Экологиялық-экономикалық негіздері.* Мәселені шешу жолындағы зерттеулерге әсер ететін экологиялық факторларды талдау, экологиялық экспертиза жасау. Проблеманы шешудегі жасалынған бұйымдардың өзіндік құнын, оның мерзімі мен жоспарланған түсімін және басқа да экономикалық факторларды қарастыру. Бизнес жоспар, жарнама, тауарлық белгісі бар бұйымдар мен қызметтер жасап шығару. Жобалау барысында алынған интеллектуалдық және материалдық өнімдерді өндіріп, жүзеге асыратын рыноктарды таңдау. Жобаның кейін әрі қарай жүзеге асуы.

8. *Қорытынды жасау.* Жобаны қорғау үшін жазбаша бөлігін дайындау. Артықшылықтары мен кемшіліктеріне өзіндік баға беру. Өндірістің қарқындылығы немесе зерттеу қорытындысын жүзеге асыру [2].

Ғылыми жобалаудағы ең бастысы – қатысушылардың өз еңбегінің нәтижесіне деген жоғары қызығушылығы. Белгілі бір қызметке деген мотивация балалардың қызығушылығы есебінен жүзеге асады, белгілі бір проблеманы шешуге деген ынтасы, өз білімін жетілдіру, география кабинетіне, мұражайға, демалыс бөлмесіне немесе тұтас қоғамға пайдалы әрекет жасау. Осы орайда География сабақтарындағы әлеуметтік жобалар қызметіне тоқталсақ.

Әлеуметтік жоба бұл маңызды әлеуметтік мәселе негізіндегі шешуін күтетін, шынайы әрекеттер бағдарламасы. Мұның жүзеге асырылуы белгілі аймақтағы, социумдағы әлеуметтік жағдайды жақсартуға арналады. Бұл қоғам өміріне араласу жолындағы практикалық шешімдердің толғақты әлеуметтік проблемасы. Жоба құрылымы: Өзекті мәселені алға қою;

Мақсат; Міндеті; Жоспардағы нәтиже; Қажетті шарттар (ресурстар); Қазіргі жағдайдағы шарттар; Қызметі (тәсіл, іс шаралар жоспары, рәсімдер); Жүзеге асу мерзімі; Жобаны бағалау жүйесі. Әлеуметтік жобаның мазмұнын анықтау; Негізгі ресурстар мен қажетті бюджетті анықтау; Жобаны бағалау жүйесін жасау; Қоғам пікірінің құрылуы; Іскер серіктестер іздеу және жобаға қатысты ұсыныстарды құру; Ресми келіссөздер жүргізу және қажетті ресурстарды алу; Жоспар бойынша іс шаралар өткізу; Жұмыс нәтижесіне талдау жасау.

Әлеуметтік жобаларды жүзеге асыру бірнеше сатылардан тұрады: қоғамның пікірін тыңдай отырып әлеуметтік өзекті проблеманы анықтау, қатысушылар мен қоғамды осы проблеманы шешуге араластыру.

Әлеуметтік жоба жасау.

1 саты (қадам). Қоғамның пікірін ескере отырып әлеуметтік өзекті мәселені анықтау. Сіздің қалаңыздың, ауданыңыздың, шағын ауданыңыздың немесе мектебіңіздің тұрғындарын қандай мәселе алаңдататынын ескеру керек. Мысалы, қоғамдық көліктің жұмысы, жасыл желектерді қорғау, қоршаған ортаның ластануы, балалар алаңының жағдайы. Мәліметтерді әлеуметтік сауалнама, басылымдардан, телеарна, жергілікті басшылармен, мамандармен кездесу нәтижесін зерттеу арқылы алуға болады. Әлеуметтік мәселені анықтау күрделі де маңызды жұмыс. Осы мәселені шешу жолында әлеуметтік жоба жасалынады. Әлеуметтік жоба күрделі немесе қарапайым мәселелерді шешуге бағытталмау керек. Әйтпесе, сәтсіздікке ұшырайды. Әлеуметтік жоба мазмұны таңдалған әлеуметтік мәселені шешуге бағытталу керек. Әлеуметтік мәселені таңдауда мыналарды ескеру қажет:

Әлеуметтік мәселенің қала, аудан, ауыл, шығын аудан үшін маңыздылығы; Аталған мәселенің ауқымдылығы (бұл мәселе қанша тұрғындарды алаңдатады?); Жоба қатысушыларының таңдалған мәселені шешуге мүмкіндігі; Әлеуметтік жоба бағдарламасын дайындау үшін әлеуметтік мәселені дәл таңдай алуы;

2 саты (қадам). Әлеуметтік жобаны жүзеге асыруға қатысушылар мен қоғамды тарту. Қоғамға әлеуметтік мәселе мазмұнын түсіндіру, олардың қолдауы мен көмегіне қол жеткізу. Қоғамдық ұйымдардың, мемлекеттің, мекеменің, жергілікті атқару органдарының, депутаттар мен журналистердің және басқа да осы әлеуметтік мәселеге қызығушылық танытатын тұлғаларды анықтап, олардың көмек қол созуына, серіктестігіне қол жеткізу маңызды.

3 саты (қадам). Әлеуметтік жобаның мақсаты мен міндеттерін анықтау. Жобаны жүзеге асырудағы қол жететін нәтиже болжанып отырады. Олар анық, нақты, қол жетімді

болуы керек. Жобаның мақсаты анықталғаннан кейін оның міндеттері анықталып, белігілі саты бойынша орындалады. Жоба міндеттері мақсатын анықтап, айқындайды. Міндеттердің орындалуы күтілген нәтижеге жеткізіліп, мақсат орындалады. Жобанның жетістікке жетуі мақсаты мен міндеттерінің айқын және анық болуына тікелей байланысты.

4 саты (қадам). Әлеуметтік жобаның мазмұны. Орындалатын жұмыстың жоспарын құру. Міндеттерін анықтау. Бұл сатыда жобаның негізгі бағыты, оның әдіс және тәсілдері, жұмыс ауқымдылығы, оның орындалу мерзімі мен жауапты тұлғалары анықталады. Мұның барлығы жоспар түрінде рәсімделуі мүмкін. Мұнда тек қана соңғы қол жетімді нәтиже ғана емес, сонымен бірге оның жолдары, тапсырмаларды шешу әдістері көрсетіледі. Жоспар барлық қатысушылардың талқылауымен мақұлданып, жүзеге асырылады. Жобаны жүзеге асыруда жетістікке жету үшін, жоспар құрған кезде жобаға қатысушылардың міндеттерін өзара бөліп беру қажет. Жобаға қатысушылардың міндеттерін бөлген кезде олардың таңдау еркіндігін, өзіндік қабілетін, тәжірибесін, білімі мен біліктілігін, дайындық дәрежесін ескеру керек. Әр қатысушы өзіне жүктелген міндеттің жауапкершілігін сезіну керек. Сонымен бірге, жоба қатысушыларын арнайы оқытуға болады. Қатысушыларды оқытуда теориялық тапсырмалармен қатар практикалық тапсырмалар да орындалатын болады.

5 саты (қадам). Қажетті ресурстарды анықтап, бюджет құру. Әлеуметтік жобаны жүзеге асыруда әртүрлі ресурстар қажет болады: қаржы, материалдық құндылық, ақпарат. Мұндай жағдайда жобаны жүзеге асыру барысындағы барлық сатыда қолданылатын ресурстардың көлемі анықталады. Егер ол кіріс және шығыстан тұратын ақшалай құралдар болса бюджет құру керек. Барлық кіріс және шығыс ақшалай қаржылар құжат түрінде рәсімделіп, тіркеліп отырады. Бұл үшін арнайы бухгалтерлік кітапша арналады. Жұмсалатын қаржылар қадағаланып, чек, акт, басқа да құжат түрінде рәсімделіп отыру қажет.

6 саты (қадам). Жобаны бағалау жүйесін құру. Әлеуметтік жобаны дайындауда бағалау жүйесін құру маңызды. Жоба нәтижесіне деген көзқарас осыған байланысты болады. Критерийлер мен көрсеткіштері анық әрі нақты болуы керек. Көрсеткіштердің екі негізгі түрі анықталған: сандық және сапалық. Соңғысы күрделі, ол тұрақты болмайды. Әлеуметтік саладағы өзгерістерді тек қана сандық көрсеткіштердің өзгеруімен өлшеу мүмкін емес. Күтілетін нәтиже шынайы болған жөн, әйтпесе бағдарлама орындалу барысында қиындықтар туындауы мүмкін. Баға жобаға әр қатысушының әрекеті мен бүтіндей ұжымға қойылады. Жобаны бағалау жұмысы қатысушылармен бірге, эксперттердің, қоғамдық ұйымның, мемлекеттік мекеменің есебінен жүзеге асады.

7 саты (қадам). Қоғамдық пікірдің туындауы. Қоғам мақсаты, ойы, мазмұны бар әлеуметтік жоба. Бұл үшін әртүрлі әдістер қолданылуы мүмкін: плакаттарды рәсімдеу, қағаздар, фото және бейне материалдар, жергілікті тұрғындармен кездесулер мен сұхбаттар, БАҚ өкілдерін қатыстыру, мамандар, эксперттер, мемлекеттік мекемелер мен ұйымдардың қызметкерлері. Қағамдағы оң пікірлердің қалыптасуы, мақсаты бір тұлғалармен серіктес болу жобаның жүзеге асырылуына оң серпін береді.

II. Жобаның практикалық жүзеге асуы.

8 саты (қадам). Іскер серіктестер іздеу. Жобаға қатысты ұсыныстар дайындау. Жобаны жүзеге асыруға барлығы дайын болған кезде, оның жоспары мен бағдарламасын әлеуметтік жағдайды ескере отырып тексеріп, іскерлік серіктестер – ұйымдар мен тұлғаларды анықтау керек. Аймақтағы жергілікті басқару органы, жауапты тұлғалар, қоғамдық ұйымдар, мекемелер, оқу орындары, мәдениет ұйымдар тізімін жасау арқылы, олардың міндеттерін анықтап, қайсысымен серіктес болуға болатын анықтауға болады.

9 саты (қадам). Ресми келіссөздер жүргізу. Қажетті ресурстарға қол жеткізу. Бұл сатыда жоба қатысушылары іскерлік серіктестермен кездесіп, бірге атқаратын әрекеттерді ақылдасып, келісімге келіп, жергілікті биліктің, қоғамдық ұйымдардың, БАҚ өкілдерінің қолдауына сүйенеді, шараның жүзеге асырылуына қажетті ресурстарды алады. Мемлекеттік, қоғамдық, жеке ұйымдармен серіктестікте достастық, адалдық, сенімділік қатынаста болғаны дұрыс. Іскерлік кездесуге мұқият дайындалып, сенімді аргументтер келтіру арқылы серіктестің сенімінен шығу керек. Қайта рәсімдеп жүрмеу үшін келісімшартты ұзақ мерзімге

құрған жөн.келісімшарт міндетті түрде жазбаша түрде екі түпнұсқада серіктестің қол қоюмен рәсімделуі керек.

10 саты (қадам). Жоспардағы шараларды өткізу. Жоспардың орындалуы жобаға қатысушылардың күштерін біріктіруді талап етеді. Тек қана күш қуаты бір өзара түсінісе алатын, ауызбіршілігі берік ұжым ғана алға қойған жоспарды ойдағыдай орындап, жоспардағы шараларды атқара алады. Орындалатын шаралар асығыстық танылып, ұмытылып қалмау үшін дер кезінде орындап отыру қажет. Жоспар қалыптасқан жағдайларға байланысты өзгертілуі немесе өңделуі мүмкін. Атқарылатын шаралар нақты, қатаң түрде орындалған жағдайда алға қойған мақсаттарды орындалып, әлеуметтік мәселелер шешіледі.

III. Жоба жұмысының қорытындысы.

11 саты (қадам). Жұмыс нәтижесіне талдау жүргізу. Жоба нәтижесіне талдау жүргізу маңызды саты. Алға қойған мақсат пен қол жеткізілген нәтижені салыстыру қажет. Бұл үшін мына сұрақтарға жауап беру керек:

Жоба мақсаты орындалды ма? Жобаның оң және теріс әсері қандай? Әлеуметтік жобаны жүргізуде жағдай қандай болды? Жобаның жүзеге асырылуы неге үйретті? Жұмыстың жалпы нәтижесіне әр қатысушының үлесі қандай? Келесі әлеуметтік жоба сәтті жүзеге асуы үшін нені өзгерту керек? Топтың әлеуметтік мәселе бойынша жұмысының есеп беруі негізгі талдау құжаты болып табылады.

Жоба бойынша жұмыс келесі сатыдан тұрады:

I. Саты әдіснамалық; II. Саты мазмұны; III. Саты рефлексивті; IV. Техникалық; V. Жобаны қорғау.

I. Әдістемелік. Зерттеудің мәнін таңдау; Жоба тақырыбын анықтау; Проблемалы сұрақтарды анықтау; Жобаның мақсаты мен міндеттерін анықтау; Жобаның жалпы тақырыбы оқушыларға (студенттерге) жыл басында айтылады (тақырыпты қарастырғанда, нақты белгілі бір сабақата немесе оның фрагменті).

II. Мазмұны. Таңдалған тақырыпқа байланысты материалдар жинау және іздеу; карта презентация; үй тапсырмасына тақырып бойынша материал жинау, практикалық тапсырмалар орындау, тапсырмаларды шешу жатады.

III. Рефлексивті. Жобаның соңғы мақсаты мен міндетін анықтау; Жобаның құрылымы мен логикалық мазмұнын анықтау; Жобаның мақсат мен міндеттеріне қарай нәтижесін анықтау;

IV. Техникалық. Графикалық бөлімі (жасау, іріктеу, жабдықтарды сканерлеу); Слайд дайындау; Мәтіндік бөлімі (мәтінде теру); Презентация бойынша жұмыс (сайт, бюллетен).

V. Жобаны қорғау. Жобаны қорғау және оны рәсімдеу студенттің өтіп жатқан тақырыпты қаншалықты меңгергенін көрсетеді. Бұл өз нәтижесіне өзіндік баға беруге, рефлексияға мүмкіндік береді [4.5].

Ең маңызды заңдылығы: жобалық жұмыстың әр кезеңінен сапалы өнім алу.

Әрбір қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі, сол қоғамдағы жеке адамның шығармашылық потенциалына байланысты. Олай болса, егеменді еліміз Қазақстанда баланы дамыта оқыту қажеттігі туындап отыр. Қазіргі кезде қоғамдағы қарқынды өзгерістер жыл сайын жаңа өмір салтын құруда. Осы орайда жобалап оқыту технологиясы заман сұранысына дөп түсері сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Тоқпанв Е.А., Сергеева А.М., Шумакова Г.Ж., Абдуллина А.Г., Нұрғазина А.С. Географиялық білім беру жүйесіндегі жаңа инновациялық технологиялар. Алматы, ССК, 2019ж, -272бет.

2. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. и др. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. М.:2001

3. http://charko.narod.ru/tekst/metod_proektov_2008/Krasnov.pdf. Метод проектов в университетском образовании. Сборник научно-методических статей. Под ред. М.А.Гусаковского. Минск: БГУ,2008.

4. Е.А.Реутова. Применение активных и интерактивных методов обучения в образовательном процессе ВУЗа. Новосибирск 2012.
5. Пахомова Н.Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении. – М.: Аркти, 2003.

РЕЗУЛЬТАТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СВОЙСТВ ПРОДУКТОВ ПЕРЕГОНКИ РАЗБАВЛЕННОГО НЕФТЕШЛАМА

ХУРМАМАТОВ Абдугоффор Мирзабдуллаевич, ЮСУПОВА Надира Каипбаевна
«ПиАХТ» ИОНХ АН РУз, Институт общей и неорганической химии АН РУз
Ташкент, Узбекистан
gafuri_19805@mail.ru, nadira__87@mail.ru

Аннотация

В статье, приведены результаты опытов по определению свойства продуктов перегонки разбавленного нефтяного шлама. Также, приведены результаты количества содержания серы в составе дистиллятных фракций и влияния режимных параметров на процесс получения битума.

Определение содержания серы в нефтепродуктах является весьма важной задачей контроля качества. Сера и её соединения, присутствующие в нефти и её производных – крайне вредные примеси. Помимо того, что они весьма токсичны, их наличие придаёт нефтепродуктам неприятный запах, а если их концентрация повышена – это вредно сказывается на антидетонационных характеристиках бензинов, повышает количество образующихся смол в продуктах, получаемых путем крекинга. Сернистые нефтепродукты обладают повышенной коррозионной агрессивностью, что значительно сокращает срок службы металлических изделий и оборудования [1,2].

Сера – одна из постоянных частей сырой нефти. В ней сера присутствует в основном в виде сернистых соединений органического характера, в её производных (дистиллятах), а также в готовых нефтепродуктах, её можно обнаружить или в чистом виде или в форме органических соединений и сероводорода [3,4].

Концентрация серы в нефтяных дистиллятах, получаемых прямой перегонкой сырца, растет от низших фракций к высшим. Более 50-ти процентов серы концентрируется в мазуте, а в бензине её содержание – минимально [5].

Нами проведена серия опытов по определению серы в составе дистиллятных фракций, полученной при переработке разбавленного нефтяного шлама.

Таблица 1

Содержание серы в составе дистиллятных фракций, полученной при переработке разбавленного нефтешлама

Название фракций	Продолжительность перемешивания, мин							
	30	60	30	60	30	60	30	60
	Название разбавителя							
	Легкая нефтя		Тяжелая нефтя		Риформат		Углеродородный растворитель	
Содержание серы, %								
Бензин	0,029	0,031	0,033	0,032	0,035	0,036	0,036	0,037
Керосин	0,032	0,033	0,034	0,033	0,039	0,038	0,039	0,037
Дизель	0,037	0,04	0,04	0,038	0,044	0,044	0,04	0,038

Из табл.1 видно, что количество серы в бензине, который выделялся при перегонке разбавленного нефтяного шлама с легкой нефтя перемешиваемой в течение 30÷60 минут составляет 0,029% и 0,031%. Растворителями использовались тяжелая нефтя, риформат,

углеводородный растворитель. В составе керосина, полученного при перегонке нефтяного шлама с легкой нефтью содержание серы составляет 0,032%, а в составе керосина выделенного при перегонке разбавленного нефтяного шлама с разбавителем содержание серы 0,039%. При перегонке разбавленного нефтяного шлама в виде растворителя использовали углеводородный растворитель, при этом образуется дизельная фракция, которая содержит 0,038% серы.

По ходу опытов также определяли гидравлическое сопротивление модельного гидроциклона:

$$\Delta P = \frac{\xi \rho \omega^2}{2}, \quad (1)$$

где ξ - коэффициент гидравлического сопротивления гидроциклона; ω - входная скорость жидкого потока, м/с; ρ - плотность среды, кг/м³.

Коэффициент гидравлического сопротивления модельного гидроциклона определяли по формуле:

$$\xi = \frac{\Delta P}{\rho \omega^2}, \quad (2)$$

где, ΔP - потеря напора в гидроциклоне, Па

Таблица 2

Влияние разбавителя при очистке нефтешлама от механических примесей (скорость жидкого потока 20 м/с)

№	Количество растворителя, %	Степень очистки гидроциклона, %	Гидравлическое сопротивление гидроциклона, Па	Коэффициент гидравлическое сопротивление
1	5	79,61	1701	8,67
2	10	84,98	1651	8,42
3	15	88,19	1599	8,16
4	20	92,85	1546	7,89
5	25	95,97	1498	7,64
6	30	99,91	1450	7,40
7	35	99,91	1410	7,19
8	40	99,91	1390	7,09
9	45	99,91	1315	6,70
10	50	99,91	1278	6,52

Из табл.3 видно, что при добавлении 5 % разбавителя в смесь степень очистки гидроциклона достигает 79,61 %, при этом гидравлическое сопротивление гидроциклона составляет 1701 Па. На основе проведенных исследований нами определено оптимальное количество растворителя для разбавления нефтяного шлама при добавлении легкой нефти до 30% эффективность очистки гидроциклона достигает до своего максимума, т.е. этот показатель составляет 99,91%, при этом гидравлическое сопротивление гидроциклона составляло 1450 Па, а коэффициент гидравлического сопротивления 7,4. За счет увеличения количества растворителя в смеси уменьшается доля механических примесей в составе нефтяного шлама.

Таким образом, изучено влияние разбавителя при очистке нефтешлама от механических примесей. В составе бензина, полученного при перегонке разбавленного нефтешлама с легкой нефтью содержание серы составляет 0,029%, а в составе керосина выделяемого при перегонке разбавленного нефтяного шлама с разбавителем риформатом имеется 0,039% серы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абдрахимов Ю.Р. Разработка технологии комплексного использования неорганических отходов нефтепереработки и нефтехимии. дис. докт.техн. наук / УНИ - Уфа, 1993, 346 с.
2. Салихов М.Г., Ежова С.В. Физико-химические и технологические основы производства и применения дорожно-строительных материалов: учебное пособие. – Йошкар – Ола, 2009. – 128 с.
3. Позднышев Г.Н., Емков А.А. Современные достижения в области подготовки нефти// сер. Нефтепромысловое дело: - Обзорная информация. — 1979. - 50 с.
4. Гунн Р.Б. Нефтяные битумы. М.: Химия, 1973. – 432 с.
5. В.М. Капустин, А.А. Гуреев. Технология переработки нефти. Часть вторая деструктивные процессы. – М.: КолосС, 2008. – С. 11-12.

МАЗМУНЫ/СОДЕРЖАНИЕ

№	ФИО	стр
1.	МАМЕТКАНОВА Aida	3
2.	ZHUMABAУ Kamilla Erbolkyzy	5
3.	ЖУКЕНОВА Алуа Дауреновна	8
4.	АБДРАХМАНОВА Жайнагуль Букейкановна	10
5.	АХТАНОВА С.К., ҚАЖИЕВА Қ.Б., ЕРСІН А.	14
6.	АКЖИГИТОВА Назира Мыратбаевна	19
7.	АКПАРОВА Елена Владимировна	22
8.	Әли Жақсылық ұлы ҚАМБАРОВ	25
9.	АЛИАСКАРОВА Гульнур Бакбергеневна	29
10.	АЛКЕНОВА Бакытгуль Жаксылыковна	33
11.	АМАНОВА Қарлығаш Нұрланқызы	36
12.	БОТАБАЕВА Ә.Е., МУТАЛИЕВА А.Ш. БОРАНБЕКОВА Ж.Р.	39
13.	АМИНЧОНОВА Рухшона Ғакимовна	42
14.	АУБАКИРОВА Тамара Советхановна	45
15.	АХМЕТОВА Гульден Аманжоловна, ЖАНСАГИМОВА Жанна Токеновна	50
16.	Б.К. ИБАЖАНОВА	51
17.	БАЙБОЛОВА Айжан Нуржановна	57
18.	КЕТЕБАЕВА Гүлайым Базиловна, ТАСБАГАМБЕТОВА Гулжан Берикбаевна	61
19.	БАЙЗАҚОВ Жайық Тлектесович, БАЙЗАҚОВА Жанна Жанбулатовна	63
20.	БАЙНАЗАРОВ Қуат Кенгесович	66
21.	БОТАБАЕВА Ә.Е., МЫХАНОВА Ж.Б., ИГИЛИКОВА Г.И.	69
22.	БАЛҒОЖИЕВ Фархат Мусаұлы	74
23.	БИМАГАМБЕТОВА Гульнара Адилгиреевна, ҚАДЫРОВА Айкөркем Мерекеқызы	77
24.	БИСЕМБАЕВА Айзада Серикқызы	82
25.	БОТАБАЕВА Ә.Е., КЕНЖАЛИЕВА Ұ.М., УӘЛІ Т.Т.	83
26.	БОЗПАТАЕВА Гульшат Тугельбаевна, ОСПАНОВА Гульшахар Садвакасовна, ТУРАБАЕВА Гүлзат Қалықуловна	87
27.	БОТАБАЕВА Ә.Е., КЕНЖАЛИЕВА Ұ.М., САНСЫЗБАЙ М.Ә.	90
28.	ГАБДУЛОВА Айгул Ермековна	92
29.	ДЖУНУСБАЕВА Айгуль Мутановна, ДЖУНУСБАЕВ Серик Мутанович	97
30.	ДОСЖАНОВ Баянәлі Амантайұлы, АЛЬМЕНАЕВА Райхан Умирзаковна, СЕРІКБАЕВ Мақсат Ерланұлы	99
31.	Татьяна Валентиновна ЕРШОВА	103
32.	ЕСЖАНОВА Ғалия Кеңесбекқызы, УТЕПБЕРГЕНОВА Гүлжан Серікбайқызы	110
33.	ЕСКЕНДИРОВА Елена Викторовна	113
34.	ЖАКАНОВА Латифа Зейнуллақызы	116
35.	ЖОЛМАНОВА Аймкуль Клышбаевна	119
36.	ЖУНИСБЕКОВА Жанна Алхановна	125
37.	ЖҰРАЕВА Мақсума Хасановна	130
38.	АЛМЕТОВ Н.Ш., ЖҰМАБАЙ Малика Әшірханқызы	132
39.	Ақлима Абдуллақызы ЖҰМАШОВА	136
40.	ИГИСЕНОВА Бану Рақымбердиевна, МУРЗАКУЛОВА Аманкуль Каузкановна	139
41.	ИЗТЕЛЕУОВА Динара Батырбековна, ИБАДУЛЛАЕВА Салтанат Жарылқасымовна	142
42.	КАЙДАРОВА Торғын Кайратовна, ТҰРСЫНБАЕВА А.О.	145
43.	КАРИМОВА Назерке Амангелдықызы, Д.Р.ОНТАГАРОВА	149
44.	КЕМЕЛОВА Қалипа Шахизадақызы	154
45.	КЕНБАЕВА Гүлназ Жасталапқызы	157
46.	КОРНАТОВСКАЯ Виктория Викторовна, РИМШЕЛИТЕ Марите Зеноно	162
47.	КОЩЕГУЛОВА Дана Бекетовна	167
48.	Қулимжан Кииковна САДВАКАСОВА Айгул Жолтаевна БЕЙСЕНБЕКОВА	171
49.	ЛЫСЕНКО Снежана Алексеевна, НСАМБЕКОВА Айнур Оралгазыевна, АЙДАРХАНОВА Зарина Талаповна	174
50.	ЛЫТКИНА Наталья Владимировна	178
51.	ЛЯН Раиса Борисовна, ЕЛИСЕЕВА Татьяна Владимировна	180

52.	МАДЕНОВА Лаззат Мутиголлиевна	185
53.	МАМАДАЛИЙЕВА Nazira Mannopovna	188
54.	МАМАТҚОСИМОВА Lolaxon Dolimbekovna	190
55.	МАЯБАСОВА Гүлхан Жуанышбековна	193
56.	МОЛДАШЕВА Самал Казихановна	197
57.	НИЕТАЛИНА Әлия Ниеталықызы	199
58.	ОРАЗОВА Жанна Урумбасаровна	203
59.	РАЙЫМБЕКОВА Алия Азатовна, РАЙЫМБЕКОВА Анар Азатовна	205
60.	РАҚЫМЖАНОВА Назым Мейіржанқызы	208
61.	САТОВ Ерғали Жанғалиұлы	211
62.	СОЛИЕВА Дилрабоджон Равшанджоновна, УМАРОВА Зухрохон Мирзотуробовна	216
63.	СУЛЕЙМЕНОВА Сара Ашимовна, ЕРКЕБАЕВА Гүлжазира Ерубавна	219
64.	СҰЛТАНОВА Назира Айханқызы	223
65.	Х.О.Рахимова, Н.М. Разакова	228
66.	САИДИ Д.Р. ШАРИПОВА Ф.М.	230
67.	ШАМЕКЕШЕВА Светлана Петровна	233
68.	ШУМАКОВА Гулнур Жасулановна	235
69.	ХУРМАМАТОВ Абдутоффор Мирзабдуллаевич, ЮСУПОВА Надира Каипбаевна	240

Қолжазбалар өңделеді және қайтарылмайды. Авторлардың көзқарасы, ұстанымы сақталады. Жинақтағы деректердің нақтылығына авторлар жауапты. Олардың байлам-тұжырымдары редакция көзқарасымен сәйкеспеуі де мүмкін. Ғылыми басылымда жарияланған материалдар көшіріп басылған жағдайда сілтеме жасалуы тиіс.

**Халықаралық Білім және Ғылым Академиясы
International Academy of Education and Science
Международная Академия Образования и Науки**